6
11-c
45

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
9 11 B
38

6-11-C-45

~~A II a 257 f~~

M. ANTONII MVRETI PRESBYTERI, I. C. ET CIVIS ROMANI, ORATORIS AC POETAE CLARISS.

ORATIONES, EPISTOLAE, HYMNIQVE SACRI.

Editio vltima,

PRIORIBVS OMNIBVS EMENDATIOR, & vno integro epiſtolarum præſationumq; libro iam recens addito auctior.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Cum gratia & priuilegio Cæſar. Maieſt.

INGOLSTADII,

Excudebat ADAM SARTORIVS.

ANNO CIↃ. IↃ. XCIX.

ERVDITO ET CANDIDO LECTORI S. D.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

EN HABES IAM ETIAM, erudite Lector, hunc primum M. Antonij Mureti tomum, nō minori, quàm ſecundum, ſtudio ac diligentia abs me & emendatum & locupletatum. Cùm enim vir in dicendo & ſcribendo ſummus fuerit Muretus, planeque diuino quodã ingenio, & (vt de Cicerone ſcribit Plutarchus) ad omnes artes aptiſſimo præditus, ſeu carmen pangeret, ſeu ſolutam orationem texeret, adeò vt vel illi quoque ipſi, qui noſtram, hoc eſt, Catholicam Romanam Religionem in eo odiſſent, aduerſarij noſtri, excellentem tamen hanc ingenij, doctrinæ & eloquentiæ vim in eo demirati, ex his om-

nibus, quos ipſi præſtantiſſimos hac ætate Oratores nouiſſent, meritò Mureto palmam deferendam palàm profeſſi ſint; omnibus profectò modis curandum ac elaborandum illud nobis eſt, nè quid ex eius laboribus depereat, ſed vt omnia eius monumenta conquirantur & colligantur quàm diligentiſſimè, atque adeò in lucem proferantur quàm emendatiſſimè. Quid? quòd talis Scriptor talem à nobis diligentiam & gratam veluti vicem, iure quodam ſuo poſtulat! Quando enim is non ſuâ tantùm, ſed & aliorum cauſsâ, hæc tam purè & accuratè dixit ſcripſitque; cur ea nos per typographorum incuriam & imperitiã, tam turpiter corrumpi deprauarique malè grati ſinamus? Taceo illud quòd ex huiuſmodi emendationibus, magnum quoq; momentum accedit ſtudioſis adoleſcentibus, cùm ad hunc authorẽ, tum ad alios, quos hic ipſe author ſecutus, immò etiam longè ſupergreſſus eſt, rectè intelligendos, fœliciterque imitandos. Non enim de nihilo à veteribus dictum eſt, emen-

mendatus liber, vice cõmentarij eſt. Non ſolùm verò hic tomus primus nunc, vti ſecundus nuper, ab innumeris mendis emendatus eſt, ſed & luculentâ quadam inſignium aliquot epiſtolarũm & præfationum acceſſione auctus, quemadmodum beneuolus Lector facilè, vel me ſilente, animaduertet. Et parum quidem ego hîc laudis vel captandum vel ſperandum ſat ſcio mihi ex labore tam paruo; non ingratum tamen eum ipſum laborem nec inutilem fore confido ſtudioſæ iuuentuti, vt quem nec mihi abſque voluptate & vtilitate defluxiſſe ſim conſcius. Exceptis enim ac ſubciſiuis horis, cùm ex ſtudiis Theologicis, me ad hanc emendationem rogatu Typographi noſtri contuliſſem, mirum, quàm & ex ſtudiis illis grauioribus ſeuerioribusq;, hoc tam amœno & eleganti Scriptore, (qui eum planè, quẽ Cicero deſcribit Oratorem, ſi quiſquã alius, expreſſiſſe videtur) recreatus fuerim, & quàm ad illud veræ ſapientiæ tam coniunctum & cognatum veræ eloquentiæ ſtudium, me excitari in-

flammarique ſenſerim. Tu, candide Lector, voluntatem hanc meam, ſi minus rem, æqui bonique, pro candore tuo, facias rogo. INGOLSTADII, ſeptimo idus Octob. ANNO ab incarnatione Domini & Saluatoris noſtri,

M. D. XCII.

M. IOANNES CROESELIVS Vilſeccenſis, S. Theologiæ Baccal. Format. &c.

SCIPIO-

SCIPIONI GONZAGÆ MARCHIONI ET S. R. I. PRINCIPI,

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

M. ANTONIVS Muretus S. D.

OFFERO TIBI MVNVS, SCIPIO GONZAGA, ſi aut ex ſua, aut ex tua dignitate ſpectetur, perexiguum; ſi ex viribus meis, mediocre; ſi ex animo, magnum. Orationes quædam ſunt, variis à me temporibus habitæ: quas, cùm partim diſperſæ atq; errantes vagarentur, partim apud me in aduerſariis neglectæ iacerent, nunc in vnum corpus collectas vt edi ac diuulgari paterer, amici quidã, multò mei, hac quidem in parte, quàm par eſt, & quàm ego ipſe vellem, ſtudioſiores, impulerunt. Satis ſuperq; fuerat, earum partim in ſcholaſtico puluere, atq; in illis eruditorum hominum vmbraculis, nõ tantùm recto,

vt dicitur, ſtetiſſe talo, ſed plauſum etiam & ἐπισημασίας tuliſſe: partim in illo conſeſſu, quo nullum habet terrarum orbis auguſtiorum, & ſilentio auditas, & principum virorum teſtimonio commendatas fuiſſe. Superârat fortuna ſpes meas: quam ſæpius ſine cauſſa experiri, negant eſſe ſapientis. Neque neſcius eram, moroſiora ac difficiliora eſſe legentium, quàm audientium, iudicia: ſæpeq; accidere, vt, quæ audientes mirabamur, eadem legẽtes rideamus. Sed quid facerem? Cupienti mihi iam latere, amici obſtiterunt: quibus parendum fuit: ne, ſi in negando pertinax eſſem, ſuperbiæ denique id potiùs, quàm modeſtiæ, adſcriberetur. Cùm igitur inibi eſſet, vt ederentur, libenter arripui occaſionem diu optatam inſcribendi tibi, vt nunc fit, aliquid depromptum ex ſtudiis meis, eademq; opera teſtificandi & iudicij de te, & mirifici cuiuſdam amoris erga te mei. Verè enim hoc dicam, SCIPIO: cùm omnes qui te nôrunt, ita te ament, vt eorum nemo ſit, qui ſe ſtudio atq; obſeruantia tui cedere cuiquam putet; ego tamen mihi videor diuturna & accurata notatione & obſeruatione earum rerum, quæ te vſq; eò omnibus amabilẽ reddunt,

ſingu-

ſingulare quiddam præter ceteros πεπονθέναι. Quid eſt enim, quod ad conciliandas ac deuinciendas hominum voluntates valeat, quin id in te omni ex parte perfectum reperiatur? Nihil hîc de ſumma atque antiquiſsima gentis veſtræ aut nobilitate, aut potentia dicam: nihil de toto illo genere bonorum, quod ita tuum eſt, vt & aliorum ſit. Alios & iſta amatores habent. Ego in te nihil amo, niſi teipſum. Itaque vt ille Rex potentiſsimus ex amicis ſuis alium dicebat eſſe φιλοβασιλέα, aliũ φιλαλέξανδρον: ita tu, alios eſſe, qui & alia in te ament, me planè & ex animo φιλοσκιπίωνα eſſe tibi perſuadeas licet. Ac teipſum cùm dico, ne illam quidem dico & oris & totius corporis dignitatem, quæ tibi omnium elegantiorum hominum animos primo ſtatim adſpectu conciliat, conſtituens, quoad eius fieri poteſt, ante eorum oculos, & ingenium, & mores tuos. Quamuis enim verè dixit neſcio quis Poëtarum, gratiorem in pulchro corpore eſſe virtutem: ea tamen eſt in te veriorum ac ſolidiorum bonorum copia, quæ te his ſecundæ, vt ita dixerim, notæ bonis cenſeri non ſinat. Ingenium excellens, & in quo, tanquam in pingui ac feraci ſolo,

omnes te digna artes ita facilem comprehendant, vt eas non ab aliis accipere, ſed ex te ipſe parere ac proferre videaris. Quo tu vſus ita vt decuit, à Græcæ Latinæq́ lingua intelligentia, à Poëtarum, Hiſtoricorum, Rhetorum cognitione ad Philoſophiam, & ad eam, quam tibi ab ineunte ætate propoſueras, quæq́ tibi nunc in amoribus ac deliciis eſt, Theologiam ea celeritate properâſti, vt, quæ honoris ac dignitatis præmia confecto ſtudiorum curriculo tribui ac decerni ſolent, ea tu nunc meritiſſimò conſecutus ſis, cùm adhuc maturum videri poterat, de animo ad illas grauiores diſciplinas adiiciendo, cogitare. Atq; vt iſtius generis ingenium nunquam ita eſſe otioſum poteſt, vt omnino nihil agat: quod tibi dabatur à ſeuerioribus ſtudiis excepti ac ſubſeciui temporis, eo tu, quaſi ludibundus, eas artes, in quibus ingenui adoleſcentes exerceri olim Athenis ſolebant, ita omnes didiciſti, itaq; te in eis exercuiſti, vt in earum qualibet cum ſummis artibus comparari facilè poſſis. Quid nunc ego mores illos tuos planè, vt Poëtæ loquuntur, aureos laudem? Potuítne quiſquam vnquam bonus tecũ biduum viuere, tuæq́ ſuauitatis par-

tem aliquam guſtare, quin, vt ſibi totam ætatem tecum exigere liceret, optauerit? Ita tu, quod rariſſimi exempli eſt, ſummam integritatem vitæ, cum ſumma comitate ac facilitate copulâſti. Sed nolo nunc plura de te: ne ipſi tibi moleſtus ſim. Equidem cùm de ſcriptis meis non magnoperè laborare ſoleam, tamen hunc librum præcipuè cupio & celebrari nunc, & ad poſteros peruenire: vt exſtet aliquod teſtimonium iudicij de ſingularibus tuis virtutibus mei. In quo ne fortè quis eorũ, qui te nõ nôrunt (Nam de iis, quibus tu notus es, nihil tale metuo) aſſentationi & conſuetudini datum eſſe aliquid ſuſpicetur. Deum immortalem teſtor, nihil vnquam à me verius, magisq́ ex animi mei ſententia ſcriptum eſſe, quàm ea, quæ de tuis laudibus ſcripſi. A te peto, vt me ames: quo me ipſi mihi efficias cariorem.

Vale Romæ. Kal. Maij.

1571.

INDEX

INDEX ORATIONVM.

I. De dignitate ac præſtantia ſtudij Theologici. 1

II. De laudibus litterarum. 13

III. De vtilitate ac præſtantia litterarum humaniorum, aduerſus quoſdam earum vituperatores. 25

IV. De Philoſophię & eloquentię coniunctione. 34

V. Pro Franciſco II. Rege Galliarum, ad Pium IV. Pont. Max. 52

VI. Pro Antonio Borbonio Rege Nauarræ ad Pium IV. Pont. Max. 61

VII. De Moralis Philoſophiæ laudibus, cũ inciperet explicare libros Ethicorum. 72

VIII. De Moralis Philoſophiæ neceſsitate, cùm veniſſet ad eam partem in qua de temperantia agitur. 84

IX. De Iuſtitiæ laudibus. 95

X. De ſui cognitione, deq; omnibus humani animi facultatibus. 107

XI.

XI. Pro Alfonſo II. Duce Ferrariæ, ad Piũ IV. Pont. Max. 123
XII. Pro eodem Alfonſo ad Pium V. Pont. Max. 129
XIII. Pro Carolo IX. Rege Chriſtianiſsimo, ad Pium V. Pont. Max. 140
XIV. Pro Sigiſmundo Auguſto, Rege Poloniæ, ad Pium V. Pont. Max. 155
XV. De toto ſtudiorum ſuorum curſu, deque eloquentia ac cæteris diſciplinis cum Iuriſprudentia coniungendis; cùm inciperet publicè interpretari Pandectas Iuris ciuilis. 171
XVI. Cur ad munus docendi, quo ſe ſpontè abdicauerat, reuocatus ſit. 178
XVII. De Doctoris officio, deque modo Iuriſprudentiam docendi. 182
XVIII. De auctoritate & officio Iudicũ, cùm inciperet interpretari tit. de iudiciis. 191
XIX. In reditu ad vrbem Marci Antonij Columnæ, poſt Turcas nauali prælio victos. 203
XX. In funere Pij V. Pont. Max. 215
XXI. De via & ratione ad eloquentiæ laudem perueniendi: cùm in eloquentiæ Doctoris locum ſuffectus M. Ciceronis Tuſcul. Quæſt. explicaturus eſſet. 225

XXII. Pro Carolo IX. Galliarum Rege Chriſtianiſs. ad Gregorium XIII. Pont. Max. 233
XXIII. De vtilitate, iucunditate ac præſtantia litterarum. 242
XXIV. In funere Caroli IX. Galliarum Regis. 260.
XXV. Ad Gregorium XIII. Pont. Max. pro Henrico III. Galliæ & Poloniæ Rege, quẽ à rebus in adoleſcentia præclarè geſtis laudat, &c. 269
XXVI. In funere Pauli Foxij Archiepiſcopi Toloſani, & Galliarum Regis ad Sedem Apoſtolicam Legati. 275

Verſus Homerici Orat. 1. pag. 9. ſic reſcribantur;

Τυδείδην δ᾽ οὐκ ἂν γνοίης ποτέροισι μετείη,
Ἠὲ μετὰ τρώεσσιν ὁμιλέοι ἢ μετ᾽ ἀχαιοῖς.

AD M. ANTONIVM MVRETVM PRESBYTERVM, I. C. ET CIVEM ROMANVM, ORATOREM ac Poëtam clariſsimum.

RHETORA te tantum ſi ſecula priſca tuliſſent,
Iam iam immortalis lingua diſerta foret.
Secula ſi tantum nouiſſent priſca poëtam,
Iam iam immortalis Muſa canora foret.
RHETORA ſed poſtquam, ſimul hæc genuēre poëtam
Secula, noſter eris Virgilius, Cicero.
Te tua poſteritas Ciceronem ſæpe vocabit.
Teq́; vt Virgilium mente manuq́; teret.

Aliud.

Delitiæ, Veneres, grauitas ſimul, ac maieſtas,
Miſcentur ſcriptis, docte MVRETE, tuis.

Aliud.

Tantus es Orator, tantusq́; Poëta, Murete,
Vt poſsis dici, Tullius atque Maro.

M. ANTO-

M. ANTONII MVRETI, &c.

TVMVLVS.

Hic. Marci. caros. cineres. Roma. inclyta. ſeruat.
Quos. patria. optâſſet. Gallia. habere. ſinu.
Stat. colle. hortorum. tumulus. ſtat. proximus. aſtris.
Quæ. propius. puro. contigit. ille. animo.
Tu. ſacros. latices. lacrumans. aſperge. viator.
Et. dic. HEV. LINGVAE. HIC. FVLMINA. FRACTA. IACENT.

Obiit anno Dom. cIↄ. Iↄ. LXXXV.
Ætatis ſuæ, LX.
XV. Kalend. Quintil.

MARCI ANTONII MVRETI PRESBYTERI, ET CIVIS ROMANI,

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

De dignitate ac præſtantia ſtudij Theologici,

ORATIO PRIMA.

HABITA LVTETIÆ PARISIORVM NON. FEB. M. D. LII.

CVM OMNES MIHI SINgulari quadam, ac præcipua laude digni videntur, qui in aſſequenda honeſtarum artium ſcientia operam & induſtriam ſuam collocant, tum ij præcipuè qui veluti maiore quodam numinis afflatu perculſi, cæteris omnibus poſthabitis, ad diuinarum rerum intelligentiam omnes cogitationes ſuas, atque omnia ſtudia contulerunt. Nam ſi eorum omnium, quæ in hac immenſa rerum vniuerſitate cernuntur, vnumquodque naturali perficiendi ſui deſiderio tenetur: & animus noſter ad ſi-

militudinem diuinitatis effictus tanto perfectior eſt, quanto propius ad illud, ex quo ductus & propagatus eſt, exemplar accedit: dubitari profectò non poteſt, quin ea ſit omnium præſtantiſſima facultas, quæ, quoad eius fieri poteſt, cum humanis diuina copulando, mortalitatem noſtram, quantum illius imbecillitas patitur diuinæ naturæ arctiſſima colligatione deuincit. De illius *mihi facultatis laudibus, hodierno die, demandatum eſt ab iis, quorum & apud me plurimum valet, & apud omnes peræquè valere debet auctoritas, non vt eas quidem ſingillatim percenſere omnes, ac flore orationis conueſtire conarer, (quod & imperare iniquum eſſet, & ſuſcipere temerarium) ſed vt ex earum innumerabili copia pauca quædam ſeligerem, de quibus ex hoc ampliſſimo loco, vobis audientibus explicarem. Qua de re cùm mecum initiò ageretur, refugiebam equidem tanti oneris magnitudinem, veritus ne idem mihi contingeret, quod nobili olim ſophiſtæ apud Annibalem de rebus bellicis longa accuratáque oratione diſputanti contigiſſe dicitur: ſi homo adoleſcens, & cùm à cæteris rebus ſatis tenuiter inſtructus, tum in hoc genere penitus rudis, inter tot eruditiſſimos viros, ad dicendum de rebus diuinis aggrederer. Illud etiam me commouebat, quod præclarè à* Platone *ſcriptum noueram, orationi, & iis rebus, quæ oratione tractantur, quandam inter ſe cognitionem intercedere oportere, ex quo facilè intelligebam conſequi, vt ad res diuinas pro dignitate tractandas diuinum quoddam requireretur orationis genus. At iſta quidem, re adhuc integra, fortaſsis*

maiore

maiore quadam cautione prouidenda fuerint: nunc quidem iam ſemel altum ingreßis, quæ nos cumque tempeſtas exceptura eſt, vela nimirum facienda ſunt. Illud modò antequàm vlteriùs prouehar, à vobis ſummoperè contendo, vt quando omne mihi perfugium in veſtra bonitate ac clementia ſitum eſt, tenuitatem meam veſtro fauore, & ſilentio ſubleuetis, quò mea oratio his veluti ſecundis ſubuecta ventis, quem ſibi propoſuit, portum faciliùs conſequatur. Atque vt hinc exordiamur. Si nihil diceremus aliud, niſi eam, quæ antiquißimo vocabulo Theologia dicitur, ſcientiam eſſe quandam, quæ diuinæ ſapientiæ theſauros hominibus recluderet, tamen illud, vt opinor, liquidò conſtaret, quanto æterna natiuis, immortalia caducis, diuina humanis antecellunt, tanto eſſe hanc facultatem cæteris omnibus anteponendam. Sed quemadmodum qui præclari alicuius ædificij pulchritudinem peruidere, ac penitus cognoſcere cupiunt, non ſatis ſibi eſſe ducunt illud vno totum aſpectu contemplari, ſed ſingulas etiam ſibi partes accuratè perluſtrandas, ac ſeorſum conſiderandas putant: ita nos, ſi huius præſtantißimæ facultatis partes pauliſper excutere voluerimus, tum demum, quanta illius pulchritudo ſit intelligemus. Theologia igitur, viri eruditißimi, vt à maioribus noſtris accepimus, duabus præcipuis partibus continetur, quarum vna in lege poſita eſt, altera in Euãgelio. Eſt verò ea lex, de qua loquimur, non ab humano profecta conſilio, neque ſimilis earum, quæ hominum libidine ſtatuuntur, in quibus multa ineptè ac ridiculè, nonnulla etiam impiè ac nefariè ſancita reperias,

ſed primum quidem ab illo huius vniuerſitatis parente, ac opifice Deo in omnium hominum impreſſa, atque inſignita animis, poſt etiam eiuſdem Dei digito in tabulis inſculpta lapideis, ne improbis vlla prætendendæ facinoribus ſuis ignorantiæ occaſio relinqueretur. Cúmque eam in duo ſumma capita tribuere liceat, eorum prius, quæ ad cultum numinis, poſterius, quæ ad tuendam hominum inter ſe ſocietatem pertinent, omnia ſumma breuitate complectitur. Atque hinc vel imprimis naturæ noſtræ imbecillitatem licet agnoſcere, quòd cùm pauca admodum, eáque ſuapte natura facillima præcepta ſint, ſemper tamen deficiamus, alicubi, neque vnquam ſtabilem, inoffenſumqúe curſum perpetuò retineamus. Tremefactus itaque comparatione ſui cum diuinis præceptis animus, Chriſto ſe indigere cognoſcit, in cuius ſinum confugiat, cuius ſe viribus proueha t, ſub cuius bonitate, tanquam ſub firmiſſimo aliquo clypeo, tutus ab iis, quæ lege propoſita ſunt, ſuppliciis delitеſcat, vt rectiſſimè Paulus legem pædagogum, qui nos veluti manu apprehenſos ad Chriſtum deduceret, nominâſſe videatur. Eat nunc Lucianus aliquis: perfricet frontem, & dicat vllam eſſe legem, quæ cum hac lege vlla ex parte comparari queat. Quid enim? Quæ, Deum immortalem, portenta in omnibus omninò legibus, ſi ab hac diſceſſeris, reperiuntur? Quarum aliæ furta, aliæ adulteria, aliæ etiam quædam multò turpiora permittunt, vt nihil penè tam turpe ſit, quod non legiſlator aliquis licere voluerit. Hanc verò ſapientiſſimus ille Moſes, non à Ioue quodam commentitio, vt Mi-

nos; non ab Apolline, vt Lycurgus; non ab Ægeria, vt Numa; ſed ab eo, qui ſolus veri Dei nomine cenſendus eſt, ſibi per manus traditam accepit, ita numeris omnibus abſolutam, vt nihil neque immutari, neque adiici, neque detrahi poſſit. Sed ea tamen, vti antea dixi, morbum quidem noſtrum commonſtrare ac detegere nobis poteſt: depellere eundem, ac ſanare non poteſt. Morbi autem cognitio magnam ea quidem vim maximúmque momentum ad vires recuperandas habet, neque tamen tantum, vt in ea poſita ſint omnia. Quare Euangelio nobis Chriſtus aperitur, qui, modò firma in ipſum fide nitamur, non vana illa quidem, & ocioſa, quam multi ſtultè & inaniter iactant, ſed ſolida, & bonarum actionum perpetuò fœcunda, nos, velut humeris ſuis impoſitos, tollit in cœlum. O rem omni prædicatione maiorem! O nuncium verè iucundum & lætabilem! Cum humana natura primi parentis depreſſa lapſu peſſum tota ferretur, tantam fuiſſe in filio Dei clementiam, vt delapſus è cœlo, humanam formam induere voluerit, vt corporatus, ac carne tectus infinitis ſeſe laboribus, cruciatibus, ærumnis, morti denique deterrimæ, atque acerbiſſimæ expoſuerit, quò ſudore ac ſanguine ſuo ab animis noſtris duriſſimum iugum æternæ depelleret ſeruitutis. Téne, Chriſte optime, vt nos liberali cauſſa aſſereres manu, omnium dominus cùm eſſes, ſerui formam aſſumpſiſſe? Téne nobis quietem tuis laboribus, libertatem tua ſeruitute, vitam denique tua morte peperiſſe? Admirantur hiſtoriæ veteres Pythagoreum quendam, qui ſe pro amico in cauſſa capitis vadem

dem dare veritus non eſt: at hoc quanto admirabilius eſt, Dei Filium, Deumq́ ipſum, vt nos merito noſtro inimicos ſibi, æternis eriperet ſuppliciis, tot, tam dira, ac vel dictu, vel cogitatu aſpera, & horribilia ſuſtinere voluiſſe? Et quiſquam eſt, qui alias omnes, ſi in vnum conferantur, ſcientias cum hac, qua iſta tam pulchra, tam admirabilia, tam diuina traduntur vllo modo comparandas putet? Hæc verò vna eſt omni cura, ſtudio, contentione digniſſima. Hæc vna eſt non tam liberalis vocanda, quàm liberatrix. Hæc aurea illa catena eſt, qua cum cœleſtibus terreſtria copulantur. Hæc ſcala illa eſt, quam olim, per quietem ſanctiſſimus Patriarcha vidit, cuius gradibus in cœlum ſcandere liceat, atque illic Deum intueri, admirari, adorare, demittentem ſemetipſum ex auguſtiſſimo illo maieſtatis ſuæ faſtigio, ſeſéque accommodante ad humanæ conditionis humilitatem: rurſusq́ eundem defunctum nobili illa ſeruandorum mortalium prouincia, ſpoliatíſque inferis (ô rem omni humana cogitatione ſublimiorem!) in cœlum ſublimem raptum, vallatúmque ac ſtipatum infinita tum geniorum concinentium, tum hominum de caliginoſiſſimis illis Satanæ ergaſtulis erutorum multitudine, iuſto ac pleno triumpho cœlum ingredientem, neque diſiecta muri parte, ſed valuis ſuo ſanguine recluſis; iter eodem nobis omnibus aperientem. Atque hæc quidem quamuis eiuſmodi ſunt, vt ad excitandum, inflammandumqúe quemlibet torpentem animum ſufficere poſſe videantur: tamen ex tam vbere campo alia quædam, niſi moleſtum eſt proferamus. Verè enim illud

lud affirmare poſſe videor, eruditiſſimi viri, quemadmodum Platonici elementorum in corporibus cœleſtibus quendam veluti florem, in hiſce inferioribus quandam veluti fæcem eſſe dicebant: ita rerum omnium cognitione dignarum in Theologia florem, ita aliis ſcientiis fæcem contineri. Namque vt hinc noſtra ſe primùm efferat oratio, quis neſcit, quantoperè ſe in perſcrutandis rerum principiis veteres Philoſophi torſerint, quamque nihil, ſi res ad verum exigatur, effecerint? Dum alius mudum hunc, & quicquid in eo vel aſpectabile, vel tractabile continetur, putat ex temeraria quadam minutiſſimorum corporum concurſione coaluiſſe: qui ſi vel vnam earum, quas ſomniabat, atomum cerebri habuiſſet, nunquam iſta tam ſtultè, incogitanterq́; ſcripſiſſet: alius æternum eſſe eum, neq; deſiturum vnquam neque exordium ducentem ab vllo temporis principatu, non animaduertens hac ratione illam, à qua ipſe tantopere abhorrebat, infinitatem induci: qui verò optimè ſenſiſſe creduntur, tamen Deo veluti comitem quandam materiam adiungunt, quaſi vt artifex, ita Deus ſine materia nihil poſſit efficere. Quid Theologi? huius vniuerſitatis auctorem eſſe ac effectorem Deum, qui cùm innumerabilibus ſeculis anteceſſiſſet, quo temporis puncto ipſi placuit, mundum hunc, & quæ illius ambitu continentur, ſine vllis vectibus, ſine vllis ferramentis, ſine vlla materia, verbo tantùm, ac nutu ſuo ex nihilo architectatus eſt: eundémque aſſiduè ſua bonitate ac prudentia continet, moderatur, fouet, omnes in eo rerum ac temporum varietates, viciſſitudines efficit.

Quòd ſtatos orbium cœleſtium curſus, quòd certas ſiderum traiectiones, quòd conſtitutis vicibus inſignes ac notabiles rerũ cõmutationes intuemur, hæc & cætera omnia ad eum modum non fortunæ temeritate, aut vi vlla materiæ dirigi, ſed diuina prouidentia temperari. Contemplemur & alia. Quid de animo humano Philoſophi? Alius eum cor ipſum eſſe dicit, alius cerebrum, alius cordi ſuffuſum ſanguinem, alius ſpiritum innatantem ſanguini, alius harmoniam quandam, alius eum ex numeris conficit, alius ex atomis, vt mihi quidem iſta conſideranti certamen aliquod inſaniæ ſuſcepiſſe videantur. Ita ex hoc tam confuſo, tam vario, tam multiplici teterrimarum opinionum veluti cinno, nihil ferè colligere poſſumus, niſi ſemper copioſiſſimam meſſem hominum variè inſanientium fuiſſe. Nam nonnulli quidem ea dicunt, vt eos in re tam ſeria riſum captare atque aucupari putes, vt apud Dicæarchum Pherecrates, qui animum nihil omninò eſſe contendit, veritus credo, ne quid poſſet tam abſurdè aut fatuè dici, vt id nemo dixiſſet Philoſophorum. Illa verò, multo etiam apud eos perturbatior, atque implicatior quæſtio eſt, permaneat ne animus corporeis ſolutus vinculis, an qui corporum, idem ſit interitus animorum. Epicurus interire eos putat, nefas ratus, cùm tam multa ſibi cum ſuibus conuenirent, ſe hoc vno ab eis intereſſe. Stoici longam eis vitam, vt cornicibus, ſed non perpetuam tribuunt. Pythagoras verò iucundus, eſt, qui remanere illos quidem docet, ſed ex corporibus in alia corpora migrare, vt idem ſit fortè hodie gallus gallinaceus, qui tempore

belli

belli Troiani fuerat Agamemnon. Quid Plato? Quid Ariſtoteles? de hoc quidem illud Homericum dici poteſt:

Τυδείδην δ' ὐκ ἂν γνοίης ποτέροισι μετείη
Ηὲ, μετὰ τρώεσσιν ὁμιλέοι ἢ μέτα ἀχαιοῖς.

Obſcuritate enim ſe inuoluens ſua in neutram partem ſatis apertè propendet, vt penè in legem Solonis incurrere videatur: Ille autem proximè quidem omnium accedit ad veritatem, ſed ei tam multa mendacia admiſcet, vt non abſurdè dicant, qui eum dicunt poëticè philoſophari. Quid porrò de iiſdem rebus Theologi? Animum hominis ſimplicem quandam & indiuiduam eſſe naturam, ad exemplar diuinitatis expreſſam, licet ortus participem tamen interitus expertem, qua, corpore ſoluta, ſi ſe purè ac piè geſſerit, in cælum euolet, æternam illic Dei beneficio adeptura felicitatem, ſin ſe malis, iiſque expiabilibus cupiditatibus corrumpendam dederit, ad inferos nunquam deſituris damnanda ſuppliciis deprimatur. Quod ſi qua de Deo à balbutientibus Philoſophis dicta ſunt, cum ſolida Theologorum doctrina comparare collibuerit, reperiemus hos quidem certa omnia, & explorata, & ſalutaria tradere: Illos verò neque ſatis, quid dicant intelligere, & credula ingenia perniciosiſſimarum opinionum laqueis implicare. Itaque quod Homerus de Thireſia, Cato de Scipione dixit, idem de Theologia dici poteſt, eam videlicet ſapere ſolam, reliquas diſciplinas, velut vmbras per inane volitantes vagari. Quod ſi quis eam quæ ex leuioribus ſtudiis percipitur amœnitatem requirit, ne eam quidem in feraciſſimis Theologiæ campis fruſtra deſiderauerit.

Nam ſiue poëticis modulationibus aures demulcere meditamur, quis vnquam ita in hoc genere excelluit, vt cum Dauide comparatus non ſordeat? Niſi fortè Orpheum, Homerum, Pindarum de leuiſsimis plerumque nugis verba fundentes audire praſtat, quàm illum Deo acceptiſsimum regem, nunc Dei laudes plena hilaritatis oratione referentem, nunc eiuſdem auxilium in ſummis ſuis difficultatibus implorantem, nunc inſectantem improbos, nunc commendantem probos, nunc ea quæ multis poſtea ſeculis contigerunt, ita ſubiicientem oculis, vt nullus ea melius Apelles in tabula expingere potuiſſet. Siue hiſtoriæ cognitione dicimur, vnde veriores, vnde ſcitu digniores hiſtorias, quàm ex ſacris litteris repetere poterimus? An verò ſuauius eſt cognoſcere quid Crœſo in Medos, quid Pyrrho in Romanos expeditionem paranti obliquè Apollo, quàm quid Moſi ad Pharaonem, quid Samueli in Palæſtinos proficiſcenti, apertè ac perſpicuè Deus ipſe reſponderit? Quomodo Regulus à Carthaginenſibus, quàm quomodo ſeruator & σωτὴρ humani géneris CHRISTVS, *à Iudæis omni crudeliſſimorum ſuppliciorum genere diuexatus fuerit? Iucundiúſne, aut fructuoſius arbitramur intelligere quibus artibus Aſſyrij, Perſæ, Romani cæteras nationes deuicerint, quàm quibus auguſtiſsimi illi religionis noſtræ principes, aliíque deinceps innumerabiles eorum veſtigia ſecuti Chriſtianæ ditionis terminos ampliauerint? O hebetes & ſtupidos, aut, vt verius dicam, miſeros & perditos, ſi qui harum rerum ſuauitatem, fructúmque non ſentiunt: Contra verò ô ter & quater bea-*

tos illos, quorum ita eſt affectus animus, vt nuſquam ſuauius, quàm in his ſtudiis conquieſcat: non eos aut inanium dignitatum, aut fluxarum opum adurit ſitis: non eos voluptatum illecebræ molliunt, liberi & prauis omnibus cupiditatibus ſoluti, ex illo perenni puteo aquam æternæ vitæ effectricem hauriunt: ex illis perpetuò virentibus campis flores ſuauiſſimos colligunt, ex quibus qui odores afflantur, eorum nunquam eſt intermoritura ſuauitas: Deo ſeruiunt, Deo adhærent, eius tantùm gloriæ velificantur, eo fruuntur, quæque olim plenè percepturi ſunt gaudia, ea iam nunc mente ac cogitatione præcipiunt. Ergo ſiue domi, ſiue foris verſentur, cùm Deo aſſiduè colloquuntur, ſiue proſperis rerum vtantur ſucceſſibus, eidem vt proſperitatis ſuæ auctori gratias agunt: ſiue quid eis aduerſi accidit (quanquam quid eiuſmodi viris accidere aduerſi queat?) Sed tamen ſi quid eis accidit earum rerum, quas vulgus aduerſas vocat, neque indignantur, neque concidunt animis, ſed verbo diuino ſeſe ſolantes, quidquid à Deo immittitur, ſummi beneficij loco habendum eſſe ducunt. Prô Deum immortalem: quid eſt, ſi hoc non eſt feliciter viuere; & in terris vitam cœleſtium imitari? O vitæ Theologia dux, ô virtutum omnium parens, vitiorum expultrix, animorum liberatrix: Quid ſine te non modò nos, ſed omninò vita hominum eſſe potuiſſet? tu deprauatas impuriſſimis opinionibus hominum mentes, velut de integro interpolâſti: tu diſtractos, diſſipatoſq; variis idolorum cultibus homines in vnius veræ Religionis ſocietatem conuocaſti: tu magiſtra

giſtra morum ac diſciplinæ fuiſti: ac veluti ſol exoriens, nubium caliginem diſsipat: veluti ſidus, quod Caſtoris & Pollucis dicitur, exortu ſuo maris rabiem placat, tempeſtatéſque diſpellit: ita tu diuinitus exorta & tenebras ignorantiæ diſsipâſti, & illo tuo ſalutari fulgore procellas veterum ſuperſtitionum diſpuliſti. Tu nobis velut Helijce, aut Cynoſura quapiam es ad quam vniuerſus nauigationis, id eſt, vitæ noſtræ curſus dirigatur. Tu ignis ille cœleſtis es, quem verus ille Prometheus, id eſt, Chriſtus in terras attulit, ſine quo vita conſtare non poteſt. Tu & vitæ tranquillitatem largita nobis es, & mortis terrorem ſuſtuliſti. Beatos igitur qui ad te, tanquam ad portum, confugiunt: beatos qui ſe tibi à teneris vnguiculis penitus totóſque tradunt: miſeros contrà, qui, vt proci Homerici, ancillarum amoribus irretiti, te, quæ omnium artium domina es, negligunt. Tu enim earum rerum ſcientiam profiteris, quarum plena cognitio æternam beatitatem, ignoratio æternum exitium hominibus pollicetur. At vos, viri optimi, quos partim huius præſtantiſsimæ diſciplinæ verticem conſecutos, partim illius ſacris imbutos atque initiatos videmus, macti, inquam, macti animis, néque vos aut labor deterreat, aut voluptates auocent, quò minus in ſacratiſsimæ illius adyta penetretis. Vobis enim vigiliarum ſudorúmque veſtrorum, & magna hîc inter homines præmia, & infinitis partibus maiora ſunt in cœlo diuinitus conſtituta.

DIXI.

De

De laudibus litterarum.

ORATIO II.

HABITA VENETIIS MENSE Octobri Anno cIɔ. Iɔ. LIV.

QVÆ ſingula hominibus ad dicendum accedentibus timorem facere conſueuerunt, patres ampliſsimi, vóſque cæteri ciues ornatiſsimi, ea mihi ſeſe hodierno die obiiciunt vniuerſa. Siue enim loci amplitudo afferre perturbationis aliquid poteſt, Venetiis dicimus: ſiue audientium dignitas, magna lectiſsimorum hominum adſtante frequentia dicimus: ſiue ipſa orationis materia, dicendíque conditio, ita dicimus, vt ſit nobis eodem tempore de ingenio, de doctrina, de gloria, ornamentíſque omnibus in hoc litterarum certamine periclitandum. Venetiis dicere, ſi quiſquam eſt, qui parum putet, eum neceſſe eſt in maximarum, earundémque toto orbe notiſsimarum rerum ignoratione verſari. Ecquis enim eſt hodie tam inacceſſus, tam ab omni hominum conſortio remotus in terris locus, quo non huius præſtantiſsimæ ciuitatis fama peruaſerit? quis populus, quæ gens, quæ hominum natio vel tam immanis atque barbara, vel tam exculta diſciplinis atq; artibus, quam non iam pridem florentiſsima Venetorum Reſpublica non gloria modò & ſplendore nominis ſui, verùm etiam admiratione compleuerit? Hæc verò firmamenta Reipublicæ, hæc ornamenta

menta Italiæ, hac virtutum omnium, laudandarumq́ artium præclariſſima lumina intuentem, non commoueri, tantum id quidem eſt, vt, non dicam in meam hanc mediocritatem ingenij, ſed vix in quenquam hominem, qui cæterorum de ſe iudicia extimeſcat, cadere poſſe videatur. Etenim *ſi eloquentiſſimos olim viros accepimus, cùm ad dicendum veniſſent, vnius principis aſpectu ita conturbatos fuiſſe, vt obmuteſcerent: quid mihi tandem animi eſſe oportet, qui neque comparandus cum illis omninò ſum, & apud vos dico, ſenatores ampliſſimi, ad quos cùm oculorum conuerto aciem, totidem mihi conſeſſum principum videor intueri? Ac ceteri quidem ſæpe ad eam excuſationem confugiunt, vt ſe, cùm tenuitatis ſuæ conſcij eſſent, tamen vel neceſſitate, vel officio impulſos, vel amicorum ſiue precibus, ſiue tempore aliquo adductos, dicendi munus non tam appetiuiſſe, quàm detrectare non potuiſſe dicant; quam totam rationem nobis hodierno die ipſa rei natura, conditióque præcludit.* Non *enim detrectantes, ſed vltro nobis depoſcentes hanc dicendi prouinciam, ad eam non alienis precibus impulſi, ſed veſtra incredibili benignitate admiſſi ſumus: vt ſi minus ex aliqua parte noſtra vobis approbata fuerit induſtria, cauſſa nulla ſit, quin omnes accuſandam potius noſtram temeritatem, quàm imbecillitatem ſubleuandam putent.* Equidem *cùm & ab ineunte ætate, tum domeſticis excitatus exemplis, tum ipſa hortante natura, honeſtarum artium ſtudia coluerim, & vbi primùm per ætatem licuit, quæ mihi meo ipſe labore pepereram, aliis tradere ingreſſus, no-*

uem

uem prope iam annos in hac dicendi, ac docendi exercitatione conſumpſerim, tamen ſuperiora illa conſiderans; ita commouebar animo, facilè vt hoc potuerim abſtinere conſilio, niſi me huc ſummà de veſtra ſingulari humanitate concepta ſpes, & magna quædam approbandæ vobis, ſi minus eruditionis, at certè voluntatis meæ cupiditas impuliſſet. Ac mihi quidem, &, cuius rei cauſſa in hunc locum adſcenderim, & ad quos verba facturus ſum, cogitanti, prorſus ita videtur; nullo in argumento meam commodiùs orationem poſſe verſari, quàm ſi, litterarum diſciplina quantum non ornamenti ſolùm, verùm etiam præſidij bene temperatis ciuitatibus afferat, tum adhibitis rationibus, tum etiam exemplis, atque ex veteribus ſeculis repetita memoria exponam: minimè id quidem, quo vos, tales viros, commonefaciam, excellentibus à natura ingeniis præditos, à ſtudiis liberalium doctrinarum eruditos, à diuturno aſſiduóque magnarum rerum vſu peritos: ſed quia libenter facio, vt, quarum artium percepta ſcientia vnumquemque veſtrûm vehementer affici conſtat, earum animos veſtros iucunda commemoratione delectem. Quæ cùm ita ſe habeant; mihíque ipſa per ſe delecta ad dicendum materiæ dignitas ſatis magnam audientiam factura videatur: tamen magis conſuetudine, quàm quod ita neceſſarium iudicem, petam à vobis, vt mihi, res pulcherrimas breui oratione comprehendere meditanti, exigui temporis attentionem ne denegetis. Magna omninò vis, magnumq́; momentum poſitum eſt in litteris, viri ampliſſimi, ad

con-

conſeruandas, boníſque cumulandas omnibus ciuitates. Nam cùm felicitas publica, ad quam humana omnia referenda ſunt, è ſingulorum ciuium felicitate conſtet: ſingulorum autem felicitas in excolenda, exercendáque virtute præcipuè ſita ſit; & ad perfectam virtutem conſequendam, neceſſariam quandam præcurſionem adhibeant literæ: illud profectò conſequitur, vt, niſi in qua litterarum cultura vigeat, florere abſolutè ciuitas nulla poſſit. Ponite vobis ante oculos, omnes ætatis humanæ partes; omnem publicorum temporum varietatem; omnes inſtituendæ vitæ rationes & vias animo & cogitatione percurrite: nullam omninò reperietis, quæ non ita litterarum auxilio indigeat, vt, eas ſi quis ſuſtulerit, ſolem ipſum de mundo ſuſtuliſſe videatur. Eæ nos, vbi primùm firmiùs incedere, atque articulatiùs loqui cœpimus, de ipſo propè nutricum acceptos ſinu, titillatione quadam honeſtiſſimæ voluptatis alliciunt, allectos præceptis ſaluberrimis complent: non tantùm benedicendi verùm etiam benè viuendi commonſtrant vias; excitant in animis noſtris igniculos gloriæ: quantus ſit in virtute ſplendor, quanta in vitiis deformitas, edocent: quæ qui ſemel bene penitus imbiberint, ij nunquam non poſtea & vitij turpitudinem omni ſtudio refugient, & officij honeſtatíſque rationem rebus aliis omnibus anteponent. Vt autem in ſemente poſita ſpes meſſis eſt, ita totius reliquæ vitæ exſpectatio ab educatione pueritiæ pendet. Vt verò infirmam illam ineuntis ætatulæ teneritatem robur adoleſcentiæ excepit, quæ tandem alia res, aut animum præclararum rerum ſtudio accendere,

aut

aut efferentibus ſeſe cupiditatibus, quibus ea pars inſigniter agitari ſolet, frenos iniicere; præter litterarū tractationem, poteſt? Themiſtoclem olim, cùm ſomnum capere adoleſcens non poſſet, dicere ſolitum tradunt, ſe Miltiadis trophæo, quieſcere volentem, excitari: quantò eos acrius incendi, atq; inflammari neceſſe eſt, qui quotidie non vnius, ſed innumerabilium hominum virtute præſtantium trophæa non è marmore conſtituta ad exigui prædicationem temporis; ſed ad omnem æternitatē commendata litteris intuentur? Neq; verò pertimeſcendum eſt, ne aut labore frangantur, aut voluptatis irretiantur illecebris ij, qui ætatis ſuæ florem litterarum ſtudiis dedicandum eſſe ſtatuerunt. Tanta ſiquidem eſt oblectatio paulatim acquirenda cognitione rerum ſeſe paſcentis animi, vt, ea qui fruuntur, ab iis neq; laboris tædium, neque auocantium voluptatum blanditiæ ſentiantur. Itaque ſapienter poëtæ, cùm cæteros omnes Deos Veneris Imperio ſubdidiſſent, in Mineruam modò & in ſtudiorum præſides Muſas nihil ei, nihil Cupidini iuris eſſe voluerunt. Quin etiam illud ab iiſdem memoriæ proditum eſt, Iaſonem olim, cæteroſq; Argonautas, cùm eam inſulam quæ ab amœnitate, florumq; copia nomē inuenerat, præternauigarent, periculumq; eſſet, ne molli, ac delicato Sirenum cantu, quæ eam inſulam incolebant, ad exitium perducerentur; vnum in Orpheo perfugium habuiſſe: qui cùm aſſediſſet in puppi, ſimulq; fides blandis impellere digitis, ſimul vocem illam, qua rupes nemoraq; traxerat, explicare cœpiſſet, tanta ſimul aures animoſq; audientium voluptate compleuit, vt iam Sirenum vocibus

nemo nauigantium moueretur. Hoc figmento, quid tandem aliud doctiſſimi homines, niſi id, quod nos volumus, indicârunt? Florida videlicet illa inſula iuuentus eſt. Eam qui quaſi prateruehuntur, magno in periculo ſunt, ne Sirenum, id eſt, voluptatum blanditiis decepti, & à recto itinere abducti, in vada & ſcopulos deferantur. Quodnam igitur huic tanto periculo comparatum remedium eſt? Quod niſi Orphei, optimi ac ſapientiſſimi vatis, lyra? cuius ſuauitatem qui percipiunt, ij & Acheloidum cantus pro nihilo putant, & tandem inſtitutum illud iter emenſi, vellus aureum, id eſt virtutem cum immortali coniunctam gloria conſequuntur. Nimirum vt maior lux minorem, ita minoris voluptatis ſenſum perceptio maioris extinguit. Quantò autem voluptas ea, quæ diſcendo ſentitur, cæteris omnibus maior, ſynceriórque ſit, vel illud indicio eſt, quod aliarum, etiam qui eis plurimum tribuunt, ſatietatem tamen quandam eſſe, ac tædium, confitentur; huius vt quiſque percepit plurimũ, ita eam acriùs, atq; auidiùs concupiſcit. Quod ſi cui fortè dubium eſt, prodeat in medium Chryſippus, qui ſæpe ſtudio intentus tanta voluptate perfruebatur, vt eũ tanquam extra ſe poſitum cibi potioníſque caperet obliuio. Prodeat ſolertiſſimus ille cœleſtium orbium non perſcrutator tantùm, ſed etiam imitator, Syracuſanus Archimedes, qui non modò earum rerum, quas natura fert, præ ea, quam capiebat è ſtudiis, oblectatione memor non erat; ſed in illa ipſa Syracuſanæ vrbis direptione, ita defixus erat in ſtudio, vt prius hoſtilis gladij cuſpidem corpore exceperit, quam vrbem in hoſtium poteſtatem veniſſe

ſentiret.

ſentiret. O rem omnium ſeculorum admiratione digniſſimam. Diripiebatur vrbs ea tempeſtate omnium opulentiſſima; effuſi per vias milites, vt in quemque inciderant, ſine vllo ſexus, ætatis, ordinis diſcrimine obuios contrucidabant; vndique gladiorum fulgor præſtringebat oculos; vndique armorum ſonitus; vndiq; cadentium tectorum fragor audiebatur; puerorum eiulatibus, mulierum lamentis, morientium gemitibus, militum clamoribus, priuata publicaq; omnia circumſenabant; ipſa vrbs penè dimota & conuulſa ſedibus ſuis, ſuorum ciuiũ in cæde ac ſanguine natabat: cùm vnius hominis mens in media ciuitate, ciuitatis ipſius caſum ac ruinam non ſentiebat. Solonem verò accepimus, cùm in lectulo, morti proximus, decumberet, inaudiſſetq; aſſidentes amicos de re quapiam, ſubmiſſè, ne ipſi moleſtiam parerent, diſputantes, erecto, vt potuit, iam ſemimortuo capite, rogâſſe eos, vt aliquanto loquerentur clarius; ſibi, ſi etiam moriens aliquid diſcere potuiſſet, diſceſſum è vita iucundiorem fore. O diſcendi cupiditas; quid non efficis, vbi ſemel generoſa ingenia occupâſti? Tenebatur homo ſapientiſſimus grauiſſima vi morbi defixus in lecto: vicinitate iam mortis ab omnibus penè corporis partibus ſenſus abſceſſerat: egregius ille animus, mox liber ac ſolutus futurus, è corporeis vinculis exſilire cupiebat: cùm quidquid ſupererat virium, eò contulit, vt deficiente lingua, vocibúſque interruptis, ac morientibus ſuum doctrinæ, cognitioniſque deſiderium indicaret. Quid hunc veriſimile eſt firmum ac valentem feciſſe; qui ne mori quidem, niſi diſcendo, voluerit?

Meritò igitur tam diu floruit Athenienſiũ Reſpub. quam diu tam præclari viri tenuit diſciplinam. Sed, vt eò redeamus, vnde nos facta præclariſſimorum hominũ mentio pauliſper abduxit; dici profectò non poteſt, adoleſcentes nobiliſſimi: vos enim, vos mea iam compellabit oratio: dici, inquam, non poteſt, ea ſtudia, in quæ nunc toto pectore incumbitis, quanto olim vobis & ornamento, & auxilio futura ſint, cùm vos & generis veſtri nobilitas, & veſtra virtus ad Reipub. gubernacula admouerit. Etenim quibus artibus ciuitates præcipuè conſeruantur, pietate, iuſtitia, fortitudine, inprimiſq; prudentia, earum ſunt omnium artium quaſi ſemina litterarum prodita monumentis. Neq; verò hæc à me ita diſputantur, vt contendam, niſi litteris eruditũ, ciuem patriæ vtilem eſſe neminem poſſe: ſed hoc dico; niſi litteris exculti ſint ij, qui velut in Reipub. puppi ſedentes, clauum tenent, multis eos muneris ſui; iiſq; præcipuis partibus neceſſariò defuturos. Nam, cùm duo publicorum temporum genera ſint, vnum pacis, alterum belli, quorum alterum ſemper optabile eſt, alterum nunquam optabile, nonnunquam neceſſarium: quomodo, vt hanc partem priore loco attingamus, in pace, ciuibus iura deſcribere, quantum cuique tribuendum ſit, intelligere, ciuium inter ſe diſſidia componere, verba publicè facere, legationes cum laude gerere, præterita tenere, futura proſpicere, quid in omnibus rebus factu optimum ſit, videre, & ex aliis alia colligere poterit, niſi qui hæc ſibi de litterarum fontibus haurienda omnia exiſtimauerit? Niſi verò eorũ recipienda ſententia eſt, qui fieri putant poſſe, vt qui Reipub. præeſt,

quam-

quamuis litterarũ ſit expers, tamen ad eas res, quas modò enumerauimus, aliena opera non incommodè vtatur. An verò T. Manlium Torquatum, memoriæ proditum eſt; cùm conſul declaratus fuiſſet, excuſâſſe valetudinem oculorum, & ſummum Imperium detrectâſſe; quòd indignum duceret, ei capita ac fortunas cæterorũ committi, qui alienis oculis omnia gerere cogeretur: qui alieno ingenio, alienaq́ lingua ad omnia vti neceſſe habebunt, ij ſatis ad gubernandos cæteros idonei videbuntur? At oculorum quidem lumine carentes, nihil prohibet aciæ ingenij etiam futura cernere, optimeq́ conſulere: quales in fabulis Tireſiam, in hiſtoriis Appium legimus: cuius verò doctrinarum luce careat animus, quid is tandem gere, quid ſuſcipere, quid cogitare præclarum poteſt? Sed ſunt quidam homines, qui cùm litterarũ tractationem trãquillis pacatiſq́ temporibus & honeſtam inprimis & vtilem eſſe fateantur: iidem tamen cùm occupata bello aliquo ciuitas eſt, latere eas, quaſi perterritas metu, & inter turbarum lituorumq́ clangorem, nullum ſui ampliùs præbere vſum arbitrantur. Quorum nobis hac in parte coarguendus error eſt; & quantum vel in medio bellorum tumultu litteræ valeant, aperiendum. Etenim ſi corporis tantùm, non etiam animi, viribus bella gererentur, tum iſti fortaſſe aliquid dicerent: nunc quis eſt, qui cùm mihi & maximum eſſe in bellis conſilio ac prudentiæ locum, & eas virtutes bona ex parte litterarum ſtudio comparari, certè quidem inſigniter augeri, confirmariq́ concesſerit, idem tamen earum ſcientiam in bello inutilem eſſe contendat? An ignoramus celebre illud

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

regum regis Agamemnonis votum, qui vt Troia faciliùs potiretur, non Achillis, aut Aiacis, ſed Neſtoris decem ſimiles optabat ſibi? Neq; temporis nobis ad viuendum à natura præſcripti ea longitudo eſt, neque ita fert humanarum rerum ratio, vt multis admodum bellis interfuiſſe vnus idemq; poſſit: itaque qui vnum alterumúe ſpectârunt, multum ſibi militaris prudentiæ colligiſſe exiſtimantur. Quid eos iudicabimus, qui hoc ſibi diuturna librorum euolutione pepererunt, vt omnibus, quotquot poſt hominum memoriam geſta ſunt, bellis interfuiſſe videantur? Quod ſi quis ita bella aliquot ſpectare poſſet, vt vtriuſq; partis conſilia teneret, rerum adminiſtrandarum viam, rationemqúe cognoſceret, euentus animo cerneret, quid non ei poſtea in rebus bellicis omniũ conſenſu tribueretur? At hæc omnia, qui verſantur in litteris, aliaq; plurima, ac pulcherrima otioſi ſedentes conſequuntur. Taceo, quàm multa expreſſa ſint eruditiſſimorum hominum ſcriptis de virtute, de gloria, de caritate patriæ, de animorum æternitate, de præmiis, quæ poſt mortem manent eos, qui ſe pro patria animosè ac fortiter geſſerint, quæ tantam vim habent, vt neque qui ea ignorent, veræ laudis habere guſtum, neque qui tractant, veræ ac ſolidæ gloriæ vllam omninò rem anteferre poſſint. Quid illud, an non quantiuis eſt, quod ſæpe labantes iam ac deficientes exercitus eloquentium hominum voce legimus fuiſſe reuocatos? Citetur teſtis Lacedæmoniorum ciuitas, cuius exercitus Tyrtæi poëtæ verſibus inflammatus, pulcherrimam illam de Meſſeniis victoriam reportauit. Dies me deficiet, ſi aut eruditos homines, qui

bellicis

bellicis laudibus præſtiterunt, aut fortiſſimos Imperatores, qui eruditionis & doctrinæ gloria excelluerunt, enumerare inſtituam. Nam & Architam Tarentinum ſexies exercitum duxiſſe comperimus, & Meliſſum naualibus aliquot victoriis inſignem fuiſſe, & ter ſtipendia feciſſe Socratem, & Platonem, & Xenophontem egregiam in bello ciuibus ſuis operam præſtitiſſe. Quid illa propugnacula Græciæ, Periclem, Themiſtoclem, Epaminondam loquar? Quid illa Romani Imperij columina, Scipiones, Lucullos, Fabios, Marcellos, alioſq; innumerabiles proferam? quos omnes cùm bellicis laudibus claros, tùm præſtantes doctrinæ ſtudiis fuiſſe, hiſtoriæ loquuntur. Nam Iulium Cæſarem, quis neſcit, vtra laude præſtaret, ambiguum poſteris reliquiſſe? Brutus autem, quanto litterarum ardore flagrauerit, vel ex eo colligi poteſt, quòd ea ipſa nocte, quæ mortem ipſius anteceſſit, Platonis dialogum de animorum immortalitate legiſſe aliquoties, dicitur. Atque hoc præclarè olim intellexiſſe videntur Mitylenæi, præcipuam eſſe in Repub. vim litterarum, qui, quos populos bello deuicerant, nullam eis aliam pœnam irrogabant, niſi, vt ne liberos ſuos litteras edocerent. Sciebant videlicet eas tantùm ciuitates florere poſſe, in quibus litterarum ſtudia colerentur. Cuius rei cur tandem aliunde exempla repetamus? An verò, ciues, quòd viget hodie veſtra Reſpub. quòd floret, quòd beata eſt, quòd cùm cætera orbis vniuerſi partes grauiſſimis bellorum tempeſtatibus agitentur, vna hæc (quod ei Deus Opt. Max. proprium ac perpetuum faxit) in pace atq; in otio conquieſcit, aliunde id fieri creditis,

quàm quòd ei & præſunt homines cùm cæteris omnibus, tum hac eruditionis & ſcientiæ laude clariſſimi, & ſemper eorũ ſimillimi præfuerunt? O diuine Plato, tua ſunt omnia & dicta & cogitata præclara. Tu dicere ſolebas, tunc demum Reſpub. beatas fore, cùm eas aut Philoſophi cœpiſſent regere, aut qui regerent, philoſophari. Tuũ hoc ſapientiſſimum oraculum perpetua iam mille amplius annorum felicitate Venetorum Reſpub. comprobauit. Equidem quo longius in altum euehor, patres ampliſſimi, eò mihi amplior & patentior orationis quaſi curſus oſtenditur. Sed & temporis me ratio, & veſtra ſingularis ſapientia, vt vela contraham, portumq́; tandẽ aliquando reſpiciam, monet. Neque enim credibile eſt, poſſe aut *me, aut quemquam de litterarum præſtãtia, fructibusq́; qui ex earum tractatione capiuntur, vobiſcum meliùs, aut copioſiùs, quàm vnumquemq́; veſtrûm ſecum loqui: & mihi non tam orationis conquirenda copia eſt, quàm veſtra ſocietas refugienda. Itaq́; finem dicendi faciam, ſi vos prius etiam atq́; etiam rogauero, vt ſi fortè minus à me ornatè ac copioſè dictum eſt, quàm & huius loci amplitudo, & ſumma audientiũ dignitas poſtulabat, meũ tamen idcircò placendi vobis ſtudium ne improbetis. Ego quidem ſi non indignus à vobis, qui ſæpius audiar, iudicer, erit, quod mihi magnoperè gratuler: ſin fortè: ſed reprimam me: neq́; committam, vt meis ipſe votis videar malè ominari: qui tamẽ à tot, tam præclaris viris, tanta benignitate auditus fuerim, magnum mihi non huius modò laboris, ſed totius anteactæ vitæ fructum hodierno die veſtro ſingulari beneficio videor conſecutus.* DIXI.

De vtilitate ac prętantia litterarum Humaniorum aduerſus quoſdam earum vituperatores..

ORATIO III.

HABITA VENETIIS POSTRIDIE Non. Octob. Anno cIↃ. IↃ. LV.

PERMVLTOS *eſſe intelligo, qui de his litteris, quæ humaniores vocantur, eam animo imbibêre ſententiam, vt earũ tractationem leue quiddam eſſe, ac nugatorium exiſtiment: neq; aut magnos admodum labores ab iis ſuſcipi, qui eas iuuentuti tradant; aut eorum magnopere fructuoſam eſſe Reipub. induſtriam: in eis deniq; nõ exquiſitam vllam, ac reconditam, ſed circumforaneam quandam, hauſtamqúe de triuiis ac circulis requiri doctrinam putent. A quibus ego quoniam ita diſſentio, vt ex omnibus, qui ſe aliquid docere profitentur, horum vel grauiſſimum munus eſſe contendam: neq; vllos eſſe, qui aut laborum plus perferant, aut maiores in Repub. pariant fructus: doctrinæ denique à nullo hominum genere maiorem aut copiam requiri, aut varietatem arbitrer: conſtitui hodierno die, patres ampliſſimi, voſq; cæteri viri ornatiſſimi, eam mihi ad dicendum materiam ſumere, & nobiliſſimam ſtudiorum partem, quãtum id quidem in me poſitum erit, à contemptu atque ab intolera-*

bili ineruditorũ hominum inſolentia vindicare. Et verò quid aut huic tempori, aut omninò meo muneri facere conuenientius poſſum; quàm vt, quæ mihi ſtudia celebritatis aliquid cùm aliis in locis, tùm hac ipſa in ciuitate pepererunt; à quorum ego veluti fontibus ad hanc quãtulamcunq; profluxi hominum famam; iis quoq; viciſſim oratione mea ſplendoris ac claritatis afferre aliquid coner? Præſertim cùm qui hoc litterarum genus aſpernantur, facere nullo modo poſſint, quin de veſtra, patres ampliſſimi, ſingulari, ſpectataq; in omnibus rebus, ac penè diuina ſapientia nonnihil eadem ſuperbia detrahant. Etenim ſi hæc tota res tàm leuis eſt, quàm iſti eam videri volunt: quæ vos tandem cauſſa commouit, vt proximo ſuperiore anno, propoſitis publicè libellis, ſtudioſorum hominum animos ad nobilem illam ingenij doctrinæque contentionem excitaretis; vtq; iis, qui vobis in eo certamine probati eſſent, honeſtiſſimum poſtea præmium ex ærario decerneretis? Quæ certè vna res ad coërcendum iſtorum temeritatem ſatis ponderis habere debebat: vt ſi hebetiores eos natura, ſtolidioreſque finxiſſet, quàm vt peruidere harum rerum præſtantiam poſſent; quod tamẽ veſtro, talium virorum iudicio probatum foret, magnum eſſe aliquid, ac præclarum ſuſpicarentur. Sed quoniam cum iis, qui auctoritate non mouentur, rationibus agendum eſt: adeſte animis; mihiq; breuiter oſtendenti, quàm varia, quamq; multiplex eruditio requiratur in iis, qui litteras humaniores docent, eademq; opera, quantos ex eorum nauitate atq; induſtria Reſpub. percipiat fructus; non aures modò, ſed mentes quoq; attentas; quæſo, pau-

liſper adhibete. Atque adeò, vt hæc tota controuerſia melius diiudicetur, operæpretium eſt, initiò, quænam ſit iſtorum contemptorum humanitatis oratio, cognoſcere. Qui quoniam eos, qui haſce litteras tractant, ad nullum ferè maioris momenti negotium adhiberi vident, non ad iudicandas lites, non ad agendas cauſſas, non ad dicendam de rebus grauioribus ſententiam: facilè in eam opinionem prolabuntur, vt ab eis, præter poëticas quaſdam fabulas ad pueriles animos hilerandos compoſitas, & aliquot leuia comendæ ac poliendæ orationis, præcepta, nihil omninò teneri putent. Quid autem magni negotij eſt, inquiunt, in puerorum conſeſſu de eiuſmodi figmentis commemorare, ac modò de Thebano, modò de Troiano bello, modò de Vlixis, aut Æneæ erroribus, molli, & ad inanem oblectationem compoſito ſermonis genere diſſerere; identidemq́ velut è quibuſdam arculis accommodata coloranda orationi pigmenta depromere? Ecqua autem magna eruditio eſt, ſcire, quot nauibus Græci ad oppugnandum Ilium acceſſerint; quot filios habuerit Priamus; Helenam rapuerit Alexander, vt Homerus, an Helenæ ſimulachrum, vt Euripides prodidit? quod emolumentum ex iſtorum omnium ſcientia; quod detrimentum ex ignoratione percipi poteſt? Nam cæterarum quidem artium profeſſores quantum vtilitatis afferant, perfacile eſt ad intelligendum. Siue enim Dialecticos ſpectes; ab iis certa quædam veri falſique in rebus omnibus cognoſcendi ratio traditur: ij ſe, quid cuique conſentaneum ſit, quid repugnans, quid ex quoque efficiatur; quæ ſit diuidendi, quæ finiendi,

quæ argumentandi ratio, & tenere, & alios docere præ ſe ferunt. Quid Phyſici? qui rerum principia cauſſaſque tractant; qui, quomodo, quidq; gignatur, quoque modo intereat, ediſſerunt; qui nimborum, fulminum, tempeſtatumq; cauſſas; qui corporum cœleſtium magnitudines, interualla, curſus, progreſſiones, inſtitiones: qui animi naturam, qui rationem ſenſuum, qui animatium omnium ortus, victus, figuras, qui ſtirpium, qui omnium ferme rerum, quæ gignuntur è terra, naturas ita perſequuntur, nulla vt pars ab eis cœlo, mari, terra, vt poëtæ loquuntur, prætermiſſa ſit; hæc cùm tractant, mediocriter ne Reipub. proſunt? Nam ſi ad eos te conuertas, qui eam ſuſceperunt Philoſophiæ partem, in qua de rebus expetendis fugiendiſq; diſſeritur; ij verò ſunt, quorum induſtriæ nulla vnquam poterunt præmia ſatis ampla reperiri. Quibus enim, quamq; præclaris in rebus eorum diſputationes conſumi videmus? Qui hoc primùm docent, qui ſit finis, quid extremum, quid vltimum bonorum omnium: quod vnum intueri: quò omnes actiones, omnes cogitationes, omnia conſilia referri oporteat: quot ſint virtutum, quotq; vitiorum genera; quibuſq; modis illas aſſequi, ab his declinare poſſimus: quo modo exſultanti, iactantiq; ſe, & detrectanti rationis imperium, frenos iniicere oporteat cupiditati: tum quo modo quiſq; ſe in re familiari gubernanda gerere debeat: poſtremò quo nihil pulchriùs, nihil præclariùs, nihil deniq; diuiniùs ne votis quidem conceptis optari poteſt, quibus moribus, inſtitutis, legibus temperandæ ſint ciuitates: quibus illæ modis fundari atq; inſtitui; quibus augeri, atque

ampli-

amplificari, quibus denique copioſiſſima, locupletiſſima, vno verbo, beatiſſima effici poſſint. O res præclaras, & ardentiſſimo ſtudio; ſummaq; corporis atq; animi contẽtione digniſſimas. O vitæ Philoſophia gubernatrix. O virtutum omniũ parens, vitiorum omnium expultrix. Tuum eſt falſarum opinionũ temeritatem diripere: tuũ eſt omnem inanitatem & errorẽ amputare, ac circumcidere: tuum eſt vitiorum fibras euellere, ſtirpes elidere, ſemina exſtinguere. Meritò diuinus Plato nihil te præſtantius hominum generi à Diis immortalibus dari potuiſſe dicebat. Eant nunc iſti verborum magiſtri, fabularum interpretes, nugarum architecti: perfricent frontem, ſi quam habent, & ſe vlla ex parte cum Philoſophiæ doctoribus conferendos eſſe prædicent. Qui ſi aliquod fortè paulò abſtruſius loquendi genus, aut aliquam voculam non ita peruulgatam, aut quampiam paulò reconditiorem fabulam reperire potuerunt, dignos ſe inaurata ſtatua putant, nonnunquam etiam de eiuſmodi tricis ita inter ſe digladiantur, vt pro aris & focis certamen ſuſcepiſſe videantur. Hæc ferè eſt, patres ampliſſimi, eorum, qui ſtudia laboreſq; noſtros deprimere conantur, oratio: qui quòd Philoſophiam laudant, libentibus id nobis, atq; approbantibus faciunt: nunquam enim cuiquã concedemus, vt eam non plus amet, pluriſue faciat: quod autem nullum cenſent ſtudiis atq; artibus noſtris cum ea eſſe commercium; in eo quantoperè fallantur, facile ex iis, quæ dicturus ſum, intelligetur. Nam primùm omniũ, ſi hoc ipſis concederemus, nihil aliud à nobis, quàm poëticas fabulas, & exornandæ orationis præcepta tradi:

non

non ex eo tamen efficeretur, quod iſti volunt, inanem quandam, & ludicram noſtram omnem eſſe doctrinam, neq; aliò, quàm ad puerorum animos vana quadam oblectatione demulcendos, referri. Etenim poëtarum fabula, quas iſti tantoperè exagitant, & inſectantur, non leuia quadam, & frugis expertia otioſorum hominum commenta ſunt: immò verò ſub eis, velut inuolucris, atque integumentis, omnis doctrina elegans, omnis ingenuo homine digna cognitio, omnis deniq; ſapientia continetur. Eratoſthenem quendam fuiſſe aiunt, qui poëticen ita contemneret, vt Homerum inepta loquacitatis magiſtrum nominaret. At certè Plato, ac Ariſtoteles, quorum non paulò maior eſt, quàm neſcio cuius Eratoſthenis, auctoritas, ita ſæpe repetitis ex eo teſtimoniis vtuntur ad confirmanda ea, qua tradunt, vt eum nõ tantùm ſtudioſiſſimè legiſſe, ſed vix vnquam de manibus depoſuiſſe videantur. Itaq; mirari ſoleo, cùm quidam, qui ſe Philoſophos videri cupiunt; & quidem eiuſmodi Philoſophos, vt, tanquam Atlante cœlum, ita Philoſophiam ſupercilio ſuo niti putent, ita deſpicatui ducunt poëtas, vt eorum ſcripta aſpicere ſe dignari negent. Qui quidem cuiuſmodi Philoſophi ſint, ipſi viderint; cùm eos contemnant, quos Philoſophorum coryphæus Plato modò ſapientiæ patres ac duces, modò Deorum interpretes, modò Deorum filios vocat. Ariſtoteles autem, cuius iſti ſe germanos eſſe interpretes gloriantur, non tantùm, vt antè dixi, in omnibus ſcriptis ſuis identidem poëtarum teſtimoniis vtitur, verùm etiam libro primo de ſapientia, Philoſophum omnem, fabularum amatorem eſſe confirmat.

mat. Quod igitur Ariſtoteleos eſſe ſe aiunt;fortaſſe verius, ſine dubio quidem veriſimilius dicerent, ſi ſe ab Epicuro eſſe affirmarent: hunc enim ex omni memoria vnum fuiſſe Philoſophum accepimus, qui cùm omnem elegantiam doctrinæ, tum poëtarum præcipuè ſcripta contemneret. Quod quidem ſe, negligendis poëtis, ex Ariſtotelis diſciplina ac familia cenſeri volunt; in eo, meo quidem iudicio, faciunt & impudenter, & imperitè. At enim id mihi hoc tempore propoſitum non eſt, vt de poëtarũ laude dicam: quod ſi eſſet; facilè oſtenderem, omnia præcepta vitæ, omnia virtutum officia nihilo ab eis deterius, quàm à Philoſophis ipſis, doceri. Non igitur, cùm poëtarũ libros interpretamur, inanibus fabellis, nutricum more, animos ducimus; ſed ſementem quandam virtutis atq; doctrinæ facimus: non in leuibus, minimeq́; frugiferis rebus operam ſumimus; ſed præcepta ſapientiæ, quò faciliùs in animos influant, inſatiabili quadam admirabilium rerũ varietate condimus. Quid, cùm ornatè ac copiosè loquendi præcepta tradimus, ludere videmur, an ea docere, quæ ſemper principẽ locũ in omni bene inſtituta ciuitate tenuerunt? An neſcimus, eloquentiam à grauiſſimis auctoribus rerum omniũ reginam vocari? Hæc enim eſt illa virtus, quæ quamlibet in partem arbitratu ſuo flectit audiẽtium animos, eosq́; pulchritudinis ſuæ ſplendore obſtupefactos, quibuſdam velut habenis numeroſæ orationis regit. Hæc illa eſt, quæ conſolatur mœrentes, afflictos excitat, iacentes erigit: quæ ſceleratis exitio eſt; innocentibus præſidio: improbis terrori; probis ornamento. Hac Cicero fretus Catilinæ furores, & nefariè in patriam inita conſilia

diſſi-

diſſipauit: Hac togatus ſuperauit armatos: vt vel inimicorum confeſſione omnibus triumphis maiorem adeptus lauream diceretur. Hac inſtructi qui ſunt, maius omnibus Tyrannis imperium in homines obtinent. Siquidem Tyranni poſſunt illi quidem corpora conſtringere; animis nullam adhibere vim poſſunt: hi verò dominantur in animis: quæq; ipſis honeſta atque vtilia videntur, ea non facere modò alios, ſed etiam velle cogunt: illi inuitis imperant; hi volentibus; illi & oderunt omnes, & odioſi ſunt omnibus; hos in omne hominum genus beneficos, perpetua omnium beneuolentia comitatur. Neq; verò non qui eloquentiam contemnere ſe ſimulant, illius præſtantiam intelligunt: ſed quod aſſequi non queunt, inuidiosè vituperare malunt, quàm ingenuè de imbecillitate ſuarum virium confiteri. Orationis igitur meæ ſumma eò redit denique: etiam ſi nihil aliud à nobis requireretur, quàm vt explicaremus poëtarum fabulas; & iuuentuti quaſi vias, quibus ad dicendi facultatem peruenire poſſet, indicaremus: tamen neq; mediocriter Reipub. prodeſſe nos, neq; paruis in rebus condemnendiſq; verſari. Nunc tantum abeſt, vt ea ſolùm requirantur à nobis: vt nulla ſit ars digna hominis liberaliter educati ſtudio, cuius non aliqua cognitione oporteat tinctum eſſe eum, qui munus hoc cum laude ſuſtinere meditetur. Itaq; hoc inter nos & alios intereſt, quòd alij eos tractant ſcriptores, quorum vno aliquo de genere tota diſputatio eſt. Non enim ferè in libris Dialecticorum, Phyſicorumue, aut in iis quibus medicina iuríſue ciuilis ſcientia continetur, quidquam reperias, cuius intelligentiam non ex illis ipſis, de quibus

inſcri-

inſcripti ſunt, artibus repetere poſsis: at nobis ij quotidie ſunt explicandi libri, qui cùm ſcripti ſint à viris omni ſcientia excultis: ipſi quoq; innumerabiles locos ex omni diſciplinarum genere depromptos habent. Itaq; cæteri etiam ſi eam vnam artem teneant, quam docent, aliarũ omnium ſint omninò rudes: tamẽ ſufficere poſſe ſuo muneri exiſtimantur: neq; vnquam aut medico turpe habitum eſt, neſcire leges; aut iuriſperito vel medicinã, vel aſtrorum ſcientiam non tenere. Nos vni ſumus, quibus omnis illa liberalium artium varietas non pertractanda quidem, ac pernoſcenda penitus, ſed deguſtanda tamen, & delibanda neceſſariò eſt. Non longè abierimus: Superiore anno Ciceronis orationes in Verrem interpretati ſumus. Quàm multa ibi nos explicare meminerũt, qui tum aderant, in quibus alios propemodum omnes iuris ciuilis ignoratio feſellerat? Libros eiuſdem de finibus nunc ipſum interpretandos ſuſcipimus. Quàm multa nobis ex omnibus Philoſophiæ partibus depromenda erunt, quibus ignoratis, hos quoq; libros ignorari neceſſe eſt? Quid aſtrorum ratio? Quid terrarũ ſitus? niſi qui hæc vtraq; vtcumq; teneat, ſatiſné ſe quiſquam idoneũ poëtarum interpretem profiteri poteſt? Et tamen vſq; eò alienis laboribus iniqui homines reperientur, qui ludere nos, ac iocari, & nihil in docendo aliud, quàm puerilem voluptatem aucupari putent? Nam illud quoq; minimè prætermittendum eſt, quòd à grauiorum artium doctoribus neq; ornata, neq; elegans, neque multis quidem in locis, Latina oratio poſtulatur. Itaque ruant licet in dicendo, & impurè, impropriè, barbarè, loquantur: ſuo id

eis quodam iure licere creditur: At nobis dicētibus, ſunt, qui quoſdam quaſi laqueos tendant, vt ſi quid exciderit parum expolitum, diem nobis continuò dicant violatæ latinitatis; quodq́ʒ postremæ iniquitatis eſt, peccare nos putant, niſi in iis etiam, quæ ſubitò fundimus, plurimi illigati ſint & verborum & ſententiarum lepores. Quæ cùm ita ſint, quis eſt, qui non intelligat, ſi hominum exſpectationi huius profeſſionis ſatisfacere cupiamus, infinitos eſſe nobis labores exhauriendos? Deſinant igitur, deſinãt iſti alienæ induſtriæ contemptores, gloriæ obtrectatores: comprimant vocem ſtultitiæ atque inuidentiæ indicem. Vos verò, partes ampliſſimi, pergite, vt facitis, benignitate veſtra labores noſtros fouere: vt hæc florentiſſima, & bonarum artium ſtudiis deditiſſima iuuentus, exercitationibus hiſce noſtris ad virtutem præparata atqʒ præculta, veſtram olim in hac feliciſſima Repub. *gubernanda ſapientiam faciliùs imitari queat.* DIXI.

De Philoſophiæ & Eloquentiæ coniunctione.

ORATIO IIII.

HABITA VENETIIS MENSE Octobri Anno cIↃ. IↃ. LVII.

SI QVIS *fortè veſtrûm eſt, auditores, cui admirabile videatur, quòd cùm cæteri ordinis mei homines in orationis ferè alicuius, aut poëmatis explicatione verſari*

ſari ſoleant, eos ſibi libros, quibus abditarum retruſarũqúe rerum ex vberrimis illis hauſta Philoſophiæ fontibus tractatio continetur, interpretandi quidem cauſſa, vix eſſe attingendos putent: ego contra & altero ab hinc anno quinq; Ciceronis libros, quibus de ſummo bono in contrarias partes copioſiſſimè diſputatur explicauerim, & hoc tempore Tuſculanas mihi potiſſimùm diſputationes, in quibus huius anni curriculũ conficerem, elegerim: is ſi mei conſilij atque inſtituti cauſſam rationemq́; cognouerit, ſimul & id, quod facio, probabit, & me, ſi aliter feciſſem, iuſtam doctorum & intelligentium reprænſionem nullo pacto effugere potuiſſe exiſtimabit. Ego enim, auditores, ſemper in ea fui ſententia, præclaram illam minimè communium contritarumqúe rerum ſcientiam, quam Philoſophi & tenere ſe, & aliis tradere profiterentur, ita eſſe cum facultate ornatè copioſeq́; dicendi coniunctam atq; copulatam; vt eas qui diſtrahere ac divellere conarentur, & vel rerum cognitionem ſine vllo factæ ac politæ orationis inſtrumento conſectari ſe dicerent, vel verborum floſculis contenti, ne aſpirarent quidem ad reconditos ſapientiæ fructus, peſſimè vtroſq; tum ſuis, tum alienis ſtudiis conſulere, & exitiale quaſi corporis & animi diſſidium inducere arbitrarer. Igitur & ab ipſo ætatis meæ principio ita ſtudiorum meorum rationem comparaui, vt exornandæ orationis curam cum rerum inueſtigatione coniungerem: & poſtea omnibus qui ſe in diſciplinam mihi dederunt auctor fui, vt eandem illam viam, quam præſertim præſtantiſſimorum omnis memoriæ hominum ſignatam atque impreſ-

ſam veſtigiis viderent, ipſi quoque toto pectore, omníque animi contentione ſequerentur. Animaduerteram enim, & eos, quorum omnis in concinnitate vocum, & in verbis tanquam ad normam dirigendis, quadrandis, componendis conſumeretur induſtria, ab iis, quibus cor, vt aiunt, ſaperet, vt leues futiléſque contemni: & eos qui ſe ita penitus rerum indagationi tradidiſſent, vt de comparanda lauta orationis ſuppellectile non laboráſſent, quaſi agreſtes ac barbaros quoſdam ab omnibus elegantiorum hominum cœtibus repudiari. Ergo ſimul atque mihi publicè munus illud adſignatum eſt, vt iter vobis ad ea ſtudia præirem, quibus exculti, Reipub. aliquando vſum aliquem afferre poſſetis: ſtatim id conſilium cepi, vt alternis annis modò Ciceronis orationes, modò eiuſdem ad Philoſophiam pertinentes libros interpretarer. Itaque primus, vt meminiſtis, annus in aliquot Verrinæ accuſationis librorum explicatione conſumptus eſt. Secundo diſſidentes veterum de ſummo bono ſententias quinque libris expoſitas accuratè perſecuti ſumus. Tertium Catilinariæ ſibi orationes vindicárunt. Hoc autem quarto, quem nunc felicibus ingredimur auſpiciis, quas vobis, auditores, quàm exquiſitas, quamqúe præclaras auidarum doctrinæ mētium epulas apparaui? Decreui enim animos veſtros ipſa ſui cognitione paſcere, eorumqúe vim ab omnibus rebus externis auocatam, totam in ſeipſam colligere, & ad naturæ ſuæ contemplationem traducere, vos denique ipſos vobis oſtendere, & illam diuinæ auræ particulam quæ in nobis omnibus latet, conſiderandam, cognoſcendamqúe proponere. Excutiendæ

cutienda nobis erunt omnes veterum Philoſophorum bibliotheca: perluſtranda omnis antiquitas, replicanda omnium veterum hiſtoriarum, monumentorumq́; memoria: vt ſciamus, quid homines ſapientiſſimi de humanis animis ſenſerint, quibus rationibus & argumentis adducti diuinos eſſe eos, & interitus expertes cùm ſibi, tùm aliis perſuaſerint: exagitanda & coarguenda eorum cœcitas, amentia, immanitas, qui alia in opinione fuerint: confirmandus ac muniendus animus aduerſus mortis metum; proferenda exempla eorum, qui mortem partim aduentantem deſpicatui habuerint, ac pro nihilo putauerint, partim etiam cunctantem cupidè accerſierint. Stultè illi quidem: ſed tamen vt apertè oſtenderent, ſe nullo modo de animorum immortalitate dubitare: vt corporeis vinculis exuti ac liberi, in illas ſedes, in quibus puros à ſcelerum contagione animos poſt obitum verſari acceperant, euolarent. O præclaram diſputationem & veſtro omnium concurſu, ſtudio, attentione digniſſimam. Etenim ſi verè ſcripſit Ariſtoteles, magis expetendam eſſe quantulamcunque præſtantium rerum, & remotarum à captu vulgi cognitionem & intelligentiam, quàm communium & peruagatarum quamlibet exquiſitam tractationem: quis eſt qui non videat, quantulamcunque cognitionem animi, quo nihil eſt diuinæ naturæ propius aut ſimilius, quamlibet accuratæ aliarum rerum cognitioni multis eſſe partibus anteponendam? Et ſi nemo eſt, quem non vel nitido concepta ſpeculo, vel periti artificis expreſſa manu corporis ſui figura delectet: quantò iucundius quantoq́ue

ſuauius eſſe debet, expreſſam doctiſſimorum hominum ingeniis animi ſui quaſi quandam imaginem contueri? Quid illud? quanti tandem faciendum putatis, quòd vitam nihil magis conturbet, quàm mortis metus, eas nos rationes, quibus ille pellatur, allaturos eſſe profitemur? Non ſine magnis hæc meis laboribus, ſudoribus, vigiliis fient; ſed mihi cùm rerum ipſarum pulchritudo, tùm flagrantiſſima cupiditas ſtudia veſtra modis omnibus adiuuandi, omnem laborem non modò facilem ac tolerabilem, verùm etiam dulcem iucundumq́ reddit. Alios vulgaria atq; obſoleta delectent: vos mecum, auditores, ad hæc recondita & abſtruſa contendite. Illos humilia, nos ſublimia: illos procliuia, nos ardua: illos in promptu poſita, nos à vulgarium oculis remota delectent: illos deterreat & exanimet difficultas, nos exacuat & exſtimulet: illos frangat ac debilitet, nos confirmet ac reficiat labor: illi nihil ſibi proponant, quod non quilibet vnus è multis conſequi poſſit: nos quidquid ignaui vel ſperare audeant, noſtro indignum ſtudio eſſe ducamus. Sed quoniam nonnulli reperiuntur, qui, quod vel erroris caligine occæcati, hæc Philoſophiæ cum eloquentia coniunctio, quàm ſit fructuoſa, non vident, vel inuidia veneno ſuffuſi, ad quæ aſpirare ipſi non queunt, ea præſtare alios indignantur: vel denique, quod, ſi omnia aliorum conſilia atque inſtituta reprehendant, ita ſe demum ſibi aliquam iudicij famam confecturos eſſe confidunt: qua in re nobis laus ac commendatio debetur, ea in ipſa reprehendere nos atque accuſare non verentur: clamantq́ regendos eſſe profeſſionum fines, ſuiſq́ quamque limitibus

ac

ac terminis coërcendam:neq; patiendum vt aut Philoſophi,quæ ſunt eloquentium vſurpent:aut diſerti philoſophica attingant: eiuſqúe rei rationes quaſdam afferunt, non admodum validas illas quidem, ſed quæ tamen aliquem minus peritum in fraudem inducere poſſe videantur: ſtatui hodierno die, auditores, vobis diſceptatoribus atque arbitris aduerſus eos diſſerere, & quidem ea lege diſſerere, vt niſi eos non dicam ego, ſed ipſa Philoſophia eloquentiæ armis inſtructa fregerit atq; abiecerit, cauſſam nullam dicam, quin illi præclarè ſentire, nos deſipere; illi conſideratè ac ſapienter loqui, nos vaticinari atque inſanire; illi ſtudiis adoleſcentum optimè conſulere, nos iiſdem vehementiſſimè officere iudicemur. Intelligitis autem; eſſe mihi cum duplici hominum genere negotium: quorum alij leuem & ineruditam loquacitatem, alij inornatam & indiſertam Philoſophiam colunt: aduerſus quos vtroſque dum diſſero, peto à vobis per eas ipſas artes, de quibus dicere inſtitui, quarum vtramque vobis maximoperè cordi eſſe noui, vt ſtudium meum attentione veſtra excitetis, attentionem ſilentio indicetis. Primum autem congrediamur cum delicatis iſtis & mollibus, quos perinde ac paruos puerulos, ſeuera & torua quodammodo Philoſophiæ facies ita deterret, vt ad eam propius accedere non audeant: efficiemus enim de duobus alterum: vt aut fuſi ac fugati, moleſti nobis eſſe deſinant, aut, quod malim, confirmati, ac bene ſperare iuſſi, ſocios ſe nobis honeſtiſſimi laboris adiungant. Vos igitur alloquor, quicunq; vocum illecebris tanquam aliqua dulcedine cantuũ capti, ad eas, tanquam ad Si-

renios ſcopulos, adhæreſcendum putatis. Ecquid intelligitis, omnem orationem ex rebus conſtare & ex verbis: rerum autem copiam & vbertatem non aliunde, quàm à Philoſophis peti poſſe: idcircoq́; eſſe Philoſophiæ cognitionem eloquenti futuro neceſſariam? Non enim vt luſciniis canendi, ſic hominibus loquendi facultatem oblectationis cauſſa natura conceſſit: nec tantùm munus ſuum, támque præclarum ad aures modò demulcendas voluit adhiberi: ſed cùm eos ita fabricata eſſet, vt eis rationis ſocietatem cum Diis immortalibus intercedere voluiſſet, aptoſque eos feciſſet ad rerum præſtantiſſimarum cognitionem adhibito ſtudio conſequendam: inſtrumentum etiam largita eſt, quo de illis rebus inter ſe diſſerere, eaſq́; alij cum aliis communicare poſſent. Placet autem hoc loco huius diſputationis principia paulò altiùs repetere: & ex ipſis Philoſophorum libris cauſſæ noſtræ firmamenta deſumere, atque iſtis Philoſophiæ contemptoribus, earum rerum quas contemnunt ſpecimen aliquod exhibere. Interiectum quodammodò & intermedium eſt hominū genus inter animantes conſilij expertes, & inter puriſſimas illas mentes ab omni corporis ſocietate ſecretas: ita vt illis quidem ſuperius perfectiuſq́ue ſit, his autem inferius, minuſq́; perfectum. Nam illæ quidem ſenſibus tantùm degentes, nulla prorſus ratione ad intelligentiam & cognitionem progredi queunt: hæ verò ſine vllo ſenſuum adminiculo ac miniſterio, ſimpliciſſimis notionibus, quæcunque ipſis ad intelligendum obiecta ſunt, apprehendunt. Homines autem poſſunt illi quidem ad rerum intelligentiam prouehi, eoq́; ſunt mu-

tis animantibus ſuperiores: ſed, quoniam immortalis ipſorum, & ſimplex, & cœleſtis animus, mortalis, & concreti, & terreſtris domicilio corporis hebetatur, eo fit, vt ad cognitionem & ſcientiam ſine ſenſuum miniſterio peruenire non poſſit. Itaq; rectè Plato mentis internuncios, quaſiq; ſatellites ſenſus nominauit, eoſdemq; duces ad veritatem eſſe dixit: eius autem auditor Ariſtoteles pronũciauit, nihil intelligi, niſi prius aliquid ſenſu perceptum fuiſſet, quod quaſi viam ſtrauiſſet ad illud intelligendum. Idemq; alio loco ſtatuit, ſi cui ſenſum aliquem à primo ortu natura denegauerit, eidem neceſſariò aliquam eſſe ſcientiam defuturam. Cum autem duobus tanquam itineribus ad ſcientiam peruenire liceat: quod alia reperimus ipſi per nos, quaſiquè parimus, alia verò ab aliis accipimus: quorum illam inuentionem, hanc diſciplinam vocant: neceſſe erat, ad earum vtramque ſenſum aliquem accommodari. Sed cùm cæteri ad eam rem minus apti forent, oculorum quidem ſenſus ad rerum præſtantiſſimarum indagationem, aurium verò ad earundem, cùm ab alio traderentur, perceptionem ab ipſa natura conſtitutus eſt. Inſtrumentum autem communicandarum participandarumquè animi notionum eadem natura orationem eſſe voluit: cumq; cæteris animantibus ſonos modò quoſdam dediſſet, quibus voluptatem, dolorem, deſideria naturæ, affectus deniq; indicarent: diſtinctam hominibus, articulatamq; tribuit vocem, vnde eos Homerus μέροπας nominauit: quam cùm ipſi arbitratu ſuo flexiſſent atq; variâſſent, quaſiq; compacto ſtatuiſſent, quam cuique voci vim eſſe vellent,

tum eo inſtrumento ad ea quæ animo concepiſſent patefacienda vterentur. Sic fit, vt res quidem ipſæ ſingulares percipiantur ſenſibus: quæ ex perceptione exiſtunt in animis rerum vniuerſarum notiones: ad eas verò euoluendas & in medium proferendas adhiberi debeat oratio: cuius vſus cùm ad eos tantùm qui eodem tempore, iiſdemq́; in locis viuerent pertineret, hoc amplius machinata eſt hominum ſolertia, litteràs, quæ, vt voces notionum, ſic hæ vocum ipſarum eſſent notæ; efficerentqúe, vt & abſentes cum abſentibus, & ij, qui multis antè ſeculis floruiſſent, cum omni poſteritate quaſi colloqui poſſent. Ex hiſce liquidò conſtare arbitror id, quod in huius ſermonis ingreſſione poſueram: orationem non oblectandarum aurium cauſſa nobis eſſe à natura tributam: ſed vt animus, cùm ſe rerum cognitione ſaturâſſet, haberet, quo modo alios ad earum cõmunicationem vocare poſſet. Quomodo autem poterunt aut quidquam communicare cum aliis, qui nihil ipſi, niſi loqui didicerint: aut quidquam egregiũ diſcere, niſi qui Philoſophorum monumenta contriuerint? Etenim qui ſunt tandem ſcriptores illi, qui diſtinctè ordinatéque dicendi præcepta tradunt? Philoſophi. Qui rerum admirabilium, quæ in terris, mundóque fiunt, cauſſas aperiunt? Philoſophi. Qui herbarum, qui ſtirpium, qui animantium, ortus, progreſſus, naturas, vires, vtilitates proſequuntur? Philoſophi. Qui de officio, qui de virtute, qui de ratione inſtituendæ vitæ, qui de moderandis affectibus diſputant? Philoſophi. A Philoſophis omnis doctrina liberalis, à Philoſophis omnis hiſtoria, à Philoſophis omnis artium varietas

rietas

rietas ſumi poteſt: ab his oratores, ab his imperatores, ab his Rerumpublicarum rectores exſtiterunt: neque quiſquam vnquam aut in dicẽdo, aut in rebus gerendis, excelluit, qui non prius in Philoſophorum officina politus ac limatus fuiſſet. Ac mihi quidem ſæpenumerò permirum videri ſolet, reperiri nonnullos vſq; eò excordes, vt oratoris munus ab homine Philoſophiæ ignaro ſuſtineri poſſe credant. Nam cùm illi ipſi fateantur, tria eſſe, quæ orator dicendo efficere debeat, vt fidem faciat iis qui audiunt, vt eos ſuauitate perfundat, & vt eorum animos aptis & accommodatis ad obtinendum id quod vult affectibus concitet: nullum eſt horum, quod mihi ſine Philoſophiæ auxilio perfici poſſe videatur. An verò faciendæ fidei erit idoneus, qui non illos à Philoſophis propoſitos fontes animo & memoria contineat, ex quibus ad omnem diſputationem incredibilis argumentorum copia emanat? Ratiocinationes autem contexere, & id, quod probandum ſuſceperis, acutè circumſcripta concluſione conficere, tum ea quæ ab aduerſariis allata ſint ſubtiliter diſſoluere, quorum tandem eſt, niſi Philoſophorum? Neque verò video, quomodo delectare, niſi fortè pueros, aut homines puerorum ſimillimos, queat inanis & nullo librata ſententiarum pondere oratio. Quid ita? nempe quòd, vt præclarè docet Ariſtoteles, is demum motus efficit voluptatem, qui perducit id, quod mouetur, ad ſtatum naturæ ipſius accommodatum & congruentem. Itaque corpora cùm aut exinanita ſunt, aut redundant, tum perceptione cibi ac potionis, tum depulſione & eiectione ſuperfluentium rerum lætantur; & in

animis

animis idem vſu venire credendum eſt. Quid eſt autem, quod natura duce concupiſcat animus, ad quod feratur, cuius perpetua quaſi fame ſitiq́ teneatur? Doctrina nimirum atq; cognitio: hic illi cibus, hic paſtus proprius ac naturalis eſt: eo alitur ac reficitur, eo ſaturatur ac gliſcit. Ergo illi tantum concionis animos inſatiabili oblectatione deuinciunt, quorum omnis ſermo cum vrbanitatis ſale perſperſus eſt, tum diſtinctus & illuminatus doctrinæ notis, quorum ex ore, tãquam ex perenni quodam fonte, nunquam intermittente, nuſquam inſiſtente fluxu, nouarum vſque & admirabilium rerum copia incredibilis profluit: ij demum modò clamores faciunt, modò auditores admiratione percuſſos ſilere, & vno in obtutu defixos hærere cogunt. Illud verò, quod in oratoris officio tertium ponitur, concutere audientes omni genere affectuum, eorumq́ue pertractare intimos ſenſus, & quocunq; collibuit flectere, quis vnquam niſi Philoſophia munitus conſequetur? An verò vel accendere, vel reſtinguere iracundiam, vel incutere, vel excutere timorem, vel conflare inuidiam, vel leuare, vel ad miſericordiam adducere, vel à miſericordia abducere audientes, & eos quaſi gubernaculo quodam linguæ impellere arbitratu ſuo poterit is, qui non horum omnium affectuũ cauſſas rationeſq́; pernouerit? Sed increbuit ſermo quidam hominum imperitorum, qui ita dictitant, vt ne inſpiciantur quidem Philoſophorum libri, ſatis magnã tamen earum omnium rerum vberemq́ue notitiam ex ipſis Rhetorũ ſcriptis poſſe deſumi. Quod ſi ita eſt, quid, quæſo, commouit veteres illos, qui dicendi laude cæteris

ante-

anteceſſuiſſe perhibentur, vt tantam curam tantumq́ ſtudium in audiendis Philoſophis & in perſcrutandis penituſq́ cognoſcendis eorum præceptis conſumeret? Quid Periclem illum, cuius in labris perſuadendi Deam ſeßitauiſſe dictum eſt, quem fulgurare, quem tonare, quem permiſcere Græciam Comici veteres tradiderunt? Quid igitur illum impulit, vt Anaxagoræ ſe Phyſico erudiendum daret, eumq́ aſſectaretur, ſi ad illam, ad quam adſpirabat, eloquentiæ laudem, nihil in illius doctrina intellexerat eſſe momenti? Quid Demoſthenem, quid M. Tullium commemorem? tantam in vtroque dicendi copiam fuiſſe cenſeremus, niſi ille Platonem, hic Philonem, Diodotum, Poßidonium, alioſq́ permultos nobiles Philoſophos ſtudioſè ac diligenter audîſſet? Qui ſi ea, quæ ab illis accipiebant, à dicendi magiſtris accipere potuiſſent, non ab alienis illa mutuari & corrogare potiùs, quàm domo & à ſuis petere maluiſſent. At queruntur aſperam quodammodo & ſalebroſam eſſe Philoſophiam, inamœnumq́ illius ſtudium, quodq́ nulla dulcitudine aut allicere aut allectos detinere animos poßit. O molles ac voluptarios homines. Vos igitur in tanta rerum præſtantia ac dignitate etiam delicias quæritis? & quo vobis itinere ad ſapientiam aditus patet, ſuſcipere illud abnuitis, niſi viam videatis tum molliſsimam & planiſsimam, tum roſis & violis conſtratam, quámque viridantes omni ex parte opacent patularum arborum comæ? At etiam ſi perpetuò per Athonis & Caucaſi niues, ſi per feruentes Lybiæ arenas gradiendum foret, tamen, ſi viri eſſetis, omnem laborem omnemq́ difficultatem contemneretis.

Sed

Sed non patiar vos diutius in errore verſari. Scitote enim, hoc ſtudium, quod vos aſperum & inamœnum putatis, ita eſſe dulce, itaq́ iucundum, vt nihil ſuauius, aut iucundius ne votis quidem conceptis expeti poſſit. Cui rei vel illud argumento ſit, quod, qui ſe illi ſemel penitus tradiderunt, ij poſtea neq́ rei familiaris cura, neq́ honorum cupiditate, neque corporearum voluptatum blandimentis ab eo auocari queunt. Poſſem hoc loco euagari latiùs, & id, quod dixi, tum repetitis è vetere memoria, tum viuis ac ſpirantibus exemplis confirmare, niſi me temporis ratio breuem eſſe admoneret. Nunc igitur, quàm poterimus breuiſſimè, eorum refutemus errorem, qui ſe ita Philoſophiæ ſtudio contentos eſſe aiunt, vt omnem orationis cultum penitus negligant. Quorum non vnum genus eſt. Quidam enim nihil aliud dicunt, niſi verborum elegantiam Philoſopho minimè neceſſariam eſſe. Quidam etiam indecoram eſſe contendunt: Sunt qui, cùm eam non indecoram eſſe fateantur, fieri tamen negant poſſe, vt vnus idemq́ in vtroque excellat; & tum rerum ſcientia polleat, tum dicendi facultate præſtet: idcircoq́ nolle ſe in ſequendo eo, quod aſſequi nunquam poſſint, operam perdere. Cum primis illis non multum nobis negotij eſt. Nam ne nos quidem dicimus ita neceſſariam eſſe Philoſopho eloquentiam, vt, ea ſi careat, nomen ſuum tueri ac retinere non poſſit. Sed profectò ſordida hominum, planéque miſeria vita ſit, ſi ſtudia noſtra neceſſitate tantùm, non etiam commditate & ornatu dirigantur. Caſis contectis ſtramine & anguſtis tuguriis, ac gurguſtiis, opertis etiam plauſtris, vt Scythæ, aut,

vt Cynici, doliis cœli defendere iniurias poſſumus: idqúe ad neceſſitatem ſatis eſt. Num idcirco ædificandi artem repudiemus? In veſtitu cultuq́; corporis, ſi nihil ſpectemus aliud, niſi vt imbres, vt niues, vt ventos, vt ſolem, vt frigus arceamus: ſatis fuerit, vel pellibus animalium corpus amicire: an quiſquam propterea honeſtior ciuilem ea in re conſuetudinem negligit? Sic & in hoc genere ſtudiorum non in iis modò, quibus nullo modo carere, verùm etiam in iis, quibus ſatis commodè carere non poſſumus, elaborandum: neq; tantùm neceſſitas, verùm etiam dignitas, & pulchritudo ſpectanda eſt: præcipuè cùm omnibus propemodum in rebus decorem & elegantiam cum ſumma vtilitate natura ipſa copulârit. Hos igitur ſine vlla contumelia dimittamus: tantum moneamus, vt, ſi in omnibus vitæ partibus ornatûs rationem habendam eſſe ducunt, in ſtudiis quoque eam omittendam non eſſe, facto refellendi fateantur. Iſti nobis acriùs inſectandi ſunt, vehementiúſque repellendi, qui dedita opera barbariem in loquendo diligunt, & non aliter ſe Philoſophos viſum iri putant, quàm ſi dictione inquinatiſſima vtantur, &, vt ſues in luto ac cœno, ſic ipſi in orationis ſordibus volutentur. Antiquis temporibus quoddam ſtultorum genus fuiſſe proditum eſt, qui pedore ac ſqualore horridi, pannis obſiti, ſemper illoti, ſemper intonſi, ſemper impexi, illo ipſo incultu ac neglectu corporis, Philoſophorum nomen in vulgus aſſequebantur. Non valde diſſimilis eſt eorum amentia, qui orationem nullo ſtudio excultam, nulla diligentia expolitam, nullo artificio elaboratam, Philoſophia pro-

profeſſoribus conuenire aiunt. Atq; illi tamen eo tolerabiliores: quòd corporis colendi curam multi, ornandæ orationis ſtudium nemo olim, qui aliquo inter Philoſophos loco haberetur, neglexit. Niſi fortè quis Epicurum & eos qui ab eo ſunt obiiciat: quos ego vix in hominum, in Philoſophorum quidem numero nullo modo habendos eſſe cenſeo. Eſt autem operæpretium audire, quomodo hanc ſuam tam præpoſteram, tamq; abſurdam opinionem confirment. Grauis alicuius & ſeueræ matronæ Philoſophiam ſimilem eſſe aiunt, quam omnis fucus dedeceat: quæ natiua pulchritudine contenta, augere eam pigmentis & lenociniis non laboret. Vt incultos & horrentes ſolitarioſq; lucos plus habere maieſtatis ac venerationis, quàm nitidas & viridicatas, & digeſtis in quincuncem arboribus conſitas ſyluas; ſic ſqualentem, &, vt ita dixerim, impexam, neſcio quo modo auguſtiorem & maieſtatis pleniorem videri, quàm comptam, & quaſi vnguentis delibutam orationem. Quibus nos ita reſponſum volumus: non ſi calamiſtro intortus capillus, & baccæ minio ac ceruſſa fluentes, & vulſa ſupercilia, & quæſitus arte dentium candor matronam dedecent: continò illuuiem & ſitum, ac ſordes decere. Eſt & ſuus non modò matrifamilias, verùm etiam viro cultus. Et, vt reprehendendus ſit, ſi quis quotidiè radatur ad ſpeculum, quod tamen Africanum feciſſe accepimus, & facie feminibuſqúe lauatis in publicum prodeat: ſic ſi quis Patroclem illum imitari velit, quem cauillans Ariſtophanes, nunquam in vita lauiſſe dicit, ita vt nunquam os, nunquam manus abluat, nunquam ſudorem detergeat,

geat, nemo ſit, qui non fœdum illius adſpectum, & tetrũ ac virulentum, qui ex eo afflabitur, odorem abominetur. Neq; verò nos à Philoſopho exigimus, vt verborum paritatem ac ſimilitudinem aucupetur, neque vt in rotundandis periodis occupetur, neq;, ſi agreſtem eſſe illius & inconcinnam locutionem nolumus, effœminatam & canticorum ſimilem volumus: neque tam vt rerum præſtantiam verborum ſplendore illuminet, quàm vt ne illã orationis impuritate contaminet, poſtulamus. Tu mihi cùm de rebus cognitu digniſſimis dicere ingreſſus ſis, ea verborum portenta euómas, vt, qui aderunt, non hominem loqui, ſed aſinum rudere exiſtiment: & tamen ea fatuitate atq; impudentia ſis, vt homines politè dicendi cupidos deſpicias, & iſtud, quod tu facis, voces philoſophicè loqui? Nam illud, quòd in eo maieſtatem quãdam, & quaſi religionem ineſſe vis, vide ne potius impium ſit, vt vaſa Deo dicata impuris manibus, ita Philoſophiam impuro ſermone tractare. Enimuerò, ſi ea demum ſacra ac religioſa ſunt, quæ ornatu carent: remoueatur aurum à templis: gemmæ, ſigna, tabulæ, donaria denique omnis generis remoueantur. Sin hoc vel cogitare nefarium eſt: fateamur id, quod ratio quodam modo ipſa præſcribit, neque opes vſquam melius, quàm in Dei cultu, neq; dicendi copiam præclariùs quàm in excolenda exornandáque Philoſophia collocari. Supereſt, vt iis ſatisfaciamus, qui negant Philoſophiam cum eloquentia poſſe coniungi; neceſſarióque qui alteram ex animo colat, ei eſſe alteram deſerendam: qui ad vtramque animum adiecerit, ne vtraque excidat periculum eſſe. Qui cùm hæc

dicunt, ſi de ſui tantùm ingenij imbecillitate loquerentur, ferendi eſſent, nunc, cùm ex ſe ipſis alios metiantur, & , quod ſe præſtare poſſe diffidunt, id vniuersè ac generatim fieri non poſſe pronuncient, in eo quàm vehementer errent, admonendi videntur. Vſque eò ne rerum veterum, & eius ipſius, quàm profitemini, Philoſophiæ imperiti eſtis, vt ſummam in Philoſophis veteribus extitiſſe dicendi vim ac copiam neſciatis? Ecquis vnquam Platonem, aut Philoſophiæ ſcientia, aut dicendi facultate ſuperauit? de quo Cicero bonus inprimis æſtimator eloquentiæ ita magnificè ſentiebat, Iouem vt ipſum, ſi Græcè loqui vellet, non alio quàm Platonis ſermone vſurum eſſe diceret. Quid Ariſtoteles? non & ipſe dicendi præcepta vnus omnium optimè tradidit, & ea dicendi copia fuit, vt eum idem Cicero auro fluentem fluuium nominârit? non Xenophontis ſummi Philoſophi ore Muſas quaſi locutas ferunt? non Theophraſtus à loquendi diuinitate nomen inuenit? non poſterioribus ſeculis eam in Carneade vim fuiſſe proditum eſt, nullam vt vnquam rem confirmandã ſuſceperit, quam non probauerit; nullam impugnandam, quam non euerterit? Sed quid vetera & externa exempla conquirimus, cùm recentium & domeſticorum copia ſuppetat? hæc ciuitas quàm multos & olim protulit, & quotidie profert, qui vt nemini, quin vtraque laude præſtiterint, ita omnibus, vtra potius præſtiterint, ambiguum relinquunt? quorum vos adoleſcentes, per Deum immortalem, exemplum imitamini, neque committite, vt Veneta ciuitas, quæ ſemper toto orbe terrarum habita eſt fœcundiſſima virorum omni virtu-

virtutis & doctrinæ laude præſtantium parens, per veſtram ignauiam, atque deſidiam iſta tam præclara laude ſpolietur. An verò vos, illis orti maioribus, qui nihil vnquam ſibi dulce præter virtutem & eruditionem putarunt, quidquam virtuti, quidquam eruditioni anteponendum eſſe ducetis? at exteræ nationes, non alio potius, quàm Venetorum hominum exemplo, ad eas colendas excitari atq; inflammari ſolent. Hîc ſedem virtutis, hîc domicilium litterarum, hîc ſeminarium quoddam præſtantium virorum eſſe omnes vno conſenſu gẽtes exteræ confitentur. Hanc vos tam præclaram, támque magnificam laudem, quæ ad hunc vſque diem, ſemper & creuit & floruit, veſtra culpa decreſcere ac defloreſcere patiemini? non per illos Contarenos, Barbaros, Bembos, Donatos, cæteróſque heroas, conſecrata ad omnem poſteritatis memoriam nomina, qui nunquam in cœlum hominum prædicatione conſcẽdiſſent, niſi, quamdiu vixêre, illam, ad quã mea vos cohortatur oratio, Philoſophiæ cum eloquẽtia coniunctionẽ, poſthabita omni alia cogitatione coluiſſent. Hos ſpectate adoleſcentes, hos intuemini, horum de gloria dies noctéſque cogitate, & ad eam veſtra induſtria exæquandam contendite. Habetis in hac ciuitate publicè cõſtitutos homines eruditiſſimos, qui vobis in illo itinere duces optimi eſſe poſſint. Quorũ me in ſocietatem, licet valde ipſis omnibus imparem, quando ipſa Reſpublica vocauit, & eo me collocauit in gradu, vnde poſſem in ipſius ciuitatis oculis voluntati erga vos meæ quotidianas ſignificationes dare; equidem non parcam labori: abiectiſq; aliis omnibus curis, quan-

tum conniti atq; efficere potero, tantum conferam ad ingenia veſtra omni in genere diſciplinarum liberalium, quantum quidem in me fuerit, excolenda. DIXI.

Pro Franciſco II. Galliarum Rege ad Pium IV. Pont. Max.

ORATIO V.

HABITA ROMAE POSTRIDIE Kal. Mai. Anno cIↄ. Iↄ. Lx.

OMNES *quidem Chriſtianos principes,* PIE *Pontifex maxime, credibile eſt, accepto delati tuis maximis virtutibus honoris ampliſsimi nuncio, admirabili quadam lætitia perfuſos eſſe: nec eorũ fuiſſe quenquam, quin, ſublatis in cœlum manibus, omnium rerum moderatori Deo ſingularibus verbis gratias egerit, quòd ſacroſancto Cardinalium Collegio eam mentem dediſſet, vt te potiſsimùm deligerent, quem in iſta dignitatis ſede celſiſsima concordibus ſuffragiis collocarent. Sed quanto noſtri Reges obſeruantia erga Romanam Eccleſiam, & inſigni atq; aſsiduo defendendæ ornandaqúe illius ſtudio cæteros ex omni antiquitate ſuperârunt: tanto Franciſci II. Regis, te Pontifice declarato, maius quàm pro virili parte gaudium fuit. Quare, etſi non dubitabat, quin tu in clariſsimo viro, Epiſcopo Engoliſmenſi, Oratore apud te ſuo, cuius fidem & integritatem tibi planè perſpectam*

eſſe

eſſe nouit, animum ſuum erga te, & erga hanc orbis terrarum principem Eccleſiam, & optimè, & libentiſſimè cogniturus eſſes: tamen vt illuſtriorem etiam, & expreſſiorem ſignificationem voluntatis ſuæ omnibus hominibus daret, iudicauit, ſibi faciendum eſſe, vt ad te ex ſuis eo propriè nomine eiuſmodi quempiam mitteret, in quo & dignitas ineſſet ea, quæ ad tantum munus obeundum requiritur, & aliæ præterea cauſſæ, propter quas eum tibi vnum ex omnibus gratiſſimum atque acceptiſſimum fore confideret. Miſit igitur clariſſimum, & nobiliſſimũ equitem, Ioannem Babonem à Burdaſia, eius quem modò nominaui Epiſcopi fratrem, arcanorum regni, & regiorum omnium cõſiliorum participem, cuius in maximis rebus gerẽdis virtutem, & fidem exploratam habet, quiq́; præterea pietate, & obſeruantia erga hanc Sedem neq; fratri, neq; cuiquam mortalium cedit. Quorum ego amborum permiſſu, regiæ voluntatis hodierno die apud te conſtitutus interpres, gratulor non tam equidem tibi, Beatiſſime Pater, quàm vniuerſæ Chriſtianæ Reipub. quæ priſtinum illum ſplendorem ſuum, qui magno bonorum omnium mœrore, apud pleraſque gentes prauis opinionibus corruptas, magis ac magis in ſingulos dies obſoleſcebat, breui ſe, tuo ductu atque auſpiciis recuperaturam, non dubitanter ſibi de tua præſtanti bonitate ac ſapientia pollicetur. Summa planè omnia, ac propè diuina in eo requiruntur, qui clauum in Eccleſiæ naui teneat: cuius à nutu pendeant leges: cuius ad pedes Reges ipſi ſe abiiciant: cuius arbitrio pandatur cœlum: qui denique ſupra omne humanæ dignitatis faſtigium eue-

ctus, Dei perſonam inter homines ſuſtineat. Nam ſi diuinæ litteræ à quolibet Epiſcopo tantam integritatem ac virtutū perfectionem exigi volunt, nullus vt in omnī eius vita reprehenſioni pateat locus: neque grauitatem eius muneris dignè à quoquam ſuſtineri poſſe tradunt, niſi quem pietas, prudentia, iuſtitia, vno verbo, virtus ſuis omnibus numeris abſoluta commendet: quid in eo, qui omni tempore cum ſummo imperio tractare gubernacula Eccleſiæ debeat, cuius vita cæteris omnibus pro exemplo, voluntas pro lege, vox pro oraculo futura ſit, quantò hæc omnia requiri maiora, & diuinitati propiora cenſemus? Itaque, vt alia, ſic hoc quoque ſanctè ac ſapienter inſtitutum eſt à maioribus, vt quoties de ſummo Pontifice in demortui locum eligendo ageretur: interea dum ea de re ampliſſimus Cardinalium ordo deliberaret, nullus intermitteretur dies, quo non omnes, & priuatim & publicè precarentur à Deo, vt eum ipſe gregi ſuo præficeret, quem digniſſimum, quem ad publicam concordiam, & tranquillitatem aut conſtituendam, aut conſeruandam aptiſſimum, quem denique, quantum humana conditio fert, ſui ſimillimum iudicaret. Quod ſi eiuſmodi Pontificem vlla vnquam tempora deſiderârunt, noſtrorū certè is ſtatus eſt, vt nunquam magis ex iſtius Sedis auctoritate vniuerſi orbis ſalus pependiſſe videatur. Non enim Petri nauis, vt ſolebat, placido mari, ſecundis conſpirantium ventorum flatibus impulſa fertur. Horribiles eam procellæ, & turbinū vis vel exercitatiſſimis metuenda rectoribus agitat: vt quanquam à naufragio quidem nullū periculum eſt, non mediocris

dìocris tamen animos teneat metus, ne tam ſæua tempeſtas multos mortales, nouarum opinionum fluctibus inuolutos, in ea breuia præcipites abripiat, vnde poſtea nec enatare ipſi, nec euadere atque emergere alieno auxilio poſſint. Quo nos omnes diuinæ bonitati maiores agere gratias cõuenit, quæ, deploratis prope iã rebus, certè quidem in ſummũ diſcrimen adductis, & extrema ſpe pendentibus eum gubernatorem dedit, quò meliorem, & ad hæc omnia in melius cõuertenda accommodatiorem, non dicam reperire, ſed ne optare quidem, aut etiam cogitãdo informare poteramus. Iam nunc igitur præcipimus mẽtibus eius diei lætitiam, quo gentes illæ, quæ tum fallacibus improborum hominũ ſermonibus in laqueos erroris inductæ, tum fortaſsis etiam, quorundam è noſtris licentiori, & diſſolutiori viuendi genere offenſæ, abſciderunt ſeipſas à corpore Eccleſiæ, & aduerſus eam impiũ ac nefarium bellum ſuſceperunt, mutato conſilio, ad ſanitatem redeant, et erroris ſui veniam petentes, depoſita omni cõtumacia, ſanctiſsimis pedibus tuis oſculũ figant. O præclarum illum triumphum, & cùm omnibus, tum iis præcipuè, de quibus agetur, optabilem. Non enim tu illos opprimere, ſed oppreſſos erigere; non in ſeruitutem abducere, ſed à teterrima ſeruitute in veram libertatem aſſerere; non perdere, ſed ſeruare vis: non eorum ſanguinem fundere, ſed, ne ſanguis IESV CHRISTI *fruſtrà pro eis effuſus ſit, efficere: non retortis poſt tergum manibus, collo catenis grauato, ante currum ducere, ſed iis ipſis vinculis, quibus impediti tenentur, exſoluere meditaris. Quibus igitur ipſis, niſi in eo vt vincantur,*

nulla ſpes ſalutis eſt: credimus vſque eò perfractos ac peruicaces fore, vt ad extremum perire, per obſtinationem animi malint, quàm cedendo, & obſequendo ſeruari? Immò verò certa ſpes eſt, ceſſuram tādem aliquando rationi temeritatem, luci tenebras, mendacium veritati. Quantam ille dies non terris modò, ſed cœlo ipſi hilaritatē allaturus eſt? Nam ſi, cùm vnus aliquis, qui à recto viuendi tramite deflexerit, in viam redit, innumerabiles illas legiones Angelorum exſultare ac geſtire gaudio credimus: quid tandem facturas eſſe auguramur, cùm tot hominum miſerabiliter nunc in ſuam perniciem ruentium millia reſipuerint, & vnde Satanæ inſtigatione diſceſſerant, eò ſe ſancti ſpiritus afflatu diſtincta receperint? Age igitur optime maxime Pontifex: præripe poſteris tuis hanc gloriam: &, quod aliquando fieri neceſſe eſt, id vt te potiſſimùm Pontifice fiat, enitere. Addatur decus hoc annalibus noſtris, vt in eis olim legatur, peſtilentiſſimas opiniones, quæ, quaſi contagione quadam paulatim ſerpentes, per omnes propemodum Chriſtiani nominis prouincias peruaſerant, auctoritate tua diſiectas, diſſipatas, exſtinctas, exterminatas fuiſſe. Damnentur votorum ſuorum per te omnes veræ pietatis ſtudioſi, qui multos iam annos nihil ardentius à Deo, quàm concordiam, & harum diſſenſionum finem efflagitant. Signetur hoc præcipuè titulo Pontificatus tuus: vt, ſi quis quondam non expreſſo nomine PIVM *quartum intelligi velit, eum Pontificem dicat, qui affectis, & ægrotis Eccleſiæ membris tam ſalubrem medicinam adhibuerit; vt etiam ea, quæ deſperata videbantur, integra*

tegra & incolumia conſeruârit. O nos beatos, cùm illa, vt ſperamus, euenerint. O te Pontificem modis omnibus maximum ac beatiſſimum. Quæ futura eſt tam barbara, aut tam longinqua natio, quò non, tam diuini beneficij à te in totum hominum genus collati, fama perueniat? Quæ tam ingratæ litteræ, quæ de tuis laudib⁹ conticeſcant? Quæ tam ſurda poſteritas, quæ clamores noſtros admiratione virtutis ac felicitatis tuæ excitatos non exaudiat? Magnam verò tam præclaræ rei & ſuſcipiendæ occaſionem, & ex animi ſententia conficiendæ ſpem tibi offerre tempus ipſum videtur. Nam ſuperioribus annis, cùm duo Chriſtianorum maximi potentiſſimìque Reges, graui & diuturno bello inter ſe contenderent: cæterorum autem Principum non ferè quiſquam eſſet, qui nõ ad alterutram partem aut ſuapte voluntate inclinaret, aut aliqua officij ratione adduceretur, aut etiam neceſſitate traheretur: cùm vndique armorum fulgor, ſtrepitus, terror, omnium oculos, aures, animos, præſtringueret, obtũderet, conſternaret: cum quibuſdam locis, pauciores iam reperirẽtur, qui fructus ex agris perciperent, quàm qui agros ipſos aut ſua, aut aliena cæde quotidie cruentãdo pinguiores efficerẽt: eueniebat, vt in illa rerum omniũ perturbatione & improbi & conſcelerati homines opinionum ſuarũ venena per omnes populos fidentius atq; impunius ſpargerent, & principes, aliis cogitationibus occupati, ad coërcendam illorum audaciam animum conuertere non ſatis commodè poſſunt. Habet in ſe bellum cùm alia mala plurima, tum illud inprimis, quod & malè animatis hominibus affert peccandi

facultatem, & plerumque principibus cõniuendi neceſ-ſitatem. At tunc, cùm, diuino numine, atroces illi bellorum impetus reſederint: cùm illa tamdiu exoptata pax, cælo demiſſa, eorum animos, qui odiis, vt videbantur, implacabilibus diſsidebant, æterno, vt ſperamus, fœdere coniunxerit: quis non intelligit fore, vt principes, aliis curis ſolui, ad purgandas prouincias ſuas, & ad omnes impiorum dogmatum fibras elidendas, omnes radices euellendas, atque excidendas toto pectore incumbant? Quod quidem Franciſcus, Rex Chriſtianiſsimus, & iam nunc diligentiſsimè facit, & diligentius atq; animoſius indies facturum ſe eſſe profitetur. Meminit enim, eis ſe maioribus editum, qui, vt ſectas religioni noſtræ inimicas exſtirparent, vt Chriſtiani nominis fines quàm longiſsimè propagarent, vt Apoſtolicæ Sedis auctoritatem ſanctam atque inuiolatam præſtarent, nullam ſibi vnquam difficultatem pertimeſcendam, nullum periculum detrectandum, nullam dimicationem refugiendam putârunt. An ille cùm vetera illa Chriſtianæ pietatis columina Childebertos, Marcellos, Pipinos, Carlomãnos, alióſq; innumerabiles heroas, hæreſum exſtinctores, veræ fidei aſſertores, Põtificiæ dignitatis vindices ac propugnatores memoria repetat: eorumq; ſe ſanguinem ac progeniem eſſe cogitet, quorum pro Chriſti doctrina expeditionibus, bellis, victoriis totus terrarum orbis nobilitatus eſt: &, vt vetera taceantur, cùm ſe Franciſco primo prognatum, Errico ſecundo natum recordetur, duobus poſt hominum memoriam præſtantiſsimis Regibus, quorum vtriuſq; tãta tamq; inſignia exſtiterunt in Ec-

cleſiam promerita, maximo animo maiorum ſuorũ veſtigia nõ perſequatur? Ille verò faciet: nec adæquare modò eorum gloriam, verùm etiam, ſi fieri poſſit, ſuperare conabitur: quiq; ſe principem inter Eccleſiæ filios locum obtinere intelligat, vt illo ſe honore digniſſimum præſtet, omni ſtudio elaborabit. Tu modò, Pater Beatiſſime, pro tua ſingulari, & eximia ſapientia, quid ad compeſcendos tumultus, & ad ſtatum Eccleſiæ componendum vtiliſſimum ſit, ſtatuito. Notum eſt, maximas ſæpe, & perniciosiſſimas in Eccleſia diſſenſiones ritè conuocato ex omnibus Chriſtianæ ditionis partibus Epiſcoporum Concilio ſedatas fuiſſe. Eodem remedio ſi tibi nunc quoq; ægrotis exulceratiſq́ue rebus ſubueniendum eſſe videatur: nihil eſt, quod Regi gratius, aut optatius poſſit accidere: neque tibi dubium eſſe debet, quin ipſe omnes vires ſuas eò collaturus ſit, vt quæcunque ab eiuſmodi Concilio decreta fuerint, piè inuiolatéque ſeruentur. Omninò autem, Beatiſſime Pater, quæcunque obedientia ab optimo, & obſequentiſſimo filio præſtari poteſt, eam tibi Rex ſumma fide, ſummáque conſtantia præſtiturus eſt, idq́ue ſe ſemper facturum eſſe, per hos clariſſimos, & ornatiſſimos viros, oratores ſuos, ſanctiſſimè pollicetur. Tu viciſſim perge, vt facis, & Regem ipſum, & vniuerſum Galliæ Regnum paterna caritate complecti. Multæ ſunt cauſſæ, quæ te, vt id facias, excitare debent. Primùm ipſa muneris ampliſſimi, quod te Deus in terris ſuſtinere voluit, ratio. Deinde ardentiſſimum illud ſtudium, quod ſemper vſque à Clodouæo viguit in Regibus noſtris, adiuuandi Romanam Eccleſiam: vt, quoties ita tem-

tempora tulerunt, ſe, regnumq́ue ſuum in apertum diſcrimen obiicere maluerint, quàm Eccleſiæ laboranti deeſſe. Quæ ex re illud aſſecuti ſunt, vt, & ipſis, & eorum poſteris primus inter Eccleſiæ filios locus, nemine diſſentiente, tribuatur. Valere etiam apud te debet illa nominis ſanguiníſque coniunctio, quæ inter te, & lectiſſimam, omníque laude ac prædicatione digniſſimam fœminam Catharinam regis matrem intercedit. Nam cùm ei, neque quidquam vnquam optatius fuerit, vt tu ipſe omnium optimè noſti, quàm vt te tertium è gente ſua ſummum Pontificem videret: neque maiorem lætitiam attulerit, quàm cùm intellexit, ſed id, quod tãtoperè optauerat, conſecutam: æquum eſt, tãto illius erga te ſtudio parem à te volũtatem referri. Poſſemus, & alia eodem pertinentia proferre, niſi ea iam mutuæ inter te, & regem voluntatis teſtimonia vtrinque data eſſent, quæ neminem dubitare patiuntur, quin & ipſe tibi dicto audiens futurus ſit, & tu eum paterna beneuolentia proſecuturus.

Hæc habuimus Beatiſſime Pater, quæ tibi Franciſci II. Chriſtianiſſimi Regis nomine exponeremus. Nunc, cùm idem Scotiæ regnum obtineat, vnâ ipſe cum Maria vxore, à qua illud dotis nomine accepit, omnes tibi eius, & opes, & copias deferunt, ſeq́ue omnibus in rebus auctoritati tuæ libentiſſimè obtemperaturos, omnemq́ue tibi, quæ à filiis debetur, obedientiam præſtituros pollicentur. Nos, ne rurſus orationem à capite arceſſere neceſſe ſit, quæcunque de Galliæ regno diximus, eadem, vt de Scotiæ quoque regno dicta eſſe exiſtimes, obſecramus.

DIXI.

Pro Antonio Rege Nauarræ ad PIVM IV. Pont. Max.

ORATIO VI.

HABITA ROMAE POSTRIDIE ID. Decemb. Anno cIↄ. Iↄ. Lx.

Quo tempore IOANNA miſsis ad ſummum Pontificem litteris ſua manu ſubſcriptis ſe & Catholicam eſſe profitebatur, & ſe nunquam à S.R.E. obedientia deſcituram pollicebatur.

SI QVANTVM *lætitiæ Pontificatus tuus Antonio Regi Nauarræ, & Ioannæ ipſius vxori attulit, Beatiſsime Pater, tantùm eis commoditatis ad eam lætitiam, nulla interiecta mora, tibi ſignificandam tempora tribuiſſent: nihil omninò habuiſſent antiquius, quàm vt ad te ſtatim mitterent, qui tibi ſummum honorem, huic ampliſsimo Cardinalium Collegio ſummam prudentiæ ac iudicij laudem, vniuerſæ Chriſtianæ Reipub. magnam & prope exploratam antiquæ dignitatis recuperandæ ſpem ſuo nomine gratularetur. Sed quoniam, quantum ex optimi, & ad ſedandas horum temporum diſcordias aptiſsimi Pontificis creatione gaudium caperent, in ipſorum probitate, ac fide poſitum fuit: quam vacuum tempus, & ad legationem eius rei cauſſa ſubitò de-*

decernendam idoneum haberent, non fuit: iudicârunt, ſi temporibus ſuis parerent, & quod recenti re facere, cùm magnoperè cuperent, non ſatis commodè poterant, id in diem differrent, nihilominus ea cauſſa teſtificationem voluntatis ſuæ aut ſibi honorificam, aut tibi iucundam, atque acceptam fore. Et verò, Beatiſſime Pater, ſi apud te, & apud hoc ſanctiſſimum, auguſtiſſimumq; concilium nõ ex vulgi opinionibus, ſed ex veritate vnaquæque res penditur: gratulatio paulò ſeriùs facta, non tam propter tarditatem aliquid de illa nouitatis ſuauitate, ac dulcedine deperdere, quàm propter maturitatẽ aliquid auctoritatis, ac fidei acquirere videtur. Etenim qui tibi, cùm primùm ad iſtum cœlo proximum in terris locum diuino conſilio ſublatus es, gratulabantur, eam tantùm gaudij ſui cauſſam afferre poterant, quod certò ſperarent fore, vt qui te per totã vitam omnibus maximis honoribus digniſſimum præbuiſſes, eum conſecutus, quo nullus amplior exoptari poteſt, tantam dignitatis amplificationẽ pari virtutis acceſſione cumulares. Magna prorſus illis, & illuſtria ſuppeditabant argumenta, cur ita crederent: neque non firmiſſimis fundamentis nitebatur incredibilis illa ſpes, quam de futura Pontificatus tui felicitate conceperant. Sed quantum intereſt inter ea quæ futura creduntur, & ea quæ iam ſunt: quantò experta iam & explorata, quàm ſperata, & exſpectata, maiorem lætitiam in animis hominum commouent: quantò certiùs & veriùs homines præterita, & præſentia cõmendare, quàm de futuris affirmatè pronũciare poſſunt: tantò plus ponderis ac fidei habere debet ea

gra-

gratulatio quæ tibi fit, annum prope iam integrum ex iſta Sanctiſſima Sede vniuerſum orbem ſapientiſſimè gubernanti, quàm illa, quæ tum fiebant, cùm homines, qualem eſſe te plus pluſq; indies experiuntur, talem futurum eſſe proſpicerent, quaſiq; augurarentur. Neque verò hæc in eam ſententiam idcircò à me diſputantur, quod non libentiſſimè facturi fuerint Antonius Rex & Ioanna Regina Nauarræ, vt, quemadmodū nulli Chriſtianorum Principum concedebant, qui maius ex tua dignitate gaudium percepiſſet: ita nemini, quantum per locorum interualla licuiſſet, concederent, qui tibi citiùs de illius adeptione gratularetur: ſi quàm ſolutæ ipſis & liberæ voluntates, tā ſoluta etiā, & nullis impedita difficultatibus tempora fuiſſent. Sed ita cogitârunt: ſi rerū ſuarum incommodo maturarent id facere: ipſi tibi, cui maximè probare ſtudium ſuū cuperent, pro tua in ſe paterna caritate, vbi rem cognoſſes, inſuauem fore celeritatem ſine vlla neceſſitate cum ipſorum incommodatione ſuſceptam. Nunc autem miſerunt ad te, clariſſimum, & ſpectatiſſimum virum Petrum Albertium, propinquum ſuum, qui genibus tuis ſuppliciter aduolutus, tibi, vero IESV CHRISTI *in terris Vicario, certiſſimo Petri Apoſtolorum principis ſucceſſori, communi totius Eccleſiæ Chriſtianæ paſtori, ac gubernatori, debitam obedientiam ſuo amborum nomine præſtaret, atque exhiberet: tibiq; atq; huic Sacroſancto Collegio confirmaret, Antonium Regem, & Ioannam Reginam Nauarræ, vti veros, Eccleſiæ filios decet, tibi ſemper dicto audientes futuros: neq; vllam euenire poſſe rem tantam, quæ ipſos ab hu-*

ab huius ſanctæ & Apoſtolicæ Sedis obſeruantia, & ab ea, quam ſibi per manus à maioribus traditam, ſumma firmitate ac conſtantia perpetuò retinuerunt, perſuaſione diuellat. Hîc ego, Beatiſſime Pater, ſi orationis vela pandere, & quaſi aperto inuectus mari, per eorum Principum laudes, quorum nomine apud te verba facio, decurrere inſtituam, vereor, ne, cùm dicendi principium vel facillimè reperero, exitum reperire non poſſim. Nam quæ tandem nominari poteſt vllo in genere virtus, quæ non in eorum vtroque ita emineat, vt ad quamcunque ſe quis animo & cogitatione conuerterit, ea demum excellere ac præſtare videantur? Sed quoniam & ipſi nos hoc tempore ſuæ modò voluntatis interpretes, non etiam ſuarum laudum explicatores eſſe voluerunt, & eorum virtus excelſo atque illuſtri ſita loco, ſatis ipſa per ſe nullo adhibito alienæ prædicationis lumine in oculos omnium incurrit: laudandis ipſis, quod veriſſimè ac copioſiſſimè facere poſſem, ſuperſedebo: tantùm ex veteribus hiſtoriis nonnulla proferam, ex quibus intelligatur, & ab iis illos ortos eſſe maioribus, & in eorum opes atque imperia ſucceſſiſſe, qui ſibi poſteriſq; ſuis ampliſſimam gloriam nulla re magis quàm frangendis, ac domandis noſtræ religionis hoſtibus, defendendáque Apoſtolicæ Sedis dignitate pepererunt. Quis eſt enim ita veteris memoriæ ignarus, ita in ſuperiorum temporum hiſtoriis peregrinus atque hoſpes, qui non Diui Ludouici Gallorum Regis optimi, ac ſanctiſſimi res pro Eccleſia fortiter geſtas, ſi minus è ſcriptorum monumentis cognouerit; at auditione certè aliqua acceperit? Cuius viri per oēm vitam

tam

tam domi foriſque ſpectata virtus, & viuum maxima laude cumulauit, & confecto huius vitæ curriculo in cœleſtium concilio collocatum ad Diuorum religionem & ſanctimoniam conſecrauit. Ab eo igitur, & Antonius Rex, & Ioanna Regina Nauarræ, duobus quaſi riuis ex eodem capite manantibus originem ducunt: vt non ſine diuino conſilio ſancti Regis ſoboles in plures familias ſparſa atque diducta, poſt trecentos propemodum annos matrimonij fœdere copulata, in vnam eandemque domum denuò coaluiſſe videatur. Etenim & tanti herois progeniem quàm latiſſimè fundi ac propagari oportebat, vt à ſtirpe generis, ac ſeminis quamplurimis populorũ rectoribus integra illa & incorrupta religio, quæ in eo fuerat, ingeneraretur; & æquum erat, ex ea profectos tandem aliquando rurſum inter ſe coniungi, vt exſtarent, qui vtraque ſtirpe poſſent Diuo Ludouico generis ſui auctore, ac principe gloriari. Quod ſi mihi fas eſt, Beatiſſime Pater, audiente te, in hoc auguſtiſſimo religionis antiſtitum conſeſſu res diuinas attingere, & de Diuorum ſenſibus, ac cogitationibus aliquid dicere: credo equidem Diuum Ludouicum, pro caritate illa, quæ beatos ne tùm quidem deſerit, cùm ſpes, & fides finem ſuum conſecutæ deficiunt, credo, inquam, eum è cœlo in ſuos intuentem, horum de quibus loquimur principum coniunctione lætari, & aſſiduis hoc à Deo precibus exorare, vt à ſe orti per ſua veſtigia gradiantur, vtq; in vero Dei cultu non tantùm ipſi ſe, populoſq; ſuos contineant, verùm etiam illius propagationem primam ſibi omnium rerum putent. Inde fit igitur, vt & Galliarum Reges

eius gloria, quæ conſeruanda, & propaganda religione pariter, principatum ſibi præter cæteros appetant; & qui eis genere proximi ſunt (arctiori autem eos, quàm Nauarræ Rex, *& Regina, neceßitudine attingit nemo) nulla in re magis elaborẽt, quàm vt ſe perpetuò eiuſdem laudis ſocietate digniſsimos præſtent. Nam quid ego nũc Ludouicum, Philippi & re & cognomine Animoſi Galliarum Regis filium, D. Ludouici nepotem, Eburouicum Comitem, Regem Nauarræ, à quo per multos gradus nũquam interrupto ſucceßionis ordine, hæreditas regni ad Ioannam Reginam peruenit; eum igitur cur mihi pluribus verbis cõmendandum putem? Quid eius Philippum filium? Qui non tantùm regni, verùm etiam patriæ atque auitæ virtutis hæres, pro Chriſtianæ pietatis defenſione cum Granatæ Rege, acerrimo per id tempus Chriſtianorum hoſte, magnum & diuturnum bellum, ſumma & fortitudine & prudentia adminiſtrauit. Theobaldi verò Campaniæ Comitis, qui & ipſe Nauarris regio imperio præfuit, virtutem quis ſe vnquam ſatis pro dignitate laudare poſſe confidat? qui cùm totam prope ætatem in oppugnandis* CHRISTI *aduerſariis conſumpſiſſet, eiuſq; rei cauſſa, vſq; in Africam inuictum exercitum duxiſſet, multa prælia commiſiſſet, multas victorias reportâſſet, tandem è ſacro bello, ad quod D. Ludouicum comitatus fuerat, rediens, paucis poſt eum diebus ad Superos euolauit. Fuit, fuit illa ſemper, & adhuc eſt, in Nauarrorum Regibus virtus, vt religionis defenſioni alia omnia poſthaberent: pro ea, quoties ita res ferret, non fortunas modò ſuas, verùm etiam ſua capita ſine*

vlla cunctatione in quodlibet periculum offerrent. Neq;
verò ita eos animatos eſſe mirabitur quiſquam, qui co-
gnouerit nunquam eos ipſa regni ſui inſignia adſpicere
poſſe, quin recordentur antiquæ maiorum ſuorum vir-
tutis, & laborum, quos illi pro religione noſtra maxi-
meq; memorabiles pertulerunt. Ita enim memoriæ pro-
ditum eſt, Caſtellæ regnum in Hiſpania quondam à tri-
ginta barbarorum Regibus, Duce atq; Imperatore Sma-
ragdo, occupatum fuiſſe. Vnde cùm illi magnum omni-
bus Chriſtianis terrorem iniicerent, breuiq; ſe tota reli-
qua Hiſpania, quæ Chriſtianorum erat, potituros eſſe
conſiderent: Sanctium Nauarrorum Regem, collecto for-
ti magis quàm numeroſo exercitu, aduerſus eos profe-
ctum eſſe, cùm prius pulcherrimum clariſſimumq; iuſiu-
randum iuràſſet, nunquam ſe ex bello, niſi parta victo-
ria, reuerſurum. Excogitauerant barbari cùm alia mul-
ta ad prohibendas noſtrorum incurſiones aptiſſima, tum
catenas quaſdam ferreas, quibus ita vias omnes occluſe-
rant, vt equitatui, quo plurimum valebant noſtri, om-
nis adempta ſpes facienda in hoſtem irruptionis videre-
tur. Sed nihil virium habent aduerſus prudentiam ſub-
dola, & aſtuta conſilia: debiles ſunt omnes aduerſus con-
ſtantiam machinæ: imbecilla & inutilis aduerſus forti-
tudinem multitudo. Deo duce per medios hoſtes ſibi &
ſuis viam ferro faciens Sanctus non prius deſtitit, quàm
barbaros fuſos, fugatos, caſtris exſutos docuit, victoriam
non in munitionibus operibúſque bellicis, ſed in cauſſæ
bonitate poſitam eſſe: qui pro CHRISTI nomine di-
micarent, eorum impetum non poſſe ne collatis qui-

dem in vnum aliorum omnium viribus ſuſtineri. Superatis igitur, & in poteſtatem redactis hoſtibus, omnium noſtrorum & imperatorũ & militum incredibilis concurſus ad Sanctium factus eſt: alius amplexari eum, alius ad genua accidere, alius fortem illam dexterã barbarorum domitricem, Hiſpaniarum liberatricem, victoriæ confectricem, exoſculari: qui propter multitudinem propius accedere non poterant, vultu, oculis, manibus, corpore, quaſcunque poterant, animi ſui ſignificationes dabant: vna omnes voce, & bellatorem fortiſſimum, & imperatorem inuictiſſimum conſalutabant. Inde cùm de diuidenda præda agi cœptum eſſet: quæ tanta erat, quantam triginta potentiſſimorum Regum collatæ vnum in locum opes coaceruare potuerant: nemo erat in vniuerſo exercitu, qui non ita ſentiret, itaq; prædicaret, quantamcunque ſibi partem ex ea vel depoſceret, vel etiam ſuo iure ſumeret Sanctius, nunquam tantum ad eum peruenturum eſſe, vt non multò plus ipſius virtuti præclariſq́ue factis deberetur. Erat in caſtris barbarorum auri, argenti facti, infectiq́ue permagna vis: gemmarum maximi pretij admirabilis multitudo: multum tapetium, multum conchiliatæ veſtis, multum periſtromatum: vt eſt illa etiam in bellis luxurioſa gens: armorum omnis generis optimorum & exquiſitiſſimo artificio fabricatorũ infinitus prope numerus: equi præſtantes permulti: phalerarum, ephippiorum, cæterorumq́ue ornamentorum equeſtrium incredibilis copia: captiui longè plurimi: ex quibus ingẽs pecunia confici poſſet: quibus omnibus ex rebus, Sanctium, vt quantùm

vellet

*vellet ſibi ipſe ſumeret, ſummo omnes conſenſu obſecra-
bant. Ille, alacri vultu, cùm gratam ſibi eſſe illam exer-
citus voluntatem ſignificâſſet:* Non me, *inquit, babari-
carum opum cupiditas, vt in hoc bellum ingrederer, aut
in prima acie ſtans corpus meum telis hoſtium obiice-
rem, induxit. Chriſtianæ mihi pietatis ardor, & huius
pulcherrimæ regionis ab iniuſto immanium belluarum
dominatu vindicandæ ſtudium, faces ad eam rem, &
ſtimulos ſubdiderunt.* Nunc, *cùm id, quod volui, diuino
beneficio, & veſtra milites virtute conſecutus ſum: non
committam, vt maiori animo videar armatorũ & ſtan-
tium copias, quàm inermium & iacentium ſpolia con-
tempſiſſe. Ornamento ſint iſta primùm immortalis* Dei
noſtri Diuorumq́ue *templis ac delubris: vt partim in ſa-
crariis repoſita, partim è tholis pendentia, propagent in
omne tempus memoriam noſtri: poſteroſq́ue noſtros ad
ſuſcipiendam ſemper magno animo religionis noſtræ de-
fenſionem exſuſcitent. Ditent cætera egenos & exhau-
ſtos, pro ſuis quemque meritis, milites: vt, cùm iuuentu-
tis ſuæ firmitatem in periculis & laboribus conſumpſe-
rint, habeant olim, quo ſenectutis infirmitatem in tran-
quillitate atque in otio ſuſtentare poſſint.* Ego *quidem,
quod ad me attinet, præter has catenas, quas ſpectanti-
bus adiuuantibuſq; vobis perfregi atq; perrupi: & præter
illam gemmam, illam, quam meis manibus deiectam, il-
lic iacentem videtis (hæc autem dicens, oſtendebat illis
proſtratum, & in ſanguine ſuo inuolutum exanimem
Smaragdum) nullam omninò mihi mercedem, nullum
præmium, aut poſtulo, aut appeto.* Ergo *ad conſeruan-*

dam tam nobilis victoriæ memoriam, ſimulq́; ad incitandos ſucceſſorum ſuorum animos, & ipſe poſtea catenas pro inſignibus geſtauit; & inſtituit, vt iiſdem inſignibus cæteri poſt ſe Reges veterentur. Ac quoniam eo in prælio præcipuũ quem dixi barbarorum ductorem Smaragdum ſua ipſe manu obtruncauerat: eiuſdem nominis gemmam medio illarum catenarum complexu voluit contineri. Quinetiam propter hanc aliaſq́; ſimiles victorias, Regibus Nauarræ honoris ergô tributum eſt, vt inungantur, coronentur, conſecrentur. O beatum illud ſeculum, cùm Chriſtiani & principes, & populi ſine vllis diſcordiis, ſine vlla opinionum varietate ac diſcrepantia, ſummo conſenſu, omnes vires ſuas ad proferendos Chriſtianæ ditionis terminos conferebant. Noſtra ætas & Chriſtianos principes alios aliorum viribus colliſos attritóſque vidit, & in populis, ne quid abeſſet miſeriis noſtris, grauiſſimas peſtilentiſſimaſq́; ſeditiones ab improbis hominibus, qui cupiditatibus ſuis falsò religionis nomen prætexerent, concitatas. Quibus malis finem per te impoſitum iri, Pie Pontifex optime & ſanctiſſime, omnes ita confidunt, vt, ſi hæc ſpes fefellerit, omnia quæ poſſunt euenire miſerrima maximeq́; deteſtanda vereantur. Erexiſti animos omnium, indicto, quod tanto opere optabatur, vniuerſali Concilio. Iniecisti ſpem, fore, vt, hæreſim peſte ſublata, ſacroſanctum Iesv Christi nomen eodem animo, eadem voce, iiſdem ritibus ab omnibus inuocetur. Agedum, Beatiſſime Pater, ita te Deus ille, cuius tu perſonam in terris ſuſtines, quàm diutiſſimè, & quàm feliciſſimè Eccleſiæ ſuæ præeſſe velit,

ſit, vrge conſtanter, vt facis, iſtud propoſitum: omnemq́; diligentiam adhibe, ad prohibendum, ne tam tetri mali contagio latiùs ſerpat. Memento, te noſtrûm omnium communem partem, & paſtorem eſſe: noſtram omnium ſalutem ab eo tibi commiſſam, ac creditam; qui cùm Deus eſſet, humana natura aſſumpta, quin ſanguine ſuo viam nobis in cœlum panderet, non recuſauit. Omnia ſperamus à te excitatum iri, quæ iacere ſentis, tantis tamq́; diuturnis diſſenſionibus perculſa atq; proſtrata. Videre iam videmur illud tempus, cùm per te conſtituatur Eccleſiaſtici ordinis auctoritas, confirmentur veteres ritus, prauæ opiniones aboleantur, concordia, ne vnquam poſtea diſſolui poſſit, ſeueris legibus vinciatur. Multa perdidit Eccleſiaſticus ordo & ornamenta dignitatis, & præſidia ſtabilitatis ſuæ: quæ niſi per te recipiat, à nemine ſibi reſtitui poſſe cenſet. Ad ea autem recuperanda cùm cæteros Principes Chriſtianos tibi affuturos eſſe credimus: tum Antonius Rex, & Ioanna Regina Nauarræ, ſe Regnumq́; ſuum, & Bearniam, & quaſcunq; deniq; ſummo cum imperio obtinent prouincias in tua poteſtate ſemper fore, ſeq́ue, vt par eſt, obſequentiſſimos Eccleſiæ filios, auctoritati tuæ nunquam non libentiſſimè obtemperaturos eſſe, ſanctiſſimè pollicentur. DIXI.

De Moralis Philoſophiæ laudibus.

ORATIO VII.

HABITA ROMAE XVI. KALEN. Decemb. Anno cIↃ. IↃ. LXIII.

VETERI *conſuetudine receptum eſt, vt omnes, qui artem aliquam publicè docendam ſuſcipiunt, eam primam habeãt concionem, qua rationem inſtituti ſui cum eius, quam ſe tradituros eſſe profitentur, artis laude coniungant, eóque quidquid habent in dicendo virium conferant, vt in eà cùm vtilitatis & emolumenti, tùm dignitatis & amplitudinis longè plurimum ineſſe confirment. Quæ conſuetudo etſi minimè reprehendenda mihi quidem videtur: quod omnia laudanda ſunt, quæ ad amplificandam honeſtarum artium dignitatem, & ad excitandũ in hominum animis earum ſtudium pertinent: tamen illud habet incommodi, quod, dùm omnes promiſcuè iiſdem ferè afficiuntur laudibus, eiuſdemq́ue rei gloriam diuerſarum artium homines ad ſuam quiſq; traducere ac transferre conantur: fit, vt in vulgus eleuetur omniũ auctoritas: & vt, quoties aliquis de quacunque arte quippiam honorificè ac ſplendidè dicere ingreſſus eſt, circumfuſa multitudo ita eum loqui opinetur, non quod ita ſit, ſed quod eam tunc artem ornandam ce-*

lebrandamq́; ſuſceperit, idem de alia dicturus, ſi alia ſibi extollenda & exaggeranda eſſet. Ergo, vt qui comœdias aut tragœdias ſpectant, cùm hiſtrionem aliquem in proſcenio auro ac purpura fulgentem viderint, facilè intelligunt, illa ornamenta ipſius propria non eſſe: ſed futurum, vt æquè illis indueretur quilibet alius ègrege, qui ad tempus eam perſonam ſuſtineret: ita, qui eiuſmodi orationes audiunt, cùm hanc aut illam artem magnificis & exquiſitis exornatam laudibus vident, ſtatim iudicant, nihilo magis eas in hanc, quàm in illam, conuenire: futurumq́; vt eadem de qualibet alia dicerentur, cui orator, tanquam choragus, eas quaſi partes mandare atq; imponere voluiſſet. Quæ cùm mihi de principio in mentem venirent, propemodum in eam me ſententiam adduxerant, vt eam Philoſophiæ partem, quæ ad confirmandos mores, inſtituendaq́ue vitæ rationem pertinet, quotidianis diſputationibus, quantum meæ vires ferent, illuſtraturus, nihil initio, quo dignitatem ipſius vobis commendarem, dicendum arbitrarer; verentem, ne cum ſuis eam modò ac propriis laudibus extuliſſem; communes tamen illæ nonnullis ac tralaticiæ viderentur. Simul autem illud cogitabam, ſi qui nondum peruidiſſent, aſſidua, & diligens harum præceptionum tractatio quantum momenti habeat ad bene beateq́; viuendum, fore, vt breui eis pro me res ipſa loqueretur: ex qua multò id eos melius, multóque perfectius, quàm aut ex mea, aut ex cuiuſquam oratione cognituros. Sed ab ea me ſententia abduxit amicorum aliter ſentientium auctoritas, qui cùm alia multa, tùm hoc argumentum attulerunt:

cùm hæc ipſa Philoſophia præcipiat: non eſſe cuiquam temerè à publica conſuetudine diſcedendum, minimè conuenire, qui eam ſe traditurum profiteretur, eum in ipſo quaſi veſtibulo illius præcepta migrare. Quocirca dicam hodierno die breuiter & modicè de moralis Philoſophiæ laudibus, déque fructibus, quos illa ſuis cultoribus pollicetur: ſed philoſophico magis, quàm oratorio more: non vt ei quidquam alieni affingam, aut quæ ipſius propria ſunt, amplificandi cauſſa in maius extollam: quorum alterutrū ſi coner, ipſa mihi Philoſophia, vt eſt veritatis amans, tanquam Achilli Homerica Pallas, manum iniiciat: ſed vt nudo ac ſimplici orationis genere, quale veritatis propriū eſſe ait Euripides, ea, quæ ad rem facere videbuntur, exponam. Primùm igitur non artium modò, ſed omnium omninò humanarum rerum dignitatem atque præſtantiam ex fine, ad quem earum quæque dirigitur, quémque ſibi proponit, pendi ac ſpectari arbitror oportere: vt, quanto cuiuſque finis præſtantior ac diuinior eſt, tanto ipſa cæteris excellere iudicetur. Quo poſito: eſt enim ita perſpicuum, vt probationis non indigeat: quis vnquam reperietur tanta vi præditus ingenij, tanta eloquentiæ copia inſtructus, qui ſe de Philoſophia, pro ipſius dignitate, verba facere poſſe confidat? Non enim illa ſibi opes ac copias, quæ & ſæpe poſſeſſoribus ſuis exitio ſunt, & tam multis caſibus eripi poſſunt; non honores & imperia, quæ, quod concupiuerint, multi, quod aſpernatus ſit, nemo vnquam vituperatus eſt, non quidquam denique proponit eiuſmodi, quo & carere ſine probro, & abundare ſine gloria liceat:

liceat: ſed eam, ad quam omnes adſpirant, quam ſibi votis omnibus expetunt, ad quam omnes ſuas actiones, omniáque conſilia referunt, felicitatem. Quanto igitur cæteris omnibus bonis anteſtat felicitas, tanto Philoſophia cæteris artibus antecellit. Quod ſi tanto ſtudio coluntur artes quædam, quæ nihil ſibi aliud, quàm lucrum, & rei familiaris amplificationem tum incertam, tum laboris ac periculi plenam proponunt: quanto hæc ſtudio digna eſt, qua parantur veræ illæ opes animi, quæ non furto eripi, non incendio abſumi, non naufragio abſorberi poſſunt, quæq; certam rectámque viam commonſtrant ad perſequendum id bonum, quo cætera omnia continentur? Si tanto in honore medicina eſt, quod habere leuationem morborũ, quibus tentatur corpus, bonæq; valetudinis ac firmitatis tum effectrix eſſe, tum conſeruatrix creditur: qui tandem honores excogitari poterunt ea arte digni, quæ ſe in animis idem effecturam eſſe profitetur? Nam & præſtantior corpore animus eſt; & huius, quàm illius, multò plures morbi, multoq; periculoſiores. Quod ſi cui fortè dubium eſt, excutiat ille pauliſper intelligentiam ſuam, ſecumq; reputet, quàm ſæpe vnius hominis ambitio, auaritia, libido integras funditus euerterit ciuitates. His aũt & ſimilibus morbis medetur Philoſophia, eamq; in ſuis efficit animi firmitudinẽ, quam non voluptatum illecebræ, non dolorum faces, non diuitiarum ſplendor, non obſcura & contẽpta paupertas, non honorũ ſitis, nõ ignominiæ metus, non vitæ cupiditas, non mortis terror cõuellere ac labefactare poſſit. Vt enim Olympi cacumen poëta ſemper

quie-

quietum eſſe aiunt: propterea quod altius ſit, quàm vt eò vis ventorum tempeſtatumq́ perueniat: ſic Philoſophorum animus ſublimior & excelſior eſt, quàm vt iſtos flatus ſentiat furentium, & de rebus abiectiſſimis inter ſe humi digladiantium cupiditatum. Stat ille, vt in medio mari edita & altiſſimis defixa radicibus rupes: cuius ſumma fluctus ne attingunt quidem; infima ſic verberant, non vt eam commoueant, ſed vt ipſi frangantur. Nouit Philoſophus vulgarium voluptatum blanditias partim puerilium oblectamentorum ſimiles eſſe, indignas non modò quas conſectentur, ſed quas reſpiciant viri; partim cum dedecore ac turpitudine coniunctas, vt ſatius ſit, quouis dolore lacerari, quàm venerata ac peſtifera earum ſuauitate mulceri. Habet alias ex ſeſe proprias ac perpetuas voluptates, eaſdémque ſinceriſſimas, nulláque ne minima quidem permiſtione moleſtiæ contaminatas, quas ex ipſa virtute, & ex honeſtis actionibus carpit: iis fruitur, iis mentem paſcit, iis ſe oblectat, eas ſolas caras ac iucundas habet. Nam vt in beatorum inſulis dicuntur eſſe arbores quædam adſpectu iucundiſſimæ, quarum in ramis toto anni tempore cernere eſt alios fructus mites iam, & ad maturitatem perductos, alios matureſcentes, alios pubentes adhuc, & in primum ſe florem induentes: ſic in eorum, qui verè ac ſeriò philoſophantur, animis toto vitæ tempore aliæ actiones honeſtæ ac laudabiles confectæ iam ſunt, & abſolutæ, aliæ in eo ſunt vt abſoluantur, aliæ inchoantur adhuc & informantur; primiſque, vt ita dixerim, lineis deſignantur. Itaq; aliarum recordatione ac conſcientia, aliarum tra-

ctatione

ſtatione ac præſentia, aliarum meditatione & proſpicientia ſic afficiuntur, nihil vt ſibi præterea iucundum aut amabile exiſtiment. Immenſa etiam illa & inexplebilis accumulandarum opum auiditas, quam, incertum eſt, copia an inopia magis incedat, radices agere in animo Philoſophiæ præceptis conſito & exculto non poteſt. Quid ita? Nimirum quia hæc id vel præcipuè in ſuorum animis inſerit, naturales opes & terminatas eſſe, & facilè parabiles: eas qui adeptus ſit, nihil ei amplius appetendum: non qui plurimum habeat, ſed qui minimum deſideret, ditiſſimum eſſe: nihil magnifaciendum, quod æquè peſſimus atq; optimus quiſq; conſequi poſſit. Neque tamen eorum conſilium probat, qui aut aurum in mare abieciſſe, aut poſſeſſiones ſuas incultas ac deſertas reliquiſſe memorãtur: hæc enim aut ignauorum hominum videntur, aut pecunia vti neſcientium: quorum vtrumque in vitio, non in laude ponendum eſt. Ac fuere quidem ij, de quibus illa narrantur, Philoſophi: ſed rudior illa quædam, & ſimplicior Philoſophia tum fuit, politior noſtra hæc, & ad vſum ciuilem accommodatior: quæ docet, opes, ſi quis aut à parẽtibus acceperit, aut induſtria ſua quæſierit, aut alia quapiam honeſta ratione ad eas peruenerit, non aſpernandas aut reiiciendas eſſe, ſed ita habendas, vt virtutis, non vt luxuriæ, adminiſtras. Nam illud mihi quidem permirum videri ſolet, quid ita veteres illi iudicârint, non poſſe ſe ſimul & rem habere, & in ſapientiæ ſtudia incumbere: qui mihi etiã videntur, quo facto ſummam diuitiarum contemptionem ſignificare ac præ ſe ferre voluerunt, eo ipſo indicâſſe,

câſſe, nimiam quandam erga eas naturæ ſuæ propenſionem, ſi nummos in arcam condere non poterant, vt non omnes cogitationes ſuas in eandem arcam includerent: neque, quamdiu patrimonium habebant, imperare ſibi, vt aliis rebus contemplandis ac cognoſcendis vacarent. Equidem nunquam eum militem laudauerim, neque fortem habendum duxerim, qui aduerſarium à ſe quàm longiſſimè amoueat, ne cum eo manus conſerat: ſed eum potius, qui & congrediatur, & vincat. Neque verò video, quî minus impedimento ſit egeſtas ſtudiis, quàm diuitiæ. Neceſſe eſt enim, qui, vnde viuat, non habet, eum ſibi vitæ ſubſidia aliunde quærere: in quo quantum temporis ponit, tantum de ſapientiæ ſtudiis detrahit. Melius igitur Philoſophia, cui qui ſe regendos permittunt, ij opes, ſi non habent, non requirunt; ſi habent, vtuntur vt decet: neque vnquam torquentur, aut augendi cupiditate, aut amittendi metu. Quid ego nunc de perturbatrice humanarum rerum, optimi cuiuſque ingenij corruptrice, concitatrice bellorum omnium, ambitione, quam ſemper virere in eorum quos ſemel occupauit animis, neque vnquam conſeneſcere, grauiſſimus auctor ait Thucydides, verba faciam? Nunquid illius vnquam facibus accendi poterit pectus, quod infuſa prius Philoſophiæ præcepta irrigauerint? Imò verò etiamſi antea ſubiecti ab ea ignis aliquid fortè conceperit, id totum inſtillata Philoſophia reſtinguet. Ea enim magiſtra ac præceptrice cognoſcimus, verum decus, verámque gloriam in ſola virtute poſitam eſſe: eam qui conſecutus ſit, quid alij de ſe

iudi-

Iudicent, non admodum laborare oportere: præcipuè verò deſpiciendam leuis & imperitæ multitudinis temeritatem, quæ ad mandandos honores cæco ſæpius & inconſiderato impetu, quàm certo, & explorato iudicio fertur. Præclarè & ſapienter Cato: malle ſe dicebat, quærere homines, cur ſibi poſita non eſſet ſtatua, quàm ſi quærerent, cur poſita fuiſſet. Eodem animo ſunt veri omnes Philoſophi: eſſe ſe, vt de Amphiarao ait Æſchylus, quàm videri optimos malunt: honores autem et magiſtratus aut non petunt, aut alienæ, non ſuæ vtilitatis cauſſa petunt: neque ſi adepti ſint, exſultant: neque, ſi repulſam tulerint, anguntur animo, ſed placatè & moderatè ferunt: aut, ſi quando dolent, Reipub. dolent vicem, non ſuam. Cæſarem ferunt, cùm Pontificatũ petiturus ad comitia deſcenderet, matri dixiſſe, illam eo die, aut Pontificẽ habituram filiũ, aut exulẽ. Iam tum præſagire ac præcognoſcere licebat, ambitionem illã ingens aliquod malum ciuitati daturam. Itaq; quid poſtea effecerit, videmus. At Cato, in petitione præturæ etiã Vatinio poſthabitus, æquiſſimo ac moderatiſſimo animo tulit. Ita ſunt Philoſophi. Maximam voluptatẽ in prætermittendis voluptatibus, maximas opes in quieto, ac contento ſuis animo, maximam gloriam in non ambienda gloria ponunt. Satis honoratum putant eſſe, qui honore dignus ſit; ſatis magnum Regem, qui ſeipſum regere; ſatis potentem imperatorem, qui cupiditatibus ſuis imperare poſſit: qui verò eis planè domitis ac ſubactis iugum rationis, quod illæ ne conentur quidem vnquam excutere, impoſuerit, ab eo omnes aliorum vi-

ctorias

ctorias triumphoſq́; ſuperatos. Quod ſi libidinem, auaritiam, ambitionem peſtes quaſdam ac furias eſſe nouimus, quæ funditus humanam vitam conturbent: quantus honos habendus eſt Philoſophiæ, quæ ſe omnes earum conatus repulſuram, omnes igniculos repreſſuram, omnia ſemina eliſuram, non magnificentius, quàm verius, pollicetur? videre vos opinor, quàm ſe latus orationi meæ campus oſtendat, ſi, quæcunque hoc loco ſe offerunt, perſequi, & in ſingulis inſiſtere atq; immorari velim. Nam cùm virtus nulla ſit, de qua non ſplendidè, & ornatè dicere, nullum vitium, in quod non grauiter, & copiosè inuehi liceat: quidquid de eorum vtrolibet dici poteſt, idem ad Philoſophiam laudandam accommodari poteſt: quam virtutũ indagatricem, vitiorum expultricem Latinorum omnium eloquentiſſimus verè ac meritò nominauit. Sed non committam, vt cuiquam videar tranſilire eos terminos, quos initiò pepigi: potiuſq; reprehẽdi me patiar, quòd multa, quæ fuſius explicare licuiſſet, compreſſerim, ac coarctauerim, quàm quòd in vlla re dilatanda euectus ſim longius iuſto, neque ſatis mihi temperare potuerim. Nunc illud mihi etiam atque etiam conſiderate: cæterarum omnium artium fines, neq; eos modò, ſed omnia prorſus, quæ bona putantur in vita, niſi quis Philoſophiam vitæ ducem habeat, peſtifera ac pernicioſa eſſe. Da homini non Philoſopho opes ac copias: da honores atque imperia: da firmam valetudinem: da gladiatorium totius corporis robur: da multarum magnarumque rerum cognitionem ac ſcientiam: da flexanimam illam, vt poëtæ vocant, & omnium rerum re-

ginam

ginam eloquentiam: da quidquid in filiis parentum votis optari ſolet: quo eiuſmodi plura in talem hominem congeſſeris, eò illum magis & in ſuam & in aliorum perniciem armaueris. Opibus abutetur ad ſuam libidinem explendam: imperiis ad alienam libertatem opprimendam: firmitate & robore ad obeunda facinora: ſcientiam copiamq́; dicendi ad circumueniendos ciues ſuos, ad perturbandam Rempub. ad omnia denique tum ſacra, tum profana permiſcenda, & euertenda conuertet. Da hæc eadem vero, minimeque fucato Philoſopho: Deum quendam ad bene faciendum humano generi è cœlo demiſſum eſſe dices. Atque hoc illud eſt, quod in Alcibiade minore ſiue Plato, ſiue Xenophon diſputat, ea quæ ſuapte natura bona ſunt, ſine ſcientia eius quod optimum eſt, quam eandem & Philoſophiam eſſe ſtatuo, ad perniciem non ad ſalutem valere. O præclaram laudem Philoſophiæ, cuius ope ne mala quidem nocere; qua detracta, ne bona quidem prodeſſe poſſunt. Meritò dixit Plato, nullum à Diis datum eſſe hominibus ea maius aut præclarius donum. Meritò Cicero, vnum diem ex eius præceptis actum immortalitati anteponendum. Neque verò non illud ad eius, de qua propriè ſermo nobis inſtitutus eſt, Philoſophiæ laudem ac commendationem facit: quòd omnia propemodum, quæ à veteribus de Philoſophia honorificè dicta ſunt, ad hanc pertinent, quæ in vitæ ac morum emendatione verſatur. Non enim Plato, cùm illam nobiliſſimam vocem, tanquam ex oraculo, edidit, tum demum beatas ciuitates fore, cùm aut regnarent Philoſophi, aut Reges philoſopharentur, intel-

tellexit, tum id euenturum, cùm Reges aut in diſſerendi ſubtilitate, aut in perueſtigandis rerum naturalium cauſſis occupati eſſent: quæ quanquam præclara ſunt, longiſsimè tamen abſunt ab eo, vt beatas Reſpublicas efficere poſsint: ſed, cùm virtutis pulchritudine incenſi omnes vires ſuas ad eam non cognoſcendam modò, ſed exercendam, excolendam, propagandam contuliſſent. At contrà quidquid inanibus imperatorum ac maledicorum ſermunculis aduerſus Philoſophiam iactatum eſt, quoſcunque in eam aculeos ſcurrilis quorundam libido coniecit, quidquid ad minuendam ipſius dignitatem veteris comœdiæ licentia effutiit, id omne, ſi diligentiùs excutiatur, ad Dialecticos potiùs, & ad Phyſicos, quàm ad Politicos, pertinere videbitur. Quod ſi vllus in orbe terrarum locus eſt, vbi Politicen florere, ſuámque dignitatem obtinere deceat, Roma id, Roma potiſsimùm fieri debet: cui vrbi à primo ipſius ortu diuino permiſſu datum eſt, vt aliis imperaret: vnde leges, vnde iura, vnde religionem cæteræ nationes & olim petierunt, & nunc petunt: vnde quondam exſtiterunt tam multi clari viri, qui hæc præcepta, quæ nos tradituri ſumus, exemplo ſuo comprobârunt. Nolite enim putare illa lumina, Camillos, Curios, Fabricios, Fabios, Scipiones, Lælios, cæteróſque præſtantes viros, quos olim hæc vrbs innumerabiles tulit, quorum quotidie nomina auditis, facta legitis, monumenta cernitis, ſtatuas tanta cum admiratione intuemini, quòd de Philoſophia neque diſputârunt ferè, neque ſcripſerunt, eò minus Philoſophos fuiſſe. Vita illi, non oratione; factis, non dictis; moribus,

non ſermonibus philoſophabantur: quod pulcherrimum ac veriſſimum eſt philoſophandi genus. Integritatem, iuſtitiam, fidem, fortitudinem, omnem denique virtutem & colebant ipſi, & alios colere iubebant: Eò ad tantam maieſtatem atque amplitudinem peruenerunt, vt pleræque gentes, quòd ipſæ olim à talibus viris ſubactæ ac ſuperatæ ſint, quàm quòd ipſæ alias deuicerint, præclarius ſibi ac glorioſius ducant. Quantam oportet gloriam fuiſſe vincentium, cùm victi tot pòſt ſæculis glorientur? Eorum ego potiſſimùm exemplis, adoleſcentes, incitabo vos quotidie atque exacuam, neque vllum ex Ariſtotele præceptum proferam cuius non ex hac vrbe plurima maximéque illuſtria exempla repetantur. Conſtitui enim, quando PIVS *optimus ac ſanctiſſimus Pontifex, qui ipſe omnis virtutis perfectiſſimum exemplar eſt, eum mihi honorem detulit, vt à me virtutis & officij præcepta vobis proponi atque explicari voluerit, modis omnibus eniti, vt ea non arido, & inculto, & moleſtis implicato quæſtionibus orationis genere proſequar: ſed, quantum id quidem in me erit, florido, & vbere, &, quaſi ſtellis quibuſdam, ita petitis ex vetere hiſtoria exemplis illuminato atque diſtincto. Peto autem à vobis, vt, ſi & in iis rebus, quas tractare inſtitui, ſummam dignitatem ineſſe cernitis, & me nullis vigiliis, nullis laboribus, nulli denique rei parcentem, vt veſtris commodis conſulam, videbitis, induſtriam meam diligentia ac beneuolentia veſtra adiuuetis.*

DIXI.

De moralis Philoſophiæ neceſſitate.

ORATIO VIII.

HABITA ROMAE VII. ID. Nouemb. Anno cIↃ. IↃ. LXIV.

SVPERIORI *anno, cùm iniunctum mihi Pontificis auctoritate munus obire inciperem, multa dixi de laudibus Philoſophiæ, cohortatuſq; vos ſum quàm potui diligentiſſimè, ſi tranquillitatem vitæ; ſi libertatem, ſi dignitatem atque honeſtatem, ſi ſalutem denique & veſtram & publicam caram haberetis: vt, quæ ars tranquillaret animos, quæ eos à teterrima vitiorum ſeruitute in iuſtam plenámque libertatem aſſertos, ad verum decus quod in virtute poſitum eſt, traduceret, quæ denique & ſingulos priuatim & publicè totas ciuitates conſeruaret, eius in ſtudium toto pectore, alia omni cogitatione poſthabita, incumberetis. Quàm cohortationem meam etſi non prætervectam eſſe aures veſtras, ſed in animis plurimorum penitus inſediſſe vel ex eo probabiliter intelligi potuit, quod mihi poſtea ex hoc ipſo loco Philoſophiæ præcepta tradentì ſatis frequentes aſſiduam operam dediſtis, facere tamen pro meo erga vos amore non poſſum, quin vos hoc quoque tempore non adhorter tantùm, ſed obſecrem etiam & obte-*

obteſter, qui iam iter illud ingreſſi eſtis, vt conſtâter perſequamini: qui nondum, vt id vobis, prima quoque tempore ingrediendum eſſe ſtatuatis. Nulla enim vitæ pars, nulla viuendi ratio, carere fructu, qui ex eorum, quæ nos quotidie tractamus, cognitione percipitur, ſine maximo incommodo poteſt. Magnum eſt, fateor, rerum naturalium principia cauſſaſque noſſe: ſiderum cæterorúmque corporum cœleſtium ſitus, magnitudines, interualla ſcientia comprehenſa tenere, præclarum: illa verò etiam quam in hæc inferiora vim habeant, quidque ad quamlibet multos annos effectura ſint, ſine vllo errore poſſe prædicere, prope diuinum. Sed certè, quòd ne illi quidem ipſi, qui ea ſe docere profitentur, negauerint, eorum, in quibus noſtra exercetur induſtria, & fructuoſior cognitio eſt, & perniciosior ignoratio. Itaq; vt nos iis qui abdita illa & retruſa tractant & ingenij acumine, & doctrinæ magnitudine, & rerum admirabilitate non iniuiti cedimus: ita ipſi nobis, niſi valde iniqui ſint, ea, quæ diſputabantur à nobis, & magis neceſſaria eſſe, & vberiores hominum generi fructus afferre fateantur neceſſe eſt. Nullus enim vnquam, quòd illa aut non teneret, aut etiam negligeret, minus propterea vir bonus, aut minus vtilis patriæ ciuis exiſtimatus eſt: hæc aut ignorata, aut neglecta non ſingulos modò perdiderunt homines, ſed integras funditus afflixerunt & euerterunt ciuitates. Nos, quæ adoleſcentum, quæ conſtantis ætatis, quæ ſenum officia ſint, quærimus: nos quid domi, quid militiæ, quid à priuatis, quid ab iis, qui cùm imperio ſunt, præſtari debeat, diſputamus: ex nobis intelligit pauper, quo

modo tolerare inopiam; diues, quomodo vti diuitiis debeat: à nobis quid inter patrem & liberos, quid inter virum & vxorem, quid inter fratres, cognatos, amicos, ciues, quid deniq; inter omnes homines obſeruari par ſit, explicatur: nos fortitudinis, nos temperantiæ, nos liberalitatis, nos iuſtitiæ, cæterarumq; virtutum vim atque naturam diſputationibus noſtris patefacere atq; illuſtrare conamur. Sine horum præceptorum cognitione muta conticeſcet eloquẽtia, manca & mutila erit iuris legumq; cognitio: illa ipſa domina & regina artium Theologia animos requirit diligẽti harum rerum tractatione præparatos atq; præcultos. Quæ cũ ita ſint, quamcunq; quis vitæ viam ingredi parat, ita ſtatuere debet, cæterarum Philoſophiæ partium cognitionem ſibi & vtilẽ & honorificam, huius planè neceſſariam eſſe. Sed ſunt quidam peruerſo homines ingenio, qui cauſſas, propter quas & ipſi à pulcherrimo ſtudio abſtineant, et ab eodem cæteros auocent, comminiſcuntur. Partim enim communia & contrita eſſe dicũt, quæ hîc docentur, vt ad ea percipiẽda doctore nihil opus ſit: partim non habere eam vim, vt ad virtutis ſtudium excitent: cuius rei argumentum capiũt ex eo, quod innumerabiles & olim fuerũt, & hodie ſunt, qui cùm hæc omnia ſe ſcire profiteantur; nequiſſimè tamen & flagitioſiſſimè viuũt. Quibus vtriſq; breuiter reſpondere inſtitui: & efficere, ſi poſſum, vt ij, qui iſta temerè iactant, cognoſcant errorem ſuum: cúmque ſe nihil dicere videant, ſententiam mutent: ſin minus (nihil eſt enim difficilius, quàm vincere pertinaces) certè quidem, vt ne alij ſtultitiæ & maleuolentiæ plena eorum

oratione moueantur. Primùm igitur agamus cum iſtis, qui, vt ad cibos nimium dulces, ita ad diſputationes nimium apertas & faciles nauſeare ſe dicunt. Ex quibus libenter quæſierim; quî tãdem fiat, vt, quibus rebus omnes ad alia ſtudia inuitari atque allici ſolent, iiſdem ſe ipſi ab hoc ſtudio auerti abſterreriq; dicant. Certè enim, cùm antea, quæ docentur vtilia & præclara ſunt, ſi eodem accedit, vt clara, perſpicua, aperta, cognitu facilia ſint, eo maiores cõcurſus ad eos qui illa docent fieri conſtat. Quid igitur cum illis agas, qui, quæ res ad conciliãda cæterorum ſtudia plurimum valere conſueuit, ea ſe ipſi tardari ac retrahi aiunt? Ego verò, etiamſi præcepta virtutis quamlibet multis obſtructa difficultatibus forent, laborandum tamen, & ſudandum, & nunquam niſi eis cognitis ac comprehenſis conquieſcendum putarem: nedum ea, quia, vt iſti volunt, à quolibet non tardiſſimo neque inertiſſimo percipi poſſunt, omittenda aut minoris facienda cenſeam. An de rebus ad vitam nihil pertinentibus inter homines eruditiſſimos ſumma contentione diſputabitur: in eíſque, quia inuolutæ & prope inenodabiles ſunt opera præclarè collocari videbitur: hæc quæ vitam omnem continent, vt nimis obuia & in medio poſita, negligentur? Quanquam quid diutius ita diſputamus, quaſi eis concedamus, quod volunt, nihil hîc doceri, quod non aut etiam vulgo notum ſit, aut quiuis ſine doctoris opera facilè conſequi poſſit? Ergo ille omnium, qui tunc erant, mortalium, vt creditum eſt, ſapientiſſimus Socrates, qui nulla vnquam alia de re, quàm de virtutibus & vitiis diſputauit, vul-

garibus & ſatis per ſe notis in rebus ſpatium ætatis omne conſumpſit? Quid Plato? quid Xenophon? quid Ariſtoteles? quid cæteri ſuæ quiſque ætatis principes viri? Quid erat cauſſæ, cur tam multa in hoc genere ſcripta poſteritati relinquerent, ſi nihil egregium, nihil exquiſitum, nihil excellens, ſed eo tantùm, quæ quilibet è populo ſatis per ſe intelligeret, litteris mandaturi erant? Videlicet, quia iuſtitiam, fidem, temperantiam, liberalitatem omnes aſsiduè in ore habent, neque quiſquam eſt, ne ex ima quidẽ fæce vulgi, quin ſe de eiuſmodi rebus optimè iudicare poſſe confidat, idcirco nullam magnam eruditionem in eis cognoſcendis ſitam eſſe arbitrantur. Quod tamen longè ſecus eſt, intereſtque nimium quantum inter eos, qui tantùm tenent nomina, & eos, qui ex eruditorum hominum ſcriptis ac ſermonibus de rebus ipſis verè iudicare didicerunt. Plena eſt exemplorum vita communis, ex quibus facilè intelligi licet, quàm ſæpe vulgus hominum in iudicandis virtutibus vitiiſque fallatur. Quod ni ita eſt, cedo cauſſam, cur qui mimis, lenonibus, paraſitis, adulatoribus plurima largiuntur, & ſuo & multorum iudicio ſint liberales: cur multi reſtricti, tenaces, ſordidi, qui faciliùs patiantur ſibi dentem vnum ex ore excuti, quàm nummũ vnum ex arca moueri, parcimoniæ ac frugalitatis nomen ferant: cur tam multi ad audendum proiecti & temerarij commendentur pro fortibus, tam multi timidi & ignaui pro cautis & conſideratis prædicentur. Quid? Iuriſconſultorum vigiliæ in quo conſumuntur: quid ſpectant eorum labores, qua in re eorum acutiſsima exercentur ingenia, niſi

vt videre ac diiudicare poſsint, quid in quaque re iuſtum iniuſtúmue ſit? Non igitur, vt nimium facilis, deſpicienda eſt ars ea, quæ virtutum omnium vim naturamq́; pertractat, cùm in vna virtute cognoſcenda videamus tam diu, tanta diligentia, ab hominibus ſummo ingenio præditis laborari. Informauit quidē natura & impreßit in animis noſtris adumbratas quaſdam virtutum & vitiorum omnium notiones: ſed illæ tantam vim non habent, vt quiſquam eis fretus confidere debeat, ſe ſine diſciplina verè de rebus expetendis fugiendíſque iudicaturum. Quod ſi nos nihil aliud, niſi hæc tam vtilia, tamque ſalutaria quamlibet nudo & inornato dicendi genere traderemus, calumniari tamen nemo nos poſſet, niſi alienæ nimis iniquus æſtimator induſtriæ, vt in rebus nimium peruulgatis & facilibus occupatos. Nunc cùm & ad ſalubres animorum epulas condimentum ſermonis, quantum in nobis eſt, adhibeamus: & res ſuapte ſponte pulcherrimas, tum præſtantißimorum omnis æui ſcriptorum teſtimoniis fulcire ac corroborare, tum inſatiabili quadam veterum exemplorum copia exornare atque illuſtrare ſoleamus: tamen ne inuenientur, qui eleuare labores noſtros audeant: quæque præſtātur à nobis iis ſudoribus, ac vigiliis, quarum ipſi nobis conſcij ſumus, ea quemlibet vnum è multis ludibundum perficere poſſe contendant? Qui ſi periculum facerent ipſi, quàm non quarumlibet virium ſit munus hoc ita vt nos facimus, ſuſtinere & exequi, fortaßis, experientia edocti, minus de ſe elatè ac magnificè ſentirent, minus de aliis maledicè contumelioſeq́ue loquerentur. Sed omittimus

iſtos. Neſcio enim quo modo factum eſt, vt de re dicere ingreſſus, de me plura quàm volueram dixerim: quod ipſum vt facerem, quorundam me hominum, quos nominare nihil neceſſe habeo, iniquitas coëgit. Difficilior cum eis luctatio eſt, qui negant, ſermonibus noſtris quemquam ad virtutem incitari: idq́ue ex eo colligunt, quod ſæpiſſimè contingit, vt qui optimè loquuntur peſſimè viuant. Nos verò ſi diceremus eam in diſputationibus philoſophicis ineſſe vim, vt ex audientium animis vitia radicitus euellere, virtutéſque eiſdem ingenerare poſſent, meritò vt vani atque ineptè glorioſi reprehenderemur. Multas magnáſque mercedes, vt ait Theognis, ferrent Philoſophi, ſi, quemadmodum Circe herbis & cantibus ſuis homines ſtatim conuertebat in feras, ita ipſi ſuis ſermonibus ex feris homines facerent, id eſt, homines ferarum ſimillimos ad virtutem à vitio, ad rationem à furore, ad humanitatem ab immanitate reuocarent. Et tamen aliquid ſe aliquando eiuſmodi effeciſſe Philoſophia gloriari licet. Producet enim Polemonem ab infami vita moribúſque perditiſſimis ad bonam frugem & ad ſeueritatem vnica Xenocratis diſputatione reuocatum. Sed vt non peræquè in omnibus campis agricultura; ita non in omnibus animis Philoſophia idē efficit. Illud quidem certè negari non poteſt, aut nullam omninò eſſe artem, quæ medeatur animis, quæ quanta ſit in vitiis deformitas, quanta in virtute dignitas, doceat, quæ ab illis auertat, ad hanc incitet; aut eum honorem Philoſophiæ potiſſimùm eſſe tribuendum. Quod autem obiiciunt pleroſq́; Philoſophorum factis dogmata ſua euertere, neque

ignem aquæ magis contrarium eſſe, quàm eorum mores orationi: ita enim loqui, vt vitio; ita viuere, vt virtuti bellum indixiſſe videantur: vtinam tale eſſet, vt id nobis inficiari liceret. Eſt enim acerbiſſimum negare non poſſe, quod ſit turpiſſimum confiteri. Sed quoniam iis, quæ omnibus nota ſunt, fidem abrogare velle dementia eſt: non negabimus verum eſſe, quod obiicitur: tantum deprecabimur, ne propter hominum vitia res ipſa in inuidiam vocetur, néue, quorum facta meritò auerſamur, eorundẽ ſermonẽ immeritò repudiemus. Vt enim quorundam ex Epicureis dogma reprehenditur, vita laudatur: ſic horum vitam reprehendere, doctrinam amplexari debemus. Polycletum inſignẽ ſtatuarum opificem tradunt librum de artificio ſuo edidiſſe, quem Canona, id eſt, Regulam inſcripſit: quo libro omnia, quæ in ſtatua hominis fingenda obſeruari conueniret, quæ ſingularum partium minimarum, maximarũ figura eſſet, qui ſitus, quæ inter ſe proportio, ſubtiliſſimè & accuratiſſimè perſecutus eſt. Eodem autem tempore ſtatuam à ſe factam publicè propoſuit, in qua ea omnia diligentiſſimè obſeruata erant: ne quid præcipere aliis videretur, quod non ipſe præſtaret: quam ſtatuam ipſam quoq; Canona nominauit. Vellem eandem rationẽ Philoſophi teneremus: neque tantùm traderemus aliis præcepta, ad quæ vitam ſuam dirigerent, verùm etiam vitam noſtram ad ea conformatam oſtenderemus. Magna ſine vlla dubitatione præceptis noſtris ex eo accederet auctoritas. Sed, quando id optandum potius, quàm ſperandum videtur, quod in frugibus, in fœtibus arborum, in corporibus animan-

mantium, quibus veſcimur, facimus, vt reſectis & amputatis iis, quæ inutilia ſunt, iis, quæ prodeſſe poſſunt, vtamur; idem in hoc genere Philoſophorum faciendum eſt, vt, reiecta eorum turpi flagitioſáque vita, grauem ſeuerámque doctrinam non auribus tantùm, ſed multò magis animis combibamus. Non enim, ſi qui ex medicis cibo ſe & potu aliquando ingurgitant, eò illis continentiam præcipientibus, qui ſapiunt, minus parent: ſed illi quidem quid agant, non laborãt, artis autem ipſius placitis & decretis obtemperant. Nam cùm alicuius mores & præcepta congruunt ac concinunt: tunt aut vtraque laudanda ſunt, aut vtraque vituperanda: cùm diſcrepant & diſſident: cauſſa nulla dici poteſt, quin alterum retinẽdum ſit, alterum reiiciendum, horum à dictis facta ita diſtare conſtat, vt non cœlum à terra longius diſtet: ſunt autem facta turpiſſima: igitur ſermones quibus ea ipſa facta damnantur, ac reprehẽduntur, digniſſimi qui audiantur. Atque, vt medici, quo maiorem auctoritatem arti ſuæ concilient, ſolent interdum enumerare quoſdam è præcipuis auctoribus diſciplinæ ſuæ, qui, quod ita ſe comparârunt, vt præcepta ſua non oſtentationem ſcientiæ, ſed legem vitæ putarent, diutiſſimè ſaluberrimeq; vixerunt: ita nos nihil, ſi volumus, impedit, quamlibet multos Philoſophos nominare, qui, quòd decretis ſuis paruerint, quaſq; leges aliis proponebant, ipſi ſeruauerint, meritò ſunt apud omnes populos nunquam intermorituram gloriam conſecuti. Illi fortaſſis nominabunt Hippocratem, Aſclepiadem, Galenum: quorum primus vſq; ad annum centeſimum quar-

tum

tum ætate profectus eſt, alter eò proceſsit, artis ſuæ fiducia, vt auſus ſit cum fortuna ſponſionem facere, ne medicus haberetur, ſi vllo vnquam morbo tentatus eſſet: & victor cùm ad extremā ſenectutem ſine vllo morbo perueniſſet, ſcalarum lapſu exanimatus eſt: tertius cum imbecilliori valetudine vſus eſſet adoleſcens; ita eam arte correxit, vt ad ſeptuageſimum annum peruenerit. Nos è Philoſophiæ caſtris ad repellendos ipſius vituperatores primùm quidem in aciem educemus illud honeſtatis, illud modeſtiæ, frugalitatis, innocentiæ, fortitudinis, omnis denique virtutis ſpecimen & exemplar Socratem: qui ita locutus eſt, vt ex eius ſermonibus omnes quæ poſtea conſecutæ ſunt Philoſophorum diſciplinæ fluxerint: ita vixit, vt hodie quoque nomen illius non hominis, ſed integritatis & innocentiæ nomen putetur. Cui ſuccedet par illud nobile in eodem inſtitutum ludo Xenophon & Plato: quorum vterque ſummam in diſsimili genere eloquentiæ laudem pari vitæ grauitate cumulauit. Proximè hos Xenocrates: de cuius eloquentia dicit Polemon: de continentia Phryne: de frugalitate & contemptione pecuniæ Alexander: de fide & iuſtitia vniuerſus populus Athenienſis, qui eum, dicto publicè teſtimonio, ad aras iurandi cauſſa accedentem, vna voce reuocauit, ac iurare vetuit: parum ſibi decorum ratus, tam ſpectatæ fidei viro, niſi iurato, non crediдиſſe. Inde æternum Alexandri crimen Calliſtenes, vnóque verbo tota vetus Academia, & Lyceum, & illa non tam Mitonis & Polygnoti picturis, quàm Zenonis & Chryſippi diſputationibus nobilitata porticus, quibus ex omnibus quaſi vir-

tutis

tutis & doctrinæ officinis innumerabiles viri incertum doctiores, an meliores prodierunt. Agmen claudent Epictetus, Plutarchus, Muſonius, cæteriq́ illi ætati ſuppares, quos ita philoſophatos accepimus, vt iis, quibus cum viuebant, ad omnia recta & laudabilia non voce magis, quàm exemplo præirent. His copiis facilè ſperamus fore, vt eorum, qui Philoſophiam maledictis inceſſere audent, retundatur audacia. Qui ſi ita victi erunt, vt deinceps in noſtrum ſe numerum aggregari velint, & in eius ipſius, quam oppugnabant, caſtris ſtipendia facere incipiant, victoriam adepti erimus longè ei diſsimilem, quam veteres Cadmeam nominabant. Illa enim & victori luctuoſa erat, & victo: hæc & victoribus erit lætitiæ, & victis ſaluti. Sin, cùm ſe fractos ac perculſos videant, permanebunt tamen in eadem prauitate atq; obſtinatione animi: &, vt ignaui canes, Philoſophiam, ad quam propius accedere non audent, eminus allatrabunt: vos tamen, optimi adoleſcentes, quorum cauſſa hîc à me inſtitutus eſt ſermo, quibus mei labores ſeruiunt, quorum ad vtilitatem omnes mei conatus, omnes vigiliæ, omnia ſtudia referuntur, vrgete conſtanter propoſitum: neq; patimini vos cuiuſquam ſermonibus à ſuſcepto ſtudio abduci. In ea ætatis parte conſtituti eſtis, in qua & ingenium ad omnia percipienda docilius, & corpus ad tolerandos ſtudiorū labores firmius eſſe conſueuit. Videte vt eam iis in ſtudiis collocetis, quæ vobis olim maximo & vſui & ornamento futura eſſe cognoſcitis. Atq; vt obtrectatoribus noſtris eripiatis omnem anſam maledicentiæ, connitimini, quantum poteſtis, vt virtutis & officij præcepta

quæ

quæ ex me quotidie audietis, non tantùm excipiatis animo, verùm etiam vita & moribus exprimatis. DIXI.

De iuſtitiæ laudibus.

ORATIO IX.

HABITA ROMAE POSTRIDIE Non. Mart. Anno cIɔ. Iɔ. Lxv.

QVOD *principiò me, cùm hos libros explicare ingrederer, dicere meminiſtis, accuratam eorum tractationem & intelligentiam cùm ad omnes vitæ partes vtiliſsimam, tum iis, qui in iure ciuili excellere, locúmque aliquem, non inter circumforaneos iſtos clamatores, ſed inter veros & graues, & veterum illorum ſimillimos iuriſconſultos obtinere meditarentur, neceſſarium eſſe: id & aliqua iã ex parte, quàm verũ ſit, iudicare potuiſtis, & ex iis præcipuè, de quibus in hoc libro diſputabimus, intelligetis. Ingrediendum enim nobis eſt duce & quaſi myſtagogo Ariſtotele in auguſtiſsimum & religioſiſsimũ iuſtitiæ templum: luſtranda oculis omnia illius adyta: contemplanda inprimis ipſius Deæ forma: & tum quæ quantaq; vis illius poteſtaſq; ſit; tum quibus ipſa ſe rebus, quibus ritibus coli gaudeat, cognoſcendũ eſt. Hæc illa eſt, auditores, omniũ domina & regina virtutum: à qua in omne hominum genus leges & iura manârunt: quæ benefactis honores & præmia, malefactis ignominias & ſup-*

ſupplicia proponens, ſtudia bonorum excitat, malorum improbitatem coërcet: qua ſublata, non domus vlla, non ciuitas, non hominum inter ſe ſocietas, non ipſa denique vniuerſitas rerum ſtare ac tueri ſe punctum temporis poſſet. Etenim, quoniam hodiernus dies cæteræ diſputationis proluſionem modò quandam habiturus eſt: dabitis mihi hanc veniam, vt paulò altius huius ſermonis principia repetens, percurram ea, quæ, priſcis temporibus, ſumma ſapiētia præditi homines de iuſtitia tradiderūt. Iuſtitiæ originem à cœlo eſſe dicebant: illic eam & vigere, & ex omni æternitate viguiſſe: certo illic ordine atque immutabili quadam lege gubernari omnia: ideoque æterna atque immortalia eſſe. In iis autem, quæ ſub orbem lunæ ſubiecta ſunt, abſolutam quidem illam & omni ex parte perfectam iuſtitiam materiæ vitio cerni nō poſſe: eſſe tamen aliquam cœleſtis illius imaginem, alibi expreßiorem, alibi minus expreſſam: futurum enim alioqui, vt permiſcerentur ac corruerent omnia. Atque vt quæque res plura & certiora illius veſtigia retineret, ita eſſe eam perfectiorem, ſtabiliorem, immortalitati viciniorem: vt pauciora minuſque certa, ita minus perfectam, minuſque conſtantem, pluribuſque caſibus atque interitui denique obnoxiam. In elementis hoc primum notari volebant: eáque dupliciter conſiderabant: quatenus vnumquodque eorum totum quiddam atque integrum eſt: & quatenus ad compoſitionem quaſique coagmentationem cæterorum corporum particulæ quædam illorum aßiduè permiſcentur ac temperantur. Tota igitur elementa niſi ſedes ac regiones ſibi à natura datas

atque

*atque attributas obtineant, ſi irruere in alienas & mi-
grare conentur: ſi ignis proximè ſibi ſuppoſitam anima-
lem ſpirabilémque naturam depaſcat, & abſumat: ſi a-
qua nõ contenta iis terminis, quos pepigit Deus, terram
operiat & obruat: quis non intelligit, peritura funditus
omnia, & talem quandam confuſionem, qualem poëtæ
ante orbem conditum fuiſſe fingunt, cõſecuturam? Quid
cùm partes eorum copulari ac coaleſcere ad alia corpora
progignenda & conſtituenda oportet, nónne iuſtitia
quadam temperationis illius moderatrice opus eſt: vt tã-
tum cuiuſque pro rata portione, quantum ſatis eſt, ad-
miſceatur? In illa etiam quadriperita tempeſtatum va-
rietate, qua diſtinctus eſt annus, idem obſeruari poſſe di-
cebãt. Quæ cùm ita eunt, vt quadam ipſius naturæ qua-
ſi lege ſancitum eſt: hoc eſt, cùm & tellus conceptis ſemi-
nibus hiberno frigore adſtringitur, & vernis modicis
imbribus ac tepore laxatur; cùm & fruges fructúſque
arborum æſtiuis caloribus probè percoquuntur, & eodem
ſub autumnum remittente ſe paulatim ac frangẽte mi-
teſcunt: tum & ſaluberrimus annus eſt, & maxima re-
rum ad victum neceſſariarum vbertate ac copia inſignis.
Cùm contrà fit, tum & caritas exſiſtit annonæ, & va-
riis morborum generibus omne genus animalium tenta-
ri ſolet. Cumq́; vnuſquiſque noſtrûm duabus ex partibus
coniunctus concretúſque ſit, corpore & animo: earum
partium ex vtraque quæ iuſtitia iniuſtitiæq́ue vis eſſet,
liquidò perſpici poſſe adſeuerabant. Omnia enim mala,
omnia damna, omnem perniciem & corporibus & ani-
mis ex iniuſtitia euenire: iuſtitia ſalutem, incolumita-*

tem, bonaq́ denique omnia effici ac contineri. Nam cùm in corporibus quatuor ſint, quæ quatuor elementis proportione reſpondeant, igni flaua bilis, animæ ſanguis, aquæ pituita, bilis atra terræ: quamdiu hæc cum æquabilitate quadã inter ſe permiſta ſunt, valemus ac vigemus: cùm eorũ aliquod aut potentius, aut infirmius, aut plus aut minus iuſto eſt, aut ſe à communione cæterorum ſegregauit: conflictamur variis morbis, tandemq́ interimus. Qua de re principis medicorũ Hippocratis in libello de natura hominis hæc verba ſunt: Corpus hominis habet in ſe ſanguinẽ & pituitã & bilem duorum generũ, flauam & nigram: ex iis omnibus ipſius corporis natura eſt: eis fit, vt & doleat, & bene valeat. Bene igitur valet, cùm ea moderatè inter ſe affecta ſunt & temperatione & poteſtate & copia: maximéque ſi permiſta ſint: dolet autem, cùm eorum aliquod aut plus aut minus eſt, aut in corpore ſecretum, neque cum cæteris omnibus temperatum. *Hæc Hippocratis verba ipſa expreſſi; ex quibus intelligimus, in æquabilitate, cuius effectrix iuſtitia eſt, ſitam eſſe bonam corporis conſtitutionem. Sed ne ali quidem corpus vtiliter ac ſalutariter ſine aliqua imagine iuſtitiæ poteſt. Niſi enim vis aliqua ſit, quæ & ſiccum & humidum alimentum vbi iam coctum atque confectum & in ſuccum ac ſanguinem conuerſum eſt, æquabiliter diſtribuat, ac diſpertiat, atq; id quod cuique parti aptum & accommodatum eſt, & quantum opus eſt tribuat, neque alias partes tumidas & redundantes, alias exhauſtas & enectas eſſe patiatur: facilè intelligimus, hac tam admirabilis fabrica corporis noſtri quantam defor-*

deformitatem habitura & quàm citò ruitura ſit. Atque hæc in corporibus. Quid in animis? quantum bonorum à iuſtitia, quantum malorum ab iniuſtitia effici creditis? In quibus cùm pars vna ſit, qua intelligimus, qua ratiocinamur, qua proximè ad diuinam naturam accedimus: altera, quæ rationis ipſa quidem per ſe particeps non eſt, ſed obtemperare tamen rationi poteſt: cùm quod fieri ius eſt, id fit, hoc eſt, cùm pars illa ſuperior imperat, & tanquam habenas tenens, currum regit: paret altera, & quo illa cumque ducet ſequitur: tum omnis honeſtas, omnis dignitas, omnis officij ac virtutis ſplendor elucet. At cùm excuſſo ac depulſo rationis iugo, cupiditas, quaſi ſeditioſus aliquis ac turbulentus ciuis, faſces arripit, in arcem inuadit, mentem de ſua ſede contra ius faſqúe deturbat: tum, vt nauis diſcordibus acta ventis; ſic hominis vita contrariis & inter ſe pugnantibus fœdiſſimarum libidinum flatibus agitata, in omnem ſcelerum ac flagitiorum turpitudinem præceps ruit. Ipſis igitur & animorum & corporum noſtrorum inter ſe partibus, vt vtriſque benè ac beatè ſit, iuſtitiam quandam intercedere neceſſe eſt. Sed idem in ſocietatibus conuictuq; hominum multò euidentius multoq; illuſtrius cernitur. Quo modo enim patrifamilias cũ vxore, cum liberis, cum ſeruis, quæ primæ coniunctiones ſunt, conuenire poterit: quæ eis omnibus vita erit, niſi & ille iuſtè imperet, & hi iuſtè pareãt? Si vir in vxorem iniurius ac cõtumelioſus eſſe velit, neq; eam pro comite indiuidua vitæ, pro diuinorũ humanorumq; omniũ ſocia, ſed pro ſcorto aut pro ancilla habere: ſi vxor ſua dome-

ſtica curatione non contenta, implicare ſe aliis rebus & viri partes præripere conetur: neque ſe ei morigeram præbeat: ſi vterque liberos in ſeruorum, ſeruos in pecudum loco ac numero habeat, durioríque eos quàm ius eſt, imperio premat: ſi liberi parentum, ſerui dominorum imperium detrectent, eiſque obtemperare ac dicto audientes eſſe abnuant: quis non videt nullam in domo ita inſtituta concordiam, nullam beneuolentiam, nullam animorum voluntatúmque conſociationem, plena perpetuò omnia rixarum, diſcordiarum, querelarum, contentionum fore? Vt in qualibet ſolitudine, in quamlibet vaſtis ac deſertis, & ab omni hominum cultu ac conſortio remotis locis ſuauior vita, quàm in ea domo, vnde iuſtitia exſulet, eſſe videatur. Ita omnem fructum, omnē dulcitudinem, omnem amabilitatem vitæ, vitam denique ipſam tollit è vita, qui iuſtitiā tollit. Egrediamur, ſi videtur, domo: & in forū ac publicum prodeamus. Quis eſt omnium, qui eum, quem iniuſtum eſſe opinetur, aditu, congreſſione, ſermone dignum iudicet? quin eum, quaſi maleficum aliquod & noxium animal, refugiat, auerſetur, odio habeat? quin eius concurſum dirum ſibi ac tetrum atque ominoſum putet? Quamuis enim omnia vitia bonis viris odioſa atque inuiſa ſunt: tamen iniuſtitia præcipuè alienat ab iis, in quibus eſt, aliorum animos: omniumque ſibi odia conflat, conciliat, colligit. Cæteris vitiis affectos aliquo modo ferimus: quibuſdam ignoſcimus: quibuſdam non nimis offendimur: quibuſdam in hac vita ac morum corruptione etiam oblectamur: prodigos multi amant: auaros tolerant: multos aliena in-

tem-

temperantia non offendit: qui voluptates nimis refugiunt, etiam ſeueritatis ac caſtimoniæ laudem ferunt: audacium in bello interdum aliquis vſus eſt: timidis & nimis cupidis vitæ ignoſcitur: iniuſtus communi omnium mortalium odio flagrat: ſuis, alienis, ciuibus, peregrinis, notis, ignotis iuxta omnibus inuiſus, exoſus, intolerandus eſt. Itaque etſi illud omnibus hominibus à natura tributum eſt, vt rarò ſua vitia agnoſcant, eáque modis omnibus tegere & occultare conentur, aut etiam eis virtutum nomina imponere: vt ſe prodigi pro liberalibus, auari pro parcis ac frugi, timidi pro cautis ac conſideratis, audaces pro fortibus haberi & prædicari velint: facilius tamen reperias, qui ſe auarum, timidum, audacem, libidinoſum, quàm qui iniuſtum eſſe fateatur. Quin etiam cæteris vitiis ſuis hanc aut defenſionem aut excuſationem prætendere ac prætexere conſueuerunt, ſe in neminem iniurios eſſe. Auarus ſum fateor: ſed ita, vt mea conſeruem, ſuo neminẽ fraudem. Prodigus: ſed cui, vt largiar, eripio? in quem contumelioſus ſum? Indulgeo voluptati, hilarè viuo: quidquid animo meo collubitum eſt, facio: ſed quid tum poſtea? meæ libidines nemini nocent. Et ita ille apud Terentium homo impuriſſimus:

Leno, inquit, ſum, fateor: pernicies communis adoleſcentium:
Periurus, peſtis, tamen tibi à me nulla eſt orta iniuria.

Videte, quàm odioſa, quámque abhorrens à natura ſit iniuſtitia: quàm turpe atque inuidioſum iniuriam facere:

cere: cùm qui negare non poſſunt aliis ſe vitiis implicatos atq; illaqueatos teneri, dum hoc careant, ferri ſe nō poſſe tantùm, ſed propemodum etiam debere arbitrentur. Ciuitates verò & regna & imperia, quæ res alia niſi iuſtitia aut initiò fundare ac conſtituere, aut poſtea tā multa ſecula conſeruare ac propagare potuiſſet? Nam & cōuenerunt homines, & vitā vnâ colere decreuerunt, cùm ſe æquo iure vſuros, & quod ſuo ſibi labore peperiſſent, eo ſine metu fruituros eſſe neq; mœnibus magis, quàm legibus à vi atq; ab iniuria tutos fore conſiderent: & quamdiu id obſeruatur, tamdiu amicè inter ſe ac concorditer viuunt: ſimul atq; ab æquitate diſceditur, partes, factiones, ſeceſſiones, ſeditiones, & bella ciuilia exſiſtunt. Præclarè, vt omnia, Euripides;

Cuſtodia legum ciuitates continent.

Idemq; alio loco ait, iuſtitiæ neglectum pleriſq; ciuitatibus exitioſum eſſe. Iuſtitia ciuitates à paruis & humilibus profectæ principiis breui tempore ad magnam potentiam peruenerunt: iniuſtitia florentiſſimæ & opulentiſſimæ breuiori tempore funditus conciderunt. Neque enim adamantinis illis vinculis, quæ Dionyſius ſenior crebrò in ore habebat, vi atque metu, ſed iuſtitia & æquitate magna imperia retinentur. Quare ſapienter Perſæ ei ex regiis liberis, qui natu maximus erat, quiq; in ſpem regni educabatur, cùm alios ad virtutem magiſtros dabant, tum vnum inprimis, à quo iuſtitiam doceretur. Padalios etiam Indicam gentem litteris proditum eſt in ſacris publicis nihil aliud à Diis, quàm iuſtitiam petere ſolitos eſſe: quod eam ſi conſequerentur, affatim ſibi bo-

norum

norum omnium putarent fore. Iuſtitiam enim & perpetuas illius, vt poëta loquuntur, ſiue comites, ſiue ſorores, veritatem & fidem, pax & amicitia, & bonarum artium cultus, & omnium rerum expetendarum abundántia conſequitur. Eam ſi colerent omnes, nunquam tuba, nunquam litui audirentur: arma aut exederentur rubigine, aut in ligones ac vomeres conflarentur: belli, diſſenſionis, inimicitiarum ne nomina quidem hominibus cognita eſſent. Quod ſcitè ſanè, & ex patria ſua conſuetudine Ageſilaus expreſſit: ex quo cùm quæſitum eſſet, vtra eſſet virtus præſtantior, iuſtitiáne an fortitudo: hac, inquit, ſine illa tantùm ad perniciem valet: at, illi ſi pareant omnes, huius vſus nullus futurus eſt.

Tutus bos etenim rura perambulat:
Nutrit rura Ceres, almaq́ Fauſtitas:
Pacatum volitant per mare nauitæ:
Culpari metuit fides.
Nullis polluitur caſta domus ſtupris:
Mos, & lex maculoſum edomuit nefas:
Laudantur ſimili prole puerperæ:
Culpam pœna premit comes:

Quemadmodum ſuauiſſimè cecinit Horatius: vbicunq́ iuſtitia dominatur, illinc fraudes, illinc doli, illinc periuria exſulant; non adulteri, non raptores, non fures, non ſicarij, non venefici, non latrones, non teſtamentorum ſubiectores, non obſeſſores itinerum reperiuntur: ea denique propemodum eueniunt, quæ aureæ ætatis hominibus eueniſſe memorantur. Nam ne tum quidem aliam ob cauſſam.

Ver erat æternum, placidiq́ʒ tepentibus auris
Mulcebant Zephyri natos ſine ſemine flores:
Nec renouatus ager grauidis canebat ariſtis,
quàm quoniam homines,
Sponte ſua ſine lege fidem rectumq́ʒ colebant.

Neque enim debemus illa poëtarum figmenta tanquam inania modò quædam aurium oblectamenta accipere; ſed ex eis diſcere, Deum ipſum fauere hominibus iuſtis: eorum labores fortunare: eorum conatus ac conſilia ad bonos exitus ducere. Nam neqʒ dictu, neqʒ cogitatu fas eſt, eum, qui ſummè iuſtus eſt, aut ipſa potiùs iuſtitia, non eſſe amicum, beneuolum, propitium iis, qui ad iuſtitiam omne ſuum ſtudium conferunt, eamqʒ toto pectore ſequuntur. Itaque Heſiodus quoque, non tantùm aureus & ad verbum ediſcendus poëta, verùm etiam Philoſopus inprimis bonus, multis verſibus perſequitur ac percenſet ea bona, quæ à Deo tribuuntur cultoribus iuſtitiæ, contraq́ʒ eas, quæ ab iniuſtitia ciuitatibus inferũtur, calamitates. Illorum enim vrbes lætas florere populis, nunquam bello, nunquam fame, nunquã aliis eiuſmodi peſtibus conflictari: hos & fame, & peſte, & bello, & aliis innumerabilibus malis iniuſtitiæ ſuæ pœnas dare. Recitarem verſus ipſos: niſi Græca quidem huic ſermoni admiſcere nollem: Latinè autem me in affectatam quandam illorum iucunditatem pari grauitate coniunctam aſſequi poſſe diffiderem. Quòd ſi hæc non eſſent, ſiq́ʒ iniuſti quidem abundarent omnibus copiis, in ſumma opum atque honorum affluentia viuerent, fortunam ſibi arbitrio ſuo fingerent ac temperarent: iuſtos

autem odium, contemptus, egeſtas, exilia, orbitates, damna omnia ſequerentur: tenere tamen mordicus deberemus id, quod à Platone diuinitus & religioni noſtræ conuenienter traditum ac diſputatum eſt, iuſtos, etiamſi omnes fortunæ acerbitates excipiant, ſemper beatos; iniuſtos etiam in maximis proſperitatibus ſecundiſſimiſq; rebus infeliciſſimos eſſe. Dixi de iuſtitia, non quæcunq; poteram: neq; enim id tempus tuliſſet: neq; omnia in vnum locum congerenda ac ſemel effundenda erant: ſed ex infinita copia eorum, quæ dici poſſunt, quantum ſatis eſſe hodiernæ diſputationi iudicaui: quotidie autem, vt ſpero, plura & meliora dicentur. Nunc, quod interdum diſertos homines facere animaduerti, vt cùm ad clauſulam orationis ventum eſt, illa, de quibus egerunt, breuiter ac ſummatim colligant, quo ea in vno conſpectu poſita altius in audientium animis ac memoria infigant: id ego quoque facere cupio: ſed quia eius artis magiſtri ſingularis cuiuſdam artificij eam rem indigere aiunt, quod mihi deeſt, ab alio mutuabor, recitabóque vobis verba quædam Poli Lucani nobilis Philoſophi, vnius ex illis veteribus Pythagoreis, qui tenuerunt eam partem Italiæ, quæ magna græcia vocabatur. Quibus verbis ſumma eorum omniū, quæ à me hodie dicta ſunt, continetur. Iuſtitia, inquit, cæterarum omnium virtutum parens & altrix vocanda mihi videtur: neque ſine ea fieri poſſe, vt quiſquam aut temperans ſit, aut fortis, aut prudens. Eſt enim harmonia quædam & pax totius animi cum apto & compoſito motu. Illius autem quanta ſit vis, magis è cæterorum habituum inſpectione

cognoſci poteſt. Nam cæterorum vtilitates ad vnum modò pertinent: huius ad omnia, quæ compoſita ſunt & ad multitudinem. Ea igitur in mundo quidem prouidentia vocatur, & harmonia, & iudicium, & mens Deorum, qui ita ſtatuerunt. In ciuitate autem pax & bona legum conſtitutio meritò dicitur. In priuata domo, viri quidem & vxoris mutua concordia, ſeruorum autem in dominos bonus animus, & viciſſim in dominis amica & beneuola ſeruorum procuratio: in corpore autem & animo, primùm quidem ea, quæ omnibus cariſſima ſunt, vita, & bona valetudo, & integritas virium: tum autem ſapientia omniſq; ſcientia. Quæ igitur vna & totum & partes ita regit & ſeruat, efficiens omnia inter ſe concordia & amica, quid ni communis omnium parens & altrix omnium ſuffragiis prædicetur? Hæc ille. Ego autem ad huius virtutis tractationem & cognitionem, & ad has pulcherrimas animorum epulas nobis omnibus ab Ariſtotele paratas vos, auditores, voco. Cogitate, quid agatis. Virtus, quæ de agitur, præſtantiſſima eſt. Qui de ea ſcripſit. Philoſophus præſtantiſſimus. Vtinam ex me quoq; tertium argumentũ ſumi poſſet ad animos veſtros excitandos. Sed, quo minus doctrina & ingenio valeo, eo plus laboris ac diligentiæ afferam. Nullus autem eſt, quin adhibito labore efficere aliquid & nauare poſſit. Multum à me operæ iampridem in hoc libro poſitum eſt: multæ noctes vigilatæ, vt ad illius intelligentiam peruenirem: præcipuè olim, cùm in iuris ciuilis ſtudia incumberem: ad quæ hunc librum mirificè vtilem eſſe intelligebam. Non puto me vſq; adhuc valde fefelliſſe

felliſſe veſtram de me opinionem: neq; ſæpe id, quod pollicitus ſim, non præſtitiſſe. Mihi credite: ſi quantum ego ad docendum, tantum vos ad diſcendum diligentiæ afferetis efficiam, vt multos magnoſq́; fructus ex huius libri cognitione capiatis. DIXI.

De ſui cognitione, deq́ue omnibus humani animi facultatibus.

ORATIO X.

HABITA ROMAE IV. ID. NOuemb. Anno cIↃ. IↃ. Lxv.

CROESVM *olim Lydorum Regem opulentiſsimum, petendi oraculi cauſſa, Delphos miſiſſe accepimus, qui ſciſcitarentur ex Deo, non leue quiddam & nugatorium, vt antea, cùm clam in eodem aheno teſtudinem, ſimul & agnum coquens, experiri voluerat, nunquid eorum quæ agerent homines Deum lateret: neq; quid ſe facere oporteret, vt ex ſe procrearet liberos: neq; ecquid aduerſus Perſas bellũ ſuſcipere deberet, neq; deniq; quidquam ſimile eorũ, quæ priùs quæſierat: ſed rem omnium multò maximam, multoq́; digniſsimam, in qua cognoſcenda plurimum ab omnibus operæ ac ſtudij collocetur: quomodo felicitatẽ conſequi, & quid agens, id quod ſupere-*

pereret ætatis beatiſſimè tranſigere poſſet. Sapienter hoc quidem, & non pro ea, qua pleriſque in aliis rebus vſus eſt, inconſiderantia & temeritate: quod de via, quæ ad ſummum bonum ferret, neque ſtatuendum ſibi ipſe, neque cuiuſquam hominis fidendum conſilio, ſed Deum conſulendum iudicauit. Reſponſum autem ei redditum eſt planè præclarum, & illa, quæ tum de Apollinis ſapientia erat, opinione digniſſimum: non ſi maximos auri argentíque aceruos exſtrueret, non ſi multos exercitus aleret, non ſi terminos imperij ſui longè latéque proferret; ſed ſi ſeipſe cognoſceret, ita demum beatum fore. Iam etſi apud nos, qui vera religione imbuti ſumus, nihil Apollinis valere debet auctoritas: tamen eiuſmodi oracula, quæ præceptum aliquod vtile ad inſtituendam vitam continent, amare & magnifacere debemus. Conſtat enim, ea nihil eſſe aliud, quàm inſignes quaſdam & eximias ſapientiſſimorū hominum ſententias, quæ quoniam diuinitus immiſſæ in eorum animos videbantur, ad Deum referabantur auctorem. Quoties igitur audimus Apollinem reſpondiſſe Crœſo, beatum eum fore, ſi ſe cognoſceret: quoties præceptum eadem de re in templo Delphico inſcriptum fuiſſe legimus: toties illud cogitare debemus, magnum quoddam bonum eſſe cognitionem ſui: cùm inter omnes homines omnium ætatum ſapientes viros conuenerit, in eo poſitum eſſe fundamentum felicitatis: neq; vlla re vnumquemque noſtrûm in plura aut grauiora mala, quā ſuiipſius ignoratione, prolabi. Quod cùm ita ſe habeat, omnibus viribus elaborandum eſt nobis, vt cognitionem noſtri, quando tantum in ea momen-

momenti ac ponderis ad beatam vitam ſitum eſt, conſequamur. Sed in hac re illud primùm videndum eſt, quid ſit noſſe ſe: ne, eo ſecus quàm oportet accepto, errore aliquo implicemur. Fieri enim prorſus non poteſt, vt rectè id faciamus, quod iubemur, niſi prius, quid iubeatur, intelligamus. Hoc autem non alius melius nos, quàm Plato docuerit: apud quem Socrates in Alcibiade primò multa diſputat, quibus hominem animum eſſe, non corpus oſtendat. Semper enim id, quod aliqua re vtitur, ab eo, quo vtitur, aliud eſſe. Vti autem homines & partibus corporis ſui, vt manibus pedibuſqúe, & toto corpore: ex quo effici, vt, quantum inter artificem & inſtrumentum intereſt, tantum inter hominem & corpus interſit: quam ſententiam & Ariſtoteles libro decimo Ethicorum comprobauit, & apud Ciceronem libro ſexto de Repub. his verbis Africanus expreſſit: Mens cuiuſque is eſt quiſque, non ea figura, quæ digito demonſtrari poteſt. Quod ſi homo non corpus eſt, ſed animus: qui iubet, vt noſipſos noſcamus, illud videlicet iubet, vt noſcamus animum noſtrum. Atque hoc à Platone acceptum ita extulit idem Cicero libro primo Tuſculanarum diſputationum. Et illud quidem vel maximum, animo ipſo animum videre: & nimirum hanc habet vim præceptum Apollinis: quo monet, vt ſe quiſque noſcat. Non enim, credo, id præcipit, vt membra noſtra, aut ſtaturam, figurámue noſcamus: neque nos corpora ſumus: neque ego, tibi hæc dicens, corpori tuo dico. Cùm igitur, Noſce te, dicit, hoc dicit, Noſce animum tuum: nam corpus quidem quaſi vas eſt aliquod animi aut receptaculum. Duo ſunt,

ſunt, quæ hactenus probare ſtuduimus: eximium quoddam bonum eſſe cognitionem ſui, & noſſe ſe nihil eſſe aliud, quàm noſſe animum ſuum. Nunc antequā progrediamur vlterius, illud admonendi eſtis, vnam, eandemq́; rem non vno eodemq́; modo à diuerſis artificibus conſiderari. Angulum rectum, aiebat Ariſtoteles primo horum librorum, alia ratione conſiderat Geometres, alia faber. Sic & hominem aliter medicus, aliter pictor; & animum hominis aliter Phyſicus conſiderat, aliter politicus. Phyſici, quæ ſit animorum natura, quærunt: ſimplex, an compoſita atque concreta: corporea, an expers corporis, mortalis & caduca; an immortalis & æterna: ſitne totus animus in qualibet parte corporis, an vnaquæque illius facultas ſuam in corpore ſedem quaſiq́; domicilium habeat à cæteris ſecretum ac ſeparatum. Nos quæcunq́; de iis & talibus ab eis, duntaxat religioni noſtræ conſentanea, traduntur, tanquam vera & indubitata ponentes, animum ea tantùm ratione conſideramus, qua vel deprauari & corrumpi vitiis, vel virtutibus perfici & ad Dei ſimilitudinem, quantum natura patitur, perduci poteſt. Quare cùm hodie nobis illud propoſitum ſit, vt ex Ariſtotelis in iis libris qui ad moralem Philoſophiā pertinent ſententia, de animi humani partibus, deq́; vnuſcuiuſq́; illarum perfectione verba faciamus, (hoc enim potiſſimùm modò præparandos eſſe vos duxi ad cognitionem & intelligentiam eorum quæ in huius ſexti libri explicatione tradentur) certos quaſi cancellos circumdabimus orationi noſtræ, eamq́; ſuis regionibus ac terminis circumſcribemus: vt ab iis quæ

Phyſi-

Phyſicorum ſunt abſtinentes, ea tantùm quæ ad munus noſtrum propriè pertinent, explicemus. Hoc loco prope ſuperuacaneum eſſe iudico, petere à vobis, vt me attentè audiatis. Certè enim ea vobis cauſſa huc veniendi fuit. Et vt ridiculus fuerit balneator, ſi quos lauandi cauſſa in balneas ingreſſos videt, ab eis multis precibus petat, vt lauent: ita ego mihi videor ridiculus fore, quod facturi huc conueniſtis, id ſi vt faciatis vos rogem. Oratorum iſte mos eſt, qui, etiam cùm exploratum habent, ſe attentiſſimè auditum iri: tamen attentionem petunt: non quod opus eſſe eo putent, ſed quoniam, ſi aliter fecerint, aduerſus artis ſuæ præcepta feciſſe ſe putant. Meum eſt conari, vt auditu digna adferam; veſtrûm, ne ea prætervolare patiamini, ſed ſingula diligenter expendentes, penitus demittatis in animos veſtros. Mihi, vt ne ad id, quod mearum partium eſt, præſtandum imparatus venirem, prouiſum eſt: vos quoque ad me qua ſoletis benignitate & attentione audiendum ſatis veſtrapte ſponte paratos eſſe confido. Animi noſtri ſiue partium, ſiue facultatum bipartita diuiſio eſt. Partim enim ipſarum ratione prædita ſunt, partim rationis expertes. Ac ratione quidem præditas eas vocamus, quæ ex omni animantium genere in ſolis hominibus; rationis autem expertes, quæ etiam in beſtiis atque ex aliqua parte in ſtirpibus reperiuntur. Rationis expertes (ab eis enim exordiri & ab infimis quaſi per gradus ad ſumma contendere decreuimus) duplicem ipſæ quoque habent varietatem. Alia enim ſunt, quæ vitam continent; alia, quæ animal conſtituunt. Quæ vitam continent, tres ſunt:

ſunt : quas illa & in rebus inueniendis acutiſsima, & in eiſdem appellandis diſertiſsima Græcorum natio vocat τὸ θρεπτικὸν, τὸ αὐξητικὸν, τὸ γεννητικὸν. Nos quia vetera quidem Romana vocabula, quibus hæc exprimamus non habemus, iis autẽ, quæ poſtea cuſa ſunt, vti propter quã-dam, vt verum fatear, ſtultam & ineptam religionem non audemus, vnum in plura ſpargere ac diducere cogimur, dicimuſq; vim nutriendi, vim augẽdi, & vim procreandi. Hæ omnes nõ in animalibus modò ſunt, verùm etiam in ſtirpibus. Quæ autem conſtituunt animal, duorum ipſæ quoq; generum ſunt. Partim enim cognitione quadam & apprehenſione, partim appetitione & declinatione cernuntur. Illas γνωστικὰς Græci, has ὀρεκτικὰς vocant. γνωστικαὶ in animalibus ſunt duæ, ſenſus & phantaſia : vtendum enim eſt hoc, quando Latino caremus. Senſibus apprehenduntur ſingula tantùm, non etiam vniuerſa, niſi quatenus ſunt in ſingulis. Non enim lapidem aut lignum propriè ac per ſe videmus, ſed hunc lapidem & hoc lignum: aut potius neq; hunc lapidem neq; hoc lignum, ſed huius lapidis aut ligni colorem. Senſus enim non percipit eſſentiam, vt Ciceronem locutum eſſe aiunt, ſiue, vt poſteriores locuti ſunt, ſubſtantiam: ſed ea tantùm, quæ ei adiuncta ſunt : neq; roſam aut videmus, aut olfacimus, ſed roſæ odorem olfacimus, colorem videmus. Senſus autem ſunt, vt notum eſt, numero quinque: quorum tactus in omnibus eſt animalibus, cæterùm alij in aliis deſiderantur. Phantaſia rerum ſenſu perceptarum formas quaſdam, &, vt Græci loquuntur, typos recondit ac continet: ac præterea iudicat de quibuſdam, de

qui-

quibus ſenſus exteriores iudicare non poſſunt: vt hoc flauum eſſe dulce: & hunc, qui accedit, eſſe Socratem. Senſus in eo, ad quod propriè percipiendum aptus eſt, nunquam fallitur: dum & interuallum moderatum ſit, & inſtrumentum, & id, quod interiicitur, probè affectum. At phanthaſia ſæpe fallitur: vt cùm in picturis eminere videntur quæ plana ſunt: vt cùm remus in aqua inflexus videtur: vt cùm cani Æſopeo imago carnis in aqua caro videbatur. Hãc ineſſe in beſtiis vel ex eo cognoſcimus, quod earum pleraque & meminerunt & ſomniant: vt equi, vt canes: quorum neutrum ſine ea de qua loquimur facultate facere poſſent. Ex eis naſcuntur illæ, quas in perſequendo fugiendóque cerni, & Græcè ὀρεκτικὰς vocari diximus. Nam cùm omnem ſenſum voluptas aut moleſtia comitetur: quarum altera naturæ conſentanea & amica eſt, altera aduerſa & inimica: fit, vt nullum animal ſit, in quo non inſit naturalis & appetitio eorũ quæ iucunda, & fuga eorum quæ moleſta eſſe videantur. ὀρεκτικὰς δυνάμεις Ariſtotelis interpretes Hammonius, Euſtratius, & alij vulgo, duas tantùm faciunt, ἐπιθυμίαν, καὶ θυμόν. Sed intelligendum eſt, in omnibus animalibus exſiſtere & ex bono præſenti lætitiam, & ex eo quod nondum adepta ſunt cupiditatem, & ægritudinem ex præſenti malo, & metum ac declinationem ſi mali quid imminere videatur. Hæc Stoici, vt me tertio ab hinc anno ex hoc ipſo loco dicere memini, propria hominis, non ei cum cæteris animalibus communia eſſe voluerunt. Neq; enim metuere beſtias, ſed quaſi metuere: nec cupere, ſed quaſi cupere: eodemqúe modo neque vera

ipſas lætitia, neque vera moleſtia affici: ſed vtriuſque imaginem modò quandam ac ſimilitudinem habere. Quam opinionem vt ſtultam & deliram exagitant Plutarchus, Galenus, Porphyrius, & alij. Sed Stoici ſi dogmatum ſuorum conſtantiam ac conuenientiam retinere ac conſeruare vellent, ita dicere neceſſe habebant. Hæc enim omnia ita definiebant, vt ex opinione naſci dicerent: ex opinione boni præſentis, lætitiam; ex opinione mali præſentis, moleſtiam: ex opinione boni imminentis, cupiditatem; ex opinione mali imminentis, metum. Cùm igitur opinio in ſolis ſit hominibus, ſequebatur, vt ea quoque hominum propria eſſent. Sed verius eſt hæc omnia conuenire etiam in beſtias: neque ex opinione tantùm conſiſtere, ſed etiam ex ſenſu aut phantaſia boni malíue aut præſentis aut imminentis. Omnes igitur illæ facultates, de quibus hactenus diximus, in mutis quidem animalibus ita ſunt rationis expertes, nullam vt prorſus cum ratione habeant aut communionem aut ſocietatem. In homine eæ quæ Græcorum lingua ὀρεκτικαὶ nominantur, etſi ratione præditæ non ſunt, rationem tamen audire, & eius obtemperare imperio poſſunt. Quorum vtrumque nobis paulò enucleatius explicandum videtur. In iis igitur non ineſſe rationem, ex eo quiuis facilè intelligat, quod ratio ipſa ſecum pugnare non poteſt: at ſæpenumero lætitiam, moleſtiam, cupiditatem, metum rationi aduerſari videmus. Rurſus, eſſe iis omnibus aliquam cum ratione communionem, id indicio eſt, quod ſuſcepti præter rationem animi motus, ratione adhibita, aut deponuntur aut mitigantur. Itaque

rectè

recte ex Ariſtotelis ſententia dicitur, τὸ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ἄλογον διττὸν εἶναι. τὸ μὲν γὰρ αὐτῆς ἁπλῶς ἄλογον εἶναι καὶ κατ' οὐδένα τρόπον λόγου κοινωνεῖν τὸ δὲ, ἄλογον μὲν εἶναι φύση, μεθέξει δὲ τινι λογικὸν. *Hæc Latinè ita expeditè, &, vt ita dixerim, rotundè explicari non poſſunt. Sed nihil difficile amanti.*

Libenter hoc & omne militabitur
bellum in veſtræ ſpem gratiæ. Conabor ſi qua ratione poſſim hæc ita Latinè eloqui, vt intelligantur. Earum animi noſtri facultatum, quæ ratione carere dicuntur, duplex ratio eſt. Quædam ita ſunt rationis expertes, vt nulla prorſus eis intercedat cum ratione communio: Tales autem ſunt quinque, vis alendi, vis augendi, vis generandi, ſenſus, & phantaſia. Nam hæ omnes & communes nobis ſunt cum mutis animantibus, & ratione nullo modo dirigi poſſunt. At eæ duæ, quarum in altera vis eſt concupiſcendi bonum propoſitum, eiuſque adeptione gaudendi, in altera declinandi malum imminens, & eo, cùm iam vrget, dolendi, ſuapte quidem natura rationis expertes ſunt, ſed quodam modo tamen rationis participes dici queunt. Quibus eas argumentis rationis expertes eſſe cognoſcimus? Primùm, quòd his omnibus modis afficiuntur etiam beſtiæ. Nam & concupiſcunt, & lætantur, & metuunt, & dolent. Deinde quòd ſæpenumerò cum ratione pugnant: vt cùm incontinentem aliò ratio, aliò cupiditas trahit. Qualis eſt Ouidij Medea, quæ ſe ait videre quidem & probare meliora; deteriora autem ſequi. Nullo autem modo fieri poteſt, vt eadem animi pars eodem tempore

in contrarias partes trahat. Quare cùm aliò ratio, aliò cupiditas trahit, facilè intelligitur, aliam à ratione eſſe cupiditatem. Vnde igitur colligimus eas eſſe tamen in homine rationis quodammodo participes? quonam eas rationis audire imperium, eique parere interdum videmus. Agamemnoni apud Homerum iraſcitur Achilles: multa iratus dicit, quæ neque eum, cui dicuntur, neque eum, à quo dicuntur, decent. Hinc cognoſcas licet, iram à ratione aliam eſſe. Cùm iam eò proceſſiſſet, vt ſtricto gladio impetum in Agamemnonem facere pararet, prohibet ratio: quam enim aliam accipiamus Pallada? Atque ibi Achilles diuinam illam & nunquam delendam ex animis hominum ſententiam profert:

Χρὴ μὲν σφωΐτερόν γε θεὰ ἔπος εἰρύσασθαι,
Καὶ μάλα περ θυμῷ κεχολωμένον. ὣς γὰρ ἄμεινον,

Homini quantumlibet irato, rationem tamen audiendam, eiuſq́ue obſequendum imperio dicit: id enim ſatius eſſe. Poteſt igitur iræ furentis impetus ratione cohiberi: veréque dictum eſt ab antiquo poëta, morbis hominum ratione mederi. Sic qui gaudent dolentúe quibus non oportet, aut plus minuſúe quàm oportet: eodémque modo qui aut cupidi ſunt, aut timidi, aut contrariis vitiis laborant, rationis imperium accipere & conformare ſe ad illius præcepta poſſunt. Atq; hoc eſt, quod Ariſtoteles primo horum librorum dicebat, illam animi partem ratione quidem carere; ſed tamen quodammodo participem eſſe rationis. In ea igitur ſunt omnes eæ virtutes, de quibus in ſuperioribus libris diſputatũ eſt: quæ vſitato iam

&

& recepto vocabulo morales nominantur. Sequitur nũc vt eam animi partem conſideremus, quæ ſuapte natura ratione prædita & hominum propria eſt: cuius etiam ipſius vires ac poteſtates antiqui duorum generum eſſe dixerunt: Appetitionis duas, voluntatem & προαίρεσιν, quam vulgo electionem vocant: quarum voluntas ſemper tendit ad bonum; προαίρεσις variat, & modò bona malis, interdum etiam mala bonis anteponit. Sed hac de re & diximus multa, cùm librum tertium explicaremus, & in librum ſeptimum, vbi de continentia incontinentiáque diſputabitur, plura dicenda erunt. Tres cognitionis, δόξαν, id eſt, opinionem: διάνοιαν, quam mẽtis agitationem, Cicerone, niſi fallor, auctore vocare inſtitui: & νοῦν, quem aut mentem, aut intelligentiam vocemus licet. Mentis cum ſenſu ac præcipuè cum ſenſu oculorum magna quædam ſimilitudo eſt: vnde & ſæpe Ariſtoteles oculum mentis vocat: & dictum eſt id eſſe mentem in animo, quod oculum in corpore: &, vt ſuo loco oſtendimus, ſenſum ac mentem interdum confundit. Vt enim ſenſus, ita mens quoque extremorum eſt: ſed ſenſus eorum quæ ſunt inferiora demonſtratione, mens eorum quæ ſupra omnem demonſtrationem. Mente apprehenditur Deus: apprehenduntur mentes illæ ab omni contagione materiæ ſeparatæ: apprehenduntur mundi & eorum quæ illius ambitu continentur primordia, cæteráque eiuſmodi, quæ multis magníſque obſcuritatibus inuoluta & in intimis rerum omnium parentis naturæ receſſibus abdita & retruſa, iis demùm perfectè patent, qui puro & ab omnibus libero cupiditatibus ani-

mo, cœleſtem quandam in terris vitam agunt. Ad illud mentis lumen cùm ſe applicuit & admouit διάνοια, in qua ineſt vis ratiocinandi & ex aliis alia colligendi, ex eorum complexu ac coniunctione exſiſtit, & exoritur illa omnium virtutum ſuprema, quam magnificentiſſimo vocabulo σοφίαν Græci, Latini Sapientiam nominârunt. Ea perfecta cadere in hominem non poteſt: rectéq́ue iudicauit ſiue Thales Mileſius, ſiue quis alius (non enim inter omnes conuenit) ſolum Deum eſſe ſapientem. Sed tamen priſcis temporibus qui de Deo rebuſq́ue diuinis, qui de mundi origine, qui de abditis rerum cauſsis differebant, earumq́ue rerum cognitione cæteris excellere videbantur, eos ſapientes vocabant. Sapientiam autem eſſe dicebant cognitionem diuinarum humanarumq́ue rerũ, & cauſſarum quibus eæ continentur. Primus Pythagoras arrogantiam verbi fugiens, non ſophon ſe, id eſt, ſapientem, ſed Philoſophum, id eſt, ſapientiæ amantem eſſe profeſſus eſt: ab eóque deinceps qui ſe iiſdem quibus ille ſtudiis dediderunt, Philoſophorum appellationem retinuerunt. At mente in rebus tam ſublimibus, tamq́ue arduis vti, pauciſſimis hominibus datum eſt. Pleraque pars in fœdiſſimo eodemq́ue tenaciſſimo corporearum cupiditatum cœno hærentes, & quaſi clauis quibuſdam, vt Plato loquitur, terræ affixi, ad diuina & cœleſtia ne adſpirare quidem poſſumus. Quod cùm ita ſit, in omnibus tamen hominibus lucent quaſi ſcintillæ quædam illius luminis; quibus fit, vt principia diſciplinarum, & communes illas ſententias, quas ἀξιώματα aut κοινὰς ἐννοίας vocant, ita videamus, quaſi ea quæ cernuntur oculis, eiſ-

que

quę ſine cauſſa firmiùs etiam ac certiùs quàm iis quorum cauſſam tenemus, aſſentiamur. Ad quas cùm ſe admouit ἡ διάνοια, & ex illis alia quædam neceſſariò collegit, efficitur ἐπιστήμη, id eſt, ſcientia, quam eſſe aiunt cognitionem rei per primam, propriam & neceſſariam cauſſam. Quid mẽs propriè, quidq́ꝫ διάνοια ſit, diximus, ſimulq́ue paucis tum ſapientiæ tum ſcientiæ originem oſtendimus. Quarum vtraqꝫ ad eam vim mentis pertinet, quam Græci ducto à contemplatione vocabulo νοῦν θεωρητικὸν vocant. Eſt enim & altera quæ ab eis dicitur ὁ πρακτικὸς νοῦς, aut latiori nomine & aptiori ad omnia complectenda, ὁ νοῦς ὁ ἐν ἑκάστῳ, quaſi tu dicas mentem, quæ non ſimplicem, vt illa veritatem ſibi propoſitam habeat, in eaq́ꝫ acquieſcat, ſed referatur præterea aliò, vt ad actionem, aut ad operis alicuius molitionem & effectionem. Hac aut videmus duce natura, aut certè facile percipimus communes quaſdam ſentẽtias de rebus bonis & malis, expetendis & fugiendis: cuiuſmodi ſunt, tuẽdam eſſe hominum inter ipſos ſocietatem: colendam eſſe iuſtitiam: ab iniuria abſtinẽdũ: vim vi repellere ius faſq́ꝫ eſſe: idemq́ꝫ alias quæ quaſi principia ſunt ac ſemina artiũ ad vitam neceſſariarum. Ad hæc principia cùm acceſſit primùm διάνοια, quæ, vt dixi, alia cum aliis comparans, alia ex aliis nectens progreditur ac prouehitur paulatim longiùs: deinde diuturnus vſus & experientia cum accurata & diligenti animaduerſione ac notatione eorum quæ eueniunt in vita, exſiſtit illa magiſtra vitæ, omnium bonorum conſiliorum præceptrix, omnium honeſtarum actionum moderatrix, omnium moralium vir-

tutum dux gubernatrixq́ue prudentia; eadémque illa vi excogitatæ, auctæ, & ad ſummum perductæ ſunt artes illæ, quibus aut nullo modo, aut certè non ſatis commodè carere poteramus. Reliqua eſt opinio, varium & multiforme monſtrum: quoquo non Proteus aut Vertumnus plures induerit ſpecies. Quamquam enim in rebus incertis & fortuitis proprium illius munus eſt: non tamen eis ſe finibus continet: ſed indomita quadam & effreneta licentia per omne genus rerum temerè ruens, omnia permiſcet atque perturbat. Interdum etiam ſeſe pro ſapientia, pro ſcientia, pro prudentia venditans, homines nimium fidentes ſibi in grauiſſimos ac pernicioſiſſimos inducit errores. Huic igitur, quoniam fallax, incerta, & inſtabilis eſt, nullius virtutis origo tribuitur: niſi quod bona opinio de iis quæ ſciri poſſunt præparatio quædam eſt ad ſcientiam; bona opinio de rebus agendis, vtiliter ad comparandam prudentiam antecedit. Immò verò, vt in diſciplinis quædam ponuntur, quibus ſine vlla dubitatione credendum eſt: ita ait Ariſtoteles opinionibus ac ſententiis ſenum, & eorum quos longa & multiplex rerum experientia cautos ac prouidos effecit, in conſilio capiendo & in inſtituenda vita maximam fidem habendam eſſe: eas enim eandem vim ad prudentiam, quam illa principia ad ſcientiam, obtinere. Dixi breuiter, vt propoſueram, de omnibus humani animi facultatibus: & quamquam hanc totam diſputationem quotidianis verbis & inornato dicendi genere contexui; tamen confido eam vobis non minus gratam fuiſſe, quàm ſi omnes vndique floſculos colligens, omnes dicendi lepores ac feſtiuita-

ſtiuita-

ſtiuitates aucupans, concinno quodam ac modulato verborum ſono aures veſtras demulcere ſtuduiſſem. Poteſtis autem facilè perſpicere ex iis quæ dicta ſunt, quibus de rebus in hoc ſexto libro explicando diſputaturi ſimus. Nam cùm in ſuperioribus libris, earum virtutum, quæ ſunt in illa parte animi, quã per ſe ratione carere, ſed rationi tamẽ parere poſſe diximus, natura pertractata ſit: in hoc de virtutibus illius ſuperioris ac diuinioris partis, hoc eſt, de intelligentia, ſapientia, ſcientia, arte, prudentia, ſed potiſſimùm de prudẽtia diſſeremus. Quid igitur? finémne ſtatim faciam, (id enim à me iam expectari video) an priuſquã deſino, ad hæc toto pectore amplectẽda paucis vos cohortabor? Ego verò ita faciã, neq; committam, vt aut ad ineundam, aut ad perſequendã pulcherrimam et fructuoſiſſimam ſtudiorum viam, vllo aut loco aut tempore, mea vobis cohortatio defuiſſe videatur. Dubitatis igitur, adoleſcentes, quin ad harum rerum cognitionem adipiſcendam omnibus vobis diligentia ſuſcipienda, omnis labor perferẽdus, omnis corporis voluptas negligenda, omnis aliarum rerum cura ex animo eiicienda ſit? Vbi, quæſo, iſtam egregiam indolem, quam in pleriſq; veſtrûm videmus, vbi iſtud ingenium ad omnia ſumma natum, vbi iſtam partem ætatis ad concipienda doctrinæ virtutíſque ſemina omnium aptiſſimam, aut honeſtius, aut ſuauius, aut fructuoſius collocare poteritis? Quid enim eſt, quo quiſquam oblectari, quo ad diſcendũ inuitari atq; allici poſſit, cuius non in hiſce quotidianis diſputationibus noſtris copiam reperire aliquam liceat? Eſt quem arduarum rerum & remotarum à cognitione

vulgi accurata tractatio capiat? Talia nobis plurima in animi partibus excutiendis, in principiis humanarum actionum euoluendis, in patefacienda ſapientiæ ſcientiæque natura, neceſſariò tractanda erunt. Eſt quem non tam ardua & ſublimia, quàm in quotidiano vſu poſita, & ad inſtituendam vitam accommodata, delectent? Vtiliſſimis ad vitam præceptis aures eorum qui me audient quotidie perſonabunt. Eſt cui antiquitatis cognitio & veteris hiſtoriæ commemoratio iucunda ſit? At nos quidem ſcitis vix vllum præceptum tradere ſolitos eſſe, quin ei illuſtrando repetitam ex Græca Romanaque hiſtoria, exemplorum lucem adhibeamus. Poëtarum alius amœnitate ducitur? Nos verò ex optimis vtriuſque linguæ poëtis pulcherrima quæque libantes, perpetuò diſputationes noſtras eius quaſi ſalis adſperſione condimus. Græcam linguam amat aliquis? Ariſtotelem hic quotidiè Græcè loquentem audiet: qui ea lingua dictus eſt aureum orationis flumen fundere. Latinam anteponit alius? Dabimus nos quidem operam, vt ex optimis Græcis, non peſſima Latina faciamus: neu quis à nobis audiendis, tanquam in latinè loquendo non ſatis diligentibus, abſterreatur. Omninóque quicunque tantam huc animorum alacritatem tantámque diſcendi cupiditatem adferent, quantam ego rerum optimarum varietatem, & quantum perſpicuè docendi ſtudium adferam, faxo, nunquam eis veniat in mentem, quod docenti mihi aſſiduam operam dederint, pœnitere.

DIXI.

Pro Alfonſo II. Duce Ferrariæ, &c. ad Pium IV. Pont. Max.

ORATIO XI.

NON EST HABITA.

SI quis eſt qui ſcire cupiat, Beatiſſime Pater, quanto gaudio perfuſus ſit Alfonſus II. Ferrariæ Dux, poſteaquam te in ſummum iſtum & cœlo proximum dignitatis, atq; amplitudinis gradum communi patrum omnium voluntate ac iudicio ſublatum eſſe cognouit: is, ſi orationem meam cogitatione ſua ſubſequi, quaſq; ille gaudendi cauſſas habuit, earum vnaquæq; quantum ponderis ac momenti habeat, diligenter expendere voluerit, ſimul & id quod cupit intelliget, & mihi, ſi fortè illius gaudij magnitudinem verbis exæquare non potuero, ignoſcendum potiùs, quàm ſuccenſendum putabit. Nam cùm ea dicendo tractanda ſunt, quæ nullo verborum genere ſatis exprimi poſſunt, acris & intelligentis æſtimatoris eſt, non dicentis imbecillitatem accuſare, ſed eo ipſo potiùs argumẽto vti, vt id quod agitur ſingulare quiddam & eximium eſſe iudicet, quod ad id exprimendum nulla potuerit ſatis vehemẽs atq; illuſtris oratio reperiri. Alfonſus aũt ſecundus vt inſignẽ quandam lætitiã perciperet ex eo, quod ſapiẽtiæ tuæ ſumma totius Eccleſiæ gubernatio delata eſſet, cum iiſdem illis cauſis adductus

eſt,

eſt, quæ cæteros quoq; principes Chriſtianos admirabili ob eam rem voluptate cumulârunt, tum aliis etiã quibuſdam ad ſe propriè pertinentibus, quæ in communi omnium gaudio gaudium ipſius maius, & inſignius reddunt. Ac primùm quidem gratiſſimum ei, atque optatiſſimum accidit, illi potiſſimùm ſummam rerum concreditam eſſe, qui per omne anteactæ vitæ ſpatium talem ſe præſtitiſſet, vt tanquam perfectum & abſolutum antiquæ illius innocentiæ, & integritatis exemplum omnium prædicatione commendaretur. Quis enim per illum, cuius locum in terris obtines, rerum omnium præpotentem Deum, multos iam annos ad iſtam ſanctiſſimam ſedem prouectus eſt, te vno iis omnibus virtutibus, quas bonum, et omni ex parte abſolutum principem habere decet, ornatior? Qui cùm intelligeres, animum humanum duabus præcipuè rebus perfici, et ad illud, ex quo ductus eſt, diuinitatis exemplar proximè accedere, cognitione primùm & intelligentia earum rerum quæ dignæ ſunt in quibus ſtudium collocetur: deinde procurandis hominum commodis, iiſq; actionibus ſuſcipiendis, ex quibus quàm maximus fructus ad quàm plurimos perueniret: iam inde à principio ita vitam inſtituiſti tuam, vt perpetuò ad eos quos dixi fines omnia retuliſſe, neque vnquam vllum temporis punctum, mentis aciem ab eis deflexiſſe videaris. Itaque totum illud adoleſcentiæ tempus, cui & communi hominum conſuetudine, & quadam prope ipſius naturæ tacita lege maior quædam licẽtia tribui ac permitti ſolet, à te, non in remiſſionibus animi, neque in eis voluptatibus, quibus ætas illa plerun-

que etiam ſine reprehenſione capitur, poſitum, ſed in aſſidua præſtantium doctrina virorum conſuetudine, diligentiſſimáque cùm omnium honeſtarum artium, tùm earum præcipuè, quæ populorum rectoribus neceſſariæ ſunt, perueſtigatione conſumptum eſt. Neque verò te ab eo, quod tibi propoſueras, curriculo, aut deterrere poſtea laboris aſperitas, aut auocare voluptatum blandimenta potuerunt. Qui ſemel ad ſolidam & immortalem gloriã recto itinere contendere penitus imbibiſſes, omnia tibi, dum eò quò inſtitueras, peruenires, contemnenda, et pro nihilo putanda eſſe duxiſti. Nimirum illam tu virtutis pulchritudinem, quam Plato, ſi cerneretur, mirabiles ſui amoris excitaturam eſſe dicebat, non corporeis, ſub quos illa non cadit, ſed iis, qui, ſi nulla cupiditatum nubes oppoſita eſt, multò perſpicatiùs & acutiùs cernunt, animi oculis videras: eiuſqúe deſiderio incenſus, niſi adepta ea, vitam ipſam tibi acerbam, atq; inſuauem fore ſtatuebas. Igitur cùm Patauij primùm, deinde Bononiæ, defixus in præſtantiſſimarum artium ſtudio, primam ætatis partem exegiſſes, iiſq; adoleſcens egregiè nauata in ſtudiis operæ, inſignibus atque ornamentis affectus eſſes, quæ ampliſſima in eis ciuitatibus tribui ſolent: iudicâſti tibi iam eſſe ex domeſtico illo, & vmbratili vitæ genere, quod ad illud vſq; tempus, flagrantiſſimam illam cognitionis & doctrinæ ſitim explere cupiens, neceſſariò colueras, in ſolem, quo dicitur, & in puluerem prodeũdum: tempus eſſe, vt præclara illa ſemina, quæ diligenter ſubacto ac præparato animo colueras, omni ratione foueras, alueras, auxeras, efferrent tandem ipſa ſe, & fructus exſpecta-

ſpectatione dignos hominum generi afferrent. Nec enim te fugiebat, omnem cognitionem, quam nulla conſequeretur actio, mancam quodammodo & inchoatam eſſe: qui ſe ita ſtudiis abdidiſſent, vt nihil ex eis ad vtilitatem publicam protuliſſent, eos nunquam magnoperè cõmendatos, ſæpe etiam reprehenſos ac vituperatos fuiſſe. Quapropter in patriam reuerſus, vt, quæ te prima vrbs naſcentem gremio, & ſinu ſuo exceperat, eadem quoq; primos perciperet induſtriæ tuæ fructus, nõ tantùm magnas controuerſias, inter principes ciuitatis ortas, cùm illi te communi conſenſu iudicem ſumpſiſſent ſapientiſſimè diremiſti, verùm etiam ſedatis grauibus illis inter Franciſcum Sfortiam Mediolani Ducem, et Ioannem Iacobum Medicem fratrem tuum diſcordiis, pacem, pacem inquã, qua nihil optabilius eſt, nihil ſalutarius, ciuibus tuis inſperantibus reddidiſti. O felix, & auſpicatum principium. O præclarè poſitum rudimentum. Quid non bonorum ab eo ſperare poterãt ciues, qui primum virtutis ſuæ ſpecimen pace, & priuatim, & publicè componenda dediſſet? Sed videlicet illa tanta virtus maiorem aliquem campum, in quo excurreret, maius theatrũ, in quo ſpectaretur, requirebat. Roma te, Roma vrbium princeps iam tunc ad ſe vocabat, & ſub cuius olim imperio beata futura erat, eius præſentis virtutem tanto antè guſtare, ac cognoſcere cupiebat. Romam igitur veniſti vbi virtutis tuæ tam multa, tamq; luculenta teſtimonia, & pace, & bello dediſti, vt Paulus III. P. M. quem & omnes cõfitentur, & res ipſa loquitur, cùm in cæteris rebus raræ quadam & exquiſita prudẽtia, tùm miro in pernoſcen-

dis

dis hominum ingeniis acumine, & acerrimo in ponderandis cuiuſque meritis iudicio præditum fuiſſe, cùm in plurimis maximi momenti negotiis prudentiam, fidem, magnitudinem animi tuã expertus eſſet, primùm quidem te Epidaurio Archiepiſcopatu cohoneſtauerit: deinde verò abſentem Reipublicæ cauſſa in auguſtiſſimum et ſanctiſſimum Cardinalium Collegium adſciuerit. Hic ego, ſi, quod poëtæ ſolent, idem nobis quoq; facere liceret, Neſtoreum mihi aliquod, aut Vlixeum eloquentiæ flumen optarem: vt quemadmodum vnâ cum honoris amplificatione, tua ſemper virtus accreuit, ita mea quoq; in explicatione laudum tuarum, quaſi per gradus attoleretur, & ſeipſa grandior, ac ſublimior fieret oratio. Vix enim fas videtur de raris inuſitatiſq; rebus dicentem, vſitato, & quotidiano genere ſermonis vti. Sed in hac conſcientia tenuitatis meæ vna me cogitatio ſubleuat, quod apud eos me dicere intelligo, qui rerum à te diuinitus geſtarum non teſtes modò ac ſpectatores, ſed exiſtimatores etiã & exornatores fuerũt. Nam quo die tot ampliſſimi & illuſtriſſimi Cardinales, non inconſulto aliquo & ſubito animorum impetu, ſed poſt accuratã in Conclaui aliquot menſium deliberationem, ad deferendã tibi ſummã in Eccleſia poteſtatem conſenſerunt, eodem die apertiſſimum iudiciũ de perſpecta ſibi & explorata tua omnis generis præſtanti & eximia virtute fecerunt. Quare non eſt mirandum, ſi, te tali Põtifice creato, Alfonſus II. Ferrariæ Dux, qui ſtudiũ quoddã incredibile erga hanc ſacroſanctam Sedem à maioribus ſuis quaſi hereditarium accepit, tanto ea ex re gaudio affectus eſt, quan-

tum

tum neque mea, neque cuiuſquam oratione exprimi poteſt. Nam ad eas lætitiæ cauſſas, quæ communes ipſi ſunt cum cæteris omnibus Chriſtianis Principibus, non parui quoque ponderis aliæ accedunt. Primùm quod, Eccleſiæ cliens cùm ſit, omnes opes ac facultates ſuas huius ſacroſanctæ Sedis auctoritate nixas et fundatas eſſe non ignorat: vt etiam hoc nomine impendio magis omnibus, quæ ad eius dignitatem pertinent, affici debere videatur. Deinde, qui & patrem habuerit amplitudinis tuæ ſtudioſiſſimum, & ipſe non paterni magis imperij quàm illius in te obſeruantiæ hæreditatem creuerit, ſciátque præterea è ſuis omnibus neminem eſſe cuiuſcunque ordinis, qui non eodem planè animo ſit ſempérque fuerit, quiq; honori tuo ex animo, atque ex illa ſumma voluntate non fauerit, cui dubium eſt, quin is, facta ad gloriam tuam ea, quæ maxima fieri potuit, acceſſione, incredibilem quandam ex eo hauſerit voluptatem? Poſtremò, qui ſeſe haud ita pridem cum illuſtriſſimo Principe Coſmo Florentinorum & Senenſium Duce, gentili tuo, ductâ in matrimonium illius filia, affinitate deuinxerit, cur non immortaliter gaudeat, qua ex gente ipſe vxorem acceperit, ex eadẽ qui vniuerſam Eccleſiam cum ſummo imperio regeret exſtitiſſe? Ille verò ſtatim accepto nuncio ſeſe in viam dediſſet, neq; vllam moram interponendam putâſſet, quin præſens tibi gratularetur, pedibuſq; tuis ſuppliciter aduolutus in tua poteſtate eſſe ſe ac ſemper fore oſtẽderet, niſi prius perculſis & afflictis nec opinata patris ſui, optimi ac præſtantiſſimi principis morte, ſuorum animis aliquid conſolationis adhibendum eſſe duxiſſet.

xiſſet. Quam quidem excuſationem partim ineuitabili neceſſitate, partim naturali pietate ſubnixã, à te, Beatiſſime Pater, æquo animo acceptum iri confidit: quodq́ multò antea, ſi licuiſſet, facturus erat, ad pedes tuos proſtratus, te patrem ac dominum agnoſcit, tibi ſe ſuaq́ omnia in fidem & clientelam tradit: & vt vna cum ſententia, verborum quoque formulam apud maiores hac in re vſitatam retineamus, DEBITAM TIBI OBEDIENTIAM PRÆSTAT: *ſeq́ue ſemper non ad fortunas modò ſuas, verùm ad ſanguinem quoque & vitam pro huius ſanctiſſimæ Sedis dignitate profundendam paratiſſimum fore, omni aſſeueratione confirmat.*

Pro Alfonſo II. Duce Ferrariæ, &c. ad Pium V. Pont. Max.

ORATIO XII.

HABITA ROMAE V. KALEN. Quinctil. Anno cIↃ. IↃ. LXVI.

IN COMMVNI *omnium Chriſtianorum Principum gaudio, quo eos optatiſſima ſummi honoris ad te concordibus horum ampliſſimorũ Patrum ſuffragiis delati fama cumulauit,* PIE *V. Pontifex Maxime; ſi præcipuam quandam ac prope ſingularem Alfonſi ſecundi Ferrariæ Ducis lætitiam extitiſſe dixero, vereor ne quis id magis ex veteri, & quo-*

tidiana omnium conſuetudine, quàm quod ipſi præter cæteros gratum id ac iucundum acciderit, à me dictum arbitretur. Ita enim iam vſitatum eſt, vt omnibus Pontificibus, omnium Principum nomine eadem illa dicantur, vt & eos qui audiunt veriſimile ſit ea modò ſibi videri audire, quæ cuilibet alij eundem adepto honorem dicerentur: & ij qui dicunt non tàm ex ſuo ſenſu orationem depromere, quàm ex vetere aliquo libro ſolennem, & certis conceptam verbis gratulandi ſummis Pontificibus formulam recitare videantur. Neque verò dubitari poteſt, quin æquiſſimum atque honeſtiſſimum ſit, quemcunque hic pleniſſimus ordo ad Eccleſiæ gubernacula admouerit, quando totum illud negotium non humanis conſiliis, ſed diuini ſpiritus inſtinctu atque afflatu adminiſtrari certiſſimum eſt, eius vt cæteri quoque Principes libentiſſimis animis imperium accipiant, auctoritatem agnoſcant, leges obſeruent, ſe ſuáque omnia eius poteſtati tradant ac permittant: eum denique qui Deo maximè placuit, ſibi quoque gratiſſimum acceptiſſimúmque eſſe profiteantur. Sed tamen & longè alia illa eſt animorum alacritas, cùm homines eum quicunque ſibi rector diuinitus datus eſt libenter accipiunt: alia cùm, quem ſemper ipſe eo munere digniſſimum iudicârant, quemque ſemper toto pectore optauerãt, eum diuino quoque iudicio probatum vident: & quanquam omnium publicè intereſt, qualis ſit Pontifex: non eſt tamen obſcurum, eſſe quoſdam populos quoſdamque Principes, quorum id priuatim multis de cauſſis maximè interſit. Ex quibus vt vnum eſſe Alfonſum ſecundum Ferrariæ Ducem om-

nes homines intelligant; neque vulgarem illam, aut mediocrem lætitiam fuiſſe, qua ipſe accepto Pontificatus tui nuncio perfuſus eſt, idq́ue eò dici, non quòd ita dici ſoleat, ſed quod veriſſimum ſit: conſtitui, ſi per te liceat, Beatiſſime Pater, primùm quidem breuiter exponere, cur tibi potiſſimùm boni omnes cõmunibus votis iſtum honorem mandari & optauerint, & optare debuerint, deinde verò quas priuatim cauſſas Alfonſus habuerit, propter quas eximiam quandã ex eo perceperit voluptatẽ. Sed quoniam prior orationis meæ pars explicari aliter non poteſt, quin de tuis laudibus nonnulla dicantur, idq́ue cum aliqua tua moleſtia fieri neceſſe eſt: propterea quòd, vt quiſq; laude digniſſimus eſt, ita minimè libenter laudes ſuas audire conſueuit, ſupplex à te etiam atq; etiam peto hanc veniam, Pater optimè ac ſanctiſſime, vt quæ de virtutibus tuis toto orbe iam pridem ſparſa ac diſſeminata ſunt, ea me ſtrictim ac modicè attingere, ac delibare patiaris. Vos autem, patres ampliſſimi, oro atque obteſtor, vt ſi me ſublimia humiliter, ampla tenuiter, illuſtria inornatè tractantẽ, & ex innumerabilibus, quæ ad dicendum ſuppetũt, plurima prætermittentem, pauca proponentem, veriùs quàm exponentem audietis: cogitetis cum animis veſtris, neq; poſſe quemquam in tam vbere materia omnia perſequi, neque ea quæ ſatis per ſe ſplendida & magnifica ſunt, ornatu verborum indigere, & mihi eam inprimis cautionem adhibendam fuiſſe, ne ſanctiſſimi eiuſdémque modeſtiſſimi Principis patriſq; noſtri aures, quanquam veriſſimis, & omnium ſermone celebratiſſimis, inuſitatis tamen, & longè multumq;

 ſupra

ſupra exempla vulgaria poſitis laudibus ſuis offenderentur. Atque equidem, Beatiſsime Pater, vt mea tibi quantum in me ſitum eſt minimè moleſta ſit oratio, abducam, & auocabo eam à perſona tua, & de te reticens rem tantùm ipſam excutiendam conſiderandamq; proponam. Si quis igitur reperiretur, qui ab ipſo ineuntis ætatis principio illud arduum ac cum labore ad virtutem directum iter ingreſſus, hoc robore animi, atque hac indole continentiæ eſſet, vt omnia blandimenta voluptatum reſpuens, & aſpernans, nihil in vita expetendum, aut magnifaciendum putaret, niſi quod eſſet cum laude & cum dignitate coniunctum, ſeq́ue iam tum à corpore quàm maximè abſtrahens ad diuinarum rerum cognitionem cura omni ſtudióque raperetur: quis non facilè auguraretur ex illa herbeſcentis adhuc, ſeq́ue paulatim exſerentis ingenij teneritate magnas aliquando virtutis ac ſapientiæ fruges exſtituras? Quod ſi idem, cùm ſe paulùm iam corroboráſſet, vt planè liber ab omnibus impedimentis iter ſibi deſtinatum expeditius conficeret, ſecederet, ſegregarétque ſe à commercio vulgi, & ſolitariam vitam amplexus, nomen daret in eam ſodalitatem, quæ ex quo primùm inſtituta eſt, perpetuum quoddam inexhauſtæ fœcunditatis ſeminarium hominum & doctrina, & virtute præſtantium fuit, quis non in ea ſpe, quam iam antea concepiſſet, magis, ac magis confirmaretur? Iam verò, ſi multos annos in eodem ordine ita vixiſſet, vt non æqualibus modò ſuis, aut minoribus natu, ſed ipſis ſenioribus exemplum innocentiæ, & integritatis eſſet, nullam vnquam vllius turpitudinis aut flagitij ne tenuiſſi-

iſsimam quidem ſuſpicionem dediſſet, neque in caſtigandis aliorum delictis remiſſus eſſet, & tamen aliis omnibus faciliùs ignoſceret, quàm ſibi: pium ac iuſtum bellum indixiſſet cùm omnibus vitiis, tùm præcipuè prauis, & veræ ac Catholicæ religioni contrariis opinionibus, multos mortales, aut errore lapſos, aut ab aliis in fraudem inductos reuocâſſet in viam; obſtinatos, & pertinaces, ne eorum cõtagio bonis obeſſet, repreſsiſſet legum habenis, & omnes vires ſuas ad eos exterminandos contuliſſet, eiuſqúe rei cauſſa nullam offenſionem, nullam ſimultatem, nullum odium, nullam denique capitis dimicationem ſibi vnquam defugiendam putâſſet: nemo, vt opinor, inueniretur qui non tantum illud virtutis & conſtantiæ lumen in excelſo aliquo & illuſtri loco collocandum arbitraretur. Ad hæc omnia ſi iudicium & auctoritas acris alicuius, ac ſeueri Pontificis accederet, qui nulla prorſus alia re quàm illa præſtãti virtute commotus, eum virum, de quo loquimur, nihil tale ambientem ac ne cogitantem quidem, in ſacroſanctum Cardinalium Collegium adſciſceret, iſqúe ſe in illo dignitatis gradu conſtitutus, eundem toto decennio præſtaret, quem in aliis vitæ partibus præſtitiſſet, quis non ei bonus Pontificatum maximum ſpe & votis omnibus deſtinaret? Quis nõ omnes Chriſtiani nominis & animi prouincias gaudio triumphaturas, florentéſque ac beatas futuras, tali ſibi dato gubernatore conſideret? Si hæc in extremis Galliæ aut Hiſpaniæ, aut etiam remotioris alicuius prouinciæ finibus dicerem, pro certo tamen haberem cognitum iri ab omnibus, te Pie Quinte eum eſſe, quem mea iam

dudum notaret ac deſignaret oratio. Nam quæ tandem vitæ tuæ pars non eiuſmodi fuit, vt in ea cùm ſemper reperirent boni, quod imitarentur, nihil reperire poſſent improbi, quod calumniarentur? Maiori tu & tranquilliori animo paupertatē tuliſti, quàm ceteri diuitias ferunt. Nunquam tu honores ſecutus es: ſed recto ſemper itinere gradientem, & de ſola virtute ſollicitum, de aliis rebus nō laborantem, ipſi te vltro ſunt honores conſecuti. Nihil te Cardinalatus dignitas immutauit; niſi quod vt tua virtus à pluribus cognoſceretur effecit: eandem quam priuatus comitatem, atq; affabilitatem, eundem cultum, eandem vitæ ac diſciplinæ ſeueritatē retinuiſti. Vna erat omniū vox, neminem eſſe, qui maiori libertate ſententiam diceret, qui minùs ad gratiā loqueretur, qui quæ vera rectaq; erant cōſtantiùs, aut animoſiùs tueretur. Itaque non in ſermone tantùm, ſed in vultu ipſo ac nutu tuo magna ineſſe putabatur auctoritas. Tanto igitur, & tam repentino omnium conſenſu Pontifex renunciatus es, vt ſi cui fortè adhuc dubium fuerat, hominúmne iudicio, an diuino numine ſummi Pontifices crearentur, quod tamē nemini vnquam bono dubium fuit, ea tota dubitatio proximis comitiis ſublata eſſe videatur. Non enim fumoſæ maiorum imagines, non inuidioſa diuitiarum magnitudo, non eblanditæ principū commendationes viam tibi ad Pontificatum munierunt: eadem illa virtus, quæ te ab ipſis incunabulis ſuſceptū perpetuò comitata erat, ſeriùs omninò & votis noſtris, & meritis tuis; ſed tamē in iſto te tandem celſiſſimo dignitatis inter homines Deo proximæ ſolio, ſuis ipſamet manibus

nibus collocauit. At hæc quidem omnia omnibus Chriſtianis & principibus & populis ingentem lætitiam attulerunt. Quas autem cauſſas habuerit Alfonſus II. cur ex eo præcipuum quoddam gaudium caperet, ſequitur vt exponam. Non eſt dubium, quin totius Chriſtianæ Reipub. interſit, quàm optimos Pontifices creari; ſed tamē id magis quodammodo pertinet ad eos populos, qui reguntur ab ipſo Pontifice, quàm ad illos qui procul poſiti, etiamſi in iis, quæ ad religionem pertinent, Pontificis imperio parent, in cæteris tamen à regibus aliiſue principibus gubernantur: itidemq́; inter principes, magis ad eos, qui ſunt in fide ac cliētela Eccleſiæ, quàm ad eos quibus nulla talis intercedit cum hac ſancta, & Apoſtolica Sede coniūctio. Cùm igitur antiquiſſima, & nobiliſſima principum Eſtenſium familia & antiquitus à Pontificibus Romanis Ferrariā acceperit, & ab eiſdem ducali nomine, atq; auctoritate decorata fuerit, ſemperq́; ex eo in huius ſanctæ Sedis patrocinio permanſerit: conſtat, cuiuſmodi Pontifices ſint, quàm amantes religionis ac iuſtitiæ, eorum magis, quàm multorum aliorum principū, intereſſe. Deinde cùm ex aliis multis & præcipuè ex illuſtriſſimo Cardinali Ferrarienſi patruo ſuo Alfonſus II. de tua præſtanti virtute cognôſſet: neq; neſcius eſſet quātoopere & is, & frater ſuus illuſtriſſimus Cardinalis Eſtēſis dignitati tuæ verè atq; ex animo faueret, fieri nullo modo poterat, vt non & ipſe idē euenire cuperet, quod & patruum quem ſemper meritiſſimò plurimi fecit, & fratrem quem æquè amat ac ſeipſum, tanto ſtudio procurare intelligebat. Poſtremò, cū ita natura comparatū ſit,

vt eos quiſque ornatiſſimos ac florentiſſimos eſſe cupiat, quorum cauſſa plurimùm laborauit, in plurimaq́ſe ac maxima pericula expoſuit, neceſſe eſt inſigniter caram eſſe Alfonſo Ferrariæ Duci huius ſanctæ Sedis dignitatem, pro qua maiores ipſius tot labores ſuſceperunt, tot diſcrimina adierunt, toties de vita fortuniſqúe omnibus dimicârunt. Nihil augendi aut amplificandi cauſſa loquar, Pater Beatiſſime: ſed id tantùm optima fide teſtabor, quod, ſi opus ſit, certiſſimis ac locupletiſſimis auctoribus probare nullo negotio poſſum: ſi ea minutatim perſequi velim quæ à principibus Eſtenſibus pro Apoſtolicæ Sedis auctoritate, ac totius Italiæ ſalute fortiter facta ſunt, non dies modò me, ſed vox ipſa viréſque deficient. Sed, vt omittam ea quæ nimis antiqua videri poſſunt, (ſi quidem mille iam anni, & eo amplius ſunt, cùm hæc nobiliſſima familia floret, alioſque aſſiduè ex aliis Principes perpetua quadam ſerie propagat) illud certè prætermitti non poteſt, quod cùm Fridericus Ahenobardus à Gregorio nono damnatus atque hoſtis iudicatus, ob idqúe implacabili aduerſus Eccleſiam Romanam odio flagrans, per Italiam immaniſſimi latronis more baccharetur, vaſtaret agros, oppida diriperet, depopularetur, incenderet, non ſexui, non ordini, non ætati vlli parceret, cæde ac ſanguine compleret omnia, adminiſtrúmque ac ſatellitem crudelitatis ſuæ haberet Ecelinum, quem nõ tam inter ſceleratos tyrannos, quàm inter tetras, & immanes belluas numerare meritò poſſumus, vtriuſque copias non tam numeroſo, quàm valido exercitu fudit, ac fugauit Azo nonus Marchio E-

ſtenſis.

ſtenſis. Quinetiam cùm Salinguerra Taurellus, qui Eccelini ſororem in matrimonio habebat, eiq; in omni ſcelere geminus erat, Ferrariam vi & armis occupatam & oppreſſam teneret, miſerorumq́; ciuium ceruicibus prædo crudeliſsimus incubaret, eiuſdem Azonis virtute, & armis Ferraria ab illius tyrannide vindicata eſt. Cuius rei cauſſa primùm quidem vniuerſus populus Ferrarienſis Azonem ipſum dominum, ac principem ſuum conſalutauit, deinde verò Pontifices, habita ratione & ſumptuum quos ipſe in liberanda Ferraria fecerat, & beneficij quod ab eo Apoſtolica Sedes acceperat, eandem illam vrbem ei poſteriſq; eius habendam ac regendam conceſſerunt. Neq; vnquam, quoties aliqua ſeſe obtulit occaſio, recuſârunt Principes Eſtenſes, dum pro Eccleſia propugnarent, ſe ſuaq; omnia prompto animo in diſcrimen opponere. Quæ omnia aliaq; eiuſdem generis plurima non Ferrarienſium tantùm annalibus, quorum hac in parte fides alicui fortaßis ſuſpecta eſſe poßit, ſed optimi cuiuſque illorum temporum aut etiam inferiorum ſcriptoris monumentis prodita, & teſtata ſunt. His virtutibus domus Eſtenſis ad tantam gloriam iam pridem peruenit, vt ſummi Pontifices, vt Imperatores, vt Hungariæ, vt Galliæ Reges, aliiqúe potentiſsimi Principes pulchram ſibi ac decoram illius affinitatem iudicârint. Hæ cauſſæ ſunt, Beatiſsime Pater, cur Alfonſus II. qui neq; pietate in Deum, neq; obſeruantia erga Sedem Apoſtolicam, neq; vlla deniq; virtute cuiquam ex maioribus ſuis cedere meditatur, te Pontifice declarato, incredibile quoddam ex ea re gaudium ceperit. Neq; quidquam li-

bentiùs feciſſet, quàm vt ad te primo quoq; tempore veniret, & ſanctiſſimis pedibus tuis aduolutus quantoperè tibi, & huic ſanctæ Sedi deuotiùs addictuſq; ſit, modis omnibus declararet, ac patefaceret, niſi id temporum ratio prohibuiſſet. Sed cùm ita eueniſſet vt feliciſſimi Pontificatus tui principium in id tempus incidiſſet, quo ipſe vxorem domum duxerat: iudicauit te pro tua ſingulari clementia non iniquo animo laturum, ſi priùs cœpta nuptiarum ſolemnia celebraret, ac cum vxore vnum, aut alterum menſem commoraretur: deinde ad debitum officium tibi præſtandum veniret. Nunc autem aliud interea multò grauiùs obiectum eſt impedimentũ. Nam, cùm ſceleratiſſimus ille religionis noſtræ hoſtis Turcarũ tyrannus numeroſiſſimo exercitu Hungariæ immineat, generoſiſſimus Princeps, qui admirabili ſtudio ardeat incedendi aſſiduè per veſtigia maiorum ſuorum, Maximiliano Imperatori vxoris ſuæ fratri, ſponte ſe in belli, ac diſcriminis ſocietatem obtulit, eique pollicitus eſt, ſimulatq; accerſitus eſſet, ſe ad eum nulla interiecta mora cum quantis poſſet copiis eſſe venturum. O vis virtutis, quid non in pectoribus verè generoſis efficis? Non dulcedine patriæ, quam abitu ſuo mœſtam & pauentem relinquit, non nuper ductæ vxoris caritate, quæ ſibi eo diſcendente à viſceribus ſuis diſtrahi ac diuelli videtur, non hoſtis feritate, non periculi magnitudine retineri fortiſſimus Princeps poteſt. Valeant, inquit, valeant alia omnia, vbi Chriſtianæ Reipublicæ defenſio agitur, indignus ſim maioribus meis, ſi quidquam ei anteponendum putem. Verebatur autem, ſi huc iter cœpiſſet, ne interea acci-

ciderct aliquid, vt ſtatim regredi, atque in Hungariam proficiſci neceſſe haberet: neq; dubitabat fore vt hac excuſatio ſua à te quoque, Beatiſsime Pater, non modò acciperetur, verùm etiam commendaretur. Sed quod ipſe ſi licuiſſet præſens facturus erat, idem nunc per hunc illuſtriſsimum Principem ac Marchionem Franciſcum Eſtenſem patruum ſuum facit: quo deligere neminem poterat, in quo plus ineſſet vel fidei vel auctoritatis. Per eum igitur, Beatiſsime Pater, Alfonſus II. Ferrariæ Dux eam quam debet TIBI, ET SANCTAE SEDI APOSTOLICAE OBEDIENTIAM PRAESTAT, SE SVAQVE OMNIA TIBI TRADIT AC CONSECRAT, SEMPERQVE SE IN TVA ATQVE HVIVS SANCTAE SEDIS *poteſtate fore ſanctiſsimè pollicetur. Tu eum viciſsim, Beatiſsime Pater, vt ipſe te ſine vlla dubitatione facturum eſſe confidit, paterna beneuolentia complectere: & quemadmodum ipſe ſemper omnes vires ſuas ad defendendam tuam, & Apoſtolicæ Sedis dignitatem ſtudioſiſsimè conferet: ita tu eum totámque vnâ familiam Eſtenſem, eximium nobilitatis Italicæ florem, non tuendam modò tibi, ac conſeruandam, ſed amplificandam etiam indies ac cohoneſtandam iudicato.*

DIXI.

Pro Carolo IX. Rege Chriſtianiſſimo ad Pium V. Pont. Max.

ORATIO XIII.

HABITA ROMAE ANNO cIↃ. IↃ. LXVI.

SI EORVM, quę oratione tractantur, magnitudo & pręſtantia non aliunde, quàm ex eius, qui de eis diſſerit, ingenio & dicendi copia penderetur; magnoperè mihi verendum eſſet, Beatiſſime Pater, ne hodierno die, in hoc auguſtiſſimo & ad dicendum ampliſſimo orbis terrarum loco, ſplendor ac dignitas maximarum pulcherrimarumq; rerum, quarum explicandarum munus mihi mandatum eſt, ingenij mei tenuitate & orationis inopia imminueretur. Dicturus enim, huius clariſſimi viri Oratoris ad te regij iuſſu, quantum gaudium Rex Carolus nonus, te Pontifice declarato, perceperit, intelligo mihi faciendum eſſe: vt veteri atq; vſitato eorum qui ante me idem munus obierunt, inſtituto, de ſingulari atq; eximia pietate, qua Reges noſtri, multis ab hinc ſeculis prę cęteris omnibus perpetuò floruerunt, breuiter diſſeram: & non omnia quidem, quod infinitum eſſet, ſed aliqua tamen eorum, quę illi tum pro religione, tum pro huius ſanctę Sedis defenſione piè fortiterq; geſſerunt, commemorem: oſtendam deinde, quanto ſtudio atq; ar-

dore animi, Rex noſter iam nunc in hoc ineuntis adoleſcentiæ flore, per illorum veſtigia gradiatur: quámque ſibi huius præcipuè laudis principatum appetat ac concupiſcat: quibus expoſitis, illud quoque facilè intelligetur, quanta ipſi cura eſſe debeat Eccleſiæ ſtatus: qui cùm, ſecundum Deum, ex Pontifice potiſſimùm pendeat: quantopere te tali viro his turbulentiſſimis temporibus diuinitus Pontifice creato, ſibi præter cæteros gaudendum arbitretur, Quæ omnia ſi quis ita ſe tractare poſſe confidat, vt rerum magnitudini orationis pulchritudo reſpondeat: eum oportet aut ita exercitatum eſſe in dicendo, vt facultate ſua fretus, nihil ſibi difficile atq; arduum putet; aut ita inexercitatum, vt errore ductus, rerum pondera & momenta ſatis acutè atq; intelligenter perſpicere ac diiudicare non poſſit. Neq; mihi nunc alia vlla res perculſum ac debilitatum hac cogitatione animum erigit ac confirmat, quàm quod apud te dicendum eſt, Beatiſſime Pater, qui & ea ſapientia es, vt, quanti quæque res ſit, ex natura ipſius, non ex iis, quæ de ea dicuntur, ponderes; & ea lenitate ac manſuetudine, vt eis, qui, potiùs quàm officium deſerant, eius onere opprimi malunt, facilè ac libenter ignoſcas. Mihi verò memoria vetera repetenti, & mentis oculos per antiqua Regum noſtrorum decora circumferenti, non vnde incipere, ſed vbi deſinere debeam, ſtatuere difficile videtur. Tanta eſt enim rerum ab eis geſtarum magnitudo, tanta copia, vt neque poſſit quiſquam, ne ſi mentiri quidem velit, maiora confingere; neque vera conſectans, omnia tam breui temporis ſpatio perſequi: ſed aut ab ipſo

multa,

multa, aut ipſum à tempore deſeri neceſſe ſit. Nam quæ tandem gens in toto orbe terrarum nominari poteſt, quæ ſemel ſuſceptam IESV CHRISTI *Saluatoris noſtri religionem maiore conſtantia puram incorrutámque ſeruauerit? Quæ plures atrocioréſue illius hoſtes aut exſtinxerit, aut bellica virtute domitos errorem ſuum deponere, ſeq́ ad Eccleſiæ ſocietatem recipere coëgerit? quæ Apoſtolicæ Sedi laboranti tam ſæpe ſubuenerit, eamq́ue Tyrannorum iniquitate & iniura oppreſſam non in priſtinam modò dignitatem reſtituerit; ſed tam multis ornamentis affecerit, tam firmis præſidiis munierit? Omnia, quæ ab aliis regibus, aut gentibus in hoc genere geſta ſunt, ſi vnum in locum collata cum iis quæ noſtri geſſerunt comparentur, & numero eorum & magnitudine obruentur. Mille iam anni ſunt, & aliquanto amplius, cùm Hlodoueus, qui poſtea Hludouicus vocatus eſt, primus Regum noſtrorum, ſalutari aqua ablutus, nomen in Chriſti militiam dedit. Neque diu cunctatus, ſuſcepto bello in Viſigothos, pertinaciſſimos hæreſeos Arianæ defenſores, eos commiſſo in Pictonibus prælio vicit, regémque eorum Alaricum manu ſua interfecit. Neque multò pòſt haud procul Burdigala reliquias eorum confecit in campo, qui ex eo etiam hodie Campus Arianus vocatur. Itaque ob id factum Anaſtaſius Imperator, honoris cauſſa, tunicam ei purpuream, ſiue, vt tum loquebantur, blatteam miſit, ſimulq́ coronam auream magni ponderis, admirabili opere perfectam, multis ingentis pretij gemmis vnionibuſq́ collucentem: atque eum per legatos non conſulem modò ac patricium,*

ſed

ſed defenſorem Chriſtiani nominis, ſed liberatorem imperij, ſed generis humani patrem vocauit: felicem prædicans, cuius potiſſimùm manu diuina prouidentia illos vrbis Romæ euerſores, prouinciarum vaſtatores, Dei hominumq; hoſtes cadere voluiſſet. Ille, vt principem verè magnanimum decuit, munera quidem Imperatoris non repudiauit: ſed illam, quam dixi, coronam auguſtius quiddam & magnificentius eſſe duxit, quàm vt cuiquã mortalium conueniret: dignam rem ſacrario, dignam quæ non humano vſui, ſed diuino cultui addiceretur: itaq; eam ſumma cum veneratione, in templum Lateranenſe miſſam, diuo Petro Apoſtolorum principi conſecrauit. Nimirum vt belli principia ex ſolo diuini cultus ſtudio exſtiterant, ita victoriæ inſignia non alibi, quàm in celeberrimo aliquo templo, collocari par fuit: vt omnibus ſeculis in illo nobili munere, non tam illa clariſſimarum gemmarum multitudo, quàm Hlodouei regis pietas religióque fulgeret. Neque ſe tanto patre parum dignum præſtitit Childebertus: qui Almaricum Alarici filium cui etiam, ſanciendi fœderis cauſſa ſororem Hlotildem in matrimonium dederat, cùm in paterna impietate perſtare, ideóque in vxorem, quam abducere à Catholica religione non poterat, iniurium ac contumelioſum eſſe cognoſſet: bello eum perſequi non prius deſtitit: & Tyrannum ipſum obtruncauit, & populos, qui ei paruerant, ab Arianæ opinionis prauitate reuocauit. O ſancta bella, quæ non ad vnius hominis ambitionem, aut auaritiã explendam, ſed ad veram & Catholicam religionẽ latiùs ſpargendam ſuſcipiebantur. O felices

lices victorias, quæ & victoribus immortalem gloriam, & victis æternam ſalutem afferebant. Sed ita magna & memorabilia ſunt, quæ mihi ſe ad dicendum offerunt, vt, cùm ſingula intueor, nihil eorum ſine flagitio prætermitti poſſe exiſtimen: ita multa rurſus, vt, cùm vniuerſa contemplor, plurima mihi neceſſariò omittenda eſſe cognoſcam. Dagoberti tamen primi ſingularem eximiamq́; pietatem tacitus præterire non poſſum: qui, & edicto propoſito, omnes qui fidem Catholicam non amplecterentur, intra certam diem, aut Galliæ finibus excedere, aut capitis ſupplicio affici iuſsit: & in reliquis vitæ partibus ita ſe geſsit, vt, qui honores more noſtro relatis in diuos haberi ſolent, eos illi poſt mortem Eccleſia decreuerit. De Carolo autem Martello quid primum, quid poſtremum eloquar? Ille Saracenos, ferociſsimam, & Chriſtiano nomini inimiciſsimam gentem profligauit, quorum infinitam quandam multitudinem vno ad Ligerim prælio cecidiſſe, cùm è noſtris pauciſsimi deſiderati ſint, hiſtoricorum monumẽta teſtantur. Ille Friſios, impio falſorum Deorum cultui deditos, & à Chriſtiana religione abhorrentes; repudiata ſuperſtitione, Chriſto initiari coëgit. Ille Viſigothos & Saracenos coniunctis opiis bellum renouare & Narbonenſem prouinciam occupare auſos aggreſſus, agros eorum cadaueribus ſtrauit, fluuios eorum ſanguine infecit. Ille, cùm Gregorius tertius Pontifex maximus, rebus ſuis diffidens, opem eius implorâſſet, Luitprandum, Longobardorum Regem, ab hac vrbe obſidenda, ſola nominis ſui auctoritate deterruit. Sed non omnia perſequenda ſunt. Vocat enim nos

ad ſe Pipinus, neque me diutius de rebus ſuis tacere patitur. Hic ille eſt Pipinus, Beatiſſime Pater, ille, inquam Pipinus, Patres ampliſſimi, à quo eſt Pontificum maximorum auctoritas à contemptu vindicata, opes aucta, potentia ſtabilita. Etenim, vt ab optimis auctoribus memoria proditum eſt, cùm Aiſtulphus Rex Longobardorum vniuerſam Italiam ſui imperium ſuum ſubiungere meditaretur, iamqúe Reuennam, & magnam præterea Flaminiæ partem occupâſſet, Stephanus ſecundus Pontifex, cùm prius opē ab imperatore Conſtantino petiſſet, atq; ab eo neglectus eſſet, conſilium cepit eundi in Galliam ad Pipinum: illum vnum & ea pietate eſſe, vt auxilium ſibi libentiſſimè laturus eſſet; iis viribus, vti facilè poſſet. Neq; eum ſua fruſtrata eſt opinio. Nam Pipinus & illum excepit iis omnibus honoribus qui maximi poterant excogitari, vſq; eò vt ei obuiam profectus, tria millia paſſuum pedibus confecerit, manu ſua frenum equi quo ille vehebatur tenens; & cùm Alpes incredibili celeritate ſuperâſſet, tranſportato in Italiam exercitu, tantum terrorem intulit Aiſtulpho, vt, collatis ſignis depugnare non auſus, Ticini ſe mœnibus tueretur. Vbi tamdiu obſeſſus eſt, dum ſe omnia quæ abſtulerat, reſtituturum, neque vnquam Pontifici moleſtiam exhibiturum, interpoſito etiam iureiurando, fidem daret. Qua poſtea neglecta, cùm, longè latéque omnia populatus, poſtremò hanc ipſam vrbem obſidione cinxiſſet Pipinus, qui tanquam re confecta, in Galliam redierat, in Italiam denuò reuerſus, virtute & armis perfecit, vt Aiſtulphus ſupplex eaſdem conditiones denuò acciperet;

neque priùs pedem ex Italia mouit, quàm præfectura Rauennatium, finibus longè maximis, vtpotè quibus & Flaminia & Æmilia tota contineretur, Pontifici reſtituta eſt. Exſtat adhuc tabula marmorea in ea turri, cui Borgiæ nomē eſt, in qua hæc omnia olim honoris ergò inciſa & præſcripta fuiſſe conſtat. Ita enim in ea adhuc legitur. PIPINVS PIVS PRIMVS AMPLIFICANDAE ECCLESIÆ VIAM APERVIT ET EXARCHATVM RAVENNAE CVM AMPLISSIMIS. *Pars tabulæ, in qua reliqua ſcripta erant, aut caſu aliquo, aut temporum, aut hominum iniuria confracta eſt. At ænea quidem & marmorea monumenta conficere ac conſumere longinquitas temporis potuit: Pipini certè gloriam nulla vnquam delebit vetuſtas, nulla inobſcurabit obliuio. Sentio tantas res multò breuiùs multoq́ exſiliùs à me tractari, quàm dignitati atq; amplitudini ipſarum conueniret. Sed quis modus futurus erat, ſi quæ ſic quoq; vix à me percurſa ſunt, iis in ſingulis immorari, atq; inſiſtere voluiſſem? Nunc quoque ſi de Caroli Magni laudibus differere vellem, quantus ſe mihi campus aperiret? Dicerem Aquitaniam, in qua hæreſes denuò efferre ſe & ſubcreſcere cœperant, ab adoleſcentulo perpurgatam. Dicerem immaniſſimam Saxonum gentem, ſemper victam, ſemper rebellantem, cùm inter ſe conſtantia Caroli, & illorum peruicacia certarent, vix tandem continuò triginta trium annorum bello perdomitam, & abiecto idolorum cultu* CHRISTI *leges accipere coactam. Dicerem Italiam vincendo peragratam, dignitatem Hadriani Pontificis vindicatam: Deſiderium Aiſtulphi ſucceſſorem,*

rem, cùm eadem, quæ ille moliretur, oppreſſum: additam ditioni Pontificiæ Corſicam: additos ducatus Spoletanum & Beneuentanum, additum quidquid Lucam & Parmam interiacet. Neque præterirem reditum in Italiam, & Leonem tertium Hadriani ſucceſſorem in ſedem ſuam, fractis & obtritis hoſtium Eccleſiæ viribus, reſtitutum. Illa verò quanto pleniore ore laudarem: relicto ampliſſimo & florentiſſimo regno, ſuſceptum iter impeditiſſimum, & difficultatis ac periculi plenum, & ducto per tam varias gentes validiſſimo exercitu, terram illam quæ vagitus IESV CHRISTI *naſcentis excepit, quæ eum cõcionantem audiit, admirandis operibus certiſſima diuinitatis ſuæ ſigna dantem obſtupuit, ſpectauit ſublatum in crucem, & ſuo ſanguine peccata noſtra expiantem, ex impiorum manibus ereptam & recuperatam. Talia quamlibet multa dicerem, multa tamen neceſſariò præterirem, ſumma omnia, & illo nobili Magni cognomine maiora. Quod ſi vellem vlteriùs progredi, & tum quæ priſcis temporibus Hludouicus Pius, Philippus primus, Hludouicus Craſſus, Philippus Auguſtus, Diuus Hludouicus, alij reges, tum recentia memoria Franciſcus primus, Henricus ſecundus, Franciſcus ſecundus religionis & ſedis Apoſtolicæ cauſſa fecerunt, exponere: commemorarem, quàm multi ex eis ad eam defendendam in Italiam cum exercitu venerint: quàm multi Pontifices laborantibus rebus ſuis in Galliam confugerint: quàm multa Concilia, cùm alibi nuſquam poſſent, in Gallia tutò ac liberè celebrauerint: multorum dierum multorumq́ue voluminum, non vnius horæ & vnius*

orationis negotium eſſet. Ob quæ omnia ſemper ſummi Pontifices & quoſcunque potuerunt honores habuerunt regibus noſtris, & ex omni antiquitate in ſcriptis ſuis eos omnibus exquiſitiſſimis laudibus extulerunt. Exſtat epiſtola D. Gregorij ad CHILDEBERTVM *regem, cuius hoc principium eſt:* QVANTO CAETEROS HOMINES REGIA DIGNITAS ANTECELLIT, TANTO CAETERARVM GENTIVM REGNA, REGNI VESTRI CVLMEN EXCELLIT. *Innocentius tertius* REGES GALLORVM, PRÆ CÆTERIS TOTIVS ORBIS REGIBVS, *ait*, SEMPER APOSTOLICAE SEDI, *vt ipſius verba ponam*, OBSEQVIOSOS, ET DEVOTOS EXTITISSE. *Honorius tertius eoſdem* OPPOSVISSE SE TANQVAM MVRVM INEXPVGNABILEM PRO POPVLO CHRISTIANO. *Gregorius nonus* REGNVM GALLIAE *ait* ESSE QVASI PHARETRAM QVAM CHRISTVS SIBI CIRCA FEMVR ACCINXIT, EX QVA SAGITTAS ELECTAS EXTRAHENS, IPSAS, VT SIBI GENTES, ET REGNA SVBIICIAT, IN ARCV, *ita enim loquitur*, BRACHII POTENTIS EMITTIT. REGEM GALLIAE *Gregorius primus* REGEM CATHOLICVM, ET PRAECELLENTISSIMVM FILIVM SVVM; *Gregorius nonus* CHRISTIANISSIMVM INTER OMNES CHRISTIANOS; *Innocentius quartus* CATHOLICVM PRINCIPEM ET CHRISTIANISSIMVM REGEM; *Vrbanus quartus* PRINCIPEM INCLYTA DEVOTIONE PRAECLARVM, PRINCIPEM CHRISTIANISSIMVM PRAECELLENTIVM MERITORVM, ATHLETAM CHRISTI STRENVVM, ET SOLLICITVM FIDEI CHRISTIANAE DEFEN-

DEFENSOREM *vocat. Quæ omnia honoris & dignitatis pleniſſima nomina, & illum, quem tot ſeculis obtinuerunt, atque obtinent, inter omnes Reges principem locum, Reges noſtri, non aut ambitione ſua, aut aliena aſſentatione conſecuti ſunt; ſed ipſi ſuis ſibi laboribus, ſuis periculis, ſuo ſudore ac ſanguine comparârunt. Ab iis igitur maioribus ortus Carolus nonus nihil aliud ſibi ſtudio habet, nihil aliud dies noctesq́; curat ac cogitat, quã quomodo poſſit eorum quàm ſimillimus euadere, & quã nobilitatem à maioribus accepit, eandem tradere poſteris ſuis inſigni aliqua acceſſione cumulatam. Quam ad rem diuinus adoleſcens & ipſe per ſe naturali quodam impetu animi fertur, & aſſiduis Catharinæ matris, omnium, quas hodie ſol adſpicit, ſapientiſſimæ, ac præſtantiſſimæ mulieris vocibus incitatur. Itaq; in iis acerbitatibus, quas ſuperioribus annis pertulit Gallia, habuit tamen aliquod ſolatium ex pulcherrimo ſpectaculo, matris omnia recta & ſalutaria ſuadentis, & filij omnibus maternis conſiliis libentiſſimè obſequentis. Quàm multa ex eo adhuc puerulo audita ſunt voces, erumpente foras ſeq́; iam tum patefaciente natura, quæ & excellens acumen ingenij, & indolem virtutis omnia mox egregia exempla editura indicarent? Quarum ego ſi nonnullas proferre inſtituam facilè conuincam, neq; Cyri illius veteris, neq; Alexandri Magni dicta quædam in pueritia, quæ in admiratione ſunt, vllo modo eſſe cum Caroli dictis comparanda. Sed nihil dictis opus eſt, vbi facta ipſa loqui quodammodo videntur. Quis eſt enim hodie in terris locus, qui non audierit, quibus haud ita pridem Gal-*

lia procellis, ac tempeſtatibus agitata ſit? Nam cùm inaudita quadam ante hoc tempus calamitate, multorum ex noſtris hominibus animos nefariæ quædam & exſecrandæ opiniones occupâſſent, atq; ita in eis inſediſſent, vt ipſi nihil ſibi non tentandum putarent, quo nobiliſſimum regnum ab Eccleſiæ cõmunione, & ab huius ſanctæ Sedis obedientia abducerent: tanta ex eo conſecuta eſt rerum omnium perturbatio, vt toti Galliæ vltimum, quod impiorum potius capiti ſit, veniſſe exitium videretur. Videre erat eadem in domo filios à patribus, fratres à fratribus, viros ab vxoribus, propter hanc de religione diſſenſionem, capitali odio diſsidentes. Neque ſe priuatis parietibus continuit mali vis. Inita occulta primùm, mox etiam aperta aduerſus Deum, aduerſus Regem, & Reginam, aduerſus omnes rectè ſentientes ſcelerata conſilia. Perditi quidam ac nefarij homines, quos illa furens turba, quaſi nuper cœlo delapſos noui euangelij doctores, ſequebatur, conuocatos ſuos, nocturnis concionibus, ad contemnendos magiſtratus, ad regium imperium tollendum, ad occupanda oppida, ad cædem & ſanguinem, ad rapinas & ad prædas incitabant. Horum vocibus, quaſi quibuſdam furiarum facibus, cùm accenſa impiorum pectora eſſent, itum eſt ad arma: occupatæ improuisò opulentiſſimæ ac munitiſſimæ vrbes: interceptæ regiæ pecuniæ: direptæ bonorum fortunæ, ipſi aut expulſi, aut occiſi: antiquiſſima & religioſiſſima templa partim ſpoliata, partim inflammata, partim diruta & ſolo æquata: quæ deiecta non ſunt, in iis ea patrata, quæ commemorari ſine honore non poſſunt. O illorum temporum

vel

vel memoriam ipſam acerbam ac luctuoſam: cùm de legum auctoritate ſceleratorum audacia triumphabat: cùm proſtratæ religioni victrix inſultabat impietas: cùm tremefactis omnibus bonis, & optimo quoque peſſima omnia metuente, volitantium huc illuc, & in publicis ruinis bacchantium improborum voces vndique audiebantur. In his tantis malis ac difficultatibus Carolus Rex plura ſe & difficiliora, propugnandæ religionis cauſſa, feciſſe ac præſtitiſſe, quàm quenquam alium ex omni memoria principem, verè ac meritò gloriari poteſt. Omnes enim alij in externos bella geſſerunt; hic ſuis bellum inferre coactus eſt. Alij & à ſuis, & ab alienis adiuuabantur; hunc & ſui, & alieni oppugnárunt. Aliis, ſi vincerent, propoſita erat, præter gloriam, imperij ac potentiæ ſuæ amplificatio; ſin vincerentur, erat, quo ſe reciperent: Huic, ſiue vinceret, ſpectanda magna ſtrages ſuorum, cum inſigni virium ſuarum imminutione; ſiue caſu aliquo vinceretur, regno fortaſſis carendum fuit. Et hæc tamen omnia eum non deterruerunt, quo minus vrbes ſuas obſideret, earum mœnia tormentis bellicis quateret, agros popularetur, obſeſſos commeatibus intercluderet, prælia, in quibus multi fortiſſimi imperatores militeſq; ceciderunt, committeret: omnia deniq; in ſolo ſuo faceret, quæ in hoſtili fieri ſolẽt. Neque, vt opinor, aliud bellum ætate noſtra geſtum eſt, in quo, quidquid ex vtraque parte periret, vni periret. Quanquam autem meſſes ſe ſuas, vt dicitur, vrere intelligebat: tamen, quoniam integritas religionis aliter conſeruari nõ poterat, omnia ſibi perferenda eſſe ſtatuebat. Regina autem in illis tumul-

multibus quod ſtudium, quæ ſollicitudo, quæ concurſationes fuerunt? Quid non illa tentauit, quid non molita eſt, vt omnia quàm minimo damno componerentur: vt & conſeruaretur Catholica religio, quod ſemper ei præcipuum fuit, & quàm minimum ſanguinis funderetur? In quo fecit rem gentis ſuæ nomini mirificè congruẽtem. Medicata enim eſt conſilio ac prudentia ſua communibus totius Galliæ malis; & eam ſe difficillimis temporibus præſtitit, vt non iã verius mater Regis, quàm mater regni nominari meritiſſimo poſſit. Eius enim præcipuè, & aliorum regni ſui procerum, conſiliis, & virtute fortiſſimorum imperatorum ac militum ſuorum, quorum alij occubuerunt, alij adhuc ſuperſtites ſunt, Carolus Rex Galliam ex atrociſſima tempeſtate ſeruauit, & in eum in quo nunc eſt ſtatum redegit. Quod ſi nondum omnia, quò vellemus planè perducta ſunt, cogitare debemus, bene agi cum iis, qui tam grauiter ægrotârunt, cùm etiamſi nondum recuperârunt priſtinam firmitatem, ſalus tamen eorum in tuto eſt. Etiam prudentes Medici ſolent ex malè affectis corporibus vitioſos humores paulatim educere: ne, ſi ſemel vniuerſos exhaurire voluerint, quos ſanare conantur, occidant. Non eſt verendum, ne faciliora non perficiat is, qui iam difficiliora perfecit. Idem tandem erit exitus horum tumultuum, qui fuit eorum, quos olim Albigenſes D. Hludouici temporibus concitârunt. Duodecim annos natus erat D. Hludouicus, cùm ad regnum vocatus eſt. Carolum, aliquando etiam minorem natu, fratris mors in regio ſolio collocauit. Tum Blanca Regis mater, & filium ſanctiſſimè

ſimè educabat, & propter teneram illius ætatem, ipſa Galliam adminiſtrabat. Horum munerum vtroque ita Catharina perfuncta eſt, vt omnes nihil perfectius fieri potuiſſe fateantur. Tum Albigenſes, pueritiam Regis, occaſionem ſuam rati, omnia in Gallia permiſcere tentârunt. Albigenſibus multò tetriores noſtrorum temporum hæretici, eadem ſpe deluſi, Regem Regno, regnum religione ſpoliari ſtuduerunt. Illi cùm ſæpe victi, neque quieſcere, neque ad ſanitatem redire vellent, exſtincti tandem deletíque ſunt. Non alia hos quoque fortuna, niſi reſipiſcant, conſequetur. Ad errores Albigenſium confutandos, & ad multorum animos eis liberandos, D. Dominici conciones & vitæ ſanctitas incredibiliter profuerunt. Non minus te, Beatiſſime Pater, qui & in D. Dominici familia educatus es, & illum moribus refers, & ſingulari in nos Dei beneficio ſummam in terris auctoritatem obtines, Carolus Rex ad hos exitioſos errores tollendos profuturum eſſe confidit. Nouit enim eximiam integritatem vitæ tuæ: nouit perpetuum purgandæ Eccleſiæ ſtudium: nouit labores in exſtirpandis hæreſibus ab ineunte ætate ſuſceptos: nouit animum nihil niſi de Deo & de vtilitate publica cogitantem. Neque noſtris ignota ſunt, quæ tu ad mores hominum corrigẽdos, & ad auferendam improbis omnem maledicendi occaſionem, & iam feciſti, & quotidie facis. Refrenatas libidines, repreſſam & cohibitam luxuriam, expulſa nequitiæ inſtrumenta, ſublatam penitus omnem Eccleſiaſticarum rerum nundinationem, compoſitos, & iuſſu, & exemplo tuo aliorum mores, mutatam in melius vrbis

 faciem,

faciem, nos vidimus, illi audierunt. His omnibus ex rebus Carolus *Rex incredibile gaudium cepit: & vt quod facis quàm diutiſsimè facere poſsis, à Deo optimo maximo votis omnibus petit. Quem animum ſuum vt tibi pateſaceret, legauit huc clariſsimum & nobiliſsimum virum Iuſtum Turnonium, Comitem Ruſsilionis, magni illius Franciſci Cardinalis Turnonij, cuius memoriam & tibi, Beatiſsime Pater, & vobis omnibus, Patres Ampliſsimi, gratam eſſe ac iucundam ſcio, fratris nepotem, hominem, vt omnia vno verba complectar, ſuo genere digniſsimum: cuius egregiam virtutem & ſæpe aliâs, & proximè in illo memorabili aduerſus hæreticos prælio ſpectatam, Rex ipſe amplis & honorificis præmiis proſecutus eſt, cooptato eo in equites ordinis ſui & quinquaginta cataphractis equitibus præeſſe iuſſo. Per eum Carolus Rex, Beatiſsime Pater, ſibi, & toti Eccleſiæ de tuo Pontificatu gratulatur: te verum* IESV CHRISTI *vicarium, verum Petri ſucceſſorem, non dubitanter agnoſcit: tibi, & huic ſanctæ Sedi verè, atque ex animo quam debet obedientiam præſtat ac defert: & vt certò ſperat, ſe, in omnibus quæ à te præſtari poterunt, à te adiutum, atque ornatum iri: ita ſe omnes vires ſuas ad Eccleſiæ & Sedis Apoſtolicæ defenſionem ſemper promptiſsimo animo collaturum, neque hac in re cuiquam mortalium conceſſurum pollicetur.*

DIXI.

Pro Sigiſmundo Auguſto Rege Poloniæ ad PIVM V. Pont. Max.

ORATIO XIV.

HABITA ROMAE XIIX. KALEN. Febr. Anno cIɔ. Iɔ. LXVII.

QVANTO opere gauiſus ſit vniuerſus orbis Chriſtianus, poſteaquam auditum eſt, ſummum honorem, iam pridem ſummis virtutibus tuis debitum, tandem aliquando tibi diuinitus delatum eſſe, PIE Quinte Pontifex maxime, vel ex hoc intelligi poteſt, quod concepti ex ea regaudij vis non vicinarum ſe regionum, ac prouinciarum finibus continuit, ſed ſolis inſtar, omnia, ſimul vt exortus eſt, ſua luce complentis, ad remotiſſimas gentes, & poſita in ipſis Chriſtianæ ditionis finibus regna, admirabili celeritate penetrauit. Neq; verò ei contigit, quod ventis ſolet, qui cũ vnde oriuntur, ibi vehementiſſimi ſint, ad lõginqua fracti ferè, debilitatiq́; perueniũt; ſed quod ingentibus, vaſtisq́; fluminibus: quæ cùm ab ortu ipſo magna ſint, perpetuo tamen aucta, & tumefacta progreſſu, eò maiores vndas voluunt, eò amplioribus, ac capacioribus feruntur alueis, quò à fontibus ac capitibus ſuis longiùs receſſerunt. Vt cùm aliis permultis nominibus beatiſſimum te omnium mortalium prædicare liceat, tum hoc non minimum ſit, quod ex honore tibi habito, & ad illos qui eum tibi decreuerunt, immor-

talis

talis gloria, & ad omnes bonos, qui eum tibi delatum audierunt, incredibilis lætitia redundârit. Ac cæteri quidem viciniores principes, ac populi quanta omnes animorum alacritate recentem Pontificatus tui nuncium acceperint, ex legatis, quos ad te, gratulandi cauſſa, ſuo quiſque tempore miſerunt, cognoſcere potuiſti: hodierno autem die intelliges, etiam in illis regionibus, quibus Chriſtianorum imperium terminatur, quanto gaudio pij omnes exſultauerint, quas inter ſe gratulationes fecerint, quanto conſenſu meliora, & poſteriora omnia ſperare cœperint, cùm, quò iam pridem ſanctitatis tuæ fama peruenerat, eôdem te in iſtam celſiſſimam dignitatis, atque honoris ſedem adſcendiſſe, perlatum eſt. Potentiſſimus enim, idémque religioſiſſimus Princeps, Sigiſmundus Auguſtus Rex Poloniæ, quàm iucundus, & exoptatus ſibi ſuiſqúe populis eius rei nuncius acciderit, teſtari cupiens, ea de cauſſa legauit huc illuſtrem virum Petrum Barzium, Senatorem Regni, ex quo hæc omnia non minùs certo cognoſcere, quàm ſi Regis ipſius nõ os modò intueri, & ſermonem audire, verùm etiam penitus perſpicere intimos ſenſus animi poſſes. Is cùm mihi mandauerit, vt hodie apud te, in hoc dignitatis maieſtatíſque pleniſſimo cœtu, & de regni antiquitate, atque amplitudine, & de rebus, quas, multis ab hinc ſeculis, Polonorum Reges ad Chriſtiani imperij fines tum tuendos, tum propagandos, ſine vlla propemodum intermiſſione geſſerunt, & de ipſius Sigiſmundi Auguſti Regis pietate, animi magnitudine, fortitudine ac conſtantia, déque quotidianis pro Chriſtiana Republica laboribus

ac periculis dicerem: quæſo obteſtórque te Beatiſſime Pater, tribue mihi hoc beneficium, vt, dum hac ſummatim perſequor, orationis meæ curſus aura lenitatis ac facilitatis tuæ adiuuetur. Maximas res, memoratuq́; ac cognitu digniſſimas afferam, & quanquam notas atque illuſtres, tum ſuopte ſplendore ac magnitudine, tum propter regiæ fortunæ ſublimitatem, quæ magnorum & potentum Regum actiones obſcuras eſſe non patitur: tamen eò minus peruulgatas, quod Polonorum gens ſemper in præclaris rebus gerendis, quàm in iis quæ geſſiſſet memoriæ prodendis, occupatior fuit: ſemperq́; maiorum ſuorum virtutē imitari, quàm cēlebrare, glorioſius duxit. Atque vt, vnde propoſui, exordiar, & Poloniæ Rex quàm longè lateq́; dominetur, expediam: tota illa Germaniæ pars orienti ſoli propior, quæ eſt inter fluuios Guttalum, quem hodie Odram vocant, & Viſtulam, qui antiquis temporibus Germaniam à Sarmatia diuidebat, & Sarmatiæ quantum eſt à Viſtula ad Boryſthenem; & à ponto Euxinio vſque ad ſinum Veneticum, inter quos plūs mille Italica paſſuum millia interiecta ſunt, illius imperio continetur. Regio propè tota æqua, & plana, multis magníſque fluminibus & ad fertilitatem & ad mercaturas, commodiſſimis irrigua, rebus ad vitam neceſſariis vſque ad abundantiam diues. Habitatorum autem ea multitudo, vt, cùm equitatus regius ex ſolis nobilibus conſtet, centum quadraginta equitū millia armare, & in aciem ſecum, ſi res ferat, educere Rex Poloniæ poſſit. Homines natura fortes & animoſi, quiq́; non facilè aut voluptatibus molliantur, aut periculis terre-

terreantur. Mortē per decus obitam, immortalitatis inſtar; vitam per dedecus retentam, quauis morte peiorem putant. Ignominiam, vt fugiant, nihil non fecerint; vt mortem, nihil. Hæc hominum, hæc locorū ingenia. Cinguntur autem omni propemodum ex parte ferociſsimis gentibus, & partim ab Eccleſiæ communione diſſociatis ac diremptis, partim apertis & capitalibus Chriſtiani nominis hoſtibus, vt in illo confinio, tanquā in communi quadam arce ac propugnaculo, fortiſsimi viri ad ſuſtinendam & propulſandam barbarorū immanitatem, & ad agendas perpetuas pro Chriſtianis omnibus excubias diuino conſilio conſtituti ac collocati eſſe videantur: quò eſſent cæteri Polonorū virtute tecti, Polonorum laboribus quieti, Polonorum periculis tuti. Neq; mihi videor quidquam à ſuſcepto munere facturus alienum, ſi breuiter expoſuero, quemadmodum illos Deus, ante ſexcentos ab hinc annos, diſcuſsis errorum, quibus inuoluti erant, tenebris, ad Euangelij lucem perduxerit. Quod dū facere ingredior, adeſte quæſo animis, quicunq; corporibus adeſtis, & in re maximi momenti diuinæ bonitatis ac ſapientiæ magnitudinem cōſiderate. Omnes ferè magnæ & memorabiles in rebus humanis mutationes aliquanto antea aut vno, aut pluribus illuſtribus ac notabilibus ſignis diuinitus portendi ac præſignificari ſolent. Cùm igitur tēpus illud appropinquaret, quo ſe Deus Polonis patefacere, eosq; impia ſuperſtitione purgatos cœleſti doctrina imbuere ſtatuerat; aduentātis iam, & inſtātis ſalutaris illius mutationis hanc, quam mox audietis, ſignificationem dedit. Imperabat Polonis Ziemomiſlus

Leſci

Leſci filius, Princeps (quatenus hæc conuenire in hominem non Chriſtianum queunt) & iuſtitiæ, & clementiæ, & beneficentiæ, & aliarum virtutum laude cumulatus: & in quo nihil præter Chriſti cognitionem deſiderares. Huic, cùm multos annos ſine liberis eſſet, grauitérque ea re angeretur, tandem natus eſt filius, ſed oculis captus: ita vt nō facilè diiudicari poſſet, maiorémne dolorem percepiſſet ex orbitate, an perciperet ex vnici filij cæcitate. Omnia remedia, omnes medicorũ conatus mali pertinacia eluſit. Iam ad ſeptimum annum peruenerat puer, eiq́; patrio quodam ritu primã comam tonderi, nomemq́; imponi oportebat: cũ præter omnium ſpẽ ſubitò oculis vti cœpit. Incredibili lætitia perfuſus pater conuocatos ad ſe hariolos conſulit quid ex tam admirabili ſucceſſu filio ſuo, quid toti Poloniæ portenderetur. Reſpondent, eo imperante, Poloniam mirabiliter illuſtratum iri. Ex ea ſpe atq; omine puero nomen inditum Mieciſlao, quod gentis lingua ſignificabat eum qui ſibi gloriam gladio pariturus eſſet. Nullo enim alio modo illuſtrari poſſe Poloniam, quàm bello, & armis cogitabant. Iam adoleuerat Miecislaus: iam ad virilẽ ætatem peruenerat: iam mortuo patre rerum potiebatur: & cæteris quidem virtutibus patri nō abſimilis, nihil cæteróqui bello egregium aut memorabile gerebat: ita vt tota Polonia, & ſe credulitatis, & vanitatis vatum ſuorum reſponſa damneret. Sed maius quiddam quàm quod illi ſuſpicati erant, parabat Deus. Mieciulaus, ductis barbarico more ſeptem vxoribus, nullos tamẽ ex vlla earum liberos procreare poterat. Interea fundente ſe, ac ſpargente

gente quotidie latius Chriſtiana religione, peruenerant & in Poloniam ſancti quidam viri: qui aut ſolitariæ vitæ, vt quietioris, & ad res diuinas ſine vllo impedimento contemplandas aptioris, ſtudio ducti, aut periculorum metu, in abditis, & remotis ſyluarum receſſibus deliteſcentes, Chriſto, vt poterant, ſeruiebant. Horum quibuſdam in animum immittit Deus, vt ad Principem adeant, eiq́; polliceantur & liberos, & alia multò maiora, ſi, repudiato falſorum nominum cultu, Chriſtum verum Deum agnoſcere, & traditam ab eo doctrinam ſuſcipere vellet. Ipſe quoque diuini ſpiritus repentino tactus afflatu, promptum ſe, ac facilem ſalutaribus illorũ monitis præbuit. Neque longius res ducta eſt, quàm dum prima ac præcipua religionis noſtræ capita edoceretur. Quæ vt percepit, magna pompa, ac celebritate publicè baptizatus, breui tempore totam Poloniam ad Chriſtianam pietatem & exemplo ſuo incitauit, & cohortationibus, ac præmiis allexit; & minis ac ſuppliciis aduerſus pertinaces propoſitis perpulit. Tum demùm cognitum eſt, quod Mieciſlaus totos ſeptem annos cæcus fuiſſet, ſignificatam eſſe hoc modo diuturnam Polonæ gentis cæcitatem: quod, omnibus humanis auxiliis fruſtra tentatis, tandem diuino beneficio lucem aſpexiſſet, fore vt populi quoq; cæcitas nulla humana ope ſanabilis diuinitus depelleretur. Neq; vana fuit hariolorum prædictio: Eo enim rerum potiente, Polonia ſplendore diuini luminis illuſtrata eſt. Notum eſt autem, interdum fieri, vt etiam ſuperſtitioſi & impij homines, Deo permittente, vera vaticinentur. Neq; temerè inditũ nomen. Gladio

enim

enim ſibi & ſuis gloriam peperit, non quidem ferreo, aut vlla ex alia materia confecto, ſed gladio illo vtrinque acuto, gladio ſpiritus, quod, vt ait Paulus, eſt verbum Dei. Vt autem ab ea Eccleſia, quæ cæterarum omnium mater ac magiſtra eſt, Chriſtianè viuendi leges acciperent, & ex eo fonte haurirent, vnde nihil non purum & incorruptum hauriri poteſt, legatos miſerunt ad Ioannem Pōtificem eius nominis tertium decimum, per quos & eum, vt communem totius Eccleſiæ paſtorem, venerarentur, & ab eo ſibi peterent Epiſcopos mitti, à quibus regi, & quæ ſibi credenda, quæq; facienda eſſent, cognoſcere accuratiùs poſſent. Miſit ille Italorum hominum ſpectatæ probitatis & eruditionis idoneum numerum: qui primi nouellas illas ac teneras nuper in horto Chriſti depactas ac conſitas plantas, copioſis ſanctorum præceptorum imbribus irrigârunt. Huius Mieciſlai ſoror Adleida, cum Geiſæ Vngarorum Principi nupta eſſet, cohortationibus ſuis perfecit, vt ipſe quoque cum tota Vngaria Chriſti Sacramento adigeretur. Neque verò eius filius Boleſlaus primus Poloniæ Rex, aut maioribus ſuis laude bellica, aut patri propagandæ religionis ſtudio ceſſit. Qui ſuſcepto aduerſus Saxonas bello, & ea, quæ illi dudum Polonis ademerant, recuperauit, & cùm vniuerſam illam oram ad Albim & Salam fluuios, & Cherſoneſum Cimbricam, quæ hodie Dania vocatur, ſub imperium ſuum ſubiunxiſſet, vt oſtenderet, eam ſe victoriam Chriſto quæſiiſſe non ſibi, nihil in victos acerbè, aut crudeliter ſtatuit: ſed cùm eos ad accipiendam Chriſti doctrinam compuliſſet, fixis memoria cauſſa in

Sala ripa tribus ferreis columnis, in Poloniam ſe recepit. Numquid igitur ea laude contentus, otio ſe poſtea tradidit? Imò verò declarauit, nunquam deſidem atque ignauam eſſe virtutem: nullas ei eſſe à præclaris actionibus ferias: fortes & conſtantes viros honeſtorum laborum ac munerum perfunctione, non ad quietem inuitari, ſed ad alia ex aliis aſſiduè ſuſcipienda incitari. Nam cùm Pruſsi aliquot antè annis diuum Adalbertum interfeciſſent: eiuſq́ corpus quidem ipſe æquo auri pondere à barbaris redemiſſet, (mirum hoc quoque pietatis argumentum: ſed in tanta temporis anguſtia multa neceſſariò prætermittenda ſunt) cædis autem vltionem in aliud tempus diſtuliſſet: tunc demum ratus adueniſſe tempus illud, cùm & punienda eorum audacia, & armis frangenda pertinacia eſſet, bellum eis intulit, neq́ magno negotio victor non aliam eis pœnam impoſuit, quàm vt erroribus ſuis depoſitis Chriſto initiarentur. Hîc mihi, Beatiſsime Pater, venit in mentem, quod olìm à quodam Græco Imperatore dictum eſt, qui à ſuis in exilium pulſus, cùm apud hoſtes, ad quos confugerat, multò lautiùs ac magnificentiùs haberetur quàm apud ſuos; Perieramus, inquit, niſi periiſſemus. Ita enim & qui ab illo principe vincebantur dicere poterant, ſe, niſi ab eo victi eſſent, perituros fuiſſe. Quid ego iam, vt Pomerani à Boleslao tertio, Pruſsi à Boleslao quarto ad Chriſtum, à quo defecerant, reuocati ſint, perſequar? Rerum me copia, Beatiſsime Pater, inopem conſilij reddit. Quod ſi in me vlla dicendi vis ac facultas eſſet, optarem equidem aliquam mihi non tam vberem ac copio-

ſam

ſam ad dicendum materiam dari: vt in ſingulis eius partibus accuratè percenſendis, copioſè exornandis artificioſè exaggerandis, iactare atque oſtentare me poſſem. Nunc enim, vt pictor, cui in exigua tabella ingens aliqua multitudo hominum exprimenda eſt, nonnullorum vultus tantùm atq; ora, multorum ſumma modò capita oſtendit, totum reliquum corpus abſcondit: ita me, cui innumerabilia Polonorum regum ac populorum æternis digniſſima laudibus facta, in anguſtum vnius breuiſſimæ orationis curriculum concludenda ſunt, multa quæ ſi pandi explicariq; poſſent quaſiq; ſpectanda proponi, incredibilem admiratione̅ excitarent ſui, delibare modò, & attingere, multa etiam ſignificare potiùs, quàm oſtendere, neceſſe eſt. Ideoq; ne de bello quidem quod Boleſlaus Quintus cognomento Pudicus aduerſus Iazigas, qui hodie partim Valachi, partim Vngari ſunt, geſſit, copioſiùs dica̅: tantùm quaſi præteriens admonebo, eu̅, cùm gente̅ illam ferociſſima̅ deuiciſſet, illos omnes, quoru̅ virtuti, vt ait vetus poëta, fortuna belli pepercerat, quaſi optima quædam ſpolia Chriſto conſecrâſſe, neq; aliud eis, quàm vt Chriſtiani fierent; imperâſſe. Ad Iagellonem enim Sigiſmundi Auguſti proauum feſtinat animus, cuius admirabili inuſitataq; virtuti vtinam par à me adferri poſſet orationis genus. Sed ita prorſus exiſtimo: omnes qui vbiq; ſunt eloquentiſſimos homines, ſi co̅muni ſtudio ad eum celebrandum quidquid habent in dicendo virium conferant, omnia tamen illius dignitate inferiora dicturos. Id ita ſe habere, eos, qui me attentè audire non grauabuntur, facili cogituros eſſe confido. Li-

tuania, Beatiſſime Pater, ampliſſima, & fortium virorum feraciſſima regio, cæteris finitimis populis ad religionem Chriſtianam adductis, in veteri ſuperſtitione perſtabat. Colebant autem eius prouinciæ homines ignem pro Deo, ei aras, ei templa ponebant, eum ſumma diligentia in celeberrimis quibuſque oppidis perpetuum aſſeruabant. Fulmini quoque diuinitatem quandam ineſſe credebant, idque ſua lingua Deum Percunum nominabant. Sed & lucos & ſelectas quaſdam in ſyluis eximiæ proceritatis arbores venerabantur vt Deos. Viperis quoq; & aliis ſerpentibus eundem tribuebant honorem. Qui quid horum violâſſet, inexpiabile ab eo ſcelus cōceptum putabant. Cùm hoc per ſe miſerabile erat, talem tantamq; prouinciam tanto tempore in tanta errorum fœditate verſari, tum illud accedebat incommodi, quòd gens bellicoſa, & ferox finitimos ſibi Chriſtianos quotidianis incurſionibus laceſſens, nunquam quieſcere patiebatur. Ei genti annos ab hinc amplius ducentos viginti imperabat Iagello, eidémque præterea & Samogitiam, & magnam Ruſciæ partem obtinebat, fortis & ſtrenuus Princeps, & quanquam religionis noſtræ myſteriis nondum initiatus, tamen, vt qui Chriſtiana matre genitus eſſet, animo ab ea non prorſus alieno. Cùm igitur per id tempus mortuo Ludouico Vngariæ & Poloniæ rege, regni proceres de Heduigi eius filia, ad quam regnum delatum erat, in matrimonium collocanda deliberarēt, ecce ab Iagellone legati, qui renunciarent, eum cum omnibus ſuis velle Chriſtianum fieri, petere vt ſibi Heduigis vxor daretur: hoc ſi fieret, paratum eſſe omnes ditionis ſuæ

pre-

prouincias cum Polonia regno ea lege coniungere, vt nunquam diuellerentur. Quàm lubentibus animis Poloniæ proceres eam legationem audierint, nihil opus eſt dicere. Suſtulerunt manus ad cœlum, & gratias egerunt omnium bonorum auctori Deo, qui tandem illorum populorum miſertus, eam mentem immiſiſſet Iagelloni. Ipſa tamen Heduigis, in qua eximiam formæ pulchritudinem ſingularis modeſtia æquabat, nihil de matrimonio ſuo ſine matris auctoritate ſtatuere voluit: totamq́ rem ad illius voluntatem reiecit. Miſſi ad eam oratores in Vngariam, quò ſe mortuo viro contulerat, quibus illa reſponſum dedit pietatis & prudentiæ plenum. Longè à ſe abeſſe eam mentem, vt quidquam impedire vellet, quod & ad amplificandum regnum Poloniæ, & ad religionem latiùs ſpargendam pertineret. Cogitarent Poloni, & in commune conſulerent, rèque maturè deliberata id facerent, quod & Deo acceptiſſimum, & regno vtiliſſimum putarent fore. De procerum igitur ſententia, conſtituto ad nuptias celebrandas die, Cracouiam magno ſeptus comitatu venit Iagello: & quia fortaſſis à matre puer acceperat, ſanctos illos Reges quorũ memoriam nuper Eccleſia recolebat, ad adorandum Chriſtum recens natum nõ ſine muneribus veniſſe, ne ipſe quidem immunis ad Chriſtum venire voluit, eíque pro munere non thus, non aurum, non myrrham, ſed fratres ſuos, quos ſecum baptizari voluit, ſed Lituaniam, ſed Samogitiam, ſed Ruſſiam, ſed omnes vno verbo quos in poteſtate habebat populos obtulit. Quàm iucundum illud nõ hominibus modò, ſed angelis ipſis fuiſſe ſpectaculum cre-

dimus, cùm vir fortiſſimus ad ſacros fontes incredibili alacritate properaret, cùm ſe in vas ad eam rem praparatũ cupidiſſimè immergeret, cùm magna & clara voce Deum & homines teſtaretur, vt in ſe aqua illa ſpargeretur, ita ſe pro Chriſto ſanguinem ſuum vbi res ferret ſparſurum eſſe. Baptizatus igitur & nouo nomine Vuladislaus Iagello dictus, poſtridie Idus Februarias, eodem die reginam in matrimoniũ duxit, neq; multò pòſt conſecratus & inunctus, ac coronatus Rex Poloniæ, totum eum annũ in pacando regno conſumpſit. Eo autem anno, qui proximè ſecutus eſt, cùm ei nihil longiùs videretur, quàm dum populos ſuos in Chriſtianorum numerũ aggregatos videret, comitatus vxore & multis principibus viris, multis item Epiſcopis ac ſacerdotibus in Lituaniam profectus, quàm multis, quàm certis, quàm inuſitatis documẽtis pietatis ſuæ magnitudinem teſtatus eſt? Nam cùm populũ agrè ab inueterata ſuperſtitione auelli videret, ipſe omnibus inſpectantibus, manu ſua illis quas aliquando coluerat arboribus magna vi ſecures impingens, eaſq; ab radicibus deturbans, tũ ingentẽ vim aquæ profundens in illos tamdiu adoratos ignes; Non eſt, clamabat, non eſt Deus quod exſcindi ac deiici, non quod exſtingui poteſt. O mirificos Deos, quorũ alter alteri pro pabulo eſt, alter alterum abſumit. In venenatis autem & mortiferis animalibus quæ poteſt eſſe diuinitatis ſimilitudo? Agnoſcite, agnoſcite miſeri errorem veſtrũ, & reſipiſcite, & tandem aliquando mentis oculos ad Deũ omnium rerum effectorem conuertite: ne, dum æternum (vt falsò putatis) ignem colitis, in aliũ ignem verè æter-

nũm incidatis. Simul hæc, ſimul eis religionis noſtræ principia, vt poterat diſſerebat: vt eodem tempore & vetus ille ignis pro Deo habitus, exſtingueretur, & nouus ignis diuini amoris in eorũ pectoribus accenderetur. Cũq; neq; ſacerdotes quos ſecum adduxerat, Lituanicam linguã, neq; Lituani vllam aliam intelligerent, ipſemet eos ſummam fidei noſtræ ab Apoſtolis traditam, quã ſymbolum vocamus, ipſe formulã precandi à Chriſto Ieſu inſtitutam, ipſe cetera quæ diſcere ſolent ij, quos Catechumenos vocamus, in Lituanicũ ſermonem conuertẽs, neq; vllum in ea re laborem ſubterfugiens, edocebat. O regem rari, & ſingularis exempli. O ardorem animi cõmemorabilem. O pietatem omnibus ſeculis prædicandam. Ita igitur inflammauit Lituanorum animos, vt ad danda Chriſto nomina, & ad ſacroſanctam illam aquæ aſperſionem ſimul omnes facto agmine cõcurrerent, ſeq; longiorem moram pati non poſſe clamarent. Ideoq; ſolis nobilibus ſingulatim baptizatis, cetera multitudo idem ſacramentum cateruatim diſtributa ſuſcepit. Quid ego nunc exſtructarum ab eo ſacrarum ædium multitudinem, quid diuitiarum Eccleſiaſtici ordinis hominibus attributarum magnitudinem exponam? Quid ſuſceptos in Samogitia ad Chriſtum traducenda labores, & obita eadem illa munera, quæ in Lituania obierat? Illud verò minimè prætereundum eſt, quod ne regnandi quidem ſuauitas, maxima illecebra peccandi, quæ ſæpenumerò multos aduerſus alia omnia ſatis firmos abſtulit, vllam vim habuit, ad Vuladiſlai fidem ac conſtantiam labefactandã. Nam cùm Bohemi, quorum animis

paulò antè Ioannes Huß & Hieronymus Pragenſis peſtiferum opinionum ſuarum virus afflauerant, mortuo Venciſlao rege ſuo, legatos ad eum miſiſſent, per quos ei regnum deferebant, multiſq́ue precibus obſecrabant, vt id aut ipſe, aut Vitoudus frater ipſius patruelis ſuſciperet, maximo vterq́ue animo eorum preces repudiauit, addita illa nobili, & nunquam ſatis celebrata voce: Religionem ſibi eſſe, hæreticis imperare. Non patitur temporis breuitas, vt aut plura de hoc dicam, aut de eius filio Vuladiſlao tertio Poloniæ & Vngariæ Rege, qui, vt Pontificis maximi auctoritati pareret, cum Turcis, quos diu vexauerat, multiſque præliis fuderat, fregerat, afflixerat, redintegrato aduerſus pactas cum eis indutias bello, tum quoque magna eorum edita ſtrage, in ipſa tandem acie fortiſſimè dimicans interfectus eſt. Eadémque me cauſſa cogit, tum alios aliquot reges ſilentio inuoluere tum in Sigiſmundo primo Sigiſmundi Auguſti patre laudando eſſe breuiorem. Cuius pietatem quidem ac religionem magnificentiſſima templa partim inſtaurata, & refecta, partim ditata, partim etiam à fundamentis excitata, & perpetuum prohibendarum à regno ſuo nouarum opinionum ſtudium; bellicam verò fortitudinem tam multæ, tamq́ memorabiles de Moſchis, Valachis, de Tartaris, de Turcis victoriæ, &, vt cætera taceam, octoginta Tartarorum millia vno ad Boryſthenem prælio profligata teſtantur. Qui cùm octoginta duos vixiſſet annos, carus ſuis, metuendus hoſtibus, vtriſque venerandus, ſatur vita, ſatur gloriæ, moriens, Sigiſmundum Auguſtum non regni

magis quàm virtutum ſuarum hæredem reliquit. Hic ſi præſens adeſſet, Beatiſſime Pater, ſanctiſſimos pedes tuos deoſculatus, hac ad te oratione vteretur: Magno gaudio affectus ſum, Pater ſanctiſſime, cùm te ad Eccleſiæ gubernacula admotum, & in iſto celſiſſimo inter mortales ſolio collocatum eſſe cognoui. Qualem enim iamdudum certa & conſtanti fama eſſe te acceperam, tali gubernatore nauim Eccleſiæ in his turbulentiſſimis tempeſtatibus egere intelligebam. Quem in locum Chriſtiana Reſpub. deducta ſit, etſi dubitandum non eſt, quin tu ex iſta edita ac præcelſa ſpecula optimè videas; nos tamen qui ab hoſtibus vndiq; circumſeſſi ſumus, certè propius intuemur. Et ab hoſte immaniſſimo ac potentiſſimo inuadimur, & domeſticis ſeditionibus laboramus. Neq; vlla res maiores ei animos facit, quàm quòd intelligit grauiori, & implacabiliori odio Chriſtianos à Chriſtianis, quàm Chriſtianos à Turcis diſſidere. Ita qui coniuncti ac conſpirantes terrori eſſemus, diuiſi ac diſſentientes ludibrio & deſpectui ſumus. Iamqúe mali vis, inuitiſſimis, & ne quidquam retinentibus nobis, non obſcurè per partes vſque adhuc integras ſerpit. Et alia hoc regna nuper magno bonorum omnium mœrore ſenſerunt; & nos, quanquam omnia prohibendi cauſſa facimus, peruincere tamen non poſſumus, vt nihil populis noſtris vicinitate ac contagione noceatur. Hem, nunquámne his tot, tam grauibus, tam diuturnis calamitatibus remedium aliquod reperietur? At tu, Beatiſſime Pater, cuius & apud Deum preces propter ſanctitatem, & apud homines iuſſa, propter auctoritatem plurimum valent,

per illam qua genus humanum complecteris caritatem, per illam curam quam Chriſtianis omnibus & debes & praſtas, per illum ipſum, cuius in terris vice fungeris, Ieſum Chriſtum, ſuccurre ac ſubueni communibus malis, & omnes cogitationes, omnia conſilia, omnem auctoritatem ac potentiam tuam confer ad Chriſtianos populos & purgandos ab erroribus, & firma ac ſtabili concordia inter ſe deuinciendos. Quod igitur rex ipſe per ſe facere propter locorum diſtantiam non poteſt, id per hunc clariſſimum virum oratorem ad te ſuum facit: per eum tibi gratulatur, per eum ad te omnes vires ac copias ſuas defert: per eum tibi & huic ſanctæ Sedi obedie̅tiam præſtat, quamq; laudem à maioribus ſuis hæreditariam accepit excubandi aſſiduè pro Chriſtianis, & quicunq; hoſtes Chriſti atq; Eccleſiæ fuerint, eoſdem ſemper habendi pro ſuis, eam ſe diligentiſſimè, vt ſemper fecit, conſeruaturum, neq; vnquam ab eorum virtute degeneraturum eſſe promittit. Tibi autem, Beatiſſime Pater, cùm omnia fauſta & proſpera precatur, tum quo faciliùs ea quæ à te exſpectantur perficere poſſis, illud à Deo votis omnibus petit, vt publico Eccleſiæ bono non minus diu Pontifex viuas, quàm te Pontificatu dignum vixiſſe, omnes, qui verè & incorruptè iudicant, confitentur.

DIXI.

De

De toto ſtudiorũ ſuorúm curſu, deq; Eloquentia ac cæteris diſciplinis cum Iuriſprudentia coniungendis.

ORATIO XV.

HABITA ROMAE ANNO cIↄ. Iↄ. LXVII.

NON eram neſcius, cùm hanc Pandectarum interpetandarum prouinciam ſuſciperem, fore, vt multis ſermonem darem: quibus mirum ac nouum videretur, me, qui tot annos in hoc docendi munere ita conſumpſiſſem, vt eos modò libros attingerem, qui, aut ad eloquentiam, aut ad Philoſophiam pertinerent, mutata ſubitò voluntate, ad tractationem iuris ciuilis tam longo interuallo redire: à quo me plerique iampridem animum omninò auocâſſe, & ad mitiora ſtudia, tanquam ad Sirenum ſcopulos, adhæſiſſe, aut quaſi loti cuiuſdam Homericæ, ita illorum dulcedine, ac ſuauitate captum, huius iam ne per ſomnum quidem meminiſſe arbitrarentur. Quibus vt ſatisfaciam, ſimulqúe vobis omnibus huius conſilij atque inſtituti mei rationem reddam: etſi non libenter facio, vt de me loquar, tamen antequam progrediar longius, pauca quædam de toto ſtudiorum meorum curſu breuiter commemorare conſtitui: quæ ſi audire ac cognoſcere graue non erit, ſpero fore, vt grauiſ-

grauiſſimi quidẽ & eruditiſſimi homines, quos hîc adeſſe video, factum meum non improbent: vos autem optimi & ſtudioſiſſimi adoleſcentes, etiam fructum aliquem ex hac narratione capiatis. Cùm enim, quæ præcipuè res progreſſus meos retardauerit, méque decurſo iam ſpatio à calce ad carceres, vt dicitur, reuocauerit, cognoſcetis: forſitan, exemplo meo edocti, melius ipſi veſtris rationibus conſuletis. Ego igitur, vt primùm puer Grammaticorum & Rhetorum præceptis viſus ſum vtcumque imbutus eſſe, leuiter guſtatis Dialecticæ principiis; cæteris autem Philoſophiæ partibus ne à limine quidem ſalutatis, nulla Græcæ linguæ intelligentia, nullo rerum vſu, nulla antiquitatis cognitione inſtructus, animum ad ius ciuile appuli; & iis doctoribus, qui tum illis in locis optimi putabantur, annos aliquot operam dedi. Iámque eò proceſſeram, vt, quæ tum præcipuè laudes habebantur, & in argumentando ſatis acutus, & in reſpondendo non incautus, & quacunq; de re ageretur, abundè loquax eſſem: &, quod multis palmarium videbatur, multarum legum non intellectarum principia vno ſpiritu citare, multorum interpretum nomina recenſere, multos verſus, multas paginas, multas columnas, porticus etiam, vt opinor, periſtylia, & intercolumnia, nullo negotio, numerare quamlibet multa poſſem. Cùm ipſe me eo nomine circumſpiciebam, meq́; pulchrum, ac beatum putabam, tum vno ore omnes, vt ait Comicus, omnia bona dicere, & laudare fortunas meas: qui tantula ætate tantam mihi, vt ipſi putabant, ſapientiæ; vt res ipſa docuit, ſtultitiæ & inanium opinionum ſuppellectilem

lem

lem comparâſſem. Iam omnes me mei foro & cancellis & ſubſelliis deſtinabant: magnamq́ in ſpem venerant, rabulam me aliquem nõ in poſtremis fore, confidentem, acrem, contentioſum; præſertim cùm & natura eſſem firmis lateribus, & voce magna, &, quod caput eſt, illi me quos dixi magiſtri, ſi non multum ſapere; at certè, quod apud eos pro eodem erat, multũ audere multumq́ue clamare docuiſſent. Quid verbis opus eſt? Inibi iam erat, vt illud vitæ genus ingrederer, cùm Deus (Deus enim fuit: neq́ hoc mihi ex animo excuti poteſt) Deus igitur effecit, vt quædam Budæi & Alciati & aliorum eiuſdem notæ hominum ſcripta, quæ nunquam ante illud tempus adſpexeram, in manus meas venirent. Quæ cùm euoluere cœpiſſem, paſſimq́ in eis multa reperirem, quæ de magiſtris meis nunquam audîſſem: multas ſententias, quas illi me ratas ac firmas eſſe docuiſſent, grauiſſimis argumentis conuulſas ac labefactatas, multa ex Græcis ſcriptoribus deprompta, multa ex antiquitate repetita, quibus in omnibus mihi tenebræ eſſent: nolite quærere, quid mihi animi fuerit. Viſus mihi ſum de cœlo decidiſſe: aut in alium quendam orbem delatus eſſe: neq́ aliter affectus ſum, quàm egeni & inopes homines interdum ſolent, qui cùm totam noctem ſomniârunt ſe diuites repentè factos eſſe, vbi diu gemmas, aurum, purpuram dormientes contrectârunt, experrecti, omnia domi ſuæ obtenta telis aranearum vident. Quid facerem? ego ille paulò antè tumidus & ferox, cùm mihi de repente vultus, animus verba cecidiſſent: iamq́ue ſuffuſus pudore, verecundarer inter eos verſari, qui de me ita

magni-

magnificè ſenſerant: ſubduxi me clanculum ex illis, in quibus diu merueram, caſtris, & in Græciam nauigaui: id eſt, ad Græcarum litterarum & diſciplinarum magiſtros me contuli: eademq́ opera perluſtraui etiam vetus illud Latium: id eſt, omnes ad vnum veteres linguæ Latinæ ſcriptores diligenter & accuratè peruolutaui, ſedulò vndecumq; omnia colligens, quibus mihi iuriſprudentia inſtructior, & ornatior fieri poſſe videretur. Atque in hac peregrinatione, tum in Lycæi ambulationibus, tum in Academiæ ſpatiis, ſæpe me exercui: neq; aut illius è Gargetto delicati atque otioſi ſenis hortos inuiſos præteriÿ, quanquam venenorum quàm ſalubrium herbarum feraciores, neque diſiectas veteris illius Pœciles, non tàm Polygnoti manu, quàm Zenonis ingenio nobilitatæ, reliquias neglexi. Et vt magnam voluptatem capiunt, qui ad magnorum ac nobilium fluminum, Euphratis puta, aut Nili, fontes ac capita ipſa venerunt: ita iuuit me incredibiliter, cùm apud illos ſapientiſſimos ſenes cernerem, quibus ex fontibus manâſſent ampliſſima illa iuris ciuilis flumina, per quæ, toto orbe ſparſa atq; diffuſa, tam multi aſſiduè ſummo homines ingenio nauigarent. Interea, vt paterfamilias, qui, mercaturæ cauſſa in longinquas terrarum oras profectus, dulcem eximiéque animo caram domi vxorem reliquit, ſæpe de ea cogitans, ſicubi aut gemmam aliquam, aut ſcitè tornatum annulum, aut monile baccatum, aut ſegmentatam veſtem, aut talia mundi muliebris ornamenta conſpexit: ſtudiosè omnia comparat ac ſeponit, quibus eam, domum reuerſus, muneretur: ſic me per omne ſcriptorum genus vagan-

vagantem nunquam ea cura ac cogitatio deſerebat, ecquid decerpere ac delibare ex eorum vnoquoque poſſem, quod, cùm ad iuriſprudentiam reuerterer, ad eam expoliendam & exornandam accommodatum eſſet. Sciebam enim quàm turpe haberetur, & diu manere, & inanem redire. Quod autem Homerus ait; Vlixem in illo diuturno errore crebrò ſpectare ſolitum Ithacam verſus: itidem ego ad iuriſprudentiam indentidem reflectebam oculos: & ab ea tam diu abeſſe me, vix ſatis æquo animo ferebam. Quinetiam, ne me amœniores illæ diſciplinæ vſu quodammodo ſuum facerent, multa ſæpenumerò faciebam vſucapionis interrumpendæ gratia: quod & mea qualiacunque ſcripta declarant, crebris iuriſconſultorum adſperſa ſententiis, & quotidianæ diſputationes, quibus, quoties erat occaſio, aliquid ex hac diſciplina petitum intexebatur, non obſcurè indicabant. Nunc, cùm mihi videar non ea quidem omnia, quæ animo conceperam, perfeciſſe, ſed vſque eò tamẽ progreſſus eſſe, vt iis, qui iuris ciuilis cognitionẽ ex ipſis fontibus haurire cupiunt, opis aliquid adferre poßim: putaui tempus iam ipſum poſtulare, vt prodirẽ, & nauatæ in hoc genere ſtudiorum operæ, ſpecimẽ aliquod darem. Cur autem Pandectas potiſſimùm extra ordinẽ interpretari voluerim, cauſſa hæc fuit. Videbam eruditiſſimos in hac ſchola viros, quibus docendi iuris munus mandatum eſt, ita ſe in eo gerere, vt, ipſa ſi loqui poſſet iuriſprudentia, non certius, aut copioſius, aut maiori cum dignitate videatur explicatura ſenſus ſuos, quàm ab illis quotidie explicantur. Omnia ex eorum ore profluũt, quæ in hac arte, aut cogi-

cogitari prudenter, aut diſputari acutè, aut certò definiri ac ſtatui poſſunt. Itaq; cùm in omnibus habeam quod admirer, in nullo habeo quod deſiderem. Sed illi tamen, quid dignitati ſuæ, eíque, quam meritiſſimò obtinent, auctoritati conſentaneum ſit, intelligentes, perpetuò in grauium & arduarum quæſtionum tractatione verſantur: exquiſitam ſingularum vocum explicationem, vt humile quiddam, neq; ſatis dignum, in quo tempus conterant, aut prætermittunt, aut modicè attingunt. Planeq́; ſi ad eos audiendos ij tantùm accederent, quos oporteret, id eſt, qui prius in Grammaticorum, Rhetorum, Philoſophorum ſcholis diu multumq́; exercitati eſſent: nihil amplius, quàm quod ipſi cumulatiſſimè præſtant, requireretur. Nunc, quod ego me principiò feciſſe dixi, vt ad ius audiendum aliarum omnium artium rudis accederem, in eo vereor ne etiam hodie à pleríſque peccetur. Cogitaui igitur, ſi pro mea virili parte huic incommodo mederi ſtuderem, neque inuidioſum id mihi, neque inutile aliis fore. Nam neq; inuidiam habet vllam, quod ab aliis neglectum iaceat, id ſumere: & in exercitu non tantùm imperatorum & tribunorum ac centurionum, ſed & gregariorum militum, & calonum quoque ac lixarum aliquis vſus eſt. Neque ſi gubernatorum in naui regenda præcipuum eſt munus, non ij quoque vtiles ſunt, quorum in ſentina exhaurienda omnis conſumitur labor. Quanquam, ſi id quod res eſt fateri, ſi recta & vera ſpecioſis, ac fucatis anteponere, ſi, quanti res quæque ſit, non quanti vulgo fiat, ſpectare volumus: multò plus eſt in hac pura & ſimplici verborũ explica-

tione

tione momenti, quàm plerique fortaſſe ſuſpicarentur. Nam cùm verba, vt ait Ariſtoteles, ſint eorum, quæ animo concepimus, notæ: fieri nullo modo poteſt, vt, qui vim verborum non percipit, eam ſententiam, quæ illis verbis expreſſa eſt, aſſequatur. Itaque & idem Ariſtoteles alibi ait, eos, qui, quid quoquo verbo propriè indicetur, non ſatis intelligunt, in rebus iudicandis ſæpenumerò falli: & apud Platonem Cratylus ex verborum intelligentia cognitionem rerum pendere dicit. Et quis tandem eſt, qui neſciat, patrũ auorumq́ noſtrorum memoria, cùm peruerſa quadam ac peſtifera opinio inualuiſſet, nihil cultum orationis, nihil hiſtoriæ veteris notitiam, ad eos, qui graues ac ſerias diſciplinas tractarent, pertinere; Græcas verò litteras etiam impedimento eſſe, quanta & quàm denſa caligo vniuerſum prope terrarũ orbem obtexerit? quantaq́ verborum neglectum, rerum ignoratio conſecuta ſit? Sed, quid neceſſe eſt huic rei aliunde argumenta petere? Illi ipſi, quorum libros quotidie terimus, veteres iuriſconſulti in explicãdis legibus, ſenatuſconſultis, edictis prætorum aut ædilium, conſtitutionibus, decretis, epiſtolis principum, quam, quæſo, viam rationemq́ tenuerunt? Nempe in patefacienda ſingularum vocum vi ac proprietate tam multi tamq́ aßidui ſunt, vt magnam induſtriæ ſuæ partem in eo conſumere videantur. Quod prolatis ac productis ipſorum locis probarem, ſi, quàm facilè, tam neceſſarium eſſet. Antiſtium Labeonem iuriſconſultum nobilißimum cùm alicubi valde commendâſſet Gellius, ad poſtremum addit: Latinarum vocum origines rationeſq́ percalluerat: ea-

quę pręcipuè ſcientia ad enodandos iuris laqueos vtebatur. Hos me ſequentem duces, nemo, vt opinor, meritò culpauerit. Quam igitur interpretandi viam nobis Vlpianus, Paulus, Gaius, Marcellus, cęteriq́ iuris antiſtites praiuerunt, eam ſequemur, & eorum veſtigiis, quantum vires noſtrę ferent, inſiſtentes, ſumma ope conabimur, efficere, vt neq́ pratermittamus neceſſaria, neq́ inutilia conſectemur: & quotidie tamen aliquid minimè vulgare minimeq́ contritum adferamus. Quod vt iam nunc perſpicere poſſitis, dum ad titulum de iuſtitia & iure interpretandũ accedo, quaſo, diligenter attendite. DIXI.

Cur ad munus docendi, quo ſe ſponte abdicauerat, reuocatus ſit.

ORATIO XVI.

HABITA ROMAE PRID. KALEN. Mart. Anno cIↃ. IↃ. LXIX.

QVOD *antiquitus à ſapiẽtiſſimis viris dictum eſt, non licere cuiquam mortalium quid facturus, aut non facturus ſit, certò pronunciare: quòd in vita multa eueniunt, tum vt ea ne facias, quę facere decreueris; tum ea vt facias, quę nunquam facere conſtitueris: id ego & ſape antehac in aliis, & in meipſo nuper veriſſimum eſſe cognoui.*

gnoui. Nam in hoc publicè docendi munere quinquennium iam cum aliqua hominum approbatione verſatus, eo me, vt ſcitis, ſuperioribus menſibus ſpontè abdicaueram: idq́ eo animo, vt, quod ex me ſæpe auditum eſt, nunquam me poſtea eandem prouinciam ſuſcepturum, nunquam eoſdem labores denuò ſubiturum putarem. Cogitabam, ſatius eſſe deſinere quàm deficere: me, ſiue placuiſſem, ſatis iam ſpectatum eſſe; ſiue diſplicuiſſem, plus ſatis: ſatius eſſe cum deſiderio, quam cum ſatietate diſcedere: vtcunq́ eſſet, tradendam quaſi curſu aliis lampada, qui & laboris patientiores, & doctrinæ copia inſtructiores, inſtitutam hîc & incohoatam à nobis maiore animo, quàm viribus iuriſprudentiæ cum eloquentia & cum antiquitatis cognitione coniunctionem exædificarent, ad ſummumq́ perducerent. Mihi ad nominis mei commendationem abundè videbatur, tanti ac tam præclari operis, aliqua ſaltem fundamenta ieciſſe, & præſtando, quod poſſem, aliqs qui plus poſſent, vt experiri vellent, exemplo meo excitâſſe. Iamq́ totus in eo eram, non vt me languori quidem ac deſidiæ dederem: qui ſemper ignauorum vitam mortemq́ iuxta æſtimaſſem: ſed ad eas artes mecum recolendas ac celebrandas referrem, quibus vſque à puero deditus fui: & ad mandandas litteris cogitationes quaſdam meas, quibus efficerem, conarer quidem certè, vt quod mihi otium Hippolyti Cardinalis Ferrarienſis ſtudiorum ac fortunarum mearum patroni ſumma liberalitate conceditur, eius aliquis fructus non ad præſentes modò & eos qui nunc ſunt, ſed & nunc ad exteros, & olim ad poſteros perueniret. In

hac me cogitatione defixum, & tanquam in portu, complicatis velis, ceteriſq; armamentis omnibus compoſitis quieſcentem, veſtra, Cardinales ampliſſimi, auctoritas expergiſci denuò, & ſubductam iam nauim mutato cõſilio, deducere, & vela ventis pandere coëgit. Quæ mihi res eo mirabilior viſa eſt, quòd non deerant homines & ingenioſi, & eruditi, & exercitati, qui vobis ad hoc munus obeundam vltro ſtudium atq; operam profiterentur ſuam: quorum etiam vnum à me ipſo verè atq; ex animo commendatum eſſe memini. Itaque, vt in hiſtoriis eſt, eos, qui M. Catonem in pratura petitione ſuperârant, ipſoſmet mirari ſolitos, quòd ſe tali viro populus Romanus prætuliſſet: ſic fateor, mihi mirum viſum eſſe, quid ita vobis potius libuerit, me alia iam omnia cogitantem, etiam cum aliqua ad vetus honorarium acceſſione reuocare, quàm in locum meum aliquem ex iis ſufficere ac ſubſtituere, qui id in beneficij loco petebant. Quod ego neque ita me ignoro, vt mihi tribuam, ac non veſtræ potius humanitati, quàm vlli merito meo acceptum feram; & tamen non debeo eſſe, aut aduerſus dignitatem meam, aut aduerſus veſtra iudicia improbè curioſus. Nam, ſiue aliquid eſſe in me, cur hic honos mihi habendus eſſet, iudicâſtis, potius eniti ac contendere debeo, vt veſtram de me opinionem rebus cõfirmem, quàm vt verbis refellam: ſiue, quod magis credo, veſtra tantùm in eo humanitas, & quadam erga me voluntatis propenſio valuit, non minus optabile, aut honorificum duco, à vobis amari, quàm magna aliqua ſiue eruditione, ſiue eloquentia præditum iudicari. Illud quidem neque

que reticere, neque diſsimulare poſſum, recentem iſtam veſtra erga me voluntatis ſignificationem magnum mihi onus impoſuiſſe, magnam curam & ſollicitudinem, magnam vigilandi, laborandi, contendendi omnes induſtria mea neruos neceſsitatem attuliſſe. Non enim mihi tantùm elaborandum eſt, vt, ſi quam mihi exiſtimationem ſuperiorum annorum labores vigiliaq́; pepererunt, eam conſeruem ac tuear: ſed multò magis, vt veſtra de me iudicia ſuſtineam, & aliqua ſaltem ex parte reſpondeam illi exſpectationi, quam de me, vt veriſimile eſt, in multorum animis pondus auctoritatis veſtra concitauit. Quod quidem me ſtudioſiſsimè conſtantiſsimeq́; facturum vobis omni adſeueratione cõfirmo, daturumq́ue operam, vt hac, qua nunc cincti ac circumfuſi eſtis, ſtudioſorum adoleſcentium multitudo, ſi nulla alia re, at certè induſtria & aſsiduitate vix alium quemquam à vobis ad rationes ſuas accommodatiorem huic muneri præfici potuiſſe fateatur. Sed iam tempus eſſe videtur, vt ſpecimen vobis aliquod exhibeam eius rationis ac via, quam & vſq; adhuc in docendo tenui, &, niſi vos aliud iubeatis, deinceps perpetuò tenere decreui. Quod dum facio, date mihi, obſecro, hanc veniam, vt auertam à vobis orationem, atque ita diſſeram, quaſi ij tantùm adeſſent, quorum cauſſa me rude iam, vt arbitrabar, donatum, in hanc arenam denuò reuocandum cenſuiſtis.

DIXI.

De Doctoris officio, deque modo Iuriſprudentiam docendi.

ORATIO XVII.

HABITA ROMAE PRID. NON. Nouemb. Anno cIↃ. IↃ. LXIX.

*M*Aiorem *indies fructum capio ex hoc conſilio atque inſtituto meo, exornandi iuris ciuilis, neque lautius modò ac nitidius, ſed diſtinctius etiam & ad rudiorum captum accommodatius, quàm plerique vulgò ſolent, explicandi. Nam etſi ſatis intelligo, non tantum mihi eſſe vel virium vel auctoritatis, quantum ad hoc, quod animo concepi, quódque omnibus votis expeto, planè perficiendum requireretur: iuuat tamen, tanti ac tam præclari operis qualiacunque fundamenta iacere, experiri ſi fortè alios rebus omnibus inſtructiores commouere, & ad eandem cogitationem ſuſcipiendam excitare poſſim: efficere denique vt quicunque olim de hoc meo conatu verè iudicare & poterunt & volent, quiduis mihi potius, quàm aut in deligenda rectè docendi rationes ac via iudicium, aut in eadem aliis commonſtranda voluntatem defuiſſe fateantur. Quibus enim rebus eius, qui quacunque artem docere inſtituit, officium contineri arbitror, eas vt præſtarem, & alias ſemper, & præcipuè ex quo libros Pandectarum explicare ingreſſus ſum, magno mihi ſtudio elaboratum eſt. Ac ne quis fortè*

fortè quærat, quæ tandem illa ſint, in quibus & multum operæ poſuiſſe me dico, & multum ponendum eſſe omnibus, qui docendi munus ita vt oportet obire ac ſuſtiere meditantur: exponam ea, vt potero, breuiter, vobíſque poteſtatem faciam, ex iis quæ hodierno die de doctoris officio dicam, exiſtimandi quid à me in poſterum non exſpectare tantùm, ſed etiam exigere debeatis. Exiſtimo igitur duobus verbis comprehendi poſſe munus eius qui docet: videndum enim ei eſſe, quid doceat, & quomodo. Prius illud eam vim habet: curandum eſſe ei, primùm vt vera doceat; tum vt propria eius artis, in qua verſatur, aut certè cùm eo quod agitur coniuncta & cohærentia. Modus autem docẽdi is eſt, vt perſpicuè doceat: quod duabus rebus conficitur, ordine, & genere ſermonis ad res enodandas & enucleandas accommodato. Hæc omnia qui præſtet, vt in docendo & vera tradat, & pertinentia ad eam artem quam docet, & ea ita diſtinguat, vt ſuo quidqúe loco digerat ac collocet, & verbis propriis, ſignificantibus, ab eorum qui purè ac nitidè loquuntur conſuetudine non abhorrentibus efferat, atque eloquatur, ei ego nihil omninò ad ſummi ac perfecti doctoris laudem deeſſe ſtatuo: qui autem cum ea plenè quidem & abſolutè præſtare non poſſe ſe agnoſcat, eo tamen quidquid habet virium confert, vt ad eas laudes quàm poteſt proximè accedat, digniſſimum eſſe, cuius honeſtiſſimos conatus, & induſtriam ad præclara tendentem bonorum omnium perpetuus applauſus approbatioqúe comitetur. In his omnibus variè peccatum eſſe video à multis eorum, qui quadringentos ferè abhinc an-

nos ius ciuile tractârunt: quorum etiam nonnulli tanto apud multos in pretio ſunt, vt, quaſi Atlantis humeris cœlum, ita eorum auctoritate huius artis dignitas ſuſtineri putetur. Nam & multa ſæpe pro veris falſa docuerunt: & referſerunt libros ſuos alieniſſimis quæſtionibus: & ſine vllo ordine omnia tradiderunt: & cùm Latinè loqui neſcirent, nouum quoddam & monſtroſum ſibi confinxerunt loquendi genus, vt ſi veteres illi Pauli, & Vlpiani, & Papiniani & cæteri iuris antiſtites reuiuiſcant, multis interpretibus eis opus futurum ſit, ad eos qui ſcripta ſua interpretati ſunt intelligendos. Ac cur falſa quidem pro veris tradiderint, non negauerim alias quoque fuiſſe cauſſas: duas tamen præcipuas fuiſſe arbitror: ignorationem antiquitatis, & peruerſum quoddam ſtudium contradicendi. Etenim cùm tota Reipub. atq; imperij Romani facies ita verſa atq; immutata eſſet, vt nullum retineret veteris formæ veſtigiũ, aliæ conſuetudines eſſent, aliæ leges, alia religio, alij magiſtratus, alia iudicia: exſtincto autem lumine Latinarum & Græcarum litterarum, omnia denſiſſimis ignorantiæ tenebris ſepulta atque obruta tenerentur: fieri nullo modo potuit, quin homines eius Reipublicæ ignari, cuius leges & iura tractabant, tanquam in illuni nocte ſine lũmine errantes, ſæpe offenderent, ſæpe laberentur, ſæpe quouis potius, quàm quo inſtituerant, peruenirent. Ad quod incommodum cùm aliud acceſſiſſet ex praua quadam ambitione, quæ multorum ex illis animos occupârat, vt indecorum putarent, cuiquam aſſentiri, ac tum demum ſibi pulchri ac beati viderentur, ſi ſuperiorum

placita labefactare ac ſubuertere; ipſi autem aliquid, quod ante ſe nemo dixiſſet, adferre potuiſſent: quaſi clauum clauo, ſic opinionem opinione trudentes, eò tandem rem perduxerunt, vt, cùm receptum ſit, in rebus iudicandis communem interpretum ſententiam ſequendam eſſe, ſæpenumerò, quæ in plures probata ſit, in tanta diſcrepantia ac varietate dubitetur. Scitũ autem eſt quod ait Plato, ſemper inter ſe conſentire eos qui aliquid ſciunt. Nam neq; ſciri poteſt niſi quod verum eſt: neque in quaque re verum eſſe amplius vno poteſt. Iam, quod ſecũdo loco poſui, multas ſæpe ab eis inculcatas quæſtiones, neq; iuris ciuilis proprias, neq; ad id quod in manibus erat, vllo modo pertinentes, id quin verum ſit, dubium nemini vnquam futurum eſt, qui eorum ſcripta vel per tranſennam, vt dici ſolet, adſpexerit. Niſi fortè quærere, quæ ſit poteſtas, ablatiui, vt loquuntur, abſoluti, aut gerundij, aut relatiui, QVI, QVÆ, QVOD, *& ſimilia, quæ vel referre piget, Grammaticorum non eſt potius quàm Iuriſconſultorum: aut quæ ſit ratio definiendi, quid interſit inter definitionem & notationem vocabuli, quando liceat argumentari ab enumeratione partium, non Dialectici potius, quàm Iuris ciuilis profeſſores, docere debent: aut denique innumerabilia, quæ eorum commentarios legentibus paſſim occurrunt, non melius & verius ab iis artificibus quorum propria ſunt explicantur. Nam de ordine quid dicam? quem ſemper ſapientiſſimus quiſq; plurimi fecit: cui tantum tribuerunt quidam ex veteribus Philoſophis, vt ſummum ac ſupremum huius vniuerſitatis parentem atque opificem*

Deum dicerent in orbe condendo nihil aliud præſtitiſſe, quàm quod confuſas & permiſtas inter ſe rudis materiæ partes diſcreuiſſet, certoq; ordine ſuis quamq; in ſedibus collocâſſet. Impia opinio, fateor. Omnia enim non tantùm digeſſit ac diſpoſuit, ſed ex nihilo effecit ac procreauit Deus. Sed tamen ex eo intelligi poteſt, quæ illorum de ordine opinio fuerit, quantámque vim in eo ineſſe crediderint: cùm à quo nihil amplius quàm confuſas mundi partes in ordinem adductas eſſe dicebant, eum tamen ipſi quoq; cum ceteris veriſſimo nomine parentem ac conditorem omnium rerum vocarent. Exſtat præclara ſententia apud Xenophontem in Oeconomico, nihil eſſe aut pulchrius, aut ad vſum commodius quàm ordinem: nihil contrà aut adſpectu fœdius ac deformius, aut quod plura omnibus rebus incõmoda adferat, quàm confuſionem ac perturbationem. At noſtri illi cùm dialecticen aut non didiciſſent, aut ita didiciſſent, vt non didiciſſe præſtaret: quibus, quæſo, modis omnia miſcuerunt? qualem nobis cuiuſq; generis præceptorum farraginem reliquerunt? Vt ſi quis ruſticus hordeum, triticum, viciam, legumina in vnum aceruum conferat, non illius aceruum horum commentariis exiſtimem perturbatiorem forè. Mihi quidem, cùm in eos inſpicio, ſæpiſſimè Ouidiana illa de Chao in mentem veniunt:

Quaq; erat & tellus, illic & pontus & aër.

Non aliter enim apud hos, vbi, verbi cauſſa, de auctoritate magiſtratuum agitur, dicetur etiam aliquid de teſtamentis: vbi de emptione & venditione diſſeritur, aliquid de pœnis, aut de auctoritate tutorum inſeretur:

nihil

nihil eſt denique quod certam ſedem ac domiciliam habeat: nihil quod non alieniſsimo æquè facilè ac ſuo loco pertractatum reperiatur. Inde illæ crebræ ex vno in aliũ locum reiectiones: cùm te, quod hîc agendum ac tractandum erat, id iubent ex alio petere, in quo tale quidquam agi, nunquam, niſi admonitus, diuinare potuiſſes. Prorſus vt ſi quis paterfamilias veſtem non in veſtiario, ſed in arca panaria conderet: panem ex puteo hauriret, piſces in nemore, lepores in piſcina incluſos haberet. Apud Ariſtotelem primo Phyſicorum recenſetur opinio veterũ quorundam, in quibus fuit & Anaxagoras, qui quidlibet in quolibet ineſſe dicebant: idq́ue exprimebant hemiſtichio quodam, vt opinor, Empedoclis, πᾶν ἐν παντὶ μέμικται, Hoc an in Phyſicis verè dicatur, viderint qui illa tractant: in talium certè interpretum commentariis veriſsimè dici poteſt. Atque hoc ſunt etiam qui eos de induſtria feciſſe dicant, vt artem iuris obſcuriorem, ac difficiliorem cognitu redderent, & ad cæteros labores illum quoque adderent, quo excarnificarent diſcentium ingenia, peruolutandi ſæpe illas ingentes librorum moles, & omnia alieno loco potius quærendi quàm ſuo. Quod ſi verum eſt, (nam ego quidem aliam potius fuiſſe cauſſam ſuſpicor, neque ita de eis malè ſentio, vt, cùm melius poſſent, noluiſſe credam) ſed tamen ſi ita eſt, non obſcurum eſt, quam eis pro tam ſancto atque honeſto propoſito gratiam debeamus. Vltimus locus erat de genere dicendi, quo dixi eos, quidquid docent, vti debere nitido, perſpicuo, vſitato, tali deniq; vt ſine vllis ſalebris, ſine vlla adſperitate influat in

aures

aures animoſq; diſcentium, eiſq; ſe non adſcita fuciſq; ac pigmentis quæſita, ſed naturali pulchritudine ac ſuauitate commendet. A quo ij quos dico quàm longè omnes abfuerint, quis non videt? Et ſunt tamen qui eos defendant: vt nulla eſt tam mala cauſſa quæ patronos non inueniat: dicuntq; eloquentiam in eo qui ius docet, non requiri: ſatis eſſe ſi artem ſuam teneat: eius præcepta dum tradat, quibus ea verbis pronunciet, nihil intereſſe. Citant etiam in eam rem verba quædam Ciceronis, quibus ait, ſe in Philoſopho eloquentiam, ſi adferat, non aſpernari; ſi careat, non admodum requirere. Nimium delicatos eſſe, qui in tanta præclariſſimarum rerum copia etiam verborum concinnitatem requirant: & perinde facere ac ſi optimos & ſaluberrimos cibos faſtidirent, niſi in auro aut in gemmis apponerentur. Tum præterea facilius intelligi ac percipi quæ qualibuſcunq; verbis ſine delectu efferuntur, quàm ſi quis in eiſdem pura ac Latina oratione exprimendis elaboraret. Poſtremò, vſu hoc iam & experientia compertum eſſe, quibus verborum cura eſt, eos exſuccos ferè, & aridos, & exſangues, & grammaticos potius aut ludimagiſtros, quàm veros & ſolidos iuriſconſultos euadere: cùm contrà, qui magno & forti animo contempſerunt ſermonis delicias, & illud horridum, incomptum, agreſte, ruſticanum dicendi genus adamârunt, ij demum iuris ac legum cognitione impleant pectus, in conſultationibus, in foris, in ſubſelliis regnent, in omnium maioris momenti controuerſiarum diſceptatione ac diiudicatione dominentur. Quibus vt reſpondeam, primùm dico,

non

non exiſtimare me eloquentiam, neq; ad ius, neq; ad vllam omninò artem tractandam, neceſſariò requiri: ne ad illam quidem ipſam, qua fieri eloquentes putantur. Multos enim accepimus, cùm ipſi eloquentes non eſſent, optimos tamen aliis ad eloquentiam duces ac magiſtros fuiſſe: qualē in Græcia Hermogenem, in hac vrbe Quinctilianum fuiſſe aiunt. Et Ariſtoteles, ſi ſe ad dicendum contuliſſet, fortaſſe multos habuiſſet ſuperiores, quo tamen eloquentiæ præcepta nemo vnquam melius, aut perfectius tradidit. Munditiam quidem ſermonis non in artibus modò docendis, ſed etiam in congreßibus & in familiari colloquio ab omnibus ingenuis & paulò liberaliùs inſtitutis hominibus requirendam puto. Non gemmas, non aurum, non emblemata requiro. Fictilibus æquo animo cœnare poſſum: præſertim ſi epulæ ſint, vt ais, exquiſitæ: ſed illa ipſa fictilia terſa ſint, niteant, appetentiam potiùs quàm vomitum concitent. An tu conuiuatorem feras, qui quamlibet lautos cibos in vaſis cœno ac luto conſpurcatis apponat? Nam quod aiunt faciliùs intelligi quæ ita dicuntur: credo equidem hoc inter ipſos verum eſſe. Balbi enim balbos, vt eſt in prouerbio, melius intelligunt. Ingenui quidem adoleſcentes, in Ciceronis, Cæſaris, Plauti, Terentij & ſimilium libris exercitati, & Latinæ linguæ intelligentes, nouos ſibi de verborum ſignificatione commentarios conquirant oportet, cùm acceſſuri ſunt ad illas mixobarbaras cantiones. Neque enim vna ſaltem lingua eſt qua loquuntur, ſed deterrimus quidam cinnus ex fœdißima barbararū, peregrinarum, inauditarum vocum colluuione, olens,

vt ſeruus ille Plautinus ait, allium, hircum, haram, ſuem, canem, capram commiſtam: vt quemadmodum odor qui ex Auerno afflabatur, ſuperuolantes aues necare ſolitus dicitur, ita illud pus, illa ſanies, illud virus optima quaque ingenia exanimet. Ego quidem certè multos noui optimo adoleſcentes et acutiſsimo ingenio præditos, qui cum in aliis diſciplinis exercitati, ad artem ſe iuris accingerent, talium magiſtrorum incondita voce perterrefacti, refugerunt, retulerunt pedem:

Improuiſum aſpris veluti qui ſentibus anguem
Preßit humi nitens, trepidúſque repentè refugit.

Quod autem quaſi firmamentum defenſionis ſuæ ponunt, non poſſe quemquam magnum iuriſconſultum euadere, cui vlla faciendæ ac poliendæ orationis cura ſit, prô Deum immortalem, etiámne hoc tam erudito ſeculo, in hac tanta luce ac ſplendore diſciplinarum omnium cuiquam ſe perſuaſuros putant? Quemquam ne ex illo ſuo grege inquinatè ac contaminatè balbutientium potiùs, quàm loquentium proferent, quem cum Alciato, cum Duareno, cum Connano comparare audeant? Sed hoc omitto: ad id, quod inſtitueram redeo. Dixi quatuor eſſe, quæ, qui ius docent, præſtare debeant: vt vera doceant, vt ad rem pertinentia, vt ordine, vt genere dicendi apto ad docendum. Id qui non præſtarent, culpaui. Dicet aliquis: Quid tu te igitur ea præſtaturum eſſe profiteris? Non auſim tantum de me, aut mihi, aut vobis polliceri. Illud quidem non dubitanter adfirmo, neq; planè imperatum eſſe me ab iis, quæ ad id efficiendum neceſſaria ſunt, & vt aliquid olim præſtitiſſe dicar ſummam dili-

diligentiam adhibiturum. Sed, vt diei tempus eſt, diutius detinendi non eſtis. Die craſtino conabor viam vobis munire ad titulum de Pactis minore negotio intelligendum. Dicam cur de pactis agatur hoc loco: tum quid ſit pactum, quæ pactorum diuiſiones: qui quibus paciſci poſſint: quidq; ſint pactorum effectus. Hæc craſtinæ diſputionis capita futura ſunt. Inde ad ea iuriſconſultorum veterum fragmenta, quæ in hunc titulum relata ſunt, ſigillatim interpretanda veniemus. DIXI.

De auctoritate & officio Iudicum.

ORATIO XVIII.

HABITA ROMAE POSTRIDIE Non. Nouemb. Anno cIↃ. IↃ. LXXI.

CONSTITVERAM *hodiè, nulla, vt Gaius noſter loquitur, præfatione facta, ad tractationem earum rerum, quas hoc anno docere inſtitui accedere: idq; & vobis vtilius, & mihi conueniẽtius fore arbitrabar. Niſi me amici quidam, quorũ & iudicio, & auctoritati plurimũ tribuo, de fixa iam ſtatutaq; ſentẽtia deductum, ſibi potiùs quàm mihi, hac in re morem gerere coëgiſſent. Neq; tamen eis planè adſenſus ſum: ſed, vt Homericus Iuppiter, partem eius quod petebant conceſſi, partem negaui. Nam quod à me contendebant, ne ſtatim in ea quæ huius artis propria ſunt ingrederer, ſed*

hoc

hoc anniuerſarij laboris quaſi veſtibulum populari aliqua & magis ad omnium ſenſus accommodata diſputatione exornarem, in eo non grauatè ipſorum voluntati acquieui: quod auctores erant, vt aliquod mihi vndecumque argumentum ſumerem, quamlibet remotum & alienum ab eo quod ageretur, populare modò, & plauſibile, & in quo oſtentare vim ac copiam dicendi liceret, id vt ipſos à me obtinere ſinerem, ipſe à me non potui obtinere. Vix iſta faciebam adoleſcens, cùm & omnes vias perueniendi ad aliquam eloquentiæ famam ſtudioſè conquirerem, & iis in artibus exercerer, quas qui tractant, in eis hæc non ferri modò, ſed & requiri ſolent. Hac verò ætate, & hac qualicumq; hominum opinione de me, & hoc ſuſcepto munere, quod ab omni vanitate longiſſimè abeſſe debet: ſi puerorum aut ſophiſtarum in morem de comenda ac pingenda oratione ſolicitus ſim, & ſine vlla neceſſitate eas mihi ad dicendum materias deligam, in quibus bellè ac commodè aliquid dicere poſſe videar ineptis fortaſſe gratum faciam; quos ſemper fucata & inania omnia, magis quàm vera & ſolida delectant: grauium certè ac cordatorum hominum non effugiam iuſtam ac meritam reprehenſionem. Obſequamur igitur amicorum petitioni: ſed ita, vt ne obliuiſcamur, quid deceat. Explicaturus ſum eam partem Digeſtorum, in qua de iudiciis diſſeritur. Sed prius dicam nonnulla de ipſo munere iudicandi, quantum in eo ſit auctoritatis, quantum ponderis & momenti ad totius Reipub. felicitatem: tum, qualem eſſe eum oporteat, qui ei muneri rectè & pro dignitate præfuturus ſit:

ſit: quæ in iudicando ſeruanda, quæq; fugienda videantur: quæ omnia à noſtris quidem partim modicè attinguntur, partim vt certa & indubitata ponuntur: à Philoſophis autem, vnde noſtra fluxerunt, accuratè ac copioſè pertractari ſolent. Dicam autem non oratorio more, ſed hoc noſtro ſcholaſtico, & vmbratili, & ſedato, non ad permouendos animos, ſed ad docendos, non ad faciendos clamores, ſed ad ſilentium potius & attentionem obtinendam idoneo. Ita me duas res conſecuturum eſſe confido, vt & amicorum petitioni, ſi minus plenè, at certè aliqua ex parte ſatisfiat: & hoc quamuis ex alia arte accerſitum diſputationum mearum caput cum cætero corpore ſatis aptè ac concinnè cohærere videatur. Tanta igitur eſt, vt hinc potiſſimùm exordiar, in omni ciuitate eorum qui iudiciis præſunt auctoritas, vt ex eis potiſſimùm Reipub. felicitas aut infelicitas pendeat. Etenim verè dixerunt veteres, legem eſſe animam ciuitatis, & perinde felicem aut infelicem euadere vnamquamque ciuitatem, vt bonis malíſue legibus temperata eſt. Vtor hîc legis nomine magis ad populi conſuetudinem, quàm ad veritatem: ſcio enim, ſi qua mala lex ſit, eam ne legis quidem nomine dignam eſſe. Sed ſi tantum poſitum eſt in legibus: legum autem ipſarum nullus eſt vſus, niſi ſint qui eas exſequantur ac cuſtodiant: & legum miniſtri ac cuſtodes magiſtratus, vnde eos nomophylacas Plato vocat: magiſtratuum porrò præcipua vis in exercendis iudiciis cernitur: conſtare opinor, qualia in ciuitate iudicia ſint, talem eſſe totius ciuitatis ſtatũ. Imò verò ea prima fuit antiquiſſimis temporibus cauſ-

ſa congregandarum ciuitatum: vt eſſent, qui vim coërcerent, tenuiores à potentiorum iniuriis defenderent, ſuum cuiq; tribuerent, iuris æquabilitatem inter omnes proportione tuerentur. Hanc originem creandorum regum fuiſſe, quod vetuſtiſsimum in terris imperij nomen eſt, Herodotus, & ab eo mutuatus Cicero tradunt. Itaque reges ipſi antiquitus iudicabant, vt Minos, cuius ſingularis iuſtitia iudicem eum, veterum opinione, etiam apud inferos fecit: vt Tenes cultus apud Tenedios pro Deo: quem cùm ſecuri inſulam ex ſe dictam obambulare ſolitum tradunt: eaq; percutere, quos, cauſſa diſcuſſa, iniuriam feciſſe cognôſſet: vt Philippus Macedo, quem etiam patienter tuliſſe accepimus, obiurgatum ab anicula, cui audienda ſibi eſſe otium negauerat: cùm illa retuliſſet, ne regnaret igitur, ſi audiendis ac diiudicandis cauſsis vacare nollet. Et perdiu, qui Hebræorum populo ſummo cum imperio præerant, non reges, ſed iudices vocabantur: vt intelligamus nihil eſſe tàm regium quàm iudicare. Siue enim priuata iudicia inſpiciamus: verè ait Cicero, omnes omnium pecunias poſitas eſſe in poteſtate eorum qui iudicant: ſiue publica, omnium ciuium nõ fortuna modò, ſed dignitas, exiſtimatio, ſalus, eorum, qui iudicia publica exercent, fidei, religioníque commiſſa eſt. Sapientiſsimus homo Democritus duabus rebus Rempub. contineri dicebat, pœna & præmio: earum autem rerum vtraque in eorum manu eſt, qui munus ſuſtinent iudicandi. Magna igitur adhibenda cautio eſt in iudicibus deligẽdis: eorumq; & ſingularis quædam prudentia, & ſpectata probitas eſſe debet, ne ſi, aut

errore

errore ducti, aut cupiditate abrepti, permiſſa ſibi poteſtate ſecus quàm decet vtātur, ipſa ciuitatis fundamenta ſubuertant. Ac veteres quidem illi pauciſſimis verbis iudicis officium concludebant: cùm ita dicerent, legem eſſe mutum iudicem, iudicem autem legem loquentem. A bono enim iudice ita prorſus omnia iudicari oportet, vt lex ipſa, ſi loqui poſſet, iudicaret: atq; ita legem & iudicem inter ſe conſpirare, vt ſit lex quaſi anima iudicis; iudex, quaſi vox legis. Et, quemadmodum Ariſtoteles ait, legem eſſe mentem cupiditatis expertem, ita optandum eſſet, vt eiuſmodi iudices reperirētur, qui, omni cupiditate ſpoliati, mente tantùm ac ratione in diſceptandis controuerſiis vterentur. Sed talia optare licet, ſperare non licet. Nimis enim verum eſt, quod in quodam cantico poſuit Simonides, perdifficile reperiri hominem τετράγωνον ἄνευ ψόγου. *Huic incommodo ſapientiſſimi quiq; veterum quæcunq; potuerunt remedia comparârunt. Inter quos Ariſtoteles cenſuit, in bene inſtituta ciuitate, omnia, quoad eius fieri poſſet, legibus comprehendenda ac definienda: quàm pauciſſima autem in poteſtate atque arbitrio iudicum relinquenda. Cuius rei tres ab eo ſanè graues cauſſæ adferuntur. Vna, quòd multò maior numerus neceſſarius eſt iudicum, quàm eorum qui leges ferant. Facilius autem eſt paucos bonos & prudentes viros reperire, quàm multos. Altera, quòd longius tempus datur legem aliquam laturis, quàm de certo aliquo negotio ac controuerſia cognituris. In maiori autē temporis diuturnitate maior eſt penitus peruidendi veri facultas. Tertia, quæ omniū potentiſſima eſt,*

quòd leges & in futurum proſpiciunt, & vniuersè ac generatim feruntur, vt neque gratiæ, neque odio locus eſſe poſſit. At iudicia & de præſentibus negotiis, & de certis perſonis exercentur: vt & gratia, & odio, & inuidia, & miſeratione, & ratione proprij alicuius commodi, aut incommodi, facillimè abduci à vero iudicis animus queat. In iudicibus autem deligendis illud præcipuè obſeruandum eſt, vt boni viri eligantur: in quo veteres ita diligentes fuerunt, vt ſæpè in libris noſtris viri boni nomine non alius quàm iudex intelligatur. Et Horatius narrat patrem ſuum, cùm ſibi virtutis & officij præcepta traderet, laudandarum actionum exempla ex iudicibus potiſſimùm ſumere ſolitum eſſe. Sic me, inquit:

Formabat puerum dictis: & ſiue iubebat,
Vt facerem quid: habes auctorem, quo facias hoc.
Vnum ex iudicibus ſelectis obiiciebat.

Et alibi cùm viri boni quaſdam quaſi notas enumerando percenſeret, hanc inter præcipuas ponit;

Quo multæ, magnæq́; ſecantur iudice lites.

Ac videte, quantoperè veteres illi Romani, eos qui res iudicabant ab omni improbitatis ſuſpicione puros eſſe voluerint. Notationi atq; animaduerſioni cenſoriæ non tribuebant auctoritatem rei iudicatæ: neq; ſi quis à cenſoribus ſenatu motus eſſet, propterea ei aditum ad honores denegabant. Quinimò quoſdam à cenſoribus ſenatu eiectos, ipſos poſtea cenſores fuiſſe legimus. Sed tamen, vt omnis etiam leuiſſima ſuſpicio abeſſet à iudicum moribus, lege Iulia repetundarum qui ſenatu moti eſſent iudices non poterant dari. Ætas etiam in iudicibus conſide-

ſideranda eſt: neq; enim idonei ſunt adoleſcentes ad tantum munus ſuſtinendum. Cuius rei tres ferè cauſſæ adferri ſolent. Vna, quòd de moribus adoleſcentum nihil adhuc certò ſciri poteſt. Mutantur enim, vt ait Horatius, in horas. Et improbum quidem eſſe aliquem vt cognoſcas, vel vnus dies ſufficit, vt ait Theognis: at diu vixerit oportet, de cuius probitate certum iudicium fiat. Altera, quòd in iuuenibus magnæ & vehementes ſunt animi commotiones, quas illi ſæpius, quàm rationem ſequuntur. Poſtrema, quòd longus rerum vſus in iudice requiritur, qui cadere in adoleſcentem non poteſt. οὐ νέον, *ait Plato libro tertio de Rep.* ἀλλὰ γέροντα δεῖ τὸν ἀγαθὸν κριτὴν εἶναι. *Neq; verò quilibet ſenex ad iudicandum aptus eſt. Non enim vt prudentia neceſſariò ætatem requirit: ita ætas neceſſariò prudentiam adfert. Sed is demum, cui anteacta vitæ curſus & integritatis & prudentiæ opinionem comparauit. Obſeruabatur & illud antiquitus, ne egeni & exhauſti homines facilè ad iudicandum admitterentur. Cùm enim pleriq; à Theognidis ſententia non abhorreant, & paupertatem omni ratione fugiendam putent, verendum videbatur, ne ſæpe tales iudices non tàm rationem muneris ſui, quàm magnitudinem munerum alienorum conſiderarent: neúe libentiùs in numerorum quàm in argumentorum quæ vtrimque adferrentur ponderibus expendendis occuparentur: &, vtrius grauior eſſet manus, eius cauſſam quoque meliorē videri pronunciarent. Atq; ob eam cauſſam iudices non tantùm ex moribus & ex ætate, ſed etiam ex cenſu legebantur: quod Romanis alicubi obiicit Tertullia-*

tullianus: Cúmque iuriſiurandi religio maximum & ſanctiſſimum fidei vinculum meritò apud omnes exiſtimetur, iudicaturi prius iurabant ſe ex legum præſcripto iudicaturos: cuius rei frequens apud Demoſthenem, & alios mentio eſt. Ne verò legum verbis callidè, & ſubdolè interpretandis ab earum ſententia & voluntate diſcederent, addebant, τῇ γνώμῃ, τῇ δικαιοτάτῃ, vt apud Demoſthenem, aut, quod idem valet, τῇ ἀρίστῃ, vt apud Ariſtotelem in Rhetoricis, & apud Iulium Pollucem libro octauo relatum eſt: quo ſignificabant, ſe ita leges interpretaturos, vt rationi & æquitati maximè conſentaneum videretur. Quin etiam, vt maiore diuini numinis metu perfunderentur, iudicabant in loco ſacro. Quamuis enim Deus omnibus locis præſens eſt, eiúſque vt ait Aratus, omnia plena ſunt: in conſecratis tamen locis magis omnes neſcio quo modo illius præſentia commouemur. Atque hanc conſuetudinem antiquiſſimam fuiſſe, Homerus oſtendit, qui iudices in Achillis clypeo ſculptos & ſenes fuiſſe ait, & in ſedilibus lapideis ſacro in loco conſediſſe οἱ δὲ γέροντες, inquit, Εἵατ' ἐπὶ ξεστοῖσι λίθοις, ἱερῷ ἐνὶ κύκλῳ. Summa autem in eo adhibenda diligentia eſt, vt tollantur omnes occaſiones, quæ poſſunt efficere aliquem animi motum, quo iudex abducatur à vero. Nam quod de amore ait Theocritus, pulchra ei videri, quæ pulchra non ſunt, idem abſolutè de toto talium commotionum genere dici poteſt: prout quiſque affectus eſt, ita res eis alias atque alias videri. Arquatis, ait Varro, & veternoſis omnia lutea videntur: febricitantibus amara, quæ dulcia: aliter omnibus de rebus

ebrij, aliter ſobrij iudicant. Idem putandum eſt euenire iis omnibus, quorum animus aut amore, aut odio, aut ira, aut inuidentia, aut denique aliquo πάθει occupatus eſt. Docent Philoſophi, ſi ſenſus de rebus ſibi obiectis verè iudicaturus ſit, oportere ipſum ſentiendi inſtrumentum, quod illi αἰσθητήριον vocant, ἄποιον, id eſt, omni qualitate, earum ſaltem, de quibus iudicandum eſt, vacuum eſſe. Sic & iudicis animum in ſola veritate defixum ab omni perturbatione purum ac liberum eſſe oportet. Malè verùm examinat omnis corruptus iudex: ait Horatius. Quoniam ergo nemo, vt omnia moliatur, exſuere ac deponere inſitum atque ingeneratum omnibus ſui amorem poteſt: ideò veteres neminem rei ſuæ idoneum iudicem eſſe voluerunt: quod & apud iuris noſtri auctores ſæpe legitur: & ante eos ab Ariſtotele & in ethicis, & in politicis dictum erat. Ne de filij quidem negotio idoneus iudex eſt pater. Amat enim eum vt partem ſui. Et quamuis reperiuntur patres quidam, qui de filiis ſeueriſſimè iudicârunt, vt in externa hiſtoria Zaleucus, in Romana Brutus, Manlius, alij: vſitatius tamen eſt, patres in filiorum peccatis conniuere. Sed hac de re alio loco plura dicentur. Corrumpuntur iudices etiam donis: & ea cauſſa fuit, cur iis legibus, quæ de pecuniis repetundis latæ ſunt, punirentur, qui ob rem iudicandam pecuniam accepiſſent. Narrat Plutarchus, Thebis olim poſitas in publico fuiſſe iudicum ſtatuas, eaſq; ſine manibus: quod indicio eſſet, nihil eos à quoquam accipere debere: eius autem, qui iudicio præſideret, etiam ſine oculis: quod ipſo perſonarum adſpectu iudices

interdum à recto abduci arbitrarentur. Antonius certè apud Ciceronem gloriatur, M. Aquillium, in manifeſto repetundarum crimine, hoc potiſsimùm à ſe artificio liberatum, cùm eum mœſtum ac ſordidatum produxiſſet, tunicamq́; eius à pectore diſcidiſſet, & cicatrices aduerſorum vulnerum, quæ ille pro Repub. acceperat, oſtendiſſet. Ita iudices, quem abſentem fortè damnâſſent, eũ, adſpectu ipſius commoti, liberârunt. Eodem artificio multis antè annis vſus erat Hyperides, qui, vt narrat Athenæus, cùm Phryne meretrix pulcherrima rei capitalis argueretur, atq; ita teneretur, vt argumentis purgari non poſſet: cùm multa pro ea dixiſſet, ad poſtremum ſtatuit eam in conſpectu iudicum, & pectus eius papillaſq́; nudauit: qui adſpectus tantum potuit, vt, quàm omnium ſententiis damnatum iri opinio erat, omnium ſuffragiis abſoluta diſceſſerit. Ex quo inſtitutum eſt, vt Ariopagitæ noctu iudicarent. Cuius rei præter cæteros auctor eſt Lucianus. Sed & quò iudicia integriora & incorruptiora eſſent, nomina ipſa eorum, de quibus ageretur, in Ariopago reciteri ſolita, quidam tradiderunt. Vt, nulla prorſus perſonarum ratione habita, de rebus tantùm ipſis iudicaretur. Multum etiam in iudiciis peruertendis poteſt eloquentia: neq; prorſus mentiebantur veteres illi magiſtri, qui ſe docere profitebantur, quo modo cauſſa inferior, dicendo ſuperior fieri poſſet. Cui enim nota non ſunt verba Ciceronis in cauſſa Cluentiana, obiectas à ſe iudicibus tenebras gloriantis? Ideoq́; rectùm erat illud eorundem Ariopagitarum inſtitutum, apud quos oratores præconis voce nihil verborum extra

tra rem facere, & neq; procemiis vti, neq; epilogis iubebantur. Sapienter quoque Anaſtaſius & alij poſteriores imperatores conſtituerunt, ne cuiquam adminiſtratio patriæ ſuæ ſine ſpeciali iuſſu principis permitteretur. Arbitrati enim ſunt id, quod eſt, vnumquemque neceſſariò in patria ſua multis cognationibus, adfinitatibus, neceſſitudinibus implicatum teneri: iíſque omnibus rebus iudiciorum religionem ac ſeueritatem impediri. Eodem pertinebant permiſſæ antiquo more alternæ iudicum reiectiones: vt è iudiciis omnis omninò ſuſpicio inclinati, ac propendentis in alterutram partem animi tolleretur. Neminem, ait Cicero pro Cluentio, voluerunt maiores noſtri non mòdò de exiſtimatione cuiuſquam, ſed ne pecuniaria quidem de re minima, eſſe iudicem, niſi qui inter aduerſarios conueniſſet. Expediret etiam in eos iudices, qui ſe corrumpi ſiuiſſent, grauiſſimas pœnas conſtitui: vt feciſſe Cambyſen ait Herodotus, qui (vtinam non ſingulari, ſed in omnem poſteritatem duraturo exemplo) ſupra iniuſti iudicis corium in lora diſſectum, eius filium ac ſucceſſorem ſedere iuſſit: vt eum à paterna improbitatis imitatione paterni ſupplicij memoria reuocaret. Omninò autem iudicibus tria in animo perpetuò habenda eſſe arbitror. Vnum, vt cogitent, quemadmodum ipſi de aliis iudicant, ita de ſe nõ alios tantùm homines, ſed ipſum Deum iudicaturum. Alterum, ne prius ſententiam ferant, quàm diligentiſſimè vtriuſq; partis iura cognouerint. Meritò laudatur à Platone illud Heſiodi, Μηδὲ δίκην δικάσης πρὶν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσης. Et elegans eſt illud Philippi, vt opinor, Macedonis, qui cum

altera aure occluſa accuſatorem audiret: interrogatus, cur id faceret, dixit, ſe eam ſeruare integram reo. Poſtremum illud eſt, debere quidem iudicem, planè medium eſſe: ideò enim μεσοῖ), vt ait Ariſtoteles, vocantur: Sed tamen, ſi in alterutram partem inclinandum ſit, vt Circe dicebat minus periculi eſſe, ſi nauis ad Scyllam potius paulùm inclinaret, quàm ſi ad Charybdim: ita in hominibus puniendis minus mali eſſe in clementia ac lenitate, quàm in ſæuitia, & acerbitate. Nam etſi laudata eſt apud veteres prætoris cuiuſdam ſeueritas, cuius tribunal ſcopulum reorum vocabãt, multò tamen maiorem laudem haberet illa vox Neronis, ſi ex animo prolata eſſet, aut ſi ipſe in eadem mãſuetudine perſtitiſſet, qui ſubſcripturus ſententiæ capitis in quendam; Vtinam, inquit, nunquam didiciſſem litteras. Et M. Antonini illud præcipuè commendatur, quod pœnas legibus definitas ſemper vſque ad aliquem modum mitigabat. Pleni ſunt libri noſtri talium ſententiarum: Benigniùs interpretandæ ſunt leges, quò voluntas earum conſeruetur. Et, Interpretatione molliendæ ſunt pœnæ potiùs, quàm exaſperandæ. Non poſſum hoc loco præterire dictum quoddam vetuſtiſſimi oratoris Antiphontis: Εἰ δέοι τι ἁμαρτεῖν, τὸ ἀδίκως ἀπολῦσαι ὁσιώτερον, ἢ τὸ ἀδίκως ἀπολέσαι. τὸ μὲν γὰρ ἁμάρτημά ἐστι. τὸ δὲ ἀδίκως ἀποκτεῖναι, ἀσέβημα. Cuius ſententiæ ſimilem quandam ex libris noſtris ſuo loco proferemus. Dixi de auctoritate & officio iudicum, non quæcunque poteram: neque enim id aut res poſtulabat, aut tempus patiebatur: ſed ea tamen, quæ dixi, neque aliena, neque inutilia fuiſſe confido. Quid præſtiterim, vos

ipſi iudices eritis. Si quis erit, qui me contendat debuiſſe ſtatim ad ea, quæ iuris ciuilis propria erant, accedere: ab eo peto, ne mihi veniam neget, quòd ego amicis rem non magni momenti petentibus negare non potuerim: néue ſit ita difficilis creditor, vt in craſtinum exſpectare nolit: cùm præſertim ipſi iuriſconſulti ſub eo, quem explicaturi ſumus, titulo tradant, in mora modici temporis non magnum damnum ineſſe cenſeri.

DIXI.

ORATIO XIX.

MANDATV. S. P. Q. R. HABITA. IN. ÆDE. SACRA. B. MARIÆ VIRGINIS. QVAE EST. IN. CAPITOLIO. In reditu. ad vrbem.

M. ANTONII. COLVMNAE POST TVRCAS NAVALI prælio victos.

IDIB. DECEMB. ANNO cIↄ. Iↄ. Lxxi.

SI VLLA poſt hominum memoriam parta victoria eſt, in qua & admirabilis ſe diuini numinis potentia oſtẽderit; & quid fortium virorum virtus, quid ſingularis ductorum prudentia valeat, cognitum ac declaratum ſit: in hac certè, quam ſuperioribus diebus imperatores ac milites noſtri ex immaniſſimo ac deterrimo Chriſtiani nominis hoſte retulerunt, ita hæc omnia patefacta ſunt, vt nunquam maioribus, aut illuſtrioribus argumentis, aut illuſtrata eſſe, aut in poſterum illuſtrari poſſe videantur. Quare & immortali ac præpotenti Deo, huius tanti boni, vt aliorum omnium, auctori, gratiæ, quantas maximas animus noſter capit, agendæ ſunt; & fortiſſimis, ac clariſſimis viris, qui periculum à nobis omnibus vitæ ſuæ periculo depulerunt, qui barbaris in nos irruentibus iter corporibus ſuis occluſerunt, qui peſtem ac perniciem, quam illi nobis machinabantur, in ipſorum capita conuerterũt, qui illorum temeritatem conſilio, furorem fortitudine, audaciam virtute ſuperârũt, noui atq; inuſitati honores pro noua ipſorum atq; inuſitata virtute tribuendi. Quod enim tantum ac tam ſingulare honoris genus reperiri, aut excogitari poteſt, quod non & in aliis, qui egregiam in hoc bello Reipub. Chriſtianæ operam nauârunt, & tuæ inprimis M. ANTONI COLVMNA virtuti rebuſq; geſtis, & ab aliis Chriſtianis populis, & præcipuè à Populo Romano debeatur? Cuius vniuerſi quod ſit erga te ſtudium, quæ voluntas, neq; tibi vnquam aut dubium, aut obſcurum fuit; & tamen nuper apertiſſimè cognoſcere potuiſti, cùm, tuo in vrbem

 ingreſſu,

ingreſſu, tantus ad te omnium ætatum atque ordinum concurſus factus eſt, tanta effuſa omnis generis multitudo, vt ipſi ſeptem colles, ipſa vrbis mœnia, ſi natura pateretur, ſedibus ſuis relictis, obuiam tibi prodire cupere viderentur. Quacunq; inceſſeras, fauſtis acclamationibus omnia perſonabant: omnes redundantem & foras erumpere geſtientem lætitiam ore, oculis, manibus indicabant: omnium in te vno figebatur obtutus: omnes te, nō vt vnum ex principibus ciuitatis, ſed vt firmiſſimam ac ſolidiſſimam Romani nominis ac dignitatis columnam intuebantur. Cœlum ipſum manifeſto fauit honori tuo: cùm quòd, aliquot dies antea triſte ac nubilum fuerat, ingreſſuro te, ita derepente nitere cœpit, vt illa ſubita ſerenitas facilè omnibus iudicârit, honores, qui tibi haberentur, etiam cœleſtium iudicio comprobari. Nunc quoque quanta hoc auguſtiſſimum templum frequentia hominum compleuerit vides: qui omnes eo animo huc conuenerunt, vt CHRISTO IESV VICTORI ET VICTORIARVM DATORI, VT BEATISSIMÆ VIRGINI, VT CAETERIS COELITIBVS, QVORVM AVXILIO HANC VICTORIAM SINE VLLA DVBITATIONE ACCEPTAM FERRE DEBEMVS, *tum propter fuſos ac fugatos hoſtes, tum propter te ſaluum ac ſoſpitem in patriam reductum, ritè, ac piè, vt debent, gratias agant. Beatum te* M. ANTONI, *propter cuius & abeuntis periculum & redeuntis ſalutem templa complentur. Meminimus omnes, ſuperioribus menſibus, te ad bellum profecto, quæ tota vrbe fuerit trepidatio, quæ ſollicitudo,*

licitudo, quì pauor. Quamuis enim & duces delecti erant fortiſſimi ac ſapientiſſimi, & ex toto propemodum orbe Chriſtiano flos ipſe nobilitatis conuenerat, & præcipua Italiæ atque huius vrbis ornamenta ac columina in exercitu verſabantur: tamen eò magis metuebantur varij bellorum & ancipites caſus; quòd, ſi quid aut propter vim tempeſtatum, aut propter hoſtilium copiarum magnitudinem, aut quo alio euentu grauius accidiſſet: nulla reliqua ſpes erat, vllum amplius ætate noſtra talem exercitum poſſe denuò comparari. Vagabatur autem toto mari infinita quadam latronum multitudo noſtro ſanguine cruenta, noſtris ſpoliis onuſta: qui & ſemper aliâs ſuopte ingenio feroces, & tum maximè propter recentes victorias ſpe atque animis inflati, tantos ſibi ſpiritus, tantam arrogantiam ſumpſerant, vt claſſem quidem noſtram à ſe ſpiritu ipſo difflatum iri; ea verò diſiecta, quaſi ianua quadam effracta ac reuulſa, omnes ſibi Chriſtianorũ portus, omnes inſulas, omnẽ oram maritimam apertam fore arbitrarentur. Augebat timorem noſtrum, quòd anno ſuperiori eos Deus alienatæ à nobis propter peccata noſtra voluntatis ſuæ ſignificationes dederat, vt non iniuria trepidaremus, ne ille meritò nobis iratus, per hoſtes nominis ſui à populo ſuo pœnas repetere decreuiſſet. Sed ô cæca hominum iudicia. O abſtruſa & recondita Dei conſilia. O bonitatem ac clementiam ipſius perpetuò prædicandam. Verè Dominus eſt qui vulnerat & medetur: percutit & manus eius ſanabunt: qui mortificat & viuificat; qui deducit ad inferos & reducit. Pro paterna ſua miſericordia, caſtigans caſtigauit nos:

ſed

ſed morti non tradidit nos. Reſpexit ad lachrymas, ad ieiunia, ad eleemoſynas, ad preces Eccleſiæ ſuæ: ad quæ omnia PIVS V. ET NOMINE ET RE SANCTISSIMVS PONTIFEX; *toto illo tempore, alios omnes & præcepto & exemplo ſuo incitabat. En ſenex ſanctiſſime & veterum illorum Pontificum ſimillime, ſcelerum vltor, iuſtitiæ cultor, veteris diſciplinæ reſtitutor, cui, bono publico, his miſeris ac turbulentis temporibus, Eccleſiam ſuam gubernandam commiſit Deus: hic eſt fructus lachrymarum atq; obſecrationum tuarum: tui fletus pepererunt nobis hoc gaudium: tua quotidiana ſacrificia hanc nobis à Deo victoriam impetrârunt. Metis exſultans, quod lachrymans ſeminâſti. Te nouo Moyſe manus in cœlum tollente, nouus hic Ioſue ſuperabat Amalechitas. Tu mentem in Deo, noſtri milites in barbarorum corporibus tela figebant. Confirmabant illorum dexteras preces tuæ, & hoſtilium gladiorum cuſpidem retundebant. Itaque quanto plus nobis dedit Deus quàm petebamus? Nos timidi vota faciebamus, vt hoſtium claſsis, cùm aduentare noſtram, auditum eſſet, quàm celerrimè ſe ad ſuos reciperet: quo poſt tot editas ſtrages, timuiſſe tamen, & exſpectare auſa non eſſe noſtrorum impetum videretur. Nam illud prope immodicum videbatur optare, vt & congrederentur, & ſe barbari, noſtrorum virtute cognita, in fugam darent. Quod ſi ad efficiendam aliquã imaginem ſpeciemq; victoriæ, aliquot illorum naues depreſſæ, aliquot captæ, numerus aliquis captiuorum liberatus eſſet: abundè omnes non exſpectationi modò, ſed optatis quoq; noſtris ſatisfactum fore arbitrabamur. Vt autem*

ſine

ſine magna noſtrorum clade, amplius quadraginta hoſtium millia caderentur: vt decem & eo amplius millia caperentur: vt centum nonaginta quinq; illorum triremes, aliaq; complura nauigiorum genera in noſtrorum poteſtatem venirent: vt plus quindecim captiuorum noſtrorum millia liberarentur: vt ex tanta illorum multitudine vix vnus perfidus pirata, & vnus item ſæuiſſimi prædonis Ariadeni filius fuga elaberentur, qui ad ſuperbas immani illius Tyranni aures acerbiſſimum minimeq́ue ab ipſo exſpectatum tantæ cladis nuncium adferret, quis vnquam noſtrûm, non dicam ſperare, ſed propemodum optare auſus eſt? Præcurrit fortitudo veſtra ſpes noſtras: quæq́ue nos ne fruſtra optaremus verebamur, vt ea fruſtra hoſtis optaret, admirabili Dei beneficio & veſtra ſingulari virtute perfectum eſt. Illud verò memorabile & animaduertendum, neq; fortuitò accidiſſe, ſed iuſtiſſimo Dei iudicio effectum eſſe credendum eſt: quod qui duo ex illa impura fœdiſſimorum mancipiorum colluuie maximas minas iactare; qui vni ex omnibus Chriſtianorum vires maximè deſpicere ſoliti erant: vt etiam apud illum ſtolidum ac furentem Dominum ſuum auſi eſſent gloriari, ſe centum triremibus, quidquid vſquam Chriſtianorum eſſet, vndiq; exterminaturos: ij potiſſimùm, cùm ad manus ventum eſt, ita ſubitò præterrefacti ſunt, vt mare ipſum anguſtum eis eſſe ad fugam videretur. O NONÆ OCTOBRES. *quàm fauſtam ac felicem nobis poſteríſque noſtris veſtri memoriam reliquiſtis. Quis non eorum, qui prælio non interfuerunt, vt ſibi liceret ſpectâſſe quæ illo die geſta ſunt, annum vnum*

de

de conſequendis vitæ ſuæ ſpatio, ſi fieri poſſet, ademptum velit? Solem ego ipſum, ita viuam, in tam pulchro ſpectaculo, vt Ioſue olim aduerſus Amorræos pugnante, ſubſtiturum fuiſſe arbitror: niſi tanta fuiſſet vincendi celeritas, vt, qui nihil metuebant, id vnum metuere viderentur, niſi priùs adueſperaſceret, quàm omnes hoſtes, aut cæſi, aut capti, aut fugati eſſent. Quænam igitur ſtatuæ, qui arcus, quæ columnæ, quæ trophæa vobis excitari poterunt, viri fortiſſimi, quæ non dico paria eſſe meritis veſtris, ſed eorum partem adumbrare aliquam poſſint? qui futuri ſunt vſq; eò diſerti ac copioſi hiſtoriarum ſcriptores, qui, cùm ad NAVPACTEAM VICTORIAM *ventum erit, non potiùs metuant, ne quid de illius magnitudine deterant, quàm eam ſe verbis exæquare poſſe confidant? Semper enim iuſtum minuendi metum faciunt ea, quæ amplificandi ſpem ſua magnitudine ſuſtulerunt. Vos exſultantem barbarorum audaciam compreſſiſtis: vos maria illis clauſiſtis, noſtris aperuiſtis: vos flammam atq; ferrum, vos cædem, incendia, rapinas, libidinem, à Chriſtianorum vita, tectis, fortunis, corporibus arcuiſtis: vos à templis ſacrilegia, ab oppidis direptionẽ, ab agris vaſtitatem depuliſtis: per vos cruentata ac tepefacta maria illorum ſanguine redundârunt: per vos vicina littora illorum, aut ſauciorum, aut morientium inconditis vlulatibus perſonârunt: vobis magiſtris didicit noſter miles vincere, barbarus vinci: vobis Chriſtianorum alij vitam debent, alij libertatem, omnes ſecuritatem. Durum, fateor, fuerat, audire, tam multa oppida à nefariis latronibus capta, tam multa incenſa: tam*

multas regiones vaſtatas: abducta in ſeruitutem tam multa hominum millia: ſed, ſi C h r i s t i *potentia, ſi Chriſtianorum fortitudo aliter apud barbaras gentes illuſtrari, quàm poſt tot acceptas calamitates, non poterat, propè eſt, vt exclamem, tanti fuiſſe. Certè quidem vt verni temporis clementia & amœnitas minus hilararet animos noſtros, niſi eam hyemis rigor & aſperitas anteceßiſſet: ita minus omnes huius victoriæ iucunditatem ac dulcedinem ſentiremus, niſi eam cum ſuperiorum temporum triſtitia, & acerbitate compararemus. Neque verò eos tantùm, qui ex illo nobis omnibus ſalutari prælio, re bene geſta, incolumes reuerterunt, omnibus maximis honoribus debemus afficere: ſed eorum quoque memoriam grato animo ampliſsimiſque laudibus proſequi, quos in illo conflictu fortiter dimicantes, non tam vis hoſtium perculit, quàm ille ipſe, pro quo pugnabant, ſibi pignoratus eſt Chriſtus. Qui ſi, vt credibile eſt, priùs Chriſtiano ritu expiati, ac culpis omnibus ſoluti, tunc verò in Deum tantùm intuentes, & in eo mēte ac cogitatione defixi, vitam pro illius gloria proiecerunt, eodem illo temporis puncto, angelorum legionibus ſtipati, triumphantes in cœlum euolârunt. O vos beatiſſimos, qui ſanguinem veſtrum pro eo fudiſtis, qui prior ipſe pro vobis ſuum ſanguinem fuderat: qui mortem naturæ debitam, pro vitæ auctore potiſſimùm reddidiſtis. Illi impij, quos tum concidebatis, cùm cōcidiſtis, & mortem oppetierunt cum ignominia, & mortui pœnas nunc ad inferos luunt: vos verò & extremum ſpiritum victores cum gloria effudiſtis, & mortali conditione vitæ in*

immor-

immortalitatem commutata, piorum eſtis æternam ſedem & locum conſecuti. Beata vita, quæ tali morte concluſa eſt: beata mors, quæ tali vitæ principium dedit. Sed vt ad te M. ANTONI mea iam reuertatur oratio, neque Populus Romanus ignorat, neq; vnquam vlla ignoratura eſt aut gens, aut ætas, huius immortalis gloriæ multò tibi plus quàm pro virili parte deberi. Tu iam inde à principio, cùm à ſanctiſſimo Pontifice Pio Quinto huius ſaluberrimæ Principum Chriſtianorum coniunctionis fundamenta iacerentur, ad eam rem ex ipſius ſententia cõficiendam, plurimum laboris, operæ, auctoritatis contuliſti. Tu cùm claſſi Pontificiæ ſummo cum imperio præfectus eſſes, in Siciliam profectus, interea dum IOANNES AVSTRIVS non mea tantùm, ſed omni omnium prædicatione maior adoleſcens, cuius in totam Chriſtianorum claſſem ſumma erat auctoritas ac poteſtas, eôdem perueniret, & milites & claſſiarios ſtudioſiſſimè exercuiſti, &, vt omnium rerum ad maritimum bellum neceſſariarum copia ſuppeteret, perfeciſti. Tu, quoties de ſumma re deliberatum eſt, eas ſententias dixiſti, quæ ſummam prudentiam cum ſumma animi excelſitate coniunctam indicarent. Tu cùm offenſiones quædam interuenirent, quæ rem in ſummum periculum adduxerant: iratorum animis, ſapientiſſimè cepto conſilio, & graui atque accommodata ad tempus oratione mitigatis ac compoſitis, naſcentis mali occaſionem ſuſtuliſti. Tua cohortatione inflammati milites ad pugnam exarſerunt: tuum in ipſa pugna exemplum ſecuti, omnia pro Chriſto pericula contem-

pſerunt. Peruenit, ac perlatus eſt vſque huc tuorum immortalitate dignarum vocum ſonus: OPTIMIS AVSPICIIS GERI QVAECVNQVE PRO CHRISTIANA RELIGIONE GERERENTVR: BARBARICAM AVDACIAM CEDENTIBVS INSTARE, INSANTIBVS CEDERE: NOSTRORVM ET VICTORIAE ET MORTI IMMORTALEM GLORIAM PROPOSITAM ESSE: *illo duce atque auſpice, cuius brachia in cruce pendentis effigies, è ſummo regiæ triremis eminens, noſtros animaret, terreret hoſtes, de ſecundo prælij exitu nemini eſſe dubitandum. Audiui, audiui ipſe de fortiſſimo viro, cuius eximia virtus & ſæpe alias, & in hoc bello vel maximè ſpectata eſt, quiq; tuorum in hac expeditione conſiliorum, ac laborum particeps fuit, quàm præclarum tibi, quámque honorificum teſtimonium tribuerit* DIVINVS ADOLESCENS IOANNES AVSTRIVS, *poſtridie eius diei quo debellatum eſt: cùm apertè prædicaret, tuum in hac ſancta belli ſocietate conflanda præter cæteros laborem ac ſtudium; in deliberando prudentiam & altitudinem animi; in regerenda, fortitudinem & alacritatem exſtitiſſe: te & committendi prælij conſuaſorem, & comparandæ victoriæ adiutorem ſibi præcipuum fuiſſe. Quæ cùm omnia magna & præclara ſint, multò tamen à te maiora, & præclariora Populus Romanus exſpectat. Properant* M. ANTONI *noſtra omnium vota: quiq; animis præſentis gaudij magnitudinem capere vix poſſumus, rerúm à te geſtarum praſtãtia, quaſi quibuſdam alis, ſublati, cogitatione & ſpe multò iam vlterius prouolamus. Non ſatis eſt impuliſſe hoſtem: proſternendus & opprimen-*

mendus eſt, antequam ſe nouis opibus copiiſq; renouârit. Extorquenda ſunt vobis ex illius belluæ faucibus impioq́ue dominatu ampla illa & opima regna, in quæ, à Romano imperio diſtracta atq; diuulſa, nullo iure, iniuſtiſſimus poſſeſſor inuaſit. Tendit vobis Iudæa ſupplices manus: & palmas, quarum feraciſſima eſt, veſtris victoriis triumphiſq; deſpondet: obteſtaturq́ue vos per eum quem ex puriſſima matris vtero mirabiliter exeuntem excepit; cuius veſtigiis impreſſa, cuius admirandis operibus nobilitata, cuius ſparſo pro nobis omnibus ſanguine irrigata eſt, ne ſe diutius patiamini indigna Chriſti hoſtium ſeruitute oppreſſam teneri. Duce olim columna Iudæi ex dura ac diuturna ſeruitute extracti ſunt. Vtinam noſtris quoque temporibus Iudæa ipſa duce COLVMNA *ex multò duriori multoq; diuturniori ſeruitute extrahatur. Proditum eſt litterarum monumentis, imperante Conſtantino, Conſtantini magni filio, viſam eſſe in cœlo ſub ſpecie crucis ingentem* COLVMNAM CORONATAM, *quæ longè lateq; collucens, à monte obliuarum vſq; ad eum montem, vbi Chriſtus pro nobis omnibus morte affectus eſt, pertineret. Declarandum eſt tibi* M. ANTONI *rebus ac factis, tam inſigne prodigium ad te & ad gentem tuam pertinere. An verò gentes quædam antiquis temporibus propter violata maiorum ſuorum ſepulchra grauiſſima bella ſuſceperunt: nos* IESV CHRISTI *Domini ac Dei noſtri ſepulchrum, monumentum ſalutis noſtræ, pignus reſurrectionis noſtræ, ab immundis canibus tamdiu teneri, eiſq; ludibrio eſſe patiemur? Ite potius optimis omnibus generoſa ac fortes a-*

nimæ: ite accenſa diuinæ gloriæ ſtudio pectora: continuate victorias: connectite triumphos: inuidete poſteris veſtris gloriam eius terræ, ex qua ſalus noſtra prodiit, ab immanibus belluis receptæ ac recuperatæ. Vbi melius ſanguis ſpargi poteſt? vbi melius vita deponi? vbi verior ac ſolidior gloria comparari? O Chriſte, te appello. In tua manu bellum & pax; in tua manu victoria; in tua manu regum ac populorum corda ſunt. Inſpira noſtris ardorem pugnandi: da eiſdem vim facultatémque vincendi: immitte eam mentem principibus ac populis, qui nondum in hanc ſanctam ſocietatem nomina dederunt, vt id primo quoq; tempore facere maturent: non quod tu, qui omnia potes, aut eorum opera aut noſtra ad hoſtes tuos obterendos egeas: ſed vt omnes, qui tuo nomine gloriantur, in partem aliquam veniant eius gloriæ, quæ ex nominis ac cultus tui propagatione capietur: & quando vrbem Romam imperij ſedem ac domicilium, Eccleſiam Romanam religionis firmamentum eſſe voluiſti: da PIO *Quinto Pontifici, da Populo Romano hoc munus, vt in hanc potiſſimùm vrbem, & ad hunc potiſſimùm Pontificem partæ tam nobilis victoriæ aliquando nuncius adferatur.*

DIXI.

ORA-

ORATIO XX.

HABITA ROMAE IN AEDE D. PETRI IN VATICANO V. ID. MAI. Anno cIↃ. IↃ. LXXII.

In funere Pij V. Pont. Max. qui obiit Kal. Maij eiuſdem anni.

DICTVRVS *ex veteri conſuetudine de Pij Quinti ſanctiſſimi & in omni virtutum genere ſummi Pontificis laudibus, in hoc orbis terrarum auguſtiſſimo nobiliſſimóque conſeſſu, Patres ampliſſimi, maximoperè commouerer ac conturbarer animo, tum ob virium mearum imbecillitatem, tum ob breuitatem temporis mihi ad me comparandum dati: ſi exiſtimarem aut vllam in quoquam vim dicendi meritis ipſius parem poſſe reperiri, aut vllam longitudinem temporis ſuffecturam ei, qui tam copioſi ac multiplicis argumenti partes omnes pertractare ac perſequi vellet. Sed cùm & omnibus, & vobis præcipuè, qui propius illum cognouiſtis, notum exploratumq́; ſit, iis illum ſupra cæteros mortales virtutibus floruiſſe, quarum præſtantiam, non dicam exæquare dicendo, ſed aſſequi cogitando difficile atque arduum ſit: ipſa me animoſiorem, atq; alacriorem facit ſuſcepti muneris difficultas, cogitantem, quod mihi neceſſariò eueniet, vt & multa memoratu digniſſima prætermittam, & ea ipſa, quæ attingam, ieiuniùs multò atque exiliùs, quàm*

pro ipſorum dignitate, percurram, idem cuilibet quamlibet exercitato, & omnibus rebus ad dicendum inſtructo homini euenturum fuiſſe. Ac quoniam auguratur animus, eum iam in æternas illas beatorum ſedes euectũ, & cum Deo coniunctum, quæ hoc tempore à nobis dicuntur, quæq; fiunt, audire atq; intueri: eundem in hoc munere obeundo modum tenebo, quem tenerem, ſi ipſe, mortali adhuc corpore indutus, præſens adeſſet: vt & eo genere orationis vtar, quo ipſum præcipuè oblectari ſolitum nouimus, non pigmentis ac fucis oblito, ſed ſeuero ac ſolido: & ea ſola in ipſo commendem, quæ ipſe in rebus humanis ſola commendanda ducebat. Qui ethnicorum more vixerunt, ethnicorum more laudentur: ego tam ſancto, tamq; Chriſtiano principi nullam laudem conuenire arbitror, niſi verè ac propriè Chriſtianam. Itaque in quibus exaggerandis, & amplificandis veteres plurimi erant, & à quibus ferè huius generis orationum principia ducebãt, patriæ claritatem, quam etiam quidam ex illis primam partem felicitatis eſſe dixerunt, nobilitatem generis, opes, ac copias, ea nos, etiam ſi verè ac copioſè id facere poſſemus, in talis tamen viri laudibus numeranda non duceremus. Quanti hæc ſint, declarauit ipſe Chriſtus, qui totius orbis Dominus, obſcurũ & ante id tempus ignobilem pagũ, in quo naſceretur elegit: Deus & Dei filius, faber & fabri filius haberi voluit: rex omnium, in paupere tugurio natus, non habuit vbi reclinaret caput. Immò verò ij demum glorioſi mihi præter cæteros, atq; illuſtres videntur, etiamſi hæc humanarum rationum momentis expendere libeat, qui Deo tantum

freti

freti, ea, quæ inter homines ſumma habentur, ſine vllis eiuſmodi præſidiis; ſua ſibi virtute pepererunt. Pulchrum eſt enim ita abundare, vt nemini quidquam debeas; ita illuſtrare alios, vt nihil ipſe ſplendoris ac claritatis ab aliis mutuatus eſſe dicaris. Sed, his omiſſis, quæ ſemper ſapientiſſimus quiſque contempſit, iam quaſi theſaurum quendam rerum pulcherrimarum, ac pretioſiſſimarum aperiens, ſpectandumq́; proponens, euoluam & explicabo vera illa & diuina bona, quæ ſemper illum bonis amabilem, improbis formidabilem, vtriſq; admirabilem reddiderunt. Qui ſtatim ab ipſo ineuntis ætatis principio, cùm, & diuino lumine colluſtratus, & domeſtica, vt credibile eſt, inſtitutione commonefactus, iis qui in ſeculo viuerent, difficilem eſſe in cœlum viam iudicâſſet, impulſu Spiritus ſancti, fugit è patria inferiori ac terreſtri, vt Abraham; iterq; illud arripuit, quod ad illam ſuperiorem ac cœleſtem tendenti tutius, atque expeditius eſſe intelligebat. Fugit vt Loth; neque poſt tergum reſpexit; cùm ſciret, eos, qui, manu ad aratrum appoſita reſpiciunt retrò, aptos non eſſe ad regnum Dei. Fugit vt Iacob, & in ea demùm terra conquieuit, in qua vidit ſcalas per quas itur in cœlum. Dedit enim nomen in laudatiſſimam illam D. Dominici ſodalitatem; in qua, vt primùm inſtituta eſt, tanquam in opimo ac fertili agro, eodemq; benè ac diligenter ſubacto, & exculto, viri & doctrinæ magnitudine, & vitæ ſanctitate præſtantes, nunquam alij aliis ſuccreſcere, alij ex aliis continenter propagari ac proſeminari deſierunt. In ea ita vixit, vt iuuenis ſenibus, tyro veteranis, nouitius exercitatis, tan-

quam exemplum continentiæ, tolerantiæ, frugalitatis, obedientiæ, omnis denique virtutis proponeretur. Neque verò cœpit quidem ita viuere, ſed in eo non perſtitit; neq; perſtitit quidem, ſed non longiùs progreſſus eſt; neq; progreſſus quidem, ſed in medio curſu defatigatus. Immò verò totum vitæ ſpatium ita tranſegit, vt, cùm iam pridem ad ſummam virtutis perfectionem perueniſſe iudicaretur, ipſe tamen quotidie ſeipſo melior ac perfectior cerneretur. Cùm autem alia in hoc viro admirabilia fuerunt, tum ſingulare ſtudium conſeruandæ veræ, ac Catholicæ religionis, & aduerſus eos, qui illam vlla ex parte labefactare conarentur, implacabile odium ſemper eluxit. Quibus cum ille perpetuum bellum gerens, ne punctum quidem temporis in vita ab eis vexandis, & exagitandis conquieuit. In aliis erratis condonandis, atque ignoſcendis quanquam, & ſui & aliorum ſeueriſſimus cenſor, non ita ſe durum atq; inexorabilem præbebat: qui ab Eccleſia deſciuiſſent, niſi aut ipſos erroribus, aut ipſis orbem purgaret, vitam ſibi acerbam atq; inſuauem eſſe ducebat. Excedebat animum ipſius Zelus Eccleſiæ: neque quiſquam vnquam verius idem, quod olim Dauid, dicere potuit. Nónne qui oderunt te, Domine, oderam, & ſuper inimicos tuos tabeſcebam? Perfecto odio oderam illos. Ergo cùm ei munus in eos inquirendi publicè mandatum eſſet, quas ille potentum inimicitias, quas minas, quæ pericula, quas vitæ ac capitis dimicationes ſibi, dum illos modis omnibus perſequitur, defugiendas putauit? quas nō potius vltrò ac cupidè appetiit? quàm ſæpe ab illis petitus, à Deo mirabiliter ſeruatus eſt?

eſt? vt de eo dici poſſit, quod alicubi ait Cyprianus; Non animum martyrio, ſed martyrium animo defuiſſe. Ob hæc tanta, ac tam præclara in Chriſtianam Remp. merita, primùm creatus Epiſcopus Nepeſinus, deinde à Paulo IV. in veſtrum, Patres ampliſſimi, Collegium adſcitus, atq; aggregatus, quanta cum dignitate dignitatem illam ſuſtinuerit, quid opus eſt, præſertim apud vos agentem, pluribus verbis exponere? Quantum ei prudentiæ & acuminis ad videnda ea, quæ vera, & recta eſſent, quantũ animi, & libertatis ad eadem proferẽda, quantum auctoritatis ad obtinenda ſemper fuit? Nihil vnquam ille in dicenda ſententia aut metui, aut gratiæ dedit: nunquam ad cuiuſquam voluntatem orationem ſuam accommodauit: nunquam quidquam veritate prius, aut antiquius habuit. Itaq; vulgo etiam dicebant, nihil ab eo precibus peti oportere: preces enim apud eum neq; ad iuſta impetranda neceſſarias eſſe, neq; ad iniuſta extorquenda efficaces. Quod ſi quidem ex veteribus Romanis eo nomine felix habitus eſt, quod ab eo nemo vllam rem improbam petere auderet: quid hunc dicemus, quem omnes, qui quid petituri erãt, in quo vel minimũ turpitudinis ineſſet, tanquam ſcopulum quendam refugiebant? Vt autem diuino conſilio, veſtris ſuffragiis, in Pij Quarti locum ſuffectus eſt, tanta ſubitò exſtitit bonorũ alacritas, & exſultatio, tanta improborũ fuga, & trepidatio, vt neque illi quidquam ſibi optatius potuiſſe cõtingere, neq; hi vſpiã ſe iam tutò poſſe conſiſtere arbitrarẽtur. Cernere erat bonos hilares et erectos, triſtes improbos & abiectos: illos gaudio triũphantes, hos de cõſci-

ſcendo

ſcendo ſibi voluntario exſilio conſilia inter ſe communicantes: illi gratulatum ad templa conuolabant, hi adſpectum hominum lucemq́ue vitabant: illos ſublatos in cælum, hos amandatos infra terram putares. Neque verò multis edictis aut programmatis opus fuit ad peſtes quaſdam hominum ex vrbe pellendas. Vt ſol exoriens nebulas diſiicit, vt ventus aream purgat: ita nomen ipſum noui Pontificis diſſipauit improbos, & vrbem tetra illa impurorum hominum colluuione purgauit. Iam in ipſo Pontificatu qualis fuerit ſi quis ſubtilius requirere inſtituat, ita reperiet, multis ſeculis nullum Pontificem fuiſſe, qui ad veteres illos Syluestrum, Gregorium, Leonem, eiuſdemq́ue generis alios, viuendi ratione, & conſuetudine propius acceſſerit. Primùm enim ſi priuata & domeſtica ſpectemus, eandem in victu cultuq́ue parcimoniam retinuit, quibus à principio ſe, cùm adhuc in monaſterio eſſet, aſſueſecerat. Eadem ieiunia erant, eadem preces, eadem ſtatis anni temporibus à certis ciborum generibus abſtinentia, eadem interioris veſtitus aſperitas: neque quiſquam vnquam intemperans tanto ſtudio voluptates corporis conſectatus eſt, quanto ille eas perpetuò repudiauit. Imò verò, quarum Eccleſiæ conſtitutionum propter ſenectutem, aut propter imbecillitatem corporis gratia plerumq́ue petentibus fieri ſolet, iis vt ipſe ſe ſolueret, quanquam, & affecta ætate, & corpore admodum imbecillo, nunquam tamen adduci potuit. Quotidie ferè ſacrificabat; ſi id non poterat, omninò tamen ſacroſancto Miſſæ ſacrificio intererat. Nunquam ex eius ore verbum vnum prodiit, quod non aut ad Dei laudem,

aut

aut ad eorum qui aderant emendationem pertineret. Sic quanquam adhuc in terra poſitus, verſabatur in cœlo: & cùm hîc nobiſcum viueret, iam tamen ciuis erat Sanctorum & domeſticus Dei. Tota quoq; eius familia ad exemplum Domini compoſita erat: cumq; multis in locis familiares principum ſumptuoſo veſtis genere, arrogantia & contemptu cæterorum, licentia & dicendi & faciendi quidquid collibuit, diſtingui ab aliis ſoleant, hic ſuos ita inſtituerat, vt nulla re magis quàm modeſtia ſingulari, & præcipua quadam ſanctimonia vitæ à vulgaribus diſcernerentur. Atq; hæc priuatim. Publicè autem quot quantaq; beneficia & in hanc vrbem, & in totam Chriſtianam Remp. contulit? Reuocauit veterem Eccleſiaſticam diſciplinam: quæ ita iam obſoleuerat, vix vt eius imaginem in veterum ſcriptis agnoſceremus. Iudiciorum ſeueritatem, quam iam improbiſſimus quiſq; aut eludere, aut perrumpere ſolebat, renouauit: cumq; acrioribus remediis egere hoc ſeculum iudicaret, propoſitis etiam acerbioribus ſuppliciis, hominum libidinem audaciamq; frenauit. In quo, ſi qui ſunt, qui eum vt nimis ſeuerum, ac rigidum culpare audeant, &, vt molles ægroti de medicamentorum amaritie conquerantur, facere id non poſſunt, quin eadem opera de ſua nequitia & leuitate fateantur. Nam ſi aduerſus extraneos tantùm ſeueritatem adhibuit, in ſe autem, & in ſuos remiſſus, atque indulgens fuit, tum ſanè hos reprehenſores audiamus: ſin & domi, & foris, & in ſuos, & in alienos ſui ſe ſimilem præbuit, neq; quenquam vſq; eò carum habuit, vt ad eius peccata conniuendum duxerit;

rit; fateamur, id quod res eſt, ſeueritatem illam ab eximio quodam iuſtitiæ ſtudio profectam, his temporibus neceſſariam ac ſalutarem fuiſſe. Iam eum & ab omni auaritia ac ſordibus longiſſimè abſuiſſe, & liberalitate ac magnificentia excelluiſſe, & res ipſa loquitur, & ij quoq;, qui propter eas quas dixi cauſſas parum eius gloriæ fauent, confitentur. Cui rei argumento eſt, & innumerabilium priuatorum inopia ſubleuata, & infinita illa vis pecuniarum, qua omnibus propè orbis Chriſtiani partibus aliqua difficultate preſſis ac laborantibus ſine vlla cunctatione ſubuenit. Illud verò immortale, & omnium gentium omniumqúe ſeculorum prædicatione celebrandum beneficium, quo vniuerſam Chriſtianam Rempub. affecit, inita & conſtituta cum Philippo Rege verè Catholico, & cum Venetis, belli aduerſus Turcas gerendi ſocietate, quis vnquam ſatis pro dignitate laudauerit? Quam in ſocietatem, vt ceteros quoque principes Chriſtianos perduceret, cùm alia multa molitus eſt: tùm anno ſuperiori, periculoſiſſimo tempore, maximis caloribus, eum quem ſemper meritiſſimo vnicè dilexit, ſororis ſuæ nepotem, Michaëlem Cardinalem Alexandrinum, ſibi ſanguinis quidem coniunctione proximum, ſed virtutis imitatione propiorem, in cuius adſpectu, ac colloquio acquieſcebat, cum quo cogitationes ac conſilia ſua communicabat, in quo maximum poſteritati ſuæ præſidiũ collocârat, eum igitur legatum in Hiſpaniam, in Luſitaniam, in Galliam miſit; neq; eius, quem tantoperè amabat, vitam in apertum diſcrimen exponere veritus eſt, dum ne quid intentatum relinqueret, quod

ad

ad Chriſti gloriam et ad Chriſtianorum vtilitatem pertineret. Hæc ego cùm laudo Patres ampliſſimi, vos laudo. Magna enim veſtra laus eſt, aliorũ quidem, quod ex corpore veſtro talem principem elegiſtis; aliorum verò, quod vos talis princeps in ampliſſimũ ordinem adlegit. Singulares principis noſtri virtutes Deus Opt. Max. ſingulari felicitate cumulauit, datis ei de publici genere hoſtium duabus maximis pulcherrimiſq; victoriis, alterà terreſtri de iis qui in Gallia, & à Chriſto, & à Rege defecerant; altera nauali, cuius recens adhuc memoria eſt, de ſempiterno Chriſtiani nominis hoſte, Turcarum tyranno. Sed & hæc & alia plurima, quæ ſciens prudensq; ne longior ſim, prætereo, hiſtoriarũ ſcriptores monumentis ſuis cõmendabunt æternitati; mihi autẽ breuiter de ipſius exitu, ac migratione ex hac vita dicendũ eſt: vt intelligant omnes vitam ita laudabiliter actam, non minus laudabili fine eſſe concluſam. Duo ſunt, quæ, cùm ad extremũ vitæ ventum eſt, etiam ſpectatæ virtutis viros de gradu deiicere interdum ſolent, doloris acerbitas, & mortis metus. Et ſunt tamen, qui quamdiu à ſe mortis periculum abeſſe confidunt, dolorẽ ſatis forti animo ferunt. Sunt etiam, qui, dum ne graui, & diuturno dolore crucientur, imminentem mortis neceſſitatem ſatis æquo animo exſpectant. Qui autem vtrumq; præſtet, vt neque doloris acerbitate, ac diuturnitate frangatur, neq; aduentantis, atq; imminentis mortis metu terreatur, ei pectus incredibili quadam fortitudine armatum eſſe ac munitum neceſſe eſt. Quæ laus ſi cui vnquam meritò tributa eſt, huic certè omnium confeſſione tribuẽda eſt.

eſt. Qui cùm quadraginta totos dies tantam vim doloris perpeſſus ſit, quanta maxima cadere in hominem poteſt, nunquam tamen vllam vocem parùm ſe dignam emiſit: ſed illud in ore frequentiſsimè habuit, Domine adde ſanè ad dolorem, dum addas & ad patientiam. Mortem autem ſibi ab ipſo morbi principio certam, atq; exploratam ita non exhorruit, vt de ea ſine vlla prorſus aut vultus, aut animi perturbatione loqueretur: planeq; oſtenderet eam à ſe, vt Diuus Paulus ait, in lucro poni. Ac ne cui dubium ſit, praſciuiſſe eum, ſibi ex illo morbo moriendum fore, duas apertas, atque illuſtres eius rei ſignificationes dedit. Vnam, quod Cardinalem Alexandrinum pridie Paraſceues, hoc eſt, vicesimo nono ante ipſius obitum die, ſacroſanctam Euchariſtiam ſibi porrigentem, & vſitata verborum formula vtentem, iuſsit inſiſtere, & ita verba concipere, vt in iis tantùm ſit, qui ſanctiſsimum illud Sacramentum pro viatico accipiunt, vt paulò pòſt ad aliam vitam commigraturi. Alteram quod cùm, ob quandam morbi leuationem, depulſum ab eo eſſe mortis periculum, conſtans opinio eſſet, ſeptem illa pracipua vrbis templa inuiſere voluit, eiuſq; itineris, quanquam viribus morbi grauitate & longinquitate deiectis, magnam partem pedibus confecit, apertè profitens, velle ſe eorum reliquias poſtremum videre, quos ſe non multò pòſt viſurum eſſe ſperaret in cœlo. Mortem autem illius & praceſſerunt multa prodigia, terra fremitus, terramotus, fluminum inundationes, crebri fulminum iactus, & ſecuta eſt tanta populi conſternatio, vt eius deſiderium vix longo tempore mitigari poſſe videatur.

deatur. Sed nos quidem alieniſſimo Reipub. tempore, optimo & præſtantiſſimo principe orbati ſumus: ille autem, vt confidimus, è tenebris, ac vinculis corporis in lucem libertatémque productus, promiſſam piis omnibus poſſidet hæreditatem: ita vt mors ipſius, ſi ſortem noſtram reſpicimus, luctu & lamentationibus; ſin ipſum, cultu & gratulationibus proſequenda ſit. Vos verò, Patres ampliſſimi, quos iam vnos mœſta tanti gubernatoris obitu intuetur Eccleſia; quorum ex auctoritate ac ſuffragiis, ſecundum Deum, tranquillitas temporum & ſalus Reipub. pendet, conſulite quàm primùm rebus afflictis, & ex veſtro nobiliſſimo corpore ac Collegio, aliquem eiuſmodi Eccleſiæ rectorem deligite, qui & ſedare poſſit mœrorem ex huius morte conceptum, & voluntate, prudentia, vſu rerum, auctoritate, aptiſſimus ſit ad perficienda pulcherrima ac præſtantiſſima opera, quæ præpropera huius morte imperfecta atque inchoata manſerunt. DIXI.

De via & ratione ad eloquentiæ laudem perueniendi.

ORATIO XXI.

HABITA ROMAE NON. NOuemb. Anno cIↃ. IↃ. LXXII.

IVs ciuile me non vulgari via, ſed noua quadam, & ante me in his quidem ſcholis inuſitata ratione tradere ingreſſum, & in opere inſtitutoq; pulcherrimo quartum in annum, magna auditorum frequentia, magna animi contentione verſantem, veſtra, Cardinales ampliſſimi, in medio curſu inſiſtere, aliudq; munus ſuſcipere coëgit auctoritas. Nam, cùm homo eruditiſſimus, qui tradendis eloquentiæ præceptis in hac vrbe conſenuerat, & adflicta valetudine, & ipſa iam ætate otium ac quietem poſtulante, miſſionem à vobis honeſtiſſimam impetràſſet, nec ei facilè ſucceſſor idoneus reperiri poſſe videretur, mihi potiſſimùm mandandam eſſe ab eo derelictam prouinciam cenſuiſtis. Parebo libens, vt debeo, auctoritati veſtræ: neq; mihi quidquam vnquam à vobis imponetur aut laboris, aut oneris, quod nõ ego promptu atq; alacri animo ſubeam: quæq; mihi à vobis imperata erunt, nunquam aut aſpernabor vt nimis humilia, aut vt nimis ardua extimeſcam. Veſtrûm eſt, decernere ac ſtatuere, quã à quoq; noſtrûm huius quaſi Reip. literariæ partem adminiſtrari ac procurari velitis: noſtrûm, parere, & mandata veſtra ſubſequi, neque vnquam ita nobis placere, aut tantum nobis tribuere, vt de veſtro iudicio iudicemus. Equidem quod ad me attinet, neq; vllam artem, quæ quidem hominis ingenui ſtudio digna ſit, ſordidam & abiectam eſſe duco: & hanc, ad quam tradendam nunc vocor, ſemper nobiliſſimam exiſtimaui: &, ſi aliter ſentirem, fortaſſis tamen non vererer imitari Laconem illum, qui in conui-

conuiuio extremo loco iuſſus accumbere, conuiuatoris ingenium, ac iudicium commendauit, qui rationem excogitâſſet, qua illi quoque loco dignitatem compararet. Non enim tantùm, vt vulgò dicitur, magiſtratus virum oſtendit, & in luce hominum collocat, ſed etiam ſæpè magiſtratum is qui eum gerit exornat. Epaminondam ferunt, cùm à ciuibus ſuis Telearchus creatus eſſet: erat is apud Thebanos non magni momenti magiſtratus: non detrectâſſe, ſed dixiſſe ita geſturum, vt deinceps Telearchia honoratior haberetur. Atq; ita effectum eſt. Tantum enim Epaminondæ valuit auctoritas, vt poſt eum Telearchi perpetuò creati ſint ex principibus ciuitatis. Hæc & talia dicerem, ſi in eloquentiæ profeſſione parum ineſſe dignitatis exiſtimarem. Sed & de re ipſa, & de me longè mihi alia opinio eſt. Quamuis enim non infitior, magnum me ſemper amatorem atq; admiratorem diſertæ atq; ornatæ orationis fuiſſe, ſtudioſéq; in eam rem operam dediſſe: etiam, ſi vultis, aliquando impoſuiſſe populo, & apud eos, qui me cum deterioribus comparabant, in aliquam non infantis, neq; indiſerti hominis opinionem veniſſe: vereor tamen, ne exemplo meo comprobem id, quod tradunt rei militaris ſcriptores, etiam veteranos milites pro tironibus habendos, cùm diu à pugnando ceſſârunt. Sed quoniam id tantùm à me exſpectari ac requiri puto, primùm, vt vobis, adoleſcentes, indicem ac commonſtrem eas vias, quibus ad eloquentiam poſſe arbitror perueniri: deinde vt ad ſuperandam earũ difficultatem, quantum in me erit, ſi quid modò erit, neque autem multum, neq; tamen nihil om-

ninò fore confido, auxilio ſim: ſuſcipiam, ac ſubibo paulò maiore cum fiducia onus id, quod mihi, ſi meum perpetuum publicæ vtilitatis ſtudium diuinæ benignitatis aura, comitetur, vtcunq; poſſe videor ſuſtinere. Vt enim, ſi quis homo egens ac tenuis, alios ſe collocupletaturum eſſe profiteatur, ridiculus ſit: ſin id tantùm polliceatur, oſtenſurum ſe quam viam inſiſtere debeant, qui rem facere cupiunt, nihil tamen alienum atque abhorrens, à fortuna ſua ſuſcipere videatur: ſic ego, ſi ea me traditurum dicere auſim, quibus eloquentes fieri poßint, meritò irrideat, cùm ipſi mihi eorum perexigua pars ſuppetat; ſin id tantùm dicam, poſſe me iis, qui eloquentiæ ſtudio tenentur, vias quæ ad illam ferant oſtendere, & ad id quod adamârunt conſequendum aliquid opis afferre: cauſſæ, vt opinor nihil ſit, cur me quiſquam aut nimium mihi adſumere, atq; arrogare dicat, aut ea polliceri quæ præſtare non poßim. Nolite autem, auditores, exiſtimare, me vulgare aliquid vobis & in medio poſitum polliceri, cùm polliceor me vobis itineris ducem ad eloquentiam fore: neque ita eloquentiæ nomen accipite, vt vulgò accipi conſueuit. Hodie enim vt quis vulgaria Rhetorum præcepta vtcunq; didicit, & in Ciceronis ſcriptis tantum poſuit operæ, vt, adhibito Nizolij libro, poſſit orationem aut epiſtolam ſcribere, cuius tum ſingulæ voces, tum ipſa etiam ſtructura & collocatio Ciceronem oleat, protinus magno eorum conſenſu, qui nihil altius, aut ſublimius cogitant, eloquentis nomen aſſumit. Itaque, ſi de quopiam iſtorum percunctêre, num Platonem, Ariſtotelem, Theophraſtum legerit; denique num Philo-

ſophiam

ſophiam attigerit, negabit: ſe enim, relicto aliis Philoſophiæ ſtudio, eloquentiæ gloria contentum fuiſſe. Quid Herodotum, Thucydidem, Xenophontem quàm diligenter, ſtudioſeq́ verſauerit? Aliquid ſe fortaſſe ex eis libâſſe dicet, ſed properantem & aliud agentem, & qui vnam modò ſpectaret eloquentiam. Certè igitur Homerum, quem vt ceterarum ingenuarum artium, ita eloquentiæ quaſi fontem quendam eſſe dicunt, Sophoclem, Euripidem, à quo optimè ali eloquentiam, ipſi eloquentiæ magiſtri prodiderunt, cæteros deniq́ Græcos & Latinos Poëtas accuratè peruolutâſti. Quem tu mihi, inquit, Homerum, quem Sophoclem, quas nugas nominas? quaſi ego poëta, non orator, eſſe voluerim. Nimirum igitur, cùm à te omne aliud ſcriptorum genus abdicâſſes, in illis eloquentiæ luminibus Lyſia, Hyperide, Andocide, Iſæo, Iſocrate, Demoſthene, quamplurimum olei conſumpſiſti, in eis egregium aliquod ſtudium collocâſti, eos ſæpe relegens in ſuccum ac ſanguinem conuertiſti tuum. Imo, inquit, quorundam ex iſtis vix ipſa nomina agnoſco: alios à Cicerone meo commendari memini, qui mihi ſolus in amoribus ac deliciis fuit, quem ego, admirabili quodam eloquentiæ ſtudio inflammatus, nunquam ex oculis, ex manibus, ex ſinu depoſui: cuius in ſcriptis ita diligens ac ſollicitus fui, vt, quemadmodum nummi aurei aut argentei à plumbeis tinnitu ipſo dignoſcuntur, ita ego voces Ciceronianas ab iis, quæ Ciceronis non ſunt, ſono ipſo diſcernere ac diiudicare poſſim. Bene ſit, inquam, iſtis auribus tuis tam delicatis, tamq́ eruditis: ſed cur, quæſo, cùm Ciceronem tanti faciat,

cias, eos, quos tantoperè ab eo laudari videbas, non attigiſti? Iſtos, inquit, legiſſem, ſi Græcè eloquens eſſe voluiſſem. Latinæ quidem eloquentiæ laudem affectanti ſatis eſſe vnus Cicero viſus eſt. Quæ iſta, malum, Latina eloquentia eſt, aut quando quiſquam veterum iſtud iter ad eloquentiam tenuit? Mihi quiſquam eloquentiam vocat, cùm genera cauſſarum, & nomina figurarum, & vulgaria quædam præcepta de conformandis orationis partibus, & huiuſmodi nænias didiceris, voculas ex Cicerone collectas coniungere, & ex eis quaſi teſſelis ieiunam ac famelicam orationem contexere, ſedulò cauentem ne quid dicatur, quod non antè Cicero dixerit? Picarum & Pſittacorum iſta eloquentia eſt, auditas voces iterare ac reddere; neq; quidquam vnquam dicere quod ſit verè ac propriè tuum. Aliud antiqui vocabant eloquentiam: qui niſi qui de ciuilibus negotiis ornatè ac copiosè loqui poſſet, qui dicendo animos audientium flecteret, qui admirationem concitaret, qui modò clamores faceret, modò circumfuſam multitudinem ſtupore defigeret, neminem eloquentem vocabant. Itaque qui ſe dicendi magiſtros profitebantur, multa de ratione argumentandi, multa de virtutibus ac vitiis, multa de permotionibus animi, multa de veterum inſtitutis, ac legibus, multa de ratione inſtituendarum ac gubernandarum ciuitatum diſputabant: ſeq; propterea non Rhetoras, aut, quæ tum vſitata erat ipſorum appellatio, Sophiſtas, ſed glorioſiore ac magnificentiore nomine Politicos nominabant. In quo etſi eos Ariſtoteles coarguit, ipſe tamen docet Rhetoricen quiddam eſſe ex Dialecti-

ca, &

ca, & ex politica conſlatum atque commiſtum: & opus Rhetorices eſſe ait iis in rebus omnibus, quæ in conſultationem cadunt, omnia videre, quæ ad fidem faciendam accommodata ſunt, Tribus autem præcipuis capitibus hoc contineri ait, ſi ita dicamus, vt, qui audiunt, bonos viros eſſe nos opinentur. Si eorum animi motus quoſdam concipiant ad id quod volumus efficiendum atque obtinendum accommodatos: ſi id quod probare volumus, aut demonſtremus, aut demonſtrare videamur. Vt autem Dialecticus, non illo ex ſcholaſtico puluere clamator odioſus ac moleſtus, ſed verus ac germanus Dialecticus duobus ad probandum inſtrumentis vtitur, ſyllogiſmo & inductione: ſic ei compar ac geminus & in diſsimili genere ſimillimus orator duo alia habet, quæ duobus illis ex altera parte reſpondeant, enthymema quod ſyllogiſmo, exemplum quod inductioni. His duobus armatus eſt, his pugnat, his & ſuam & aliorum dignitatem tuetur: neque ſine magna copia enthymematum & exemplorum ad omnem dicendi materiam comparata, eloquentis nomen ſuſtinere quiſquam poteſt. Enthymematum copia à Philoſophis, exemplorum à poëtis & hiſtoriarum ſcriptoribus petitur: neq; quiſquam oratoris, aut eloquẽtis nomine dignus euaſerit, qui nõ prius omnia Philoſophorum ſcripta, quæ quidem ad formandos mores et ad tractandam Rempub. pertinent, omnem hiſtoriam veterem, omnes antiquos & Græcos & Latinos poëtas diligenter & accuratè peruolutârit. Magnus labor, dixerit aliquis. Fateor: ſed magnum eſt & id, quod hoc labore petitur. Et verũ eſt, quod ait Horatius:

nil ſine magno vita labore dedit mortalibus. Ad hanc facultatem conſequendam ego me vobis, auditores, quantum vires meæ ferent, ducem ac comitem profiteor. Veſtra res agitur: vobis, vt ille ait Comicus ſenex ſeritis, vobis occatis, vobis eiſdem metitis, vobis denique iſte pariet lætitiam labos. Videbitis me quotidie cauſſa veſtra efficientem, quæcunq; potero; conantem etiam ea quæ non potero. Alite vos quoque ſtudium meum attentione veſtra: &, dum ætas apta eſt ad labores perferendos, dum animus nullis aliis curis occupatur, dum cætera, quæ ad capiendum ingenij cultum requiruntur, affatim ſuppetunt, nolite committere vt vtilitas veſtra, quæ & Gregorio Pontifici Maximo, & ampliſſimis Cardinalibus, quibus ille munus hoc demandauit, & nobis omnibus tantæ curæ eſt, à vobis, à quibus minimè decet, negligatur. Equidem pro mea virili parte nullo loco vobis deero: docebo, admonebo, inſtabo, vrgebo, excitabo, nonnunquam etiam, ſi res ita poſcere videbitur, obiurgabo atq; increpabo. Nolite exſpectare, dum vobis aduler. Contemnam vos, ſi vos litteras contemnetis. Sin eas amabitis: & amabo ipſe commoda veſtra ex animo, &, vt vos me viciſſim meritò ametis, operam dabo. Sed, vt diei tempus eſt, diutius detinendi non eſtis. Secundum librum Tuſculanarum diſputationum explicare decreui. Cras id facere incipiam. Polliceor autem vobis, qui me attentè audient, curaturum me, vt eis operæ ſuæ ratio conſtet.

DIXI.

Pro

Pro Carolo IX. Galliarum Rege Chriſtianiſſimo ad Gregorium XIII. Pont. Max.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

ORATIO XXII.

HABITA ROMAE V. KALEN. Ianuar. Anno cIↃ. IↃ. LXXII.

SI PRO *cuius quiſque propugnatione ac defenſione plura pericula ſubiit, plus excepit acerbitatũ, pluribus quaſi procellis ac tempeſtatibus agitatus eſt: eò plus gaudij ex iis quæ ad retinendam atq; amplificandam illius dignitatem pertinent, ad eum peruenire credendum eſt: dubitare non potes, Beatiſſime Pater, quin Carolus Rex, te Pontifice creato, tanto cæteros Reges eximia quadam percepti ex ea re gaudij magnitudine ſuperauerit, quanto non huius modò memoriæ, ſed omnium ætatum ac ſeculorum Reges graui ac diuturna ſuſceptorum pro Sedis Apoſtolicæ auctoritate laborum ac diſcriminum perpeſſione ſuperauit. Quo tibi gratior eſſe debet ac iucundior gratulatio, quæ tibi hodierno die fit eius Regis nomine, qui cùm, pro incredibili ſtudio atq; obſeruantia erga te ſua, primus omnium hoc officio fungi cuperet: iis tamen difficultatibus, quæ omnibus nota ſunt: impeditus, non prius tibi gratulari potuit, quàm diuino conſilio contigit, vt poſſis tu quoq; ei viciſſim verè ac meritò*

gratulari. Etſi autē, quæ proximè in Gallia pro religione geſta ſunt, propter ſummam illius regni nobilitatem atque amplitudinem toto iam orbe celebrantur: neque locus, neque regio in terris vlla eſt, quæ non plena ſit & laborum ac miſeriarum, quas Galli ſuperioribus annis pertulerunt, & virtutis ac felicitatis, qua nuper vſus Carolus Rex, maxima ex parte eos in veterem ſtatum vindicauit: quia tamen neque Regis noſtri & nomine & re Chriſtianiſſimi pietas in Deum, quam ipſe omnibus notam ac teſtatam eſſe vult, vlla ex re melius cognoſci; neque vllum dicendi argumentum hoc quidem tempore reperiri poteſt, in quo plus aut dignitatis, aut delectationis ineſſe videatur: peto à te, Beatiſſime Pater, vt hoc temporis, quod mihi ad dicendum tua benignitate conceditur, in harū potiſſimum rerum tractatione conſumi collocaríque patiaris. Quis igitur in Gallia rerum ſtatus fuerit, quo tempore Carolus nonus ad regni gubernacula morte fratris admotus eſt, omnes facilè recordamur. Nam, quæ mali vis iam tum Henrico regnante, in venis ac viſceribus Galliæ concepta ac concluſa latuerat; cuíque optimus ille Rex, ob perpetuò deplorandum inopinatæ mortis euentū, remedium adhibere, cùm maximè cuperet, non potuerat: eadem cum ſe ſub Franciſco ſecundo commouere cœpiſſet: & ab eo quoque intempeſtiua morte prærepto, compreſſa modò & cohibita, non etiam exſtincta & ſublata eſſet: ad extremum vniuerſa ſe, ingreſſo regnare Carolo, effudit. Vt autem aqua impetus ſaxorum lignorúmue oppoſitu diu retentus ac retardatus, ſi fortè tandem ea quæ obſtabant, aut ſublata,

aut

aut perrupta & diſiecta ſunt, multò maior ac vehementior eſſe conſueuit; ita illi hominum omnia turbare cupientium cœtus, quos ad id tempus legum ac regum terror tanquam vinctos infrenatoſq́; tenuerat, fractis poſtremò repagulis furere ac bacchari per nobiliſſimum regnum, & in ſumma impietate ſummam licentiam nacti, diuina humanáque omnia cædibus & incendiis miſcere cœperunt. Atque vt antiqui fictis fabulis memoria prodiderunt, Hercule recens nato, duos ad eum inuſitatæ magnitudinis angues ſupernè lapſos eſſe, qui iacentem adhuc in cunis opprimerent: ita hoc nouo Hercule (Qui enim adhuc adoleſcens tot iam monſtra perdomuerit, meritiſſimo huius nominis honore affici poteſt) regni habenas tractare aggreſſo, infinita quædam non è ſuperiore loco demiſſa, ſed ex inferis emerſa exſtitit anguium vis, qui & peſtilenti afflatu ſuo omnia contaminare, & teterrimum virus ſuum longè lateq́; ſpargentes, non ipſi modò regi adhuc puero, & regnum & vitam adimere, ſed & ex toto regno verum Dei cultum, quo vno æternæ vitæ ſpes continetur, exterminare conarẽtur. Qui diuini quidem numinis metu iam pridem proiecto; legum autem & iudiciorum auctoritate tum maximè propter infirmam regis ætatem contempta ac conculcata, quam ſtragem, quas calamitates, quam vaſtitatem, quot inaudita crudeliſſimorum facinorum exempla in Galliam intulerunt? Horret ac refugit animus ea memorare, quæ poſt illas peſtes ac furias ab humani generis hoſte immiſſas, contigerunt: profanata, euerſa, incenſa templa: aras ſacerdotum cæde maculatas, abſtractas

ex ſedibus ſuis virgines Deo ſacras, direptas vrbes, campos manantes ſanguine, fluuiorum curſus humanis corporibus impeditos: ludentem excarnificandis hominibus ſæuitiam, feritatem, ne conditis quidem mortuorum oſſibus ac cineribus abſtinentem. Quis vſq; eò Gallici, aut potiùs Chriſtiani nominis hoſtis eſt, qui illa ſine lachrymis aſpicere potuiſſet? O Gallia, Gallia, tot virorum fortium, tot egregiorum principum, tot ſummorum Pontificum, qui tanta cum laude Eccleſiæ Dei præfuerunt, parens: Túne illa es, quæ ſuſceptam à Chriſti & Apoſtolorum diſcipulis fidem nunquam poſtea deſerueras? quæ non à tuis tantùm, ſed ab aliorum quoq; finibus hæreticos alioſq; hoſtes nominis Chriſtiani tam ſæpe depuleras? quæ Europam, Africam, Aſiam, geſtis pro Chriſti fide bellis nobilitaueras? quæ violatam ab aliis Sedis Apoſtolicæ dignitatem tam ſæpe reſtitueras? tam firmis præſidiis ſepſeras? tam multis ornamentis affeceras? quæ vrbem Romam ab imminenti direptionis & excidij periculo tam ſæpe liberaueras? Verè enim hoc, Beatiſſime Pater, verè & ſine cuiuſquam iniuria gloriari poſſumus, duabus præcipuè laudibus homines noſtros, poſt Chriſtum natũ, ſupra cæteras gentes perpetuò floruiſſe, quòd & Chriſtianæ religionis non conſeruandæ tantùm, ſed etiam propagandæ ſtudioſiſſimi, & ad accipienda omnia regum ſuorum imperia paratiſſimi ſemper fuerunt. Omnes autem illarum peſtium conatus eò dirigebantur, vt & à Deo, & à Rege abductam Galliam, earum, quas dixi, laudum vtroq; ſpoliarent. Quod ſi vtrumq; cõſequi ac perficere non poſſent, certè quidem vt eam à ſummo-

rum

tum Pontificum cultu, & à Romanæ ac Catholicæ Eccleſiæ communione diuellerent. Hoc præcipuè imbiberāt: hoc ſpectabant: hæc eis à principio mens, hoc conſilium ac propoſitum fuit. Neque verò diſſimulanter ferebant, conquieturos ſe, &, vt prius, regis imperio parituros, dum Romani Pontificatus auctoritas è Gallia tolleretur. Quinetiam ſi ſe rex ab hac ſancta ſede diſſociare vellet, promptam ei & facilem viam ad fines regni proferendos, & ad finitimas prouincias ſit imperium ſuum ſubiungendas oſtentabant. Sed magnus & à natura ipſa ad honeſtatem conformatus animus, nec aſperitatibus terreri, nec vlla vtilitatis ſpecie à recto auocari poteſt. Rex fortiſſimus & maioribus ſuis digniſſimus, qui PIETATIS AC IVSTITIÆ *gloriam ita etiam puer adamâſſet, vt ipſis earum virtutum nominibus quaſi pro ſymbolo vtatur, omnia ſibi prius perferenda ſtatuit, quàm quidquam committendum, quo earum alterutra, vel minima ex parte violari videretur. Repudiatis igitur omnibus improborum conſiliis ac ſuaſionibus, magno ille quidem cum dolore ac cruciatu animi, ſed tamen, vt qui corruptas ac vitiatas corporis ſui partes, aliis omnibus fruſtrà tentatis, vrunt poſtremò, aut ſecant, ne earum contagio cæteris obſit: cùm iam in lenioribus remediis nulla ſpes eſſet, ad acriora deſcendere, & vim quodammodo viſceribus ſuis inferre coactus eſt. Inteſtinum ac domeſticum bellum, in quo omnia, quæ cogitari poſſunt miſerrima, inſunt, neceſſariò ei aduerſus ſuos ſuſcipiendum ac regendum fuit: & ruina reſtinguendus ignis, ne tota Gallia eodem incendio conflagraret. Cōmiſſa multa*

prælia

prælia: multa cæſa hominum millia: ſæpe fuſi ac profligati hoſtes: rex tamen clementiſſimus, & ſuos, ſi qua ratione poſſet, prolatando potiùs ad ſanitatem perducere, quàm delere ac perdere cupiens, eis conditionibus acquieuerat, quas æquiſſimas etiam iniquiſſimi iudicârant. Pacata ac compoſita omnia videbantur: iamq́; ſpes erat, pleroſq́ue ex illis miſeris agnituros errorem ſuum, & ad Eccleſiæ gremium ſuapte ſponte redituros: Cùm illi patriæ prædones, ac parricidæ, qui totam propè Galliam in ſepultis ſuorum corporibus obruerant, quaſiq́; ſepelierant, quorum ipſi gladij aſſuefacti trucidandis inſontibus, aſsiduè cædem ſanguinemq́; ſitiebant, parum ſe anteactæ vitæ reſponſuros iudicârūt, niſi palmas illas, quarum adhuc cruda & recens memoria erat, noui ſceleris acceſſione cumularent. Agebant illos præcipites, & ad ſupplicium rapiebant pœnæ eorum, quæ tam multa aduerſus Deum & homines impiè nefarieq́; commiſerant: iis illi agitati, & à mente conſilioq́; deducti, veriti non ſunt aduerſus illius regis caput ac ſalutem coniurare, à quo poſt tot atrocia facinora non modò veniam cōſecuti erant, ſed etiam benignè & amanter excepti. Qua coniuratione ſub idipſum tempus, quod patrando ſceleri dictum ac conſtitutum erat, diuinitùs detecta atq; patefacta, conuerſum eſt in illorum ſceleratorum ac fœdifragorum capita, id quod ipſi in regem & in totam propè domum ac ſtirpem regiam machinabantur. O noctem illam memorabilem & in faſtis eximiæ alicuius notæ adiectione ſignandam, quæ paucorum ſeditioſorum interitu regem à præſenti cædis periculo, regnum à perpetua ciui-

ciuiliũ bellorum formidine liberauit. Qua quidem nocte ſtellas equidem ipſas luxiſſe ſolito nitidiùs arbitror: & flumen Sequanam maiores vndas voluiſſe, quò citiùs illa impurorum hominum cadauera euolueret & exoneraret in mare. O feliciſſimam mulierem Catharinam regis matrem, quæ cùm tot annos admirabili prudentia pariq; ſollicitudine regnum filio, filium regno conſeruâſſet, tum demum ſecura regnãtem filium adſpexit. O regis fratres ipſos quoq; beatos: quorum alter, cùm, quâ ætate cæteri vix adhuc arma tractare incipiunt, ea ipſe quater commiſſo prælio fraternos hoſtes fregiſſet ac fugâſſet, huius quoq; pulcherrimi facti præcipuam gloriam ad ſe potiſſimũ voluit pertinere; alter, quanquam ætate nondum ad rem militarem idonea erat, tanta tamen eſt ad virtutem indole, vt neminem niſi fratrem in his rebus gerendis æquo animo ſibi paſſurus fuerit anteponi. O diem deniq; illum plenum lætitiæ & hilaritatis, quo tu, Beatiſſime Pater, hoc ad te nuncio allato, Deo immortali, & diuo Hludouico regi, cuius hæc in ipſo peruigilio euenerant, gratias acturus, indictas à te ſupplicationes pedes obiiſti. Quis autem optabilior ad te nuncius adferri poterat? aut nos ipſi quod felicius optare poteramus principium Pontificatus tui, quàm vt primis illis menſibus tetram illam caliginem, quaſi exorto ſole, diſcuſſam cerneremus? Hoc ille nobis portendebat ac præſignificabat diſſectus draco, gentis tuæ, Beatiſſime Pater, nobiliſſimum ac pulcherrimum inſigne: fore, vt immanis ille draco, aut illa potiùs multorum capitum hydra, quæ non paludem aliquam Lernæam; ſed potentiſſimum & opulen-

lentiſſimum regnum tamdiu obſederat, te Pontificè diſſecaretur. Nunc igitur contemplare, quæſo, animo nouum illum Dauidem, cæſi ac proſtrati gygantis ſpoliis ac ſanguine decorum: eumq́; hilari vultu ad genua tua prouolutum, ita tecum loqui exiſtimato: Ego, Pater ſanctiſſime atque optime, cùm maiores meos, maximos & potentiſſimos reges, accepiſſem omnes vſque à Hlodoueo in ſinceritate atque integritate religionis Chriſtianæ, ne vno quidem excepto, plus mille annos firmè ac conſtanter perſtitiſſe: eoſdemq́ue præcipua quadam erga Sedem Apoſtolicam obſeruantia, periculiſq́ue ac laboribus pro illius defenſione aditis, & illud, quo nullum pulchrius eſt, Chriſtianiſſimorum nomen, & primarium inter reges Eccleſiæ filios locum conſecutos: ſtatim à puero illud mihi propoſui, vt eos potiùs, aut adæquare, aut etiam, ſi fieri poſſet, ſuperare contenderem, quàm committerem, vt non ſatis reſpondere traditæ mihi ab illis gloriæ iudicarer. Itaque & Pium Quintum dum inter homines fuit ſanctiſſimè ac religioſiſſimè colui; &, eo ad meliorem vitam vocato, cùm primùm audiui te in locum illius eſſe ſuffectum, tanto gaudio affectus ſum, quantum percipi, aut cogitari maximum poteſt. Multa enim iam pridem de tuis in omni genere præclaris virtutibus audieram, quæ te iſto honoris ampliſſimi faſtigio digniſſimum reddidiſſent. Prudentiam, quam nihil fallere; iuſtitiam, quam nihil inflectere; fidem & conſtantiam erga amicos, quam nulla temporum aſperitas imminuere, aut labefactare potuiſſet. In colendo Deo pietatem ſine ſimulatione; in regendis

dis hominibus ſeueritatem ſine ſuperbia; in admini-ſtrandis negotiis & ſine feſtinatione diligentiam, & ſine tarditate grauitatem. Mouit etiã me ſubita illa totius Cardinalium Collegij in decernẽda tibi ſumma poteſtate conſenſio: quæ neq; ſine certa & explorata opinione virtutis tuæ, neq; ſine ſingulari diuinæ prouidentiæ afflatu potuit contigiſſe. Magna me ſpes tenet, fore, vt ſub tali Pontifice in ouile Chriſti gẽtes, & quæ veram religionem nõdum acceperunt, aggregẽtur; & quæ ab ea deſciuerũt denuò congregentur. Quam ad rem perficiendam omnes meas & regni mei opes tibi libentiſſimè defero, ea fide, quam rebus in regno meo geſtis ſatis iam & tibi vniuerſo orbi, vt arbitror, approbaui: ſimulque tibi & APOSTOLICAE SEDI, QVAM DEBEO OBEDIENTIAM PRAESTO ATQVE EXHIBEO, ET PRAESTITVRVM ATQVE EXHIBITVRVM IN PERPETVVM SPONDEO. *Neque dubito fore, vt à te viciſſim quæcunque ad meam & regni mei dignitatem pertinebunt, non tantùm intacta & inuiolata conſeruentur, ſed etiam, vbi occaſio tulerit, augeãtur. Hæc, quæ tibi rex ipſe, Beatiſſime Pater, præſens dicere cuperet; quia id non poterat, per hunc illuſtrem virum Nicolaum Rambolleti Dominum, equitem ordinis regij, vnum ex intimis conſiliariis ſuis, cuſtodiarum ſuarum præfectum, Caroli Cardinalis Rambolletij fratrem & natura & virtute germanum, ſignificanda cenſuit. Quanquam enim facilè intelligebat, hæc eadem te ex præſtanti viro, pariq; dignitate prædito*

Franciſco Barone Feralio oratore apud te ſuo cogniturum: non tamen ſibi viſus eſt ſuam in te colendo pietatem ſatis declaraturus, niſi huius rei cauſſa propriam ad te legationem deſtinâſſet. DIXI.

De vtilitate, iucunditate ac præſtantia literarum.

ORATIO XXIII.

HABITA ROMAE XV. KALEN. Nouemb. Anno cIↄ.Iↄ. LXXIII.

CVM *mihi à ſummis viris, quorum auctoritate, atq; imperio noſtra omnium ſtudia diriguntur, mandatum eſſet, vt hodierno die, quo, vt ſcitis, more maiorum, noſter hic quaſi Muſarum exercitus quotannis luſtrari ſolet, de præſtantia litterarum, & earum artiũ quæ litteris continentur, aliquid publicè dicerem, quo iuuenum animi ad earum amorem incitarẽtur: quod prius facere debueram, ſed inconſulto quodam obſequendi ſtudio abreptus non feceram, cœpi oneris ſuſcepti magnitudinẽ, cum viribus meis ſollicitè comparare. Atq; interdum quidem ita ratiocinabar, vt mihi nihil arduũ, aut difficile impoſitum crederem. Nam, vt Cyrenæus poëta facilè ait eſſe omnib. Apollinem laudare, in quo tot, tantaq; laudum argumenta ſint, ita facile videbatur homini quãlibet infanti at-*

que

que indiſerto laudare eas artes, quas verè ac meritò bonorum fontes nominare poſſumus. Neq; enim dubitabam, quin omnium conceſſu multò iuſtius artibus noſtris, quàm illis, de quibus id Xenophō dixit, honos huius nominis tribueretur. Cogitabā etiam tum demum in ſumma me difficultate verſaturum fuiſſe, ſi eas aut, quod nefas eſt, vituperare iuſſus eſſem, aut earum dignitatem abiicere & extenuare dicēdo: nullum enim ſanè argumentū, quod quidē alicuius momenti eſſet, ad eam rem reperire potuiſſem. Quod ſi Socrates præſente Phædro amorē vituperaturus, facere id non audet, niſi ſibi prius pallio caput obnupſerit: multò me magis verecundari par fuiſſet, in tāto eruditiſſimorū hominum cœtu declamātem aduerſus eas artes, quarum oēs dignitate, ac pulchritudine, ita incenſi eſtis, vt ſine earū tractatione ne vitā quidē ipſam iucundā putetis. Nūc, vt idē ille ſapiētiſſimus ſenex factu facile eſſe ait Atheniēſes Athenis laudare, quod, quæ quiſq; amat, ea libentiſſimè laudari audit: ſic et ipſe mihi videbar facilē et expeditam prouinciā ſuſcepiſſe cōmendandi ac celebrādi apud vos ea, quæ vobis omnibus in amoribus ac deliciis eſſe conſtaret. Sed interdū occurrebant alia, quæ me commouerent, nec quieto eſſe ac ſecuro animo ſinerent: Nā et in tam vbere ac copioſa materia neceſſe eſt, vnicuiq; audientium multa in mentem venire, quæ cōmodè dici queant: neque fieri poteſt, vt, quidquid omnes cogitant, dicat vnus: et ea eſt hominum natura, vt, cùm quis, quod ipſe dixiſſet, id ab eo, qui dicit, omiſſum videt:

non hoc quoque dici potuiſſe, ſed hoc potiſsimum dici debuiſſe contendat. Ita dum pro ſuo quiſque captu quid ipſe dicturus fuerit cogitat, & alia prope omnia faſtidiens, dum id vnum dicatur, auidè exſpectat: quidquid dixeris, ſemper videberis omiſiſſe præcipua: & omnia communia ac contrita dixiſſe, quod ea non dixeris, quæ ſi dixiſſes, ipſa quoq; aliis obſoleta & vulgaria viderētur. Vt melior hac in parte ſit eorum conditio, qui aridis, ac ſterilibus in argumentis verſantur: quorum, ſiue abundârunt, laudatur ingeniū: ſiue defecerunt, materiæ ieiunitas accuſatur: cùm contrà: vbi ampla dicendi ſeges eſt, quidquid allatum eſt, vbertati materiæ adſcribatur; quidquid omiſſum eſt, tibi. Ego verò quomodo aut quidquā allaturum eſſe me ſperem, quod nouitate audientium animos teneat, cùm iis in rebus mea verſatura ſit oratio, in quibus præſtātiſsima ſe omnium ætatum ingenia exercuerunt: aut ita dicturum, vt non innumerabiles alij iiſdem de rebus ornatius ac copioſius dixerint? Sed mihi neq; valdè laborandum eſt, vt noua cōquiram: non enim cantilenæ ſunt hæ, quibus nouitas, vt ait Telemachus, conciliat gratiam: ſed præcepta, quibus vetuſtas addit auctoritatem: & ſi vera, vtilia, apta ad id quod mihi propoſitum eſt, digna huius loci auctoritate, digna veſtris auribus attulero, quibus ea cumq; verbis extulero, hoc ipſo me ſatis ornatè dixiſſe arbitrabor. Agite igitur, viri præſtantes, & cùm aliis nominibus, tum præcipuè harum de quibus dicere ingredior artiū cultu & tractatione clariſsimi:

agite

agite ſtudioſi adoleſcentes, quorum mollis adhuc, & tenera ætas in eiuſdem gloriæ ſpem, eodem quaſi lacte Muſarum educatur, cognoſcite mecum felicitatem veſtram, qui inſtinctu quodam afflatuq; diuino ad eas potiſſimùm artes animum appuliſtis, quibus, ſiue quis vtilitatem ſequatur, nihil fructuoſius; ſiue oblectationē, nihil ſuauius ac iucundius, ſiue ſplendorem ac pulchritudinem, nihil illuſtrius, aut ad ſtruẽdam nominis immortalitatem firmius ac ſtabilius reperiri poteſt. Nam ſi veteres illi, qui errore ducti plures eſſe Deos opinabantur, quem cuique eorum diem conſecrarant, eò laudes ipſius commemorare ac concinere ſolebant: multò nobis iuſtior cauſſa eſt, quicunq; iiſdem honeſtiſſimarum artium ſtudiis, quaſi quibuſdam ſacris initiati ſumus, cùm hic nobis anniuerſarius dies, maiorum ſapientia & auctoritate, ad intermiſſam per aliquot menſes earum exercitationem de integro repetendam cōſtitutus ſit, cur ab earum commendatione principium ducere debeamus, eaſq; celebrare, quas nobis viciſſim aliquid celebritatis allaturas eſſe cōfidimus. Meminiſſe aūt debemus idcircò hunc ſanctum, atque auguſtum locùm ad hanc rem delectum eſſe, vt et in laudãdis artibus Deum ipſum laudemus, qui, vt alia omnia bona, ita eas quoq; hominum generi dedit: & publicè conteſtemur, ac profiteamur ſtudia omnia laboreſq; noſtros & Deo auctore, atque auſpice ſuſcipi, & ad ipſius gloriam, tanquam ad finem nobis omnibus præcipuè propoſitum, referri. Vnde igitur, in tanta eorum quæ ſe ad dicen-

dum offerunt copia, potiſsimùm exordiar. An ab eo, quod ſemper apud grauiſsimos quoſq; grauiſsimũ fuit, antiquitatis teſtimonio? Quæ cùm artes oẽs bonæ ſint: nam ſi quæ malæ artes dicũtur, immeritò eis artium nomen tribuitur, has tamen noſtras proprio ac peculiari nomine bonas artes vocauit: eaſdemq; artes ingenuas, artes liberales, quod alias aut à ſeruis, aut ab hominibus ſeruili præditis ingenio exerceri, has vnas ab ingenuis ac liberis excoli cõſentaneum iudicaret. Quinetiam cùm Græci earum cognitionem, ſua lingua, tali quodam vocabulo affeciſſent, ex quo id modò intelligeretur, ſtatim à pueritia dandam eis operã eſſe: maiores noſtri hoc, vt pleraq; melius ac ſapiẽtius: qui totum hoc artium genus humanitatem vocârunt: credo, indicantes, non multo minus inter homines talibus diſciplinis expolitos, & vulgus aliorum, quã inter ceteros & pecudes intereſſe. Homines enim duabus præcipuè rebus à cæteris animantibus diſcernimur, ratione, & rationis interprete oratione: quarũ vtraq; in eis, qui harum artium expertes ſunt, rudis quodammodo & inchoata: qui eas benè penitus combiberunt, perfecta in illis, atq; abſoluta eſt. Ariſtippus quidem, cùm quæſiiſſet quidam ex eo, quid boni filio ſuo allatura eruditio eſſet: Si nihil aliud, hoc certè, inquit, quod in theatro lapis in lapide non ſedebit. Idemq; alteri, qui cùm ſibi nimium magnam mercedem poſci pro inſtitutione filij videretur, dixerat; Iſta pecunia ſeruum mihi emere poſſum. Tu verò, inquit iocans, etiam non amplius: ſi vnum emeris, duos habebis.

habebis. Significauit videlicet, quorum colluſtratus doctrinarum luce non eſſet animus eos lapidum, non hominum, aut, ſi fortè, inter homines, ſeruorum, non ingenuorum, loco ac numero eſſe habendos. Ac mihi quidem hac tota de re cogitanti, quatuor omnino eſſe viæ videntur, quarum vnam aliquam à principio ætatis capeſſere, ac poſtea perſequi prope neceſſe ſit: ex quibus ne dubium quidem eſſe poteſt, quin ea, quam ipſi ingreſsi eſtis, longè multumq; aliis omnibus anteponenda videatur. Nam qui iſta ætate ſunt, partim otio ſe atque ignauiæ dedunt, mollemq; vitam ac voluptariam ſequũtur, ij præſertim quibus amplum patrimonium eſt: partim ſi anguſtior ſit res, quàm vt nihil agentes ferat, dant ſe ad artem aliquam factitandam; alij, qui excelſiore ſunt animo, armorum tractationem, & militaris rei gloriam ſibi proponunt: alij deniq; animum ad litteras et ad hæc mitiora ſtudia appellunt. Quid igitur iſtis turpius aut abiectius, qui, torporem ac deſidiam amplexi, vitam luxu atq; inertia tranſigunt, nihil agentes, quo ſe homines eſſe teſtentur? Qui, vt Phæaces illi Homerici:

Non pugnis, duráue exercent membra palæſtra:
Sed menſam & citharæ ſtrepitum, dulceſqúe choreas.
Stragulaq; & molles curant poſt balnea lectos:

Margite illius ſimillimi, de quo idem Homerus:

Non fodere ille bonus, duriſúe ligonibus aura
Vertere, non illi viuebat idoneus arti.

Sic enim & hi neq; domi, neq; militiæ, neq; priua-

tim, neq; publicè, neq; ſibi, neque aliis vtiles, ita vitæ curriculum conficiunt, vt, veluti naues, nullum ſui veſtigium relinquant. Qui mihi, ſi Diis placet, quod nihil agant, quaſi non pudere parum ſit, etiam gloriantur. Alij, inquiũt, in opere occupati ſint: nobis maiorum noſtrorum virtute eſt, vnde otioſi lautè ſplendidéque viuamus. Quid maiores veſtros nominatis? qui ſi veſtri ſimiles fuiſſent, vos hodie in poſtremis iaceretis. Si, quales vos eſtis, tales ipſi fuerunt, indigni ſunt qui nominentur: ſin alij, vos indigni, qui eos nominetis. At, videte, quantoperè à ſapientiſsimi poëtæ Heſiodi iudicio veſtra ratio diſcrepet. Laborem ille & induſtriam nemini, languorem & ignauiam omnibus turpem eſſe confirmat. Præclarè Cicero: Mihi quidem, inquit, qui nihil agit, eſſe omninò non videtur. Nam & Phyſici docent, quæ cuique rei cauſſa eſt, vt ſit, eandem ei eſſe cauſſam vt aliquid agat. Sed omittamus hos molles & delicatos, neque eos ex ſomno, cui tam libenter indulgent, excitemus: teneamuſque id quod à ſapientiſsimis viris proditum eſt, nihil eſſe inertia fœdius: otio ali vitia: otium, vt non grauiſsimus poëta grauiſsimè tamen cecinit Catullus, non priuatis modò hominibus, ſed & regibus, & prius beatis vrbibus exitij cauſſam fuiſſe. Cũ igitur otioſa & ignaua vita ne vita quidẽ habenda ſit, videamus, num ad aliquã potius aliarum artium, quàm ad litteras, animum adiicere præſtet. Equidem cùm mẽte ac cogitatione perluſtro eas artes, quibus cum hiſce ſtudiis noſtris, aut nulla, aut non

magna

magna communio eſt, ex iis quidem quæ ita neceſſariæ ſunt, vt eis ciuitas nullo modo carere poſsit, duas præcipuas iudico, agriculturam, & mercaturam: ex iis autem, quæ ad ornamentum ciuitatis, & ad animos honeſta voluptate perfundendos pertinent, duas minimè ſordidas, minimeq́; illiberales, picturam, & ſtatuariam. Nam quod boni vnaquæq; ciuitas percipere ex ſuo & patrio ſolo poteſt, id agricultura educit, atq; elicit; quo eget, id aliunde mercatura comportat. Ita ciuitas ſine alterius ope ne ſuis quidem opibus fruitur; alterius beneficio, fruitur etiam alienis. Pictorum autem & ſtatuariorum opera & voluptatis atq; admirationis habent plurimum, & quæ liberalium artium nota eſt, ingenij, non corporis, viribus conſtant: & ad conſeruãdum clarorum virorum memoriam, cæteroſq́; ad eorum imitationem incitandos non immeritò magnam vim habere creduntur. Sed tamẽ quis auſit harum artium vllam cum literarum ſtudio comparare? Niſi fortè maius eſt agrum, quàm ingenium, colere, aut iacta in terrã ſemina, depactiuè ſurculi, quàm ingenia præceptis Philoſophiæ conſita, ampliores, aut vberiores fructus ferunt. Mercatura autem vel ſi tenuis eſt, ſordida eſt; vel ſi ampla, tot expoſita periculis, vt meritò ille olim Laco negauerit, optabilem ſibi videri fortunam, quæ rudentibus apta eſſet: cui cuimodi autem ſit, tota ferè ad quæſtum, & ad lucrum refertur. At literarum tractatio & dignitatis pleniſsima eſt, & quietis; & eas opes conſectatur, quæ nec furem, nec prædonem timent, nec in-

 cendiis,

ex ſedibus ſuis virgines Deo ſacras, direptas vrbes, campos manantes ſanguine, fluuiorum curſus humanis corporibus impeditos: ludentem excarnificandis hominibus ſæuitiam, feritatem, ne conditis quidem mortuorum oſſibus ac cineribus abſtinentem. Quis vſque eò Gallici, aut potiùs Chriſtiani nominis hoſtis eſt, qui illa ſine lachrymis aſpicere potuiſſet? O Gallia, Gallia, tot virorum fortium, tot egregiorum principum, tot ſummorum Pontificum, qui tanta cum laude Eccleſiæ Dei præfuerunt, parens: Túne illa és, quæ ſuſceptam à Chriſti & Apoſtolorum diſcipulis fidem nunquam poſtea deſerueras? quæ non à tuis tantùm, ſed ab aliorum quoque finibus hæreticos alioſque hoſtes nominis Chriſtiani tam ſæpe depuleras? quæ Europam, Africam, Aſiam, geſtis pro Chriſti fide bellis nobilitaueras? quæ violatam ab aliis Sedis Apoſtolicæ dignitatem tam ſæpe reſtitueras? tam firmis præſidiis ſepſeras? tam multis ornamentis affeceras? quæ vrbem Romam ab imminenti direptionis & excidij periculo tam ſæpe liberaueras? Verè enim hoc, Beatiſſime Pater, verè & ſine cuiuſquam iniuria gloriari poſſumus, duabus præcipuè laudibus homines noſtros, poſt Chriſtum natũ, ſupra cæteras gentes perpetuò floruiſſe, quòd & Chriſtianæ religionis non conſeruandæ tantùm, ſed etiam propagandæ ſtudioſiſſimi, & ad accipienda omnia regum ſuorum imperia paratiſſimi ſemper fuerunt. Omnes autem illarum peſtium conatus eò dirigebantur, vt & à Deo, & à Rege abductam Galliam, earum, quas dixi, laudum vtroque ſpoliarent. Quod ſi vtrumque cõſequi ac perficere non poſſent, certè quidem vt eam à ſummorum

rum

rum Pontificum cultu, & à Romana ac Catholica Eccleſia communione diuellerent. Hoc præcipuè imbiberāt: hoc ſpectabant: hæc eis à principio mens, hoc conſilium ac propoſitum fuit. Neque verò diſſimulanter ferebant, conquieturos ſe, & , vt prius, regis imperio parituros, dum Romani Pontificatus auctoritas è Gallia tolleretur. Quinetiam ſi ſe rex ab hac ſancta ſede diſſociare vellet, promptam ei & facilem viam ad fines regni proferendos, & ad finitimas prouincias ſit imperium ſuum ſubiungendas oſtentabant. Sed magnus & à natura ipſa ad honeſtatem conformatus animus, nec aſperitatibus terreri, nec vlla vtilitatis ſpecie à recto auocari poteſt. Rex fortiſſimus & maioribus ſuis digniſſimus, qui PIETATIS AC IVSTITIÆ *gloriam ita etiam puer adamâſſet, vt ipſis earum virtutum nominibus quaſi pro ſymbolo vtatur, omnia ſibi prius perferenda ſtatuit, quàm quidquam committendum, quo earum alterutra, vel minima ex parte violari videretur. Repudiatis igitur omnibus improborum conſiliis ac ſuaſionibus, magno ille quidem cum dolore ac cruciatu animi, ſed tamen, vt qui corruptas ac vitiatas corporis ſui partes, aliis omnibus fruſtrà tentatis, vrunt poſtremò; aut ſecant, ne earum contagio cæteris obſit: cùm iam in lenioribus remediis nulla ſpes eſſet, ad acriora deſcendere, & vim quodammodo viſceribus ſuis inferre coactus eſt. Inteſtinum ac domeſticum bellum, in quo omnia, quæ cogitari poſſunt miſerrima, inſunt, neceſſariò ei aduerſus ſuos ſuſcipiendum ac regendum fuit: & ruina reſtinguendus ignis, ne tota Gallia eodem incendio conflagraret. Cōmiſſa multa*

prælia

prælia: multa cæſa hominum millia: ſæpe fuſi ac profligati hoſtes: rex tamen clementiſſimus, & ſuos, ſi qua ratione poſſet, prolatando potiùs ad ſanitatem perducere, quàm delere ac perdere cupiens, eis conditionibus acquieuerat, quas æquiſſimas etiam iniquiſſimi iudicârant. Pacata ac compoſita omnia videbantur: iamq; ſpes erat, pleroſque ex illis miſeris agnituros errorem ſuum, & ad Eccleſiæ gremium ſuapte ſponte redituros: Cùm illi patriæ pradones, ac parricidæ, qui totam propè Galliam in ſepultis ſuorum corporibus obruerant, quaſiq; ſepelierant, quorum ipſi gladij aſſuefacti trucidandis inſontibus, aſſiduè cædem ſanguinemq; ſitiebant, parum ſe anteactæ vitæ reſponſuros iudicârũt, niſi palmas illas, quarum adhuc cruda & recens memoria erat, noui ſceleris acceſſione cumularent. Agebant illos præcipites, & ad ſupplicium rapiebant pœnæ eorum, quæ tam multa aduerſus Deum & homines impiè nefarieq; commiſerant: iis illi agitati, & à mente conſilioq; deducti, veriti non ſunt aduerſus illius regis caput ac ſalutem coniurare, à quo poſt tot atrocia facinora non modò veniam cõſecuti erant, ſed etiam benignè & amanter excepti. Qua coniuratione ſub idipſum tempus, quod patrando ſceleri dictum ac conſtitutum erat, diuinitùs detecta atq; patefacta, conuerſum eſt in illorum ſceleratorum ac fœdifragorum capita, id quod ipſi in regem & in totam propè domum ac ſtirpem regiam machinabantur. O noctem illam memorabilem & in faſtis eximiæ alicuius notæ adiectione ſignandam, quæ paucorum ſeditioſorum interitu regem à præſenti cædis periculo, regnum à perpetua ciui-

ciuiliū bellorum formidine liberauit. Qua quidem nocte ſtellas equidem ipſas luxiſſe ſolito nitidiùs arbitror: & flumen Sequanam maiores vndas voluiſſe, quò citiùs illa impurorum hominum cadauera euolueret & exoneraret in mare. O feliciſſimam mulierem Catharinam regis matrem, quæ cùm tot annos admirabili prudentia pariq́; ſollicitudine regnum filio, filium regno conſeruâſſet, tum demum ſecura regnātem filium adſpexit. O regis fratres ipſos quoq; beatos: quorum alter, cùm, qua ætate cæteri vix adhuc arma tractare incipiunt, ea ipſe quater commiſſo prælio fraternos hoſtes fregiſſet ac fugâſſet, huius quoq; pulcherrimi facti præcipuam gloriam ad ſe potiſſimū voluit pertinere; alter, quanquam ætate nondum ad rem militarem idonea erat, tanta tamen eſt ad virtutem indole, vt neminem niſi fratrem in his rebus gerendis æquo animo ſibi paſſurus fuerit anteponi. O diem deniq; illum plenum lætitiæ & hilaritatis, quo tu, Beatiſſime Pater, hoc ad te nuncio allato, Deo immortali, & diuo Hludouico regi, cuius hæc in ipſo peruigilio euenerant, gratias acturus, indictas à te ſupplicationes pedes obiiſti. Quis autem optabilior ad te nuncius adferri poterat? aut nos ipſi quod felicius optare poteramus principium Pontificatus tui, quàm vt primis illis menſibus tetram illam caliginem, quaſi exorto ſole, diſcuſſam cerneremus? Hoc ille nobis portendebat ac præſignificabat diſſectus draco, gentis tuæ, Beatiſſime Pater, nobiliſſimum ac pulcherrimum inſigne: fore, vt immanis ille draco, aut illa potiùs multorum capitum hydra, quæ non paludem aliquam Lernæam, ſed potentiſſimum & opulen-

lentiſſimum regnum tamdiu obſederat, te Pontificé diſſecaretur. Nunc igitur contemplare, quæſo, animo nouum illum Dauidem, cæſi ac proſtrati gygantis ſpoliis ac ſanguine decorum: eumq́ hilari vultu ad genua tua prouolutum, ita tecum loqui exiſtimato: Ego, Pater ſanctiſſime atque optime, cùm maiores meos, maximos & potentiſſimos reges, accepiſſem omnes vſque à Hlodoueo in ſinceritate atque integritate religionis Chriſtianæ, ne vno quidem excepto, plus mille annos firmè ac conſtanter perſtitiſſe: eoſdemq́ue præcipua quadam erga Sedem Apoſtolicam obſeruantia, periculiſq́ue ac laboribus pro illius defenſione aditis, & illud, quo nullum pulchrius eſt, Chriſtianiſſimorum nomen, & primarium inter reges Eccleſiæ filios locum conſecutos: ſtatim à puero illud mihi propoſui, vt eos potiùs, aut adæquare, aut etiam, ſi fieri poſſet, ſuperare contenderem, quàm committerem, vt non ſatis reſpondere traditæ mihi ab illis gloriæ iudicarer. Itaque & Pium Quintum dum inter homines fuit ſanctiſſimè ac religioſiſſimè colui; &, eo ad meliorem vitam vocato, cùm primùm audiui te in locum illius eſſe ſuffectum, tanto gaudio affectus ſum, quantum percipi, aut cogitari maximum poteſt. Multa enim iam pridem de tuis in omni genere præclaris virtutibus audiueram, quæ te iſto honoris ampliſſimi faſtigio digniſſimum reddidiſſent. Prudentiam, quam nihil fallere; iuſtitiam, quam nihil inflectere; fidem & conſtantiam erga amicos, quam nulla temporum aſperitas imminuere, aut labefactare potuiſſet. In colendo Deo pietatem ſine ſimulatione; in regendis

dis hominibus ſeueritatem ſine ſuperbia; in adminiſtrandis negotiis & ſine feſtinatione diligentiam, & ſine tarditate grauitatem. Mouit etiã me ſubita illa totius Cardinalium Collegij in decernẽda tibi ſumma poteſtate conſenſio: quæ neq; ſine certa & explorata opinione virtutis tuæ, neq; ſine ſingulari diuina prouidentia afflatu potuit contigiſſe. Magna me ſpes tenet, fore, vt ſub tali Pontifice in ouile Chriſti gẽtes, & quæ veram religionem nõdum acceperunt, aggregẽtur; & quæ ab ea deſciuerũt denuò congregentur. Quam ad rem perficiendam omnes meas & regni mei opes tibi libentiſsimè defero, ea fide, quam rebus in regno meo geſtis ſatis iam & tibi vniuerſo orbi, vt arbitror, approbaui: ſimulque tibi & APOSTOLICAE SEDI, QVAM DEBEO OBEDIENTIAM PRAESTO ATQVE EXHIBEO, ET PRAESTITVRVM ATQVE EXHIBITVRVM IN PERPETVVM SPONDEO. *Neque dubito fore, vt à te viciſsim quæcunque ad meam & regni mei dignitatem pertinebunt, non tantùm intacta & inuiolata conſeruentur, ſed etiam, vbi occaſio tulerit, augeãtur. Hæc, quæ tibi rex ipſe, Beatiſsime Pater, præſens dicere cuperet; quia id non poterat, per hunc illuſtrem virum Nicolaum Rambolleti Dominum, equitem ordinis regij, vnum ex intimis conſiliariis ſuis, cuſtodiarum ſuarum præfectum, Caroli Cardinalis Rambolletij fratrem & natura & virtute germanum, ſignificanda cenſuit. Quanquam enim facilè intelligebat, hæc eadem te ex præſtanti viro, pariq; dignitate prædito*

Q *Franciſco*

Franciſco Barone Feralio oratore apud te ſuo cognitum: non tamen ſibi viſus eſt ſuam in te colendo pietatem ſatis declaraturus, niſi huius rei cauſſa propriam ad te legationem deſtinâſſet. DIXI.

De vtilitate, iucunditate ac præſtantia literarum.

ORATIO XXIII.

HABITA ROMAE XV. KALEN. Nouemb. Anno cIↃ.IↃ. LXXIII.

CVM *mihi à ſummis viris, quorum auctoritate, atq; imperio noſtra omnium ſtudia diriguntur, mandatum eſſet, vt hodierno die, quo, vt ſcitis, more maiorum, noſter hic quaſi Muſarum exercitus quotannis luſtrari ſolet, de præſtantia litterarum, & earum artiũ quæ litteris continentur, aliquid publicè dicerem, quo iuuenum animi ad earum amorem incitarẽtur: quod prius facere debueram, ſed inconſulto quodam obſequendi ſtudio abreptus non feceram, cœpi oneris ſuſcepti magnitudinẽ, cum viribus meis ſollicitè comparare. Atq; interdum quidem ita ratiocinabar, vt mihi nihil arduũ, aut difficile impoſitum crederem. Nam, vt Cyrenæus poëta facilè ait eſſe omnib. Apollinem laudare, in quo tot, tantaq; laudum argumenta ſint, ita facile videbatur homini quãlibet infanti at-*

que

que indiſerto laudare eas artes, quas verè ac meritò bonorum fontes nominare poſſumus. Neq; enim dubitabam, quin omnium conceſſu multò iuſtius artibus noſtris, quàm illis, de quibus id Xenophō dixit, honos huius nominis tribueretur. Cogitabā etiam tum demum in ſumma me difficultate verſaturum fuiſſe, ſi eas aut, quod nefas eſt, vituperare iuſſus eſſem, aut earum dignitatem abiicere & extenuare dicēdo: nullum enim ſanè argumentū, quod quidē alicuius momenti eſſet, ad eam rem reperire potuiſſem. Quod ſi Socrates præſente Phædro amorē vituperaturus, facere id non audet, niſi ſibi prius pallio caput obnupſerit: multò me magis verecundari par fuiſſet, in tāto eruditiſsimorū hominum cœtu declamātem aduerſus eas artes, quarum oēs dignitate, ac pulchritudine, ita incenſi eſtis, vt ſine earū tractatione ne vitā quidē ipſam iucundā putetis. Nūc, vt idē ille ſapiētiſsimus ſenex factu facile eſſe ait Atheniēſes Athenis laudare, quod, quæ quiſq; amat, ea libentiſsimè laudari audit: ſic et ipſe mihi videbar facilē et expeditam prouinciā ſuſcepiſſe cōmendandi ac celebrādi apud vos ea, quæ vobis omnibus in amoribus ac deliciis eſſe conſtaret. Sed interdū occurrebant alia, quæ me commouerent, nec quieto eſſe ac ſecuro animo ſinerent: Nā et in tam vbere ac copioſa materia neceſſe eſt, vnicuiq; audientium multa in mentem venire, quæ cōmodè dici queant: neque fieri poteſt, vt, quidquid omnes cogitant, dicat vnus: et ea eſt hominum natura, vt, cùm quis, quod ipſe dixiſſet, id ab eo, qui dicit, omiſſum videt:

non hoc quoque dici potuiſſe, ſed hoc potiſsimum dici debuiſſe contendat. Ita dum pro ſuo quiſque captu quid ipſe dicturus fuerit cogitat, & alia prope omnia faſtidiens, dum id vnum dicatur, auidè exſpectat: quidquid dixeris, ſemper videberis omiſiſſe præcipua: & omnia communia ac contrita dixiſſe, quod ea non dixeris, quæ ſi dixiſſes, ipſa quoq; aliis obſoleta & vulgaria viderētur. Vt melior hac in parte ſit eorum conditio, qui aridis, ac ſterilibus in argumentis verſantur: quorum, ſiue abundârunt, laudatur ingeniū: ſiue defecerunt, materiæ ieiunitas accuſatur: cùm contrà: vbi ampla dicendi ſeges eſt, quidquid allatum eſt, vbertati materiæ adſcribatur; quidquid omiſſum eſt, tibi. Ego verò quomodo aut quidquā allaturum eſſe me ſperem, quod nouitate audientium animos teneat, cùm iis in rebus mea verſatura ſit oratio, in quibus præſtātiſsima ſe omnium ætatum ingenia exercuerunt: aut ita dicturum, vt non innumerabiles alij iiſdem de rebus ornatius ac copioſius dixerint? Sed mihi neq; valdè laborandum eſt, vt noua cōquiram: non enim cantilenæ ſunt hæ, quibus nouitas, vt ait Telemachus, conciliat gratiam: ſed præcepta, quibus vetuſtas addit auctoritatem: & ſi vera, vtilia, apta ad id quod mihi propoſitum eſt, digna huius loci auctoritate, digna veſtris auribus attulero, quibus ea cumq; verbis extulero, hoc ipſo me ſatis ornatè dixiſſe arbitrabor. Agite igitur, viri præſtantes, & cùm aliis nominibus, tum præcipuè harum de quibus dicere ingredior artiū cultu & tractatione clariſsimi: agite

agite ſtudioſi adoleſcentes, quorum mollis adhuc, & tenera ætas in eiuſdem gloriæ ſpem, eodem quaſi lacte Muſarum educatur, cognoſcite mecum felicitatem veſtram, qui inſtinctu quodam afflatuq́; diuino ad eas potiſſimùm artes animum appuliſtis, quibus, ſiue quis vtilitatem ſequatur, nihil fructuoſius; ſiue oblectationē, nihil ſuauius ac iucundius, ſiue ſplendorem ac pulchritudinem, nihil illuſtrius, aut ad ſtruēdam nominis immortalitatem firmius ac ſtabilius reperiri poteſt. Nam ſi veteres illi, qui errore ducti plures eſſe Deos opinabantur, quem cuique eorum diem conſecrarant, eò laudes ipſius commemorare ac concinere ſolebant: multò nobis iuſtior cauſſa eſt, quicunq; iiſdem honeſtiſſimarum artium ſtudiis, quaſi quibuſdam ſacris initiati ſumus, cùm hic nobis anniuerſarius dies, maiorum ſapientia & auctoritate, ad intermiſſam per aliquot menſes earum exercitationem de integro repetendam cōſtitutus ſit, cur ab earum commendatione principium ducere debeamus, eaſq́; celebrare, quas nobis viciſſim aliquid celebritatis allaturas eſſe cōfidimus. Meminiſſe aūt debemus idcircò hunc ſanctum, atque auguſtum locúm ad hanc rem delectum eſſe, vt et in laudādis artibus Deum ipſum laudemus, qui, vt alia om̄ia bona, ita eas quoq; hominum generi dedit: & publicè conteſtemur, ac profiteamur ſtudia omnia laboreſq́; noſtros & Deo auctore, atque auſpice ſuſcipi, & ad ipſius gloriam, tanquam ad finem nobis omnibus præcipuè propoſitum, referri. Vnde igitur, in tanta eorum quæ ſe ad dicen-

dum offerunt copia, potiſsimùm exordiar. An ab eo, quod ſemper apud grauiſsimos quoſq; grauiſsimũ fuit, antiquitatis teſtimonio? Quæ cùm artes oẽs bonæ ſint: nam ſi quæ malæ artes dicũtur, immeritò eis artium nomen tribuitur, has tamen noſtras proprio ac peculiari nomine bonas artes vocauit: eaſdemq́; artes ingenuas, artes liberales, quod alias aut à ſeruis, aut ab hominibus ſeruili præditis ingenio exerceri, has vnas ab ingenuis ac liberis excoli cõſentaneum iudicaret. Quinetiam cùm Græci earum cognitionem, ſua lingua, tali quodam vocabulo affeciſſent, ex quo id modò intelligeretur, ſtatim à pueritia dandam eis operã eſſe: maiores noſtri hoc, vt pleraq; melius ac ſapiẽtius: qui totum hoc artium genus humanitatem vocârunt: credo, indicantes, non multo minus inter homines talibus diſciplinis expolitos, & vulgus aliorum, quã inter ceteros & pecudes intereſſe. Homines enim duabus præcipuè rebus à cæteris animantibus diſcernimur, ratione, & rationis interprete oratione: quarũ vtraq; in eis, qui harum artium expertes ſunt, rudis quodammodo & inchoata: qui eas benè penitus combiberunt, perfecta in illis, atq; abſoluta eſt. Ariſtippus quidem, cùm quæſiiſſet quidam ex eo, quid boni filio ſuo allatura eruditio eſſet: Si nihil aliud, hoc certè, inquit, quod in theatro lapis in lapide non ſedebit. Idemq́; alteri, qui cùm ſibi nimium magnam mercedem poſci pro inſtitutione filij videretur, dixerat; Iſta pecunia ſeruum mihi emere poſſum. Tu verò, inquit iocans, etiam non amplius: ſi vnum emeris, duos habebis.

habebis. Significauit videlicet, quorum colluſtratus doctrinarum luce non eſſet animus eos lapidum, non hominum, aut, ſi fortè, inter homines, ſeruorum, non ingenuorum, loco ac numero eſſe habendos. Ac mihi quidem hac tota de re cogitanti, quatuor omnino eſſe viæ videntur, quarum vnam aliquam à principio ætatis capeſſere, ac poſtea perſequi prope neceſſe ſit: ex quibus ne dubium quidem eſſe poteſt, quin ea, quam ipſi ingreſſi eſtis, longè multumq́; aliis omnibus anteponenda videatur. Nam qui iſta ætate ſunt, partim otio ſe atque ignauiæ dedunt, mollemq́; vitam ac voluptariam ſequũtur, ij præſertim quibus amplum patrimonium eſt: partim ſi anguſtior ſit res, quàm vt nihil agentes ferat, dant ſe ad artem aliquam factitandam: alij, qui excelſiore ſunt animo, armorum tractationem, & militaris rei gloriam ſibi proponunt: alij deniq; animum ad litteras et ad hæc mitiora ſtudia appellunt. Quid igitur iſtis turpius aut abiectius, qui, torporem ac deſidiam amplexi, vitam luxu atq; inertia tranſigunt, nihil agentes, quo ſe homines eſſe teſtentur? Qui, vt Phæaces illi Homerici:

Non pugnis, duráue exercent membra palæſtra:
Sed menſam & citharæ ſtrepitum, dulceſqúe choreas.
Stragulaq́; & molles curant poſt balnea lectos:

Margite illius ſimillimi, de quo idem Homerus:

Non fodere ille bonus, duriſúe ligonibus aura
Vertere, non illi viuebat idoneus arti.

Sic enim & hi neq; domi, neq; militiæ, neq; priua-

magna communio eſt, ex iis quidem quæ ita neceſſariæ ſunt, vt eis ciuitas nullo modo carere poſsit, duas præcipuas iudico, agriculturam, & mercaturam: ex iis autem, quæ ad ornamentum ciuitatis, & ad animos honeſta voluptate perfundendos pertinent, duas minimè ſordidas, minimeq́ illiberales, picturam, & ſtatuariam. Nam quod boni vnaquæq; ciuitas percipere ex ſuo & patrio ſolo poteſt, id agricultura educit, atq; elicit; quo eget, id aliunde mercatura comportat. Ita ciuitas ſine alterius ope ne ſuis quidem opibus fruitur; alterius beneficio, fruitur etiam alienis. Pictorum autem & ſtatuariorum opera & voluptatis atq; admirationis habent plurimum, & quæ liberalium artium nota eſt, ingenij, non corporis, viribus conſtant: & ad conſeruãdum clarorum virorum memoriam, cæteroſq́ ad eorum imitationem incitandos non immeritò magnam vim habere creduntur. Sed tamẽ quis auſit harum artium vllam cum literarum ſtudio comparare? Niſi fortè maius eſt agrum, quàm ingenium, colere, aut iacta in terrã ſemina, depactiuè ſurculi, quàm ingenia præceptis Philoſophiæ conſita, ampliores, aut vberiores fructus ferunt. Mercatura autem vel ſi tenuis eſt, ſordida eſt; vel ſi ampla, tot expoſita periculis, vt meritò ille olim Laco negauerit, optabilem ſibi videri fortunam, quæ rudentibus apta eſſet: cui cuimodi autem ſit, tota ferè ad quæſtum, & ad lucrum refertur. At literarum tractatio & dignitatis pleniſsima eſt, & quietis; & eas opes conſectatur, quæ nec furem, nec prædonem timent, nec in-

Q 5 *cendiis,*

cendiis, ruinis, naufragiis obnoxiæ ſunt, nec vllis denique caſibus eripi poſſunt. Iam verò quæ Apellis aut Protogenis tabulæ, cum Homeri pictura; quæ Phidiæ, aut Praxitelis ſtatuæ cum literarũ monumentis conferri queant? Quos ipſos hodie ignoraremus, niſi ſolidiorem ac diuturniorem gloriam eſſent commendatione ſcriptorum, quàm artis ſuæ operibus, conſecuti. Nam quæ illi artificio ſuo elaborârant, & ſolius corporis effigiem exprimebant, & vno tantùm ſpectabãtur in loco, & eam naturam habebant, vt ea, ſi nihil aliud, ipſa certè longinquitas temporis confectura, ac conſumptura eſſet. At eruditorum hominum lucubrationes, & clarorum virorum non formam modò corporis, ſed ingenia, mores, conſilia, res geſtas, ſubiiciunt oculis, & iiſdem, quibus orbis ipſe terrarum, terminis ac regionibus continentur, & tantam vim habent, vt vlla ipſa aliorum omnium humanorum operum confectrix vetuſtas his vnis non modò nihil detrahat, ſed maiorem indies comparet, ac conciliet dignitatem. Trecentas ſexaginta Demetrio Phalereo ſtatuas æreas populus Athenienſis anno vno, eoq́ non toto poſuerat: quibus omnib. Demetrius ipſe ſuperſtes fuit. At quæ ipſe ſibi monumenta ingenij ac doctrinæ magnitudine exſtruxerat, ea et multis poſt ipſum ſeculis viguerunt; &, cùm poſtea denſa quædã & opaca nox omnem prope diſciplinarum lucem exſtinxiſſet, & oculis erepta, incredibile deſiderium ſui in omniũ eruditorũ animis reliquerunt. Elatè & magnificè de ſe, vt ſolet, Pindarus, ſed tamen verè. Statuarium eſſe

ſe negat,qui mutas ſtatuas edolet vna defixas in baſi: ſed quos ipſe cantibus ſuis celebret,eorum famã,terra maríque ſpargi ac diſſeminari. Sed erunt fortaſſe qui vitam militarem huic noſtræ pacatæ, atq; vmbratili anteponendam putent. Mihi quidem fortium virorũ virtutem detrectare,aut conari, vt quidquam ex eorum gloria deteram, neq; propoſitum eſt,neq; fas videtur.Potius omnibus, qui dicendo aliquid poſſunt, omnem induſtriam ad eos celebrandos conferendam cenſeo:& hoc ipſum numero inter præcipua bona,quæ ab artibus noſtris in vitam hominum manat, quod earum ope præclara illorũ facinora ad immortalem poſteritatis memoriã conſecrantur. Sed tamen ſi quis ſecũ in animo reputet, quæ vita ſit eius hominis, qui, modicis opibus inſtructus,in litterarum ſtudio molliter ac placidè conſeneſcat, & quæ eius,qui, ab adoleſcentia armis tractãdis aſſuetus,ſub dio ſæpius, quàm ſub tecto,ſub pellibus ſæpius, quàm domi ſomnum capiat,vix dubium fore arbitror, vtra melior & magis expetenda ſit. Alterius aures tubarum & lituorum, & cornuum clangore, alterius Muſarum concẽtu & Apollinis fidibus adſiduè perſonant:illius oculi cæde & ſanguine, & incẽdiis;huius admirabilium naturæ operum adſpectu & contemplatione paſcuntur. Ille aut in ipſo ætatis flore hoſtili gladio tranſuerberatur, aut mancos ac debiles artus & inſignem cicatricibus vultum referens, domum redit; hic vt animo ita & corpore integer,vultum, niſi quantum rugæ, caníque venerationis addiderunt etiam nutrici agnoſcendũ,

perfert

perfert ad vltimam ſenectutem. Neque verò minus glorioſa, aut minus hominum generi fructuoſa huius quàm illius opera. Occupatur ille in finibus imperij proferendis, hic in finibus cupiditatum regendis coërcendis: nouit ille quemadmodum vrbes expugnētur, hic quemadmodum gubernentur: ille quemadmodũ iniuria aut repellatur, aut reponatur: hic quemadmodum & accipiatur æquo animo, et negligatur: dicet ille, quàm multos homines manibus ſuis trucidauerit, hic quàm multos à cæde facienda, oratione ſua reuocauerit: ille quàm multos in ſeruitutem abduxerit, hic quàm multos à ſeruitute vitiorum in veram libertatem perduxerit: illius vſus niſi in bello nullus eſt, huius opera, & in bello, & in pace ſalutaris. Itaq; ſi homines inter ſe amicè ac concorditer viuerent, ſi Dei ac naturæ iuſſa ſequerentur, ſi deniq; ij eſſent, qui eſſe deberent, iacerent omnes artes belli, vt quarum inter iuſtos iuſtus vſus eſſe non poſsit: noſtræ verò tum demum florerent, ac vigerent; tum demũ eas optimus quiſq; ſumma corporis & animi contentione ſequeretur. Neq; verò quemquam ita eſſe arbitror ſanguinarium, cui non præoptanda videatur nullius empta lacrumis gloria, neq; vllo, niſi puro illo ac limpido Aganippes rore irrigata, quàm tabo & cruore oblita, & multa ſtrage ac cladibus comparata. Multa conſultò prætereo: quòd mihi, non tam, vt copiam & varietatem conſecter, laborandum eſt, quàm vt effugiam ſatietatē. Quis enim vnquam tanta vbertate ingenij, tanta dicēdi copia præditus reperietur qui literas ita

laudare

laudare poſsit, vt non ſemper, cùm plurima dixerit, plura tamen omiſiſſe videatur? Omnia, quæ homines in vita expetunt, cuiuſcunq; tandem generis illa ſint, nulla re certius, aut facilius, quàm eruditione ac litteris, acquiri, conſeruari, amplificari queunt. Eſt qui rei familiaris anguſtia preſſus, ex ea expedire ſe, & ad moderatas opes ſine vlla turpitudine peruenire cupiat? Quæ ad id conficiendum via aut honeſtior, aut expeditior, aut facilior eſt? Quàm multos ex tenui et exſili patrimonio, aut iuris ſcientia, aut medendi arte fretos, vt eas potiſsimùm nominemus, paucis annis ad maximas diuitias perueneir vidiſtis? Nam quod pleriq; vulgato iam prouerbio dictitant, ex omni noſtrarum artiũ numero duas modò illas frugiferas eſſe ac fructuoſas, cæteras cultoribus ſuis decoquere, ac decollare: in eo vanitatis illos, ac mendacij facilè res ipſa coarguit. Nota eſt hiſtoria de Thalete Mileſio, qui cùm à propinquis obiurgaretur, ꝙ omne tempus in ſapientiæ ſtudio poneret, quod ad faciendam pecuniam, in qua illi poſita putabant omnia, nulli vſui eſſet: vultis, inquit, oſtendam vobis, poſſe hominẽ huic ſtudio deditum, ſi ei commodum ſit, diuitem fieri, & hanc eſſe, ſi quis velit, ad quæſtum, ac compendium vel maximè compendiariam viam? Cùm illi ſe velle dixiſſent, homo, qui ex aſtrorũ ſcientia, magnam eo anno olearum vbertatem præuideret fore, multò antè exiguo pretio cùm contrà licitaretur nemo, omnia Chiorum, ac Mileſiorum præla ac trapeta conduxit: quæ cùm poſtea ſuo tempore, quanti voluit, elocâſſet,

ma-

magnamq́ ex eo vim pecuniæ collegiſſet, oſtẽdit, Philoſophos non tàm rem facere non poſſe, quàm maioribus, ac præſtantioribus cogitationibus occupatos, de ea facienda nõ laborare. Quid Leontinus Gorgias? nonne Rhetorices profeſsione, et maximas ſibi diuitias peperit & tantã gloriam, vt ei viuo ac videnti honoris ergò aurea ſtatua in Apollinis Pythij templo conſtituta ſit? Quid ille qui eloquentiæ quaſi mercator, atque opifex quidam habitus eſt Iſòcrates? non & ſumma gloria fuit, & iis opibus, vt ter ad trierarchiam vocatus, cùm eam bis effugiſſet, ad poſtremum ſplendidiſſimè ac magnificentiſsimè obierit? ad eam autem non ferè niſi opulentiſsimus quiſq́ ac locupletiſsimus adigebatur. Neq́ medicus erat, optimus peſsimi principis magiſter Seneca, neq́ de iure conſulebatur. Et tamen quantam ſibi opum vim homo externus, et alienigena eloquentia & eruditione confecit? Scio, hoc, quod dicam quibuſdã incredibile viſum iri. Sed tamẽ, ſi vera ſunt, quæ literis prodita ſunt, haud ſcio an vllus hodie tota Italia Princeps tantas opes habeat, quantas in Senecã quadriennio Nero congeſsit. Nam cùm ex veteribus illis Romanis M. Craſſus opulentiſsimus fuiſſe dicatur: Senecæ opes Craſsi opibus duplo maiores fuerũt. Prope eſt vt pigeat, in hac parte tamdiu immoratum eſſe: ſed tamen dicẽdum fuit aliquid aduerſus ſtultitiam eorũ, qui aiũt, ſi quis iuris ſcientiam, et artem medendi excipiat, cæterarum artium noſtrarum ſterilẽ eſſe culturam. Qui error ex eo potiſsimum natus eſt, ꝙ doctrinæ mediocritas magnos

efferre

efferre fructus non poteſt. Itaq; excellendũ eſt iis, qui magna & præclara concupiuerunt. At nos ſimul atq; paulùm vltra prima elementa progreſsi ſumus, falſa de nobis opinione tumefacti, quia non in nos continuò opes, & honores congeruntur, iacere literas clamitamus. Non iacent literæ: non iacent: neque iacuerunt vnquam: &, ſi antea iacuiſſent, GREGORIO *XIII. Pontifice nõ iacebunt. An ille, cùm & omni doctrina inſtructiſsimus ſit, & ad illos veteres atq; vſitatos noſtros & literarum patronos, Ioannem Moronum ſacroſancti Collegij Decanum, priſcæ maieſtatis abſolutiſsimum exemplar, cuius in ipſo nutu plurimum auctoritatis reſidet, cuius è vultu ipſo, atq; oculis elucet grauitas humanitate condita: Aloyſium Cornelium Camerarium, hominem plenum officij, et ad omnium animos ac voluntates deuinciendas ipſis Gratiarum manibus factum: & illa duo ornamẽta ſeculi, firmamenta literarum, domicilia virtutis, & eruditionis, Gulielmum Sirletum, & Franciſcum Alciatum, ad eos igitur, quorũ iampridem in fide, ac clientela eramus, cùm proximè eum, quem pleno gradu per ſua veſtigia incedentem videt, quemq; optimo iure cordi ſuo cariſsimũ habet, fratris filium Philippum S. Sixti Cardinalem addiderit, eumq; florentis ætatis commendationem à literarum patrocinio ducere voluerit: qui tali argumento declarârit voluntatem erga nos ſuã, is, metuimus, ne literas aut egere, aut iacere patiatur? Sed vt vnde digreſſus ſum redeam, atq; id quod inſtitui abſoluam: et ad facultates ac copias ſine*

dede-

dedecore parandas accõmodatæ ſunt literæ, & multò magis colendæ iis, qui opibus abundant: ne, ſi id facere neglexerint, inſtrumentis ſibi à Deo ad virtutem datis per inertiam abuſi eſſe dicantur, Eademq; ratio eſt & eorum quibus clari, & eorum quibus obſcuri parentes obtigerunt. Nam neque illi vllo maiori, aut illuſtriori ornamento cõdecorare, &, vt Homeri verbo vtar, coronare poſſunt nobilitatem à maioribus acceptam: neq; hi ex tenebris vlla ratione facilius emergere, ſeq; in luce, atq; in oculis omniũ collocatos, à contemptu, atq; ab obliuione in perpetuum vindicare. Rex erat ac regis filius Alexander Macedo: & viam ſibi ad ſummam claritatem ac potentiã armis quotidie muniebat. At is & plus ſe debere Ariſtoteli, à quo eruditus, quàm Philippo, à quo genitus fuerat, & cuius in regnum ſucceſſerat, prædicabat: &, cùm ab illo diuulgatos eſſe libros quoſdam arduis de rebus ſcriptos accepiſſet, ægrè tulit; ac generoſa quadam indignatione motus, epiſtolam ad eum ſcripſit, in qua hæc verba ſunt: Nã qua re poſt hæc cæteris præſtabimus, ſi, quæ à te edocti ſumus, ea omnium communia erunt? Ego autem malim optimarum rerum ſcientia, quàm opibus & potentia cæteris anteire. Hæc igitur ille regum ſtirpe ac ſanguine editus. Obſcuriſsimo autem genere ortos quam multos nominare poſſumus, quos ſupra omnes omnium fumoſas imagines literæ collocârũt? Obſtetricis filius erat Socrates. Num igitur eo Alcibiades nobilior? Euripidis matrẽ vendendis oleribus vitam tolerâſſe accepimus. At ipſe & re-

gum familiaritate vſus eſt, & ita clarus fuit, vt hodie magis Archelaus ex Euripidis, quàm Euripides ex Archelai familiaritate noſcatur. Tympaniſtria fuit Æſchinis mater, etiam, ſi Demoſtheni credimus, vulgati corporis. At eum Rex Macedonum Philippus quãtoperè coluit? Quid tibicinis filius Pindarus? quanta in gratia apud Syracuſarum Regem Hieronem fuit? Sed quid huius rei plura exempla conquiram? Signantur eruditorum hominum nominibus tempora: vt minus ſæpe, quibus illi regnantibus vixerint, quàm qui eis florentibus regnauerint, quærere ſoleamus. Neq; tamen hæc præcipua ſunt eorum bonorum, quæ percipiuntur ex literis: ſunt alia longè maiora longeq; diuiniora. Literæ inditos nobis à natura honeſtatis igniculos excitãt: luxuriantes quaſiq; fruticantes cupiditates ſtringunt ac coërcent, easq; rationis finibus regunt: abducunt à vitiis, duces & magiſtræ ſunt ad virtutem: proſperis in rebus ornamento ſunt, ſolatio aduerſis: neq; illis exſultare atque efferri ſuos, neq; his frangi ac deprimi ſinunt: eam deniq; tranquillitatem animi efficiunt, quam multi finem bonorum eſſe dixerunt. Crates quidem Thebanus interrogatus, quid ſibi ſupereſſet ex Philoſophiæ ſtudio, notiſsimo verſu reſpondiſſe dicitur; Chœnix lupinum, & mentis à curis quies. O magnum & excelſo animo præditum virum. Quod aliis regna & imperia non adferunt, vt ſoluto ac libero animo ſint, id ipſi, propter literarũ, & Philoſophiæ commercium, chœnix lupinorum adferebat. Quod ſi tam multa

tamq́ præclara bona literis ac diſciplinis continentur: ſi ipſis nominibus ac vocabulis teſtata eſt vetuſtas, earum cognitionem & hominibus, & liberis atque ingenuis hominibus digniſsimam eſſe: ſi & ignaua vita homine indigna eſt: & nullo in ſtudio melius, quàm in literis induſtria collocari poteſt: ſi ad opes ac potentiam, ſi ad honores ac dignitates via optimè literis ſternitur: ſi eiſdem & animi tranquillitas, & nominis æternitas comparatur: quid ſtatis, adoleſcentes, aut cur oblatam vobis tanti boni conſequendi occaſionem effugere atque euolare patimini? cur non aliis omnibus curis & cogitationibus ex animo abiectis atque abdicatis, in hanc vnam toto pectore incumbitis? Non hoc ſedendi, vt ait Bacchylides, ac cunctandi tempus eſt. Non enim ex plano ac facili gloria hæc petitur: neque lata, vt ait Propertius, via currere ad Muſas datur. Non fruſtra eas antiqui in arduo atque edito monte habitare dixerunt. Laborem & ſudorem & vigilias in earum atrio ac veſtibulo excubare voluit Deus: qui, vt dicebat Epicharmus, labore omnia prope bona hominibus venalia propoſuit. Ego autem, vt liberè vobiſcum agam, valde vereor, ne, cùm pleriſque veſtrûm alia omnia abundè ſint, mollitia multi & laboris odio à ſtudiis auocentur. Itaque quibus verbis Homerica Pallas Nauſicaan è ſomno excitat, quam ſegnem, & ignauam vocat, quod veſtes magni pretij, ſibi emptas à parentibus, neglectui habeat, easq́ illotas ac ſordidas iacere patiatur: ſurgere igitur eam

iubet,

iubet, & ad eas abluendas cum prima luce proficiſci, præſertim cùm inſtet tempus nuptiarum: iiſdem meritò multos è vobis aliquis quotidie obiurgauerit. Surge quamprimùm miſer, & ex animo torporem atque ignauiam excute. Quid tu iſtud ingenium, quod tibi à communi omnium parente Deo, multò qualibet veſte pretioſius datum eſt, ſitu ac ſordibus obſoleſcere quaſiq; rubigine obduci pateris? cur non potiùs diluculo ad illos proficiſceris omnibus obuios & expoſitos doctrinarum fontes, quibus te merſans, ex quibus arbitratu tuo hauriens, pectus & purgatum vitiorum maculis, & multa præclariſsimarum rerum cognitione madidum referas? Præſertim cùm puerulus amplius non ſis, ſed ea iam appropinquet ætas, qua tibi in lucem atque in conſpectum hominum prodeundum eſt. Hinc enim demum multò magis quàm vnde illa dicit, & tibi paries gloriam, & parentum pectus gaudio lætitiaq; complebis. Sed iam longior, quàm par erat, fui. Cogitate, obſecro vos, languidis, ac remiſsis omnia difficilia, nauis & induſtriis omnia peruia, ac facilia eſſe. Deus optimus maximus, cui quæcunque hîc acta dictaq; ſunt, grata & accepta eſſe cupio, vobis omnibus eum animum inſpiret, vt hæc, ad quæ vos hortatus ſum, tàm ſequi velitis, quàm conſequi poteſtis.

DIXI.

ORATIO XXIV.

HABITA ROMAE ANNO cIↃ. IↃ. LXXIV.

In funere Caroli IX. Gallorum Regis.

HOc igitur vnum reſtabat adflictis ac penè proſtratis infelicis Galliæ rebus, vt CAROLVS *Rex, quo ſe illa recreabat ac ſolabatur vno, de quo cogitans, in quem intuens, omnium quas excepit acerbitatum memoriam deponebat, cùm bonorum animos ad aliquam ſpem quietis erigere cœpiſſet, in ipſo ineuntis adoleſcentiæ flore, acerba atq; immatura morte raperetur? O fallaces hominum ſpes. O incerta vota. O lubrica & ancipitia humanæ vitæ curricula. Meritò lachrymis oculi omnium madent: meritò omnia planctibus gemitibusq; circumſonant: meritò vndiq; querelæ & lamentationes exaudiuntur. Tu ipſe, Beatiſsime Pater, cuius & in proſperis rebus ſpectata moderatio eſt, & in aduerſis animi magnitudo, in tanto caſu cohibere dolorem non potes: quasq; lachrymas grauitas & conſtantia retinere ac frenare conſueuerat, eas nobiliſsimi omnium Regni miſeratio, & paterna caritas elicit. Planeq; aliis in rebus quærenda eſt fortitudinis ac conſtantiæ laus: in tam graui vulnere, tam dubiis ac formidoloſis Chriſtianæ Reipub. temporibus accepto, immanis quædam duritia eſſet,*

non

non flere, non ingemiſcere, non commoueri. Qualem enim, quantumq́; Regem, & quanta, non dicam indole, quod tamen in homine adoleſcente ſatis eſſe videretur; ſed quanta omnium regiarum virtutum copia præditum amiſimus? Quem cùm diuina prouidentia, annos natum non amplius decem, in illo celſiſsimo maiorum ſuorum ſolio collocâſſet: quantas ille iam tum, quamq́; crebras, in illa ætate, quæ nihil cogitare, nihil loqui, niſi leue, ac ludicrum, ſolet, inuſitatæ cuiuſdam & inauditæ prudentiæ ſignificationes dedit? Incredibile dictu eſt, quàm ſæpe ille in deliberationibus publicis ſapientiſsimorum ſenum ſentẽtias puerulus anteuerterit, quæq́; illi dicere in animo habebant, ea prior ipſe protulerit: nemo vt eſſet, cui non, in tanta annorum immaturitate, tanta mentis, & conſilij maturitas diuinum potiùs quiddam, quàm humanum, videretur. Eſt certè, eſt aliqua vis originis ac ſanguinis: quosq́; magnis ac nobilibus populis rectores deſtinauit præpotens ille rerum omnium moderator Deus, in eis plerumq́; virtus non exſpectat annos: ſapientiæq́; ſemina in eorum animis & comprehẽdunt faciliùs, & tempeſtiuiùs adoleſcunt. Iam quæ laus in filiis præcipua eſt, reuerentia aduerſus parentes, & eorũ præceptis ac monitis obtemperatio, ea ille ita præſtitit, vt nunquam omninò neq́; priuatis, neq́; publicis in rebus voluntas ipſius à ſapientiſsimæ matris cõſilio diſcrepârit? Quid? in fratres quanta, quamq́; ſe omni ex parte prodens caritas? Quod & ſemper aliâs cognitum eſt, & proximè cùm ab

HENRICI *Regis in Poloniam proficiſcentis amplexu auelli non poterat, ſeq́ à vita relinqui, quòd ab eo relinqueretur, putabat. De pietate autem in Deum, & de ardentiſsimo ſtudio, quod ſemp habuit conſeruandæ ac propagandæ* CATHOLICAE RELIGIONIS, *quid ego nunc plura prædicem, aut quid res in omne æuum omnium ſcriptorum ingenia fatigaturas exornare in hac mediocritate ingenij, & in his temporis anguſtiis coner? Cui enim ignotum eſt, aut cui notius, quàm tibi, Beatiſsime Pater, vobisq́ omnibus, Patres ampliſsimi, quos ille labores pertulerit, quibus difficultatib. conflictatus ſit, quæ pericula ſubierit, quibus damnis ſe, Regnumq́ ſuum, ſponte mulctauerit, dum quiduis ſatiùs eſſe ducit, quàm vt quidquam in Gallia, ſe viuo, de Chriſtianæ Religionis integritate minueretur? Qui quot annos regnauit, totidē continenter pro fidei defenſione pugnauit. Etenim tetra illa natio perditorum ac profligatorum hominum, qui fraudibus ac mendaciis ſuis nuper delapſa de cœlo & ſibi ſolis patefacta veritatis nomen obtendunt: qui, quòd ad legem Dei, cupiditates ſuas dirigere grauantur, legem Dei ad cupiditates ſuas detorquere conantur: quorū conſpirationes ſub* HENRICO *II. initæ, ſub* FRANCISCO *II. leuiter patefactæ, ſuſceptis à* CAROLO *Regni habenis, apertè ſe ac propalam effundentes, florentiſsimum, dum per illos licuit, Galliæ Regnū omni ſcelere ac crudelitate lacerârunt, non tam id agebat, quanquam id quoq́, vt Regiam auctoritatem conuelleret, quàm vt Regnū ab Eccleſiæ communione diuelleret.*

At ille generoſi ſeminis adoleſcens, qui amorē Dei & Eccleſiæ cum ipſo nutricis lacte ſuxiſſet, totaq; mente penitus combibiſſet, articulatim ſe priùs concidi ac comminui paſſus eſſet, quàm à recta illa regula patriæ & auitæ religionis abduci. Itaq; dum purgare Regnū ſuum illis peſtibus nititur, dū illius hydræ & in ſuam & aliorū perniciem contumacis aſſiduè renaſcentia capita amputare conatur: quatuordecim, tot enim regnauit annos in perpetuis bellorum fluctibus, & in perpetua Regni ac vitæ ſuæ dimicatione tranſegit. Vt, niſi pulcherrimum illud CHRISTIANISSIMI *cognomē à maioribus ſuis hæreditarium accepiſſet, id ipſe ſibi poſteriſq; ſuis ſua virtute peperiſſet. Quinetiam, cùm capitales quidā ac nefarij homines dicerent, facilem ei eſſe & expeditam viam non modò ad pacandum Regnum ſuum, ſed etiam ad fines illius ſine vllo labore amplificandos ac proferendos, ſi remittere aliquid de tanto illo vetuſtæ religionis conſeruandæ ſtudio vellet: magno animo auerſatus ac deteſtatus illorū conſilia, omnes ſibi coronas, omnia regna, omnia imperia ſordere dixit præ illa immortalitatis corona, quam ſibi in cœlo repoſitam eſſe confideret. Cumq; eum exaggeranda hoſtium multitudine ac viribus perterrefacere vellent: Dominus, inquit, Dominus ipſe eos interficiet ſpiritu oris ſui. Propè ſuperuacaneum videri poteſt, cùm de tam Chriſtiano Principe verba faciam, quanta illius erga ſedem Apoſtolicā obſeruantia fuerit dicere. Quò enim quiſq; Chriſtum ipſum ſanctiùs & religioſiùs colit, eò ſtudioſiùs & magis ex animo*

Vicarios ipſius colat, neceſſe eſt. Quo modo ille de Pio V. cuius memoria in benedictione eſt, & ſentiebat, & loquebatur? Quem ſibi non hominem, ſed angelum quendam humana inter mortales ſpecie verſantē videri dicebat: cuius monitus tanquā cœleſtia quædam oracula reuerebatur. Nam de te, Beatiſſime Pater, qui ſucceſſor illius omnium votis expetitus, diuino conſilio delectus, tam ſubita tamq; admirabili totius ſacroſancti Collegij cōſenſione declaratus es, quā magnificè in omni ſermone prædicare ſolitus eſſet, dicerem: ſi, quā facilè præſtas, vt ab omnibus vno ore lauderis, tam libenter eos, à quibus laudaris, audires. His ille artibus ita ſibi bonorum omnium animos voluntatesq; deuinxerat, vt, quanquam ex eius ætate & temperatione corporis, probabiliter ſperare poterant, diu ſe illius virtute fruituros; cuperent tamen omnes, ſi fieri potuiſſet, partem aliquam vitæ ſuæ conferre ac contribuere, & annis ſuis vitā illius prorogare. Sed nihil in humanis rebus firmum, nihil ſtabile, nihil diuturnum reperiri poteſt. Dum condocefacere nos vult Deus, terram nobis, non pro domicilio, ſed pro diuerſorio datam: hanc, quæ vita dicitur, non tàm vitam eſſe, quàm iter ad vitam: in cœlo, non in terra, nobis eſſe ſpem defigendam ac collocandam: agitat omnia arbitratu ſuo, &, quæ ſolida ac firmis nixa radicibus putantur, eo momento temporis vertit. Cùm vexata tot calamitatibus Gallia paulū tolleret oculos, & Dei ac Regis ſui perduellibus partim fractis ac domitis, partim captis ac comprehēſis, tandem

dem aliquando ſe poſt tot mala reſpiraturam ſperare inciperet: ecce tibi lenta & omnem fallens medicorum induſtriam febris, vires adoleſcentis immortalitate digni, & nati ad relinquendum omnibus bonis perpetuum deſiderium ſui, ita paulatim attriuit ac labefactauit, vt ad poſtremum ineuitabilem ei attulerit ex hac vita migrandi neceſſitatem. Quod vbi percrebuit, qui tum plangor omnium, quæ comploratioues, quæ lamentationes fuerunt? Alius ſibi ſcindebat capillum, alius lacerabat genas, alius pectus & humeros crebris ictibus verberabat; alij interire amores ac delicias Galliæ, alij cadere columen religionis, alij Catholicorum præſidium deiici, alij alia, quæ diuerſis diuerſa, non diuerſus ſuggerebat dolor, miſerabiliter querebantur. Ipſe vnus interitus, & æquiſſimo animo exitum diuinæ voluntatis exſpectans, cùm matrem, vxorem, fratrem, ceterosq́ propinquos ad ſe conuocari iuſſiſſet: primùm quidem Sacramenta, quibus morituri præmuniri, & Deo conciliari ſolent, omnia & popoſcit, & magna cum animi ſummiſſione ac diuinæ maieſtatis veneratione ſuſcepit: deinde verò conteſtatus, eò tantùm ſibi moleſtam eſſe mortem, quòd fratrem ſuum, tum Poloniæ, mox etiam Galliæ Regem futurũ, moriens complecti non poſſet: cetero qui gaudere ſe, quòd tãtùm ſucceſſorem habiturus eſſet, cuius ſingulari & tot iam documentis comprobata virtute, non dubitaret fore, vt res Gallicæ feliciter componerentur: interea obteſtatri, atq; obſecrare matrẽ, vt Regni gubernacula ſuſciperet, qua-

que prudentia Regnum ſibi tot annos conſeruaſſet, eadem fratri ſuo conſeruaret: ſeſe iam tunc omnem poteſtatem regiã in eam, vſq; ad fratris reditum, tranſferre: hortari cæteros, vt ipſius primùm, deinde fratris, cùm reuertiſſet, imperio amanter ac fideliter obtemperarent: præcipuè autem, ne quid vnquam prius, aut antiquius haberent conſeruatione Catholicæ religionis: ex ea bona omnia fluere; ea neglecta collabi ac concidere omnia. Sed iam valete, inquit, & mei memores eſte. Ego enim ad Deum vocor: quẽ vt æquiorem ac placabiliorem peccatis meis iudicem experiar, veſtris me omniũ adiuuari precibus poſtulo. Hæc fatus, deficiente iam, & moribunda voce, tuũ Chriſte Ieſu nomen inuocãs, tuam ſanctiſsima Virgo apud filium opem implorans, ad vos, vt confidimus euolauit. Ac, ſi quidem ipſum ſpectemus, gratulari ei potius quàm lugere debemus. Regnum enim terreſtre cœleſti, laborẽ quiete, mortalitatem immortalitate mutauit. Quòd mortuus eſt, humanæ fragilitatis eſt; quòd ita mortuus diuinæ cuiuſdam felicitatis. Bonum certamẽ certauit, curſum conſummauit, fidem ſeruauit. Aut iam coronauit eum Deus, aut breui, tuis, Beatiſsime Pater, & totius Eccleſiæ precibus adductus, coronabit corona iuſtitiæ, quam promiſit diligentibus ſe. At illam tot Regum matrem, toties iam cuſtodem ac conſeruatricem Regni, ipſa ſua felicitate miſerandam quo nunc, quo tandem eſſe animo creditis? Quæ ex ſummis honoribus ſummos dolores conſecuta, ter iam, & in viro et in duobus filiis mortua, vita ſua ſuperſtes,

perſtes, toties ore ſuo eorum clauſit oculos, à quibus claudi cupiebat ſuos: tam ſæpe eis officia præſtitit: quæ ſibi ab eis præſtari maluiſſet. Quid illa fortiſsimarum domina gentium Gallia? quæ ſibi eodẽ funere cum Rege ſuo efferri viſa eſt: quæ iacet adhuc perculſa & attonita tanto vulnere, metuens, ne, illius atrocitate, etiam illa, quæ conſanuiſſe videbantur, recrudeſcant. Prô Deus optime maxime, etiam cùm vlciſceris, beneficè; etiam cũ pœnas exigis miſericors: quibus tam grauibus culpis tam diuturnã in ſe iram tuam Gallia prouocauit? Quatuordecim iam anni ſunt: & eò amplius, cùm illud potentiſsimum et memoria noſtra florentiſsimum Regnũ perpetua bellorum ciuilium ſerie ita & ab alienis & ſuis vexatur, ac diripitur, vt de eo iam dici poſsit, quod ſcriptum eſt apud Prophetam: Reſiduum erucæ comedit locuſta: & reſiduum locuſtæ comedit bruchus: & reſiduum bruchi comedit rubigo. Atque vt magis intelligatur, in diuina vltione fieri, quoties inibi eſſe videtur, vt iam iamq; cõponantur ac tranquillentur omnia, in ipſo, vt ita dicam, portu frangitur nauis. Properarat HENRICVS *II. pacem cum* PHILIPPO *Rege Catholico quibuslibet conditionibus facere, vt, expeditus belli curis, huius mali naſcentis ſemina elideret. In ipſo eius rei conatu ac molitione, inopinata morte ſublatus eſt. Sub* FRANCISCO *II. conſpiratione detecta, ſpes obiecta erat, fore, vt, paucorum ſupplicio cæterorum audacia in perpetuum reprimeretur: Antè ipſe mortuus eſt, quàm de ſontibus comprehenſis*

ſuppli-

ſupplicium ſumeretur. Nunc nuper eò rem præduxerat CAROLVS *IX. vt omnes inſtare finem malorum exiſtimarent. Aliter Deo viſum eſt: qui* HENRICO *III. Galliæ & Poloniæ Regi, quem tam multis tamq́ illuſtribus argumẽtis ſibi clariſſimum eſſe declarauit, hanc felicitatẽ, vt ſperamus, reſeruare maluit. Neque dubium eſt, hoc ita euenturum, ſi omnes nos à vitiis noſtris auerſi, quæ Dei placãdi certiſſima ratio eſt, tota mente conuertamur ad Deum, eumq́ aſsiduè obſecremus, vt cõpeſcat iram ſuam: &, quando* CAROLVM *in ſinum, vt ſperamus, ſuum excepit,* HENRICI *III. ductu, ſub* GREGORIO *XIII. raptores quidem lupos interfici; oues autem, quæ aberrârunt, in ouile ſuum reduci velit. Ita eueniat, Domine* IESV, *cui laus omnis & gloria debetur in omnem æternitatem.* DIXI.

ORATIO XXV.

AD S. D. GREGORIVM XIII. PONT. MAX. NOMINE HENRICI TERTII GALLIAE ET POLONIAE Regis, habita Romæ in Conſiſtorio publico, LVDOVICO CASTANAEO RVSPIPOCAEO, Equite Ordinis Regij, viro illuſtri, eiuſdem Regis nomine obedientiam præſtante, XIII. Kalend. Quinctil. Anno cIↄ. Iↄ. LXXVI.

GRATVS

GRATVS *quidem ac iucundus tibi eſſe debet,* BEATISSIME PATER, *eorũ omnium Legatorum aduentus, qui huc à Chriſtianiſſimis Principibus mittuntur: tum vt tibi ſummum in terris honorem gratulẽtur: tùm multò magis, vt ſe Chriſto ac tibi vt par eſt, obedire, manere in officio, perſtare in fide, & vires, & copias ſuas ad Apoſtolicæ Sedis defenſionem ſemper promptas ac paratas & eſſe & fore profiteãtur. Nam & ex illa ipſa diuinitus tibi delata dignitate, maiorem à te capi iucunditatis fructum neceſſe eſt, cùm ea cæteros quoq; lætari perſpicis: neq; tibi, qui communis Chriſtianorum omnium Pater es, vlla ex re verius ac ſolidius gaudium obiici poteſt, quàm cùm filios dignitatis tuæ ſtudioſos, auctoritati tuæ deditos, præceptis ac monitis tuis obtemperãdi cupidos videas. Sed tamen omnibus ſeculis eum Gallorũ Regum in Pont. Max. aſperrimis ac difficillimis temporibus promerita fuerunt, vt multis nominibus eorum & ſtudium atq; obſequium præcipua quadam caritate complectendum, & legati æquiſſimis animis audiendi, & dicta, factaq; omnia ſingulari quadam paternæ voluntatis propenſione in optimam partem accipienda videantur. Quoties enim in hoc ampliſſimo nobiliſſimoq; conſeſſu Reges Galliæ nominantur, toties in omnium animis memoria renouatur, & officiorum, quæ illi longè plurima, longeq; maxima in hanc ſanctam Sedem contulerunt: & honorum quos ab ea viciſſim eximios pro ſua in eam eximia pietate retule-*

runt.

runt. Si quis autem Rex vnquam fuit, qui propter virtutis ac rerum geſtarum magnitudinem exquiſitiſſimis honoribus afficiendus eſſet: eum ſe iam nunc in ipſa adoleſcentiæ flore HENRICVS TERTIVS *Galliæ & Poloniæ Rex præbuit, nihil vt de eo tam honorificè dici poſſit, quin id iam pridem virtus ipſius in omni genere ſpectata ſuperârit. Quò te libentius accepturum eſſe confidimus eam fidem, venerationem, obedientiã, quam talis tantusq́; Rex hodierno die per clariſſimum & omni laude cumulatiſſimum virum Ludouicũ Caſtanæum Ruſpipozæum, Equitem ordinis Regij, Oratorem ad te ſuum, tibi,* BEATISSIME PATER, *& Sedi Apoſtolicæ præſtat. Cuius enim Regis nomen à ſummo Eccleſiæ Paſtore & gubernatore, audire libentius debet, quàm eius, qui cùm hæreditario iure principẽ inter Chriſtianos Reges locum maiorum ſuorum virtute partũ obtineat, ita per eorum veſtigia graditur, vt quantum ab eis omnibus ſplendoris accepit, tantundem ipſe vnus facilè afferat vniuerſis? qui cùm adhuc adoleſcẽtulus ac propè puer eſſet, ita ſæpè, ita fortiter, ita feliciter aduerſus hoſtes Eccleſiæ dimicauit, vt eorum aſtus conſilio eluſerit, temeritatem virtute domuerit, pertinaciam cõſtantiæ fregerit. Quàm ſæpè eo ſibi per hoſtiles cuneos omnia ferro peruia faciente, ex hoſtium ipſorũ tanta, tamq́; prematuræ virtutis admiratione defixorum manibus tela irrita ceciderunt? Quàm ſæpè cominus ab eis petitus, ita mirabiliter ſeruatus eſt, vt Deus ipſe ſua manu ictus in eum directos depellere, & telis ac tormen-*

tormentis vim nocendi adimere videretur? At ille laudis & gloriæ cupidus, vitæ ac ſanguinis prodigus, Dei memor, immemor ſui, in victoria ſalutem, in virtute victoriam, in vita ob talem cauſſam in omne diſcrimen exponenda virtutem poſitam iudicabat. Itaque cùm generoſiſsimi adoleſcentis non iam prælia, ſed victoriæ ac triumphi numerantur, iamque totum terrarum orbem tam inuſitatæ tamq; inauditæ virtutis fama peragrâſſet: fortiſsima ac bellicoſiſsima Polonorum gens eum ſibi Regem concordibus ſuffragiis adoptauit. Quo ille nuncio abſtractus ab ingentibus, ac penè ad exitum perductis, liberandæ ac purgandæ Galliæ cœptis, in regnum virtuti ſuæ vltro delatum proficiſcens, quacunque iter fecit, omnes & Principes & populos ſui amore & admiratione compleuit. Vix dum noui & à ſe expediti Regis ſuauitatem Polonia guſtauerat, cùm ſecuta Caroli Noni *Regis acerba, & perpetuis lachrymis proſequenda mors, res in Gallia componi cœptas, maioribus denuò procellis inuoluens, totius Regni ſtatum in vltimum diſcrimen adduxit. Celeriter igitur è Polonia periclitantis & Regem ſuum implorantis Patriæ voce reuocatus, cùm eaſdem illas diſſenſiones, quæ Galliæ Regnum propè ſubuerterant, non modò non ſedatas, aut mitigatas, ſed auctas etiam ac corroboratas offendiſſet: corruptos ac deprauatos ob bellorum longitudinem mores: multorum animos, etiam ex iis, qui ſe Catholicos eſſe profitebantur, ſtudio partium infectos: plena*

omnia

omnia licentiæ, plena rapinarum, plena ſcelerum, plena hoſtium, & externorum & domeſticorum: eadem tamẽ qua ſemper fuerat animi præſentia ac magnitudine: tuo etiam Beatissime Pater, *& conſilio & auxilio fretus, bellum repetiit, ac redintegrauit: diuq́ viris equisq́ vt dicitur, tentauit efficere, vt vi & armis perdomita contumacium & Regni perturbatorum ſuperbia, pax & quies tandem aliquando feſſæ tot calamitatibus Galliæ redderetur. Sed vt animaduertit, nihil ea ratione quam tamdiu tenuerat profici, ac potius & Regno & Religioni vehementer offici, quæ iam multis in Galliæ locis labaſceret, à pleriſq; etiam penitus exularet: interea vri ac vaſtari agros: oppida diripi: omnia itinera latronum ac prædatorum cohortibus obſideri: Regni vires quotidianis cædibus ac ſtragibus eneruari: opes immenſis ſumptibus exhauriri: innumerabilem vim teterrimorum facinorum in vtroque exercitu quotidie perpetrari: extremam cladem ac perniciem imminere, niſi maturè ſubueniretur: aliud ſibi conſilium neceſſariò capiendum iudicauit. Optimus ac mitiſsimus Princeps, qui ſanare vellet ſuos, non perdere, idem fecit quod prudẽtes medici ſolent: qui cum vſtionibus, ſectionibus, inedia, detractione ſanguinis, non morbum, ſed ægrotum ipſum confici ac profligari vident, ad aliam curandi rationem confugiunt; & fomentis ac remediis mollioribus & victu paulò copioſiore indulgentes, malunt ægrotum cum aliqua parte morbi alere, quàm vtrumq; ſimul è medio tollere.*

Maluit

Maluit igitur & ipſe in tãto tamq; manifeſto interitus periculo, ei parti ſuorũ quæ adhuc ſupereſſet ignoſcere, quàm committere vt breui ne ſupereſſent quidem quibus ignoſceret. Cumq; cogitaret, illum ipſum rerum omnium præpotentem Deum multa tolerare quæ non probet: ipſe quoq; in tantis anguſtiis multa à quibus animo & voluntate longiſsimè abhorret, interea tamen ſibi toleranda eſſe ſtatuit, dum aliquid melius eueniret. Certè enim, BEATISSIME PATER, *fretus ea ſpe, quam in Deo primùm, deinde ex omnibus mortalibus in te potiſsimum collocauit, melius aliquando fore confidit. Multa oratione conficiuntur, quæ ferro nunquam confici poſſent. Sæpe quos ſeueritas frangere non potuerat, clementia inflexit. Equi aduerſus frænum contumaces, interdum ſeſſore habenas remittente conſiſtunt. Multi qui terrore & malo domari non poſſunt, indulgentia & facilitate miteſcunt. Pugnabitur aduerſus eos qui à nobis diſsident precibus aſsiduis, et priuatim & publicè ad Deum fuſis. Piorum & eruditorum concionatorũ vox, præcipuum inſtrumentum Dei ad inſerendam in animis hominum fidem, quæ in pleriſque Galliæ partibus armis oppreſſa conticuerat, liberè iam toto regno audietur. Licebit impia & peſtifera dogmata rationibus & argumentis cõfutare ac redarguere: vera ac ſalutaria confirmare & conſtituere. Catholicæ Religionis vſus & exercitatio, quæ multis ex locis indigniſsimè ſublata & expulſa erat, reſtituetur ac renouabitur. Dabitur à noſtris opera, vt vita ac morum*

ſuorum exemplo ad bonas partes alliciant, & ad ſanitatem perducant eos, quos armorum vis magis ac magis vſque adhuc effrænauit. Rex ipſe vna cum Fratre, forti ac ſtrenuo, ac Catholicæ Religionis ſtudioſiſsimo Principe, concordibus ac conſociatis animis enixè omnia facient, quæ ad errores ex animis ſuorum euellendos accommodata eſſe arbitrabuntur. Catharina Regum mater, ſumma prudentia & conſilio prædita mulier, & liberorum amans vltra conſuetum matribus modum, cuius è ſinu pax hæc prodiit, cuius præcipuè opera & laboribus conflata & conciliata eſt, omne ingenium, quo plurimum valet, omnemq́ue auctoritatẽ ſuam cõferet ad filios in fraterna concordia perpetuò continendos & ad populos eiuſdem Religionis communione deuinciendos. Rex quidem ipſe, quod maximi momenti eſt, non tam nomine, quàm re & animo, & tota viuendi ratione Chriſtianiſsimus, vitam ſibi potius eripi patietur, quàm fidem: neque vnquam degenerabit à maiorum ſuorum nota teſtatáque virtute: & quam tibi, BEATISSIME PATER, *ac Sedi Apoſtolicæ, verè atque ex animo obedientiam præſtat, eam ſe conſtantiſsimè præſtiturum vſque ad extremum ſpiritum pollicetur.*

DIXI.

ORATIO XXVI.

IN FVNERE PAVLI FOXII ARCHIEPISCOPI TOLOSANI, Regis Galliarum Oratoris.

AD GREGORIVM XIII. PONT. MAX. ET AD SEDEM APOSTOLICAM; Habita Romæ, in æde S. LVDOVICI IV. Kalend. Iunij. cIↄ. Iↄ. XXCIV.

SIVT OPVM *ac potentiæ, ſic eruditionis ac ſapientiæ hæredes à magnis ac præclaris viris inſtitui poſſent, is demum* PAVLO FOXIO *idoneus laudator reperiretur, quemcunque ipſe ſibi earum virtutum ſucceſſorem eſſe voluiſſet. Nam nec in quo amplior & vberior omnium laudandarum artium ſeges effloruerit, nec in quo vis & copia dicendi maior, quàm in eo, exſtiterit, ex omni memoria noſtra deligi quiſquam poteſt. Quo mihi maius ac difficilius onus impoſitum eſſe video, in hoc ornatiſsimo conſeſſu de laudibus ipſius verba faciendi: quod neque vnquam ſubire auſſus eſſem, niſi & mea me multis ab hinc annis ſuſcepta aduerſus eum obſeruantia, vt id facerem, adduxiſſet, & eorum, quo-*

rum imperium detrectare non poteram, auctoritas coëgiſſet: neque nunc ei me ferendo parem fore conſiderem, niſi mihi, quod vix dictu credibile eſt, ipſa leuamento ac ſolatio eſſet difficultas. Nam ſi quemquam alium de PAVLO FOXIO *pro ipſius dignitate dicere poſſe exiſtimâſſem, valdè me puderet in eum locum conſcendiſſe, vnde nihil aliud viderer præſtitiſſe, quàm vt ſummi viri laudes inopia dicendi dætererem, nunc cùm ſatis intelligam, quod mihi euenturum eſt, vt oratio mea longè multumq́ infra ipſius dignitatem iaceat, idem cuilibet quamlibet copioſo & exercitato homini euenturum fuiſſe, facilè patior delectum potiſsimũ eſſe me, huius prædicatione quaſiq́ præconio, admirabiliũ ipſius in omni genere virtutum, ad eos, quibus illa fortè minus notæ fuiſſent, qualiſcunq́ cognitio perueniret. Sed quoniã & multa mihi ac præclara dicẽda, et in vnius ſemihoræ curriculum omnia concludenda ſunt, ad res ipſas veniam, neq́ committam, vt ex tam breui tempore pars à me vlla in rebus non neceſſariis conſumpta videatur. Primùm igitur ſi generis nobilitas quidquam ad cõmendationem pertinet, verè hoc affirmare poſſumus, non multas gentes in vniuerſo terrarum orbe reperiri, quæ cum gente Foxia vel antiquitate, vel rerum geſtarum gloria comparari queant. Quæ cùm ipſa per ſe nobiliſsima eſt, tum hoc nobilior, quod cum potentiſsimis Regibus & Imperatoribus multiplici ſe iam pridem affinitate deuinxit. Nam vt vetuſtiora taceam, neque illa repetam, quæ quingentos ferè ab*

hinc annos à Comitibus Foxiis geſta, & nobilium ſcriptorum conſignata monumentis, nulla vnquàm oblitterabit ætas, his certè centùm proximis annis tres ex gente Foxia nobiles ac potentes reginæ exſtiterunt. Earum prima eſt Anna, Ioannis Foxij Candalæ Comitis filia, quæ Ladislao Bohemiæ & Vngariæ Regi in matrimonium collocata, filiam ex eo ſibi cognominem ſuſtulit, vxorem poſtea Imperatoris FERDINANDI, *matrem Imperatoris* MAXIMILIANI, *auiam eius qui nunc feliciter imperat* RODOLPHI. *Secundo loco nominabo Catharinam, Gaſtonis quinti filiam, Reginam Nauarræ, quæ id regnum, in quod Franciſco Phœbo fratri ſuo ſucceſſerat, dotale ad Ioannem Albretium detulit: quo ex matrimonio natus eſt Henricus rex, auus Henrici, à quo hodieque idem regnum hæreditario iure obtinetur. Sed & illius inuicti Gaſtonis, ducis Nemorenſis, qui dum vixit, terror hoſtium Gallici nominis fuit, qui fulminis in morem hoſtiles turmas diſiicere, qui quacunque incedebat, victoriam in manibus geſtare videbatur, qui ſemper vincere aſſuetus, poſtremò ad Rauennam, dum pro Ludouico XII. auunculo ſuo fortiſsimè dimicat, etiã moriens vicit, eius igitur Gaſtonis ſororẽ, Germanam nomine, Ferdinandi Caſtellæ Regis matrimonium tenuiſſe, notiſsimũ eſt. Neq; hoc loco reticenda eſt Margarita Foxia Gaſtonis quarti filia, quæ Franciſco Duci Britanniæ nupta, Annam ex eo ſuſcepit, Caroli octaui primùm, deinde etiam Ludouici duodecimi vxorẽ, ex qua nata eſt Claudia vxor*

Franciſci primi, mater Henrici ſecundi, auia eius, qui hodie regnat, &, vt ſperamus ac cupimus, diutiſsimè ac feliciſsimè regnabit Henrici. Sed aut hæc ſatis ſunt ad oſtendendam ſummam nobilitatem gentis Foxiæ, aut non video, quid ſatis eſſe poſsit. Ex hac tam illuſtri gente natus eſt PAVLVS FOXIVS *anno Chriſti* CIↃ. IↃ. XXIIX. *patre Ioanne Carmanij Comite, matre Magdalena Caupenia, nobiliſsimus quidem vtraq; ſtirpe, ſed ingentem virtute ſua cumulum ad veterem ſuorum gloriam additurus. Natus autem eſt ea nō oris modò ac vultus, ſed totius corporis pulchritudine, vt ex ipſo aſpectu imago quædam ingenitæ virtutis atq; honeſtatis emicaret. Vidi equidem illum & adoleſcens adoleſcentulum, & vir virum, & ſenex ſenē: mea enim, quàm illius, biennio ferè grandior erat ætas: neq; quenquam vnquam videre memini, in quem verius conueniret id quod Græci de Alcibiade prædicant, in omnibus ætatis partibus æquè gratam ac iucundam ipſius formam fuiſſe. Ingenium ad omnes honeſtas diſciplinas docile, & ad eas percipiendas ita factum, vt quæ diſcebat, non tàm accipere à magiſtris, quàm ipſe ex ſe parere, & eorum reminiſci quodammodo ac recordari, ex illa vetere Platonis ſententia, videretur. Mores & iam tum in illa ætatis teneritate graues, ſeueri, compoſiti, & humanitatis tamen ac facilitatis condimento temperati: vt eos quibuſcum vnà erat, & incredibili quadam iucunditate conciliaret ſibi, & exemplo ſuo, ab omni improbitate reuocaret. Deni-*

que vt in herbeſcenti ſegetum viriditate certa propè ſpes futuræ meſsis apparet, ſic nemo tunc erat, qui non eum à puero, qualis poſtea fuit, talem facilè auguraretur fore: iuſtum, integrum, continentem, abſtinẽtem, amantem pacis ac concordiæ, veracem, apertum, ſimplicem, ad omnium potius peccata, quàm ad ſua, conniuentem. Literarum ſtudia ita puerulus adamauit, itaq; in eo poſtea conſtanter perſtitit, vt id vnum à publicis negotiis diuerticulum perpetuò habuerit, vt quidquid ab eis dabatur otij, ſemper in litteris omne conſumpſerit. Græcis igitur & Latinis litteris Lutetiæ diligẽter excultus, ibidemq; in Philoſophiæ ſtudio magna cum cura exercitatus, Toloſam ſe ad percipiendam iuriſprudentiam contulit, quo in ſtudio tantos breui tempore progreſſus fecit, vt adhuc adoleſcens publicè de vtroque iure magna cum omnium admiratione reſponderit, eoſque honores conſecutus, qui ampliſsimi, confecto ſtudiorum curriculo decerni ſolent, incredibili hominum concurſu ius ciuile docuerit: cùm ad eum inuſitata quadam dicendi facultate, de obſcuris dilucidè, de confuſis ac perturbatis ordinatim ac diſpoſitè, de dubiis enucleatè diſſerentem, etiam ij qui diu magna cum laude docuerant, diſcendi cauſſa quotidie conuenirent. Inde cùm in aulam Regiã veniſſet, ita ſtatim Henrico Secundo *Regi, acri ac perſpicaci ingeniorum exiſtimatori, ita cæteris principibus viris carus atque acceptus fuit, vix vt quiſquam vnus vni carior foret, quàm vnus hic vniuerſis. Ipſe verò &*

officia obibat diligentiſsimè, neque vllum diem abire patiebatur quo non & regem & cæteros principes ſalutaret, & cum eis ſermonem conſereret, et eos quo opus erat deduceret ac reduceret: neque tamen, quod pleriq; omnes aulici faciunt, reliquum tempus otiosè & inutiliter abſumebat: ſed repetitis de integro ſtudiis, Platonis præcipuè et Ariſtotelis & Xenophontis ac Plutarchi, & cæterorum eiuſdem notæ libros ad formandam vitam, & ad rationem gubernandæ Reipublicæ pertinentes ita ſtudiosè peruolutabat, vt eos in ſuccum ac ſanguinem ſuum conuerteret, omniaque eorum præcepta in numerato haberet, quibus non ad inanem loquacitatem, ſed ad danda capiendaq; de rebus maximis conſilia tempeſtiuè vteretur. Hiſtoriæ quoque multum operæ ac ſtudij dedit, gnarus illuſtria præcepta nulla re magis, quàm exemplis illuſtribus confirmari. Itaque tum ſacram, tum profanam, tum veterem, tum nouam, tum domeſticam, tum externam ita pertractauerat, vt quacunque de re dicere ingreſſus eſſet, optimis & accommodatiſsimis exemplis ad confirmandum id quod volebat, nunquam non abundaret. Quid de temporum ratione, quid de terrarum ſitu, quid de populorum inſtitutis, ingeniis, moribus, fœderibus, quid de quarundam gentium inter ſe aut naturali conſenſione, aut odio vetere & ingenito loquar? quarum ille omnium rerum tantam notitiam habuit, vt id vnum tota vita egiſſe videretur. His omnibus artibus inſtructus, cùm iam ad obeundas legationes eſſet aptiſsimus, antequã

tamen

tamen vllam earum ſuſciperet, ex vſu ſuo fore ratus eſt, ſi in ampliſsimo Senatu Pariſienſi per tempus aliquod verſaretur, ibiq́ diſceptandis quotidie maximi momenti negotiis, firmiora & ſolidiora ſapientiæ fundamenta iaceret, ſeq́ illi præſtantium virorum cœtui quaſi recoquendum & expoliendum daret. Qua ipſius voluntate cognita, confeſtim Rex HENRICVS *eum in Conſiliariorum numerum adlegit: in quo hic ei etiam præcipuus honos habitus eſt, quòd cùm in eo ſenatu plura ſint inter ſe diſtincta auditoria, quorum ad ſupremum non niſi gradatim peruenitur,* PAVLO FOXIO *ius inter primos aſsidendi, dicendæq́ ſententiæ ſtatim à principio tributum eſt. Ibi verò partã ſibi antea iuris intelligentiam aſsiduo tractandorum negotiorum vſu ita perfecit ac perpoliit, vt breui tempore principem inter Iuriſconſultos locum obtinuerit, cùm eos quidem qui in libris conſenuerant, ſeq́ vni cognitioni dediderant, vſu & exercitatione rerum forenſium: eos autem qui ſe magis ad vſum forenſem applicuerant, eruditionis copia & magnitudine: aut potius, ſi apertè id quod res eſt, extincta iam inuidia, profiteri volumus: vtroſq́ vtraq́ laude ſuperaret. Prima inde legatio in Scotiam fuit, ſub id tempus, quo Maria Regina Scotiæ, mortuo Franciſco II. viro ſuo in regnum ſuum reuerterat. Vbi* FOXIVS *ea fundamenta iecit & tuendi regni & conſeruandæ religionis; in quibus ſi poſtea pari fide ac conſilio ædificatum eſſet: fortaſsis hodie neq́ Regina miſerabiliter captiua teneretur, neque ſtatus re-*

ligionis laboraret. Illinc cùm rediiſſet, anno M.D. LXI. *Legatus in Angliam miſſus eſt, vbi quadriennium integrum, tanta fide ac diligentia, tanta dexteritate ac prudentia, tanta perſpicacitate ac ſolertia in munere ſuo verſatus eſt, vt magnis interea in Gallia motibus excitatis, nihil Angliæ Regina ſtruere, nihil moliri, nihil machinari potuerit, ad conatus eorum qui à Deo & à Rege rebellauerant adiuuandos, quod non ipſe detexerit ac pateſecerit, Regiq́ indicauerit, eiq́ viam ac rationem oſtenderit, qua perniciosa Iezabelæ conſilia maturè præueniret & occuparet.* FOXII *præcipuè conſilio, occultisq́ monitis, inita eſt à Rege ratio extorquēdi ex Anglorum manibus celeberrimi ac munitiſsimi portus Gratiarum, quo illi ſibi hæreticorum opera tradito Galliam ab ea parte obſeſſam tenebant.* FOXII *conſilio repertum eſt, quomodo Rex ea pactione, quam* HENRICVS *II. fecerat, de reſtituendo Anglis intra certum tempus Calitio ſolueretur: vtq́ obſides eo nomine dati, dimidio eius pecuniæ qua Rex depaciſcendi facultatem dederat, redimerentur. Illud verò commemoratione digniſsimum, quòd quamdiu in Anglia fuit, nullum vnquam diem intermiſit, quin, quamlibet fremente Regina ſacroſanctum Miſſæ ſacrificium domi ſuæ celebrari iuſſerit: ad quod clam auidè conueniebat ac concurrebat, magna & Anglorum & exterorum Catholicorū multitudo, quos ille fouebat, conſolabatur, protegebat, quorum omnium arx, portus, præſidium, perfugium erat: à quibus non tantum mala multa*

immi-

imminentia depulit, ſed effecit etiam, vt multa damna, quæ eis data erant, reſtituerentur. Ob quæ merita, vbi primùm ex Anglia reuertit, in ſanctius atque interius Regis conſilium adlectus eſt. Secuta legatio Veneta: in qua non tantùm Regi cumulatiſsimè ſatisfecit, ſed etiam illis ſapientiſsimis Patribus, vniuerſæq; Venetæ ciuitati iucundiſsimam virtutum ſuarum memoriam reliquit. Cuius legationis expleto tempore, cùm in aulam rediiſſet, inter togatos Regis conſiliarios, & trãquillis et turbidis rebus, vnus ſemper è principibus fuit: cùm & doctrina & vſu rerum, & prudentia excelleret: neque ſibi quidquam, præter ſincerum Dei cultum, dignitatem & vtilitatem regiam, alleuationem vexati tot acerbitatibus populi, in dicenda ſententia propoſitum haberet. Inde ſub finem anni M.D.LXXIII. legatus de rebus grauiſsimis & ad Summum Pontificem, & ad pleroſq; Italiæ Principes quæ ſibi mandata erant, illa toties experta fide ac dexteritate tranſegit. Interea, cùm Gallici tumultus vtcumque compoſiti viderentur, miſſus eſt à Rege ad Henricum Regem Nauarræ, qui tunc in Aquitania erat, vt eum auctoritate ac præſentia ſua in officio contineret. Quamquam autem vitari nullo modo potuit, quin anno poſt nouæ turbæ concitarentur, tantùm tamen PAVLI FOXII *virtute perfectum eſt, vt, cùm quibuſcunque aliis in locis hæreticorum factio potentior erat, diuini cultus ne veſtigia quidem relinquerentur; euerterentur templa, ſacerdotes crudeliſsimè contrucidarētur: Agni, quæ vrbs, ſecun-*

ſecundum Burdegalam, Aquitaniæ principatum obtinet, & in toto eo tractu, rebus diuinis liberè opera daretur, ſtarent ſarta tecta templa, ſacerdotes ab omni contumelia & iniuria tuti forent: ſacræ & Catholicæ conciones nunquam intermitterentur: cùm et publicè & priuatim FOXIVS *Catholicis animos faceret, eosq́ ad benè ſperandum excitaret: ita vt eorum protector, conſeruator, parens vno omnium conſenſu haberetur. Scripſit ea de re Clerus Aginenſis ad virum ſumma dignitate præditum* CAROLVM RAMBOLIETVM *Cardinalem, petens ab eo, vt hæc omnia ſummo Pontifici diligenter exponeret, eiq́ omni aſſeueratione confirmaret, quicquid templorum, quicquid ſacerdotum ceterorumq́ diuino cultui mancipatorum hominum in ea prouincia maneret, id omne ſecundùm Deum, vnius* PAVLI FOXII *virtuti auctoritatiq́ deberi. Sæpe igitur in magnum vitæ diſcrimen adductus eſt, cùm iniquo animo ferrent milites à templis deprædandis cupiditatem, à ſacerdotibus mactandis crudelitatem ſuam vnius hominis auctoritate prohiberi. Multa prætereo memoratu digniſſima: ſed mihi non tam orationis conquirenda copia eſt, quàm veſtra ſatietas refugienda. Decernitur ei à Rege legatio ad ſummum Pontificem: ita tamen, vt priuſquam in eam proficiſceretur, vnà cum Catharina Regis matre Aquitaniam, Galliam, Narbonenſem, Prouinciam, Allobroges obire, in ſingulis oppidis conſiſtere, ac conuentus agere, resq́ perturbatas, quantum temporum ra-*

tio ferret, optimè ac commodiſsimè componere iuberetur. Quid ego nunc dicam, quàm ſalutare iter illud fuerit, aut quantam afflictis rebus leuationem attulerit? Catholica religio multis in locis, à quibus exulabat, reſtituta. Bona ſua, & exercendorum munerum ſuorum facultas Eccleſiæ miniſtris reddita. multorum animi, qui nutabant, confirmati. multa munita loca in Regis poteſtatem redacta. auditæ populi querimoniæ. adhibita remedia multis malis quæ ſuperiorum temporum calamitate importata erant. Quarum omnium rerum laus Deo primùm, deinde PAVLI FOXII *prudentiæ magna ex parte tribuenda eſt. Regina Regis matre Lugdunum vſque deducta, Romam iter cœpit: vbi ita ſe moresq́ ſuos, totamq́ anteactam vitam Pontifici probauit, vt ab eo decoratus ſit Archiepiſcopatu Toloſano, ad quem ipſe multis antè annis miro bonorum ſtudio efflagitabatur. Neq́ dici poteſt in obeundi Legati munere quantopere, & Pontifici, & Regi, & omnibus ſummis pariter ac infimis gratus acceptusq́ fuerit, integritate vitæ, ſumma vultus ac ſermonis comitate, promptiſsimo ad opem ferendam animo, ſiue quis auxilio, ſiue conſilio indigeret. Quanquam autem nulla ei pars ætatis à magnis memorabilibusq́ rebus vacauerat, exigua tamen omnia videri poterant, prout ea erant, quæ agitabat animo, ſi quando in Galliam redire, & Eccleſiam ſibi creditam præſens gubernare potuiſſet. Imbiberat enim penitus in mandata ſibi prouincia ad Tridentini Concilij præſcri-*

ptum

ptum omnia reuocare & exigere, omnem munerum Eccleſiaſticorum nundinationem, fœdasq́ illas, ſed nimis vſitatas eorum fiduciarias mancipationes funditus tollere, diſſolutos ac diffluentes Eccleſiaſticorum mores ſeueris legibus coërcere ac conſtringere, clericorum ſeminaria inſtituere, templa euerſa erigere, ruinoſa fulcire, redditus Eccleſiaſticos iniuſtis poſſeſſoribus eripere, Xenodochiorum ac collegiorum præcipuam curam ſuſcipere, & perficere vt eorum qui illa fundâſſent atq́ inſtituiſſent, mens ac voluntas diligenter ac religiosè obſeruaretur, omnia deniq́ ſummo ſtudio facere quæ ad boni & inculpati præſulis officium pertinerent. Sed ô ſpes hominum fragiles, ô fallacia conſilia. Hæc eum cùm maximè meditantem, & ea vna in cogitatione noctes dieſq́ defixum, morbus grauis & mortifer occupauit. Cuius primam impreſſionem expertus eſt adſtans ad aram, cùm ſolenni die, quamquam principium quoddam leuiter commotæ valetudinis ſentiens, abſtinere tamen à re diuina facienda noluiſſet. Quem cùm & medicorum cura, & ſingulari victus temperantia depuliſſe iam videretur, haud ita multò pòſt, cùm ad hominis Galli de magna re ſua periclitantis cauſſam adiuuandam, vt erat in omnes officioſiſſimus, iniquo & alieno tempore accurriſſet, domum vt rediit laſſus, denuò decubuit: nec alius ei poſtea morbi quàm vitæ finis fuit. Quo autem ille animo morbum ſæuientem, quo mortem certam iam & imminentem tulit? quot quantasq́ moribundus animi verè Chriſtiani ſignificatio-

ficationes dedit? Qua ſubmiſsione animi peccata ſua confeſſus, eorum ſibi veniam à Deo & à Pontifice dari petiit? Qua veneratione ſacroſanctum CHRISTI *Corpus excepit? Quàm placidè ac patienter ſacro oleo perunctus ac delibutus eſt? Quibus omnibus Sacramentis armatus ac munitus, cum toto morbi tempore, non tantùm quamdiu ſui compos erat, ſed etiam cùm propter vim morbi in capite graſſantem aliquo mentis errore afficeretur, ſic quoque tamen nihil aliud quàm* CHRISTVM, CHRISTVM DEVM *ſuum, in ore perpetuò habuiſſet, ad eum quem ſpirabat vnum, quo fidebat vno, vt quidem ſperamus ac cupimus, euolauit. Hem* PAVLE FOXI, *quantam quamq́ iuſtam multis merendi occaſionem morte tua obtuliſti. Et ſi tua quidem cauſſa, nihil eſt quod lugeamus. Tu præclarè ac laudabiliter vitæ curſum confeciſti. Tu ita maximis honorib. perfunctus es, vt te ſemper homines maioribus dignum iudicarent. Tu auſam laceſſere te inuidiam virtute conſtãtiaq́ ſuperâſti. Tu, quod ij, qui olim habiti ſunt ſapientiſsimi, in aliqua felicitatis parte poſuerunt, in ipſo ſenectutis limine ereptus, impendentia deterioris ætatis incõmoda morte vitâſti. Is cuius tu iudicium maximè faciebas* GREGORIVS PONT. MAX. *& vitam tuam ſummè probauit, & mortem non modò honorificentiſsimis verbis, ſed etiam lacrymis proſecutus eſt. Omnium erga te ordinum caritatem ſatis hæc ipſa principum virorum, quæ ad cohoneſtandum funus tuum conuenit, multitudo declarat.*

As

At Toloſæ dolendum, quæ ſimilem tui paſtorem nunquam fortaſsis habitura, prius te ſpoliata eſt, quàm vigilantiæ tuæ fructum vllum percipere poſſet. Dolendum Regi, qui tam duris temporibus, tanta fide, tanta prudentia præditum Conſiliarium amiſerit. Dolendum Eccleſiæ, quæ labantibus in Gallia rebus ſuis magnam auxilij ſpem in auctoritate tua collocârat. Sed omnibus in rebus diuinæ voluntati acquieſcendum eſt. Nos, quod vnum tibi præſtare poſſumus, & colemus memoriam tui, & te fuſis ex animo precibus adiuuare conabimur, ſperantes fore, vt ipſi viciſsim tuis precibus adiuuemur.

DIXI.

EPISTO-

EPISTOLARVM

M. ANTONII MVRETI PRESBYTERI, ET CIVIS ROMANI,

LIBER PRIMVS.

M. ANTONIVS MVRETVS IOANNI NICOtio V. clar. Conſiliario Regio S. D.

EPISTOLA PRIMA.

MVLTAE cauſſæ ſunt, IOANNES NICOTI, *vir clariſsime, propter quas magnorum & illuſtrium virorũ epiſtolæ expetantur. Sunt quas ſermonis nitor & elegantia, & natiua quædam pulchritudo, nullo, vt videtur, artificio exculta, nullis pigmentis colorata commendet. Sunt contra, quæ & verborum & ſententiarum minimè vulgato genere cultum & artificium oſtentent. Nonnullæ etiam ita ſcriptæ ſunt, vt hiſtoriam quaſi quandam conti-*

neant eorum temporum, quibus ij, qui illas ſcripsêre, vixerunt. Atq; hæ, ſiue à diſertis, & ingenuarum artium ſcientia expolitis hominibus prodierint, tanto cupidius leguntur: ſiue etiam ab iis qui lepore ac feſtiuitate dicendi caruerint, non tamen propterea negliguntur. Hiſtoria enim, ait Plinius, quoquo modo ſcripta delectat. Graues quædam & philoſophicæ, officij præcepta tradunt; falſas opiniones euellunt ex animis; quanta in virtute dignitas; quanta in vitiis turpitudo ſit, docēt: quo in genere Seneca excellit. Quædam, etiam ſi ad res modò priuatas & familiaria negotia pertinent, excitant tamē hominum ſtudia, propter eorum, à quibus ſcriptæ ſunt, auctoritatem. Natura enim comparatum eſt, vt quos admiramur ac magnificamus, eorum omnia maxima minima cognoſcere cupiamus. Recteq; ac verè Xenophon, virorum virtute præſtantium non ſeria modò, ſed & ioca digna eſſe ait, quæ memoriæ commendentur. Et certè ſi vaſcula quædam, quibus illi vſi erant, & alia quæ in eorum ſupellectile ac friuolis fuerāt, mortuis ipſis cupidos emptores inuenerunt: quomodo lucernam Epicteti mille drachmis Protei Stoici baculum talento venditū accepimus: multò magis eorum quamlibet tenues & exiles epiſtolæ in pretio eſſe debent. Sed ego hæc omnia mecum agitans, cauſſam tamen reperire nullam queo, cur aliquem epiſtolarum mearum librum videre, multi iſtic, vt ſcribis, elegantis ingenij homines concupiſcant. Siue enim Latinas literas amant, & ad aliquam Latinè ſcribendi facultatem

peruenire cupiunt, quiſquámne eſt, qui, cùm extent Ciceronis, Senecæ, Plinij epiſtolæ, non dicam ex meis, ſed ex cuiuſquam, qui his mille annis vixerit, Latinæ linguæ, aut integritatem, aut copiam ſibi petendam putet? Idem etiam de illo qualicunque ſcribendæ epiſtolæ artificio dixerim. Quid enim aut Plinio limatius, aut Seneca grauius, aut Cicerone in omni genere perfectius optari poteſt? Grauidarum mulierum morbus ille fuerit; quæ, neglectis bonis ac ſalubribus cibis, cinere ſe nonnunquam & carbonibus paſcunt. Ne res quidem ipſæ adducere, aut inuitare quemquã poſſunt ad epiſtolas meas cupidè legendas. Homo enim priuatus, qui ita in libris ac literis conſenuerim, nullam vt vnquam attigerim Reipub. partem, nullam vnquam epiſtolam ſcripſi, niſi quæ ad mea non magni momenti negotia pertineret. Quis autem ego ſum, vt, quod poſtremo loco poſui, auctoritate quiſquã adductus mea res meas cognoſcere cupiat? Mitto iam, quod cùm in cæteris, tum in hoc præcipuè genere ita negligens ſum, vt epiſtolas vno impetu fuſas, rarò admodum bis legere; certè quidem nunquam bis ſcribere, ſed vt primùm fluxerunt, liturarum ſæpe ac macularum plenas ad amicos mittere ſoleam. Itaque multum negotij habui in iis, quas ad te nunc mitto, colligendis. Nam præter paucas, quas familiares quidam mei deſcripſerant, cæteræ ab iis ipſis ad quos miſſæ erant, aut ab iis, in quorum manus, mortuis ipſis, peruenerant corrogandæ, quaſiquè oſtiatim conquirendæ fuerunt. Quas non vllo ordine aut

perſonarum aut temporum (neq; enim res tanti videbatur) ſed vt quæq; allata erat, & cum eis nonnullas ad me à viris doctrina & auctoritate præſtantibus ſcriptas, in vnum volumen congerendas curaui; vt tuæ vel voluntati obſequerer, vel auctoritati obtemperarem. Tantum enim & amicitiæ noſtræ, & prudentiæ tuæ in maximis muneribus publicis obeundis iam pridem ſpectatæ tribuo, vt nulla in re tibi aut volenti negare, aut ſuadenti aduerſari fas putem. Quare quid à me poſtules, aut quid me facere iubeas ipſe videris: certè quidquid poſtulaueris, quod quidem in me ſitum ſit, conſequeris. Hoc autem æquiore animo paſſus ſum exſtare aliquas epiſtolas meas, quod quædã multis iam ab hinc annis editæ ſunt pro meis, de quibus ſcribendis, ego ne per ſomnium quidem vnquam cogitaui. Confinxerat eas is ipſe, qui tanquam à me ad ſe miſſas diuulgauerat, homo eruditus ille quidem, ſed improbus, & natura nocendi ac malefaciendi cupidus: cùm plurima & maxima officia, quibus à me affectus erat, ſummis iniuriis compenſare vellet. Qua de re olim à me grauiter obiurgatus, multis cum lachrymis à me veniam petiit, laqueo digna commiſiſſe ſe faſſus; cùm ei ſermoni HADRIANVS TVRNEBVS, *&* IOANNES AVRATVS *præſentes intereſſent. Sed mittamus hæc. A te pro amicitia noſtra peto, des operã, ne quid iſtic excudatur pro meo, quod meum nõ ſit. Quid enim futurum eſt, niſi coërceatur iſtorum audacia, qui ſuperioribus menſibus poëma quoddam de laudibus* IOANNIS AVSTRIACI,

quod

quod ego, nunquam legeram, pro me ediderunt. In quo & mihi & ei cuius illud poëma eſt, impoſita inſignis iniuria eſt. Nunc tua potiſsimùm fide, diligentia, auctoritate, voluntate erga me fretus, nihil tale poſthac euenturum eſſe confido. Vale. ROMAE *9. Kalend. Septemb. M. D. LXXIX.*

IOANNES NICOTIVS LIBELLOR. SVPPLIC. IN REGIA. MAG. MARCO ANTONIO MVRETO Viro eruditiſsimo, S. P. D.

II.

REm periculi mei me feciſſe ex te audio, quod efflagitatione mea, quas ad pleroſq; amicos tuos dediſti litteras, tandem in manus humanũ venire ſinas. Ego verò, mi MVRETE, *id, quid periculi ſit non ſanè video: excidiſſe tibi quidem certè, ſingularis huius erga literatos omnes beneficij gratiam facilè perſpicio, qui iſtam clauam de manibus me tibi extorſiſſe tam ingenuè fateare. Nulla enim me hercule, earum quas memoras cauſſa ſatis iuſta, ad premendum tibi vnquam fuit. Nam quum iam inde ab adoleſcentulo, vnus è noſtris hominibus, Romanam illam amplitudinem ac dignitatem, & quouis ſcribendi, & toto ipſius vitæ genere ita ſis conſectatus, vt fato tuo ciui-*

quantumuis affabrè effictum commentum, pro tuo agnoſcet. Sunt, mi MVRETE*, peſtes quædam hominum per ſummam nequitiam ac inertiam, aliena laude dolentium. Quos tu, cui quidem bene beateq́ viuendi ratio conſtat, propter magnitudinem & animi & ingenij, moderatè feras oportet. Huiuſmodi ego hominum monſtra, à laceſsitis vlciſcenda minimè eſſe cenſeo, quibus ipſis inuidia, qua miſerrimè peruruntur, ſatis ſuperq́ perenni ſupplicio eſt. Nam monſtro ſanè haud abſimile eſt, in obſcuro Patriam iacere malle, quàm ferre æquo animo, lumen ei à præſtantiore quopiam præferri. Haud ſanè luminoſior vſquam Gallia noſtra futura erat, quo illum animo fuiſſe intelligo, quàm quantum ille ſua facie ei prælucere potuiſſet. Non, vt in prædiis vrbanis, æquè in literarum morumq́ ſtudiis, ne altius quis tollat, actio vllo vnquam iure prodita apud vllum vnquam populum fuit. Quin* τοῦ ἀγαθοῦ παντελῶς μὲν πᾶσι ἐφίεσθαι ἐξεῖναι*, tuus ille, aut ſi certè das, etiam noſter in* Νικομαχείοις *docet. Nihil planè erat, quod maleuolus ille iure queri poſſet, ſi tu, doctrina ſingulari ac ingenij vi admirabili, in ſublime te efferens, ipſius (qui ne in ſecundis quidem fortaſſe conſiſtit) feneſtellis officiebas: qùum ipſe pariter altius tollendi, omnium gentium inſtitutis ac moribus, ius eſſet. Vt ille mihi prorſus ignauiter, ne dicam nefariè, ſibi proſpexiſſe videatur: qui Patriæ, in qua ambo & nati & educati, quod ſummo ornamento es, erisq́ dum Latinæ loquentur literæ, id* λίαν φθονερῶς*, damno ſibi eſſe*

exiſti-

exiſtimârit. Sed illum iam miſſum facio. Tu verò, mi MVRETE, *qua animi magnitudine polles, hanc fraude tibi iniuriam factam magnificè contemne: ac perge porrò quò iamdiu contendis, ad palmam quam ſanctiſsimi mores, & in omni doctrina exantlati labores tibi mox in manum dabunt. Me tibi vindicem quoad viuam, ſi quidem me ad eam rem idoneum cenſes, non defuturum, hoc mihi credas vehementer velim. Vale, & me, quod facis, etiam atque etiam ama. Dat.* BRAIAE COMITIS ROBERTI, *pridie Kalend. Octobr. M. D.* LXXIX.

M. ANTONIVS MVRETVS
S. D. PAVLO MANVTIO.
III.

HERI *redeuntem me à Balneis Aponi, quo me, partim animi, partim valetudinis cauſſa, contuleram, exceperunt litteræ tuæ: quæ, quàm mihi gratæ fuerint, noli quærere. Mihi crede: quidquid reliquum erat moleſtiæ* ἐξ ἐκείνου τοῦ συμπτώματος οὗ περὶ πρώην ἔμαθες *deterſerunt, omnemq́ue ex eo natam ægritudinem depulerunt. Habebant egregiam ſanè atque illuſtrem ſignificationem veteris illius ac perpetui amoris erga me tui: de quo, & ſi mihi nunquam vt dubitarem contigit: tamen fit, neſcio quomodo, vt omnis illius expreſsio, quaſiq́ue profeſsio pergrata*

ligionis laboraret. Illinc cùm rediiſſet, anno M.D. LXI. Legatus in Angliam miſſus eſt, vbi quadriennium integrum, tanta fide ac diligentia, tanta dexteritate ac prudentia, tanta perſpicacitate ac ſolertia in munere ſuo verſatus eſt, vt magnis interea in Gallia motibus excitatis, nihil Angliæ Regina ſtruere, nihil moliri, nihil machinari potuerit, ad conatus eorum qui à Deo & à Rege rebellauerant adiuuandos, quod non ipſe detexerit ac patefecerit, Regiq́ indicauerit, eiq́ viam ac rationem oſtenderit, qua perniciosa Iezabelæ conſilia maturè præueniret & occuparet. FOXII *præcipuè conſilio, occultisq́ monitis, inita eſt à Rege ratio extorquẽdi ex Anglorum manibus celeberrimi ac munitiſsimi portus Gratiarum, quo illi ſibi hæreticorum opera tradito Galliam ab ea parte obſeſſam tenebant.* FOXII *conſilio repertum eſt, quomodo Rex ea pactione, quam* HENRICVS *II. fecerat, de reſtituendo Anglis intra certum tempus Calitio ſolueretur: vtq́ obſides eo nomine dati, dimidio eius pecuniæ qua Rex depaciſcendi facultatem dederat, redimerentur. Illud verò commemoratione digniſsimum, quòd quamdiu in Anglia fuit, nullum vnquam diem intermiſit, quin, quamlibet fremente Regina ſacroſanctum Miſſæ ſacrificium domi ſuæ celebrari iuſſerit: ad quod clam auidè conueniebat ac concurrebat, magna & Anglorum & exterorum Catholicorũ multitudo, quos ille fouebat, conſolabatur, protegebat, quorum omnium arx, portus, præſidium, perfugium erat: à quibus non tantum mala multa*

immi-

imminentia depulit, ſed effecit etiam, vt multa damna, quæ eis data erant, reſtituerentur. Ob quæ merita, vbi primùm ex Anglia reuertit, in ſanctius atque interius Regis conſilium adlectus eſt. Secuta legatio Veneta: in qua non tantùm Regi cumulatiſsimè ſatisfecit, ſed etiam illis ſapientiſsimis Patribus, vniuerſæq́; Venetæ ciuitati iucundiſsimam virtutum ſuarum memoriam reliquit. Cuius legationis expleto tempore, cùm in aulam rediiſſet, inter togatos Regis conſiliarios, & trãquillis et turbidis rebus, vnus ſemper è principibus fuit: cùm & doctrina & vſu rerum, & prudentia excelleret: neque ſibi quidquam, præter ſincerum Dei cultum, dignitatem & vtilitatem regiam, alleuationem vexati tot acerbitatibus populi, in dicenda ſententia propoſitum haberet. Inde ſub finem anni M.D.LXXIII. legatus de rebus grauiſsimis & ad Summum Pontificem, & ad pleroſq; Italiæ Principes quæ ſibi mandata erant, illa toties experta fide ac dexteritate tranſegit. Interea, cùm Gallici tumultus vtcumque compoſiti viderentur, miſſus eſt à Rege ad Henricum Regem Nauarræ, qui tunc in Aquitania erat, vt eum auctoritate ac præſentia ſua in officio contineret. Quamquam autem vitari nullo modo potuit, quin anno poſt nouæ turbæ concitarentur, tantùm tamen PAVLI FOXII *virtute perfectum eſt, vt, cùm quibuſcunque aliis in locis hæreticorum factio potentior erat, diuini cultus ne veſtigia quidem relinquerentur; euerterentur templa, ſacerdotes crudeliſsimè contrucidarẽtur: Agni, quæ vrbs,*

ſecun-

ſecundum Burdegalam, Aquitaniæ principatum obtinet, & in toto eo tractu, rebus diuinis liberè operà daretur, ſtarent ſarta tecta templa, ſacerdotes ab omni contumelia & iniuria tuti forent: ſacræ & Catholicæ conciones nunquam intermitterentur: cùm et publicè & priuatim FOXIVS *Catholicis animos faceret, eoſq́ ad benè ſperandum excitaret: ita vt eorum protector, conſeruator, parens vno omnium conſenſu haberetur. Scripſit ea de re Clerus Aginenſis ad virum ſumma dignitate præditum* CAROLVM RAMBOLIETVM *Cardinalem, petens ab eo, vt hæc omnia ſummo Pontifici diligenter exponeret, eiq́ omni aſſeueratione confirmaret, quicquid templorum, quicquid ſacerdotum ceterorumq́ diuino cultui mancipatorum hominum in ea prouincia maneret, id omne ſecundùm Deum, vnius* PAVLI FOXII *virtuti auctoritatiq́ deberi. Sæpe igitur in magnum vitæ diſcrimen adductus eſt, cùm iniquo animo ferrent milites à templis deprædandis cupiditatem, à ſacerdotibus mactandis crudelitatem ſuam vnius hominis auctoritate prohiberi. Multa prætereo memoratu digniſſima: ſed mihi non tam orationis conquirenda copia eſt, quàm veſtra ſatietas refugienda. Decernitur ei à Rege legatio ad ſummum Pontificem: ita tamen, vt priuſquam in eam proficiſceretur, vnà cum Catharina Regis matre Aquitaniam, Galliam, Narbonenſem, Prouinciam, Allobroges obire, in ſingulis oppidis conſiſtere, ac conuentus agere, resq́ perturbatas, quantum temporum ra-*

tio ferret, optimè ac commodiſsimè componere iuberetur. Quid ego nunc dicam, quàm ſalutare iter illud fuerit, aut quantam afflictis rebus leuationem attulerit? Catholica religio multis in locis, à quibus exulabat, reſtituta. Bona ſua, & exercendorum munerum ſuorum facultas Eccleſiæ miniſtris reddita. multorum animi, qui nutabant, confirmati. multa munita loca in Regis poteſtatem redacta. audita populi querimonia. adhibita remedia multis malis quæ ſuperiorum temporum calamitate importata erant. Quarum omnium rerum laus Deo primùm, deinde PAVLI FOXII *prudentiæ magna ex parte tribuenda eſt. Regina Regis matre Lugdunum vſque deducta, Romam iter cœpit: vbi ita ſe moresq́ ſuos, totamq́ anteactam vitam Pontifici probauit, vt ab eo decoratus ſit Archiepiſcopatu Toloſano, ad quem ipſe multis antè annis miro bonorum ſtudio efflagitabatur. Neq; dici poteſt in obeundi Legati munere quantopere, & Pontifici, & Regi, & omnibus ſummis pariter ac infimis gratus acceptusq́ fuerit, integritate vitæ, ſumma vultus ac ſermonis comitate, promptiſsimo ad opem ferendam animo, ſiue quis auxilio, ſiue conſilio indigeret. Quanquam autem nulla ei pars ætatis à magnis memorabilibusq́ rebus vacauerat, exigua tamen omnia videri poterant, prout ea erant, quæ agitabat animo, ſi quando in Galliam redire, & Eccleſiam ſibi creditam præſens gubernare potuiſſet. Imbiberat enim penitus in mandata ſibi prouincia ad Tridentini Concilij præſcriptum*

ptum omnia reuocare & exigere, omnem munerum Eccleſiaſticorum nundinationem, fœdaſq; illas, ſed nimis vſitatas eorum fiduciarias mancipationes funditus tollere, diſſolutos ac diffluentes Eccleſiaſticorum mores ſeueris legibus coërcere ac conſtringere, clericorum ſeminaria inſtituere, templa euerſa erigere, ruinoſa fulcire, redditus Eccleſiaſticos iniuſtis poſſeſſoribus eripere, Xenodochiorum ac collegiorum præcipuam curam ſuſcipere, & perficere vt eorum qui illa fundâſſent atq; inſtituiſſent, mens ac voluntas diligenter ac religioſè obſeruaretur, omnia deniq; ſummo ſtudio facere quæ ad boni & inculpati præſulis officium pertinerent. Sed ô ſpes hominum fragiles, ô fallacia conſilia. Hæc eum cùm maximè meditantem, & ea vna in cogitatione noctes dieſq; defixum, morbus grauis & mortifer occupauit. Cuius primam impreſſionem expertus eſt adſtans ad aram, cùm ſolenni die, quamquam principium quoddam leuiter commotæ valetudinis ſentiens, abſtinere tamen à re diuina facienda noluiſſet. Quem cùm & medicorum cura, & ſingulari victus temperantia depuliſſe iam videretur, haud ita multò pòſt, cùm ad hominis Galli de magna re ſua periclitantis cauſſam adiuuandam, vt erat in omnes officioſiſſimus, iniquo & alieno tempore accurriſſet, domum vt rediit laſſus, denuò decubuit: nec alius ei poſtea morbi quàm vitæ finis fuit. Quo autem illè animo morbum ſæuientem, quo mortem certam iam & imminentem tulit? quot quantaſq; moribundus animi verè Chriſtiani ſignificatio-

ficationes dedit? Qua ſubmiſsione animi peccata ſua confeſſus, eorum ſibi veniam à Deo & à Pontifice dari petiit? Qua veneratione ſacroſanctum CHRISTI *Corpus excepit? Quàm placidè ac patienter ſacro oleo perunctus ac delibutus eſt? Quibus omnibus Sacramentis armatus ac munitus, cum toto morbi tempore, non tantùm quamdiu ſui compos erat, ſed etiam cùm propter vim morbi in capite graſſantem aliquo mentis errore afficeretur, ſic quoque tamen nihil aliud quàm* CHRISTVM, CHRISTVM DEVM *ſuum, in ore perpetuò habuiſſet, ad eum quem ſpirabat vnum, quo fidebat vno, vt quidem ſperamus ac cupimus, euolauit. Hem* PAVLE FOXI, *quantam quamq́ue iuſtam multis merendi occaſionem morte tua obtuliſti. Et ſi tua quidem cauſſa, nihil eſt quod lugeamus. Tu præclarè ac laudabiliter vitæ curſum confeciſti. Tu ita maximis honorib. perfunctus es, vt te ſemper homines maioribus dignum iudicarent. Tu auſam laceſſere te inuidiam virtute conſtātiaq́ue ſuperâſti. Tu, quod ij, qui olim habiti ſunt ſapientiſsimi, in aliqua felicitatis parte poſuerunt, in ipſo ſenectutis limine ereptus, impendentia deterioris ætatis incōmoda morte vitâſti. Is cuius tu indicium maximè faciebas* GREGORIVS PONT. MAX. *& vitam tuam ſummè probauit, & mortem non modò honorificentiſsimis verbis, ſed etiam lacrymis proſecutus eſt. Omnium erga te ordinum caritatem ſatis hæc ipſa principum virorum, quæ ad cohoneſtandum funus tuum conuenit, multitudo declarat.*

At Toloſæ dolendum, quæ ſimilem tui paſtorem nunquam fortaſsis habitura, prius te ſpoliata eſt, quàm vigilantiæ tuæ fructum vllum percipere poſſet. Dolendum Regi, qui tam duris temporibus, tanta fide, tanta prudentia præditum Conſiliarium amiſerit. Dolendum Eccleſiæ, quæ labantibus in Gallia rebus ſuis magnam auxilij ſpem in auctoritate tua collocârat. Sed omnibus in rebus diuinæ voluntati acquieſcendum eſt. Nos, quod vnum tibi præſtare poſſumus, & colemus memoriam tui, & te fuſis ex animo precibus adiuuare conabimur, ſperantes fore, vt ipſi viciſsim tuis precibus adiuuemur.

DIXI.

EPISTO-

EPISTOLARVM

M. ANTONII MVRETI PRESBYTERI, ET CIVIS ROMANI,

LIBER PRIMVS.

M. ANTONIVS MVRETVS IOANNI NICOtio V. clar. Conſiliario Regio S. D.

EPISTOLA PRIMA.

MVLTAE cauſſæ ſunt, IOANNES NICOTI, vir clariſsime, propter quas magnorum & illuſtrium virorũ epiſtolæ expetantur. Sunt quas ſermonis nitor & elegantia, & natiua quædam pulchritudo, nullo, vt videtur, artificio exculta, nullis pigmentis colorata commendet. Sunt contra, quæ & verborum & ſententiarum minimè vulgato genere cultum & artificium oſtentent. Nonnullæ etiam ita ſcriptæ ſunt, vt hiſtoriam quaſi quandam conti-

neant eorum temporum, quibus ij, qui illas ſcripsêre, vixerunt. Atq; hæ, ſiue à diſertis, & ingenuarum artium ſcientia expolitis hominibus prodierint, tanto cupidius leguntur: ſiue etiam ab iis qui lepore ac feſtiuitate dicendi caruerint, non tamen propterea negliguntur. Hiſtoria enim, ait Plinius, quoquo modo ſcripta delectat. Graues quædam & philoſophicæ, officij præcepta tradunt; falſas opiniones euellunt ex animis; quanta in virtute dignitas; quanta in vitiis turpitudo ſit, docēt: quo in genere Seneca excellit. Quædam, etiam ſi ad res modò priuatas & familiaria negotia pertinent, excitant tamē hominum ſtudia, propter eorum, à quibus ſcriptæ ſunt, auctoritatem. Natura enim comparatum eſt, vt quos admiramur ac magnificamus, eorum omnia maxima minima cognoſcere cupiamus. Recteq; ac verè Xenophon, virorum virtute præſtantium non ſeria modò, ſed & ioca digna eſſe ait, quæ memoriæ commendentur. Et certè ſi vaſcula quædam, quibus illi vſi erant, & alia quæ in eorum ſupellectile ac friuolis fuerāt, mortuis ipſis cupidos emptores inuenerunt: quomodo lucernam Epicteti mille drachmis Protei Stoici baculum talento venditū accepimus: multò magis eorum quamlibet tenues & exiles epiſtolæ in pretio eſſe debent. Sed ego hæc omnia mecum agitans, cauſſam tamen reperire nullam queo, cur aliquem epiſtolarum mearum librum videre, multi iſtic, vt ſcribis, elegantis ingenij homines concupiſcant. Siue enim Latinas literas amant, & ad aliquam Latinè ſcribendi facultatem per-

peruenire cupiunt, quiſquámne eſt, qui, cùm extent Ciceronis, Senecæ, Plinij epiſtolæ, non dicam ex meis, ſed ex cuiuſquam, qui his mille annis vixerit, Latinæ linguæ, aut integritatem, aut copiam ſibi petendam putet? Idem etiam de illo qualicunque ſcribendæ epiſtolæ artificio dixerim. Quid enim aut Plinio limatius, aut Seneca grauius, aut Cicerone in omni genere perfectius optari poteſt? Grauidarum mulierum morbus ille fuerit; quæ, neglectis bonis ac ſalubribus cibis, cinere ſe nonnunquam & carbonibus paſcunt. Ne res quidem ipſæ adducere, aut inuitare quemquã poſſunt ad epiſtolas meas cupidè legendas. Homo enim priuatus, qui ita in libris ac literis conſenuerim, nullam vt vnquam attigerim Reipub. partem, nullam vnquam epiſtolam ſcripſi, niſi quæ ad mea non magni momenti negotia pertineret. Quis autem ego ſum, vt, quod poſtremo loco poſui, auctoritate quiſquã adductus mea res meas cognoſcere cupiat? Mitto iam, quod cùm in cæteris, tum in hoc præcipuè genere ita negligens ſum, vt epiſtolas vno impetu fuſas, rarò admodum bis legere; certè quidem nunquam bis ſcribere, ſed vt primùm fluxerunt, liturarum ſæpe ac macularum plenas ad amicos mittere ſoleam. Itaque multum negotij habui in iis, quas ad te nunc mitto, colligendis. Nam præter paucas, quas familiares quidam mei deſcripſerant, cæteræ ab iis ipſis ad quos miſſæ erant, aut ab iis, in quorum manus, mortuis ipſis, peruenerant corrogandæ, quaſiqúe oſtiatim conquirendæ fuerunt. Quas non vllo ordine aut

perſonarum aut temporum (neq; enim res tanti videbatur) ſed vt quæq; allata erat, & cum eis nonnullas ad me à viris doctrina & auctoritate præſtantibus ſcriptas, in vnum volumen congerendas curaui; vt tuæ vel voluntati obſequerer, vel auctoritati obtemperarem. Tantum enim & amicitiæ noſtræ, & prudentiæ tuæ in maximis muneribus publicis obeundis iam pridem ſpectatæ tribuo, vt nulla in re tibi aut volenti negare, aut ſuadenti aduerſari fas putem. Quare quid à me poſtules, aut quid me facere iubeas ipſe videris: certè quidquid poſtulaueris, quod quidem in me ſitum ſit, conſequeris. Hoc autem æquiore animo paſſus ſum exſtare aliquas epiſtolas meas, quod quædā multis iam ab hinc annis editæ ſunt pro meis, de quibus ſcribendis, ego ne per ſomnium quidem vnquam cogitaui. Confinxerat eas is ipſe, qui tanquam à me ad ſe miſſas diuulgauerat, homo eruditus ille quidem, ſed improbus, & natura nocendi ac malefaciendi cupidus: cùm plurima & maxima officia, quibus à me affectus erat, ſummis iniuriis compenſare vellet. Qua de re olim à me grauiter obiurgatus, multis cum lachrymis à me veniam petiit, laqueo digna commiſiſſe ſe faſſus; cùm ei ſermoni HADRIANVS TVRNEBVS, *&* IOANNES AVRATVS *præſentes intereſſent. Sed mittamus hæc. A te pro amicitia noſtra peto, des operā, ne quid iſtic excudatur pro meo, quod meum nō ſit. Quid enim futurum eſt, niſi coërceatur iſtorum audacia, qui ſuperioribus menſibus poëma quoddam de laudibus* IOANNIS AVSTRIACI, *quod*

quod ego, nunquam legeram, pro me ediderunt. In quo & mihi & ei cuius illud poëma eſt, impoſita inſignis iniuria eſt. Nunc tua potiſsimum fide, diligentia, auctoritate, voluntate erga me fretus, nihil tale poſthac euenturum eſſe confido. Vale. ROMAE *9. Kalend. Septemb.* M. D. LXXIX.

IOANNES NICOTIVS LIBELLOR. SVPPLIC. IN REGIA. MAG. MARCO ANTONIO MVRETO Viro eruditiſsimo, S. P. D.

II.

REM *periculi mei me feciſſe ex te audio, quod efflagitatione mea, quas ad pleroſq; amicos tuos dediſti litteras, tandem in manus humanũ venire ſinas. Ego verò, mi* MVRETE, *id, quid periculi ſit non ſanè video: excidiſſe tibi quidem certè, ſingularis huius erga literatos omnes beneficij gratiam facilè perſpicio, qui iſtam clauam de manibus me tibi extorſiſſe tam ingenuè fateare. Nulla enim me hercule, earum quas memoras cauſſa ſatis iuſta, ad premendum tibi vnquam fuit. Nam quum iam inde ab adoleſcentulo, vnus è noſtris hominibus,* Romanam *illam amplitudinem ac dignitatem, & quouis ſcribendi, & toto ipſius vitæ genere ita ſis conſectatus, vt fato tuo ciui-*

tate etiam Romana donatus fuiſſe videare, quiſquam, quæſo, erit, qui quum tuas epiſtolas leget, non ex orationis venuſtate (Roma iſta quidem prorſus) & eximiarum atque præſtantium rerum tractatione, ſingularem & voluptatem, & fructum capiat? Quæ tu ſummè doctus, ad præſtantes omni probitate atque eruditione viros ſcripſiſti, quotidiéque quin ſcribas, efficere planè nequis, non ex earum quidem commentationum genere ſunt, quibus non amplius quoduis, quàm familiarium epiſtolarum nomen, meritò debeatur. Literatorum, Marce Antoni, *ac ſtudiis, doctrinaq́ deditorum virorum, inter ipſos, per literas conſuetudo, quidpiam egregrium atq; excellens ſemper habuit, perpetuóque habitura eſt. Id adeò quidem, vt illorum qui olim extitere, etiam συμπόσια ac δεῖπνα in rebus opera & oleo noſtro dignis eſſe ducamus. Fuit, eritq́; quoad quidem mortales terram colent, cuiq́; ſeculo, rerum & publicarum & priuatarum, tum earum quoq; quas neutrarum expertes facilè dixeris, ſua quædam norma ac ratio, quam, qui id ætatis degunt, multò certè magis è re ſua condiſcant, perceptamq́; vſurpent, quàm quæ longè anteactis ſeculis extitit. Memini equidem me, quum in Luſitania Chriſtianiſsimi Regis Legatus eſſem, non tàm in rebus Legationis illius commodè gerendis antiquis vel fœderibus, quæ cum Luſitanorum Regibus, noſtris olim interceſſere, vel Annalibus vtriuſque gentis verſandis, quàm quorum ætati fermè ſuppares ſumus, adiutum ac ſubleuatum*

fuiſſe. Enimuerò, MVRETE, *nonnihil aut ita diſpar, in iſto etiam ſcriptorum genere contingit. Nam quum ad conſuetudines hominum inter ſeſe, inſtruendas atque ornandas quæ viri omni doctrina eruditi, cum ſui ſimilibus per literas colloquuntur, magnoperè conducant; ipſa autem conſuetudinum colendarum ratio ac diſciplina, nequaquam in ætates ſolùm, verùm etiam propè iam in annos ſingulos varia eueniat; non tam aut Ciceronis quidem ipſius, aut aliorum quos refers, epiſtolis, qui nunc inter homines agunt, quàm aut tuis, aut eorum qui tui ſunt ſimiles, qui profectò perpauci ſunt, adiuuabuntur. Non ſunt denique eiuſmodi tuæ epiſtolæ, quæ ſeclis innumerabilibus manere, ac, vt Scæuola aiebat, caneſcere nequeant. Itaque tu ne tibi deſis, valdè te hortor atque moneo. Meo res omnis planè, quandoquidem ita tibi cauere velle videris, periculo eſto. Et ſi verò id me tutò iubere facilè ſentio, ea lege tamen ac conditione quoduis periculum abfuturum promittò, ſi quod nunc agis, id tu multò dehinc etiam prolixius ages, quæque in iſto genere poſthac ſcribes, diligenter ac ſumma fide ad me perferenda curaueris. Quod autem ſcribis, partum à maleuolo, neſcio quo, per ſummam fraudem, ſuppoſitum tibi fuiſſe, qui falſa ſe tuum eſſe dictârit, id equidem adeò immeritò tibi accidiſſe, vt debeo, magnoperè doleo. At hercle, ille mihi haud ſatis inſidiosè eam fraudem adornâſſe videtur. Qui enim ſcripta tua legerit, vix alterius cuiuſquam,*

quantumuis affabrè effictum commentum, pro tuo agnoſcet. Sunt, mi MVRETE, *peſtes quædam hominum per ſummam nequitiam ac inertiam, aliena laude dolentium. Quos tu, cui quidem bene beateq́ viuendi ratio conſtat, propter magnitudinem & animi & ingenij, moderatè feras oportet. Huiuſmodi ego hominum monſtra, à laceſſitis vlciſcenda minimè eſſe cenſeo, quibus ipſis inuidia, qua miſerrimè peruruntur, ſatis ſuperq́ perenni ſupplicio eſt. Nam monſtro ſanè haud abſimile eſt, in obſcuro Patriam iacere malle, quàm ferre æquo animo, lumen ei à præſtantiore quopiam præferri. Haud ſanè luminoſior vſquam Gallia noſtra futura erat, quo illum animo fuiſſe intelligo, quàm quantum ille ſua facie ei prælucere potuiſſet. Non, vt in prædiis vrbanis, æquè in literarum morumq́ ſtudiis, ne altius quis tollat, actio vllo vnquam iure prodita apud vllum vnquam populum fuit. Quin τῦ ἀγαθῦ παντελῶς μὲν πᾶσι ἐφῖ ἐαδῆ ἐξεῖναι, tuus ille, aut ſi certè das, etiam noſter in* Νικομαχείοις *docet. Nihil planè erat, quod maleuolus ille iure queri poſſet, ſi tu, doctrina ſingulari ac ingenij vi admirabili, in ſublime te efferens, ipſius (qui ne in ſecundis quidem fortaſſe conſiſtit) feneſtellis officiebas: quum ipſe pariter altius tollendi, omnium gentium inſtitutis ac moribus, ius eſſet. Vt ille mihi prorſus ignauiter, ne dicam nefariè, ſibi proſpexiſſe videatur: qui Patriæ, in qua ambo & nati & educati, quod ſummo ornamento es, erisq́ dum Latinæ loquentur literæ, id λίαν φθονερῶς, damno ſibi eſſe exiſti-*

exiſtimârit. Sed illum iam miſſum facio. Tu verò, mi MVRETE, *qua animi magnitudine polles, hanc fraude tibi iniuriam factam magnificè contemne: ac perge porrò quò iamdiu contendis, ad palmam quam ſanctiſsimi mores, & in omni doctrina exantlati labores tibi mox in manum dabunt. Me tibi vindicem quoad viuam, ſi quidem me ad eam rem idoneum cenſes, non defuturum, hoc mihi credas vehementer velim. Vale, & me, quod facis, etiam atque etiam ama. Dat.* BRAIAE COMITIS ROBERTI, *pridie Kalend. Octobr. M. D. LXXIX.*

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. PAVLO MANVTIO.

III.

HERI *redeuntem me à Balneis Aponi, quo me, partim animi, partim valetudinis cauſſa, contuleram, exceperunt litteræ tuæ: quæ, quàm mihi gratæ fuerint, noli quærere. Mihi crede: quidquid reliquum erat moleſtiæ* ἐξ ἐκείνου τοῦ συμπτώματος οὗ περὶ πρώην ἔμαθες *deterſerunt, omnemq; ex eo natam ægritudinem depulerunt. Habebant egregiam ſanè atque illuſtrem ſignificationem veteris illius ac perpetui amoris erga me tui: de quo, & ſi mihi nunquam vt dubitarem contigit: tamen fit, neſcio quomodo, vt omnis illius expreſsio, quaſiqúe profeſsio pergrata*

mihi, perq́; iucunda ſit. Ego, mi MANVTI, *cùm de eo quod mihi contigerat, retuliſſem ad medicos, meque illis omni ex parte indicâſſem, neq; quidquam de tota mea ratione ac conſuetudine viuēdi reticuiſſem: nihil aliud reperire potui, niſi id quod ipſe per me facilè ſuſpicabar; nocere mihi quòd tam rarò exirem domo; quodq́; vt me impetus cœperat, ita me, nulla habita ratione temporis, aut ad legendum, aut ad ſcribendum darem. Itaque de eorum conſilio meditor paulò laxius ac ſolutius viuere; & ante cibū ambulatiuncula modici ſudoris aliquid excitare: prætereaq́ue cùm videbitur alienis & oculis legere, & manibus ſcribere; quem ad vſum parare cogito amanuenſem quempiam, cui epiſtolas inambulans dictē: niſi ſi quid erit* τῶν ἀπορρήτων: *quanquam hæc quoq; interdum, ſed,* ἐν αἰνίγμασι. *Antea enim ſolebam ſtatim à prandio calamū in manum ſumere, & horā vnā atq; alterā epiſtolarum ſcriptioni dare: quo, reipſa comperi, nihil eſſe pernitioſius. Cauebo igitur, &, vt mones, parcā mihi, cùm mea cauſſa, tum me hercules etiam tua. Non enim leuem neq; contemnendam iacturam faceres, ſi quid mihi contingeret,* φίλου γὰρ οὐδὲν κτῆμα τιμιώτερον. *Ego verò amicus tibi ſum, & amicus ex animo: quales admodum paucos eſſe, non iniuria querebatur Theognis. De Catullo, exiguam tu quidem mihi diem præfinis: ſed tamen dabitur opera vt ſatisfiat tibi.* TORQVATVS BEMBVS *reſpondit ſe cognoſcendi mei cupidiſsimum eſſe, mihique libenter gratificaturum quacunque in re poſſet. Quod*

ſcri-

bam aliud nihil occurrit, etiam atque etiam vale mi Manuti. A.D.4. Kalend. April. PATAVIO.

EIDEM.

IIII.

DE TIBVLLO & PROPERTIO: *Libenter hoc & omne militabitur bellum: vt ille ait. Ita enim de me meritus es, itaque aſſiduè mereris, nulla vt in re vnquam à tuo ſtudio diſcrepare debeat voluntas mea. Sed quæſo te, quid tu facere cogitas? an fortè eadem opera Catullum cum commentario meo, Tibullum autem & Propertium ſine vllo commentario emittere, eoſqúe tres vnum in librum coniungere? Tale enim aliquid mihi venit in mentem ſuſpicari. Hoc ſi eſt, non equidem reprehendo, neque improbo: etiam librum puto vendibiliorem fore. Sed tamen nouum, vt puto, multis videbitur. Sin alia quædam tua ratio eſt, fac vt ſciam. Nam ſi ego rectè conieci* καὶ τῆς σῆς προαιρέσεως ἐπέτυχον, *capiam fortaſſe aliquid noui conſilij, quod tibi non diſpliciturum eſſe confidam. Hodie conſtitutum factum erat cum amicis quibuſdam, vt ad Torquatum adiremus vna: ſed hoc tempus nubilum, caliginoſum, pluuioſum, vereor ne illis obſtet, quo minus ad me veniant. De loco Plutarchi mihi quoque cogitanti ac ſcribenti, permirum, perq; incredibile videbatur. Accuratius igitur cogitabo, &*

cras,

binas litteras ſuas nihil reſpondere: neque non tamen facilè ſuſpicatur, id quod eſt, te non libenter ſcribere, niſi vrget neceſsitas, cum manu tua nunc quidem ſcribere neceſſe habeas. Saluebis ab eo, & à Molinio noſtro. De epiſtolis tuis, noli laborare, breui eas habiturus es. Iterum vale. Prid. Non. Maij. PATAVIO. *Anno M. D. L*XVI.

EIDEM.

VI.

SI PEGASI *ſint iſti tui operarij, tamen fieri nullo modo poteſt, vt vno die chartas quinque deſcripſerint, quas hari te accepiſſe oportet: at tua hodierna littera ſignificãt opus eis deeſſe. Itaq; quid cogitem, neſcio. Chartas quinque, cùm iſtic eſſem, apud te reliqui: alteras quinque nudius tertius miſi; tu, vt omnia iam confecta eſſe ſignifices, cras tria folia impreſſa miſſurum eſſe de te dicis; iterum tibi dico: quid cogitem neſcio. Nam, ſiue illa ad te perlata ſunt: deeſſe illis, quod agant, non poteſt: ſiue non ſunt, verendum eſt, ne eodem mòdo aut intercipiatur, aut pereat, ſi quid amplius miſero. Itaque nihil amplius mittam, dum quid illis factum ſit, cognouero. Vale 10. Kalend. Maij.*

PATAVIO.

EIDEM.

E I D E M.

VII.

MIROR *quid acciderit, quòd à te nihil hoc triduo litterarum; præſertim cùm adhuc ad binas meas nihil reſponderis; quarum alteras accepiſti cum indice eorum, quæ in Catullo peccauerant librarij: alteras cum tertio folio Tibulli. Vtinam ne vera ſint ea, quæ mihi veniunt in mentem. Nam, verè vt dicam, ſummus amor erga te meus interdum vereri me cogit de firmitate valetudinis tuæ. Quæſo te, eripe mihi hanc moleſtiam: & ſi apud te eſt, vt volumus, ad intermiſſum ſcribendi inſtitutum redi. Ego cùm primùm à te litteras accepero, mittam ad te & Tibulli reliquum, & ſcholia. Vale. 3. Id. Maij.*
PATAVIO.

E I D E M.

VIII.

EGO VERO *te nihil de me tam improbè ſuſpicatum, certò ſcio: téque omnia ſcripſiſſe* ἀπλύστατα καὶ ἀφελέστατα*; perſuaſiſſimum habeo. Sed quòd ea de re ſcripſi, iocatus ſum, non tam in te, quàm in me ipſum. Sed quando tu ita vis, omittantur ſanè hæc nomina. Catulli quod reliquum eſt, ad te mitto. Cætera vrgeo. In iis quæ accepi, non admodum*

multa

At Toloſæ dolendum, quæ ſimilem tui paſtorem nunquam fortaſſis habitura, prius te ſpoliata eſt, quàm vigilantiæ tuæ fructum vllum percipere poſſet. Dolendum Regi, qui tam duris temporibus, tanta fide, tanta prudentia præditum Conſiliarium amiſerit. Dolendum Eccleſiæ, quæ labantibus in Gallia rebus ſuis magnam auxilij ſpem in auctoritate tua collocârat. Sed omnibus in rebus diuinæ voluntati acquieſcendum eſt. Nos, quod vnum tibi præſtare poſſumus, & colemus memoriam tui, & te fuſis ex animo precibus adiuuare conabimur, ſperantes fore, vt ipſi viciſſim tuis precibus adiuuemur.

D I X I.

EPISTO-

EPISTOLARVM
M. ANTONII MVRETI PRESBYTERI, ET CIVIS ROMANI,
LIBER PRIMVS.

M. ANTONIVS MVRETVS IOANNI NICOtio V. clar. Conſiliario Regio S. D.

EPISTOLA PRIMA.

MVLTAE cauſſæ ſunt, IOANNES NICOTI, *vir clariſsime, propter quas magnorum & illuſtrium virorũ epiſtolæ expetantur. Sunt quas ſermonis nitor & elegantia, & natiua quædam pulchritudo, nullo, vt videtur, artificio exculta, nullis pigmentis colorata commendet. Sunt contra, quæ & verborum & ſententiarum minimè vulgato genere cultum & artificium oſtentent. Nonnullæ etiam ita ſcripta ſunt, vt hiſtoriam quaſi quandam conti-*

neant eorum temporum, quibus ij, qui illas ſcripsêre, vixerunt. Atq; hæ, ſiue à diſertis, & ingenuarum artium ſcientia expolitis hominibus prodierint, tanto cupidius leguntur: ſiue etiam ab iis qui lepore ac feſtiuitate dicendi caruerint, non tamen propterea negliguntur. Hiſtoria enim, ait Plinius, quoquo modo ſcripta delectat. Graues quædam & philoſophicæ, officij præcepta tradunt; falſas opiniones euellunt ex animis; quanta in virtute dignitas; quanta in vitiis turpitudo ſit, docêt: quo in genere Seneca excellit. Quædam, etiam ſi ad res modò priuatas & familiaria negotia pertinent, excitant tamē hominum ſtudia, propter eorum, à quibus ſcripta ſunt, auctoritatem. Natura enim comparatum eſt, vt quos admiramur ac magnificamus, eorum omnia maxima minima cognoſcere cupiamus. Recteq; ac verè Xenophon, virorum virtute præſtantium non ſeria modò, ſed & ioca digna eſſe ait, quæ memoriæ commendentur. Et certè ſi vaſcula quædam, quibus illi vſi erant, & alia quæ in eorum ſupellectile ac friuolis fuerãt, mortuis ipſis cupidos emptores inuenerunt: quomodo lucernam Epicteti mille drachmis Protei Stoici baculum talento venditũ accepimus: multò magis eorum quamlibet tenues & exiles epiſtolæ in pretio eſſe debent. Sed ego hæc omnia mecum agitans, cauſſam tamen reperire nullam queo, cur aliquem epiſtolarum mearum librum videre, multi iſtic, vt ſcribis, elegantis ingenij homines concupiſcant. Siue enim Latinas literas amant, & ad aliquam Latinè ſcribendi facultatem per-

peruenire cupiunt, quiſquámne eſt, qui, cùm extent Ciceronis, Senecæ, Plinij epiſtolæ, non dicam ex meis, ſed ex cuiuſquam, qui his mille annis vixerit, Latinæ linguæ, aut integritatem, aut copiam ſibi petendam putet? Idem etiam de illo qualicunque ſcribendæ epiſtolæ artificio dixerim. Quid enim aut Plinio limatius, aut Seneca grauius, aut Cicerone in omni genere perfectius optari poteſt? Grauidarum mulierum morbus ille fuerit; quæ, neglectis bonis ac ſalubribus cibis, cinere ſe nonnunquam & carbonibus paſcunt. Ne res quidem ipſæ adducere, aut inuitare quemquã poſſunt ad epiſtolas meas cupidè legendas. Homo enim priuatus, qui ita in libris ac literis conſenuerim, nullam vt vnquam attigerim Reipub. partem, nullam vnquam epiſtolam ſcripſi, niſi quæ ad mea non magni momenti negotia pertineret. Quis autem ego ſum, vt, quod poſtremo loco poſui, auctoritate quiſquã adductus mea res meas cognoſcere cupiat? Mitto iam, quod cùm in cæteris, tum in hoc præcipuè genere ita negligens ſum, vt epiſtolas vno impetu fuſas, rarò admodum bis legere; certè quidem nunquam bis ſcribere, ſed vt primùm fluxerunt, liturarum ſæpe ac macularum plenas ad amicos mittere ſoleam. Itaque multum negotij habui in iis, quas ad te nunc mitto, colligendis. Nam præter paucas, quas familiares quidam mei deſcripſerant, cæteræ ab iis ipſis ad quos miſſæ erant, aut ab iis, in quorum manus, mortuis ipſis, peruenerant corrogandæ, quaſique oſtiatim conquirendæ fuerunt. Quas non vllo ordine aut

perſonarum aut temporum (neq; enim res tanti videbatur) ſed vt quæq; allata erat, & cum eis nonnullas ad me à viris doctrina & auctoritate præſtantibus ſcriptas, in vnum volumen congerendas curaui; vt tuæ vel voluntati obſequerer, vel auctoritati obtemperarem. Tantum enim & amicitiæ noſtræ, & prudentiæ tuæ in maximis muneribus publicis obeundis iam pridem ſpectatæ tribuo, vt nulla in re tibi aut volenti negare, aut ſuadenti aduerſari fas putem. Quare quid à me poſtules, aut quid me facere iubeas ipſe videris: certè quidquid poſtulaueris, quod quidem in me ſitum ſit, conſequeris. Hoc autem æquiore animo paſſus ſum exſtare aliquas epiſtolas meas, quod quædã multis iam ab hinc annis editæ ſunt pro meis, de quibus ſcribendis, ego ne per ſomnium quidem vnquam cogitaui. Confinxerat eas is ipſe, qui tanquam à me ad ſe miſſas diuulgauerat, homo eruditus ille quidem, ſed improbus, & natura nocendi ac malefaciendi cupidus: cùm plurima & maxima officia, quibus à me affectus erat, ſummis iniuriis compenſare vellet. Qua de re olim à me grauiter obiurgatus, multis cum lachrymis à me veniam petiit, laqueo digna commiſiſſe ſe faſſus; cùm ei ſermoni HADRIANVS TVRNEBVS, *&* IOANNES AVRATVS *præſentes intereſſent. Sed mittamus hæc. A te pro amicitia noſtra peto, des operã, ne quid iſtic excudatur pro meo, quod meum nõ ſit. Quid enim futurum eſt, niſi coërceatur iſtorum audacia, qui ſuperioribus menſibus poëma quoddam de laudibus* IOANNIS AVSTRIACI, *quod*

quod ego, nunquam legeram, pro me ediderunt. In quo & mihi & ei cuius illud poëma eſt, impoſita inſignis iniuria eſt. Nunc tua potiſsimùm fide, diligentia, auctoritate, voluntate erga me fretus, nihil tale poſthac euenturum eſſe confido. Vale. ROMAE *9. Kalend. Septemb. M. D. LXXIX.*

IOANNES NICOTIVS LIBELLOR. SVPPLIC. IN REGIA.

MAG. MARCO ANTONIO MVRETO Viro eruditiſsimo, S. P. D.

II.

REm periculi mei me feciſſe ex te audio, quod efflagitatione mea, quas ad pleroſq; amicos tuos dediſti litteras, tandem in manus humanũ venire ſinas. Ego verò, mi MVRETE, *id, quid periculi ſit non ſanè video: excidiſſe tibi quidem certè, ſingularis huius erga literatos omnes beneficij gratiam facilè perſpicio, qui iſtam clauam de manibus me tibi extorſiſſe tam ingenuè fateare. Nulla enim me hercule, earum quas memoras cauſſa ſatis iuſta, ad premendum tibi vnquam fuit. Nam quum iam inde ab adoleſcentulo, vnus è noſtris hominibus, Romanam illam amplitudinem ac dignitatem, & quouis ſcribendi, & toto ipſius vitæ genere ita ſis conſectatus, vt fato tuo ciui-*

tate etiam Romana donatus fuiſſe videare, quiſquam, quæſo, erit, qui quum tuas epiſtolas leget, non ex orationis venuſtate (Roma iſta quidem prorſus) & eximiarum atque præſtantium rerum tractatione, ſingularem & voluptatem, & fructum capiat? Quæ tu ſummè doctus, ad præſtantes omni probitate atque eruditione viros ſcripſiſti, quotidiéque quin ſcribas, efficere planè nequis, non ex earum quidem commentationum genere ſunt, quibus non amplius quoduis, quàm familiarium epiſtolarum nomen, meritò debeatur. Literatorum, MARCE ANTONI, *ac ſtudiis, doctrinæq; deditorum virorum, inter ipſos, per literas conſuetudo, quidpiam egregrium atq; excellens ſemper habuit, perpetuóque habitura eſt. Id adeò quidem, vt illorum qui olim extitere, etiam* ϲυμπόσια *ac* δεῖπνα *in rebus opera & oleo noſtro dignis eſſe ducamus. Fuit, eritq; quoad quidem mortales terram colent, cuiq; ſeculo, rerum & publicarum & priuatarum, tum earum quoq; quas neutrarum expertes facile dixeris, ſua quædam norma ac ratio, quam, qui id ætatis degunt, multò certè magis è re ſua condiſcant, perceptamq; vſurpent, quàm quæ longè anteactis ſeculis extitit. Memini equidem me, quùm in Luſitania Chriſtianiſsimi Regis Legatus eſſem, non tàm in rebus Legationis illius commodè gerendis antiquis vel fœderibus, quæ cum Luſitanorum Regibus, noſtris olim interceſſere, vel Annalibus vtriuſque gentis verſandis, quàm quorum ætati fermè ſuppares ſumus, adiutum ac ſubleuatum*

fuiſſe

fuiſſe. Enimuerò, MVRETE, nonnihil aut ita diſpar, in iſto etiam ſcriptorum genere contingit. Nam quum ad conſuetudines hominum inter ſeſe, inſtruendas atque ornandas quæ viri omni doctrina eruditi, cum ſui ſimilibus per literas colloquuntur, magnoperè conducant; ipſa autem conſuetudinum colendarum ratio ac diſciplina, nequaquam in ætates ſolùm, verùm etiam propè iam in annos ſingulos varia eueniat, non tam aut Ciceronis quidem ipſius, aut aliorum quos refers, epiſtolis, qui nunc inter homines agunt, quàm aut tuis, aut eorum qui tui ſunt ſimiles, qui profectò perpauci ſunt, adiuuabuntur. Non ſunt denique eiuſmodi tuæ epiſtolæ, quæ ſeclis innumerabilibus manere, ac, vt Scæuola aiebat, caneſcere nequeant. Itaque tu ne tibi deſis, valdè te hortor atque moneo. Meo res omnis planè, quandoquidem ita tibi cauere velle videris, periculo eſto. Et ſi verò id me tutò iubere facilè ſentio, ea lege tamen ac conditione quoduis periculum abfuturum promitto, ſi quod nunc agis, id tu multò dehinc etiam prolixius ages, quæque in iſto genere poſthac ſcribes, diligenter ac ſumma fide ad me perferenda curaueris. Quod autem ſcribis, partum à maleuolo, neſcio quo, per ſummam fraudem, ſuppoſitum tibi fuiſſe, qui falſa ſe tuum eſſe dictârit, id equidem adeò immeritò tibi accidiſſe, vt debeo, magnoperè doleo. At hercle, ille mihi haud ſatis inſidioſè eam fraudem adornâſſe videtur. Qui enim ſcipta tua legerit, vix alterius cuiuſquam,

quantumuis affabrè effictum commentum, pro tuo agnoſcet. Sunt, mi MVRETE, *peſtes quædam hominum per ſummam nequitiam ac inertiam, aliena laude dolentium. Quos tu, cui quidem bene beateq́ꝫ viuendi ratio conſtat, propter magnitudinem & animi & ingenij, moderatè feras oportet. Huiuſmodi ego hominum monſtra, à laceſſitis vlciſcenda minimè eſſe cenſeo, quibus ipſis inuidia, qua miſerrimè peruruntur, ſatis ſuperq́ꝫ perenni ſupplicio eſt. Nam monſtro ſanè haud abſimile eſt, in obſcuro Patriam iacere malle, quàm ferre æquo animo, lumen ei à præſtantiore quopiam præferri. Haud ſanè luminoſior vſquam Gallia noſtra futura erat, quo illum animo fuiſſe intelligo, quàm quantum ille ſua facie ei prælucere potuiſſet. Non, vt in prædiis vrbanis, æquè in literarum morumq́ꝫ ſtudiis, ne altius quis tollat, actio vllo vnquam iure prodita apud vllum vnquam populum fuit. Quin* τῦ ἀγαθῦ παντελῶς μὲν πᾶσι ἐφί ἐᾶς ἐξεῖναι, *tuus ille, aut ſi certè das, etiam noſter in* Νικομαχέιοις *docet. Nihil planè erat, quod maleuolus ille iure queri poſſet, ſi tu, doctrina ſingulari ac ingenij vi admirabili, in ſublime te efferens, ipſius (qui ne in ſecundis quidem fortaſſe conſiſtit) feneſtellis officiebas: quum ipſe pariter altius tollendi, omnium gentium inſtitutis ac moribus, ius eſſet. Vt ille mihi prorſus ignauiter, ne dicam nefariè, ſibi proſpexiſſe videatur: qui Patriæ, in qua ambo & nati & educati, quod ſummo ornamento es, erisq́ꝫ dum Latinæ loquentur literæ, id* λίαν φθονερῶς, *damno ſibi eſſe*

exiſti-

exiſtimârit. Sed illum iam miſſum facio. Tu verò, mi MVRETE, *qua animi magnitudine polles, hanc fraude tibi iniuriam factam magnificè contemne: ac perge porrò quò iamdiu contendis, ad palmam quam ſanctiſsimi mores, & in omni doctrina exantlati labores tibi mox in manum dabunt. Me tibi vindicem quoad viuam, ſi quidem me ad eam rem idoneum cenſes, non defuturum, hoc mihi credas vehementer velim. Vale, & me, quod facis, etiam atque etiam ama. Dat.* BRAIAE COMITIS ROBERTI, *pridie Kalend. Octobr.* M. D. LXXIX.

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. PAVLO MANVTIO.

III.

HERI *redeuntem me à Balneis Aponi, quo me, partim animi, partim valetudinis cauſſa, contuleram, exceperunt litteræ tuæ: quæ, quàm mihi gratæ fuerint, noli quærere. Mihi crede: quidquid reliquum erat moleſtiæ* ἐξ ἐκείνου τοῦ συμπτώματος οὗ περὶ πρώην ἔμαθες *deterſerunt, omnemque ex eo natam ægritudinem depulerunt. Habebant egregiam ſanè atque illuſtrem ſignificationem veteris illius ac perpetui amoris erga me tui: de quo, & ſi mihi nunquam vt dubitarem contigit: tamen fit, neſcio quomodo, vt omnis illius expreſsio, quaſiquè profeſsio pergrata*

mihi, perq; iucunda ſit. Ego, mi MANVTI, *cùm de eo quod mihi contigerat, retuliſſem ad medicos, meque illis omni ex parte indicâſſem, neq; quidquam de tota mea ratione ac conſuetudine viuẽdi reticuiſſem: nihil aliud reperire potui, niſi id quod ipſe per me facilè ſuſpicabar; nocere mihi quòd tam rarò exirem domo; quódq; vt me impetus cœperat, ita me, nulla habita ratione temporis, aut ad legendum, aut ad ſcribendum darem. Itaque de eorum conſilio meditor paulò laxius ac ſolutius viuere; & ante cibũ ambulatiuncula modici ſudoris aliquid excitare: prætereaque cùm videbitur alienis & oculis legere, & manibus ſcribere; quem ad vſum parare cogito amanuenſem quempiam, cui epiſtolas inambulans dictẽ: niſi ſi quid erit* τῶν ἀπορρήτων*: quanquam hæc quoq; interdum, ſed,* ἐν αἰνίγμασι. *Antea enim ſolebam ſtatim à prandio calamũ in manum ſumere, & horã vnã atq; alterã epiſtolarum ſcriptioni dare: quo, reipſa comperi, nihil eſſe pernitioſius. Cauebo igitur, &, vt mones, parcã mihi, cùm mea cauſſa, tum me hercules etiam tua. Non enim leuem neq; contemnendam iacturam faceres, ſi quid mihi contingeret.* φίλου γὰρ οὐδὲν κτῆμα τιμιώτερον. *Ego verò amicus tibi ſum, & amicus ex animo: quales admodum paucos eſſe, non iniuria querebatur Theognis. De Catullo, exiguam tu quidem mihi diem præfinis: ſed tamen dabitur opera vt ſatisfiat tibi.* TORQVATVS BEMBVS *reſpondit ſe cognoſcendi mei cupidiſsimum eſſe, mihíque libenter gratificaturum quacunque in re poſſet. Quod*

ſcri-

bam aliud nihil occurrit, etiam atque etiam vale mi Manuti. A.D. 4. Kalend. April. PATAVIO.

EIDEM.

IIII.

DE TIBVLLO & PROPERTIO: *Libenter hoc & omne militabitur bellum: vt ille ait. Ita enim de me meritus es, itaque aſsiduè mereris, nulla vt in re vnquam à tuo ſtudio diſcrepare debeat voluntas mea. Sed quæſo te, quid tu facere cogitas? an fortè eadem opera Catullum cum commentario meo; Tibullum autem & Propertium ſine vllo commentario emittere, eoſqúe tres vnum in librum coniungere? Tale enim aliquid mihi venit in mentem ſuſpicari. Hoc ſi eſt, non equidem reprehendo, neque improbo: etiam librum puto vendibiliorem fore. Sed tamen nouum, vt puto, multis videbitur. Sin alia quædam tua ratio eſt, fac vt ſciam. Nam ſi ego rectè conieci* καὶ τῆς σῆς προαιρέσεως ἐπέτυχον, *capiam fortaſſe aliquid noui conſilij, quod tibi non diſpliciturum eſſe confidam. Hodie conſtitutum factum erat cum amicis quibuſdam, vt ad Torquatum adiremus vna: ſed hoc tempus nubilum, caliginoſum, pluuioſum, vereor ne illis obſtet, quo minus ad me veniant. De loco Plutarchi mihi quoque cogitanti ac ſcribenti, permirum, perq; incredibile videbatur. Accuratius igitur cogitabo, &*

cras,

cras, aut ſummum perendie, totam illam rationem minutiſsimè, καὶ τῇ ἀκριβολογίᾳ τῇ μεγίστῃ confectam, ad te mittam. Quid amplius? Uxoris tuæ fratrem nondum vidi. Hercules quoque tuus ſexto aut ſeptimo ab hinc die venit ad me, neque vnquam poſtea rediit. Ego autem, quando præſenti tibi ſtudium in te meum declarare non poſſum, libentiſsimè illud, excipiendis, & καθ' ὅσον οἷόν τε, omni genere officij proſequendis tuis declararem. Quare, etſi quid eorum cauſſa poſsim, non video, aut potius, nihil poſſe me, prope video: tamen erit mihi pergratum, ſi ita ad eos ſcripſeris, hanc domum æquè ipſis patere, ac tuam, neque quidquam mihi poſſe accidere gratius, quàm ſi me ipſi aliquid ſua cauſſa facere iubeant. Ama me, mi Manuti, & valetudinem tuam cura. Prid. Idib. April. M. D. LVIII. PATAVIO.

EIDEM.

V.

DE TORQVATO vehementer amo te. Exemiſti enim mihi ſcrupulum ſanè moleſtum: Nam ſubuerebar ſi ad illum ſcribens, patris mentionem facerem, quo id ipſe animo accepturus eſſet; ideoquè auebam videre epiſtolam tuam; quæ me docuit metum illum inanem fuiſſe. Illi igitur Tibullum, cuius principium mittam ad te cras; aut ſummum perendie, interea operis quod agant non deſore, tuarum

rum litterarum ſermo declarat. De Propertio videbimus. Summoperè cuperem, ſi commodè fieri poſſet, vt Tibulli principium cum Catulli fine eodem filio coniungeretur. Cuius meæ cupiditatis quæ cauſſa ſit, facilè te ſuſpicaturum puto. Eſſet, vt opinor, munus hoc pacto, οὐκ οἶδ' ὅπως εὐπρεπέστερον καὶ μυστικώτερον. Nihil tamen niſi tuo commodo velim. Quod tot verſus deletos miraris, dicam tibi quid factum ſit. E libris quos ad me miſiſti, neuter erat, qui non in primo illo folio, tam multa ad marginem adſcripta haberet, vt verendum eſſet, ne librarij fallerentur. Concerpſi igitur vnum è meis, ſed tam multa in eo menda reperi, vt coactus ſim mutare conſilium. Quod autem numerus verſuum non congruebat, eò factum eſt, vt aliquot delendi fuerint. Nam quod ita cecidit, vt à pentametro inciperet pagina, non conſilio factum eſt, ſed caſu. Poteſt autem facilè corrigi, Characteres tui Græci ſanè luculenti; ac dolorem Gallorum noſtrorum vicem, quos à te cæteris omnibus rebus iam pridem victos, typorum quoque Græcorum elegantia ſuperatũ iri video, niſi plus te quàm pleroſque illorum amarem. Edendi autem Syriani conſilium, cui tandem diſpliciturum, diſpliciturum verò? immò cui, qui quidem homo ſit, non ſummoperè placiturum putas? Germanum illum iterum tibi commendo, bonus vir eſt & litteratus: & benè apud eum beneficium collocabis. Sed ego captus dulcedine quadam ad te ſcribendi, non ſentio tempus effluere. Vale. Hercules Podocatharus miratur te ad

binas litteras ſuas nihil reſpondere: neque non tamen facilè ſuſpicatur, id quod eſt, te non libenter ſcribere, niſi vrget neceſsitas, cum manu tua nunc quidem ſcribere neceſſe habeas. Saluebis ab eo, & à Molinio noſtro. De epiſtolis tuis, noli laborare, breui eas habiturus es. Iterum vale. Prid. Non. Maij. PATAVIO. *Anno M. D. L*XVI.

EIDEM.
VI.

SI PEGASI *ſint iſti tui operarij, tamen fieri nullo modo poteſt, vt vno die chartas quinque deſcripſerint, quas heri te accepiſſe oportet: at tua hodierna littera ſignificāt opus eis deeſſe. Itaq; quid cogitem, neſcio. Chartas quinque, cùm iſtic eſſem, apud te reliqui: alteras quinque nudius tertius miſi; tu, vt omnia iam confecta eſſe ſignifices, cras tria folia impreſſa miſſurum eſſe de te dicis; iterum tibi dico: quid cogitem neſcio. Nam, ſiue illa ad te perlata ſunt: deeſſe illis, quod agant, non poteſt: ſiue non ſunt, verendum eſt, ne eodem mòdo aut intercipiatur, aut pereat, ſi quid amplius miſero. Itaque nihil amplius mittam, dum quid illis factum ſit, cognouero. Vale 10. Kalend. Maij.*

PATAVIO.

EIDEM.

E I D E M.

VII.

MIROR *quid acciderit, quòd à te nihil hoc triduo litterarum; præſertim cùm adhuc ad binas meas nihil reſponderis; quarum alteras accepiſti cum indice eorum, quæ in Catullo peccauerant librarij: alteras cum tertio folio Tibulli. Vtinam ne vera ſint ea, quæ mihi veniunt in mentem. Nam, verè vt dicam, ſummus amor erga te meus interdum vereri me cogit de firmitate valetudinis tuæ. Quæſo te, eripe mihi hanc moleſtiam: & ſi apud te eſt, vt volumus, ad intermiſſum ſcribendi inſtitutum redi. Ego cùm primùm à te litteras accepero, mittam ad te & Tibulli reliquum, & ſcholia. Vale. 3. Id. Maij.* PATAVIO.

E I D E M.

VIII.

EGO VERO *te nihil de me tam improbè ſuſpicatum, certò ſcio: téque omnia ſcripſiſſe ἀπλέστατα καὶ ἀφελέστατα; perſuaſiſſimum habeo. Sed quòd ea de re ſcripſi, iocatus ſum, non tam in te, quàm in me ipſum. Sed quando tu ita vis, omittantur ſanè hæc nomina. Catulli quod reliquum eſt, ad te mitto. Cætera vrgeo. In iis quæ accepi, non admodum*

multa

multa librariorum menda ſunt: nonnulla tamen, ſed leuis momenti, in Ode Sapphonis tria aut quatuor, quæ ſanè excidiſſe nollem. At hæc relinquamus. Cogito cui Tibullum, cui Propertium, ex more, dicare debeam: neque ſatis explicare me poſſum. Nam ex iis qui mihi veniunt in mentem, alij σεμνότεροι ſunt, alij κενώτεροι. Adoleſcentes homines vellem, ingenio eleganti & non alieno ab hũ litteris, &, totum, φιλοδόξους magis, quàm φιλοχρημάτους. Omninò Venetiis exeundum eſt. Nam iſta littora planè littora ſunt, fruſtra ares, fruſtra ſeras. Tu, ſi potes, conſilio me adiuua. Nam me hercule, ſi nihil aliud oſtendatur, potius amiculo cuipiam meæ ſortis hoc munuſculum deferam, qui me amet, qui mihi benè cupiat, qui mihi ſaltem gratias agat, quam cuiquam ex iſtis ſplendidis, qui omnia ſibi vltro deberi putant. Quæſo te, quando ego neque defugio, neque defugiam vnquam quicquid tu voles laboris, ſuſcipe hanc cogitationem cauſſa mea, & quid facere debeam, mone. Noui te, vt in cæteris, ita in his quoque rebus acutiſsimum & ſagaciſsimum, vbi tu τῇ ἀρίστῃ γνώμῃ, vt ſoles, conſilium dederis, quicunque erit euentus, æquiſsimo animo feram. Vale. A. D. V. Kalend. Maij.

PATAVIO.

EIDEM

EIDEM.

IX.

DE *Propertio quietus eſto. Libenter hoc & omne militabitur Bellum, in tuæ ſpem gratiæ. Neque quod dixeram, eo dixeram: ſed tu aliorſum accepiſti: tantum enim loquebar* περὶ τῆς προσφωνήσεως. *Accipio tamen, quod das, fore, vt tui iſti Pegaſi minus incitatè volent. Mitto ad te epiſtolam ad Bembum,* ἀυτοσχεδιασμένην. *Mihi crede, ſemel ſcripſi: ſemel relegi, ſed eo fidentius, quòd ad te mittitur, tanquam Ariſtarchum, quidquid minus placuerit* ὀβελίσοντα, *Per me quidem non interpoles modò eam licet; verùm etiam de integro cudas. Tantò melior erit, ſi tua erit; ac ne ſic quidem mea eſſe deſinet. Nam in hoc quidem genere* τὰ τῶν φίλων. *Quid amplius? Reliqua Tibulli cras mittam, ac fortaſſis etiam ſcholiorum partem; vt guſtum aliquem futuri operis capias. Tabellarij vrgent. Vale.* MOLINIVS *te ſalutat. Poſtrid. Non. Maij.* PATAVIO.

EIDEM.

X.

CVM VENETIIS *diſcederem, reliqui apud* SIXTVM MEDICEM, *optimum & humaniſ-*

manisſimum virum, cuius vt ſcis, hoſpitio vſus eram, libros aliquot tuos, itemq́ volumen vnum mearum variarum lectionum: quæ omnia puto iam pridem ad te perlata eſſe. De Dionyſio inieci iam mentionẽ Cardinali: cùm ipſe me de te, tuisq́ rebus perhumaniter interrogâſſet. Tu, ſi me audis, videbis, vt ne res in longum differatur. Nolim enim cõtingere vt alius quiſpiã occupet. De ſene illo impuro quid vis tibi reſpondeã? denuò confirmâſſe ſe dicitur. Omninò tamẽ ſi homo bulla, eo magis ſenex. Sed ô incertã conditionem noſtram. Ille exſuccus, exanguis, exhauſtus, ſenio cõfectus: et ipſe orbis ſenium, qui iam iamq́ animã efflaturus videbatur, viuit tamẽ, viuit? imò verò; ſed nolo cætera, quæ leuiter immutata, pulchrè vt opinor quadrarent. Ac Gallorum Rex, integra ætate; firma valetudine, maximis viribus, florentiſsimis rebus ſuis, inopina morte perculſus eſt. Quo quidem caſu valdè acciſæ ſunt ſpes noſtræ, magnaq́ hîc & animorum & vultuũ facta mutatio. Sed omittamus hæc. Cùm hîc ſunt ſtudioſi nominis tui, & ſcriptorum tuorũ admiratores maximi: tum M. P. Medicus οὐ τῶν τυχόντων homo & Græcarum & Latinarum litterarum ſcientia excultus, & Philoſophus, &, ſi quæris, me hercules etiam poëta valdè bonus, ita te amat, vt nihil ardentius fieri poſſe videatur. Eſt autem natura comparatum, vt quos amamus, ab iis etiam nos amari velimus. Cupit igitur ad amicitiam tuã mea opera peruenire: & ea reſcripſit ad te epiſtolam, quam ad te, cum his litteris mitto. Videor facturus iniuriam

huma-

humanitati tuæ, ſi te orem, vt ad ipſius litteras reſpondeas. Puto enim ſponte facturum. Sed tamen, quia & ego hominem valdè amo, & ipſe te magnoperè obſeruat, mecumqúe diligentiſsimè egit, vt id à te peterem, peto & quæſo. Quid iam? quid aliud? Nihil, niſi vt valetudinem tuam cures, & me ames, & Aldum noſtrum ſalutes meo nomine; quem ego, medius fidius, in oculis fero. Vale. A. D. 14. Kal. Sext. FERRAR.

EIDEM. XI.

HERI *ad te ſcripſiſſem, ſed volui gratificari Lazaro Mocenico adoleſcenti optimo, ingenioſiſſimo, ſtudioſiſsimo; quod & ipſe incenſus erat cupiditate cognoſcendi tui, & eũ ego cupiebam à te cognoſci, de quo me tam ſæpè prædicantẽ audiſſes. Hic enim eſt vnus propemodum, de quo ego mihi omnia ſumma polliceri audeo: neque metuo, ne me ſpes fallat. Quæſo te, complectere eum mea cauſſa quàm poteris humaniſsimè: dignus eſt enim omni beneuolentia atque amore. Ingenium ſummum, induſtria mirifica, mores optimi atq; incorruptiſsimi. Deniq; quicquid dici de illa ætate honorificè poteſt, id me de eo dixiſſe, & meritò dixiſſe tibi perſuadeto. Accipies ab eo, quod ſupereſt Tibulli, & ſcholia mea in primum librum: de quibus cupio audire iudicium tuum.*

Quid eſt, quod hodie ad me Molinius ſcripſit, mira quædam eſſe, quæ tu mihi, cùm iſtuc veniſſem, dicturum eſſes? Si me amas, quicquid eſt, ſcribe. Ego enim, niſi quid aliud acciderit, nondum me iſtuc venturum puto. Vale, 15. Kal. Iunij PATAVIO.

EIDEM.

XII.

EGO *verò* HERCVLI *quidem optimo atque honeſtiſsimo adoleſcenti ſua & tua cauſſa: tibi verò, tua & mea ex animo gratulor. Nam & ipſius ſtudiis & valetudini tuæ præclarè conſuletur, & ego epiſtolas à te accipiam non crebriores tantùm & longiores; verùm etiam, ita me* HERCVLES *amet, nitidiores & alacriores. Vel illa quam hodie accepi, quàm feſtiua eſt? quàm hilaris? quàm tua? Itaque* MOLINIVS *exultat quotidie addi aliquid ad laborem ſuum: ſoletque mihi ſæpè in ſermonibus dicere, ingenium tuum ſibi agrorum Siculorum ſimile videri: è quibus;*

Æſtiua quantum decerpunt luce capellæ,
Tantum fecundus gelida ros nocte reponit.

Heri miſi ad te reliquam partem ſcholiorum in Tibullum. Nam in quartum librũ cur hoc tempore nihil ſcribam, magna cauſſa eſt. Propertium vrgeo: cuius principium paucis diebus ad te mittã: id eſt, cum Tibulli, quod ab operis deſcriptum eſt, accepero.

Colum-

Columbinum tuum miſi qui ad me accerſeret: ſed is negauit ſe domi eſſe. Cras ſi non modò columbinis, ſed aquilinis etiam feratur alis, non effugiet colloquium meum. Vale mi Manvti, *κἀμὲ, ὥσπερ εἴωθας, ἀντιφιλῶν διατέλει. 7. Kalend. Iunij. Mira illa de quibus mihi Molinius ſcripſerat, ſi potes, ſcribe: aut apertè aut συμβολικῶς.*

EIDEM.
XIII.

Si nihil *eſt aliud, præter occultam quandam coitionem factam à duobus ciuibus, amicis noſtris, ad deiiciendum eum qui ſucceſſit in Polyphemi locum: cauſſa nulla eſt, cur id tantoperè celatum velis. Nam hîc quidem res omnium ſermone celebrata eſt. De Ferrarienſi, neque nihil eſt, quod audiſti, neque tamen mihi adhuc, quid facere debeam, conſtitutũ eſt. Omninò cuperem aliquam μεταβολὴν. Non quin placeat magis in dies Patauium: ſed quid intelligam, ſcio te quoque intelligere. Neq; verò ita multum laborarẽ,* Sigonione *an mihi etiam: ſi quæris, mihi quidem magis arrideret ea conditio, qua nunc eſt Sigonius: idq; cùm aliis de cauſſis, tum quia tecum eſſem. Spes eſt, aliquid ſuper hac re ante Octobrem à III. viris conſtitutum iri. Neq; ſanè facere aliter poſsũt, niſi paulatim Patauinã ſcholam exinaniri velint. Expectabimus igitur, & ſi res ſuccedet vt*

volumus, gaudebimus: ſin, humaniter feremus, & proſpiciemus rationibus noſtris. Propertium vrgebo, vt iubes. Scholia in Tibullum, cùm inibi erit, vt excudantur, velim ad me paulò diligentius inſpicienda mittas. In carminibus quibus celebratur hortorum Deus, iambica quædam ſunt, quæ ab omnibus tribuuntur Tibullo. Unum etiam eiuſdem argumenti epigramma reperio in antiquo Tibulli libro. Hanc igitur appendiculam adiiciemus, ſi voles. Quartus liber tam multa habet quæ non intelligã, vt in aliud tempus differre ſatius putẽ. Valdè me pupugit, quod ſcripſiſti de Simiolo illo Pariſienſi; nũquam putâſſem ſub tanta ſimplicitatis ſpecie latere tantam perfidiam. Mihi paucis diebus ad illum alterum neceſſariò ſcribendum eſt: egoq́; ſi tibi ita videbitur, libenter faciam, vt inſeram litteris meis, teſtimonium meum iudicij de eo tui. Tu maximo animo contemne iſta omnia, vt facis, & ad valetudinem tuam, vel conſeruãdam, vel confirmandam omne ſtudium confer. Vale. 4. Non. Iun. PATAVIO.

EIDEM.
XIIII.

CVM *conſtituiſſem hodie ad te ſcribere, heſterno die non ſcripſi, quòd* ἀτρέκειαν εἰπεῖν, *ſtomachũ mihi mouerant verſus, quos ad me miſeras; de quibus tamẽ valdè amo te. Defunctus enim, vt ſemper amici*

officium

officium es; cùm ea quæ ad me tantoperè pertinerent mihi non ignota eſſe voluiſti. Sed impurum ego illum ſi viuo; etſi rectius tu: qui tetra hæc & impura animalia, vt deſpiciam, mones. Coram igitur colloquemur. De Dulcio, eum enim ſignificari puto, conſilium tuũ ſequar. Ad te ſcribere aliquid te dignum, mihi hoc crede, geſtit animus: & eſt ὑπόθεσις *præclara aut innumerabiles potius* ὑποθέσεις. *Sed ita pridem verſus facere deſtiti, vt valdè metuã, ne nihil ſuccedat. Tentabo tamen etſi nunc propter hoc conſilium de migratione, animo non ſum valdè apto ad poëticas hilaritates, erat & ad Petrum* τὸν ξηρόχρεων *(finge aliquod eiuſmodi nomen aut Latinum aut vernaculum, ita quem dicã intelliges) ode vna iam pridem ſcripta: de qua, quid faciam, neſcio. Nam neque cum homine in eam ſupicionem adducto, niſi prius de illius innocentia conſtiterit, quidquam mihi eſſe negotij volo: & perire eam, etſi nihil eſt, nollẽ. Ad hæc exſpecto, quid ſentias. Nunc eſt quod te magnoperè oratum velim. In iis litteris, quas ante hos 15. dies ad Petrum Morinum dederam, narrabam deferri mihi conditionẽ opimam & honorificam inprimis: neque, quænam eſſet, exprimebam; aiebam autem, me eam neq; accipere, neq; planè repudiare audere, niſi benè penitus perſpecto eius, qui me ad ſe vocat, animo. Nunc cuperem (ac vide quàm improbus ſim, qui te quoq; mea cauſſa improbum fieri velim) cuperem igitur, epiſtolam ad me benè longam eo argumento ſcriberes, vt laudares conſilium meum qui & lucro præſenti,*

quod, vt ſcis, offerebatur, & tranquillitati ſtudiorum meorum & aliis eiuſmodi rebus, huius familiaritatem, ἢ θεραπείαν, ἢ ἄλλο ὅτι ποτὲ ὀνομαζόμενον μάλιστ' ἂν δέχοιτο, anteposuerim. Erit tibi campus ampliſſimus amplificandi conditionem illam quam repudio; & tamen ex conditione oſtendendi, quanto ſit hæc honeſtior ac ſplendidior; dicendi de hominis ipſius laudibus: etiam de iis, qui cum eo ſunt: ſi quis eorum tibi nominatim appellandus ac celebrandus videbitur; idque cùm ad meas rationes accommodatiſſimum fuerit; tum tibi fortaßis non inutile ad gratiam ipſius recolligendam, & ad medicinam faciendam animo nonnihil, vt ſcis, exulcerato. Vellem etiam certo prædiceres fore, vt magnos aliquando ex eo induſtriæ meæ perciperem fructus. Puderet eum fortaſſe olim, facere te ψευδόμαντιν. Eam autem epiſtolam ad ipſum finem tuarum imprimi vellem. Hoc à te vehementer peto. Ea lege tamen, ſi tibi quoque hoc è re vtriuſque noſtrum fore videtur. Cras cetera. Vale mi optime & optatiſſime Manuti. Epiſtolæ tuæ nullæ præterea ſunt: quas quidem edi oporteat. Sunt enim in aliis pleraque omnia τῶν ἀπορρήτων. Iterum vale. Hodierna elegantiſſima eſt, ſed vt videtur, non diuulganda. Nicolaum tuum, aut noſtrum potius, ἀντασπάζομαι.

EIDEM

EIDEM.

XV.

VALDE recreat⁹ ſum iis literis quas à te hodie accepi. Etenim qui natura in omnibus rebus meis Δύσελπις πέρα τοῦ μέτρου eſſe ſoleam, tantum ex indignatione quadam ſuperioribus diebus concepta ad illam naturalem δυσελπιστίαν adieceram; vt non tantùm aliis omnibus aſper, moroſus, ἀπεχθήγορος; verùm etiam mihimetipſi odioſus atq; inuiſus eſſe cœpiſſem. Sed redibo ad me, meq; amabo, ne quid non amem, quod ames tu, in quo eſt, quidquid vſquam eſt, amabile. Raſarium, & illud alterum homini ſomnium πολλὰ οἰμώζειν iubeo. Quanquam quæ indignitas eſt, me à tam indoctis tamq; abiectis nebulonibus oppugnari? hoccíne ſeculum? Mihi crede; niſi ſuſtentaret me voluptas ea quam ex amicitia noſtra capio, euaderem aut Athenienſis ille μισάνθρωπος, aut Bellerophon Homericus, qui κὰπ πεδίον τὸ Ἀλήϊον οἶος ἀλᾶτο, ὃν θυμὸν κατέδων, πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων. De Pola, quid ego tibi, mi Manuti, gratias agam? aut quibus verbis iſtam animi tui magnitudinem planè regiam prædicem? Ecquod erit vnquam tempus, cùm ego tibi, cum liberis tuis, aliquam beneficiorum partem reponam? Sed quo tu liberalior es, & amantior mei, eo me maiore ſtudio cauere decet, ne maiorem commodi mei, quàm tuarum virium rationem habuiſſe videar. Neque enim æquũ eſt, vt

propter me peregrinum hominem, cui nihil eſt, præter animum bonum & fidem, quicquam de tua re familiari detrahatur. Omnia perpeti ſatius eſt; non deerit, vnde viuam, & ſi hoc deerit, non deerit, vnde moriar. Satis diu vixero, ſi antequam è vita migrem, inſigne aliquod voluntatis erga te meæ teſtimonium edere potuero. Quanquam quid eſt, cur hoc ſperare debeam? Animus tibi, Manuti, animus pro præmio accipiendus eſt: quo tu ſi contentus eſſe nolles, ad meas maximas acerbitates, accederet illa omnium grauiſſima; quòd homini vni omnium optimo, & de me optimè merito, gratiam referre non poſſem. Vale. A. D. 7. Kal. Septemb. PATAVIO.
Scripſeram iam neſcio quid literarum Ferrariam, ad Petrum Morinum, id cùm, cui traderem, neſcirem: viſum eſt, ad te mittere; tuum erit, aliquam viam videre, qua illæ & tutò & celeriter perferantur. Id opinor, per Vincentium Valgriſium commodiſsimè facere poteris. Ille enim ſolet interdum ad Morinum ipſum ſcribere. In eis literis illud etiam adſcripſi: cùm q͂d ſcribere ad me vellet, vt ad te mitteret, te mihi diligenter curaturum. Id, vt facias, peterem à te, ſi opus eſſe exiſtimarem.

EIDEM.

XVI.

MORIAR *ſi quicquam vnquam feci inuitus: ſed tamen effugere nõ poſſum, quin tibi de Tibullo*

parum

parum obſequar. Etenim quæ in eo libro maximè videntur operam meam requirere, ea ego æquè intelligo, atq; ſi ſcripta non eſſent. In ipſo quaſi limine, eius generis nonnulla ſunt; neq; tamen deſpero fore, vt aliquando vel caſu incidam, vel labore & diligentia perueniam ad aliquid, quod lucem eorum nonnullis adferat. Itaque quantum me amas, tantum à te peto atq; contendo, vt me hac in parte animo meo obſequi ſinas. Nam quòd vereri videris, ne dem ſermonem hominibus maleuolis, libero te hoc metu. Malo, ſi alterutrum neceſſe ſit, ſilentium meum culpari, quàm audaciam notari. Crede hoc mihi, non ſine ſumma moleſtia facio, vt tibi petenti negem. Sed tamen iampridem cõuenerat inter nos, ne quid tu à me peteres, niſi quod vires ferrent; quid autẽ illæ ferant, ego vnus omnium optimè noui. Miſi qui Columbinum accerſeret. Is ſe cras ſub lucem ad me venturum eſſe dixit. Agam cum eo de re tua accuratiſſimè, & pecuniæ, quantum opus erit, numerabo. Si fieri poſſet, vt ſex aut ſeptem Tibulli, regia charta deſcriberentur, eſſet mihi ſummoperè gratum. Hac de re ipſe ſtatuas. Vale & me ama. Poſtr. Id. Iun. PATAVIO. *M.D. LVIII.*

EIDEM.

XVII.

OBSECRO *te, quid tu tibi vis cum iſtis inſcriptionibus? Mureto meo, & ſi nolit: ſed malo volentem.*

lentem. Ego tuus eſſe nolo? aut omninò eſſe is, quem & eſſe me & haberi cupio, niſi tuus ſim, poſſum? Ego verò (tuum enim tibi regeram) tuus ſum, & ſi nolis: ſed malo volentis. Quanquam illud verius, noſtrum vtrumq; vtriuſq; eſſe, neq; quicquam eſſe alteri altero carius; idq; quoniam ita vterque vult, alter etiam debet. An verò me aut oblitum eſſe, aut obliuiſci poſſe putas, quid tibi debeam? Itaq; valde me ſanè conturbâſti: & miror, quid tibi in mentem venerit, vt id faceres. Quæ errata ſunt in Tibullo, & Propertij principium, ſine vlla dubitatione, cras mittam. Nunc eò non poſſum, quod omnes mei abſunt domo, non redituri, vt opinor, ante cœnæ tempus: & quatuor illa Tibulli folia ſunt in cubiculo Molinij; quod ipſe abiens obſeruauit. De Propertio etiãnúm incertus ſum; ſed facilis iactura. Nunc ad Columbinum: in quo cupio me falli, ſed multa concurrunt, quæ ſuſpicionem faciant, eum non optima fide tecum agere, & vulpina potius calliditate, quàm columbina ſimplicitate præditum eſſe. Primùm, quòd totum illud genus hominum, qui ex alienis litibus victitant, quæſticulosq; ſibi ex aliena ſtultitia colligunt, mihi ſanè ſuſpectum eſt; iſte autem tuus, nam quæſiui; homo tenuis eſt; cuius generis, niſi adeſt, probitas eximia, in tractandis nummis ſubleſta eſt, vt Plautus loquitur, fides, at hæc καθολικώτερα ſunt: & à me ne animaduerterentur quidem in eo, quem tu peruerterem amicum vocas, niſi alia accederent, ad me nunquã, niſi ter quatérue euocatus, venit; & ſæpe, cùm ſe venturum conſtituit,

ſtituit, fallit; libellis tribus ſibi opus eſſe dixerat ad iter; poſt, quinque petiit, cùm ad rem ventum eſt; aureum præterea nummum popoſcit, & abſtulit; biduo aut triduo ſeriùs profectus eſt quàm dixerat; cùm tanquam mox in iter ſe coniecturus, à me diſceſſiſſet, quo ſe mox vt rediſſet, ad me venturum pollicitus eſſet; non niſi biduo pòſt venit, & quidem ter accerſitus. Deinde σκήψεις καὶ ἀναβολαί; ſe ita rem conſtituiſſe, vt certiſſimum ſit, his duodecim aut quindecim diebus pecuniam tibi numeratum iri: melius nihil potuiſſe fieri. Mandaui ei vt ad te de re tota quamprimùm quàm accuratiſſimè ſcriberet: isq; ita ſe facturum recepit: nèque tamen fecit, quantum literarum tuarum ſermonem audio. Omninò οὐκ ἀκίβδηλον οὐδὲ εἰλικρινὲς, negotium. Ego eum denuo conueniam, & vrgebo. Literas quas ad Duditium ſcribis, curabo. Vale. A. D. 6. Kalend. Quintil. PATAVIO. *Duditius, cùm hæc ſcripſiſſem, venit ad me, & literas tuas accepit.*

EIDEM.
XVIII.

I*Teradum eadē iſthæc mihi. Tam εὔλυτοι ſunt iſtic leges, vt, quo de loco neminem noſtrûm ἐθρυλλεῖτο cogitare oportere; eum ad locum, ὁ Πολλὰς δι' ἰφθίμους tam facilè perueneris? Quos equidem putò, ſi fortè is, cui Græcè è venali ſilentio nomen eſt, Bononiam iuerit, eadem prudentia, τὸν τοῦ Ἀθηναίου ἑρμηνευτὴν in*

locum

locũ illius ſuffecturos. Ecquid tibi videor σοφῶς αἰνίττεσθαι. Sed tamen τὰς τῶν κρατούντων. Redeamus igitur domum. Mihi verò idem planè videtur, quod tibi: nihil eſſe ad rationes meas accommodatius, quàm ſi iſtic aliquid, quale volumus, confici poſſit. Quare à te iam non magnoperè poſtulo, vt de me agas; ſtudere te illi alteri cuperem. Video enim eadẽ via, mihi quoq; aliquid confectum iri. De te quidem (ſi ego tuos ſenſus bene cognitos habeo) non eſt, quod Bononienſes cogitent. An tu conditionem quietam, opimam: cum propè certa magnarum rerum exſpectatione coniunctam, interpoſita præſertim et tua et mea fide, illorum cauſſa relinqueres? teq;, abiecta valetudinis cura, ſuſcipiẽdo laborioſiſsimo munere, in præſentiſsimũ vitæ diſcrimen abiiceres? De Bargæo inieciſti ſcrupulum. Nam ſi ille profeſſus fuerit, video petitionem amico illi noſtro difficiliorem fore. Abſq; eo quidem certus, vt opinor, eſſet. Te omnia mea cauſſa facturũ non dubito, mi Manuti. Scio enim te, quàm conſtanter, quos ſemel complexus es, fouere pergas. Sed gratiſsima mihi tamen eſt, quam tuis literis expreſsiſti, ſignificatio voluntatis tuæ. Ego, vt me aliquando meritò amâſſe dicaris, omni ſpe conabor efficere. Vale. De Philopono oblitus fueram; puto illum apud me eſſe. Prid. Non. Septemb. PATAVIO.

EIDEM.

XIX.

ADO-

ADOLESCENTES, *qui ad te has literas perferent, ſi genus requiris, nobiliſſimo ac ſplẽdidiſſimo inter ſuos orti ſunt loco: ſi bona animi, & ſtudia laudandarum artium ſpectas, coniecturam facere vel ex eo potes, quòd, cùm ipſis domi in ſummis deliciis & in maxima rerum omnium affluentia viuere liceret, longinquas peregrinationes ſuſcipere, ſeſeq́ excolendi ingenij cauſſa infinitis difficultatibus obiicere maluerunt. Ii cùm iudicarent idem, quod omnes qui rectè ſentiunt, iudicant, ingenij & eloquentiæ gloria Italiam cæteris nationibus; In Italia autem longè vnum cæteris omnibus* PAVLVM MANVTIVM *antecellere, neque ſe ſtudio ſuo ſatisfacere poſſe arbitrati ſunt, niſi in Italiam venirent: neq́, cùm in Italiam veniſſent, niſi Pauli Manutij aſpectu & collocutione fruerentur. Quod autem de ſcriptis vtriuſq́ noſtrûm intellexerant, quanta inter nos voluntatum ac ſtudiorum coniunctio eſſet; ſtatuerunt ſe id quod cuperent, nullo modo melius quàm per me, conſequi poſſe, mecũq́ egerunt, vt eos tibi quàm diligentiſſimè commendarem. Ita igitur facio, petóque à te, vt, ſi vlla vnquam apud te mea commendatio valuit, quod ſcio valuiſſe quamplurimas, huic plus etiam quàm cæteris, tribuendum putes: adiiciasq́ ad illam humanitatem, qua omnes excipere ſolitus es, quidquid rogante atq́ obſecrante me, adiici poteſt. Vale. Poſtrid. Non. Septembr.*

PATAVIO.

EIDEM.

EIDEM.
XX.

TIBVLLI *primum folium accepi. Scholia mitto locis aliquot leuiter immutata. Lectionem non perfacilem fore operis puto, tum propter alia, tum propter crebras interpoſitiones. Sed in te ſpes eſt, etſi, ne viuam, ſi nō interdum ac ſæpe vereor, ne mea ſcribendi negligentia noceat oculis tuis. Quæſo tamen à te, vt hanc moleſtiam, mea cauſſa, deuores: cureſq; quod commodo tuo facere poſsis, ne tam multa hîc peccentur, quàm in Catullo, ideò admonere te viſum eſt; quoniam in primo illo folio, quod accepi, nouem librariorum errata ſunt; leuia quidem nonnulla: ſed plura animaduerſione digna, quale eſt charta tertia. Sit diues, iure furorem: cùm ſcribendum ſit: Sit diues iure, furorem & cætera. Multum autem ad ſententiam intereſt, vt rubi nota illa hypodiaſtoles collocetur. Illud etiam grauius, quod charta quarta, vbi vulgo legitur, Capiti: cùm ego è veteribus libris emēdâſſem, Capite: neſcio qui factum eſt, vt tui vulgatam ſcripturā retinuerint. Si me amas iube eos omni diligentia in exemplar à me emendatum intueri; pertinet ea res non mediocriter ad vtrumq; noſtrûm. Columbinus tuus profectus eſt, quo ſcis, ego nudius tertius ei, mox, vt dicebat, iter ingreſſuro, aureum nummum (tantum enim opus eſſe dicebat) dedi. Puto hodie reuerſurum, quid actum ſit, faciam te confeſtim*

feſtim certiorem. Propertium, ſunt qui ſuadeant vt mittam ad Franciſcum Gonzagam. Qua de re aueo ſcire, quid tibi videatur. Valetudinem tuam cura diligenter. Salue à Molinio. 11. Kalend. Quintil. PATAVIO.

EIDEM.
XXI.

VENIT *ad te altera mea ad Pontificem oratio: quam cupio æquè placere tibi, atque iis placuit, qui me dicentem audierunt; quod, cùm mihi venit in mentem tuarum planè Atticarum aurium, & polituli illius ac limatuli iudicij, vel ſperare, improbum puto: cùm cogito, quantum me ames, quamq́; eſſe ſoleas mearum rerum, non æquus modò exiſtimator, verùm etiam benignus prolixusq́; laudator, ne poſſe quidem aliter euenire arbitror. Breui, ni fallor, accipies et tertiam. Quòd ſi progrediemur ad hoc exemplum, poterimus olim Pontificiarum orationum quaſi σωμάτιον quoddam conficere. Me à te amari certò ſcio: neque dubitare te, quin ego tibi in amore reſpondeam. Salue à Ludouico Beccatello Archiepiſcopo. Molinio meo multam ſalutem. Vale. A.D.4.Kal.Ian. M.D.LX.* ROMAE.

M. ANTONIVS MVRETVS S. P. D. PAVLO SACRATO.

XXII.

FECI nuper neſcio quid verborum de nobili illa victoria, qua Turcæ à noſtris ad Naupactum ſuperati ſunt: tanto hominum concurſu, quantum ipſe non facilè credidiſſem. Quamuis autem res erat nihili, tamen ita multi quotidie petebant deſcribendi ſibi poteſtatem fieri, vt ſatius viſum ſit ſemel, quidquid eſſet, librariis permittere: præſertim cùm magiſtratus populi R. iudicarent id ad ipſius populi dignitatem pertinere. Exemplum vnum ad te mitto: quòd ſemel inſpectum cum Paludino, Canalio, Iacobo Canano, Antonio Montecatino, cæteriſq; communibus amicis communicare poteris: vt ſiue placuerit, capiatis ex eo aliquid voluptatis: ſiue minus, intelligatis tamen, conſeruari à me, vt decet, memoriam veſtri. Vale. ROMAE. 7. Kalend. Ianuar. M. D. LXXI.

EIDEM.

XXIII.

IN multis, tenuibus illis quidem, ſed ipſa aſſiduitate moleſtiſsimis occupationibus meis, vſus eram ea libertate, quam tu mihi dederas, ne prius ad literas tuas reſpondere neceſſe haberem, quàm Epiſcopus Hadriæ iſthuc rediret. Quod dum exſpecto, etſi quibuſdam & meis & ipſius familiaribus negotium dederam, vt me tempeſtiuè de diſceſſu ipſius admonerent: prius tamen eum abiiſſe reſciui, quàm de abitu cogi-

cogitare cognôſſem. Factum id non modò eorum, quibus id mandaueram negligentia: ſed & conſuetudine quadam multos iam mēſes à me ſuſcepta, nunquam, niſi cùm vrget neceſſitas, exeundi domo, & perrarò veniendi in ædes Cardinalis: non quin & ipſe me libenter videat: & ego eum, qua debeo, obſeruantia colam. Sed tanta me ſatietas, tantum odium & aulæ & rerum aulicarum cepit, vt nunquam mihi magis ſolus videar, quàm in illa turba: nunquam melius comitatus, quàm cùm me ſolus in bibliothecam abdidi. Itaq; cum Cardinale ipſo ter, opinor, aut ad ſummum quater collocutus ſum, poſtquam huc venit. Multi fortaſſis hanc aut aſperitatem, aut ruſticitatem vocabunt. Vocent ſanè, vt libet, mihi ægrè eſt, ꝙ non iampridem ita viuere cœperim, & tamen viuente Hippolyto Cardinali alia ratio erat. Referta erat domus hominibus eruditis, ex quorum conuictu ac ſermone, aliquid perpetuò diſceres. Ipſe, quāquam doctrina mediocri, magno tamen & excelſo ingenio, & mirificè dedito ſtudiis noſtris. Itaque domus ipſius Academia quædā videri poterat. Hic amat quidem & ipſe mirificè homines bonarum artium ſcientia excultos: ſed ſua ei comitas damno eſt. Dum enim omnes blandè excipit, cū omnibus humanè colloquitur, facilem ſe atq; obuium omnibus præbet, excitat quidem admirabiles amores ſui: ſed à tam multis gratiam ipſius ambientibus perpetuò obſidetur, vt ei vix ad curandū corpus ſatis temporis ſuperſit. Quid quæris? Ego qui quotidie cum illo altero ſuauiſſimis

ſermonibus horas aliquot tranſigere conſueueram, nunc in alium quendam orbem mihi delatus videor. Sed hæc muſſanda ſunt: quæ tamen ſemel in tuum hominis amiciſsimi ſinum effundere volui, putans in eo aliquid leuationis fore. Nunc ad alia venio. Quòd tam ſæpè me in epiſtolis tuis tamq́ honorificè appellas, gratiam habeo: etſi video te multò plus amori, quàm iudicio tribuere. Sed hoc ipſum non minus iucundum eſt, ſentire me à te vnicè diligi. Quid nunc præterea ſcribam, nihil habeo: niſi fortè illud ſcire vis; me hoc anno, ſi Deus volet, explicaturum publicè libros Politicorum Ariſtotelis: in quibus videor mihi nauaturus operam & multa ab aliis interpretibus non animaduerſa dicturus. Hoc te puto malle, quàm quid de bello aut pace dicatur, & quæ eius generis vulgo à circumforaneis hominibus diſſeminantur. ἕκαστος γὰρ τῶν ἑαυτοῦ κήδεται. *Viuamus mi Sacrate, viuamus, & conſeneſcamus in ſtudiis noſtris, cõtemnentes, ea omnia quæ vulgò maximi fiunt. Deum & æternitatem cogitemus, alia omnia fluxa & caduca ſunt. Vale.* ROMAE. *3. Id. Iulij. M. D. LXXVII.*

FRANC. DVARENVS M. ANTON. MVRETO VIRO DOCT. S. P. D.

XXIIII.

CVM nihil à te poſt diſceſſum hinc tuum, vel etiam de te accepiſſem, mi MVRETE, *ac ingenti*

genti deſiderio tenerer, de ſtatu rerum tuarũ aliquid cognoſcendi, equidem literis tuis tam opportunè mihi redditis, magnoperè delectatus ſum. Illud verò meam auxit voluptatem non mediocriter, quod ex eis intellexi te mei memoriam abſentis ſumma cum fide & beneuolentia retinere. Verùm hoc mihi aſperſit moleſtiæ epiſtola tua, quòd dolorem illum, aut grauiſſimum mœrorem potiùs non obſcurè teſtetur, quem tibi iſta peregrinatio attulit. At eò magis vicem tuam doleo, quod ante annos, vt opinor, duos & viginti, iſtorum Scytharum σκυθρωπίαν et barbariem expertus ſum: quos ne nunc quidem reſipiſcere, ſed ἀρχαϊσμὸν illum ſuum adhuc tueri ac mordicus retinere demiror. Sed hanc materiam atq; ſegetem gloriæ integram tibi Deus, opinor, reſeruat vt hoſtibus, qui bello tentati à nobis & laceſſiti ſunt profligatis, ac de poſſeſſione iuriſprudentiæ expulſis, ſplendidum aliquando de iis triumphum agas. Id quod iam præſentire ac proſpicere mihi videor, ſi ad eas copias quibus abundas, aliæ paulò firmiores atque inſtructiores acceſſerint: quas tibi parare, ſi neruos in ea re contendas tuos, perfacilè eſt. Ac ſpero fore, vt hæc cogitatio & ἐνελπισία conſolationem tibi non minimam adferat, cupio quidem certè. Nam & nos quoq; ſuperioribus annis, cùm eadem cura ſollicitaremur, quæ te nunc angi video, ea ſpes valde confirmauit: nec nos omninò fruſtrata eſt. Etſi enim ne hîc quidem confecta adhuc res ſit, tamen euentus iam propemodum vicit exſpectationem noſtram: adeò plauſibile apud

nos populareque eſt, quod Scythæ veſtri inſolenter, contumaciter, ſuperbè contemnunt atque oderunt. Mitto principis in nos ſcholamq́ noſtram ſtudium incredibile. De quo pluribus tecum, ſi opus fuerit, aliàs. Itaque quod in extrema epiſtola ſcribis, vnum iſtic eſſe doctorem Cotelium, qui colat nos ac ſcriptis noſtris faueat, at id ego glorioſius fortè & audacius, ſed tamen verè, niſi fallor, reſpondere poſſum, quod Homericus Agamemnon Achilli πάρ' ἔμοιγε καὶ ἄλλοι. In quibus & Cotelium tuum, immò noſtrum numerari vehementer lætor. Qui ſi talis eſt, qualem eſſe eum mihi facilè ex tuis literis perſuadeo, καὶ εἷς ἐμοὶ μύριοι, vt paucis quod de eo homine ſentio dicam. Verùm quia plerique ſtudioſorum, quibus noti ſunt doctores qui iſtic ſunt, mihi affirmârunt, neminem in ea vrbe ius profiteri iſto nomine, tu velim, Anacharſis hic quiſquis ſit, paulò plenius me literis edoceas. Quanquam profectò malim, ſi rationes tuæ ita tulerint, huc ad nos maturè te recipias, vt de rebus omnibus coram inter nos conferamus. Qua de re & certius & ſubtilius ad te ſcribam, cùm te mihi totum pateſeceris, & quid conſilij habeas (nam de animo dubitare me ſinit epiſtola tua) aliquanto apertius mihi declaraueris. Sic enim habeto, nos quæ te velle, quæq́ ad te pertinere ſignificaueris, ea ſummo ſtudio diligentiaq́ curaturos eſſe. Vale mi Murete. Auarici Biturig. ipſo Hilariûm die. M. D. LIII.

LVCAS

LVCAS FRVTERIVS M. ANTONIO MVRETO S. P. D.

XXV.

INGRATVS *meritò ne dicam improbus, videri poſſem,* MVRETE *doctiſsime, ſi cùm à te non ſemel, verùm ſæpius humaniſsimè acceptus fuerim, ne literario quidem officio, tantum in me ſtudium tuum, compenſare ſtudeam. Deterruit certè me hactenus & ruſticus quidam pudor, &, vt quod ſentio liberius exponam, ingenij mei non obſcura tenuitas. Nunc verò cùm didici ex ſcriptis tuis, ingrati vitio laborare non modò eum, qui beneficiis ampliſsimis & honorum inſignibus acceptus ab aliquo* τοῦτον οὐδ' ἔπει οὐδ' ἔργῳ, *vt ait ille,* ὀνίει, *ſed & illum, qui præſtanti ingenio & ſingulari doctrina virum, in ea loca, vbi & ipſe ſit appulſum, non è veſtigio liberali quodam ſcripto honeſtat: meritò ſanè & ego in vitio ſim, niſi te poſt tot colloquia, tot ſermones vltro citroq; habitos, non quidem opere aliquo laborioſo, qui enim poſsim? ſed epiſtola tamen officioſa munerer. His ego rationibus cum animo meo diligẽter expenſis, eò deueni audaciæ, vt te & Galliæ totius & Italiæ tuæ clariſsimum ſidus literarum mearum cruditate, ab opiparis illis & ſuauibus Græcorum & Latinorũ epulis auocare non dubitem: in bonam tamen ſpem adducor fore, vt his meis legendis aliquid temporis lubens*

voluensq́ ſis impenſurus. Quanquam tamen non ea ſint, quæ in doctiſsimas tuas aures, oculosq́ veniant; do nihilominus hoc humanitati tuæ, quam non obſcurè hactenus & intelligere & agnoſcere potui, vt iſtæc officij mei in te certiſsima argumenta, non alieno vultu amplexus videare. Semper enim hoc in doctis viris deſideraui & etiamnúm deſidero, vt cùm ingenio plurimùm valeant, & poſsint, comi non minus alloquio ſint, et in omnes ſapientiæ ſtudioſos obuia voluntate. Quod quidem in Mureto ſuo deſiderare Fruterius nec poteſt, nec debet: non poteſt certè, quia humanitatem illius ſemper promptiſsimam expertus eſt; et indies experitur ampliorem; non debet autem, quia mentiri nec nouit, nec veritatem odiſſe poteſt. Et hæc quidem in mei excuſationem adducenda putaui, Murete doctiſsime, vt intelligeres, quàm religiosè voluntatem in me tuam conſeruare, & , ſi fieri poteſt, auctiorem reddere cupiam. Nunc autem, vt quanti apud me ſit virtus, & ingenium tuum explorătius tibi innoteſcat, libuit quædam ex optimis quibusq́ auctoribus per me nuper animaduerſa indicio tuo, vt politiſsimo; ſic humanitatis pleniſsimo exactius ponderanda relinquere: & hoc quidem, non eo conſilio, vt te omnium rerum peritiſsimum Anagnoſten docere videar, quod certè vel cogitare nefas eſſe duco; ſed tamen vt ex te cognoſcere poſsim, ſint ne in his meis aliqua quæ vero eſſe conſentanea putes: quinimò vt quæ à me ſi non corrupta, certè non emendata ſunt, diligenti tuo ſtudio nobis aliquando ſaniora reddan-

reddantur. Satis verò mihi eſt, loca quædam obſcurè deprauata, quæ poſſum luce donare, vel certè tibi indicare: Tuum erat viciſsim ea in ſuam lectionem reſtituere: quod tibi quàm facilè ſuccedat, non obſcurè teſtantur variarum lectionum præclariſsima opera, quæ mihi quidẽ, multò antè quàm in familiaritatem tuam veni, ſemper cariſsima fuêre: & nunc, cũ diuino illo amicitiæ tuæ bono affectus ſim, cariora indies futura. Sed tandẽ ad rem: ne multa verborũ cruditate offenſo ſtomacho, Theriacã Victorij haurire nõ Varronis mulſum bibere videaris. Feſtus itaq; Pompeius, quem ego auctorem inſigniter diligo, tum ob rerum omnium iucundiſsimam varietatem, tum verborum antiquitatem doctiſsimam, multis quidem partibus auctior & integrior ex Italia prodiit; non tamen omnibus in locis ſui ſe ſimilẽ oſtendit: quod partim Paulo illi Epitomario, partim temporis iniuriæ debemus. Sed vt tandem quod agimus, probemus, locus eſt in P. littera, qui ſatis quidem obuius eſt & expoſitus, ſed tamen haud fideliter editus; ſi modò nec ætate impeditur iudicium meum, nec ipſe mihi plus iuſto indulgeo. Dicit Feſtus: Petiſſere antiqui pro petere dicebant, ea quidem forma verbi, qua ſunt laceſſere & inceſſere: ſed vt mihi videtur, tum ſignificabant ſæpius petere, vt petiſſant, ſæpius petant legendum mihi nuper viſum eſt vt petiſſunt ſæpius petant, alioqui inſulſum erit quod Feſtus dicet, nam cùm ſubiiciat, petiſſere ſæpius petere eſſe, non opus eſt, vt opinor, id tertiũ repetere, & inculcare, ſæpius iam explicatum.

quinimmò ſimile quoddam verbum adiũxiſſe debuit, quod feciſſe ipſum vel deierare auſim. Nunc, vt ad reliqua veniamus, faciliora præmittemus, alia quæ exactiori probatione indigent, in finem reiiciemus. Feſtus cariſſam apud Lucillium vafram ſignificare vult, malim ego catiſsã dixiſſet. Nam Catos pro callidis & ingenioſis apud veteres fuiſſe vel Cato teſtari poteſt. At dicat aliquis catiſſam ductui litterarũ non reſpondere, fateor quidem dummodo nec capriſſam ſatisfacere loco huic concedas, quod ab aliquo difficultatem ſentienti ad marginem Veneti codicis adiectum eſt: quod verò ad religioſum illum ordinẽ litterarum, nihil eſt. Nam veteres Feſti omninò ſunt confuſiſsimi, vt facilè credam Feſtum Acroſtichidem illam Alphabeticam obſeruâſſe; non tamen in ſyllabis curioſulũ fuiſſe. Alio in loco Hirrire, Garrire, genus vocis eſt canis rabioſæ, in margine eſt ringere pro garrire, & certè garrire quid ad canes pertineat, non video: niſi fortè, quod r litteram canibus eſſe peculiarẽ velint Grammatici. Herire quidẽ vetus eſt et prope ignotum, rabire quoq; ſi tibi arridebit, vetus eſſe incipiet, & obſcuritate cum hirrio contendere. Nunc in aciem producãtur validiſsima illa bellorum robora, quæ in Triariorum vicem ſuccedant, vt illis prioribus ſuapte natura parũ ſolidis in auxilium veniãt. A veteribus nobis exordium erit: quia ſcimus eam Romanorum prudentiam fuiſſe, vt longo vſu bellorum exercitatos, & annorum ſucceſsibus prudentiores in belli cataſtrophen reiicerent. Prodeant itaque

vetuſtiſsima illa ſuccreſcentis Vrbis volumina, Numa nimirũ Pompilij ſanctiſsima inſtituta, quæ vt ſunt antiquiſsima, ita quoq; antiquis ſcripta verbis fuiſſe negari non poteſt, Feſtus, cùm, quæ Pellices dicantur, diſertè oſtendit, pœnam quæ huic mulierum generi per Numam eſt conſtituta, ſubiungit his verbis: Pellex aram Iunonis ne tangito. Si tanget, Iunoni crinibus demiſsis agnum fœminam cædito. Hanc ego legem vt non eſſe corruptam arbitrer, vetuſtati tamen ſuæ reddendam exiſtimo, quod qua ratione faciendũ putem, ſubſcribam. Pellex aram Iunonis ne tagito, ſi tagit Iunoni crinibus demeſsis, arnum fœminam cædito, veram eſſe & genuinam legis huiuſce correctionem affirmare tibi nec auſim nec poſsim; non auſim quidem, quia id glorioſulum videri poſsit; nõ poſſim verò, quod ſingulorum exactam rationẽ nondum inuenerim: hoc tamen polliceri auſim, aut talem omninò aut ſimilem eſſe debere legis huiuſce ſententiam. Quod autem pertinet ad ſingula, non tibi nouum eſſe debebit, vt nec futurum ſcio, ſi tagito repoſuerim & tagit vel taget, cùm vel Feſto teſte notiſsimũ ſit veteres ita loquutos, qui Pacuuij Teucrum citat, & hunc verſum adducit. Vt ego ſi quiſquam me tagit & tagam. Cæterũ quòd crines demeſſos non demiſſos velim, ratio eſt; quòd hac lege non leuẽ quandã pœnam imponi pellicibus ſciã; tum quòd exiſtimẽ Numam vt ſapientiſsimum, ita & politicum maximè fuiſſe, neque omninò ſanctiſsima coniugij fœdera temerè violari voluiſſe; quinimmò grauiter admodũ

in

in huiuſmodi nuptiarum corruptelas animaduertiſſe, vt iuſſerit eas Iunoni, quæ & ipſa pellex eſt, arnum fœminam crinibus demeſsis immolare: crinibus verò demeſsis, vt quod in fœminis honorificũ eſt maximè, iis auferret: alioqui obſeruare videor in ſacris comptiſsimas fuiſſe matronas, & lætiſsimo cultu, quod indicat Tibullus, cùm puellam ſuam Iunoni ſacrificaturam inducit, & Deæ cõmendat, ſic autem ſcribit.

Natalis Iuno, ſanctos cape thuris aceruos,
Quos tibi dat tenera docta puella manu.
Tota tibi eſt hodie, tibi ſe lætiſsima comſit:
Staret vt ante tuos conſpicienda focos.

Hoc ego in loco non tota, ſed Lota legam cupidius. Arnum fœminam ſcripſi, quod ſciam ex Feſto ſic veteres nominâſſe. Lex alia eſt eiuſdem Numæ apud Pompeium, vbi quid differentiæ ſit inter occiſum & necatum meminit. Lex autem talis eſt. Si hominem fulminibus occiſit, ne ſupra genua tollito. In hac Numæ conſtitutione aliquid deſiderari videtur; aut enim dicendum eſt. Si hominem fulminibus occiſit, nimirum Iupiter, aut hoc pacto legendũ. Si hemonem fulmen Iouis occiſit, ne ſupra genua tollito, fuit tempus cùm ſic legerem. Qui hemonum fulminibus occiſu' ſt ne ſupra genua tollitur. Tu, quid ex his duobus ſit ſanius, iudicabis. Mihi ſat eſt, tibi vel indicâſſe quid ſentiam. Supra genua tollere, eſſe puto, ad ſepulturam tradere. Nam Feſtus & aliam legem Numæ adducit, quæ de eadem re agens ſic habet. Homo ſine fulmine occiſus eſt, ei iuſta nulla fieri oportet. Videtur autem mos fuiſſe olim, qui

&

& nunc Galliæ quibuſdam in partibus eſt, vt reſtibus quibuſdam, vel lineis mantilibus feretro circumuolutis, earumq́ extremitatibus manui obuolutis, funus vltra genu ſuſtollerent; ſicq́ in locum cōmunem Mettia porta transferrent. Hic ego finem legibus eſſe dabo, ſi vnam modò adiecero non quidem ex Feſto, ſed Macrobio, qui libro primo Saturnaliorum, cùm de noctu concubia diſputat, Decemuiros ait in 12. tab. inuſitatiſsimè nox pro noctu vſurpâſſe, & hāc legem citat. Si nox furtum factum ſit, ſi im aliquis occiſit, iure caſus eſto. Ego cùm hunc locum legerem, miratus ſum cùm de perſona non admonuiſſet lex; tamen ſubiungere, ſi im aliquis occiſit, ſtatimq́ ſuſpicatus ſum legi poſſe hoc modo. Qui nox furtum factum iit ſi im aliquis occiſit, iure caſus eſto: quam cōiecturam meam ſi calculo tuo dignabere, Murete doctiſsime, erit quod gaudeam; ſin minus, patiar certè vel tantulum temporis ſubitæ huic emendationi datū eſſe: Legibus modum impoſuiſſe me fateor: ſed tamen omnibus Feſti difficultatibus, nego. Sunt enim, præter eas quas tibi adferam, vel plurima. Silicerniū genus eſſe farciminis docet Feſtus, quo, inquit, fletu familia purgabatur, dictum autem ſilicernium, quia cuius nomine ea res inſtituebatur, is iam ſilicem cerneret. Cæcilius. Credidi ſilicernium eius me eſſe eſurum. Quid ſibi Pompeius velit non video, cùm dicit, quo fletu familia purgabatur: niſi fortè diſtinctio interponēda eſt poſt quo, & intelligamus farcimine, fletu familia purgabatur. Hæc leuia ſunt, illud grauius.

Multa

Multa & accurata cogitatio effecit, vt legẽdum putarem, quouis eſu, quod ipſum & litterarũ ductus, & Cæcilij verſus probant. Donatus in Adelphis ſic de ſilicernio meminit. Silicernium cœna eſt, quæ infertur Diis manibus: quòd eam ſilentes cernant, id eſt, vmbræ poſsideant; vel quòd qui hæc inferunt cernãt, neque deguſtẽt: quod quidem meæ ſententiæ opponi videtur. Tuum quidem iudicium eſto, ego vel ſomniis iſtis meis facilè ceſſero; tu verò variis tuis lectionibus, quas propediem auctiores expecto, admiſcere poteris hæc loca, genuinæ lectioni ſuæ per te data. Properabã ad alia Feſti loca, & ecce venit in manus meas & alia 12. Tab. conſtitutio, quam eò libentius tibi indicaui, quòd & in eam Auratus tuus cogitationẽ et coniecturam ſuam interpoſuerit. Talionis mentionem fieri in 12. inquit Verrius hoc modo. Si membrum capſerit, ni cum eo pacit, talio eſto. Auratus cùm legit coniecturam meam ſtatim legi poſſe putauit hoc modo. Qui membrum capſerit & cætera, & capſerit interpretabatur priuauerit, vt in illo, talpæ oculis capti. Verbum non addam de homine & optimo & doctiſsimo, tantùm à te petam, vt quid tu de his legibus ſentias, reſcribas. Nulli certè felicius id negotij committi poteſt, ne Trebatio quidem alicui. Satis enim, ſuperq́ oſtendiſti in diuinis illis operibus tuis, quantũ tibi omnes Latini & Græci auctores & debeãt & debere velint amplius, ſi illos melius quidem iam habẽtes in ipſiſsimam ſanitatem reſtituere pergas. Extremum adiiciam, quod in Feſto corrigendum puto.

Tami-

Taminia, inquit, vua ſilueſtris generis videlicet tertio dicta, quod tam mira ſit, quàm minium legendum exiſtimo, quod tam rubra ſit quã minium. Mecum facit Plin. lib. 23. ca. 1. vbi ſic de Taminia ſcribit: Matureſcit Aſtaphis tum vindemia nigreſcit, cùm Taminiæ rubentes norimus acinos. Nunc ſubiiciam loca quædam quæ & obſcura ſunt, & correctione indigent; quali verò non dicam; quia neſcio, nec multũ ſcire laboraui; tibi verò facillimum erit ea ingenij tui diuiniſsima acie penetrare, & ſuis è tenebris eruere. Ait Feſtus, Redarguiſſe, Scipionem Aphricanum per e literam protuliſſe, eundémque pertiſum dixiſſe non perteſum, de quo meminerit Lucillius cùm ait: Quo facetior videare, & ſcire plus quàm cæteri pertiſum hominem non perteſum dicere ferunt, nam genus. Primùm quidem manifeſtò ſcribendum Redarguiſſe videtur cùm id aiat Feſtus, tum Lucillij verſus quadrati videntur; quibus tamen nigra eſt cauda. Tu his lacunis feliciſsimè impletis, nobis pro tenebris oblatis, lucem reddes. Locus alius eſt eodem in Feſto æquè deploratus; cui quidem aliquid opis attuli: quòd tibi eum indicaui; tuum verò erit, qua es humanitate, nobis eum ſaniorem dare. Sponſis benè, benéque volueris in precatione augurali, Meſſala augur ait ſignificare ſpoponderis volueris. Cùm hunc locum attentius legiſſem, ſenſi tandẽ Meſſalam, qui formulam quandam precationis antiquæ referret, ea verba vtpotè obſcura explicare voluiſſe, cùm dicat ſponſis ſignificare ſpoponderis & volueris, volueris dico ego

vel nil cernere me vel ætate impediri iudicium meũ; aut locum hũc corruptum eſſe; quomodo tamen corrigendus ſit ignoro; niſi fortè vulſis legas aut volſis. itaq; precere, Bene ſponſis, beneq; volſis. Alia ſunt, quæ mihi ſunt obſcuriſsima, ſed ea coram agentur latius: Nondũ tibi moleſta eſſe deſinit infantia mea, quam re vera ſimplicius erit & rectius garrulitatem appellare; quia non tam infans eſt, quã indecenter loquax nimis. Sed dabis hoc obſeruantiæ in te meæ. Dij enim meliora, quàm vt tãtum temporis, perire cupiam tibi, dum ſingula hæc inſpicias; quinimmò niſi ea eſſent, quæ ſtudioſis olim omnibus, mihiq; inprimis vtiliſsima forent, omninò te ab optimarũ rerum ſtudio auocare inanibus iſtis ſomniis nollem. Sed audi, quæſo, quod reſtat. Macrob. lib. 2. Saturn. cap. 7. cùm de Laberio equite Romano agit, quem Cæſar Iulius quingẽtis millibus inuitârat, vt prodiret in Scænam, & ipſe ageret mimos, quos ſcriptitârat, hos eius verſus ſubiungit, quos tamen librariorum culpa corruptos nobis edidit. Sunt autem hi,

Neceſsitas, cuius curſus tranſuerſi impetum
Voluerunt multi effugere, pauci potuerunt.
Quò me detruſit penè extremis ſenſibus?
Quem nulla ambitio nulla vnquam largitio, & cætera.

Hi verſus vt ſint venuſti multum; tamen venuſtiores futuri videntur, ſi vnius litteræ mutatio acceſſerit. Legerem itaq; libens tertio illo in verſu, Quo me detruſit penè extremis cenſibus? Erat enim Laberio præmi-

præmiũ à Cæſare oblatum Quingentorum millium. Quod tu quidem immane eſſe pretium noſti. Quin addit, ſe, cùm iuuenis eſſet, nulla largitione, nullis honoribus de ſtatu moueri potuiſſe. Sic ſcriberem ego, de te nondum certior, ſed breui, ni fallor futurus. Intelligere poſsim, extremis ſenſibus in ſenecta ætate; ſed nil ad rem, quia ſubiungit ſtatim,

Ecce in ſenecta vt facilè labeſecit loco,
Viri excellentis mente clemente edita
Submiſſa placide blandiloquens oratio?

Sequitur.

Ego bis tricenis annis actis ſine nota
Eques Romanus è lare egreſſus meo,
Domum reuertar mimus?

Sic legi debere & verſus ratio & ipſi orationis contextus oſtendunt.

Paulò pòſt eſt;

Fortuna immoderata in bono æquè atq; in malo.
Si tibi erat libitum literarum laudibus
Floris cacumen noſtræ famæ frangere, & cætera.

Hæc omnia ſunt corruptiſsima. Quid enim eſt litterarum laudibus floris acumẽ famæ frangere? legendum putarẽ Ludionum laudibus vel luſibus potius; ſic enim locũ quendam Propertij emendauit Auratus noſter, vbi agitur de Spartæ laudibus; quæ nudas puellas in gymnaſium mittebat cum viris decertaturas, ſic habet verſus.

Quod non infames exercet corpore laudes.

Auratus ludos legit. Sic itaq; Laberij verſus repono.

 Fortu-

Fortuna immoderata in bono æquè atq; in malo,
Si tibi erat libitum Ludionum luſibus.
Florens cacumen noſtræ famæ frangere,

Vel certè florum cacumen, quod erit, floridum. Nam florus dixiſſe veteres pro eo quod floridus nunc eſt, exploratum habeo. Sequitur:

Cur cùm vigebam membris prauiridantibus,
Satisfacere populo & tali cum poteram viro,
Non me flexibilem concuruâſti, vt carperes?

Nec hîc quidam benè habet carmen. Nam qui tandem ille eſt trimeter, Non me flexibilem concuruâſti, vt carperes? lego, vt cæteros, vel cœperas. Certè quiddam cuiuſmodi ſubſtitui debet. Extremum addit Fruterius, non minus, vt ſperat, Mureto ſuo gratũ futurum, quàm vel alia omnia. Cùm hæc ſcriberẽ incidi in librum quendam ſodalis mei, ad cuius frontẽ amylo vel potius viſco librario impactum erat folium quoddã membranæ, in quo reperi hæc quæ ſubſcribam. Videbatur autem Grammatici cuiuſdam fragmentum aliquod; de quo tamen affirmare non poſſum, ſic habent ea. Inueni marum pro marium, quod tamen in raro eſt vſu, genitiuus apud Næuium in carmine belli punici. Senex fretus pietate dominũ adlocutus ſummi Dominum regis fratrẽ Neptunum regnatorem marum; eius ablatiuum Cæſar quinto belli Gallici ponit. Paulò latiores, quàm quibus in reliquis vtimur maribus. In vulgatis codicibus, ſtatim à principio hunc in modum legas. Ad onera & ad multitudinem iumentorum tranſportandam paulò

latio-

latiores, quàm quibus in alio mari vti conſueuerant. Certè, ſi hic eſt locus, quem citat Grammaticus ille, mirum eſt tam ſui diſsimilem eſſe; ſed fieri poteſt vt in alio Cæſaris libro ſit hic verſiculus. Tu vel optimè id ſcies, qui optimos quoſque auctores tibi familiares habeas; inprimis verò Cæſarem. Hæc pauca ſunt de multis, Murete doctiſsime, quæ ad te ſcribenda putaui, partim vt ἀχαριςίαν quâ tetrius eſſe vitium nullum puto, à me amolirer, partim etiam, vt, quo in te animo eſſem, non ignorares. Benè vale, Galliæ tuæ & Italiæ totius clariſsimum decus. Cuperem omninò, Murete optime, vt his meis non voce, ſed tabellis reſpondere digneris: quod in ſuffragiis tabellariis factũ nôſti. Deus ero, ſi vel literulam à te extorqueo. Iterum vale, & nos ama.

MVRETVS IACOBO CANANO MEDICO S.

XXVI.

CONVALVI. *Hoc me gratius, aut optatius tibi epiſtolæ principium reperire nullum poſſe, certò ſcio. Febris fuit tertiana duplex, qualem tu à me tertio ab hinc anno Ferrariæ depuliſti: niſi quod hæc mitior & remiſsior fuit. Itaque octauo me die, poſtquam corripuerat, reliquit. Curatus ſum non medicamentis modò, ſed & miſsione ſanguinis: de conſilio Angeli Iuſtiniani noſtri, qui medicamenta non ſolùm*

ipſe præſcripſit, ſed & magnam partē eorum ſua manu confecit, ac concinnauit. Omninò & ipſius & omnium qui hîc ſunt; ſed præcipuè ipſius, & Petri Normeſini, mirificum quendam expertus ſum in me amorem, miram in curanda valetudine mea ſollicitudinem, ſedulitatem, aſsiduitatem. Neque ita hos prædico, vt non cæteris quoque plurimum debere me fatear: Nam & Bartholomæus Ferrus (puto te antea neſciuiſſe id nomen Theologo noſtro eſſe) & Hieronymus Lippomannus, & Abbas Roſſettus contendere, quodam modo inter ſe videbántur, quis pluribus atque expreſsioribus indiciis ſtudium erga me patefaceret ſuum. Mihi crede, tanti erat ægrotare. Nunc confirmatus auidè expecto, quid vos iſtinc ſcribatis de noſtro in Italiam reditu. Quanquam enim tuæ litteræ certa prope & explorata nunciant; non deſunt tamen hîc qui ſponſione certare parati ſint, nos in Gallia hybernaturos. Alij aliter putant, ſed tamen dubitationis aliquid affert, quòd hîc nondum pro certo auditum eſt, Nichettum abiiſſe, qui ſi media hyeme redierit (& iam vix videtur aliter fieri poſſe) taménne ſe aleniſsimo anni tempore, aſperrimo cœlo, inuiis viis, tam longinquo itineri commiſſurus eſt Cardinalis? Ita diſputant quidam; qui mihi non ſatis cognitum habere ipſius ingenium videntur. Ego enim hoc ipſo argumento vtor, cur magis auguror fore vt abeamus. Herus enim noſter, qua eſt magnitudine animi, hanc ipſam occaſionem arripiet declarandi omnib⁹ hominibus, virtutē & conſtātiā ſuam;

neque

neque æſtatis ardoribus, neque aſperitatis hyemis retardari. Quare ſi aliud nihil obſtiterit, ibimus vel ſi cœlum ruat. Meam voluntatem ſi exquiris: equidem negare non poſſum, quin tanto mihi deſiderio ſit Italia, quantò fortaſſe nemini noſtrûm: ſed ad res meas multò accommodatius eſſet exſpectari à nobis tempus illud,

gelidus canis cum montibus humor.
Liquitur, & Zephyro putris ſe gleba reſoluit.

Mea enim maximi momenti negotia citius explicari non queunt. Sed quod fors feret, vt ille ait, feremus æquo animo. Iter hyeme capeſſendum ſi fuerit, incommoditatem, reditus celeritate compenſabimus: ſin expectandum ver, commoditate temporis ad conficienda quæ volumus, deſiderium Italiæ leniemus. Sed vtut futurum eſt, obſecro obteſtorq́; te per amicitiam noſtram, vt expiſcere, ſi potes, aliquid certi, idq́ue ad me ſcribas, quam poteris certiſsimè. Permagni mea intereſt, ſcire quid futurum ſit, propterea quòd conſilium mihi ad rationem itineris dirigendum eſt, & aliud capiendum, ſi properatur profectò, aliud ſi differtur. Cura igitur pro eo, quanti apud te ſum, vt mittas ad me aliquid explorati. Id ſi tacitũ haberi voles, nemini indicabitur. Mi optime & optatiſsime Canane, Vale & ama me, vt facis. Salutem quibus videbitur. Noſtri omnes te ſalutant, è Karoliloco. Prid. Non. Octobr.

M. D. LXII.

EIDEM.

XXVII.

EGo verò iã ſubuerebar, ne mea hæc noua ad te ſcribendi ratio parum tibi probata eſſet: adeoq́ (vide quanto in errore verſatus ſim) meditabar excuſationẽ. Sed gaudeo contrà cecidiſſe quàm putaueram. Nunc tu à me, & crebras & lõgas litteras expectato. Ea tamẽ lege, vt mihi liberum ſit, nullo ordine, nullo delectu quicquid in buccã venerit, ſcribere. Literæ tuæ omnes mihi redditæ ſunt: neq; facilè credas, quantam mihi voluptatẽ attulerint. Quanquam enim non ſum ſolitus valdè magnam curam ſuſcipere de iis quæ ad me nihil pertinent; neque quiſquam vſquam eſt minus, quã ego ſum, rerum nouarum curioſus; libenter tamen intelligo progreſſus iſtius calamitoſiſsimi belli, præcipuè cùm ea nunciantur, quæ ſpem adferunt aut victoriæ, aut honeſtæ alicuius compoſitionis. De recepto Auarico iam hîc auditum erat, multò antè quàm tuas ea de re litteras acciperẽ. Sed videor per nebulam inaudiſſe quiddam, quod haud ſcio an litteris committere debeam, indicabo leuiter. Etenim ſi falſum eſt, nihil periculi fuerit, etiamſi tu, quid ſit, non aſſequare: ſin verùm, quamuis leuiter admonitus, facilè totam rem intelliges. Fuêre igitur hîc, qui pro certo ac comperto affirmarẽt, potuiſſe oppidum per vim capi, inuitiſsimis hoſtibus, nulla deditione, nullis conditionibus, niſi quorundam aut ſcele-

rata colluſio, aut ſtulta clementia, aliena virtuti impedimento fuiſſet. Quod ſi eſt, facilè fuerit iam nunc proſpicere, qui futurus ſit exitus. Neq; enim dubium eſt, quin ſuum quiſq; inſtitutum conſeruaturus ſit ad extremum. O mi Canane, qui tandē finis huius tam moleſtæ peregrinationis futurus eſt? Quando erit vt ad Eridani, aut quod malim ad Tyberis ripam inãbulantis, concinere poſsimus illud Euripidis.

Suauis eſt laborum præteritorum memoria. Sed pedibus nobis ne conficiendum ſit iter, metuo; ſi verũ eſt, quod modò huc allatum eſt, equos omnes furto ſublatos eſſe. Malam peſtem illi abigeo, quiſquis eſt. Sed quid eſt, quod ait Balbus, feruentius quàm vnquam antehac, agi de pace? Vtinam quidem eueniat: vt nobis tanto maturius in Italiam redire liceat: antequam incidamus in hyemē. Sed hæc, vt opinor, ſomnia ſunt: quæ tamen cui cuimodi erant, ſcribenda tibi fuerunt. Aliud enim nihil erat, quod ſcriberem. Præclaras illas hiſtorias, quas tibi ſuperioribus litteris promiſeram, neq; vacat ſcribere, neq; nunc quidē ſatis tutum eſt. Sed, mihi crede, mirificus homo eſt ille noſter: neq; magis in quoquam deprehendi verum eſſe id, quod ex te ſæpiſsimè audius, vitandam eſſe ei familiaritatem eorum omnium, apud quos conſeruare auctoritatem ſuam vellet. Noſtri omnes te ſalutant. Saluta mihi tu iſtic, quos videbitur. Contarellum præcipuè, & Gerardinum. Vale. Karoliloci XII. Kalend. Octobr.

M. D. LXII.

EIDEM.

XXVIII.

VERVM eſt quod audiſti. Trepidatum hîc eſt ab omnibus: neq; ſanè iniuria. Quis enim conſtare animo poſſet, cùm audiret fuſum ac fugatũ eſſe exercitum regium, pedites conciſos, equitatum diſiectum ac diſsipatum, ex ducibus ipſis alios interfectos, alios vulneratos, Comitẽſtabuli captum. Mihi crede habent iuſtam excuſationem timoris. Non mea quidẽ, vt mox audies, nõ eadem cauſſa eſt, quæ cæterorum; ſed cùm hîc ita crederetur, nihil propius eſſe, quàm vt ad hanc domum diripiẽdam turma aliqua militum accurreret; Theologus noſter, homo, vt ſcis, minimè bellicoſus, qui videret ſibi aduerſus illos homines nihil in Theologia ſua præſidij fore, quanta maxima celeritate potuit, collegit ſarcinas ſuas, & iter in Belgium cepit. Comitati eum ſunt Abbates duo, neque de iis quicquam poſtea audiuimus. Cæteri, vt ſcire te puto, Lutetiam ibant; ſed cùm in itinere alium nuntium accepiſſent, huc omnes multa iam nocte redierunt. Ego biduo ante Bellouacum profectus eram; quo me Cardinalis miſerat. Ita autẽ ſors tulit, vt eodem planè temporis puncto, quo illi redibant, ego quoq; redirem. Quo factum eſt, vt prius rediſſe ſciuerim, quàm abiiſſe ſcirem. Hilaratis igitur omnium animis, multùm inter cœnam riſimus; multa in eos qui remanſerant, plura in eos qui fugerant iocati ſumus; mecum omnes

omnes præclarè actum eſſe dicebant; qui quaſi proſpicerem ac diuinarem quid futurum eſſet, & fugiſſem ab acerbitate prioris nuntij, & ad poſterioris lætitiam accurriſſem. Nunc hîc ego & Petrus Normeſinus ſuauiſsimè viuimus, venatu, aucupio, piſcatu, & quod caput eſt, bonis ſermonibus: neq; vobis inuidemus, quos iſtic ambitio aureis compedibus alligatos tenet. Unũ me malè habet, Theologi abſentia: quem deſidero, & vt diſcipulum magiſter, & vt magiſtrum diſcipulus. Operas enim permutare inter nos cœperamus, vt ego eum Græcas literas, ipſe me Theologiam doceret. Valde magnam voluptatem mihi attulerunt literæ tuæ, quòd & læta nuntiabant, & omnia accuratiſsimè ac minutiſsimè perſequebantur: Conſerua, quæſo te, iſtam conſuetudinem: ſed noli expectare, vt tecum paria faciam. Tibi enim quæ ſcribas, plurima quotidie ſuppetunt: mihi quod ſcribam ferè nihil eſt, niſi hoc ipſum, nihil eſſe quod ſcribam. Ego & Petrus Normeſinus te communiter ſalutamus, atq; à te petimus, vt noſtro amborum nomine Contarellum ſalutes. Vale, è Karoliloco. A. D. 7. Kal. Ian. M. D. LXII.

EIDEM.

XXIX.

O *Triſtem nobis & acerbum nuntium de Rege Nauarræ; quem nos hîc etſi acceperamus ex aliis; ſuſtentabamur tamen aliqua ſpe, donec allatæ*

ſunt literæ tuæ: quas ego vtraſque heri veſperi acceptas communicaui cum omnibus noſtris: neque eorum quiſquam fuit, qui non ita certò ſtatueret, cùm tu ita ſcriberes, fieri aliter non poſſe, quin planè deplorata eſſet optimi & religioſiſsimi principis ſalus. Cuius interitu quantam plagam Gallia, quantam cauſſa religionis acceperit, vereor, ne paucis diebus magno noſtro malo ſentiamus. En quos fructus ciuilia bella pariant. Hoc vnum miſeræ Galliæ reſtabat mali, vt veteres illas Thebanas calamitates in ſuo ſanguine renouatas videret. Quid enim intereſt? niſi quod illic eiuſmodi fratres contendebant, vt vtrumque cadere expediret: quod & contigit: Hîc cùm è duobus fratribus alter errore ductus, & quaſi præſtigiis quibuſdam occæcatus, contra patriam; quodq́; grauius eſt, contra Deum arma ferat; alter nihil vnquam habuerit antiquius, quàm vt & fratrem reduceret, & famam caputq́; illius modis omnibus conſeruaret. Ei allata nex eſt, cuius in vita & fraterna ſalus, & magna ex parte potius regni tranquillitas nitebatur. Quodſi qui pro patria dimicantes mortem oppetiuerunt, eorum memoriam ſummo cum honore omnes anni conſequentes excipiunt: ſi conſecrari ac propè diuinis honoribus affici poſt mortem ſolent, qui Chriſtianæ religionis defenſionem vitæ ſibi priorem ac potiorem eſſe duxerunt, quos tandem honores ſatis amplos congerere poſteritas in eum principem poterit: qui pro quarum rerum vtrauis mortuum eſſe ſatis eſt ad immortalitatem comparandam,

randam, pro earum vtraq; pugnans, anima ſpoliatus eſt? Nūc ille cœlo receptus, ex alto res mortalium deſpicit: & vt nuper auctoritate, cōſilio, manu communem Dei & Karoli regis cauſſam tuebatur, ita nunc precibus ad Deum, cuius aſpectu fruitur, fuſis, eandē fouere ac ſuſtentare non deſinit: inprimisq; vt credibile eſt, filiolo ſuo eiuſmodi duces ac conſiliarios precatur, qui ipſum in paterna potius conſtantia, quàm in materna peruicacia imitationem deducant. De fratribus autem, quos ſibi ſuperſtites reliquit, pro altero petit, vt quàm citiſsimè mutetur; pro altero, ne vnquam mutetur. Addit alia iis congruentia quæ nos ſperare fortaſſe poſſumus, optare quidem ſine vlla dubitatione debemus. Vides, quàm & ipſe otioſus ſim, & eſſe te putem: qui & tecum, Poëtarum more, de iis quæ aguntur in cœlo fabuler, & tibi ad hæc legenda otium ſuppetere exiſtimem. Sed tua quidem conditio melior, qui deſinere vbi vis, deinde ſi quando neq; dormire vis, & ſomnus vrget, repetere intermiſſam lectionem potes: mea deterior, qui homo cùm piger ad omnia, tùm ad ſcribendum pigerrimus, cogor hæc, tanquam ad clepſidram, ſcribere. Etenim tum deniq; admoneor, cùm aliquis ſtatim profecturus eſt. Duplex autem mihi imponitur difficultas: quòd & ſubitò ſcribendum eſt, ne officio deſim, cùm tu ad me creberrimas, de omnibus quæ iſtic gerūtur, amantiſsimè & accuratiſsimè praeſcriptas literas mittas: & multa ſcribenda, quo te expleam: cùm in hac ſolitudine noui nihil, niſi ea quæ iſtic adferuntur, audiamus.

Dabis

Dabis igitur veniam nuganti mihi, & quia res non ſuppetunt, verba fundenti. Scio enim te inanes, dum longas epiſtolas anteponere aut nullis, aut breuibus. Nunc ad alia venio: hybernaturos in Gallia eſſe nos, iam, vt opinor, exploratum eſt; neque id mihi valde moleſtum erit, dum aut Lutetiæ, aut in aliquo alio oppido eſſe liceat. Nam horum quidem nemorum iampridem tædet; neque mihi quidquam longius videtur, quàm dum tecum ſim, vt more noſtro legamus vnà aliquid quotidie, ſeu noui quid ſuſcipere libeat, ſeu potius Taciti annales perſequi; quos ego totos in hoc ſeceſſu deuoraui. Interea peto à te, vt quẽadmodum inſtituiſti, ſcribas ad me, quod commodo tuo fiat, quàm poteris ſæpiſsimè. Non enim facilè credas, quàm dulces mihi ac iucundæ ſint literæ tuæ. Saluta mihi amicos omnes, inprimis Contarellum: cui dices me de libello ad me miſſo maximas gratias agere, & mandata ipſius diligenter curaturum eſſe. Hæc ego ad ipſum ſcriberem: ſed noui hominis occupationes. Itaq; ſcribere me hercules ad eum non audeo, niſi cùm eſt neceſſe. Salue ab omnibus noſtris, & vãletudinem tuam cura, è Karoliloco Poſtrid. Id. Ncuemb. M.D.LXII.

HORATIVS CARDANETVS
MVRETO S. P. D.

XXX.

MITTO

MITTO *ad te* MVRETE *eruditiſsime, omniumque politiorum literarum decus (liceat mihi, quod ſentio, ac potius, quod docti omnes ſentiunt, ſine vlla aſſentationis ſuſpicione verè loqui) paucas aliquot epiſtolas tuas, ad me humaniſsimè ac elegantiſsimè ſcriptas: quas Lucas Sempronius noſter, optimus iuuenis, & vtriuſq; noſtrûm ſtudioſiſsimus, tuo nomine à me petiit. Deſcripſit eas libenter & eleganter Balthaſar Anſideus, tuúſne, an meus dicam? vtriuſque certè quantum alter alterius eſſe poteſt, agnoſces facilè ipſius manũ: qui ſuperiore anno in deſcribendis variis lectionibus operam tibi ſuam nauauit, tui quidem admirator ac laudator eſt mirificus. Si de tuarum epiſtolarum editione cogitas, rectè cogitas. Nihil enim detrahent de eloquentiæ tuæ fama, quam luculentiſsimæ tuæ orationes tibi pepererunt. Excellis tu quidem, Murete, ac mirus es in omni ſcriptionis genere, ſeu carmen pangas, idq; variis numeris: ſeu ſolutam texas orationem: ſeu poëtam, vt Catullum, interpreteris: ſeu oratorem, vt Ciceronem, explices: ſeu Græcos vertas, vt Ariſtotelem; quicquid deniq; quoquo modo literis mandes, elegans eſt, politum, ingenioſum, eruditum, omnibus numeris abſolutum. Tua me ſcripta omnia capiunt, tenent, reuocant, nulla vnquam eorum ſacietas, vel ipſæ epiſtolæ, quas pperanter exarare te ſcio, quàm venuſtæ, quàm ſæpe eruditæ, quàm ſemper vrbanæ? Quodſi volumen ipſarum legatur, ſtudioſorum manibus teretur, ac, ſi vllius foret ponderis auctoritas, indiciumque meum,*

meum, ad eas edendas te cohortarer. In quo Politianos, Bembos, Sodaletos, Manutios, mitto alios, imitabere. Neq; leuius tibi ſcriptionis genus videatur, tuóque ingenio, ac eruditione indignum. Proponam enim grauiſsimos doctrinaq́; principes viros, qui minus ſunt illud aſpernati, laudemq́; ſibi ex eo quæſiuerunt; Plinium, Ciceronem, Platonem. Memini etiam epiſtolam me tuam legere; in qua de bene ſcribendæ epiſtolæ difficultate diſputas; hanc autem ſemper ſequitur laus, illud igitur tui iudicij erit, quo excellis. Verùm hoc hactenus ego, quod iam diu literarum officium intermiſi, hanc arripui occaſionem, velim exiſtimes, tantũ me tibi tribuere in literis, quantum alij nemini. Niſi igitur impudentior ſim in petendo, mitte ad nos aliquod ex tuis ſcriptis: quod tanquam ſacrum, Balthaſar & ego cuſtodiemus, nec emanabit vnquam te inuito. Appellarem te crebrò per literas, ſed partim vereor ne interpellem nugis, quanquam officioſis: partim per valetudinis infirmitatem, docendiq́; moleſtas occupationes, quibus inuitiſsimè diſtringor, haud commodè licet; cupio tamen conſuetudinem repetere, mercaturamq́; iſtam exercere, quam tu mihi aliquot ab hinc annos propoſuiſti, quam ſi exercuiſſem, multùm feciſſem lucri; quod ſi minus mihi licuerit, dabo negotium Balthaſari meo, omnium quos cognouerim, bonarum omnium literarum cupidiſsimo ac ſtudioſiſsimo, qui iam adeſt cum tuis epiſtolis deſcriptis: ac faſciculum obſignabit. Vale, mi Murete, atq; ab eo ſalue. Lucam Sempro-

pronium ſemel à me tibi commẽdatum, quo primùm tempore ad Vrbem venit, nunc iterum commendo, non quo ipſe à me petat, ſed mea tantùm beneuolentia in ipſum ſuſcepta, ob eximiam eius probitatem, quibuſcunq; rebus illi commendaueris, mihi commodaueris. 5. Id. Ian. M. D. LXXIX.

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. HORATIO CARDANETO SVO.

XXXI.

QVID *ni enim te meum vocem, Horati optime & humaniſsime, cùm & ipſe te ſingulariter diligam, & me ita tibi carum eſſe ſentiam, vt nulli te veterum amicorum meorum in me amando credere profitearis? quod quidem ego, vt, quia ſummè cupio, facilè mihi perſuadeo, verè à te atq; ex animo dictum eſſe; ita cauſſas, quibus te ad iſtam voluntatem erga me ſuſcipiendam adductum eſſe ſcribis, non agnoſco. Immò verò maiorẽ in modum à te peto, vt ſi, cùm me ac mea diligentiùs inſpexeris & excuſſeris, animaduertes, non eſſe in me eam eruditionẽ eamq; eloquentiam, quam tu fortaſsis aliquando credidiſti, nolis me luere ac ſufferre pœnas erroris tui: néue, quaſi vitioſum aliquid aut morboſum pro ſano emeris, ex ædilicio edicto agere ad redhibendum velis, ſi me ita amabis, vt hominem & honeſtis ſtudiis deditum, & ingenuum, apertum, ſimplicem, rectum, minimè fucatum, minimè tectum in primis* φιλόφιλον, *præſtabo*

tibi

tibi ea omnia cumulatè, neque vnquam in eiuſmodi rebus fallam opinionem tuam. Eò tu ſi præterea aliquid addideris, multarum rerum ſcientiam, vt eloquentiam, vt cetera id genus; ipſe, quomodo tibi caueas, videris. Ego ea neque polliceor, neq; præſtabo, his legibus initam mihi eſſe tecum & conſtitutam amicitiam volo, quas à te quoque non grauatè acceptum iri puto, atque equidem cùm multis de cauſis antea amauerim Giſbertum Oddum, adoleſcentem optimum, & pleno gradu ita tendentem in ea ſtudia, quibus nos delectamur, vt, quod ſerius in eam viam ingreſſus eſt, aſsiduitate & diligentia compenſaturus eſſe videatur, habebo poſthac cariorem etiam hoc nomine, quod is conciliator, quaſique προξενητὴς huius noſtræ coniunctionis fuit. Magna ſanè cum voluptate repeto memoria tempus illud, cùm ipſe mecum de doctrina tua, déque ſuauiſsimis moribus, & creberrimè & amantiſsimè loquebatur. Addebat etiam nonnulla de ſtudio quodam & amore mei tuo, quem tibi ex tuis ſermonibus cognitiſsimum eſſe dicebat; ego autem & audiebam ea libenter, & ei fidem habebam non inuitus: vt ad credenda quæ iucunda ſunt, faciles naturâ omnes ſumus. Itaque iiſdem ex eo ſæpè & conſtanter audiendis, ſic iam incalueram; vt quemadmodum in aridiſsimam, ſicciſsimamq; materiam nulla poteſt incidere tam parua ſcintilla, quæ non maximum ſubitò incendium excitet, ita nulla poſſet à te dari tam puſilla tamq; tenuis ſignificatio eorum, quæ de Giſberto audieram, quæ non ad me

totum

totum mirifico quodam tui amore inflammandum, ſatis habitura virium videretur. Adhuc hæc erant, cùm afferuntur à te ad Gisbertum literæ, non ſolùm ſcriptæ elegãter ac politè, quod tibi proprium ac perpetuum eſt, verùm etiam illum amorem in me, de quo tam multa tam ſæpe audieram, omni ex parte ſpirantes. Quid quæris? ita exarſi, vt nihil fieri poſſet ardentius. Succeſſerunt primis illis alteræ, tertiæ, aliæ deinceps, eadem omnes ſuauitate perfuſæ, iiſdem inſignes amoris notis. Nónne igitur inhumanus ſim, planeq́ ferreus, niſi tam amanter à te vltro appetitus ac prouocatus, tibi in amore reſpondeam? ſed non committam, vt eo nomine accuſari poſſim: ſemperq́ ſine vlla retractatione, ſi quid accidet, in quo amicitia mea tibi aut vſui, aut ornamento eſſe poſſit, ne qua in parte veri amici officio defuiſſe videar, ſtudioſiſſimè operam dabo. Quod ad literas tuas tardius fortaſſis tua exſpectatione reſponderim, ſcito eas mihi nudius tertius tandem redditas eſſe. Vale, poſtrid. Non. Decembr. ex Vrbe. M. D. LXIV.

EIDEM.

XXXII.

VOLO *tecum, Horati, ſi modò ab eo voluntas tua non abhorret, quaſi mercaturam quandam inſtituere literarum: vt quando iiſdem ferè in ſtudiis noſtrûm vterq́ verſatur, ſi quid & bellum atque elegans, & non vulgare, neque protritum, dum, vt lon-*

ginqua littora, ita veterum ſcripta luſtramus, reperiſſe videbimur, id in commune conferamus, & alter cum altero communicemus. Hoc feciſſe veteres illos, quos ENDO COELO, *vt Cicero in legibus loquitur,* MERITA LOCARVNT, *Hippocratem Coum, & Democritum Abderiten, Platonem Athenienſem, & Tarentinum Architam: tum è noſtris (quanquam illos quoq; quid ni noſtros vocare liceat?) ſed tamẽ ex illis, quos vſitatius noſtros dicimus, idem inter ſe Ciceronem ipſum, Nigidium, Atticum, Varronem factitâſſe, ſatis apertè ipſorum monumenta declarant. Quorum ego exemplum, quantum in me eſt, renouare cupiens ad hanc te ſocietatem, Horati, voco: quam niſi refugis, non dubito fore, vt ex ea primùm vterq; noſtrûm; deinde etiam alij, non eorum modò, qui nunc ſunt, ſed etiam, vt Homerico verbo vtar,* τῶν ὀψιγόνων; *ſi non magnos atq; vberes, aliquos tamẽ aliquando capiant fructus. Eius autem, niſi tibi ſecus videtur, eæ leges ac pactiones erũt. Primùm, vt quidquid alterutri noſtrûm quocunq; in ſcriptore antiquo occurrerit, quod aut ſit, aut videatur obſcurum, ambiguum, deprauatũ; de eo, vt ipſi alterius ſententiam exquirere ius faſq; ſit: deinde vt is, qui ſententiam rogabitur, re diligenter penſitata, cum amicis etiam, ſi videbitur, communicata, quidquid aut commodè cogitare ipſe, aut ex aliis expiſcari potuerit, aperiat: tum, vt ſi alterutri aliqua alterius opinio non probabitur, liberum ei ſolutumq; ſit, cauſſas, cur eam non probet, exponere, iſq; qui reprehendetur, aut potius*

admo-

admonebitur, nõ modò lædi ſe ac violari in eo: verùm etiam beneficium ſibi tribui putet: poſtremò, vt quidquid alter ab altero acceperit, nunquam neq; priuatim, neq; publicè id ſe ab eo accepiſſe diſſimulet: quin potiùs vterq; omni ope omnes alterius ornandi atque amplificandi occaſiones, non tantùm oblatas arripiat; ſed etiam ſtudioſè diligenterq; perquirat. Hæc ſi faciemus, alter alterius induſtriam acuemus, ingenium excitabimus, & diſcemus denique viciſſim, & viciſſim docebimus. Gisberto quidem noſtro, quem ego adoleſcentem quotidie plus amo, quòd ipſe quotidie honeſta ſtudia plus amat, præſens ex hac noſtra negotiatione lucrum paratum eſt. Ego enim, qui cùm ad cætera omnia, tum ad ſcribendum ita piger ſum, vt nemo magis, eo poſthac, cùm ad te ſcribam, amanuenſi vti cogito. Nam & ipſe cùm laborem cauſſa mea libenter capit, tum hoc ſtudiis ſuis inutile non fore arbitratur. Vale 3. Kalend. Ian. M. D. LXIV.

EIDEM.

XXXIII.

RESPONDEBO *tibi breuiter, vt & poſtulas, & occupationes meæ cogunt. Non te præterit, apud optimos vtriuſq; linguæ auctores reperiri quædam ſeu de induſtria, ſeu ab aliud cogitantibus peccata, quæ Grammatici modò* ἀνακόλουθα, *modò* σολοικοφανῆ *vocant: cùm illi non ipſam conformationem orationis,*

aut vocum conuenientiam, ſed id modò, quod ſenſum eſt reſpiciunt. Exempla ſcio tibi non deeſſe: ſed tamen vt videas me tecum ἀτεχνῶς καὶ ἀδόλως agere, congeram quæ in mentem venient. Terent. Hecyra. Nam nos omnes quibus eſt alicunde aliquis obiectus labos, Omne quod eſt interea tempus, prius quàm id reſcitum eſt, lucro eſt. Vt omnia conere, non reperies, cum quo cohæreat illud, nos omnes. Salluſtius. Sed antea item coniurauêre pauci contra Rempub. in quibus Catilina fuit: de qua quàm veriſsimè potero dicam. Idem. Interea ſeruitia repudiabat, cuius initio ad eum magna copiæ concurrebant. Idem. Familia noſtra cum populo R. bello Carthaginenſi amicitiam inſtituit: quo tempore magis fides eius, quàm fortuna, pendenda erat, quorum progeniem. Idem. Abundantia earum rerum, quæ prima mortales ducunt. Atq; vt in aliis, ita in hoc quoq; Salluſtius Thucydideus fuit. Apud illum enim talia ὅσα κόνις. Plautus; Hos quos videtis ſtare hîc capteiuos duos, Illi qui aſtant; ij ſtant ambo non ſedent. Sed ne apud Plautum quidem talium modus eſt: huius generis ſunt & illa Homerica,

Τέκνον φίλε; *Et*

Ἐννῆμαρ μὲν ἀνὰ στρατὸν ᾤχετο κῆλα θεοῖο.

Τῇ δεκάτῃ δ' ἀγορήνδε καλέσατο λαὸν Ἀχιλλεύς.

Et

Ἔθνεα πωλλ' ὀρνίθων ἀγαλλόμεναι πτερύγεσιν.

Et illud Virgilianum,

Craſtina lux, mea ſi non irrita dicta putaris,

Ingen-

Ingentes Rutulæ ſpectabis cædis aceruos.

Et,

Pars pedes ire parat campo, pars arduus altis,
Fertur equis.

Poſſum è Sophocle, Euripide, Pindaro, aliis quamlibet multa congerere: ſed ne longior ſim, &, ne tibi homini eruditiſsimo videar diffidere, pauca tantùm tibi in memoriam ex ipſo Cicerone reuocabo. Ita igitur eſt in ſecundo Tuſculanarum; Etenim ſi orationes, quas nos multitudinis iudicio probari volebamus: (popularis eſt enim illa facultas, & effectus eloquentiæ eſt audientium approbatio) ſed ſi reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, niſi quod ſe imitari poſſe confiderent, &c. Scio eſſe locum quendam vbi ad Atticum ſcribens, cùm epiſtolam dixiſſet, ita reliquum orationis contexuit, quaſi literas dixiſſet, non epiſtolam. Sed nunc non venit in mentem. Inſpice diligenter locum illum ex Catone maiore, vbi citantur hi duo verſus Cæciliani:

Tum etiam in ſenecta hoc deputo miſerrimum,
Sentire ea ætate eſſe odioſum ſe alteri,

& vide, cum quo ea, quæ ſtatim ſubiungit, cohæreant: Iucundum potiùs, quàm odioſum. Neque enim hoc dicit. Miſerum eſt, ſentire, ſe iucundum potius, quàm odioſum: ſed hoc, ſi quis commodus ſenex ſit & humanus, cum iucundum potius eſſe, quàm odioſum. Quæ tamen ſententia, ſi verba tantùm ſpectes, effici nullo modo poteſt. Reuocabo te ad illos ipſos libros de Oratore. Ita igitur loquitur, in iocorum

tractatione. Ex eodem hoc vetus illud eſt, quod aiunt, Maluginenſem illum M. Scipionem, cùm ex centuria ſua renunciaret Accidinum conſulem, præcoq́; dixiſſet, Dic de L. Manlio: virum bonum, inquit, egregiumq́; ciuem eſſe arbitror. Vide quàm conueniat, Maluginenſem illum, cum verbo inquit: quod poſtea ſubiunxit. Eodem igitur modo cùm dixiſſet: etenim ceteræ ferè artes, & cætera: ita dixit poſtea, cuius terminus ſepta teneatur, quaſi non benedicere, dixiſſet, ſed ars benedicendi, quod orationis ἀκολουθία poſtulare videbatur. Habes verboſam & inſuauem epiſtolam, vt ſcriptam à properante, & occupato: etiamq́; vt tibi moleſtia duplicetur, mea manu ſcriptam: vt fortaſsis etiam in legendo aliquid tibi negotij futurum ſit. Gisbertus enim noſter, propterea quòd ei hodie ad fores herilis cubiculi aſsidendum eſt, vt ſtatis vicibus omnes cubicularij ſolent, operam mihi dare non potuit. A te peto, vt me ames: quod cùm facies, mutuo te facturum eſſe ſcito. Vale. ROMAE. *6. Kalend. Mart. M.D.LXV.*

EIDEM.

XXXIV.

AD *eas literas, quas à te amoris pleniſsimas nuper accepi, ſtatim reſpondiſſem, ſi otioſus fuiſſem, ſed eram occupatus in recognoſcendo volumine quodam orationum mearum, quod à me his ſuperioribus*

ribus diebus librarij extorſerunt verius quàm impetrârunt. Omninò enim conſtitueram nihil poſthac ſcribere. Sed me, vt conſilium mutarem, amicorum nimis bene de me ſentientium non cohortationes modò; ſed preces aſſiduæ coëgerunt. In eo igitur eram occupatus cùm accepi literas tuas: & ſimul cogitaui, ſi paulò ſerius reſponderem, damni nihil in mora fore. De loco illo Ciceronis non puto te dubitare, quin ſententia tua vera ſit. Nam vel id ipſum, quod ais videri poſſe obſtare magis etiam eam, ſi accuratè inſpicias, confirmat. Si quid aliud erit, de quo ſententiam meam cognoſcere cupias, ſcribito, non committam, vt quidquã à me, quod ego quidem praſtare poſsim, fruſtrà petas. Amo enim te vehementer, tum quòd multis nominibus dignisſimus es qui ameris, tum quòd ita me amas, vt inhumanitatis notam effugere non poſsim, niſi tibi in amore reſpondeam. Vale. ROMAE. *Prid. Idibus Aprilis de ipſo natali meo, quem tu mihi fauſtum ac felicem precare. M. D. L X X. Saluta mihi Gisbertum meum: etſi ei ſubiratus ſum: quòd quiddam à me ſibi in arcanis commiſſum continere non potuit. Veniam iſthuc, vt ſpero, menſe Maio proximo, & præſens ab eo pœnas repoſcam. Qui enim tantum triduum domi ipſius eſſe decreueram, vlciſcendi cauſſa, totos ſex dies manebo. Ad eum ſcribere nunc non licet per occupationes, propediem ſcribam.*

EIDEM.
XXXV.

NEMINI *aut mirabilius eſt aut moleſtius, quàm mihi, tamdiu differri aduentum ad vos meum. ſed neſcio quo modo ter iam contigit, vt cùm in viam dare me vellem, iamq; ſarcinulas componerem, ſubitò extiterit aliquid improuiſi atq; inopinati impedimenti. Itaq; nihil amplius ea de re vobis habeo polliceri. Niſi illud certè mihi excuti nullo modo poteſt, veniendum tamen, & quæ obſtant, omnia qualibet ratione ſuperatum iri; ſed* ἀργαλέον χρῆμα *alieno arbitrio viuere. Præcipuè ſi quis ei ſeruiat, qui pro ſuo commodo omnia aliorum incommoda non nauci faciat. Equidem manibus pedibusq; vt dicitur, omnia faciam, vt vobiſcum vnà eſſe poſſim ante Kalendas Iulias; ſed ſi id non potero, certè quidem menſe Septembri, ſi viuam, iſtic ero. Vos interea me, vt facitis, ambitis, & ad me ſcribetis, vbi commodum erit. Ego vos viciſſim amabo, de vobis ſæpiſſimè & cogitabo & loquar; ſi quid erit, quod veſtra cauſſa efficere poſſim, ſtudioſè atque amicè omnia procurabo. Vale.* ROMAE *9. Kalend. Iun. M. D. LXX. Marcello Veſtrio S. Qui etiam meo nomine, niſi moleſtum eſt, Paulum Æmilium Comenſem ſalutabit. Vereor ne ad te perlatæ non ſint literæ, quas ipſo meo nomine natali die ſcripſeram. Nulla enim in tuis earum mentio.*

EIDEM.

EIDEM.

XXXVI.

VALDE *tardi affecti ſunt tabellarij veſtri: qui quadrageſimo demũ die litteras huc iſtinc adferant. Idem mihi accidit haud ita pridem in litteris quibuſdam Gisberti Oddi, quæ cùm ſcriptæ ab eo eſſent de menſe Nouembri, perlatæ ad me ſunt ineunte Ianuario. Sed hoc tamen commodè, quòd hodiè potiſsimùm: vt qui dies vnus ex omnibus ſumma hilaritate ab omnibus traduci ſolet, eo potiſsimùm hilararer iucũdiſsimo ſermone litterarum tuarum, & recordatione amoris erga me tui; ſimulq; quoniam ab interpellatoribus nihil eſt periculi (ludis enim & ſpectaculis omnes hodie detinentur) vacui temporis ad reſpondẽdum aliquid haberem. Igitur de me meisq; ſtudiis iam cognoſſe te aliquid puto ex iis litteris, quas proximè ad Gisbertum dedi: ſatis enim ſcio earum te ſtatim participem factum. Terẽtianum illud, ſi ſit opus, ioci cauſſa dictũ eſt: quaſi euenire vllo modo poſsit, vt hoc quoq; facto opus ſit. Ergo ſi ſit opus, ſi quis à me id fieri poſtulet: ſi quis hoc ſibi à me officium tribui petat: ſi quis in eo me ſibi gratificari velit, ſi quid eueniat, vt publicè interſit eum laborem à me capi, &, ſi cogites, multa nos quoq; vulgò ita iocãtes dicimus. Quando ita iubes ſedebo, cũ tamen nemo iubeat. Honoris tui cauſſa ad prandium ibo, quaſi qui id facit, non ſua potiùs cauſſa faciat; hodie in*

prandio pulchrè tibi operam dedi, quaſi qui benè ac libenter veſcitur, non ſibi potius operam det quàm amico. Ex eodem genere eſt illud, ſi ſit opus, de quo ſatis iam multa. Albedo, latinum non eſt, non magis quàm Nigredo. Sed ita ſumus omnes, etiam qui paulò melius latinè loqui putamur, quàm vulgus ſolet. Dum confidimus, nos iam eam facultatem conſecutos, vt vel aliud agentes emendatè loquamur, multa inepta, & ne in pueris quidem ferenda effundimus. Iſti præcipuè delicati, qui omnia ſibi præter Ciceronem putere aiunt, qui ſi ſine Nizolio poſsint vnam aut alteram epiſtolam ſcribere, Germanos ſe eſſe Cicerones putant: qui Senecam contemnunt, Plinium irrident, Tacitum damnant: ad inferiorum verò tẽporum ſcriptores etiam nauſeant, qui me aut mirantur, aut miſerantur, aut irrident, quod ex Apuleio ipſo, aut Sidonio quædam petenda eſſe dicam ad vſum latini ſermonis: illi igitur ipſi ſæpe ita & loquuntur, & ſcribunt, vt non eos modò, quos ipſi tantoperè abiiciunt, quos præ ſe contemnunt; ſed eorum piſtores ac coquos multò latinius locutos fuiſſe conſtet. Ad omnia epiſtolæ tuæ capita reſponſum eſſe arbitror. Vale. III. Kalend. Martij. M. D. LXXI.

ROMAE. *quo ipſo die litteras tuas accepi, quibus adſcripta erat dies VII. Kalend. Febr.*

Ne me tam ſerò tibi reſpondiſſe mireris.

EIDEM.

EIDEM.

XXXVII.

POSTQVAM *ad te nuper ſcripſi de illo Terentiano, ſi ſit opus, venerunt mihi in mentem alia, quæ apertius confirmarent explicationem meam. Simile igitur eſt illud ex Adelphis.*

Tu inter eas reſtim ductans ſaltabis M. probe.
Et tu nobiſcum vna, ſi opus ſit.

Et illud Catulli ex epigrammate in Vettium.

Iſta cum lingua, ſi vſus veniat tibi, poſsis.

Sed nolo alterum verſum adſcribere, neq; puto eſſe opus. Quamuis igitur ſperabam ſententiam meam ita tibi probatam eſſe, vt nihil præterea argumentis opus foret; tamen ne hanc quidem ad te ſcribendi occaſionem prætermittendam putaui. Vale, & Gibertum mihi ſaluta, & ſi quos iſtic præterea nôſti amantes mei. ROMAE *Poſtrid. Non. Mart. M. D. LXXI.*

PETRVS IOANNES PERPINIANVS M. ANTONIO MVRETO S. P. D.

XXXVIII.

ONVS *Ætna grauius mihi videntur ſuſtinere, qui alteri fidem ſuam adſtrinxerunt: niſi*

eius,

eius, aut cui, aut pro quo ſpoponderunt, humanitate ſubleuentur. Scis, credo, quid velim. De verſibus illis in D. MARIAM Lauretanam, qui eos à te optabat, propter ſingularem exſpectationem elegantiæ & doctrinæ tuæ, is me vrgere non ceſſat. Ego, tametſi, inſcio & inconſulto te, me temerè recipiſſe intelligo; tamen hanc temeritatem in ſpondendo meam tua eximia, in re perficienda, humanitate compenſatum iri confido. Si quid poſſunt fontes & pomaria Tiburtia, ſi quid iſte ſeceſſus otij à quotidianis occupationibus tuis attulit, oro te atque obſecro, vt oſtendas, me nonnullum apud te gratiæ locum obtinere. Quædam tecum communicare cupiebam: ſed ea melius, vt ſpero, coràm, vbi ad nos redieris. Nam ſummus noſtræ Societatis magiſter ſtatuit, vt Romæ anno proximo manerem. Noſtri omnes te ſalutant. Vale. Ex vrbe XIIX. Kalend. Septembr. M. D. LXIV.

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. PETRO IOANNI PERPINIANO Societatis IESV.

XXXIX.

CVPIO *equidem & meam, & tuam fidem liberare: ſed mihi adhuc multa, ne id facere poſſem, obſtiterunt. Primùm quòd quem locum, quodq́ tempus otij, & quietis pleniſsimum putabam fore, in eo me & multa, & longiſsimè à ſtudiis meis abhorrẽtia negotia*

negotia occupatum, atque exercitatum habuerunt. Nam, vt cætera taceam, his paucis diebus bis mihi Romam eundum fuit; quod etſi leue videri poteſt, tamen eæ mihi profectiones octo amplius dies abſtulerunt. Deinde quòd multos iam & menſes, & annos intermiſi poëtica ſtudia, vt etiam ſi quid olim fuiſſet in me eius facultatis, quod ſanè aut nihil, aut pertenuè quiddam, & perexiguum fuit; effluxiſſe id tamen, & exaruiſſe neceſſe ſit. Poſtremò δεῖ γὰρ τ' ἀληθῆ λέγειν, *tardiorem me, ac timidiorem facit exſpectatio illa, quam de meis verſibus concitatam eſſe ſcribis. Scis enim quàm inutilis ea atq; aliena ſit placere cupientibus. Nam ſi illud à me poſtulatur; vt tuorum elegantiam æquem, à te ipſo mihi verſura faciunda fuerit. Vtut eſt, meditabor tamen propediem aliquid: ſed ſi me amas, quod quidem ita mihi perſpexiſſe videor, vt quin ita ſit dubitare non debeam, minue, obſecro, quantum potes iſtam exſpectationem: ac perſpice, vt ille amicus tuus, à me, tanquam à malo nomine, vt nummos, ita verſus, etiam ſi neq; optimæ notæ erunt, neque iuſti ponderis, æquo tamen animo accipiendos putet. Benè factum, quod te Societatis veſtræ magiſter Romæ retinendum iudicauit. Mihi crede, magnam moleſtiam cœpiſſem è diſceſſu tuo. Nunc ſpero fore, cùm iſtuc rediero, vt fruar tua ſuauiſsima, mihiq; optatiſsima conſuetudine, quam ego quanti faciam, ſpero te re ipſa aliquando cogniturum. Vale. Tibure* XVI. *Kalend. Sept. M. D. L* XIV.

PETRVS

PETRVS IOANNES PERPINIANVS M. ANTONIO MVRETO S. P. D.

XL.

TVVM *tandem reditum exſpectare non poſſum. Timeo namq; ne ſit ille tardior: mihi autē maturato eſt opus. Quónā, inquis, adeò feſtinas, vt pauculos hos dies exſpectare non poſsis? Nuſquam equidem; noli metuere, ne mutata Magiſtri noſtri ſententia, mihi ſit ex vrbe proficiſcendum, rem totā à principio audies. Præpoſitus iterum Rhetoricæ ſcholæ, à qua me ſolutum penitus ac liberum eſſe arbitrabar, de Præfecti noſtri ſententia ſtatui Ariſtotelis de arte dicendi libros explicare, vt ſi nihil tāti magiſtri ſubtilitate dignum in lucem potuero proferre, quod ita planè futurum eſſe video, certè conatus ipſe in re perdifficili, nonnihil ab auditoribus gratiæ, & beneuolentiæ conſequatur, ſummíque Philoſophi nomen apud omnes illuſtre, languidiora iuuenū ſtudia vehementiùs excitet ad diſcēdum. Multa igitur ita vt fit, legenti & meditanti mihi, quæ ad eorum librorum explicationem vſui fore viderentur, quædam occurrerunt, quæ meum animum ita dubium & incertū habent; vt non facilè ſit ſtatuere quid ſequar. De his tuam ſententiam exquirere decreueram, vbi rediſſes. Verùm, vt dixi, timeo, ne ſeriùs, quàm mihi eſt opus, reuertare. Quare agam tecum per litte-*

ras

ras abſens, quòd verbis præſens agere non poſſum, & quid ex te ſcire velim, paucis perſcribam. Non enim dubito, tametſi longè abes à libris, quin omni me dubitatione, nullo negotio ſis liberaturus: eò magis quòd de quibus ambigo, ea tibi iam dudũ quæſita, cogitata, tractata eſſe ſcio. Primum itaque velim cognoſcere, quid tibi videatur de partitione artis Ariſtoteleæ in III. libros: præteritum ne putes hoc opus, quod nemo Ariſtotelis eſſe negat, à Laërtio qui duorum tantùm librorum fecerit mentionem: an in numero librarios fuiſſe mendoſos: an in duas duntaxat partes totum illud quaſi corpus ab auctore diſtributum, ab aliis poſtea in tres fuiſſe diuiſum: num quidnam aliquando legeris apud antiquos Ariſtotelis interpretes, aut alios idoneos auctores, ex quo perſpici poſsit, quot in libros partitus ipſe fuerit hanc artem benè dicendi tam accuratè conſcriptam. Deinde περὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἀκροαματικῶν συγγραμμάτων *ecquid comperti habeas? Nam vt à Cicerone, Gellio, Plutarcho, Galeno, Ammonio, Simplicio diuiſionem hanc operum Ariſtoteleorum confirmantibus diſſentiam, nullo præſertim duce, nullo auctore, cuius nomen graue apud alios eſſe debeat, animum inducere non queo; argumenta contra ſentientium qua ratione refellam, non video. Cur enim in 1. libr.* Νικομαχείων, *libros de anima, quos ſubtilitatis plenos eſſe omnes confitentur,* ἐξωτερικοὺς *appellat? Cur hos ipſos de moribus libros ad Nicomachũ modò vocat* ἐξωτερικοὺς, *vt in 3.* πολιτικῶν *libr. modò*

ἀπὸ

ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν ſeiungit; cùm in ipſis τὰ ἐξωτερικὰ, veluti genere prorſus diuerſa, citet? cur τῶν ἀκροαματικῶν nulla vſquam mentio? Quid enim octo libri τῆς φυσιολογίας, περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως inſcripti ſunt, eam ego inſcriptionem idcirco Ariſtotelis ipſius non eſſe ſuſpicor: quod nuſquam illi ab eo libri hoc nomine citantur. Poſtremò doceri cupio, an Dialecticæ nomen ſic ab Ariſtotele aliquando vſurpetur, vt non τὴν τοπικὴν ſolùm, ſed totam omninò Logicam comprehendat. Alexander enim in proœmio τοπικῶν, tres tantùm tradit huius verbi ſignificationes: de hac verò vulgari notione, prorſus nihil. At mihi in hoc, quod ſubiiciam, loco, primi de Rhetorica libri, περὶ δὲ συλλογισμοῦ ὁμοίως ἅπαντος, τῆς Διαλεκτικῆς ἐστὶν ἰδεῖν, ἢ αὐτῆς ὅλης, ἢ μέρους τινὸς, nõ alia notio ei videtur eſſe ſubiecta. Nolim tibi eſſe moleſtior: His nunc ero contentus; ſi quid eſt aliud, de quo ſcire velim quid ſentias, id ad tuum in Vrbem reditum reſeruabo, ne iure queri poſſis, ne in otio quidem tibi licere eſſe otioſum. De verſibus, quos auidiſſimè exſpecto, næ tu prudentiſſimè feciſti, qui tandiu noſtros animos tenueris exſpectatione ſuſpenſos, vt tanquam poculum aquæ frigidæ longinqua ſiti exareſcentes, ſic nos illi multum cupientes, & diuturno deſiderio flagrantes inſolita quadam ſuauitate perfundant. Accipio tamen excuſationem, modò quàm citiſſimè, quod commodo tuo fiat, eos ad me mittas. Nam quòd vereris, vt exſpectationem de re concitatam poſſis explere, vide ne, dum modeſtus haberi ſtudes.

des, parũ de nobis amicè exiſtimare videaris. Quid enim? hîc tu nos intelligentiæ communis expertes eſſe putas, vt quantum à quoque ſperandum ſit, videre nequeamus? aut tam parum ſtudioſos tui, vt quemadmodum nobis ſatisfacias, vehementer ſit tibi laborandum? facis tu quidem, quod te decet; vt nihil à te, niſi ſumma induſtria elaboratum, atque perfectum exire patiaris: verùm, ſic habeto, tantam eſſe omnium noſtrûm erga te beneuolentiam, eam de ingenio, & doctrina tua exiſtimationem, vt ſi quid minus dignum tuo nomine editum à te fuiſſe videremus, id quod accidere nullo modo poſſe intelligo, ſed ſi quid à te elucubratum ſcriptorum tuorum diſsimile fortè legeremus, noluiſſe te potius tantum contendere, quantum poſſes, quàm quantum contendiſſes, efficere non potuiſſe crederemus.

M. ANTONIVS MVRETVS S. P. D. FRANCISCO BENTIO Societatis IESV.

XLI.

VTRAEQVE *litteræ tuæ mihi gratiſsimæ fuerunt: hæ poſteriores eò etiam gratiores, quod ſubdubitabam, ne ægrè tuliſſes, nihil à me ad illas Senenſes reſponſum eſſe, etſi videbar ſatis reſpondiſſe, cùm quæ petebas, ad me miſeram. Mihi enim vi-*

 detur

detur melius petenti reſpondere, qui ſilentio, facit quod rogatur, quàm qui verborum affatim rependit, rei nihil. Gaudeo te Peruſiam veniſſe, vnde opinor crebriùs à te litteras exſpectare potero. Cupio autem ſcire, quem potiſsimùm ſcriptorem explicandum ſuſceperis. Nam, ſi nihil aliud, exacuam induſtriam tuam: teq́ue fortaſsis ad locos quoſdam diligentius, quàm ab aliis ſolent, tractandos excitabo. Caue enim putes quidquam mihi accidere poſſe iucundius, quàm videre te τηλυγέτην, vt ita dicam, diſciplinæ meæ alumnum, florentem laudibus, & quotidie longius progredientem in ea via quam me tibi olim monſtrare memini. Et ſi tu quidem, vt à me diſceſsiſti, multò, quàm ego ſum meliores magiſtros nactus es. Sed quid tum? blandior mihi γεροντικῶς; & quia te olim neſcio quid docui, videor mihi te, quantus quantus es, aut potius quantus futurus es, produxiſſe. Sed vt hæc miſſa faciam, ſcin, tu me nuper à Pontifice iterum antiquo, vt ait Horatius, incluſum ludo? Cùm enim Cæſarius multorum iam ſtipendiorum veteranus miſsionem impetrâſſet, egerunt mecum primùm Cardinales, deinde etiam αὐτὸς ὁ ἀρχιερεὺς, vt eam prouinciam ſuſciperem. Multa argumenta allata ſunt, quæ me mouerent? ſed vnum ἄλυτον, καὶ ἄφυκτον, quod pro ducentis aureis annuis, quadringentos propoſuerunt. Homini autem egenti, & propter imminentem ſenectutem paulò ad rem attentiori, nullum medicamentum adhiberi potuit efficacius. Itaq́ue redibo iam ad veteres illos Congerrones meos Ciceronem, Hora-

Horatium, cæteros, & mihi quodammodò repueraſcere videbor. Tumultuantur tamen, qui ex me Pandectas audiebant, & negant ſe quenquam alium ferre poſſe: Plerique etiam niſi me habent, Iuriſprudentiæ ſe multam ſalutem dicturos eſſe profitentur; ipſi viderint. Ego ludibundus quadringentos illos quotannis in arcam, θεῷ θέλοντος, *concludam; vt ſit aliquando vnde otio frui poſsim. Beatum te, qui eam viuẽdi rationem ingreſſus es, vbi à talibus curis animus liber eſt. Noli tamen putare à meipſo hæc ita curari, vt angar:* Λαμβάνω τὰ διδόμενα, *& quia vſque huc paulò negligentior fui, ex illa negligentia ita aliquid detraho, vt nihil detraham ex hilaritate. Adoleſcentem, qui mihi litteras tuas reddidit, vidi perlibenter: & mihi, quantum ex vna collocutione exiſtimãdi poteſtas fuit, viſus eſt tua commendatione digniſsimus. Saluta mi ſi quos iſtic nôſti ſtudioſos mei. Vale mi Benti optime & ſuauiſsime, & me ama.* ROMAE. *V. Kalend. Sept. M. D. LXXII.*

GVILIELMVS CANTERVS M. ANTONIO MVRETO S. P. D.

XLII.

ETSI *ſatis audacter facere videor, vir doctiſsime, cùm te litteris meis interpello; quoniam tamen*

hunc libellum proximis his mēſibus edidi, putaui me non ſatis ex officio facturum, niſi cùm eundem ad te mitterem, tùm veniam à te rerum tuarum peterem. Etenim, cùm id, quo libellus noſter eſt exoratus maximè (Athenæi fragmentum dico) à te primùm in manus noſtras deuenerit, poſtquam tu id cum Aurato noſtro communicâras: nemini potius hoc totum, quidquid eſt mitti debuerat quàm tibi. Iam quòd ea fuerim audacia, vt rem à te κειμηλίου δίκην habitam publicare ſim auſus, non miraberis, ſi quanta debeat eſſe ſtudioſorum hominum inter ipſos rerum omnium communitas, tecum cogitâris. Huc acceſſit, quod non leuiter ſuſpicabar fore, vt alij, niſi ego prauertiſſem, eam gloriam, cuius ego te participem iure feci, ſibi ſolis eſſent prærepturi. Quanquam nihil magnoperè video, cur ea res gloriæ tuæ, quæ iam pridem eſt toto orbe clariſsima, multum addere ponderis potuerit. Quis eſt enim in omni quæ incolitur terra ita barbarus & omnis expers elegantiæ, vt Muretum non cognoſcat, amet, exoſculetur? Ego certè, ὁ τῶν λόγων ὅσον ὕπω γευσάμενος, tanti te, liberè vt loquar, facio, quanti haud ſcio an alium neminem. Sed, vt ad ipſum redeam libellum; in eo ſi fortè alici maiorem videbimur habuiſſe veritatis quàm hominum rationem, ſuggeret tibi, ſpero, memoria tua, qua vales plurimum, quid de veritate Socratem Plato ſenſiſſe tradiderit. Quid quod eam præbent optimæ litteræ ſuis cultoribus libertatem, vt in vtramque partem ſine periculo diſputare poſsint?

nec

nec enim hîc opus eſt τὸν περὶ ψυχῆς δραμεῖν. Quocirca, ſi hoc à te conſecutus fuero, vir doctiſsime, vt nihi huius libelli editione offenſum te ducas, non admodum timebo, ne quis de me conqueratur alius: ſperabo potius me, quod ille dicebat, ſine inuidia laudem deinceps inuenire, & amicos parare poſſe. Et quoniam non facilè fortàſsis me, qui ſim, agnoſces: velim tibi Aurati tui atque mei in mentem veniat, cuius ego conuictu, cùm tu ante annos duos in Galliam veniſſes, fruebar. Fruterij quoq; cum quo me aliquando, ſi non es oblitus, vidiſti. Si quid etiam dignaberis reſcribere (quanquam nos tantum boni nō meremur) ad Oporinum, vel Petrum Pernam Typographos Baſileenſes, litteras curabis. Benè vale, vir doctiſsime, & eum te à nobis haberi crede, vt quod aliquando de nobis Auratus, condiſcipulorum comparatione, ludens dicere ſolebat, id meritò tibi doctorum omnium reſpectu tribuamus, quid hoc? inquies. τὰ δ' ἄκρα κορυφοῦται τῷ Μουρήτῳ. FRANCOFVRTI *nundinis autumnalibus, anni M. D.* LXIV.

ALEXANDER IVSTINIANVS M. ANTONIO MVRETO
S. P. D.

XLIII.

TE *poſt tuum diſceſſum* VENETIIS *in febrim incidiſſe, agrè ſanè tuli, vt debui: idque ſtatim*

 meis

meis litteris ſignificâſſem: ſed præter morbum, tibi moleſtus eſſe nolui. Nam indies experior quàm moleſta ægrotantibus omnia penè eſſe ſoeant. Cæterùm, miteſcente iam morbo, nullum παραμυθικοῖς λόγοις in tam magno præſertim elatóque animo, aduerſum omnem fortunæ temeritatem mihi locum relinqui video: & fortaſſis, ipſo iam fugato, conualeſcenti gratulandum potius, aliquid ſerij ad te ſcriberem, niſi id mihi Medicorum legibus περὶ τῶν ἀνακομιζομένων interdictum ſcirem. Scribam aliâs, & quod toties recepi, tandem cumulatiſſimè præſtabo, præſertim cùm χρύσεα ἀντὶ χαλκείων à te ſperare liceat. Interim cura vt valeas, ego verò, & Ioannes Datianus noſter, valeamus, téque plurimum ſalutamus, & cùm primùm per valetudinem tuam licuerit à te litteras exſpectamus. Vale. VENETIIS. *Prid. Kalend. Octob. M. D. L*VIII.

EIDEM.

XLIV.

VETERIS *illius familiaritatis ac neceſſitudinis, quæ mihi maxima tecum olim Venetiis interceſſit, minimè te oblitum eſſe opinor, neque tot annorum ἀπροσηγορίᾳ, ex animo tuo noſtri memoriam effluxiſſe dubito. Plurimum ſanè momenti ad vulgaris cuiuſpiam amicitiæ diuturnitatem in aſſiduitate litterarum poſitum eſſe non diffiteor: mutu-*

am verò inter nos beneuolentiam, certo iudicio ſemel ſuſceptam, eam ipſam virtutem, quæ genuit, & continuiſſe & conſeruâſſe certò ſcio. Nam illam ſanè παροιμίαν, *quam Athenæus iure* μισανθρωποτάτην *appellat, ad cuius præſcriptum* τηλοῦ φίλοι ναίοντες, οὐκ εἰσὶ φίλοι, *tibi probari nequaquam credo, cùm amicitiam non locorum ſpatiis; ſed amicorum moribus metiendam eſſe non ignores. Quod ſi ad meam erga te beneuolentiam, acceſſionem quoque mearum litterarum à te deſiderari, mihi ſignificaueris, non ſolùm hoc officij genere tibi poſt hac ſatisfaciam, ſed etiam eius longo tempore à me prætermiſſi vſurâ cumulatiſſimè reddam. Quanti verò te faciam, quamq; tui ſim memor, teſtem habes Ioannem Biſſonerium, quem tibi cùm morum probitate, tum doctrina ſingulari conciliatum eſſe audio. Eum, mi Murete, ſic velim tua humanitate complectare, vt eà omnia, quæ in me, ſi Romæ eſſem, conferres, in eum conferas. Eſt enim mihi amiciſſimus tuique amantiſſimus, neq; te vnquam pœnitebit in eum beneficium contuliſſe. Experieris me hercle re ipſa & grati animi iuuenem, & commodorum memorem. Expectabo litteras tuas, quibus & me à te amari adhuc intelligam, & ſi quid Genuæ à me agi voles, certior fiam. Vale.* GENVAE.

VII. Kalend. April.

M. D. LXXV.

MARTINVS BELLIVICEIVS PANNONIVS M. ANTONIO Mureto S. P. D.

XLV.

IVVENIS *quidam natione Gallus, vir clariſſime, qui Roma huc venerat, ſcribendarum ad te litterarum anſam mihi præbuit: quarum quidem auctor, vel ſi ſæpius eas percurreris, vix tuo innoteſcet animo. Cùm enim menſe Martio te & Paulum Manutium Romæ ſalutârim, quid miri, ſi vſque ad hoc tempus in tanta temporis intercapedine, memoria tua, quæ grauiſsimis ſtudiis continuò fatigatur, exciderim? Hoc etſi perſuaſum habeo, non tamen dubito, quin facilè in tui memoriã redigar: præſertim ſi & album tuum, in quem nomen meũ relatum eſſe voluiſti, intueberis, & memineris quibus verbis Huberti Giphanij, Lucretij editionem collaudaueris: cùm adiiceres nihil eſſe quod non Giphanij cauſſa libenter faceres. Quare cùm tibi in mentem rediiſſe nomen meum exiſtimem, ad iuuenem illum reuertor à quo cùm quæſiſſem, quid rerum ageres, an quicquam de Plautina editione cogitares, quam nos iam dudum, & cæteri omnes, qui elegantiorum litterarum cupiditate tenentur, auidiſsimè expectant: à Philoſophia naturali ad ciuilem hanc noſtram Philoſophiam, quam tu ante aliquot annos, humanarum litterarum cauſſa, intermiſeras, te contuliſſe reſpondit.*

Qua

Qua in re cùm tuum factum vehementer probaui, tum ratus ſum, ad ſtudium iuris illuſtrandum, maximum adiumētum allatum iri, ſi tuum exemplum huius ætatis Iuriſconſulti imitarentur, quos & barbarorum interpretum inaniſsimas controuerſias toto animi impetu conſectari videmus; & omnes ſuum ſtudium ad calumnias litium, & ad turpem & inuidioſum quæſtum conferre. Sed quod Cuiatius & tu homines Galli in ſtudiis ſapientiæ conſecuti eſtis, id non ſine munere diuino vobis eueniſſe credo. Idem ſentire videtur Giphanius Cuiacio amiciſsimus, & tibi chariſsimus. In hac enim noſtra Academia Patauina ſuperioribus diebus fuit, atque de te ſæpius honorificè loquutus eſt, & nullo in ſermone libentius eum verſari vidi, quàm cùm de Plauto loqueretur, exiſtimans ſcilicet, quod res eſt, bene actum cum ſtudioſis literarum fore, ſi tam bonus latinitatis auctor tua diligentia, doctrina, opera nitidior & emendatior in lucem proferretur. Cupit ſanè eſſe in tua gratia, quam humanitate tua fretus, tuis verbis ei non ſolùm pollicitus ſum, ſed etiam ſpopondi. Itaq; non erit tuæ bonitatis committere, vt ſponſorem appellet, cùm ipſe facilè poſsis dependere. Vnum eſt quod à te contendendum mihi putem, vt duas orationes tuas ad me mittas: quarum altera de laudibus iuris ſtudij ſcripta abs te nuper eſt, altera in Collegio Pontificum habita. De Plauto fac promiſſa appareant. Diutiùs enim deberi politis & ingenioſis hominibus non poteſt. Et hercle tua maximè gloria agitur. Vale, &

 ſalue-

ſaluebis à Giphanio qui Venetiis apud Oratorē Regis Galliæ degit. PATAVIO. *Kal. Decemb. M.D.LXIV.*

M. ANTONIVS MVRETVS FRANCISCO TVRNONIO S. R. E. Epiſcopo Cardinali S. P. D.

XLVI.

SI tempus ad te ſcribendi vſque eò differre voluiſſem, Franciſce Turnoni, Cardinalis Ampliſſime, dum par à me aliqua tuis erga me plurimis maximisq; beneficiis reperiretur oratio; magnoperè mihi metuendum erat, ne & in eo quærendo, quod nunquam conſequi poſſem, inani ipſe me labore torquerem, & immodica ſilentij diuturnitate ſuſpicionem tibi aliquam anguſti & humilis animi, neque ſatis, quantum à quoque acciperet, ſentientis afferrem. Cùm igitur, diem aſſiduè ex die ducens, ſine dubio diutiùs, quàm par fuerat, reticuiſſem, planè obſtupefactus admiratione iſtius erga me tam prolixæ, tamque beneficæ voluntatis tuæ: confirmaui me tandem; & ad hæc pauca, quoquo modo poſſem, ſcribenda me contuli: quibus, quod tam multis, tamq; claris & illuſtribus ſignis, me, quamuis nihil prorſus tale promeritum, tibi tamen non vulgariter carum eſſe declaraueris gratias, quando nihil præterea neque tu expectare, neq; ego præſtare poſſum, tibi agerem immortales. Eſt omninò hæc tota gratiarum actio perpuſillum quiddam, perq; tenue: præſertim ſi comparetur

retur

retur cum magnitudine eorum beneficiorum, quibus tu me à te ornatum eſſe voluiſti: ſed eam tamen, cùm hæc ſcriberem, pro certo atq; explorato habebam, tibi non ingratam, neq; iniucundam fore: cùm, vt ſcis, ne Dei quidem bonorum omnium auctoris infinitam in nos beneficentiam vllo alio modo remuneremur. Officiorum viciſsitudo eas amicitias continet, quibus inter ſe eiuſdem ſortis homines, aut certè non admodum diſpares deuinciuntur: vobis, quos ſupra cæterorum conditionem euectos, in ipſo rerum humanarum faſtigio diuina prouidentia locauit, illud cum corporibus cœleſtibus commune eſt, quòd vt illa efficientiam quidem ſuam declarant in inferiora hæc, viresq; in ea exercent ſuas: ſed ab eis nihil viciſsim accipere, & vt Græci ſua lingua dicũt, pati queunt: ſic vos poteſtatis quidem copiarumq́; veſtrarum documenta, ſubleuandis inferioribus, datis: ipſi viciſsim quicquam ab eis, præter laudem ac prædicationem, teſtem grati ac memoris animi, percipere non poteſtis. Ago igitur tibi quàm maximas gratias Cardinalis clariſsime, humaniſsime, optime, agamq́; dum viuam, tibiq́; à ſummo huius vniuerſitatis effectore ac gubernatore Deo aſsiduis votis fauſta ac felicia omnia precabor: non quòd me dignũ exiſtimem, cuius vota ab eo attendantur: ſed quòd tu digniſsimus, pro cuius ſalute atq; incolumitate, etiam eorum, qui per ſe nullo numero habẽdi ſunt, preces non negligantur. Ita igitur faciam: conſeruabo diligenter memoriam eius humanitatis, qua tu me immerentem, talis

talis

talis tantusq́; vir, complexus es: vtq́; tuo de me ampliſsimo atq; honorificentiſsimo teſtimonio, quantum in me erit, reſpondeam, modis omnibus operam dabo. Illuſtriſsimo quidem Cardinali Ferrarienſi, ad quem tua potiſsimum auctoritate adductus, me, cùm primùm potero, conferam, commiſſurus non ſum, vt vnquam venire poſsit in mentem, quod fidem tuam in me recipiendo ſecutus ſit, pœnitere. Vale, 3. Non. Feb. M.D.LVII. PATAVIO.

EIDEM.

XLVII.

NON *puto vlla mihi excuſatione apud te vtendum eſſe, quod ad te rariùs ſcribam. Nam tum demùm peccare ipſe mihi viderer, ſi tanti me facerem, vt tibi, tanto viro, tantisq́; aſsiduè occupationibus impedito, frequenter literis meis obſtreperem, ideoq́; contineo me: &, cùm quotidie de te cogitem, votaq́;, vti debeo, pro tua ſalute atque incolumitate faciam, in ſcribendo ſum rarior, neq; vnquam id facio, niſi cùm aliquid accidit, vt, niſi ſcripſero, officio videar defuturus, quale eſt, quod me hoc tempore, vt ſcriberem, adduxit. Cùm enim nuper octo variarum lectionum libros edidiſſem: etſi ſatis intelligebam, eos leuiores eſſe, quàm vt tu, quem nihil niſi præclarum atq; eximium capit, vllam magnam voluptatem ex eorum lectione percipere poſſes: iudicaui tamen, omninò mihi faciendum eſſe, vt eorum exemplar vnum*

ad

ad te mitterem: neque dubitaui, quin tu eos libenter accepturus eſſes: vel quia mei ſunt, vel quia ſcripti ad eum, qui vt à te ſingulariter amatur, ita te ipſe admirabili, non amore ſolùm, ſed cultu medius fidius, atq; obſeruantia proſequitur. Vnum eſt, quod quanquam mihi conſcius ſum, me optimo animo feciſſe, tamen, quia fieri poteſt, vt confidentiùs in eo me geſſerim, quàm decebat: per illam & aliis & mihi inprimis perſpectam humanitatem tuam, mihi vt ignoſcas, etiam atq; etiam à te peto. Auſus enim ſum quodam ex eis libris loco nominare te: ac verſus etiam aliquot ponere, qui mihi in memoria hæſerant ex edyllio quod olim ad te miſi vnà cum tragœdia, quam de C. Cæſaris cæde factam in tuo nomine diuulgaueram. Quæ in re ſi quid à me peccatum eſt, (nihil enim debueram te inconſulto facere: præſertim cùm te Venetiis conueniſſem) peccatum eſt, incredibili quadam abundãtia amoris erga te mei: quàm vt æquo animo feras, omnibus à te precibus, atque omni obſecratione contendo. Etenim verè hoc dicam, nihil videtur eſſe ita difficile atq; arduum, in quo ego paratus non ſim voluntati & auctoritati tuæ morem gerere. Vnum eſt, in quo tibi, ne quid diſsimulem, non poſſem, niſi inuitiſsimus, obtemperare: ſi me iuberes tacere de tuis virtutibus, & continere in ſinu immortale illud gaudium, quo efferor, quia me tibi carum eſſe ſentio. Hac vna in re dum me mihi obſequi, & animo indulgere patiaris; quò minus aliud mihi quidlibet imponas oneris, non recuſo. Quod ſcribam, aliud nihil eſt, niſi

omnes hîc omnia tibi fauſta & proſpera precari, & gratulari aquis iſtis, quòd eas tibi ſalubres & fuiſſe & eſſe audiuimus. Vale.

CORNELIVS VALERIVS M. ANTONIO MVRETO S. P. D.

XLVIII.

VIDE, *quanta in te ſit humanitas, eruditiſſime Murete, & quæ opinio apud exteras gentes. Iuſtus Lipſius, familiaris & idem diſcipulus meus, literarum & antiquitatis cauſſa in Italiam proficiſci velle cœpit, petiit à me, amicis quibuſdam commendari; in primis autem contendit, vt ad te, cuius cognoſcendi & videndi ſtudio mirificè flagrat, literas ſibi darem. Ego autem etſi videbam putidum eſſe, me hominem fortaſſis ne fama quidem tibi cognitũ, literas ad te dare eiuſmodi præſertim quibus onus aliquod officij tibi imponerem, morem tamen geſſi adoleſcenti tam vehementer petenti, & voluntati eius obſequi volui potius, quàm aut naturæ aut pudori meo. Quod feci eò libentius, quòd non ad aliquem neſcio quem duris & aſperis moribus ſcribendum mihi viderẽ; ſed ad eum virum qui cum humanitatis ſtudiis & iis artibus omnibus quæ ingenuo homine dignæ ſunt, ſit perpolitus, abeſſe non poteſt, quin tùm in omnes, tùm præcipuè in earundem artium ſtudio-*

ſtudioſos propenſo animo ſit ac humano. Accedit ſimilitudo profeſsionis & ſtudiorum noſtrorum, nam & nos pro mediocritate ingenij noſtri, eloquentiæ & humaniorũ literarum ſtudia, voce & ſcriptis, quod in nobis eſt, in hac Belgica noſtra excitare conamur, & tu M. Antoni antea quidem in Gallia, nunc in illa Italiæ luce hæc ipſa ſtudia cum immortali tua laude & omnium gentium admiratione tractas. Quare non tàm quærenda mihi eſt excuſatio & prætextus pudoris mei, quod ſcripſerim, quàm gaudendum, oblatam mihi in amiciſsimi mei negotio facultatem ſcribendi ſimul & teſtificandi amoris mei. Sed veniã ad id quod caput eſt epiſtolæ meæ. Mitto ad te, Murete, hunc Iuſtum Lipſium, alumnum, vt dixi, diſciplinæ meæ, adoleſcentem ea probitate, modeſtia, ingenio, eruditione, iudicio, quãta teſtari poſſum equidem me in alio nullo, in iſta imbecillitate ætatis, adhuc eſſe expertum, tum verò, quod apud te plurimum valet, ſtudioſum antiquitatis & artium illarum quas tu amas, & in quibus maximè excellis, id eſt, optimarum. Caue autem exiſtimes me hæc ambitioſè & ſupra quàm res eſt, commendantium more, ſcribere: immò verò minus fortaſſe, quàm virtus & eruditio adoleſcentis merẽtur ſcribo, ne, dum eum laudo, videar nos ipſos inſtitutionemq; noſtrã velle extollere. Quamobrem rogo te, Murete mi, vel potius precibus omnibus oro atq; obteſtor, per communia ſtudia noſtra, per illum amorem, quo literas & literatos omnes proſequeris, adoleſcentem hunc omni ſtudio, amore,

bene-

beneuolentia tua complectare atq; deuincias. Et quoniam is honeſto quidem genere & optimis parentibus natus,ea tamen mediocritate fortunæ eſt,vt ſe in longinqua & extera regione difficulter ſuis facultatibus ſuſtentare poſsit,verecundè etiam hoc à te petam (vides quantum mihi ſumam) vt, ſi qua in re commendatione & opera tua iuuare eum potes, quod certè potes,ei vt ne deſis.Hoc quidem tibi ſpondeo & in me recipio, te, ſi quid ei accommodaueris, non minorem ex eo voluptatem percepturum, quàm nos vniuerſos. Impedior verecundia, ne pluribus verbis te rogem, illud tantùm dicam, quo in ſermone ſæpiſsimè mihi ſignificauit, eum penè non alia vlla de cauſſa in Italiam è tam longinquis regionibus veniſſe, quàm vt te inprimis tuiq; ſimiles eruditos viros videret et cognoſceret, quo erit æquius, eius laborem per te ex parte leuari, cui tu laboris cauſſa fuiſti. Quod ſi tu aut amicorum aut familiarium tuorum aliquem hîc habes,aut fortaſſe habiturus es, vtere eadem audacia & familiaritate apud me, qua ego tibi praiui: efficiam vt intelligas mihi ad benignè faciendum nec voluntatem deeſſe nec facultatem. Literæ hæ meæ ſi aliquod pondus apud te habebunt, dupliciter gaudeo: primùm enim Lipſio meo, cuj vehementer cupio, accommodauero; deinde mihi ad amicitiam tuam quaſi fores & aditum patefecero. Quo nihil mihi poteſt contingere optabilius. Vale. LOVANIO, *ante diem 14. Kalend. Septembrium.*

M. AN-

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. CORNELIO VALERIO.

XLIX.

REDIT ad te Lipſius tuus, & redit magno meo dolore. Ita enim me deuinxit ſibi, præſtantia ingenij & doctrinæ, integritate morum, ſuauitate ſermonis ac conſuetudinis ſuæ, vt, eo diſcedente, à memetipſo mihi auelli viderer. Felicem te Corneli, cuius ex diſciplina adoleſcens tam rari exempli prodiit. Equidem antea & magni faciebam te ex ſcriptis tuis, & amabam pro iudicio quod amantiſsimè de emendatis à me Terentij fabulis feceras. Nunc verò mihi crede, tanta acceſsio propter Lipſium facta eſt, & ad opinionem de te, & ad amorem erga te meum, nihil vt magis cupiam, quàm occaſionem mihi aliquam dari declarandi tibi re & factis, quanti apud me ſis, cuius rei ſi libebit periculum facere, quæſo te, ſi qui huc venient, quos tu ames, præcipueq́; qui habeant aliquid ſimile Lipſij, vt eos mihi potiſsimùm commendandos putes. Nam eadem opera & ego mihi videbor abs te beneficium accipere, & conabor efficere, vt ipſi quoque eo nomine aliquid ſe tibi aliquando debere fateantur. Vale. ROMAE 3. Non. April. M.D.LXX.

M. ANTONIO MVRETO NATHAN. CH. S. P. D.

L.

CVM 5.*Id.Octob.anno ab hinc quarto* ROMAM *ex Campania rediiſſem, poſtridie eius diei magna cum admiratione, te, Murete clariſsime, orantem audiui, coram Pio V. Pont. Max. cùm Chriſtianiſsimi Regis legatus, vſitata ſolemnitate, magnificè exciperetur. Ea ego oratione, etiam ſi iam antea, ex monumentis ſcriptorum tuorum, qualis eſſes cognouiſſem, ita ſum tamen admiratione tui inflammatus, vt ex omnibus, quos ego antea praſtantiſsimos exiſtimâſſem, tibi vni in Oratoria palmam deberi, certiſsimò mihi perſuaderẽ. Quin ſi animo tum obſequi licuiſſet, vnà cum illo exclamare veritus non fuiſſem:* ὢ σύνεσις. ὢ λόγοι. ὢ μνήμη. ὢ συνθήκη. μακάριος ὁ λέγειν οὕτω, μᾶλλον δὲ φρονεῖν οὕτω δυνάμενος. *Cùm autem id, eo quidem in loco, & in clariſsimorum virorum corona, me non deceret, illo ipſo die te adij, vt amorem tui ſanè ardentiſsimum, qui oratione tam excellẽti in animo iam inflammatus eſſet meo, apud te ipſum detegerem, & literis Caſelij noſtri, quas tunc mecum habebam, amicitiæ tuæ quaſi fores mihi aperirem. Accepiſti tum me, vt ſoles, humaniſsimo amplexu, & literis nondum lectis, notum me tibi eſſe, ex ſermone Caſelij, quem tecum ad oppidum Sancaſsianenſe paulò antè habuiſſet, oſtendebas. Id certè longè*

mihi fuit gratiſsimum, cœpiq́; vt antea doctrinam, & eloquẽtiam tuam admiratus fueram, ita hinc etiam virtutem & bonitatem tuam ſuſpicere, & exoſculari. Verùm illa congreſsio, fato quodam meo infelici, diuturna eſſe, firmasq́; radices agere non potuit. Senis enim cuiuſdam interuentu, vix dum inchoata collocutio noſtra, interrupta eſt: & ipſe etiam, propter comitum feſtinationem, & hyemem imminentem, celeriùs opinione, iſtinc ſum auulſus. Quod itaq; tum neceſsitate quadam impeditum eſt; quid vetat, quo minus idipſum literis reſtituamus? cuius quidem conſilij auctorem habui eundem illum qui me primus in animum tuum inſinuârit. Cum eo enim ego hîc in iiſdem literis & ſtudiis, in quibus tuæ quoq; incubrationes non parum nos adiuuant, viuo amantiſsimè. Quòd ſi ille, vt primò fuit, ita nunc quoque felix erit, tuamq́; mihi hoc modo beneuolentiam denuo conciliabit, quis me erit beatior? quis ipſo denique in animis hominum conglutinandis fortunatior? Ego certè Mureti notitiam & beneuolentiam omnibus Crœſi theſauris longè antepoſuero. Vale. ROSTOCHIO. *Kalend. April. Anno M. D. LXX.*

M. ANTONIVS MVRETVS AGAPETO GIDETO SVO S. P. D.

LI.

VERE *es, qui diceris: neq; quàm tu, ἀγαπητότερος quiſquam. Itaq; nihil mihi longius videtur,*

quam dum Romam redeam, te vt videam: tecum quotidie vt ſim: tibiq; vel proſim re aliqua, vel certè prodeſſe coner: vt voluntatem erga te meam vel declarem re ipſa, vel tibi ſaltem conatu probem: quorum hoc, ſi me tantùm reſpiciam, ſatis eſt: illud, quia te ex animo amo, multò optabilius mihi videtur. Et quãquam nihil mihi iucundius eſt, quàm abs te quã maximè amari: tamen, ita mihi eueniant quæ volo, vt, ſi mihi detur optio, malim, iuſtã tibi cauſſam eſſe, cur me ames, quàm abs te ſine vlla iuſta cauſſa amari: Agam cauſſam meam. Debes & tu talem amicũ magnificare, qui nihil à te aliud expetens, eò te tantum amat, quia dignum iudicat, qui ameris. Quod M. Antonium Bizonum potiſſimè delegiſti, ad quem itares, cui crederes, cui te in diſciplinam dares, vehementer te, mi Agapete, laudo, &, vt eum aſſecteris, ex eius ore pendeas, eius doctrinam auidiſſimè combibas, ſuadeo. Spero me iſtic fore ante Kalendas Septembres: &, vt ſim, operam dabo: eò magis, quia te videre diſcupio. De Macarano meo, qui mihi perpetuò ante oculos obuerſatur, quæſo, Agapete mi, ſi quid habes, quod me exhilaret, ſcribe. Viuere ipſe mihi non videor, donec vitam ipſius in tuto eſſe cognouero. Nolito ægrè ferre quod dicam. Illũ vnum plus amo, quàm te: &, ne hoc tibi durum videatur, te à me proximum habeo: illum æquè amo ac memetipſum. Vale. TIBVRE. *3. Non. Auguſti. M. D. LXXVII.*

EIDEM.

EIDEM.
LII.

VIx auſſus eſſem à te poſtulare, vt ad me Latinè ſcriberes: veritus ne id tibi oppidò difficile videretur. Quò mihi gratiores fuerunt eæ literæ quas à te Latinè ſcriptas nuper accepi: non illæ quidem omni ex parte emendatæ, multò tamen nitidiores & cultiores quàm credidiſſem. Itaq; bene te ſperare iubeo, neq; dubitare, quin aliquando, duce me, aliquam ſis huius quoq; generis facultatem conſecuturus. Aduentus huc tuus quàm mihi optatus ac iucundus futurus fuerit, nihil neceſſe eſt affirmare. Satis enim, vt opinor, nôſti magnitudinem amoris erga te mei, ſed ita multos hîc adoleſcẽtes, qui Roma venerunt, ægrotare video, vt veritus ſim, ne quid tibi iſta hoc tempore cœli commutatio periculi adferret. Ego ante nonum Kal. Septemb. ſpero fore vt non nihil remittant calores, tunc igitur, ſi Deus volet, excurram iſtuc, cupidus videndi tui: teq; ſtatim accerſi iubebo. Non habeo nunc ad manum ſuperiores illas tuas, in quibus neſcio quid quærebas de dominio directo & vtili, cuius tamen totius quæſtionis moleſtia facilè liberare ipſe te potes. Dominium enim directum & vtile, nuſquam à Iuriſconſultis, nuſquam ab Imperatoribus nominantur, ſed commenta ac ſomnia ſunt eorũ, qui obſcurando & ineptiis ſuis contaminando iura ciuili, ſibi ſe acuminis, & eruditionis laudem quæſituros

turos putârunt. Quod vſu capitur, fit pleno iure eius qui vſucepit. Qui tamen ſi poſtea id pro derelicto habeat, æquius eſt rem redire ad veterem dominum, ſi eam fortè recuperare ſtudeat, quàm adiudicari ei qui neq; vſucepit, & ſine titulo poſſidet. Datur igitur vindicatio veteri domino aduerſus eos qui pro poſſeſſoribus, vt dicitur, poſſident: æquitate quadam: qua fingit lex, eam rem nunquam vſucaptam fuiſſe. Nam cùm is qui vſuceperat, iure illo ſibi quæſito vti velle deſierit, prope pro eo eſt, ac ſi vſucapta non eſſet. Erat & aliud quiddam in iiſdem literis, de quo quærebas: ſed nunc non recordor. Huius generis literas, in quibus aliquid eſt, quod ad ſtudia tua pertineat, & ego libentius ſcribam, et tu maiore cum fructu leges. Heliconio, Antonio, fratribus tuis ſalutem. De Matthæo vehementer doleo, ſed gratum eſt quod ſcribis, ſpem eſſe, eum, ſine ope prætoris, in integrum reſtitutum iri. Horatio audio meliuſculè factum eſſe: quòd quàm mihi iucundum ſit, ipſe ſcis. Vale Agapete mi, meq; ama, vt facis. TIBVRI, *7. Idib. Auguſt. M. D. LXXVII.*

CONSTANTIVS BARGELLINVS EPISCOPVS REATINVS M. Antonio Mureto S. P. D.

LIII.

AFFICIOR *lætitia incredibili, quòd vt ex literis tuis accuratiſsimè ſcriptis intellexi, à nonnullis*

nullis Lutetiæ impreſſoribus vrgeris, vt epiſtolas tuas mittas, quas prælo ſubiiciant. Auguror enim ex eo, bonarum litterarum ſtudioſos multùm voluptatis, plurimùm etiam vtilitatis ad Latinam eloquentiam vel comparandam, vel augendam percepturos. Equidem etſi fateor in his politioribus literis, quæ ab humanitate nomen acceperunt, me nuperrimè non eſſe verſatum, grauiſsimis occupationibus abductum: Sed tamen, vt ſententiam meam dicam, neceſſe eſt. Nihil epiſtolis tuis elegantius, nihil eruditius, nihil vberius fieri poſſe exiſtimo, nihil, quod ad illam Ciceronis maieſtatem propius accedat. Atq; id antea teſtatum apud animum tuum reliquiſſem, niſi me verecundia mea à rei perſpicuæ teſtimonio non neceſſariò reuocâſſet, nunc, quando te amicis tua ſcripta flagitantibus inuitum gratificari intellexi, audaciæ notam ſubire malui, quàm in bonum publicum inofficioſus iudicari. Illa etiam non leuis coniectura ad id me valde impulit: his enim diebus, cùm ſchedas aliquot, quibus olim in arena mea vti conſueueram, euoluerem, nihil tale opinanti epiſtola tua in manus venit, quæ me, quòd amantiſsimè, & diſertiſsimè loqueretur, mirificè delectauit. Itaq; cùm eam ipſam veſperi inter alia ſcripta, quæ firent magis in promptu, retuliſſem, poſtridie mane ecce tuæ literæ, quibus epiſtolam poſtulabas; ſic admirantem ea cogitatio me excepit, vt illam exſtare Deus ſine dubio velit. Eius igitur exemplum mitto, teq́ue hortor, aut ſi pateris, rogo ac flagito, vt negotium conficias,

neue in aliud tempus reiicias. Quod ſcire cupis, an æquo animo laturus ſim, ſi quæ à me ſcriptæ ſunt literæ, unà cum tuis emittantur, vereor, mi Murete, ne quod aiunt κολοιὸς ἐν μούσαις. Ego profectò non tàm tuas admirari, quàm meas improbare ſoleo: tamen ubi, quóue pacto amicos ſub tuo nomine cohoneſtare poſsis, tui conſilij eſt, nec eſt cur aliorum ſententiam exquiras. Quod ſi tibi ſtatutum eſt, vt illæ horridulæ meæ literæ exeant, impones extremam manum. Sunt enim indiligenter ſcriptæ; quod res ipſa declarat, nec earum editionem aut probarem, aut paterer, niſi vt noſtra amicitia, in qua non minimum mihi ornamenti pono, omnibus eſſet nota, vehementer deſiderarem. Vale mi Murete, & de bonis literis optimè mereri, quando id vel vni tibi maximè licet, ne deſiſtas, ac BARGELLINO *tuo ad omnia vtere.*

EIDEM.

LIV.

ITA *diu iucundiſsimè viuam, mi* MVRETE, *vt allato nuncio de tua valetudine, quæ te in vitæ periculum vocaret, acerbam mihi vitam putabam. Equidem ita fui commotus, vt magis fortaſsis nemo, cuius præcipuum aliquod bonum repentè in diſcrimen eſſet adductum. Incredibilis eſt enim amor in te meus. Nihil eum extrinſecus accedens, nihil aduentitium peperit, ſed virtus, quæ eſt ipſa per ſe amabilis, cuiusq; omnia in te elucent ornamenta, & animi indu-*

inductio cum perpetuo quodam indicio meo conciliauit. Poſtea verò quùm te morbo leuatum eſſe cognoui, difficile dictu eſt, quanto gaudio penè exiluerim. Ex diuturna enim animi perturbatione ad aſpiciendam lucem nunc primùm mihi videor eſſe reuocatus. Qua quidem de re tibi magnoperè gratulor, etſi noſtra certè gratulatio omnibus, qui modò ſint & virtutis amantes, & humanitatis pietatisq́; non expertes, iure debet eſſe communis. Etenim quis te non amet, tanta probitate, virtute, humanitate, tam deniq; excellenti eruditione, atq; induſtria virum? cui ſalus tua æquè exoptanda non ſit, ac ſua? Eum profectò ferreum, & ab omni humanitate alienum eſſe dicam, nihil perſpectæ, ſpectatæq́; virtuti, nihil illuſtri grauiſsimi viri gloriæ dare haud temerè affirmârim, qui Muretum omni liberali doctrina politiſsimum diutiſsimè viuere non modò non expetat, ſed ab immortali Deo precibus ac votis non contendat. Maximam ex eo capio voluptatem, gaudeo, triumpho. Iam, vt ſpero, (id quod Deo optimo maximo acceptum referendum eſt) poteris Muſis tuis operam reddere: cum quibus quoq; præclarè actum putem, cùm omnes delicias, amores, omnia deniq; ornamenta, te incolumi recuperârint, iis omnibus carituræ, ſi te, quod Deus omen auertat, patronum, te ducem, infelici ipſarum fato morbi vis eripuiſſet. Quocirca mihi gratiſsimum feceris, ſi illis incolumitatem tuam meo nomine fueris gratulatus, atq; in earum clientelam me quàm diligentiſsimè commiſeris. Hæc hactenus.

mitto tibi nonnullas radiculas ex melle confectas conditaſq;, quales fert hæc regio. Exiguum, inquis, munus. At tibi maximè conſentaneum: è cuius lingua, quod Neſtori tribuit Homerus, melle dulcior fluit oratio. Habebit etiam meæ erga te beneuolentiæ ſignificationem, de qua etſi te pro tua humanitate non dubitare video, eam tamen & omnibus cognitam eſſe, & ſtudiis, officiiſq; quàm plurimis colere, & confirmare deſiderio. Quod ſi per tenuitatem meam aſſequi non potero, certè hanc voluntatis meæ propenſionem liberaliſsimè, vti ſoles, complectere. Inſerui valetudini: huic quantum ſtudij, diligẽtiæq; adhibueris, tantum te mihi, publicæq; vtilitati, cui conſulere glorioſum eſt, elargitum eſſe cognouero. REATE *ex ædibus noſtris. Non. Febr. M. D.* LXXVI.

M. ANTONIVS MVRETVS CONSTANTIO BARGELLINO EPISCOPO REATINO S. P. D.

LV.

NVNQVAM *putâſſem fore, non modò vt ex tuo, ſed vt ex cuiuſquam dolore voluptatem capere poſſem. Et tamen, ſi vera dicenda ſunt, fatear neceſſe eſt, iucundiſsimum mihi fuiſſe, quod ex litteris tuis intellexi, vehementer doluiſſe te, cùm primùm de inualetudine mea nuncius iſtuc allatus eſt. Dolor enim ille aliunde quàm ab eximio quodam amore er-*

ga me tuo, proficiſci non potuit; & mihi, ex quo te primùm vidi, atq; ex aliis plurimis audiui, qua tu eruditione ac virtute vir eſſes, nihil optatius fuit, quàm vt abs te amarer. Iam optabilium rerum ſigna atque argumenta omnia iucunda eſſe notum eſt. Incredibiliter igitur gauiſus ſum, Bargelline vir præſtantiſsime, tanti me à te fieri, vt & mirificum dolorem ſenſeris, cùm me grauiter ægrotare audiſti; & exhilaratus ſis, ſimul atque Dei beneficio, morbum depulſum eſſe cognôſti. Quanquam ego ipſe nondum ſatis conſtitui, vtrum mihi ſatius fuerit, ex huius vitæ miſeriis quàm primùm eripi, an diutiùs hîc manere. Certè enim, cùm omnes ſummo conſenſu Medici dictitarent, nullum prope amplius reliquam eſſe ſpem euadendi; ita me comparâram, atque ita animum compoſueram, vt neque angerer neque terrerer mortis, vt putabatur, imminentis metu: neque quidquam aliud à Deo peterem, quàm vt mecum miſericorditer ageret; condonaret errata anteactæ vitæ; neque pateretur me in illa ſeparatione animi à corpore, aut diutius, aut vehementiùs torqueri, quàm vires meæ ferre poſſent. Hoc ego tum vnum agitabam animo; hoc ex animo precabar; hoc cæteros quoq;, qui mihi aſſidebant, vt à Deo mihi impetrare conarentur, obſecrabam. Spero tamen, relictum eſſe me à Deo in hac vita, vt maculas ſuperiori ætate contractas, lachrymis deleam: tandemq; omiſsis & abiectis vitiorum illecebris, ſaltem iam ſenex eam viuẽdi rationem capeſſam, quã tenere à principio debuiſſem.

Atq;

Atq; à te, vir clariſsime, etiam atque etiam peto, vt me ad hoc animi mei propoſitum perſequendum, vt exemplo incitas, ita & monitis ac præceptis & fuſis pro me ad Deum precibus adiuuare digneris. Iucundiſsimum mihi fuit munus tuum. Nam radiculæ illæ non tantùm palato ſuaues ſunt, ſed etiam ad valetudinem meam valde accommodatæ. Mitto ad te, vt te pro opibus remunerer, librum vnum orationum mearum, & poëmata quædam, quæ ſpero te libenter lecturum eſſe, non quòd valdè bona ſint, ſed quòd mea. A te peto vti me, amare pergas: tibiq; pro certo perſuadeas te à me ita obſeruari, ac coli, vt paucos admodum habeas tui, quàm ego ſum, ſtudioſiores. Vale. Romæ. XIV. Kalend. Mart. M. D. LXXVI.

CONSTANTIVS BARGELLINVS EPISCOPVS REATINVS M. ANTONIO MVRETO S. P. D.

LVI.

AMAVI *te ſemper, mi* MVRETE, *ex quo primùm die cognitus es mihi, cùm te nunquam antea vidiſſem, commotus fama laudum tuarum, poſtea verò quam te de ſuperiori loco docentem audiui, ita tui ſtudio ſum incenſus, vt nullam amoris acceſsionem fieri poſſe putarem. Acceptis tuis litteris XIV. Kalend. Mart. datis, (fatear neceſſe eſt) ad ſummum*

mum amorē tantus cumulus acceſsit, quod fieri iam non poſſe arbitrabar, vt nunc denique videar amare, antea dilexiſſe. Nam ſi omni obſeruantia inſignes doctrina, & grauitate viros colere debemus, quanti fieri à meipſo debes, qui omni liberali doctrina ita ſis excultus, vt habeas paucos admodum pares, ſuperiorem verò neminem, cùm hæc ipſa ſint tibi cum tanta Chriſtiana pietate coniuncta? In qua quidem nemo ſapiens veras virtutes omnes ineſſe negabit, quibus nobis ipſi felicitatem comparamus: hanc vnam laudo, & admiror, & ante omnia expetendam eſſe cenſeo: hanc non modò Craſſi diuitiis, ſed omnibus etiam animi ornamentis, quæ humanis viribus pateant, antepono: hæc ipſa te olim mihi chariſsimum, longè iam chariorem reddidit. Hinc illa tua in periculoſiſsimo morbo fiducia modò concepta, non angebaris, non terrebaris mortis imminentis metu, ſed ad Deum optimum maximum toto animi impetu ferebaris, ſperans fore, vt eius beneficio, poſt has ærumnas, & calamitates, tandem beatiorem vitam conſequi poſſes. Hi ſunt nimirum animi fructus, nullius culpa, quæ Dei Gratiam diſcutiat, ſibi conſcij: qui cùm à corpore ſeparabitur, licet ſit periculis, ac terroribus vndiq; circumfuſus, nihil tamen benefactorum conſcientia fretus, timēdum arbitretur. Hoc oro non modò vt vtriq; noſtrûm, ſed cunctis ſalutari renatis aqua contingat. Quod autem dubitas vtrum ſatius tibi fuerit, ex huius vitæ miſeriis quàm primùm eripi, an diutius hîc manere, id, etſi eſt einſmodi, vt non

facilè

facilè explicari poſſit;tamen eſt quod Deo immortali gratias agamus incredibiles, qui tibi vitã, optabile ſuapte natura donum, prorogauit, bonarum artium cultoribus cõſuluerit, teq; ſine dubio ad maiorem laborum tuorum mercedem reſeruârit. Præclara enim iſta tua à Deo accepta dona ſi intelliges te ea conditione accepiſſe, vt cùm ea ad communẽ vtilitatem contuleris, reddere cum fœnore debeas, quis dubitet vberiora, ac præſtãtiora præmia tibi parata fore? Quare te hortor, ac ſi æquum eſt, rogo, vt habeas rationem valetudinis paulò diligentiùs, teq; in dies magis magiſq; confirmes, ſentiasq; in eo verti communẽ cauſſam, quam quidem, vt arbitror, nemo vnquam, qui ſaperet, non priuatis commodis antepoſuit. Ego verò etſi me exiguis omninò meritis adiutũ eſſe probè noui; tamen à Deo ſummoperè contẽdam, vt te incolumem diu ſeruet in vita, atq; ad eorum numerum adſcribat, quos antequã orbis conderetur, elegit. In quo quidẽ ſi minus gratia potero, gaudebo me tamen pietati, amicitiæq; debitum officium præſtitiſſe. Venio ad Orationum ac Poëmatum tuorum librum, quem ſanè legi libentiſſimè. Orationes habitæ de Philoſophia me delectârunt, quantum vix credas: omnes verò ea eloquẽtia, ac doctrina conſcriptas eſſe video, vt, quẽadmodum mea fert opinio, quã tamen ab amore falli non credam, ſumma vigeat eloquẽtia præſtanti cum eruditione coniuncta. Non verborum elegantiã, aut ſplendorem, non ſententiarum grauitatem deſideres. Quid eſt vel antiquitatis, vel hiſtoriæ, vel exemplo-

rum,

rum, quod non ita proferas, vt nihil ignorare videaris? Sed mirari ſatis non poſſum quàm venuſtè, quãtáque cum dignitate Theologicæ locis eas perſpergere conſueris; ita fit, vt & ſummum oratorem exprimãt, omníque ſcientiarum genere perpolitum redoleant. Quas equidem dum lego, etſi ἄφωνοι ſunt, crebrò tamen aures meæ præclara illa voce tua, qua prælegens in publicis gymnaſiis vteris, perſonare videntur. Poëmata mirum in modũ me cœperunt. Quid enim vel à diuturno ſtudio, vel à diuite vena proficiſci poteſt, quod non fueris conſecutus? & quidem tum illa proſunt, tum magnoperè delectant. Crebræ ſunt, & acutæ ſentẽtiæ; miros pietatis igniculos excitant; ſtilus quoq; ita rei conſentaneus, vt facilè quiuis intelligat te parem, eandemq́; in vtroque genere laudem aſſecutum. Quamobrem tibi cùm plurimũ debeo, tum verò quibus verbis gratias agam, non reperio. Sed caue ſuſpiceris me hoc auribus tuis dare. Nam etſi mirificè amicos colo; plus tamẽ veritati tribuo. Quod enim ita ſentio, idcirco meam de tuis ſententiam aperire non dubitaui. Vtinam aliquid eſſet in me ingenij, vt laudes tuas non detererem, ſed augerem. Scio id à modeſtia tua minimè poſtulari; malui tamen iudicium periclitari meum dicendo, quàm ſilentio rem non ſine ſuſpicione improbitatis præterire. Da operam vt valeas, atq; meipſum vnà cum vniuerſa familia mea ad omnia tua paratiſsimum eſſe confidas. REATE. *VI. Idib. April. M. D. LXXVI.*

AD

AD M. ANTONIVM MVRETVM.

LVI.

O Qui flos hominum politiorum es,
Quot ſunt, quotquot erunt, quot aut fuerunt,
Doctrinæ decus elegantioris,
Lumen Italiæ, MVRETE, ſalue.
Salue, & has aliquid puta eſſe nugas,
Quas mittit tibi maximo Poëtæ,
Longè peſſimus omnium Poëta.
Sic Caluus tenero auſus eſt Catullo,
Saturnalibus optimo dierum,
Dono mittere peſſimos Poëtas,
Quis is continuo die periret.
At tu, ni caueas, MVRETE, nugis
Iſtis, tam illepidis & inuenuſtis,
Plenis ruris & inficetiarum,
Non dies aliquot velut Catullus,
Sed totum male nauſeabis annum.

Iuſtus Lipſius.

M. ANTONIVS MVRETVS ALEXANDRO RIPARIO ſuo S. P. D.

LVIII.

LVIII.

DVLCES *litteræ tuæ, vt omnia quæ à te proficiſcuntur: etſi in eis multa peccaueras. Sed vt filioli balbutientes libẽter audiuntur à patribus, ſuntque eorum etiam ipſi errores voluptati; ſic mihi iſta tua in litteris infantia iucundiſſima eſt. Eas ipſas ad te remitto mea manu emendatas. Scis enim ita inter nos conueniſſe. Tu, mi Alexander dulciſſime ac ſuauiſſime, ſequere magno animo eam viam ad quam & tua te natura fert, & ego tibi hortator atq; impulſor fui. Magnam de te ſpem meo teſtimonio apud parentes tuos concitaui: quæ ne & eos & me fallat, omni tibi cura ac ſtudio prouidendum eſt. Vale. Nonis Iulij.* TIBVRE. *M. D.* LXX.

EIDEM.

LIX.

NE *priores litteræ tuæ ad te peruenirent,* CAROLI *incuria factum erat; cuius tu quoq; negligentiam nôſti. Nunc vnà cùm his meis vtraſque tuas accipies: ſimulq; hoc intelliges, quod tibi gratuleris; poſteriores multò meliores eſſe prioribus: vt, ſi ad iſtum modum pergas magna mihi ſpes ſit, te præclarè reſponſurum exſpectationi meæ. Vide igitur, ſi me amas, quod & facis, & facere certè debes; vt omnibus aliis rebus neglectis, quantum quidem valetudinis ratio patietur, vrgeas ſtudia tua: multa legas,*

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

multa ediſcas, multa audias, frequenter cum iis verſere, quorum familiaritate, ac conſuetudine melior, ac doctior fieri potes. Fac cogites grauiſsimam eſſe iacturam temporis: præcipuè autem iſta ætate qua tu nunc es, hora nulla tibi perire ſine magno diſpendio poteſt. Saluta mihi præceptorem tuum, cui meas ad te litteras oſtendas licet: Eas quidem quas tu ad me miſſurus es, nemini prorſus oſtendi volo: eas enim mihi gratiores faciunt ipſi errores tui. Vale mi dulciſsime Alexander. IV. Id. Iulij, M. D. LXX. TIBVRE. *Oblitus eram ſcribere, heri in mēſa iniectum eſſe ſermonem de comœdia: qua occaſione multa de te quoque dicta ſunt. Valde tibi tunc aures tinniuiſſe oportet. Omninò ſpero fore, vt huc tibi ad me veniendum ſit.*

EIDEM.

LX.

PERGE, *vt facis, mi* ALEXANDER, *amare litteras, eis te oblectare, in eis omnia & ſeria & ioca tua collocare. Non magnus labor, magno tibi olim honori futurus eſt. Iſta via, quam tu nunc ingrederis, multi humili & obſcuro loco orti ad ampliſsimas dignitates peruenerunt. Atque etiam ſi nulla eiuſmodi præmia litteris propoſita eſſent; ipſa tamē doctrina amanda eſt per ſe: neque quidquam in homine ingenuo turpius eſt ignoratione earū rerum, quarum*

rum ſcientia ſine litteris comparari non poteſt. Voluptas quæ ex turpibus capitur, celeriter tranſit; dolorem autem in animo diuturnum relinquit: at labor in rebus honeſtis collocatus, ipſe quidem effugit; memoriam autem ſui in animo relinquit plenam honeſtiſsimæ & ſolidiſsimæ voluptatis. Hoc cogita & vale. Poſtrid. Id. Iul. TIBVRE.

EIDEM.

ETSI *nihil erat quod ſcriberem, ac præterea mirum me quoddam ſcribendi odium tenebat: nolui tamen verberonem hunc meum ſine meis ad te litteris iſtuc venire. Amo te quotidie magis, quòd à te litterarum ſtudia eodem modo amari confido. Sed velim ad me diligenter ſcribas, quo te nunc ſcriptore oblectes, Cicerone, an Terentio, an quod malim vtroque? Dare etiam operam debes, vt in iis quæ ad me ſcribes, iis loquendi generibus vtare, quæ in illorum ſcriptis notaueris; vt ea ipſa res fidem mihi faciat diligentiæ in eis legendis tuæ. Vale.*

TIBVRE. *V. Kalend. Auguſt.*

M. D. LXX.

EIDEM.

LXII.

NEMO *eſt omnium ad quem libentiùs, quàm ad te ſcribam. Sum enim animo ac voluntate erga te planè paterna. Sed vix credas, quàm ſim in hoc ſeceſſu occupatus; quem tamen plerique omnes eſſe plenum otij putant, & quotidie quinas aut ſenas ab amicis litteras accipio, ad quas ſi reſpondere omnes velim, nil aliud agendum ſit. Gratum eſt mihi, quod applicuiſti te ad conſuetudinem P. Æmilij, & Horatij Macarani. Eorum enim vterque te & doctrina, & exemplo efficere meliorem poteſt. Tales ſectare: qui autem alio ingenio ſunt, eorum conſuetudinem quaſi peſtem aliquam vita. Ætati tuæ nihil diligentius prouidendum eſt, quàm quibus ſodalitatibus vtare. Neque ego ſeuerum eſſe te ac tetricum, omniqúe genere voluptatum inimicum volo. Hoc tantùm moneo, nō eas amicitias quærendas quæ dulciſsimæ videantur, ſed inducendum animum, vt quæ honeſtiſsimæ ſunt, eaſdem etiam dulciſsimas eſſe ac ſuauiſsimas putes. Mi Alexander etiam atque etiam vale.* TIBVRE. *V. Id. Auguſt. M. D. LXX.*

EIDEM.

LXIII.

VIDE

VIDE *quàm te amem, cùm à multis hodie litteras acceperim, nihil mihi prius faciendum eſſe duxi, quàm vt ad te potiſſimùm reſcriberem, caue putes, Alexander mi, ipſi te patri tuo chariorem eſſe quàm mihi. Ac ſi quæras, quæ cauſſa ſit huius erga te tanti amoris mei, ne viuam, ſi aliam adferre poſſum, quàm quòd videor mihi animaduertiſſe in te ingeniũ excellẽs, et, ſi tu volueris, ad omnia ſumma natũ. Sed tu hoc facito tecũ cogites: multas res eſſe ſuapte quidẽ natura bonas; ſed quæ culpa eorum qui illas poſſident, interdum peſſimæ ac pernicioſiſſimæ fiant. Bonæ ſunt opes, ſed ſi quis non rectè vtatur, malæ. Bonum forma; Sed id bonum multis exitio fuit. Ex eodem genere eſt ingenium: ſi rectè vtaris, nullum propè hominum generi dari poteſt maius, aut præſtabilius donum. Sed ſi ad bonum ingenium mala mens acceſſerit, itidem erit, vt gladius in manu furioſi. Quò erit melior & acutior, eò plus adferet mali. Ego autem te, Alexander, amo nunc, quia ingenio bono es; amare deſinam, ſi tu bono ingenio malè vti cœperis. Sed id ſpero non fore, teqúe bono ingenio benè vſurum eſſe confido, vel tuapte ſponte, vel quia videris mihi valdè amare amorem erga te meum: quem tueri ac conſeruare alia ratione nulla potes. Vale, & ſi me amas, virtutem ac litteras ama. Nulla in humanis rebus maiora bona ſunt. Iterum vale. Tibure. VIII. Kalen. Sept. M. D. Lxx.*

 EIDEM.

EIDEM.

LXIV.

ACCEPI *ternas tuas litteras: in poſtremis autem quædam erant ita negligenter ſcripta, vt facilè conſtaret, aliud egiſſe te, cùm illa ſcriberes. Oſtendam ea tibi, cùm iſtuc venero, & auriculam peruellam tibi; vt poſtea in ſcribendo attentior ſis, & ſaltem eos ſolœciſmos effugias, quos effugerẽt etiam pueruli, qui primis litteris imbuuntur. Noli tamen ex hac mea admonitione moleſtiam vllam capere. Non enim propterea volo quidquam de tua hilaritate detrahi, ſed ad diligentiam addi. Vale.* TIBVRE *IX. Kal. Octobr. M. D.* Lxx.

EIDEM.

LXV.

VERSICVLI, *quos ad me miſiſti, oſtendunt illi quidem, te, ſi ad Poëticam ingenium tuum contuliſſes, & bonos magiſtros nactus, in eo ſtudio perſtitiſſes, ad aliquam præſtantiam peruenire potuiſſe. Nam & numeroſi ſunt, & ſententias habent, neque inconcinnos, neq; ineleganter collocatas: & ipſum dicendi genus non abhorret à recto. Planéque ſperare poſſes, te aliquandò bonum Poëtam fire, ſi hoc agere velles. Sed maiora tibi propoſita ſunt, quæ, quantum*

potes,

potes, vrgeas, cenſeo: & ſubſiciuis horis veterum Poëtarum ſcripta manibus teras, non tam vt imiteris, quàm vt eis te oblectes; ſimulq́; aliquid ex eis aſsiduè, quod tibi vſui ſit, colligas. In ſcribendis verſibus tempus à te collocari, verum vt fatear, nolim. Malos verſus facere, turpe eſt: mediocres, inglorium: bonos difficilius, quàm vt præſtari poſsit ab iis, quibus aliud agendum eſt. Quid in tuis lima egeat, præſens præſentem monere poſſem: per litteras non æquè facilè poſſum. Rectéque ac verè mihi videtur Ouidius dixiſſe, emendandi laborem maiorem eſſe, quàm ſcribendi. Mihi hoc credas velim: me hodie non difficilius ad ſaltandum, quàm ad faciendos verſus adduci poſſe. Si quid erit ſerium, in quo meam operam deſideres, non deero: in his leuioribus, ſi quando de me cogitabis, peto à te, illud quoque cogites, non multò iuniorem eſſe me, quàm erat Horatius, cùm illa de ſe ſcriberet.

Nunc itaq; & verſus, & cætera ludicra pono. Vale. ROMAE. *Id. Febr. M. D.* LXVIII.

M. ANTONIVS MVRETVS
PAVLO SACRATO SVO
S. P. D.

LXVI

TANDEM *ad te remitto epiſtolas tuas: ne quo enim per aſsiduas occupationes, & per mo-*

leſtiſsimum oculorum dolorem, quo dies aliquot laboraui, citius licuit. Eæ ſi conquerentur, ſe à me paulò ſeuerius acceptas eſſe: recordari debebis, hoc ipſum à te mihi mandatum eſſe: vt ſi mollius ac lenius eas tractare voluiſſem, verendum mihi fuerit, ne tibi non ſatis obſequens viderer. Sed de his ſatis. Nunc exponam tibi totum illud negotium Polonicum: quando litteræ quas ad te, re adhuc recenti, ſcripſeram, perierunt. Stephanus Poloniæ Rex, qui & aliis regiis virtutibus ornatiſsimus eſt, & hoc ſuprà cæteros omnes Reges, qui multis ab hinc ſeculis vixerunt, eximium habet, quod & amat vnicè homines eruditos, & ipſe omni elegantis doctrinæ genere mirificè excultus eſt, miſerat in Italiam vnum è domeſticis ſuis, qui quaſi delectum quendam haberet præſtãtium doctrina virorum, eosq; opimis admodum propoſitis conditionibus, in Poloniam inuitaret, ad Academiam nouam, quam Rex, Cracouiæ inſtituere parabat. In mandatis autẽ regiis, quod ad alios quidem attinet, facta erat poteſtas ei qui huc venerat, optimũ quemq; & in docendo exercitatiſsimum deligendi: de tribus nominatim perſcriptum erat: de me, de Carolo Sigonio, & de Fuluio Vrſino. Ac mihi merces propoſita mille quingenti quotannis aurei nummi. Addebat Rex, ſi ſacris initiari vellem (nondum enim ſciebat me Sacerdotẽ eſſe) perfecturum ſe, quò mihi magis liberet manere in Polonia, vt intra breue tẽpus, honeſto aliquo Sacerdotio, ex quo non minus quingentos annuos aureos nummos caperem, cohoneſtarer. Ea de re vnus è

primoribus illius regni, Ioannes Zamoſcius qui nunc magnus regni Cancellarius eſt, literas ad me peramanter perque honorificè ſcriptas dedit. Commotus ſum non tam ipſius præmij magnitudine (etſi his quidem temporibus inuſitata) quam tanti regis tam propenſa ac benefica erga homines literarum ſtudiis deditos voluntate. Neq; me commouebat itineris difficultas: qui exploratum haberem, cùm lectica, vna cùm filiolo fratris mei, puero ſex annos nato, quem mecum illuc ducere cogitabam, ad fanum Lauretanum (eò enim, religionis ac pietatis cauſſa, iter facere decreueram) geſtatus eſſem; poſſe me ciſio Cracouiam vſq; commodiſsimè vehi. Et iam conuenerat, vt mihi Regis nomine ad iter conficiendum darentur trecenti aurei nummi, ad quos ego ducentos de meo præterea addere cogitabam. Iam mihi illud ſanctitatis & doctrinæ ſpecimen Stanislaus Cardinalis Varmienſis gratuitam habitationem in palatio quod Cracouiæ habet ampliſsimum offerebat. Multæ à ſummis viris literæ commendatitiæ in Germaniam & in Poloniam promiſſæ erant: vt cùm eò veniſſem, nunquam ferè in diuerſoria publica ingredi neceſſe haberem. Neq; verebar illam quæ in Polonia eſſe dicitur, inclementiam cœli aſperitatemq; frigoris. Sciebam illa omnia re multò minora eſſe quàm fama: & alioqui ſim ipſe quoq; natus in parte Galliæ maximè montoſa ac frigida. Quod autem quidam qui deterrere me cuperent, clamabant gentes illas feras ac barbaras eſſe; interdum mihi riſum, interdum ſtomachum

mouebant. Magna mihi, Sacrate, cum multis Germanis, magna cum permultis Polonis familiaritas, magnus vſus, magna neceſsitudo fuit. Semper eos expertus ſum bonos viros, rectos, ſimplices, apertos, humaniſsimos præterea; & prope omnes eo vitæ cultu, ac munditia, quæ ad elegantiam potius quàm ad vllam barbariem accederet. Nugæ iſtæ ſunt hominum eos qui adulari, & fallere, & aliud loqui, aliud cogitare neſciunt, barbaros vocantium. Vtinam nos eo modo barbari eſſemus. Vtri verò barbariores ſunt: nati in media Italia, quorum vix centeſimum quemque reperias, qui Latinè aut Græcè loqui ſciat, aut literas amet: an Germani, ac Poloni, quorum permulti, & earum linguarum vtramq; perfectiſsimè callent, & ita litteras ac liberales diſciplinas amant, vt in eis tempus omne conſumant? Olim illi fortaſsis, aſperi ac barbari fuerunt: hoc quidem ſeculo, vereor ne ad nos barbaries, ad illos cultus et ſplendor vitæ, & eruditio atque humanitas, mutatis ſedibus commigrârint. Itaque, vt verum tibi fatear, libentiſsimè eò commeâſſem, ſi nihil obſtitiſſet. Quicquid enim commodi mei cauſſa ab eis petebam, id omnes prolixè ac copiosè offerebant: vt iam conſtaret inter nos, ſine vllo negotio conuenturum eſſe. Quid quæris? Fidem eis dederam, venturum eſſe me ſi per ſummum Pontificem, cui ſeruio, & per Cardinalem Eſtenſem, cuius in clientela ac familia ſum, liceret: alioqui enim non poſſe me, niſi eorum permiſſu, de me ipſo quidquam tale polliceri. Putabam autem, neu-

trum

trum eorum hoc iniquo animo laturum: cùm Cardinalis quidem gratis me alat. Nullam enim ad rem, mea opera vtitur: ſummus autem Pontifex ingentem copiam habiturus eſſet eruditiſſimorum hominum, qui ſe in locum meum ſubſtitui poſtularent. Contrà tamen accidit, quàm putâram. Etenim cùm rumor de meo diſceſſu tota iam Vrbe peruulgatus eſſet, Conſeruatores populi .R.(is ſummus Magiſtratus eſt eorum qui hodie populi ſuffragiis deferuntur) ad Pontificem accedunt, cùm præſentes etiam adeſſent ij ex Cardinalibus, quibus ſtudiorum cura commiſſa eſt, remq́ꝫ ei exponunt: atq; ab eo ſupplices petunt, ne me abire patiatur: addunt multa de me, quæ malo te ex aliis cognoſcere. Pontifex benignè eos audit: bono animo eſſe iubet: ſe, quod opus foret, imperaturũ eſſe confirmat. Paucis pòſt diebus, per Ludouicum Caſtaneum Rupipozæum Chriſtianiſſimi Regis Oratorẽ, virum & claritate generis, & virtute, & eruditione præſtantem, iubet mihi denuntiari ne abeam: ſibi curæ fore, ne me, quòd auctoritati ſuæ paruiſſem, pœniteret. Reſpondi, nullam pecuniam mihi eſſe tanti, vt mihi quidquam placeret, quod Pontifici diſpliceret: & honorificum quidem mihi viſum eſſe, quod à tanto Rege vocarer: ſed multò honorificentius quòd & à Pontifice, & à tali Pontifice retinerer. Pontifex poſteà epiſtolam ad me miſit amantiſſimè ſcriptam, quâ ad ſtipendium quingentorum nummorum aureorum, quod iampridem capiebam, ſignificabat ſe ducentos præterea addidiſſe. Eodem tempore Matthæus

Conta-

Contarellus Pontificis Datarius vir & eximia quadam integritate vitæ, & ſingulari Romanarum rerum intelligentia inſignis, & mei, vt ſcis, amantiſſimus, certiorem me fecit, ſibi à Pontifice mandatum eſſe, vt mihi quamprimùm adtribueret & aſsignaret annuam trecentorum aureorum nummorum penſionem. Itaq; Rex tam longinquus effecit teſtimonio & indicio de me ſuo, vt ſanctiſsimi Pontificis liberalitate ad veteres fortunulas meas acceſſerint annui quingenti aurei nummi. Sed & Cardinalis Eſtenſis, ſimul atque iſtinc rediit, amplo me atq; honorifico munere donauit: quod ego eò magis prædicare geſtio, quòd ipſe tacere me iuſsit. Parendum tamen eſt, ne dum gratus haberi volo, me illi non ſatis morigerum præbeam. Sed & ego ſcribendo defeſſus ſum: & te ſuſpicor, cùm hæc tam verboſè ſcripta legeris, feſſum fore. Vale. ROMAE *Pridie Kalend. Maij. M.D. LXXVIII.*

M. ANTONIVS MVRETVS IACOBO CVIACIO I. C. S. P. D.

LXVII.

BIENNIVM *iam eſt, & eò amplius, Cuiaci V. C. cùm Lælius Vbaldinus, & Octauius Bandinus ſummo genere nati adoleſcentes, in Galliam ſe, ſtudiorum cauſſa, auctore potiſsimùm atque impulſore me contulerunt. Nam cùm ex me ipſorum propin-*

qui

qui quæſiiſſent, quid eis potiſsimùm faciendum eſſe, quáque ratione ipſorum ſtudiis optimè conſuli poſſe cenſerem: auctor eis fui vt Lutetiam primùm irent, ibiq́; ſe Græcarum literarũ & Philoſophiæ magiſtris recoquendos darent: deinde Ius ciuile, cuius ſtudio incenſi erant, neq; vſquam hodie niſi in Gallia, neq; in Gallia, niſi à Cuiacio, rectè ac verè diſci poſſe ſperarent. Ita igitur fecêre: & quòd meo conſilio paruerint ſibi magis magisq́; in dies gratulantur. Ego autem Cuiaci, ambitioſum fateor eſſe me: &, quod Thucidides ait, vnum hoc πάθος ſenij expers eſſe, verè ab eo dictum, demum experior. Quare cuperem, eos, qui mihi iam multum ſe debere agnoſcunt, quòd indicauerim ſibi iter ad fontem, debere etiam mihi, quòd à te, mea cauſſa, libenter viderētur, exciperenturq́; ea humanitate ac comitate, qua tu excipere omnes ingenuo ac liberali præditos ingenio ſoles. Sed vereor, ne mea iam ſera commendatio ſit: néue ipſi, quæ ſunt & morum & ingenij elegantia, ita te iam, hominẽ ὑπὸ τῶν τοιούτων εὐάλωτον, cœperint, vt nouæ commendationi nullus ſuperſit locus. Peto tamen à te, quantum me amas; & puto me à te non vulgariter amari; vt, ſiue aliquid eſt, quod addi ad tuã erga eos beneuolentiam poſsit, id mea cauſſa adiicias; ſiue ita iam eos amas, vt nulla fieri poſsit acceſsio; reperias ipſe tamen, atq; excogites aliquid, quod, commendatione mea adductus, eorum cauſſa feciſſe videaris. Ego te, Cuiaci, eximiè amo: & quantum in me eſt, excito horum hominum ingenia ad euoluẽdos libros

tuos

tuos, & ad cognoſcendam doctrinæ tuæ præſtantiam; te quoq; æquum eſt aliquid mea cauſſa facere. Maius autem facere nihil potes, quàm ſi his duobus adoleſcentibus oſtendas meam commẽdationem aliquid apud te valere. Vale. ROMAE. 7. *Kalend. Febr. M. D. LXXIX.*

IOANNES CASELIVS M. ANTONIO MVRETO S. D.

LXVIII.

EGO *verò quàm ſum importunus? Toties te interpello: ſiue hoc facit tuus in me animus: ſiue mea de te perſuaſio: ſiue hominum tui ſitis. Mihi enim quæuis harum cauſſa ſufficit ad excuſationem. Vt autem prætercam, quæ in nobis mutua eſſe lubens mihi perſuadeo; nemo eſt vel modicùm tinctus literis, quin & te magnifaciat, & ſi iſtuc proficiſcatur, audire vocem tuam, vultum contemplari, & humanitatem experiri velit. Vides quid dicturus ſim. Hi amici mei Ioannes Lubecius & Gallus Beccius Germani fama tui nominis permoti, & ipſi te ſalutare iampridem in animum induxerant. Quod cùm mihi mirificè placere intelligerent. vt qui te iam penitus perſpexiſſem: viſi ſunt à me epiſtolam hanc cupere, quam ipſi dedi breuem & incultam, vt vides. Hæc tamen munus ſuum obierit, ſi ipſis fores in ſermones tuos pateſecerit, quod haud dubiè ſiue illa etiam antequam*

tequam huc legendo proceſſeris, ſiue tua humanitas faciet. Si tamen hoc requiris præterea, cognoſces viros & virtute præditos, & literis probè excultos, & cùm omnium eruditorum; tùm tui obſeruantiſsimos. Quæ cùm in iis deprehendes, erunt tibi me quoque tacente commendatiſsimi; cui commendationi ſi fiet quædam quoque ex hiſce literis acceſsio; multo magis & ipſos & me tibi obligabis. Vale Murete clariſsime. FLORENTIA. *Kal. Martiis. Anno, M. D. LXVII.*

ANDREAS DVDITIVS M. ANTONIO MVRETO V. C. S. P. D.

LXIX.

PVDET *me ad te, virum eloquentiſsimum ſcribere. Neq; tamen impetrare à me ipſo poſſum, vt nullas potius, quàm eius generis, cuiuſmodi ſoleo exarare, literas ad te ſcribam. In quo tu, humaniſsime Murete, non quàm in ſcribendo ſim infans, ſed quàm ſtudioſus, quàm tui cupidus, ſpectare debes, magnum me hercule beneuolentiæ cum verecundia fuit certamen; ſed vicit tandem beneuolentia erga te mea, & ad ſcribendum me impulit. Neque verò nullos ſtimulos addidit ingens illa, perſpecta mihi & cognita ſuperiore anno humanitas tua; cùm ego te officij cauſſa adirem, qua tu me hominem tibi ignotum ita obſtrinxiſti, vt quibus plus, quàm tibi, debere*

debere me ſentiam, quàm pauciſsimos habeam. Admirabar equidem antea doctrinam, atq; incredibilem quandam in dicendo ſuauitatem tuam, ac ſummam in familiaritate, atq; amicitia tua gloriam ſtatuebam. Nunc verò, non id modò, ſed ex quo die te cognoui, ita te amare cœpi, vt illis, quibus tua conſuetudine frui datum eſt, demam inuidiam; illos ſolos felices eſſe ducam. Atq; vtinam hæc eadem & mihi felicitate frui liceret. Sed non licet; at quod licet facio, meumq́; incredibile hoc tui fruendi deſiderium leuo, frequentiſsimis, et honorificentiſsimis de te, deq́; excellenti tua doctrina ſermonibus. Ex quo enim ego te die cœpi diligere, omne ſtudium, omnem orationem meam, qualiſcunq; ea ſit, ad laudem, & tui nominis gloriam contuli. Quod ſanè non eò dico, quòd meis ſermonibus, & prædicatione quidquã ad tuam famam putem acceßiſſe, (neq; enim tam ſum à ratione alienus, vt facibus ſolem illuminari poſſe credam) ſed vt, quanti te faciam, quàm obſeruem, quanta beneuolentia complectar, intelligas. Quod tibi perſuaſum eſſe ita cupio, vt nihil optem magis. Audio te habere paratos quoſdam annotationum libros, quos in manus hominum emittas; quos equidem quales exſpecto, futuros auguror, hoc eſt, omni doctrina eleganti refertos. Quid enim aliud à tali, tantóque viro exſpectari queat? Peto abs te, vt cuius generis id totum ſit, ad me perſcribas, &, quæ tua eſt humanitas, ſi quid iam eſt à Typographo deſcriptum, ad me mittas. Nam planè non fero deſiderium legendi eius libri.

libri. Superioribus annis, cùm Lutetiæ Pariſiorum, magna tua cum laude, & omnium admiratione Philoſophiam ita doceres, vt non minus ſententiarum grauitatem, quàm verborum elegantiam, dicendiq́; artificium homines admirarētur, audio te quiddam in quintum Ariſtotelis ἠθικῶν Νικομαχείων *librum ſcripſiſſe, quem ego librum iam ab aliquot annis legere diſcupio, pergratum igitur feceris, ſi etiam hunc mihi literis tuis adiunctum miſeris. Vale mi optime, atq; eruditiſsime Murete, & meæ libertati ignoſce, ac hominem tui ſtudioſiſsimū, cupidiſsimumq́; mutuo ama.* PATAVIO. *6. Id. Maij. M. D. LIX.*

PETRVS MORINVS M. ANTONIO MVRETO S. P. D.

LXX.

CVM Theologum Græcum prædicatione incitatus tua admirari cœpiſſem, isq́; huc veniſſet, cùm ego diſcipulo meo fortè operam darem, permoleſtè tuli, eam me conueniendi hominis doctiſsimi atq; humaniſsimi poteſtatem per imprudentiam amiſiſſe. Et quo dolorem meum deſideriumq́; tanti viri lenirem, & aliquid earum literarum elicerem, quibus inprimis delector, ſcripſi ad eum, mandauique ei, cui literas dederam, vt ſtudioſè percontaretur, vbinam eſſes, vt valeres, quid ageres. Is te ibi eſſe renunciauit, ſe veritum eſſe tecum loqui, & propter redeundi feſti-

nationem exſpectare non potuiſſe, dum eſſet commodum. A te ſummo ſtudio peto, mi Murete, vt de rebus, de literis, de conſiliis tuis ad me ſcribas; Amiotúmne conueneris, & quid ei gratum feceris de Plutarcho, de Victorino: hic ſi etiam in manibus, an iam diuulgaris: conſiliúmne ſit ſacros & eccleſiaſticos reliquos Scriptores ſtudio & opera ſimili adiuuare, atque Victorinum. Iam enim leuiores literæ, παιδιαὶ tibi ſunt: σπουδὴ καὶ διαγωγὴ, ſanctiores. Tu illà αὐτοσχεδιάζεις. Ad hæc verò, matura iam ætate, animum ſtudiumqúe tuum contuliſti. In quibus te iam arbitror, vt ait Theognis, τὰ μὲν μῶσθαι, τὰ δὲ δεικνύναι, ἄλλα δὲ ποιεῖν. Velim item, teq́; id etiam atq; etiam oro, ſi quando erit otium, ſi quid homini amiciſſimo & obſeruantiſſimo tui cogitationum tuarum impartiendum putas, perſcribas ad me, quid de his miſerrimis temporibus ſentias, quibus ἐκ τῶν νεωτερισμῶν, ἐκ τοῦ κινεῖν τὰ ἀκίνητα καὶ τὰ μὴ νῦν γε καὶ χθές ζῶντα, in hanc pernicioſiſſimam στασιωτείαν & ἀναρχίαν incidimus. Græcum Theologum meis verbis plurimùm iube ſaluere. Vale. CANTILII. A. D. 4. Kalend. Septembr.

IDEM M. ANTONIO MVRETO VIRO OPTIMO AC DOCTISSIMO, ET homini amiciſsimo S. P. D.

LXXI.

PRO-

PROXIMÆ *congreſſionis noſtræ grata iucundaq́; recordatio facit, vt ſermonis vel nõ neceſſarij occaſionem & facultatem etiã abſens quæram. Atq; hoc vel ſingularis humanitas tua, vel noſtra coniunctio, mutuaq́; beneuolentia patitur, vel requirit potius, vt nullo ſcribendi argumento; inter nos tamen per literas nonnunquam colloquamur. Tu quidem, quæ mihi epiſtolæ materia prope vna fuerat, vt res meas curæ tuæ bonitatiq́; committerem, & commendarem, eam mihi ſingularibus tuis in me ſtudiis, & eximia liberalitate præripuiſti. Nam cùm antea ſemper rationibus meis per te conſultũ eſſe voluiſti; tum nuper in hac prouincia, quam te potiſſimùm auctore ſuſcepi, ſic dediſti operam, vt ea mihi quàm honeſtiſſima & quàm fructuoſiſſima eſſet; vt ſi de fratre laborares tuo (etſi me quidem fratris loco ſemper habuiſti) nec diligentiùs à te, nec amantiùs agi potuerit. Quo in munere cùm non ſolùm rem meam, officium, famam agi viderem; ſed etiam exiſtimationem & gratiam tuam; effeci quantum potui, vt id in me iudicij, te haud temerè contuliſſe homines exiſtimare poſſent. Atq; in eo negotio, quod tuo hortatu ſuſceperam, eò maiorem curam & diligentiam mihi adhibendam eſſe conſtitui, quòd in eo gerendo me intelligerem auctoritati & voluntati tuæ inſeruire. In quo, vt corã tibi ſignificaui, gratiam ab hominibus ineundam mihi duxi eſſe, τῷ, κατὰ τὸν νέον Ὀδυσσέα, χεῖρα ἔχειν ἐργάτιν· γλῶσσα γὰρ ἐνεργὸς modò in opere, reliquis temporibus ceſſationi ſuæ veniam ſperauit*

*datum iri, καὶ εὐγνωμόνων ἀνθρώπων τεύξεσθαι: quod vtiam ne me fefellerit; confido quidem certè. Hoc verò docendi officium cùm conſilij & moniti tui memor ſtuderem in honerem adducere, proceſsit quidem: ſed tamen hominibus valde repugnantibus. Itaque ἀποταγὴν meditor. Tu, vt ſpero, conficies, πᾶν δὲ τέλος ἐν τῶν ἔργων. Ego te illud tuum honeſtiſsimum otium ad Eccleſię hiſtoriam literis tuis illuſtrandam conferre, aimq́ tibi, quod de Baſilio Magno Gregorius ſcripſit Theologus, λόγους τὸ πάρεργον εἶναι, mirabiliter lętor. Viuent ſcripta tua in ęterna hominum memoria, & valebunt ad ſanciendam & ſtabiliendam veterem perpetuamq́ Eccleſię diſciplinam, & eos homines errore prauisq́ opinionibus liberandos, οἵτινες, ὡς ὁ ἡμέτερος ἔφη ἀπόστολος, τοῖς θείοις οὐχ ὁσίως ἐπὶ τὰ θεῖα χρῶνται, διὰ τῆς σοφίας τοῦ θεοῦ, τὸ θεῖον ἐκβάλλειν πειρώμενοι σέβας. Peto à te, vt Niceto, quas ad eum ſcribo literas, reddendas cures, eiusq́ voluntatē tibi quàm maximè ad me tuendum & augendum adiungas. Si quid tu ad me literarum, vt & opto & ſpero, quod ad Iulianum Granuccium Medicum miſeris, is ad me perferendum curaturum ſe eſt pollicitus. Vale. P*OLI. *Poſtridie Non.* M.D.LXVII.

MORINVS EIDEM.

LXXII.

CVM *exſpectarem, dum aliquod ſerium argumentum haberem ad te ſcribendi, literę à Niceto*

ceto venerunt comitatæ tuis, ibi ego agnita manu mihi chariſſima, teneri non potui, quin vel nulla materia, aliquid tamen exararem, & apud te, qui huiuſmodi negotium perbellè deuorare ſoles, πεϱιαυτολογίᾳ ineptirem. Ex hoc, mi Murete, tam diuturno literarum mearum ſilentio intelligere potuiſti, quàm otio & præter conſuetudinem nihil agendo langueſcerem; in qua tamen deſidia narro tibi quid mihi optatiſſimum & iucundiſſimum nec opinanti contigerit. Ædes hîc ſacra eſt D. Virgini dicata, eius ædis cuſtos et præſes, ſenex optimus ac religioſiſſimus, cœtum habet virorum ſumma nobilitate, & humanitate præditorum domi ſua, quæ diuinæ iuncta eſt. Quo ex numero cùm apud Archiepiſcopum eſſet vir ſingulari virtute, doctrina, probitate, in eumq́ ego caſu incidiſſem. Quid tu, inquit, in hac ſolitudine conſeneſcis? & ſimul me humaniſſimè inuitauit, vt ſecum apud eum, quem dixi, æditimum, ſi quando liberet, eſſe vellem. Ego eius ſtudium & liberalitatem ſecutus, pauculis pòſt diebus cùm me eò, quò vocarat, contuliſſem, hominem offendi cum illo ſanctiſſimo ſene Gregorij Theologi ſcripta ſtudioſè legentem. Adiunxi me vel auditorem, vel interpretandi arbitrum perlibenter, dedi me vtriq; alterum etiam aſſiduè in Repub. verſantem, & ſtudioſum rhetoricorum Ariſtotelis, ac Demoſthenis orationum, vt potui, adiuui. Hi etiam viri humaniſſimi & probiſſimi aliquid eſſe credunt, Gregorium nulla meditatione interpretari, cuius ego librum, tuum lectitando, detriueram:

& Demoſthenem explicari ab homine Manutij, Mureti talium virorum diſcipulo mirantur: vt mihi, (fatendum eſt enim, præſertim apud te) paulò iam beatior eſſe videar, & hæc noſtra ſtudia non adeò contemnenda ducam. Nunc nobis Magnus ille frater Gregorij eſt in manibus, vt ab ambobus eruditione, ſanctimonia, gloria, Germanis, communia & intelligendi & bene viuendi præcepta ducantur. Tantum eſt, cuius te participem fieri, & mea cauſſa lætari cupiebam. Ab Archiepiſcopo quidem ita liberaliter & à principio ſum acceptus, & quotidie tractor, vt quid illuſtriſſimo Cardinali Sirleto debeam, quid etiam vobis, qui me ei commendâſtis non ſolùm ſcribendo, ſed ne cogitando quidem aſſequi poſſim. Vtor inprimis familiaritate Vicarij: qui Iuriſdictionem exercens ſibi demandatam, & diiudicandis controuerſiis operam nauans, mihi ſæpiſſimè, negotiorum moleſtia preſſus, gratulatur, qui rationem cum muſis humanioribus & ſanctioribus literis habeam; dum ipſe, litibus & turbis impicatus, horridas interpretum Iuris chartas nō ſine ſtomacho peruolutat. A quibus etiam, ſi quando rogem vtendas, me deterret, nec à veterum Iuriſconſultorum, quos ſæpiuſculè in manus ſumo, vſu diſcedere patitur, nec quicquam proficio, quod dicam conſecuturum me, cùm illa deguſtâro, vt ipſi & Archiepiſcopo in conſilio eſſe poſſim: otium hoc tuear, & nôrim fortunas meas, qui politiorum & elegantiorum literarum ſtudio incultis ſordidisq́ caruerim. Hoc idem ambo hi

mei

mei συμφιλόλογοι dictitant. Qui quidem ſe ſuaq́; omnia liberaliter mihi detulerunt, & ,niſi meas copias viderent, vti cogerent ſuis, habent συμμελετητὴν rebus neceſſariis inſtructum, non ſumptuoſum, non grauem amicis; & tamen aliquid à ſe ſumere voluerunt, qui hanc mediocritatem interea tueor. De epiſtolis, mi Murete, maximam habeo gratiam: iis vtar, ſi opus erit, id eſt, ſi Mediolanum proficiſcar. Nondum enim quicquam certi conſilij cepi, ac minimum vnũ me hîc menſem etiam commoraturum puto. Vale. GENVAE. *poſt. Id. Ian. M.D.LXIX.*

HVB. GIPHANIVS M. ANTONIO MVRETO S. D.

LXXIII.

ETSI *de tua liberalitate atq́; facilitate multa ſæpe in Gallia Auratum, Fruterium, & Canterum prædicantes audiui; atque adeò ipſe viderem doctrinã tam egregiam ſingulari humanitate iunctam eſſe debere: nunquam tamẽ, qui meus eſt pudor, imperare mihi potui, vt, nulla accepta occaſione, mea ſponte ad te mihi viam aditumq́; munirem. Nunc eam nactus percommodam, nihil prius habui, quàm vt ſtudium in te meum, & quo ab ineunte ætate te ob ſcripta & magnas Dei in te collatas ingenij dotes, licet ignotus, colui, amorem literis ad te datis teſtarer. Nam Berzenicaus iuuenis Hungarus, amicus*

meus, Roma nuper huc reuerſus, cùm tuos de me, minimè licet idoneo, humaniſſimos ſermones commemoràſſet: facilè impulit, vt has ad te literas darem. Ego, mi doctiſſime Murete, non is ſum, de quo tam præclarè ſentire & exiſtimare debeas. Dedi quidem ſemper operam, vt cum Iuriſprudentia noſtra, encyclia & humanitatis ſtudia coniungerem: ſed ſentio & agnoſco eam eſſe ingenij imbecillitatem, vt in vtroq; (quando ad Iuris ſcientiam Philoſophiam neceſſariam eſſe non ignoras) ſatis mihi reſpondere votòque meo non poſſim. Et ſunt tamen ſubciſiua quædam, quæ ſuauiſſimè illi humanitati non poſſum, quin adſignem. Hinc ea in Lucretium perpuſilla, hinc & in Gellium quædam iam diu paramus: quanquam poſt tam malè acceptum Pariſiis à Lambino Lucretium noſtrum, aut me potius, haud ſcio an quicquam in eo genere nauare debeam. Mirificè tamen Gellium expolitum cuperē. Sperabam poſſe me hìc, quod in Gallia non potui, hìc integrum aliquod idq; peruetuſtum eius exemplum nanciſci. Sed nihil dum reperire potui. Vtinā tu, hac in re nos iuuare velis. Nam quin poſſis, non dubito, in tanta librorum veterum, quos Romæ eſſe audio copia. Ad ſolos 7. priores libros vetuſtum, hoc eſt, in quo & diphthongi ſint pleraq; integræ, & græca, exemplum requiro. Nam reliquos ad vetuſtiſſimum collatos & emendatos habeo. Ecce autē meam libertatē, ne dicam impudentiam, qui in primo familiaritatis, vt ita dicam, veſtibulo & aditu onus etiam imponere tibi nō ſim veritus. Sed hoc tua huma-

humanitati partim vt tribuas, deinde et ſtudiis communibus vt des, rogo. Neq; verò ignoras teneras etiam familiaritates, officiis vtrinq; maximè ali & augeri. Quod reliquum eſt, te oro, vt eorum loco numeroq; me eſſe velis ac patiaris, qui te & colere & obſeruare ob ſingularem tuam eruditionem conſueuerunt. Quibus ego rebus, etſi aliis facilè concedo; fide tamẽ, diligentia, ſummoq; in te ſtudio ne minimùm quidem cedere ſum paratus. Vale & ſalue. Si quid reſcribes, facilè poteris, ad ædes Legati Regij. Salutat te Alfonſus Delbenius, VENETIIS.

HVBERTVS GIPHANIVS EIDEM.

LXXIV.

NE ME *putes, clariſſime Murete, vel obliuione tui, vel grauiore culpa tardiùs ad te reſcribere; quem cùm aliàs & ante hac ſemper, tùm poſt litteras illas ad me tuas omnis liberalitatis pleniſſimas, amare & in oculis ferre ſoleo. Longinqua, mihi crede, peregrinatio culpam omnem ſuſtinet, Domum igitur, hoc eſt, Venetias, tandem aliquando reuerſo, nihil prius mihi faciendum putaui, quàm vt humaniſſimis tuis litteris reſponderem. Quibus vt* ὁμηρικῶς *reſpondeam, ſcito illuſtriſſimo Legato noſtro gratiſſimam accidiſſe voluntatem illam tuam, qua mu-*

nus aliquod illi oſtendis. Quod ſi ille grauioribus rebus diſtrictus, exigere non curauerit; ego tamen vrgere & flagitare pergam, ne tamen noſtros ſenſus ignores, ſi forte hoc tibi vtile ad eam rem futurum putas, multus eſt in Ariſtotele, eoque inprimis delectatur; maximè Phyſiologo. Quod equidem ſæpe miror, cæteroqui omnia tua illi pergrata eſſe & fore, tibi confirmo. De ſtudio in acquirendo Gellij exemplari gratias tibi agam, cùm erit commodum; nunc quàm poſſum habeo maximam. Intellexi poſtea ab iis qui Romæ ſuperioribus menſibus Fuluium Vrſinum, de quo litteris meminiſti, ſalutârunt, habere illum Gellium ſatis antiquum, etſi non integrum: vidiſſe namq; ſe illum apud Fuluiũ mihi confirmârunt. Quare etiam atq; etiam à te peto & quæſo, mi Murete, vt mihi librum illum ab Fuluio homine, vt audio, perfacili, tibiq; amiciſſimo ad paucos dies nobis impetres: eumq; commodè compoſitum & inuolutum vel tabellario Veneto, aut amico notoq;, ſi qui certus occurret, des huc perferendum. Dabo operam, vt paucis poſt diebus ad te iſtuc referatur. Nam de fide mea ne dubites, tuam tibi prudẽtiam & conſtantiam teſtor, qui & apud quẽ virum agã, memineris, & ipſe me in amicitiam iam ſuſceperis. De fructu & vtilitatibus, quæ ex hoc ſcriptore, mea opera, exſpectanda ſint, etſi pudor multa polliceri me vetat; quædam tamen hîc apponam, ex quibus tu coniector hac in re ſolertiſſimus, coniecturam de reliquo capere poſſis.

Libr. X. cap. XV. initiò: item caſus multiplices, legendum

gendum ex vetere libro puto, item caſtus multiplices. Quid caſtus, apud Nonium & Feſtum. Minuebatur, in fine. Eodem cap. legendum cum ſtrue atq; ferto, & mox arborem felicem, & quod in rica, ex vetere libro: etſi in vetere erat, IN RITA, *de rica Feſtus, & de ferto. Cap. XXI. Ælius illo. Legendum ex veteri codice, L. Ælius Stilo, & mox. Quod extremum, inquit, dicebatur, dici nouiſſimum cœptum vulgo. Cap. XXV. rumices, trifaces, de vtroq; teli genere Faſtus. Cap. XXIV. Sicut priſtini & priſtinè: legendum, præfiſcini & præfiſcinè. Et mox. Sacerdotes populi R. cùm condicunt. Libr. XII. cap. I. Non partitionem ſolam, tanquam ille. Accipe quoque verſus pulcherrimos Ennij lib. XII. cap. IV. ita emendatos ex libro vetere.*

Hace locutus vocat qui cum benè ſæpè libenter
Menſam ſermonesq; ſuos, rerumq; ſuarum
Comiter impertit, magnam cùm laſſus diei
Partem fuiſſet de ſummis rebus gerundis
Conſilio, endo foro lato, ſanctoq; ſenatu,
Cui res audacter magnas paruasq; iocumq;
Eloqueret, & cuncta malus quæ & bona dicta
Euomeret, ſi qui vellet tutoq; locaret.
Quo cum multa volupia gaudia clamq; palamq;
Ingenium, cui nulla malum ſententia ſuadet,
Vt faceret facinus leuis, haud malus, doctus, fide-
Suauis homo, facũdus, ſuo cõtentus, beatus, (lis,
Scitus, ſecũda loquens in tẽpore, cõmodus verbũ
Paucum, multa tenens antiqua ſepulta vetuſtas

Qu

Quæ facit & mores veteresq́ nouosq́ tenentem
Multorum veterum leges, Diuûmq́ hominumq́
Prudentem,qui dicta loquiue tacereue poſſet.

Et mox, L. Ælium Stilonem. Et lib. XVI. cap. IX. verſus Lucilij ita legendi ex veteri codice.

Illud opus durum, vt Setinum acceſſimus finem.
Αἰγίλιπτοι montes, Ætnæ omnes aſperi Athones.

Eiuſdemmodi complura adferre poſſem, adeoq́ vellem, niſi illa iam nimia eſſe vererer. Videbis igitur, humaniſſime Murete, an expoliendum mihi ſcriptorem illum putes; hoc eſt, adiuuandum me in Fuluij libro impetrando. In Cæſare ſimilem operam poſui: quod ipſum pronuper in epiſtola ad lectorem Lucretio præfixa ſumus teſtati. Verùm ab Lambino poſtea ita verberati: &, quia à iure paulum temporis lociq́ nobis, vt ita dicam, ſubciditur, omniáque quàm accuratiſſimè ſine librorum veterum copia expoliri nequeunt: tardiùs fortaſſe quàm debueram, certè, quàm putâram, Cæſarem tamen breui, Deo volente, daturus ſum adiecta explanatione modica: gratum, vt ſpero, opus Celtis noſtris, ſeu Tranſalpicis futurum: tua illa epiſtola (eò namq́ redeundum eſt) mirificè recreatus, atq́ adeò munitus aduerſus furores illos Dionyſiacos; quem iam audio libellum illum, qui vulgò Æmilius Probus, à me certiſſimis rationibus in Lucretium plurimis in locis Cornelius Nepos dicitur, de illuſtribus imperatoribus Græcis, explanationibus longiſſimis, vt ſolet, oneratum in lucem edidiſſe: in quo libello, ſi, quemadmodum in Ci-

cerone, omnia illa quæ in collectaneis Lucretianis emendata propoſui, ſumpſit, ſibiq; arrogauit: veniam mihi viros eruditos daturos ſpero, ſi, manu iniecta, illa, quæ mea legitimis documentis oſtendero, aſſeram & vindicem, incuſſo plagiario pudore, quando aliud non licet. Vale, doctiſſime & humaniſſime Murete. Venetiis. Idib. Auguſt. M. D. LXIX.

HVBERTVS GIPHANIVS EIDEM.

LXXV.

QVIA *Tibure Romam te iam reuerſum puto, auctore etiam Teſſerano noſtro, qui tuam in me ſingularem voluntatem prædicauit, tertium ad te ſcribo de Gellio: teq; etiam atq; etiam oro, vt à doctiſſimo Fuluio librum illum auferas, quem vel ad paucos dies huc mittas, vel quod commodius fortaſſe erit, cum editione aliqua comparandum des, non totum, ſed id duntaxat quod in eo exemplo reperietur ad VII. primo libros eius ſcriptoris. Caue enim putes, mi Murete, nullum ſcriptorem mendoſiorem reperiri poſſe. Ex poſterioribus libris cùm poßim adferre loca innumerabilia, tum proximè quædam indicaui. Quo argumento commotus, non dubito, quin priores ſimili malo laborent; præſertim qui iam periculum, & in his fecerim, adiutus nonnihil à libris quibuſdam ſed minimè vetuſtis. Verbi gratia libro primo*

mo cap. VII. expauiduſq́ Demoſtenes auertit iter: in vetere codice reperi, auertitur; hinc legendum fortaſſe auertit, inducto iter, vt Plato in Phæd. καὶ ἅμα διακρύσας, μεταστρεφόμενος ἀπῄει. *& cap. XX. quales ſunt fermè metæ triangulæ quas, ſic ſcilicet legendum, cap. XXVI. Conuertit ad me, ſic vetus liber. Et libro ſecundo capite VIII. Sic in actionibus ciuilibus auctor ludari dicitur, & capite ſeptimo aut pro reo Catilina aliquo, aut Tibullo, aut P. Clodio. De Tubullo, ſæpè hic. Habeo emendationes aliquot in Epiſt. Cicer. famil. quas Manutius (eum explanationes ſcribere, ex filio eius, qui iam pridem hinc Aſulæ abeſt, cognoui) ſi me mittere ad ſe volet, mittã quàm primùm, ſed tua fide & auctoritate. Nam Manutium etſi virum doctiſſimum eſſe ſcio, & filio Aldo ſum vſus perquam familiariter; temerè tamen meis non nimis acutis emendatiunculis interpellare, ipſe non auſim. Vale mi humaniſſime & doctiſſime Domine.* VENETIIS *VI. Kalend. Decemb. M. D.* LXIX.

HVB. GIPHANIVS MVRETO S. P.

LXXVI.

MAGNAM *tibi gratiam habeo, Murete humaniſſime, qui laborem eum ipſe ceperis, quo nemo id melius præſtare poſſit, téque rogo, vt, quod facis, reliqua item deſcripta vſq; ad libr. IX. quæ qui-*

dem

dem reperies, mittere velis. Valdè gaudebam de Tubulo libro ſecundo, capite ſeptimo, ibi; Catilina aliquo aut Tubulo. Nam ex clariſſimi Pinelli libro, minimè tamẽ vetuſto, in quo ita erat, aliquo aut cubãt, aut iam pridem, Tubulo conieceram, quod an ad te praſcripſerim, dubito. Sambucus certè ad quem ea de re ſcripſeram, nuper ita reſcripſit. De Tubulo coniectura non diſplicet: cùm facilis ſit lapſus de Tu in Bi. nam de Tubulo qui palam ob rem iudicandam, pecuniam accepiſſet, condemnato, viro improbiſſimo, Cicer. 2. de finibus, 3. de natura Deorum, & pro Scauro meminit. In fragmentis orationis pro Scauro hac Ciceronis verba: Si me hercule iudices pro L. Tubulo, dicerẽ, quem vnum ex omni memoria ſceleratiſſimum et audaciſſimum fuiſſe accepimus, et catera. Ea inquam verba huic loco inprimis cõueniunt. Exiſtimo in veteri codice veſtro, cap. 1. lib. 1. deſiderari. Scio namq; varietatem aliquam reperiri in aliis, atq; adeò in primis verſibus. In cap. XIII. lib. I. Scripſi ad magiſtrum ἀρχιτέκτωνα molis Athenienſium. In veteri codice quodam vidi, ad magiſtratum Gracum more Athenienſium. Ex quibus verbis mendum odoratus, legendum putabam ad ἀρχιτέκτωνα Athenienſium. Hoc igitur conſideres velim. Deinde an eodem libro cap. XXIIII. pro, Orchio traditus theſauro, non ſit ſcriptum, Orciuo; & libro 2. capite X. Fauiſſe, duobus S S, an vno S, exaratum ſit. De nomine ſcriptoris etſi ipſe dubito. Nam ea quoque re in Lucretio infinitè illum voco

ſcripto-

MVRETVS GIPHANIO S.

LXXVII.

TVM *demùm non recuſabo, quin te mihi aliquid debere fatearis, mi Giphani, cùm tua cauſſa laborem aliquem cepero. Quæ enim vſq; huc à te oratus feci, non magis cauſſa tua feci, quàm mea. Nihil eſt enim quod libentius faciam, cùm quid vacui temporis datur, quàm vt libros peruulgatos cum veteribus cõferam. Nondum poſſum ad te mittere quod reliquum eſt, iis occupationibus, quæ tibi quoque ipſi non ignotæ ſunt, impeditus. Contuli loca, quæ notaueras: & admiratus ſum hominis impudentiam: quam tamen in memetipſo iam pridẽ expertus eram. Non enim tantùm, cùm multa à me accepta pro ſuis publicaſſet, vltrò conqueſtus eſt, ſua ſibi à me ſubrepta eſſe; ſed etiam (vide, quæſo te, inauditum improbitatis genus) cùm admonitus eſſet à me de locis quibuſdã Horatianis; quos ita ſtultè interpretatus fuerat, vt omnibus eruditis debere ludibrium videretur; non eſt veritus dicere ac ſcribere, eam ipſam ſententiam, à qua ipſe monitu meo diſceſſerat, meam fuiſſe; meq; vt illius auctorẽ, exagitare iiſdem illis argumentis, quæ à me acceperat. Quid eiuſmodi homini facias, aut quid ad tam inſignem impudentiam addi poſſe arbitrêre? Sed benè, quod non in me vnũ eo modo iniurius fuit. Reperiet alios minùs iniuriæ patientes, quàm ego ſum.*

Fortaſsis ne ipſe quidẽ tacitè hoc tuliſſem calidus iuuenta. Nunc vix credas, quàm mihi à toto illo controuerſandi genere abhorreat animus. Tu quoque, ſi me audis, non nimis acriter eum inſectabere. Vlciſcẽtur hominem mores ſui. Vale. Romæ. Id. Ian.

HVB. GIPHANIVS MVRETO S.

LXXVIII.

PAVLO *tardiùs reſcribo, quod de auctoris nomine quæ requiris denuò mihi conquirenda fuerint. Quæ etſi olim Brugas ad Guidonẽ Laurinum diligenter collecta perſcripſeram, cùm & ille de Carſania aliisq; id genus conditionibus monuiſſet; nunc tamen in ſchedis, quas huc mecum attuli, reperire non potui. Petendi igitur hinc inde libri, quos ferè nullos hîc habeo. Sed de Lambino* φεῦ τῆς ἀναιδείας, *in quem vt omnia pulchrè conueniant, accipe & aliud eius ſtratagema. Cùm Lutetiæ Thyrſum, non Lucretianum illum, ſed ſuum in me quatere inſtituiſſet, (ego interim domi virgam tam pueriliter peccato minitabar) prima concione dixit cum Belgis omnibus familiaritatem ſibi eſſe, me vnum ſibi malè cupere: protulitq; duodecim ferè Belgarum nomina, qui tum ibi agerent ſtudiorum cauſſa. Multi ex his, admirati hanc pubicã teſtationem & citationem quòd illum ne ſalutâſſent quidem vnquam; me autem vterentur*

rentur familiariſsimè. Imò eo ipſo tempore epigrammata in illum partim proſcripſiſſent, ad me accurrerunt, & acumen Lambini, arteſquè eius oratorias mihi expoſuerunt. Mirantibus omnibus vnde eorum nomina collegiſſet, interuenit mox eius conuictor, Bruxellenſis, qui ſcrupulum illum nobis exemit. Se namque rogatum & coactum fuiſſe Lambino petenti domi ea aliquot Belgarum nomina dictare, cauſſæ ignarum. Atq; ita res in riſum abiit. De Agellio quæ adferam, te rogo, vt accuratè perpendas: quæ ſi tibi probabuntur, fac vt ratione aliqua adfirmes. Contuli igitur manu ſcriptos ſeptem. Louanij Buslidianum antiquũ ſatis, ſed minimè integrũ; alterum Cuiacij, in quo decẽ libri poſteriores, item bonum: tertium Mæmianum, clariſsimi ſenatoris Henrici Mæmij, eiuſdem bonitatis ac magnitudinis; duo præterea erãt Pinellini; quos tamen, quia minimè eſſent vetuſti non libuit totos cõferre, vt neq; RHEDINGERI vnum, iuuenis nobiliſsimi Germani. Septimus quem Lutetiæ diligentiſsimè cõtuli, Danielis, amici cuiuſdam mei, aduocati Pariſienſis erat, omniũ longè pulcherrimus & antiquiſsimus; accedat huic, bonitate, ni fallor, proximus Fuluianus. In iis omnibus, vno, eoq; optimo, excepto in quo A. Gellij ter ſcriptum reperi: neq; ſæpius nomen in eo codice aderat: conſtanter vidi exaratũ Agellij. Itaq; veterum codicum auctoritate ſola, vſitatam deſcriptionẽ mutare olim. Nam tametſi omnes alij habent, Agellij; vnus tamen omnium antiquiſsimus habet A. Gellij. Rurſus hic etſi

iam vetuſtus eſt; vnus tamen habet A. Gellij: cùm reliqui omnes, ex quibus duo aut tres etiam benè vetuſti, habeant Agelli. Hoc igitur ex vetuſtis codicibus argumentum in medio relinquendum cenſeo. Reliqua ſunt duo, prius, meo quidem iudicio egregium: quod hic auctor nunquam adducatur (ſæpè autem adducitur) Gellij nomine, ſed ſemper A. Gellij, vt quidem in vulgatis codicibus perſcribitur. Ab Seruio in Virgilium, minimum ter adducitur, à B. Auguſtino vſurpatur quinquies, à Priſciano ter. Loca ſunt hæc Priſc. lib. VI. A. Gellius noctiũ Atticarum. IX. Hiſtoria ex libris Heraclidæ Pontici, & cætera, & eodem libro: A. Gellius noctium Atticarum VI. Sole medio, inquit, & arido, & cætera, & lib. VII. Vnde A. Gellius noctium Atticarum inſcripſit. Auguſt. de ciuit. Dei, lib. IX. cap. IV. in libris quibus titulus eſt noctium Atticarum, ſcribit A. Gellius, vir elegantiſsimi eloquij, & multæ ac facundæ ſciẽtiæ, & cætera. Mox ibidem: Narrat A. Gellius, & cætera, poſtea quæſiuit A. Gellius à Philoſopho, etc. in eo libro ſe legiſſe dicit A. Gellius, & cætera, &: hæc vt potui non quidem commodius A. Gellio, ſed certè breuius, & cætera. Sic Auguſtinus in vno eodemq́ capitulo. Seruius in commentario Vergilij: ad illum verſum lib. 5. Et me ſæuus equis oriens adflârit anhelis: Hæc autem (inquit) plenè exequitur & Cicero in Auguralibus, & A. Gellius in libris noctium Atticarum, & lib. VII. ibi. Et quos maliferæ deſpectent nomina, & cætera, & in Georgicis, ni fallor, ſemel.

Alterum eſt argumentum, quod illis omnibus in locis, in codicibus eorum ſcriptorum manu deſcriptis conſtanter exaratum vidi, Agellius & interdum Agerius. Contuli autem codices Priſciani ſex manu ſcriptos, Seruij duos, Auguſtini vnum, omnes valdè antiquos, ſed Auguſtinum illum antiquiſsimũ. Poſſem & auctoritates doctorum quorundam hominum adferre, quibus hæc probarem. Nam Lambinus, vt ſolet, paulo momento huc illuc impulſus, in edendo Cicerone Agellius probat: in Nepote deteſtatur. Accepi Gabrielem Faërnum Agellij quoque nomen probâſſe, commotum maximè verſiculo quodam antiqui neſcio cuius Grammatici, in quo hæc vel ſimilis fuerit clauſula: vt doctus Agellius inquit. Tu ſi eum Grammaticum & verſiculum (Fuluius fortaſsè eum tibi ſubiiciet, quem valdè familiarem Faërno audio fuiſſe) mihi indicaris: magnoperè hanc opinionem confirmaueris.

Agellij autem nomen Romæ vſitatum fuiſſe (vt & Agerij, de quo cùm alia in Pandectis loca, tum l. qui Romæ) Agerius de verbo. obligat. cùm ex inſcriptione quadam antiqua, quam reperi in iis, quas multas, & fortaſſe nimis multas, in paruum libellum ſuum de orthographia retulit Aldus iunior, & ex Statij Poëtæ matre, quam vocatam Agellinam ſcribunt, tum ex Priſciano, qui mihi noſtrum auctorem αὐτίτλεως videtur. Sic igitur ille lib. IV. In ius deſinentia ſiue à nominibus, ſiue à verbis deriuata, ſeruanti ante ius, & cætera, vt ſeruus, ſerui Seruius: ſeruilis Seruilius,

agellus agelli Agelli°:ſilua Siluius:virgula Virgilius: & cætera. Nunc reſpondeamus obiectionibus, quas puto eſſe poſſe duas. Vna eſt, potuiſſe deprauari manu ſcripta contractione quadam facilique lapſu, ſcripto Agellio, pro A. Gellio, vt in Carphania & aliis nonnullis accidit. Altera eſt, Romani hominis nullum fore prænomen, quod nouum ſit & inuſitatum. Prior nullam vim mihi videtur habere. Proferat enim quis nomen aliquod ſcriptoris noti, quod cōſtanter & perpetuò ita contractum & deprauatum in plurimis locis reperiatur; quòd certè nemo vnquam (aut valdè erro) facturus eſt. De prænomine, ea ætate mirum nō ſit, qua certum eſt multa Romanorum propria inſtituta iam exoleuiſſe. Fortaſſe & prænomen & cognomen habuit hic noſter, quæ tamen interciderint, aut quæ ipſe auctor, Agellij nomine notior, prætermiſerit adſcribere. Paulli & Vlpiani & omnium ferè Iuris auctorum prænomina, quis vnquam audiuit? Poſſem fortaſſe probabiliter, A. Agellium dicere appellatum, ſed coniecturis huiuſmodi non puto eſſe opus. Hæc ferè ſunt quæ de Agellio habeam, quæ, ſi probas, obſecro, ſi potes, adiuua, maximè illo Faërni verſiculo: ſi minus probas, tamē vt verſiculum illū, et tua perſcribas. Sed enim volumen vt habeas, teq; ciuiliter laceſſam, cupio mihi explices, tuamq; indices ſententiam, cur Vlpianus Ius à iuſtitia deducat. Ego quidē etymon hoc non grammaticum, ſed philoſophicum eſſe puto: Ius enim vt actionem ex habitu iuſtitiæ manare. Quæro etiam, cur Iuri gentium Florentinus adſcribat vindicatio-

dicationem in l. tertia: cùm & beluis ea ſit cõmunis: Plura aliâs, iam ſatis. Vale mi doctiſsime Murete. V. Kalend. Febr. M. D. Lxx.

IOANNES ZAMOSCIVS REGNI POLONIAE VICECANCELLARIVS BELzenſis, Kniſſynenſis, Zamchenſis Capitaneus, &c. M. Antonio Mureto S.

LXXIX.

TVM *ex conſtanti fama, tum ex ſcriptis tuis, quæ in lucem à te edita, manibus omnium, ob eorum elegantiam teruntur, cognoui quantus ſis in litteris. Facilè igitur tua virtus me, etſi tanto locorum interuallo à te remotum, & eum, qui te nunquã viderim, in tui amorem trahere potuit. Cùm & ipſe eas, licet earum ignarus, ac in vita ciuili occupatus, amem. Id tibi litteris hiſce meis breuiter ſignificare volui. Plenius verò per Generoſum Ioannem Zamoſcium Sereniſsimi Regis noſtri Secretarium qui iſtuc à Rege miſſus eſt. Cui tu fidem, in iis, quæ tibi nomine meo nunciabit, adhibebis, & me tui amantem, redamabis. Vale, ex caſtris ad Gedanum, III. Kalend. Iulij. M. D. Lxxvii.*

SERENISSIMO ET POTENTISSIMO PRINCIPI STEPHANO, DEI GRATIA Poloniæ Regi, &c. M. Antonius Muretus S. P. D.

LXXX.

NIHIL *in vita aut optabilius, aut honorificentius mihi contingere potuit, Sereniſsime Rex, quàm vt homo neq; ingenio, neq; doctrina præter cæteros præſtans, ampliſsima & honeſtiſsima conditione propoſita, à Maieſtate tua in Poloniam vocarer. Quò equidem venire cupiebam: nõ tam priuati commodi ſpe, quam mirifico quodam ſtudio incenſus videndi ac venerandi cominus eum principem; qui ſolus hodie confirmat vetus dictũ, hominis ſapiẽtiſsimi: tùm demùm beatas ciuitates fore, cùm aut Philoſophi regnarent, aut Reges philoſopharentur. Sed id, cùm ita cuperem, vt nihil vnquam cupierim ardentius, cur efficere nõ potuerim, Regia Maieſtas tua ex Ioanne Zamoſcio Secretario ſuo intelliget. A qua ſupplex peto: vt ne propterea dedignetur me in ſuorũ numerum adſcribere: neque iniquo animo ferat, me, dum viuam, quibuſcunque modis potero, & loquendo & ſcribendo, quantum Regiæ ipſius liberalitati debeam profiteri ac prædicare. Deus Opt. Max. Regiam Maieſtatem tuam rebus omnibus florentiſsimam quàm diutiſsimè ſeruet. Romæ. Kal. Decem. M. D. LXXVII.*

M. AN-

M. ANTONIVS MVRETVS IOANNI ZAMOSCIO REGNI POLONIÆ VIcecancellario, Belzenſi, Kniſſynenſi, Zamchenſi Capitaneo, &c.
S. P. D.

LXXXI.

PRAETER *ſpem & opinionem meam accidit, vt cùm inter me & Ioannem Zamoſcium Sereniſſimi Regis Secretarium omnibus prope de rebus conueniſſet: iamq; ego me ad iter accingerem, atque iſtic animo & cogitatione totus eſſem: ſubitò oſtenderit Gregorius Pontifex Maximus profectionem meam ſibi non placere: meq; per viros ſumma auctoritate præditos monendum curauerit, ne ex vrbe diſcederem: ſibi curæ fore, vt ne in vrbe deteriori conditione eſſem, quàm quæ mihi in Polonia deferretur. Quin etiam ad quingentorum aureorum nummorum ſtipendium, quod mihi iampridem conſtitutum erat: ſtatim ducentos adiici iuſsit, mandauitq; Datario ſuo, primo quoque tempore quoquo modo efficeret, vt aliunde mihi trecenti aurei nummi quotannis penderentur. Ea re factum eſt, vt coactus ſim deponere conſilium quod ceperam veniendi ad vos: à quo, nec viuam, ſi me alia vlla res, quàm ſummi Pontificis voluntas atque auctoritas abducere potuiſſet. Interea etiam tacente me, facilè omnes vident, quantum Sereniſſimo ac potentiſsimo Regi Stephano, quantum*

tibi, Zamoſci clariſsime, debeam. Vobis enim, niſi planè ingratus ſim, hanc tam luculẽtam fortunarum mearum acceſsionem acceptam feram neceſſe eſt. Quare dum viuam, me vtriq; tantum debere fatear oportet, quantum ab homine deberi homini plurimùm poteſt. A te etiam atq; etiam peto, vt mihi veniam à Sereniſsimo Rege impetres: tibiq; perſuadeas, ſi vllum tempus vnquam eueniat, vt me vitam ipſam vel pro Maieſtate ipſius, vel pro tua, clariſsime Zamoſci, dignitate in diſcrimen exponere oporteat, nemini me conceſſurum, qui id promptius aut maiori animo faciat. Vale. ROMAE. *Kalend. Decemb. M. D. LXXVII.*

IOANNES ZAMOSCIVS REGNI POLONIÆ CANCELLARIVS, BELZENSIS, Kniſſynenſis Capitaneus, &c. M. Antonio Mureto S. P. D.

LXXXII.

NOSTRVM *tui ſtudium tam bene ceſsiſſe tibi, vt ſcribis, tibi quidem gratulor; mihi gaudere nõ poſſum, qui te hîc careo, vbi & frui è propinquiore loco poteram tuis literis, & eas etiam ornare magis, vti quidem ſummoperè cupiebam. Sed hæc Deo committamus, cui neceſſariò obtemperandum eſt. Tu vide, vt ad nos quàm ſæpiſsimè ſcribas, & cùm quid habes, quod tuis ipſius oculis atque auribus digniſsimum eſſe arbitrere, nos quoq; eo beare ne prætermittas,*

tas. Rem nobis feceris gratiſsimam, & noſtra amicitia digniſsimam. Vale. Datum VARSOVIAE,*die 25. Mart. Anno Domini M. D. LXXVII. Scias te Regi noſtro inprimis commodatum eſſe.*

MVRETVS GERARDO SVO S. P. D.

LXXXIII.

MIHI *crede. Iraſcerer* TITIO *noſtro, niſi vererer, ne ipſe eandem rationem iniret placandi mei, quam iniit abhinc biennium. Etenim, ſi neſcis, cùm ego eum, neſcio qua de cauſſa, ſubaſperè appellaſſem, meq́; illi iratum eſſe dixiſſem: renidens ille, faxo, inquit, iſtud verbum magno redemptum velis; Eo ipſo die ſub veſperã, cùm mihi iam parata cœnula eſſet; ecce tibi homo ad fores. Quid tu, inquam, huc? Tecum, inquit, vt cœnem, ſi fortè placare te poſsim* φιλίαν ἀμφὶ τράπεζαν. *Tu verò cœnare mecum potes; placare me neq; tam citò, neq; tam facilè potes, Inter cœnam, multa, vt ſolet, feſtiuè narrare, multa vrbanè dicere: quæ omnia ego, non facilè quidem, ſed tamen, mihi imperans ſilentio audiebam; ita compoſito ad ſeueritatem vultu, vt ne illud quidem facerem, quod canes iratæ ſolent. Diſceſſurus. Etiámne, inquit, iratus es? Multò, inquam, iratior, quàm prius. Poſtridie eadem hora, cùm, tanquam ad conſtitutum veniſſet, quærenti mihi. Quid tu huc denuo inuocatus?* Αὐτόματοι δ' ἀγαθοὶ, *inquit ille. Itáne, inquam,*

inquam, ſalſis dictis & verſiculis cœnam te quotidie nacturum putas? At ego, ne erres, hodie non cœno. Rectè ſanè, inquit, ego igitur, te ſpectante, bona tua comedam. Scio enim, quid tibi in cœnam paratum ſit. Fortè autem eo die amicus quidam ad me turdos & ficedulas aliquot miſerat. Quarum cùm partem coqui, partem in craſtinum ſeruari vellem, præteriens ipſe, coquo meo, homini ſimplici ac credulo, apud quem valdè gratioſus eſt, perſuaſerat, vt omnes coqueret: alioqui enim fore vt corrũperentur. Ita mihi denuo hoſpes habendus fuit non multi tantùm ioci, ſed multi etiã cibi. Vbi adſedimus, tàm multa dixit, vt non cæteris tantùm domeſticis, riſu ilia diſtenderit; ſed poſtremò mihi etiam ipſi, qui triſtitiam ſimulare cupiebam riſum inuitiſſimo excuſſerit. Facilè iam perſpicere poterat, iram in ſe meam aut nullam fuiſſe: & ita erat: aut planè depoſitam eſſe: ſed expediebat homini, putare me adhuc iratum ſibi. Redit tertio: & quærenti, quid hoc negotij eſſet: Volo, inquit, parere veteri ſententiæ. Οὐ χρὴ συμποσίοισι φίλων ἀπέχεσθαι ἑταίρων Δηρὸν. *Tum tu igitur, inquam, vnum me ſodalem habes? Ego verò, inquit, te vnico magis vnicum, neq; mihi vnquam bene eſt, niſi cùm & eſſe & commeſſe vnà tecum licet. An tibi igitur diu videris abfuiſſe, qui mecum & heri & nudiuſtertius cœnaueris? Quinimò, inquit, ita erga te affectus ſum, vt Medus ille erga Cyrum* καὶ ὅσον σκαρδαμύττω χρόνον πάνυ πολύς μοὶ δοκεῖ εἶναι. *Abi, inquam, quò dignus es, cum iſtis tuis ineptiis, an te mihi pro*

ignoto verba dare poſtulas? Licuit dicere, licuit obiurgare: ipſe tamen abſterreri nunquam potuit, quin mecum cœnaret. Sublatis menſis. Quæſo, inquam, amoto ludo, an hoc quotidie facturus es? Quotidie, inquit, donec te mihi planè placatum eſſe cognouero. At ego, inquam, potius iuſiurandum in eam rem arbitratu tuo dabo. Quid quæris? Niſi iraſci deſiiſſem adhuc opinor eum σύνδειπνον quotidianum haberem. Itaque quiduis iam perpeti poſſum potius, quàm vt iſtis iraſcar, qui ſe tam bene vindicare nôrunt. Extra iocum, mi Gerarde, neque Titio quiſquam vir melior eſt, neq; officij plenior, neque cuius aut ſermo aut conuictus mihi dulcior ſit: ſed tamen interdum in me nimis ſibi multa permittit. Nihil eſt in bibliotheca mea ità abſtruſum ac reconditum, vt ei non pateat: omnia inſpicit, omnia perſcrutatur. Fuit etiam tempus, cùm, quicquid viſum erat, etiam me inconſulto, auferebat, ac deinde referebat: ſed id facere deſiit, poſtquàm me ægrè ferre animaduertit. Et tamen ſic quoque, abſente me, peruolutat omnia, omnes forulos excutit, neque ſi quid modo abſolutum ac perpolitum eſt, ſed rudia etiam, ſi collibuit, & inchoata deſcribit. Quis neget hoc nimium? ait Hiſpanus Poëta: ſed ſit ſatis, ſaltem ne me traduceret: ſed, quod ſemper pollicetur, nunquã præſtat, nugas meas legeret ſolus. Nunc, quia ita me amat, vt mea omnia miretur, vos quoq; ſibi eſſe huius erroris ſocios putat: & ea ſæpe vobis, vt admiranda, dilaudat, quæ vos, ſat ſcio, contemneretis. Mitto cætera. Hoc de græca

tragœ-

tragœdia quale eſt? Neq; enim vni tibi, vt putas, ſed aliis compluribus amicis dixit, vidiſſe ſe apud me tragœdiam quandam græcam admirabilem: cùm tamen ego latinè quidem duas tantùm adoleſcentulus tragœdias ſcripſerim: de græca tragœdia ſcribenda nunquam, ne per ſomnium quidem cogitârim. Non ea vis animo. Et tamen vix credas, quot mihi tragœdias ficta illa tragœdia concitârit: multis qui ex eo illud audierant, eius legendæ poteſtatem ſibi fieri poſtulantibus, mecumq; quod id non facerem, expoſtulantibus. Narrabo tibi rem totam, vt tu porrò narrare aliis poſsis. Sumpſerã haud ita pridem otioſus in manus Senecæ tragœdias, easq; animi cauſſa euoluebam: ac fortè incideram in principium Troadum. Ita enim vocandam puto, quæ vulgò dicitur Troas. Libuit tentare, num quid græcè ſimile poſſem: & ſubitò quodam impetu ita exorſus ſum:

Εἴ τις τυράννῳ θυμὸν ἐξαρθεὶς τύχῃ
Φρένας γέγηθε ταῦρος, ἢ κομπάζεται,
Ἐς ἀεὶ θεῖον ταυτὸν ἐλπίσας μενεῖν,
Ἐμοί τε καὶ σοὶ δύσμορε Τροῖ ἐμβλεποι
Οὐ γάρ ποθ' οἱ θεοὶ τὰ παρὰ τοῖς θνητοῖς σεμνὰ
Σαφέστερον ἀπέδειξαν, ὡς πάντ' ἀσθενῆ,
Παίδων τ' ἄθυρμα, καὶ καπνοῦ σκιᾶς ὄναρ.
Φεῦ, φεῦ τὸ κλεινὸν ἔρεισμα τῆς πρὶν ὀλβίας
Ἀσιάτιδος γῆς, θεῶν πεπονημένον χερσὶ,
Ὡς ᾤχετο πολεμίῳ κατασκαφθὲν δορὶ,
Κεῖταί τε φροῦδον οἷον ἐξ οἵου φανέν;

Vereor ne proiicias epiſtolam, ſi perrexero. Et tamen blan-

blandiente progreſſu, perſecutus ſum totam illã Hecubæ ῥῆσιν. In illud αὐτοσχεδίασμα abſente me, inciderat Titius: & putans ſe reperiſſe, quod pueri in faba, auidiſsimè legere exorſus, ſuperueniente me, deſtitit. Vix à me digreſſus erat, cùm, vt in quemcunq; amicorum inciderat, ſpargit, mirificum Poëtam eſſe me: viſam à ſe tragœdiam græcam meam, δαιμόνιον τι χρῆμα: ſed me non temerè quemlibet ad mea legenda admittere: Iouis, vt ait Horatius, auribus illa ſeruare. Paucis pòſt diebus, vt quiſq; amicorum mihi obuius, factus erat, ita omnes orare, obſecrare, obteſtari, vti ſibi ſaltem inſpiciẽdæ præclaræ illius tragœdiæ facerem copiam. Cùm ego, qui vix iam illorũ verſuum memineram, negarem vllam vnquam à me ſcriptam eſſe tragœdiam græcam, idq́; etiam iureiurando confirmarem; neq; tamen aut hoc perſuadere poſſem, aut ab eis cognoſcere, quis eius fabulæ auctor fuiſſet, extitit tandem vnus, qui Titium nominaret. Audito hominis nomine, ſtatim ſuſpicatus ſum id quod res erat. Itaq; cum quibuſdam eorum, iis præcipuè, quos videbam iniquiore animo ferre, quod parum amicè agere me ſecum putarent, eos verſus oſtendiſſem, feci, vt tragœdia in mimum verteretur. Video tibi quoq; illud mendaciolum aſperſum. Tu verò, mi Gerarde, caue quidquam meorũ eſſe arbitreris, quod ego non tecum libentiſsimè communicem. Quod ſi tanti eſſem, vt quidquam tale ſcripſiſſem, non te modò auditorem, monitorem, cenſorem admitterem; ſed alios operis inſpectores quàm poſſem plurimos corrogarẽ.

Neq;

Neq; enim mihi cornea fibra eſt. Neque quiſquam vnquam qui bonos verſus aut feciſſet, aut feciſſe ſe putaret, occultos illos habere voluit. Ego de tua valetudine, de ſtudiis tuis, quid in iſto amœniſsimo ſeceſſu legas, quid ſcribas, cognoſcere diſcupio. Vale, & alũnum tuum præſtantiſsimum adoleſcentẽ, Aſcanium Columnam, quando me ab eo amari ſcribis, meo nomine ſaluta. ROMAE. *Prid. Id. ſextil. M. D. LXV.*

M. ANTONIVS MVRETVS AVGVSTINO VALERIO EPISCOPO Veronenſi S. P. D.

LXXXIV.

SOLEO *libenter, quoties incidit occaſio, de ſummis virtutibus tuis loqui, & commemorare in omni ſermone eum vſum, qui mihi tecum olim Venetiis maximus ac ſuauiſsimus interceſsit: cùm & ego te propter tantam doctrinæ copiam tantamq́; morum ſanctitatem, quantam in homine adoleſcente nunquam videram, colerem, atq; adſectarer, & tu mecum, quæ tua eſt humanitas, tua omnia familiariſsimè communicares. Ex eo igitur plerique, qui mecum verſantur, in eam opinionem venerunt, vt putent me apud te aliquid poſſe: neq; ego, vt verum fatear, hanc ipſorum opinionem, aut refello, aut imminuo: confirmo potius, & quantum in me eſt, augeo: qui præclarè intelligam, quantoperè mihi pulchrum*

atq; honorificum ſit, arbitrari quamplurimos me à te tali viro amari: Sæpe igitur multi, qui à te obtinere aliquid vellent, egêre mecum, vt ad te ſua cauſſa ſcriberem: quod tamẽ facere vſq; adhuc nolui: quòd, quæ ipſi volebant, non erant eiuſmodi, vt ea vel me à quoquam, vel à te quemquam petere debere arbitrarer. Nunc cùm ea ſe res obtulerit, in qua non modò clariſsimi viri mihiq; amiciſsimi commodum; ſed quod multò pluris eſt, exiſtimatio tua quodammodò agitur, putaui me, niſi ad te, præſertim rogatus, ſcriberem, officio defuturum. Iam diu eſt cùm qui hìc Pauli Sadoleti Carpentoractenſis Epiſcopi, viri præſtantis, planéque magno illo patruo digni, negotia gerunt, conqueruntur, non ſolui penſiones annuas; quarum alteram ipſi, alteram eius fratri patrueli Camillo ex Eccleſia tua prouentibus deberi adſeuerant. Iamq; hic tertius menſis eſt, cùm ad te ſuper ea re, ipſorum rogatu, Hippolytus Cardinalis Ferrarienſis, cuius ego, vt ſcis, in familia ſum, literas dedit. Cùm hoc omnibus qui te norunt, nouum atq; incredibile videtur, dare te cuiquam cauſſam vllam de te querendi: tùm te nihil dum ad Cardinalis literas reſpondiſſe, non alij tantùm, ſed & ipſe miratur. Hic ego, te Valeri optime ac ſapientiſsime non orabo: des operam, vt Sadoleto quamprimùm ſatisfiat: noui non integritatem modò; ſed & altitudinem animi tui longiſsimè remoti à ſordibus, & præ honeſtate nihili cætera omnia facientis. Hoc tantùm petam, vt cùm ei ſatisfaciendum curaueris, quod te celeriter

factũrum non dubito, & certò mihi perſuadeo per te non ſtetiſſe quò minus ſuo tempore factum ſit; hoc igitur cùm feceris, vt ſignifices Cardinali literas ipſius tantum apud te quantum debent, ponderis habuiſſe. Vale. ROMAE.*Idib. Mart.* M.D.LXVIII.

M. ANTONIVS MVRETVS IOANNI ANTONIO ODIſcalco ſuo S.

LXXXVI.

ETSI *pro mutua inter nos voluntate tibi dubium eſſe non poteſt, quin tua omnia mihi chara ac iucunda ſint; tamen mihi hoc affirmanti credas velim, literas tuas mihi etiam iucundiores fuiſſe, quàm tu exiſtimare facilè poſſis. Nam & quod ego ſummo opere cupiebam, continebant* λεπτομερέστατα *totam rationem itineris tui, & qua iſtic vita, qui mores, quæ cùm cæterarum artium, tùm iuris docendi ratio, ita diſertè ac luculenter explicabant, vt Vlixis Homerici narrationem Alcinoo, ac Pheacibus minus fuiſſe iucundam putem. Admiſcueras, etiam eis plurimum natiui illius leporis &* αὐτοφυοῦς *vrbanitatis, qua præſens ſermones tuos condiebas, vt eas legens, tantùm non ſpectare te ac tecum confabulari viderer. Acceſſit ad voluptatem meam, quod patruus tuus V.C. qui eas mihi vſq; in Quirinalem, ibi enim nunc ſumus, ipſemet attulit; oſtendit mihi etiam eas, quas*

quas ad alterum patruum ſcripſeras; quibus eadem propè quæ in meis, ſed latinè expreſſa continebantur. Tum demùm agnoui, quid te adduxiſſet, vt ad me populari ſermone ſcriberes. Neque enim illud te mouit, in quo iocaris Phormionis exemplum: ſed id potius feciſti, φιλοτιμούμενος παρ' ἡμῖν ἐπὶ τῇ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἰδιώμασιν εὐεπείᾳ. *Quod artificium tuum cùm iam detectum eſſe videas: cenſeo poſthac ad me quoque latinè, ſi videbitur, ſcribas. Quod tamen ea lege à te peto, vt ne propterea minus crebras, aut minus longas literas des. Quiduis enim malo, quàm earum fructu carere. Gaudeo metum meum de iis qui iſtic Ius ciuile profitentur vanum fuiſſe: & eos ſcriptores, quos ego tibi dilaudare conſueueram, etiam iſtic vigere. Felicius hac in parte tecum actum eſt, quàm cum quibuſdam aliis* συμφοιτηταῖς *tuis, qui, vt à me digreſsi ſunt, inter illos* συρφετώδεις *ac* βορβορώδεις, *ſplendidarum ineptiarum magiſtros conſeneſcunt. Ego, & tibi hoc nomine, vt debeo, gratulor, & cupidè tempus illud exſpecto, cùm ad nos non illa inani* δοκησισοφίᾳ; *ſed vera, ac ſolida Iuriſprudentia inſtructiſsimus, reuertaris. Nondum audiiſſe te puto, me hîc Pandectas publicè interpretari, non ſine aliqua moleſtia eorum qui nollent configi oculos cornicibus, & quæ iuuenes didicere, ſenes ridenda fateri. Equidem dabo ſtudioſè operam, vt eripiam ex animis hominum ſtultiſsimam illam opinionem, nihil in Iure, aut ſapienter cogitari poſſe, quod non ex illis lacunis hauriatur, aut eruditè dici, quod non inſulsè*

ineleganterq́; dicatur. Spero me his æſtiuis menſibus, quibus res proferentur, in Tiburnio ſeceſſu aliquid noui edolaturum. Quidquid erit, ſi quid modò erit, ſum enim mirificè Callipides, ad te mittetur. Interea amabis me, vt facis. Scis enim te id mutuò facere, & ad me, quàm ſæpiſsimè poteris, ſcribes. Vale. ROMAE. *3. Non. Ianuar.* M. D. LXVIII.

HIPPOLYTVS CARDINALIS FERRARIENSIS ARCHIEPISCOPVS AVſcitanus A. Sorbino Theologo S. P. D.

LXXXVI.

CVM *allatum eſſet ad nos de doctrina, & eruditione tibi in rebus ſacris à Deo conceſſa, déque ſtudio quod à te perpetuò adhibetur in vera & Catholica religione defendenda, atq́; in prauis opinionibus refellendis, ac labefactandis, libenter ſanè fecimus, vt te potiſsimùm deligeremus, qui in Eccleſia noſtra Auſcitana Theologi locum ac gradum obtineres. Quod munus, hortamur te, vt magno animo ſuſcipias, vtq́; te cùm primùm poteris ad ipſam Auſcorum ciuitatem conferas: vt animus noſter de populo illo dies nocteſq́; ſollicitus, aliqua ex parte in tua fide, ac diligentia conquieſcat. Multa nobis de te pollicemur, neque diffidimus ea à te, Deo adiutore, præſtitum iri. Laborũ, ac vigiliarum quas in populo*

illo docendo collocabis, vera quidem & ſolida præmia ab ipſo Deo, cui ſerвies, exſpectare te conuenit: ſed ne nobis quidem vllo aut loco aut tempore ornandi tui voluntas defutura eſt. Hoc re ipſa verum eſſe comperies. Vale. ROMAE. *6. Idib. Mart. M. D. LXVIII.*

PETRVS VICTORIVS LVDOVICO CASTANAEO RVPIPOZAEO ORATORI Regis Chriſtianiſsimi ad Gregorium P. M. S.

LXXXVII.

NOSTI *maxime illuſtris, & omni liberali doctrina erudite Orator, quod literis proditum fuit à M. Cicerone de Themiſtocle ſapiente ac forti viro, reſpondiſſe eum, cùm quidam illi pollicitus eſſet, ſe artem ei memoriæ traditurum, obliuiſci ſe malle diſcere. Quæ ſanè vox egregia eſt, & ſummo hoc homine digna: recteq; feciſſet, quicunq; literis mandâſſet, ne prudentiæ plena ſententia vetuſtate interiret. Laudo igitur Ciceronẽ, qui in illuſtri loco ipſam collocauit. Nam Plutarchus, qui vitam eius diligenter ſcripſit, in aliis pluribus eius* ἀποφθέγμασιν, *hanc non commemorauit: non tamen, cùm de ipſa ſæpe mecum accuratè cogitârim, probo declarationem ipſius, qui putauit hoc à Themiſtocle dictum eſſe, quòd hærebant in memoria, quæcunque audierat*

aut viderat. Etſi namque hoc præſtare potuit, vt nouum illud artificium deſpiceret, cùm minimè ipſo egeret; nihil tamen valebat ad acrem cupiditatem, ſitimq́ explendam, quæ in animo Themiſtoclis vigebat, eiiciendi inde, quòd cùm moleſtum erat, ac dolorem ingentem homini inurebat. Arbitror igitur (vt liberè, quod ſentio, loquar) hoc ſummum illum virum ſignificare voluiſſe, ſe valdè omni mortali obligatum futurum, qui rationem ipſi viamq́ monſtrâſſet, qua penitus obliteraret cuncta, quæ non ſine dolore in memoria inſiderent; præſertim cùm feratur Themiſtocles in adoleſcentia culpas non paruas admiſiſſe; famaq́ ipſius eo tempore, quaſi ad metas hæſerit; quod poſtea ipſe quoq́ confeſſus eſt: & ſimili ad rem declarandam, ſatis accommodato, purgare conatus eſt. Et ſanè exiſtimo ego paucos mortales inueniri, qui vacui penitus fuerint ab omni labe ac vitio in lubrica illa ætate, & cui voluptas corporis libidoq́ dominatur, quæ imperium ſuum durum atque iniuſtum, exercet aliquando etiam in graues & moderatos viros. Cùm igitur mecum multum iam de hoc quæſiuerim, exſpecto modò de ipſo iudicium tuum: teq́ indicem huius quæſtionis ſtatuo, quem ob exquiſitam honeſtarum artium ſcientiam, magnumq́ vſum rerum, ſpero facilè cogniturum, an verum ego in hac re attigerim, ſiue contra lapſus opinione fuerim, valdeq́ peccârim, qui temerè à tanti viri auctoritate diſcedere auſus ſim. Vale. FLORENTIÆ. *6. Kalend. Ian. M. D. LXXVIII.*

LVDO-

LVDOVICVS CASTANAEVS RVPIPOZAEVS P. VICTORIO S. P. D.

LXXXVIII.

FONTES *quidem ipſi, quod dicitur, ſitiunt, Victori, cùm tu, talis tantusq́ vir in hoc genere literarum, de eo quod ipſe ſtatuiſti, cuiuſquam tibi ſententiam præterea exquirendam putas. Sed ſi maximè aliquem quærebas, qui de tuo iudicio iudicaret; ego tamen minimè omnium ad eam rem idoneus videri poteram: qui dicis tantùm cauſſa, vt vos loquimini, hæc ſtudia attingo: multisq́ ac grauibus curis impeditus exceptas tãtum & ſubciſiuas horas eorum tractationi tribuo. Facilè itaq́ adducor, vt credam, te magis ornandi mei cauſſa feciſſe, vt quæreres, quid mihi de tua Themiſtoclei dicti interpretatione videretur, quàm quod me valde bonũ talium rerum exiſtimatorem eſſe iudicares. Sed tamen, ſi mihi quoque in veſtro eruditorum hominum ſenatu ſententiæ dictio eſt, adſentior tibi, Victori, atque ita adſentior, nihil vt putem ſuper hac re verius aut ſapientius cogitari poſſe. Nam vt tu rectè ratiocinaris, ſi omnia in animo Themiſtocli, quæcunque aut audierat, aut viderat hærebant; poterat quidem deſpicere artẽ illam memoriæ, vt ſibi minus neceſſariam: ſed nihil tamen erat cauſſæ, cur artẽ præterea requireret obliuiſcendi. At cùm gaudium, quod cupiebat è rebus ſuis præclarè geſtis, contaminaretur recordatione eorum quæ adole-*

adoleſcens libidinosè ac nequiter fecerat, non immeritò cupiebat, eorum obliuiſci poſſe, vt illo gaudio liquido ſinceroq́; frueretur. Habes igitur me adſtipulatorem ſententiæ tuæ: quod tu quanti facturus ſis, neſcio: ego ita demùm à te non omninò parui fieri putabo, ſi me, quod tuo commodo fiat, talibus epiſtolis ſæpe prouocaris. Interea, mi Victori, ſi quid vides, quod ego hîc aut tua, aut tuorum cauſſa facere poſſim, fac vt ſciam; atq; hoc pro certo habeto, tua omnia maiori etiam ſtudio, quàm mea, ſemper à me procuratum iri. Vale. ROMAE. *6. Non. Ianuarij. M. D. LXXIX.*

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. HERCVLI CLOFANO.

LXXXIX.

ITA *crebra ſunt tua erga me officia, vt ego, quia nihil adhuc cauſſa tua ex animi mei ſententia efficere potui, quoties de te cogito, id quod facio ſæpiſsimè, totus pudore ſuffundar. Sed tanta his temporibus in vrbe eſt* ἀπορία *conditionum, quæ quidem ex vſu tuo eſſe poſsint, vt nunquam fuiſſe maiorem putem. Video hîc quotidie homines adoleſcentes optimo ingenio, amabiliſsimis moribus, mediocri vtriuſq; earum linguarum quæ in pretio ſunt intelligentia; qui, cuius domi viuant, reperire neminẽ poſſunt. Non defetiſcar tamen experiri, eniti, laborare,* πάντα λίθον, *vt*

vt Græci dicunt, κινεῖν, donec aliquam rationem reperero, qua nobis vnà viuere liceat. Remitto ad te orationes, quæ mihi non magno vſui fuerunt. Liber eſt neq; antiquus, neq; deſcriptus ex vllo valdè antiquo, & negligentiſsimè ſcriptus. Ago tamen de eo tibi gratias ſanè maximas. Priſcianum, qui mihi incredibiliter gratus fuit, ſpero, aut potius video multò meliorem fore. Si frater Vincētij Stampæ eos ad me libros, de quibus ſcribis, mittere voluerit, obſtringet me ſibi memoria beneficij ſempiterna. De Gellio, amabo te, da operam, vt noſter ſit. Sumptuū quidquid factum erit, ſtatim tibi diligenter et cū fide curabitur. Sardū tuum, aut potius meum quoq; ſalutabis meo nomine diligenter. Velim, dum iſtic es, ſi qua ratione potes, græci ſermonis ſaltem prima elementa perdiſcas. Ex labore non magno, magnos fructus, ſi feceris, capies. Mi Ciofane optime & ſuauiſsime etiam atq; etiam vale. XIV. Kal. April. M. D. LXIX. Ex Vrbe. SARDVS *ecquid litterarum à me acceperit ſcire cupio.*

M. ANTONIVS MVRETVS M. ANTONIO CIOFANO S. P. D.

XC.

TV VERO *neq; mihi illiberalis viſus es, neq; videri vnquā potes: neq; tantum apud me pondus habere debuit abiectiſsimorum hominū cupiditas, vt*

quidquam de te ſuſpicatus ſim alienum à moribus & natura tua. Munus quidem tuum mihi ſuprà quàm dici poteſt, gratū atq; acceptum fuit: partem autem illius interceptam fuiſſe antequam ad me perueniſſet, ex tuis primùm litteris intellexi. Factum quidem ab eis eſt ſordidè & illiberaliter, qui ſi quid à me eo nomine amplius pecuniæ poſtulâſſent, dediſſem non inuitus plus etiam, quàm quanti erat, quo ipſi me fraudârunt. Sed in ea re eſt quod tibi gratias agam, vt ſanè ex animo facio, valdeq́; cupio occaſionē mihi aliquam obiici declarandæ voluntatis erga te meæ. Ipſos propterea in iudiciū vocari nolim: obiurgari modeſtè poſſunt: vt diſcāt poſthac, ſi poſſunt, eſſe fideliores. Ad Herculem fratrē tuum quod attinet, ego in eo amando vix tibi ipſi cedo. Itaque curabo & adiuuabo quacunq; re potero, ipſius commoda; neq; committam, vt vllum à me munus hominis verè amici, aut ipſe aut tu vllo aut loco aut tempore deſiderare poſſitis. Interea peto à te, vt amare me pergas, & tibi planè perſuadeas te à me fraternè amari. Vale. X. Kalend. Maij. Romæ. M. D. LXX.

EIDEM.

XCI.

ET *ad litteras tuas, & aduerſus ſuauiſſimi adoleſcentis Iulij Roſcij citiùs reſpondiſſem, ſi habuiſſem per quem arbitrarer litteras meas ad vos perlatū iri*

iri. Cepi tandē hoc conſilium, vt eas mitterem ad amicum quendā, qui mea cauſſa eas perferret in ſeminarium ad Roſcium; à quo ſpero has quoq; tibi redditū iri. Eadem cauſſa eſt cur nihil reſcribam ad litteras Germani illius, quas tu à Manutio tibi datas ad me miſiſti. Scribit enim ad me Roſtochio, cuius ego oppidi nomen nunquā antea audiueram, neq; vbi terrarum ſit ſcio. Et alioqui, vt verū tibi fatear, non admodum libenter ſcribo ad homines ignotos; præſertim ortos in iis regionibus, vbi vulgò à recta & vera religione homines deſciuerunt: vereor enim ne imprudens ad aliquē τῶν μεμιασμένων litteras dem: cū quibus ego nihil mihi eſſe aut familiaritatis aut commercij volo. Nec cauſſa quidē vlla eſt, cur hoc quidē tempore, præſertim occupatus, reſpōdeam ad litteras fratris tui, quibus mihi gratias agit, quod ſe Epiſcopo Sulmonēſi cōmendādum curauerim. Ego ſemper, quæ ad te, quæq; ad illum pertinebunt, ſtudioſiſsimè procurabo: neq; in tanta noſtra coniunctione vllus vnquā gratiarum actioni futurus eſt locus. Manutium, ſi adhuc iſtic eſt, meis verbis ſalutes velim; eiq; adfirmes, inualetudinē ipſius mihi ſummo dolori eſſe: qui ſi fortè animum induceret huc ad nos ſecedere, et nobiſcū tranſigere hos æſtiuos calores, fortaſſe perciperet eandem vtilitatem è ſalubritate cœli Tiburtini quam multi alij capiunt: à me certè exſpectare poſſet ea omnia officia, quæ vetuſtiſsimæ inter nos amicitiæ & ſummis ipſius erga me beneficiis debentur. Salutabis etiam meo nomine optimum & eruditiſsimum hominem Fuluium Cardu-

Cardulum: eiq́; ,quod adductus mea commendatione rationibus tuis conſulere conetur, ex me quoque gratias ages. Plura ſcriberem: ſed auocor. Vale. XI. Kalend. Sextil. M. D. Lxx.

EIDEM.

XCII.

GRATVLARE *mihi, Cæſar valet: cuius inualetudo tantum mihi mœrorem attulerat, quãtum ego ipſe nunquam credidiſſem. Mihi crede, non putabam eum tantòperè à me amari. Fuit ille quidem ita propinquus, vt Poëtæ loquuntur, ἅδου πύλαις, vt iam iamq́; efflaturus animum videretur. Aliter Deo viſum eſt, qui maluit eo conſeruato, quàm ſublato, ſibi gratias agi. Potero nunc, antea enim non poteram, ad fratrem tuum ſcribere, eiq́; vt decet, gratias agere, & de vaſis quatuor quæ ad me miſit ſanè elegantibus & operis eximij, & de litteris amantiſsimè ſcriptis. Interea tu cùm ad eũ ſcribes, ſignificabis ei, munus mihi fuiſſe gratiſsimum: purgabisq́; me, quòd ad ipſum non ſtatim ſcripſerim. Nihil tunc aliud quàm de Cæſare cogitabam. Nunc quoq; exſpectandum eſt, dum hoc recens gaudium conquieuerit. Ita ſumus homines: & dolore & gaudio æquè impedimur. Vale. Tibure. V. Id. Septemb. M. D. Lxx.*

M. ANTONIVS MVRETVS IVLIO ROSCIO S.

XCIII.

EX ELEGIIS, *quas à te nuper accepi, dici non poteſt, quantum ceperim voluptatis: non tantùm quia me laudabant, etſi* ἥδιστον ἄκουσμα ὁ ἔπαινος, *ſed quia id elegantiſsimè venuſtiſsimeq́ faciebant. Omninò multa mihi Hercules noſter de ingenio tuo, deq́ præſtantia in pangendis verſibus dixerat: Sed tu eam opinionem, quã ego ex ipſius ſermonibus de te conceperam, longè multumq́ ſuperâſti. Verè hoc tibi adfirmo; nullum à multis iam annis vidi æqualem tuum, quem tecum in hoc genere conferendum putem: neq́ dubito, ſi perrexeris, quin poſsis aliquando inter optimos huius ſeculi Poëtas cenſeri, Inſignemq́ tuo capiti petere inde coronã. Vnde prius paucis velârint tempora muſæ. Sin te, quod fore auguror, grauius aliquod ſtudium, progrediente ætate, ab amœnitate poëmatum abduxerit; tamen te, mi Roſci optime & ſuauiſsime, hortor, ne Muſas vnquam planè deſeras, néue vnquam ita te addicas cuiquam illarum ſeuerioris, vt ita dicã, ſupercilij artium, vt nõ tibi identidem ex Muſarum cantibus ſi nihil aliud, petendam certè grauiorum cogitationum alleuationem putes. Neq́ te hoc facturum eſſe diffido.* Μοῦσαι γὰρ ὅσους ἴδον ὄμματι παῖδας, Αχριβίου πολιοὺς οὐκ ἀπέθεντο φίλους. *A me verò vt poſthac omnia officia expectes, quæ à homine amiciſsimo*

ciſsimo exſpectari poſſunt, te etiam atque etiam oro. Cùm iſtuc rediero, erit mihi gratiſsimũ, ſi interdum ad me, quod modò permiſſu eorum fiat apud quos educâris, ventites; meq́; ac rebus omnibus meis æquè liberè vtaris ac tuis. Spero autem cõſuetudinem ſermonesq́; noſtros ad iſtam ipſam laudẽ, ad quam adſpiras, conſequendam tibi nõ prorſus inutiles fore. Vale mi Roſci, tibíque perſuade, te à me planè in filij & quidem ὀψιγόνου loco amari. XI. Kal. Sextil. M. D. LXX. Litteras quas cum his accipies, peto vt Ciofano, cùm primùm poteris, reddendas cures.

EIDEM.

XCIV.

IN HAC *commutatione conſilij de inſtituenda ratione ſtudiorum tui, nihil me magis ſollicitum habet, quã quod neſcio, quos progreſſus in Græcis litteris feceris. Quarum ſine mediocri ſaltem cognitione caue putes ad vllam doctrinæ præſtantiam perueniri. Eis ſi ita imbutus es, vt poſsis Ariſtotelẽ ſuapte lingua loquentem intelligere, eiuſq́; etiam interpretes Græcos, ſine cuiuſquam interpretatione latina conſulere, non inuitus patiar te ad ſtudia Philoſophiæ gradũ facere; etſi, vt verum fatear, Demoſtheni Thucydidi Herodoto, Xenophonti, & huius generis ſcriptoribus, prætereaq́; Poëtis Græcis annum adhuc vnum dare maluiſſem. Volo equidem, quicquid ages, proſperè tibi ac*

feli-

feliciter euenire: ſed tamen nõ committam, vt ſi abſq; illo inſtrumento te ad Philoſophiam contuleris, dicere vnquã poſsis; Muretum ibi eius conſilij auctorem fuiſſe. Neq; hæc à me ita diſputantur, quaſi tibi in iis litteris, quæ humaniores dicuntur, conſeneſcendum arbitrer. Longè ſemper ab eà ſententia meus abfuit animus: ſed tu & ea ætate es, vt properare non debeas: & eo ingenio, vt, ſi firma ac ſolida doctrina fundamẽta ieceris, ad ſumma omnia facilè peruẽturus eſſe videaris. Nam quod ais, ſine eloquẽtia multos ad ſummam amplitudinem perueniſſe, ſine ſapientia neminem: verius dixiſſes & ſine ſapientia, & ſine eloquentia, & ſine vllo vero bono multos ea, quæ vulgò habentur ampliſsima, & olim conſecutos eſſe, & quotidie conſequi. De quibus conſtitueram hoc loco pluribus diſſerere: ſed auocor. Tres enim hîc habemus Cardinales, Auguſtanum, Varmienſem, Alciatum: qui mihi omne propè tempus eripiunt. Mi Roſci, ignoſce occupationibus meis & vale. Tibure. III. Non. Octobr. M. D. Lxx.

M. ANTONIVS MVRETVS HERCVLI CIOFANO SVLMONENSI S. P. D.

XCV.

ACCEPI *volumen orationum: de quo amo te, vt debeo, plurimùm, eò ſimul atq; vſus ero, remittam. Demere partẽ de ſolido die apud Horatiũ, ſine vlla*

vlla dubitatione eſt, meridiari, id eſt, ipſo meridie horam vnam aut alterã dormire: quod qui faciunt, diem quodammodò frangunt: ac diuidunt; neq; eum vnum ac ſolidum & ὁλόκληρον eſſe patiuntur. Itaq; is, qui demit partẽ de ſolido die, dicitur id facere, nunc viridi membra ſub arbuto ſtratus, nunc ad aquæ lene caput ſacræ. Et hoc ipſum Varro alicubi vocat, diem diuidere. De verbo deducendi, cur eo vim vllã ſignificari putes, non ſanè video. Cleopatra quidẽ neq; volens, neq; inuita in triumpho ducta eſt. Ac nõ eſt tamẽ dubium neminẽ volentem θριαμβεύεσθαι. Nemo enim volẽs vincitur, aut pœnas dat ei aduerſus quẽ bellum geſſit. Verſus tui non inſuaues ſunt: & erit mihi gratum, ſi te, cùm licebit, in hoc quoq; genere exerceas. Vale. Romæ. IV. Id. Mart. M. D. LXXI.

P. GILBERTVS MALLOCIVS M. ANTONIO MVRETO V. C. S. D.

XCVI.

DVPLICITER *ſum delectatus tuis literis; & quòd me ad amicitiam applicare, propiusq; adiungere cupientem, tam humaniter, tamq; beneuolè exceperis; & quòd Franciſci Flehardi Epiſcopi noſtri cauſſam ita ſis amplexus: vt in ea iuuãda, & conſilio tuo promouenda, non mediocrẽ naturæ tuæ bonitatem, & humanitatem expreſſeris. Qua quidẽ de re, non*

non ſolùm apud me, qui tibi multa debere cupio: ſed apud illum quoq; ſuosq; omneis, ſummã, mirificamque gratiam iniiſti. Ille igitur te admonente & hortante, maximè ſacris initiatus, in numerosq; relatus eſt, vt quæ antea rebus abſolutè perficiundis difficultas opponebatur: nũc penitus ſublata, ereptaq; videatur. Adeò vt ex poſtrema litterarum tuarum parte, in ſpem certam venerimus: totam negotij iſtius explicandi rationem perfacilem iam fore atq; expeditã. Quod totum prudentiſsimis tuis conſiliis, amantiſsimisq; admonitionibus acceptum ferre volumus. Epiſcopum itaq; noſtrum rurſus tibi commendare, neceſſe non habeo: commendo tamen: hoc enim ad officium meum adeò pertinere arbitror, vt nunquã niſi re perfecta, & abſoluta de illa, & laborare, & ſollicitus eſſe deſinere neq; poſsim, neq; debeam. Te verò vehementer oramus, obteſtamurq;, vt quemadmodum præclarè initia poſuiſti: ita in eadẽ voluntate perſeueres. Quod de te, & ſperamus, & ſanè cõfidimus. De turbulento rerum noſtrarum ſtatu, nolo quicquam ad te ſcribere. Neq; enim id ego præſtare poſſum ſine mœrore, neq; tu ſine ſummo doloris ſenſu intelligere poſſes. Sanius eſt igitur res noſtras ſilentio inuoluere & obtegere: quæ aliud nihil ſunt, quàm bella infanda, neces, incendia, furta, rapinæ, vt vno verſu complectar omnia. Nolo enim tibi eſſe moleſtus in recenſendis particulatim noſtris miſeriis. Tametſi non dubitem, te patriæ quoque calamitatibus etiam longè diſſitum, non mediocriter affici, & commoueri. Neque

enim ſolus Vlyſſes amans eſt patriæ. Ad rem nunc redeo: Ego certè, Murete, vir clariſſime, niſi pro illo tuo tam propenſo, ad me amandum, cõplectendumq́ ſtudio, proq́ illa, quam de me habes, opinione, tibi perpetuò deuinctus, obſtrictusq́ permaneam: ingratus planè ſim, meiq́ diſſimillimus. Quod nulla neq́ dies, nec anni efficere poterunt conſequentes. Extremum illud erit, vt Drachium ad nos, re peracta, lætũ contentumq́ quamprimùm dimittas. Vale. Gratianopoli. XII. Kal. Octob. M. D. LXX.

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. SINIBALDO ANtonino ſuo.

XCVII.

IN *ſummis occupationibus meis, Sinibalde Antonine, quæ me reſpirare vix ſinunt, legi tamen Dialogum tuum, & voluptatem longè maximam ex eius lectione percepi. Delectârunt me argumenta, & ingenioſè excogitata, & denſa, & viuo (vt ita dicã) ac ſpiranti orationis genere expreſſa. Itaq́ vt Pythagoram aiunt, è modulo pedis, quanta corporis mole fuiſſet Hercules, indicâſſe: ſic & ego ex hoc breui commentariolo facilè de tui ingenij magnitudine, ac præſtantia iudicaui. Amor autem erga me tuus, quem planè ſingularem omni ex parte declaras, noli quærere, quantoperè mihi gratus ac iucundus fuerit. Neq́*

enim

ullum unquam mihi maiorem fructum vigiliarum, ac laborum meorum propoſui, quã ut à tui ſimilibus amarer. Quare etſi non agnoſco eas laudes, quas tu αὐτῷ τῷ θυλάκῳ, *ut aiunt, in me congeris: ſummè tamen amo iſtum amorem, qui tibi homini tam acuto, ac perſpicaci tenebras offuderit; eaq́ de me ſentire, ac prædicare coëgerit, quæ ne tu quidem quanquam diſertus es, alij cuiquam facilè perſuadere poſſes. Dialogum edas, cenſeo: nolo enim ita modeſtus videri, ut gloriæ tuæ mea modeſtia obſtet. Auctor enim tibi ſum, ut alta meditere, ac procudas: neque reformides obtrectatorum voculas: quæ in proſcœnium prodeunti nonnihil fortaſsis moleſtæ futuræ ſunt: ubi tibi ſemel ipſe audientiam feceris, conticeſcent. Vale Romæ. Idib. Decem. M. D. LXXVIII.*

M. ANTONIVS MVRETVS FRANCISCO BENCIO, è Societate IESV, S. D.

XCVIII.

QVOD *non difficilè modò factu, ſed propè incredibile ſuapte ſponte videri poteſt, id mihi tecum uſu venit, Franciſce Benci: ut inter homines ſumma ſe caritate deuinctos, intercedat tamen propè quotidiana contentio: dum & tu, & alienorũ officiorum benigniſsimus æſtimator, ſumma quædam mihi debere te prædicas: & ego contra tantùm mihi à*

 te tri-

te tributum eſſe profiteor, vt omnis mihi ſpes planè praciſa ſit tecum vnquam paria faciendi. Nam ſi rationes putanda, & ad calculum res vocanda ſit: quid à te mihi aliud ferri poteſt, quàm quod multos abhinc annos efflorescẽtem ingenij tui vim admiratus, ducem me tibi ad eas artes prabui, in quibus poſtea Dei ope, & induſtria tua fretus, eos progreſſus feciſti, vt in te iam pridem & eximia dicẽdi vis, & minimè vulgaris eruditio, vno omnium ore celebretur? Cuius qualiſcunq; officij erga te mei abundè mihi magnam gratiam percipere videor, cùm qui ad te audiendum confluunt, ad Mureti auditorem atque alumnum ire ſe pradicant, eáque in te viua ac ſpirantia agnoſcunt, quorũ in me olim vmbra fortaſsis aliqua ac ſimulachrum fuit. At ego niſi prorſus ingratum haberi me velim, qua quantaq; tibi à me deberi agnoſcam, neceſſe eſt? Tu me primus; tanto adoleſcentior tanto ſeniorẽ, humana contemnere, & pleno gradu ad diuina properare docuiſti: cùm in ipſo vernãtis atatis flore, poſthabitis voluptatibus, ambitione depoſita, reiectis alius omnibus curis, in iſtam te ſanctiſsimã et orbi terrarum fructuoſiſsimam hominum cultui diuino mancipatorum ſodalitatem contuliſti: cùm in ſuſcepto ſemel conſilio tam conſtanter perſtitiſti: neq; ceſsiſti illorum vocibus, qui cùm in collegiis veſtris educati eſſent, & illic didiciſſent iſtuc neſcio quid quod iactant litterarum, à quo ipſi ordine flagitioſè deſciuerant, in eum ne nomẽ dares abſterrere te conabantur. In quem tu ſemel admiſſus, ita vitam inſtituiſti,

vt

vt facilè declaraueris, non illum cæcum quendam, vt ipſi mentiebantur, ac temerarium impetum, ſed diuini numinis inſtinctum atq; afflatum fuiſſe: &, vt ad ea redeam, quæ ad me propriè pertinet, nunquam ex illo conſiliis, præceptis, cohortationibus iuuare me, & faces ac ſtimulos animo meo ad pietatem ſubdere deſtitiſti. Meritò itaque ita te amo, & vt patrem filius, & vt filium pater: his enim nos, quæ maxima ſunt, caritatis vinculis bonitas diuina copulauit. Quare quod & in cæteris rebus, quoad potero, ſedulo faciam, libenter his paucis diebus obſecutus ſum ſtudio tuo, & qui pridem conatus eſſem ſecundum Rhetoricorum Ariſtotelis librum latinè reddere, quanquam hoc tempore & multis, vt nôſti, occupationibus obrutus, & moleſto ac difficili pedum morbo octauum iam menſem impeditus, in tuam tamen gratiam, etiam primum addidi. Tertium, vt ſæpè ex me audîſti, latinè reddi poſſe vix puto. Sed ſi quid vnquam mihi vacui temporis dabitur, quod optare magis quàm ſperare poſſum, non ego quidem illum interpretabor: ſed Ariſtotelea præcepta, quæ eo continentur, meo more tractare, & latinis exemplis illuſtrare conabor. In his autem quos nunc ad te mitto, quoſq; amoris erga te mei monumentum eſſe cupio, facilè proſpicio fore, vt multi multa mirentur, partim longè aliter à me accepta, quàm ab aliis, partim etiam a vulgata Græcorum librorum editione diſcrepantia. Qui hoc velim cogitent, neque cauſſam mihi vllam fuiſſe ſuſcipiendi noui laboris, ſi nulla in re diſ-

ſenſiſſem à cæteris: & ipſos inter ſe Græcos libros ita variare, vt à multis diſcedere neceſſe ſit, quicunq; vnum ſequi velit. Spero autem me breui breues quaſdam notas in hos libros editurum, ex quibus, quid in eis aut præſtiterim, aut præſtare voluerim, curq; locis aliquot, non ab aliis modò, ſed ab ipſo quoq; eruditorum Coryphæo Petro Victorio, cui debetur, quidquid fructus hac ætate ex horum librorum lectione percipitur, diſſentire auſus ſim, commodius intelligatur. Romæ. Id. Febr. M. D. LXXXV.

M. ANTONIVS MVRETVS IACOBO PONTANO, è Societate IESV, S. D.

XCIX.

QVOD *ad te ſcribendi principium capiam, neſcio, ita me pudet tam diu in ære tuo fuiſſe, & humaniſsimè ſcriptis à te litteris nihil adhuc reſpondiſſe. Sed magna mihi ſpes eſt in facilitate & comitate tua, daturum te non grauatè veniam occupationibus meis, quæ me ita vndiq; diſtrictum tenent, vt erga pleróſque amicos parum officioſum videri cogant. Magnam etiam metus partem mihi demit Franciſcus Bencius, qui mihi omni adſeueratione confirmat, ita te cupidum eſſe litterarum mearũ, vt quidquid à me mittetur, in ſolutum accepturus ſis. Quod ego te, vt facias, Pontane optime, vehementer oro:*

idq;

idq́; ea lege, ut me poſthac, iam enim, ut ſpero liberior ac ſolutior futurus ſum, copioſius tibi ſatisfacturum eſſe pollicear. Interea, quoniam Δῶρα, ut ille ait, θεοὺς πείθει, mitto ad te, quo te facilius placem. λογάριον quoddam meum, & verſus neſcio quos illuſtratos notis cuiuſdam familiaris mei. Hoc munuſculum qualecunq; eſt, peto à te ut boni conſulas, meq; quanquam immerentem amare pergas. Vale. Romæ. Id. Iulij. M. D. LXXXIV.

EIDEM.

C.

CVR & tam rarus, & tam breuis in ſcribendo ſim, puto te ex Bencij noſtri litteris cognouiſſe: cui cùm promiſiſſem heri me hac nocte aliquid ad te ſcripturum: ita poſtea ſum totâ propè noctem acerbiſſimo ſiniſtri pedis dolore vexatus, ut neq; de legendo, neq; de ſcribendo cogitare potuerim. Nunc albeſcente cœlo, cùm paulum ſe remiſerit dolor, cuperem quidem ſcribere: ſed quod ſcribam hoc quidem tempore nihil habeo, niſi te à me mirabiliter amari, quod tibi, etiam tacente me, dubium non eſſe arbitror. Utinam quidem eſſet aliquid, in quo id tibi re ac factis teſtari poſſem: ſed quando aliter non licet, curabo, ubi quid ſcriptorum meorum edetur, ut ad te quamprimùm perferatur. Etſi hoc ipſum non video, cur aut tibi, aut cuiquam valdè gratum eſſe

debeat: quid enim tale in ſcriptis meis ineſt, vt ſatius ſit vel nihil agere, quàm eis legendis operam perdere? Obſequamur igitur ſtudio veſtro: ne dum arrogantiæ crimen effugere conor, hoc ipſo in id incidam, ſi iudicium meum iudicio veſtro anteponere voluero. Quid iam? quid ſcribam aliud? etiam vt & tu, et quos iſtic habere diceris tui erga me amoris ſocios, hunc miſerum ſenem precibus veſtris Deo commendetis, atque ab eo petatis, vt qui tot annis in vitiorum ſordibus vixi, beneficio ipſius, hac ſaltem extrema ætate aliquid efficere & edolare poſsim, quod & ad gloriam ipſius, & poſterorum vtilitatem pertineat. Vale.

Pontane mi, vale & me ama. Romæ
XVI. Kalend. Ian. M. D.
LXXXIV.

M. AN-

M. ANTONII MVRETI PRESBYTERI, I. C. ET CIVIS ROM. EPISTOLARVM ET PRAEFATIONVM LIBER Secundus, qui recens nunc adiungitur.

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. IVSTO LIPSIO SVO.

EPISTOLA PRIMA.

NIHIL EST AVT TE amabilius, aut litteris tuis dulcius, ad quas ego nudiuſtertius acceptas ſtatim reſpondiſſem, ſi aut fuiſſet plus otij, aut ſtatim reſponderi tua interfuiſſet. Cùm & eſſem paulò, quàm ſoleo, occupatior, & in vnius diei mora nihil eſſe incommodi viderem, indulſi naturæ meæ, qui perſpectam haberem facilitatem tuã. Deſiderio tibi eſſe mutuam conſuetudinem noſtram, ſi vis me apertè ac ſimpliciter loqui, vt mea conſuetudo fert, & vt noſtra ſumma coniunctio poſtulat, gaudeo: quodque ipſi mihi admirabile videtur, ex moleſtia ipſa tua voluptatem capio. Nam neque tu, niſi me valdè amares, tam iniquo animo ferres abſentiam

meam, & mihi nihil iucundius eſt, quàm à te valde amari. I nunc & dicito verum eſſe illud Euripideum ἐς κοινὸν ἀλγεῖν: *cùm duorum qui certè inter ſe amiciſsimi ſunt, videas, vni alterius ægritudinem eſſe iucundam. Caue tamen putes, minus à me ſermones tuos requiri, quàm à te meos. Hic enim etſi adfluimus omnibus deliciis, planéque Phæacum vitam viuimus, vbi*

---εὐφροσύνη μὲν ἔχει κατὰ δῆμον ἅπαντα,
Δαιτυμόνες δ' ἀνὰ δώματ' ἀκουάζωνται ἀοιδοῦ,
Ἥμενοι ἑξείης πάρα δὲ πλήθωσι τράπεζαι

Σίτου καὶ κρειῶν, *nemo tamen eſt qui iiſdem, quibus nos, ſtudiis delectetur: vt iam verear, cùm iſtuc rediero tamdiu à Muſis & à literis omnibus peregrinatus, ne quis veſtrum, quibus adſiduè in libris verſari licet, mihi illud occinat,* Ἐκβαρβάρωσαι χρόνιος ὢν ἐν βαρβάροις. *At tu mi Lipſi, ſi me audis hominem ſi non valde prudentem, certè quidem inſigniter amantem tui, obdura, & noli tam citò de Roma relinquenda cogitare. Mihi crede, Iſte tibi quondam lætitiam feret labos. Conuentum eſſe à te Manutium meum gaudeo, & talem repertum, qualem ego tibi eum ſæpe deſcripſeram. Hoc tibi liquidò confirmare poſſum, eum virum bonum eſſe,* φιλόφιλον *& ſtudioſiſsimum benefaciendi quamplurimis. Quare auctor tibi ſum, vt te, quantum potes, inſinues in illius conſuetudinem. Cogitabam de eodem oleo & opera ad Plautum noſtrum ſcribere: ſed aliò vocor. Interea ſalutabis eum meo nomine, &, vt capiſti,*

reddes

reddes quotidie tua conſuetudine doctiorem. Cras ad eum ſcribam. Bene vale mi ſuauiſsime Lipſi. TIBVRE. *12. Kal. Septemb.* M. D. LXIX.

M. ANTONIVS MVRETVS S. D.
IVSTO LIPSIO SVO.

II.

NEQVE *enim puto aut maleuolorum rumuſculos, aut tenues quaſdam & obſcuras ſuſpiciones tantùm potuiſſe, vt meus eſſe deſieris: cùm ego planè ſim tuus. Quod inter amãtes ſolet, Zelotypia me quædam inceſſerat, quòd alios quoſdam, de quibus inter nos ridere interdum & iocari ſolebamus, & qui certè te, cum hic eſſes, non ex æquo mecum amabant: ſi verum audire vis, ne nunc quidem amant, qui ex eis ſuperſtites ſunt: eos igitur ſubiniquo animo ferebam à te & ſæpius & honorificentius quàm me præ quo illos contemnere ſolebas, nominari, ſed miſſa hæc faciamus. Electorum tuorum σῶμα mirificè mihi placuit. Cetera expecto, & cùm ſaturnalia, tum multò etiam magis de vita ac ſcriptis Senecæ: quem vt accepero, in eodem te genere, vt potero, remunerabor. Illis quæ ais in vndecimo meo aliorſum ab iniquis capi poſſe, medêre, vt vis. Sin fortaſſe integrum non eſt, omitte ſanè iſtam curã. Ego ante tres aut ſummum quatuor menſes efficiam, ne quis aut de volũtate mea erga te, aut de iudicio dubitare poſsit. Ne fecero, tum tu ſanè de me, vt de homine parùm bonæ fidei, conqueritor.*

Ame-

Amemus inter nos, mi Lipſi, eò conſtantius, vt vrantur ac ringantur iſti, qui amicos eſſe nos nollẽt. Quaſo de tuarum omnium rerum ſtatu, fac me, cùm primùm poteris, certiorem. Vale mi Lipſi: cuius ego nũc ſuauiſsimum os intueri mihi videor. 6. Idus Febr. ROMAE. *Literas tuas Kalendis ipſis Februarij accepi: ne me tardiorem fuiſſe in reſcribendo putes. neq; antea fuit tabellariorum copia.*

M. ANTONIO MVRETO S. D.
IVSTVS LIPSIVS.

III.

CAVSSA *mihi ſcribendi nata ex tuis ad Plantinum literis: quas cum gaudio vidi, cum motu animi legi. Vel in manu tuâ conſpectâ lætabar: quanto magis in hoc animo, & tam inſigni teſtimonio amoris? quem ſi à quoquam mortalium, à te certè volo. Ita adoleſcens iudicaui, ita nunc, conſenſum quendam eſſe conſpirantis iudicij noſtri & naturæ. qui ad coniunctionem, quaſo te, valeat; non ad æmulationem, aut, quod pudet me dicere, ſimultatem. Et fuêre tamen improbi homines, qui id ſperarent: à quibus alia quædam ad me delata olim, non nego: ſed vana, falſa, vt nunc video; & quibus caput, homines non profeſſi ſolùm, ſed vtriq; noſtrûm infeſti. Ea; per communes Deos, deasq; obliteremus mi Amice: & beneficiis inter nos certemus, non querelis. Electorum*

rum

rum librum iam nunc vulgaui: paro Saturnalium ſermonum, & de vitâ ac ſcriptis Annæi ſenecæ. quem nec inuitus ad te miſerim, quaſi vadem amicitiæ coëuntis & ſaneſcentis. Etſi quid in eâ ægrum? nec aliud peccatum vtrinque, quàm ceſſatione, & amicitiæ, vt ſic dicam, inuſu. Quod ipſum emendemus. Viximus amiciſſimè vnâ, viuamus porrò, & moriamur. En ego ille, cuius ingenium & os coràm probaſti: nec amorem abſentis requires profectò aut fidem. Te vt eundem ſperem, faciunt paucula, ſed impreſſa & ſignata epiſtolæ tuæ verba: quæ ruminor identidem & examino, vt ſolent amantes. Vale LVGDVNI *in Batauis, ad magnum & ſine terminis mare. 3. Kal. Decemb. M. D. LXXI.*

M. ANTONIVS MVRETVS HIERON. MERCVRIALI S. P. D.

IV.

CVM *tuæ literæ ad vrbem allatæ ſunt, Tibur iam omnes, vt nos quotãnis facere ſolere ſcis, ſeceſſeramus, eò illas accepi biduo, aut triduo ſerius: Tibure autem, neq; Hippocratem habebam, neq; Gellium, expectandum denuò fuit, dum Roma arceſſerentur. Allatis; ecce tibi aliud incommodum, corripit me febricula, non illa quidem, vt euentus poſtea docuit, periculoſa: ſed quæ tamen animum nonnullo metu ſuſpenſum ab omni ſcribendi cogitatione auocaret.*

Hæc

ac felicem fore. Deinde tentare volebam, num quid, antequam reſcriberem de Gellio, quale tu cupis, efficere ac præſtare poſſem. ſed nihil adhuc repertum eſt, quod quidem ſit magni pretij. Spes adhuc vna reliqua eſt, in bibliotheca Cardinalium Farneſij & Sforzæ, quas nondum excuſſi: id quod, noli dubitare, quin diligenter facturus ſim, cùm primum per occupationes meas licuerit: quæ ſanè & multæ ſunt, & eo moleſtiores, quòd aliena ſunt ab omni genere literarum. Sed multa ferenda ſunt iis omnibus qui coguntur aliena, vt ille ait, viuere quadra. Tu verò mi Giphani, qui & ingenio excellis & doctrina abundas, & ea es ætate, quæ ſit labori ferendo, perge, vt facis, aliquid aſſiduè elaborare, quod & tibi gloriæ ſit, & nobis ac poſteris vſui. Nam de Lambino quidem nihil video cauſſæ cur eius obtrectatio deterrere te aut abducere à ſtudio debeat. Ille in te fuit, qui in alios ſolet. Et, ita mihi omnia quæ cupio eueniant, vt ego valde mirabar, ſi tibi eum impunè laudare licuiſſet. Ita enim homo eſt: eis ſolis primum inuidet, quibus plurimum debet. Quomodo me acceperit, noſti: quantum autem mihi debeat, & ipſe & alij plurimi norunt. Tu verò pro vno frigido obtrectatore, habiturus es innumerabiles, qui te ac labores tuos laudibus in cœlum ferent. Sed hæc alias. Peto à te vt me ames: neq; de mea erga te propenſiſſima voluntate dubites. Plura ſcriberem: ſed vrget hic amicus meus, vir bonus, & literatus, quo nomine eum à te quoq; humaniter excipi volo. Is cùm ſtatim

diſceſ-

diſceſſurus eſſet, vix ad hac ipſa ſcribenda ſatis mihi temporis dedit. Quare ignoſces etiam ſi quid fortè minus accuratè ſcriptum erit. Quaſo te, ſcribito aliquid ad Berzeuicaum noſtrum, & ſignificato ei, multum acceſiſſe ad veterem meam erga eam beneuolentiam, quod conciliator fuerit amicitia noſtra: Item illud, me paucis diebus ad eius literas, quas vnà cum tuis accepi, copioſiſsimè reſponſurum; Saluta etiam mihi diligenter clariſsimum virum Paulum Foxium Oratorem regium: qui quando tanti me eſſe duxit, vt me ad ſcribendum, literis ſuis excitandum putauerit, mirari non debebit, ſi quando ego honorifica ipſius appellatione ſcriptum aliquod meum exornare non verebor. Mi optime & eruditiſsime Giphani, etiam atq; etiã vale. ROMAE. *prid. Id. Ian. M. D. LXIX.*

EIDEM.

VI.

PVDET *me tam ſero ad literas tuas reſcribere: ſed velim, qua humanitate es, ignoſcas occupationibus meis, non magnis illis quidẽ, ſed multis tamen & moleſtis, quaeq; me interdum cogant magno cum meo dolore minus erga amicos officioſum eſſe, quã vellem. Impetraui tandem librum à Fuluio, qui* ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν *minimè reſpondit expectationi mea. Nam neq; totus eſt ille noctium Atticarum ſcriptor; neq; quod eſt, valde diligenter ſcriptũ eſt. Contuli quicquid erat*

accura-

accuratiſſimè ipſemet cum meo Gryphiano anni M. D. XLVI. Quod aliter quàm vulgo repperi, id omne tibi hic cum fide repræſentabo. Primum igitur moneo, librũ Fului σύμμικτα quædam eſſe ex Gellio ſiue Agellio & ex Valerio Maximo, ita vt alternis ſingulis Agellij capitibus ſingula Valerij ſubiuncta ſint. Idq; nullo certo ordine. Græca nuſquam comparent: niſi paucis admodum locis: idq; vbi vna tantùm aut altera vox Græcè ſcripta erat. Iam tu facile potes coniicere librum non valde magni pretij eſſe. Antiquus tamen videtur. Ac ne te diutius ſuſpenſum animi teneam: quid in eo à vulgatis editionibus diſcrepet accipe. Scriptoris nomen ita in eo libro ferè notatur AG. *ſemel tantùm omnibus litteris* AGELLIVS. *Sed ſcis in Pandectis* PANTONIVM *eſſe pro P. Antonio,* CAFRANIAM *pro C. Afrania, vt quidem nonnulli putant. Sic* MAVRELIVM *aut* MAVRILIVM *dixerunt, qui erat M. Aurelius. Sed hoc tu videris. Iam enim clamat Lambinus indoctè atq; inſcienter facere, qui hunc ſcriptorem Agellinm vocent: itaq; verendum eſt, ne det aliquam pugnam denuo Ego quidem Priſcianum veterem habeo, in quo apertè & conſtanter vocatur Agellius. Habeo & alia quædam argumenta non infirma quibus adducor vt exiſtimem rectius Agellium vocari, quam A. Gellium, ἀλλὰ ταῦτα ὑμῖν μελήσει. cap. 17. libri primi. irarumque & moleſtiarum. l. 5. rerumque & moleſtiarum. eodem Satyra, Satura. ita etiam alibi ſæpe. lepido quidem ſcr. lepide quidem. cap. 19. deſiperet, riſit. derſit. appoſuit, apponit. deuſſit, deurit. reliquos ſex an eodem, &c. illud, an,*

abeſt à libro vetere.cap. 20. Græca omnia latinis litteris notata ſunt,præter illa in extremo μῆκως ἀπλατές. in eodem meta triangula. & in fine in latabile. qualia poſthac non notabo. vt neque illa adferre, adponere, non vt vulgo, afferre, apponere: & ſimilia, quæ vix vnquam aliter ſcripta in libris veteribus reperias .cap.23. ſcriptaque eſt à M. Catone, venuſtate atq; luce. cùm hæc dictaui. Tum cum in ſenatu.percunctata eſt filium. Ita ſemper hoc verbum ſcribit: non vt vulgo quidam percontari. Tum puer matre vrgente. vtrum |videretur vtilius.quid ſibi poſtulatio iſthæc vellet. ne introeant præter ille vnus Papirius.[hoc verum puto.] in ætate prætextæ prudentiam. cap .24. poſtq. mortem adeptus Plautus. [hoc quoque fortaſſis rectum ſit] Cap.25 . Induciis múmnſum aliquo.Ego,menſum, Ceſſationem iſtam pugnæ pacticam. ἰός pacti cauſa. non pugnetur, nihilq; incommodetur.cap.26. poſt cotidianas lectiones. Ita ferè ſemper ſcribit, non quotidianas: etſi hoc quoq; modo interdum. in ipſius commentariis. neq; iam querimoniam aut gemitus beiulatuſque. Non ita eſſe Plutarchum, vt philoſophum deceret. tu hoc age. ἀοργησίαν & ἀναλγησίαν.

Libro ſecundo.

Cap. 1. ad fortuitas patientiæ vices firmandi, id quoque, &c. Valitudine. Ita ſemper, vt & beniuolus & maliuolus. Quæ in belli Peloponneſiaci principiis ipſam Ath. ciu. interneciuo gerere, cap. 6.Nonnulli ex Grammaticis. A timidos nautas. omnia iam vulgata, hæ tres voces abſunt à libro vetere. Inlaudati. & ſic ſemper.

non laude ſolùm indignus, ſed detetione. Ego ſuſpicor legendum, deteſtatione. ſqualentem, ſemper, non, vt vulgo, ſquallentem. quàm iacere, vnde id verbum, &c. aut vento aut puluere laborare videmus. duæ poſtremæ voces abſunt à libro vetere. Hannibal (ſic ſemper) M. Tullius IV. in Verrem. non vt ab hoſte. Nemo quiſquam tam effictis eſt moribus; ἴσως efflictis. Inlaudatus quoque igitur finis eſt, &c. Sic in actionibus ciuilibus aut laudari dicitur qui eſt nominatus. Rectè autem ſcripſiſti, legendum ibi eſſe, auctor. Illaudabilis & innominabilis, duæ poſtremæ voces abſunt. Dianæ Efeſiæ. Sic & Fauorinum non Phauorinum, & alia quedam eodem modo. auro & purpura prætexta. cap. 7. Omnia quæ pater imp. parendum. Super ea prius quæ dicta ſunt. vt acceſſitum venire. Catilina aliquo aut Tubulo. Non ergo eſt integra propoſitio dicendum. Ego dicentium. cap. 21. procedentis noctis ſpatio. Sed ego, inquit, cum Lælio. lego autem L. Ælio. triones ruſtico cetero vocabulo. elegantiuſque eſſe viſum. caq. 22. Atque etiam appetebamus. regioneſq; eſſe cæli quatuor. Septemtriones. Iapyx & Iapygem ſemper per litteram y. Sed qui ab aſtiua & ſolſtitiali meta venit. Africus, qui Græce λίψ vnum meridionalem ventum. Sunt qui pro octo 12. faciunt, tertios quatuor in media, &c. Cur mediæ ſeptentriones eadem, &c. in ſuis quiſque regionibus. quem ſæuiſſimum putant. Apuli eodem quo ipſi ſunt nomine. λεκον φε αυτον ως ο καικιας νεφος. Ego ἕλκων ἐφ᾽ αὑτὸν ὡς ὁ καικίας νέφος. Vocem κακὰ omnino delendam puto, neque ſanè eſt in illo vetere. cap. 26. aliter oſtrum, aliter

crocum, nihil à vocabulo ruſi differunt. in iis tamen coloribus q. m. d. denominandis. Nam phœniceus q. t. G. φοίνικας dixiſti, & rutilus, & ſpadix phœnicei συνώνυμος. Laſſitudinemq́; minuam. Rudibus autem eſt rufus atrior, & nigrore multo inuſtus. Luteus contra rufus color eſt dilutior. Vnde ei quoq; &c. Noſtris autem veteribus Caſia. quod in verſu H. eſt id facis. cap. 29. neque imperioſe. iret cibum quæſitum. idcirco die craſtini. miſit qui amicos roget. Mater iubet eos animo otioſo eſſe. Sol feruit, & ſit nihil. & dies amici nulli erant. Ego legendum puto. Sol feruit, & ſit nihil. it dies. amici nulli erant. Vos modo, inquit, aduertite. In ipſo enim iam vertitur, cuia eſt res, nō aliunde petitur. migrauit. ſeges à domino &c. leui plerumq; & inani fiducia. Sperabam me quæ reliqua ſunt perſcripturum. Sed interpellor. Ea tamen, ſine vlla dubitatione, intra quatriduum mittam. Ac ſi quid aliud eſt, quod me tua cauſſa poſſe arbitrere peto à te mi Giphani, vt tibi planè perſuadeas te mihi ex animo cariſſimum eſſe: meq; omnia quæ ad te pertinebunt, ſemper ſtudioſè ac diligenter procuraturū. De locis quos emendaſti in epiſtolis Ciceronis, auctor tibi ſum, vt eos ad Manutium mittas. Et tibi ad eam rem operam meam dico. Spero eum, vt eſt vir bonus, non diſſimulaturum eſſe, quid à quo acceperit. Vale Romæ XVII. Calend. Ian. M. D. LXIX. Clariſſimo oratori, quæſo vt plurimam ſalutem meo nomine impertias.

EIDEM.

EIDEM.

VII.

RISI, *conferens Lambiniana cum tuis. & præter ea quorum tu indicem ad me miſeras, alia etiã complura repperi. Tu quæ ab illo in puteum illum merſa ſunt cùm tibi commodum erit, in lucem extrahas, tibiq; vindices, cenſeo. Quod me laudat: vellem tam meritò id faceret, quàm olim immeritò notauit. Equidem poſſum mi Giphani oſtendere tibi, ſi hic ſis, literas ipſius manu ſcriptas, quibus mihi gratias agit de locis quibuſdam ſibi explicatis, quos ipſe poſtea queſtus eſt à me ſibi ſubreptos eſſe. Et eas literas diligenter adſeruo, non vt edam, neq; enim tanti eſſe duco, ſed vt oſtendam interdum amicis, ſi quando de me & Lambino ſermo incidit. A me quidem ſibi metuere non debet. Nunquam natura contentioſus fui: & nunc quotidie magis Lenit albeſcens animos capillus. Tua potius cauſa verendum eſt, ne à quopiam audiat* ὦ γέρον ἦ μάλα δή σε νέοι τείρουσι μαχηταί. *Sed hæc omittamus. De Tubulo, ita planè in Fuluij libro omnibus literis ſcriptũ eſt cap. 13. l. 1. neq. quod diuulgatum eſt placet, neq; coniectura tua, quod venia tua dictum ſit, mihi explet animum. præcipuè cùm ſtatim ſequatur. Tum magiſter* ἀρχιτέκτων. *Cogitandum igitur. ſi quid melius. In libro Fuluij, ſcito, non tantùm primũ caput libri primi, ſed omnia omnino, in quibus nihil notatum à me videbis, deſiderari. Libri moles eſt perexigua: & in eo ipſo admiſta, vt dixi, Valerij Maximi ca-*

pita prope pari numero. Orchio ibi ſcriptum eſt, non Orciuo. Libri ſecundi caput decimum in eo libro non eſt. Deſcriptoris nomine expecto quæ polliceris. De prænomine Nepotis nihil habeo. niſi quod ſemper ſuſpicatus ſum ex C. Cornelio Nepote, librarios, qui eandem literam bis ponere laborioſum putarent, feciſſe Cornelium. ſæpe hoc ita commiſſum ſcio. Quæ reliqua ſunt in Gelliũ, ſupereſt: vt exſoluam. Illud mihi moleſtum eſt, quod eorum librorum quos tu maximè requiris vix πολλοστημόριον quoddam eſt in Fuluij libro. Cap. 5. lib. 3. Arceſilaũ. Sed hoc prætereundum erat ad te ſcribenti, & talia poſtea omittentur. Incorruptus tamen & à ſtupro integer. Nam quum vocem infractam prioribus an poſterioribus. Cap. 6. in VII. problematorum. Cap. 9. memoria atq; ammiratione. ſic ſæpe ſcriptum reperias. Colore puniceo, florea & comanti iuba. Argos euertiſſe, cupidineq; habendi. Eum Caſſium poſtea 5. n. eſt, victis partibus f. q. e. 5. miſera morte oppetiiſſe. Cap. 15. Polycritan. Is Diagoras tris filios. eos omnes vidit. Cùm populus gratulabundus. ibidem in ſtadio. in oſculis atq; in manibus. non diu poſt eam pugnam exanimata eſt. Poſt hunc locum vſq; ad librum nouum. nihil eſt in illo libro vetere. In libros ſequentes quædam ſunt pauca quidem, ſed in iis tamen quædam non contemnenda. Ea, ſi voles, ad te mittentur. ſimulque, ſi quid erit aliud quo hoc tuum inſtitutum à me adiuuari poſſe arbitreris.

Vale Romæ prid. Kalend. Ian.

M. D. LXIX.

M. AN-

M. ANTONII MVRETI IN LIBROS VARIARVM LECTIONVM præfatio, AD HIPPOLYTVM ESTENSEM, CARDINALEM AC PRINCIPEM ILluſtriſsimum, Singularem omnium honeſtarum artium Patronum.

IIX.

MAGNOPERE *peccare mihi viderer Hippolyte, Cardinalis illuſtriſſime, ſi ocium illud, quod & plurimum & honeſtiſſimum tua mihi benignitate conceditur, alia vlla re, quàm litterarum, & earum artiũ, quibus te inſigniter oblectari video, aſſidua tractatione conſumerem. nam cùm ea te præcipuè cauſa commouerit, vt aditum mihi ad familiaritatem tuam vltro patefaciendum putaris, quòd ad te de mea erga illas incredibili voluntate, meis fortaſſe ſcriptis, & amicis de me ſummorum hominum concitata ſermonibus fama peruenerat: quis me ferendum putet, niſi quam de me opinionem incognito adhuc & abſente cõceperas, eam præſens ipſe omni ſtudio, omniq́ corporis & animi contentione confirmem? Ita igitur facio, quarum artium ſingularis pulchritudo mentem meam, vſq; à puero, admirabili quodam ſui deſiderio incenderat, eas nunc demũ beneficio tuo aliis omnibus curis ſolutus, magno & alacri animo perſequor: neq; ſanè committo, vt qui me tibi*

tanquam hominem & non ineruditum, & eruditionis ac doctrinæ ſitientiſſimum commendarunt, cum in illo priore indulſerint amori erga me ſuo, in hoc etiam altero eidem obſecuti, ac non potius id quod exploratum haberent, verè apud te teſtati eſſe videantur. quod cùm facio, primum, quo nihil dulcius eſt, nihil optabilius, naturæ meæ propenſionem ſequor. Verè enim hoc tibi affirmare poſſum. ſi quis mihi deus omnes opes, omnia cõmoda, omnem potentiam proponat, ea lege ac conditione, vt ſemel deponam hæc ſtudia, & has qualeſcunq; litterulas, altrices adoleſcentiæ meæ, fidiſſimas meorũ omniũ temporum comites deſeram: nunquam id faciam: neq; quicquã tanti eſſe ducam, quod mereri velim, vt à ſuauiſſimo earũ amplexu & contubernio abducar. quare, vt dixi, cũ in eas toto pectore incumbo, naturæ meæ pareo: idq; facio, quod ſi facere vetarer, vitalẽ mihi eſſe vitam non putarem. deinde, quo mihi nihil prius ac potius neq; eſt, neq; eſſe debet, voluntati tuæ, morem gero. ſæpe enim mihi, quæ tua eſt humanitas, affirmaſti, nullũ tibi à me genus obſequij præſtari poſſe iucundius, quàm, ſi omne tempus arbitratu meo ponerẽ in litteris, & aliquid aſſiduè, quantũ in me eſſet, excuderem, quod & mihi ornamẽto, & aliis vſui, & tibi oblectationi eſſe poſſet. neq; verò me, vt id faciam, oratione tantum cohortaris, verùm etiam exemplo. Quid enim facere nos oportet, quicunq; tuis opibus non aliã ob cauſam fouemur, ſuſtentamur, ornamur, quàm vt in his ſtudiis omni cogitatione defixa, dies nocteſq; exerceamur: cũ te, te inquam ipſum, quem moderatrix humanarũ rerũ prouidentia in altiſ-

ſimo

ſimo dignitatis gradu collocatum, perpetua grauiſſimorum munerum procuratione diſtrictum teneri voluit, inter tot, tam graues, tam multiplices curas, tantoperè ad tranquillitatem & ſalutem publicam pertinentes, quotidie tamen aliquid temporis harum artium tractationi tribuere videamus? Nimirum & *vnuſquiſque noſtrum natura ſua, vt ait poëta quidam, ſemina ſequitur: & quibuſcum diu ac familiariter vixit, eorum mores & inſtituta viuendi facile ac libenter imitatur. Te verò cum omnis honeſtatis ac dignitatis amantiſſimum, omnium, quæ ad comparandam veram ac ſolidam gloriam pertinent, appetentiſſimum natura genuiſſet: conſecuta deinde* FRANCISCI *V*ALESII, *Galliarum regis optimi, ac maximi, intima illa, qua tot annos vſus es, conſuetudo magis etiam incitauit ad eaſdem illas vias, in quas ipſa te natura deduxerat, animoſius & conſtantius perſequendas. Ille homines eruditos ad ſe ex omnibus orbis terrarum partibus, ampliſſima eorum induſtriæ præmia ſtatuens, conuocabat. idem illud exemplum iam dudum Italia te maxima cum tua laude, renouantem intuetur. Ad regalem illius menſam non vllum acroama aut libentius, aut ſæpius, quàm vox alicuius eruditi hominis, audiebatur. epulæ quoque tuæ quotidie nulla re magis, quàm grauiſſimis, & honeſtiſſimis virorum doctrina præſtantium ſermonibus, condiuntur. Ille igitur ad cæteras ſuas laudes eam addidit, qua nulla, meo quidem iudicio, maior eſt, nulla præclarior, vt communi omnium populorum conſenſu* Litterarum Pater *nominaretur, idem illud cognomen*

men tibi apud poſteros tributum iri, cuius perfacile eſt, qui tuam erga homines liberalium artiũ ſcientia excultos munificam, planeq́ regiam voluntatem cognouerit, augurari. Nos interea, qui per te hoc ocio fruimur, omnem induſtriam eò conferre oportet, vt quacunq́ ratione poſſumus, heroicas ac prope diuinas virtutes tuas omni genere monimentorum ad immortalem poſteritatis memoriam conſecremus. non quòd rerum à te geſtarum gloria noſtro teſtimonio indigeat: ſed quòd alia nobis via nulla relinquitur, qua ingrati animi notam effugere valeamus. Igitur alij quidem, quibus maior doctrinæ copia eſt, alia tibi grauiora, & maioris operæ inſcribẽt. ego autem, qui nondum eam facultatem conſecutus ſum, vt à me quicquam egregium expectari debeat, ſcribã tamen qualiacunq́ potero, & hiſce paruis ac tenuibus munuſculis teſtabor hominibus magnitudinem obſeruãtiæ erga te meæ. Illud quidem certè omni ope conabor efficere, vt ſcripta mea, ſi nullam aliam ob cauſam in pretio ſint, vtilitate tamen tueantur ipſa ſe, & hoc ſaltem nomine à ſtudioſis hominibus non negligantur. quod & alias feci, & in iis maximè, quos nuper apud te ſcripſi, Variarum lectionum libris. Primum enim cùm in præſtantiſſimis vtriuſque linguæ ſcriptoribus multa, vel temporum vel hominũ culpa, corruptè & deprauatè legantur: eaq́ res vel non animaduerſa errorem, vel animaduerſa moleſtiam, & difficultatem legentibus obiicere ſoleat: eius incommodi vt pars aliqua per me tolleretur, operam dedi. deinde, cùm & illud conſtet, veteres latinos ſummo ſtudio eſſe in Græcorum imitatione verſatos, & eorum

rum locorum quos illi ab his acceptos in vſum ſuum tranſtulerunt, diligens, & accurata notatio magnam his temporibus vtilitatem habere credatur: huius quoque generis inſpergenda nonnulla eſſe duxi. narratiunculas etiam aliquot admiſcui quarundam hiſtoriarum, quæ neque contritæ ac communes eſſent; neque fore iniucundæ cognitu viderentur. Vbi autem ita res tulit, vt ab iis, qui vel ætate noſtra, vel etiam ſuperioribus temporibus in hoc ipſo curriculo induſtriam ſuam exercuerant, diſſentirem: feci id, vt & natura & conſuetudo mea fert, liberè: ſed ea tamen moderatione ſeruata, vt, imminutam eſſe à me dignitatem ſuam, nemo conqueri poſſit, niſi qui tantum ſibi tribuat, vt errare ſe poſſe non putet. quod neque cuiquam vnquam contigit, & maius eſt, quàm vt conuenire in humanam fragilitatem queat. ſed nos quid fecerimus, ipſa res indicabit. teſtatum quidem omnibus eſſe volumus, nihil aliud nobis propoſitum fuiſſe, quàm vt ſine cuiuſquam offenſione, auxilij aliquid attuliſſe huic ſtudiorum generi diceremur. A te autem, Hippolyte Principum decus, etiam atque etiam petimus, vt qua nos humanitate in familiarium tuorum numerum recipere dignatus es, eadem hos labores noſtros, qui nulla re magis, quàm tui nominis auctoritate, nixi, in publicum prodeunt, tibi accipiendos putes: neque tam, quid amplitudini tuæ conueniat, quàm, quid præſtari à nobis poſſit, expendas. nam & hæc ipſa, nouis indies acceſſionibus creſcent, & alia ſuo tempore quæ tibi gratiora fore cōfidimus, proferentur.

PRAE.

PRAEFATIO IN VERSIONEM LATINAM LIBRI QVINTI ETHIcorum Ariſtotelis.

IX.

CVM hunc Ariſtotelis librum vobis explicaturus eſſem, multis de cauſſis mihi faciendum putaui, vt cum prius latinè à me conuerſum ederem. Primum quoniam etſi in ceteris libris explicandis conatus eram efficere, vt ne ij quidem qui græcarum litterarum rudes ſunt, aditum ſibi ad me audiendum peregrinitate ſermonis occluſum eſſe quererentur. Non obſcuris tamen multorum ſermonibus aures meæ quotidie verberabantur, conquerentium, crebro illo vocum græcarum interiectu retardari intelligentiam ſuam: Planiora ſibi multo, & expeditiora omnia fore, ſi latinè dicerentur. Horum igitur ſtudio aliquid tribuendum eſſe duxi. Deinde ſubmoleſtum ipſi mihi nonnunquam erat, verùm vt fatear, tantum quotidie operæ, ac temporis in reddendis ſingulis vocibus ponere: Vt mihi quoque ſatius videretur, ſemel illo labore defungi. Nam cùm ſingulæ diſputationes noſtræ in vnius horæ curriculum concludantur, ex eoq́ue ipſo aliquid ſæpe multis occaſionibus delibetur, ac detrahatur, adhibenda parcimonia eſt, videndumq́ omni ſtudio, vt id ſaltem quod datur, quàm poſſumus optimè & vtiliſſimè collocetur. Iam è tam breui tempore non multum poteſt tractandis rebus relinqui, ſi aliquid ex eo ſingula verba decerpant. Præcipuè autem hic

liber

liber propter mirificam quandam rerum ac ſententiarum ſubtilitatem poſtulare quodammodo videbatur, vt, quò liberiores animi noſtri totos ſe ad eas penitus cognoſcendas darent, illa altera pars laboris & vobis & mihi demeretur. Fuere & alia huius mei conſilij cauſſa, quas nihil neceſſe habeo pluribus perſequi. Dedi autem operam quantum quidem in me fuit, vt Ariſtotelis non ſenetntiam modò exprimerem, ſed genus ipſum dicendi, quoad liceret, imitarer. Nam cum ſuo quiſque modo, & loquatur & ſcribat, alióſque anguſta, preſſa, conciſa, alios ampla, copioſa, redundans delectet oratio: Non ſatis probo conſilium eorum, qui, cùm Ariſtotelis ſiccitatem quandam tenuitatémque dicendi, contra Cicero copiam & vbertatem adamauerit, neque quidquam tam diſsimile ſit, quàm eorum inter ſe dicendi genus, Ariſtotelem tamen interpretantes, quia ſe, quam poſſunt Ciceronis ſimillimos eſſe cupiunt, quæ ab illo & breuiter, & ſubobſcurè dicta ſunt, ea huius more dilatant, atque diducunt. Sed ſuum cuique, vt dicitur. Ego an, quod volui, aſſecutus ſim, neſcio. aut potius id non aſſecutum eſſe me, ſcio: Certè quidem, quod in hoc genere optimum eſt, id me ſecutum eſſe, ac propoſitum habuiſſe confido. Neque damno induſtriam eorum, qui aut ante me, aut poſt me (ſi quidem iam duodecim anni ſunt, cùm huius libri interpretatio mea primum edita eſt) in his rebus latinè tractandis elaborarunt Quorum etiam quidam auxilio ad eam rem meo vſos eſſe ſe, non diffitentur. Neque tantum, vt ille dixit, poſterior dies prioris diſcipulus eſt, ſed etiam magiſter. Multa aliter

ter

ter olim accipiebam, aliter hodie accipio : Græcos etiam libros multo pluribus locis deprauatos eſſe video , quàm tunc arbitrabar. Itaque neceſſe eſt, multa longè ſecus in eorum interpretationibus, quàm in mea, legi. De quibus non intelligentes modò, ſed etiam eos, qui ſibi tales videntur, quorum omnis ætas magnam copiam extulit, iudicaturos eſſe proſpicio. Horum ego neque alteros reiicio, neque alteros extimeſco, eſt eiuſdem ingenij, & eruditorum admonitiones amare, & indoctorum maledicta contemnere, Vbi, & cur à ceteris diſſenſerim, vos quidem & quotidie ex me ipſo, ceteri autem ex commentario, quem, cùm primum licebit, edituri ſumus, intelligent. Romæ Kal. Martij, Anno M. D. LXV.

M. ANTONIVS MVRETVS BERNARDINO LAVREDANO ANDREAE F. PATRICIO VENETO. S. P. D.

X.

PRÆSTANTIVM *Poëtarum Bernardine Lauredane adoleſcens clariſſime, neque magna vnquam copia, & ſemper magna laus fuit. Copia ne fuerit, id in cauſſa eſt; quod in cæteris facultatibus, nemo eſt, duntaxat eorum qui hebeti penitus ingenio non ſunt, qui non adhibito labore, ſi minus excellere, at certè ad mediocritatem aliquam peruenire, ſe poſſe confidat : in hac, niſi ab iis, quos ipſa quodammodo natura ad eam*

ſinxerit, labore, diligētia, vigiliis effici nihil poteſt. Ea ipſa res in hominū animis admirationē peperit poëtarū. obſtupefactis videlicet hominibus, cū viderēt alios ſponte quadam, & propenſione naturæ, ſine vllo labore ea fundere, quæ cum omnibus eloquentiæ luminibus interlita, tum ſparſa multifariam eruditionis variæ notis, nō tantùm dulci ſono tenerēt aures, ſed etiam omni genere affectuum, intimos audientium ſenſus, cogitationesq; tentarent; alios contra ingenuarū artium ſcientia perpolitos; nulla tamen diligentia, aut diuturnitate ſtudij conſequi poſſe, vt aliquo inter poëtas numero ac loco haberentur. Vt autem omni elegantis doctrinæ tractatione ita huius quoq; virtutis præſtantia, longè ſupra ceteros Græcorum hominū ingenia floruerunt. Romani et ſerius attigerunt poeticam et coluerunt negligentius, et minimè lōgo tempore in rectè ſcribendorum poematum via perſtiterūt. ſiqdem cum à rudibus apud eos poëtica profecta principiis tandem per multos gradus ad Virgilium perueniſſet; quo ego homine nihil ſtatuo fieri potuiſſe diuinius; ita poſtea cæpère ingenia in deterius labi, vt mirum ſit, quanta, quàm breui tempore, ſit conſecuta mutatio. Hiſpani poëtæ præcipuè & Romani ſermonis elegantiam contaminarunt, & cum inflatū quoddam, & tumidū, et gentis ſuæ moribus congruens inuexiſſent orationis genus, auerterunt exemplo ſuo ceteros à recta illa, & ſimplici, in qua præcipua poëtarum ſita laus eſt, et in quam ſuperiores omni ſtudio incubuerāt, imitatione naturæ. itaq; ferè poſt Auguſti tempora, vt quiſque verſum maximè inflauerat, ſententiam maximè contorſerat, eo deniq; modo

ocu-

locutus fuerat, quo nemo ſerio ſoleret loqui, ita in pretio haberi cepit. Quin etiam fucatus ille ſplendor, & adulterina eloquentiæ ſpecies ita nonnullorum, qui veræ eloquentiæ guſtū non habent, occæcauit animos, vt his quoque temporibus extiterint Hiſpani duo, homines ceteroqui & in primis eruditi, & ſcriptis editis nobiles; quorum alter Lucanum Virgilio, alter Martialem Catullo anteponere veritus non eſt, quorum ab vtroq; ita diſſentio, vt, ſi quis Deus poteſtatem mihi optionemq́; faciat, non dicam Virgilij, cui videor iniuriam facere, ſi eum vllo modo cum ceteris comparem, ſed Ennij alicuius, aut Furij, quàm Lucani, multo ſimilem in ſcribendo eſſe me malim; inter Martialis autem & Catulli ſcripta, tantū intereſſe arbitrer, quantum inter dicta ſcurræ alicuius de triuio, & inter liberales ingenui hominis iocos, multo vrbanitatis aſperſos ſale. neq; verò negauerim, multa in Martiale quoq; non inſcienter dicta reperiri: ſed profectò deteriorum longè numerus maior eſt. Latinæ quidem orationis natiua illa, minimeq́; quaſi pigmentis infuſcata germanitas in Martiale nulla eſt, in Catullo præcipua. Iis de cauſſis cùm ab illo altero, neſcio quo modo, ſemper abhorruiſſem, Catullum contra nunquam, non mirabiliter amaui: itaque legebam eum adoleſcentulus ſtudioſè, magnamque operam ad lepores illius intelligendos conferebam; nihil tamen minus cogitans, quàm fore vnquam, vt in eum commentarios ſcriberem. Sed, cùm haud ita pridem veniſſem in Italiam, & vt eam regionem aſpicerem, quæ qui æquo animo carent, mihi quidem antiquitatis memoriam, ſatis colere non videntur,

tur, & me hercule, verum vt dicam, cùm alios eruditos homines, tum Paulum inprimis Manutium vt cognoſcerē; quod in eius ſcriptis mihi videbar animaduertiſſe, expreſſas quaſdam excellentis doctrinæ eximiaq́; probitatis notas, mihiq́; diuina quadam virgula contigiſſet, vt non pedem penè prius in hac ciuitate ponerē, quàm in amicitiam ipſius familiaritatemq́; intimā admitterer: ipſeq́; aliquot diebus poſt, de meis ſermonibus collegiſſet, quantoperè me eius poëtæ ſcripta caperent; Quin tu inquit M. Antoni, quæ in hoc genere notaſti, ea in publicū profers, fructumq́; laboris tui cū ceteris antiqua illa naturæ atq; humanitatis lege communicas? ibi tum ego cùm & lōgè aliarū virium opus illud eſſe dixiſſem, et protuliſſem alia multa, quæ mihi ad eam cogitationem ſuſcipiendā ſanè quàm incommoda eſſent; eaq́; ipſe amicè admodū refutare pergeret; (noſti autē diuinam hominis illius in dicēdo ſuauitatem) nō prius deſtitit, quā me impulit deniq;, ſibi vt reciperem, me id primo quoq; tēpore eſſe facturū. Neq; verò diu fidem meam liberare diſtuli, vt qui inter varias occupationes, homo alioqui laboris nō nimiū tolerans, hoc tamē, quicquid eſt, triū menſium, aliquanto etiā minore, ſpatio abſoluerim. Nunc haſce vigilias meas Bernardine Lauredane, multæ ſunt cauſæ quamobrē tibi dicatas velim. Natus es ex ampla cū primis & nobili familia, & ex qua ea Venetæ ciuitatis lumina extiterunt, quorum claritatem nulla vnquam inobſcurabit obliuio. Præterea eſt hoc generi veſtro prope fataliter datum, vt ametis literas, hominesq́; earū ſcientia excultos benignitate veſtra cōprehendatis. Non lōgè abierimus; pater ipſe

tuus, vir vt omnes norunt, omni egregiæ virtutis laude cumulatiſſimus, ita litterarum amore incenſus eſt, vt ea, qua vbiq; plurimum valet, auctoritate & gratia permagnam optimorum librorum, ſignorum, nomiſmatumq; veterũ, ceterorumq; antiquitatis monimẽtorum copiam ex vniuerſa Europa diligentiſſimè collegerit. itaq; vt auguſta quadam Muſarum ædes, ita domus veſtra Venetiis ab eruditis hominibus frequentatur. Hæc cũ magna ſint, vt certè ſunt; tamẽ ex te ipſo poſſunt innumerabilia magis propria tuæ laudis argumẽta deſumi: ingenium excellens, acre ac indefeſſum literarum ſtudium, optimarum artium cognitio tanta, quantã cu cum paucis aliis in iſtã ætatis viriditatem cadere poſſe docuiſti: tum, quòd præcipuum eſt, ita compoſiti mores, vt iuuentus tua multorũ ſenectuti exemplo eſſe poſſit. Vel his ſuperioribus mẽſibus, cũ ad M. Antonij Triuiſani, principis optimi, propinqui tui, luctuoſam bonis omnibus mortẽ funebri laudatione honeſtandam vnus ex omni Venetæ nobilitatis flore delectus es; quãta, Deum immortalem, orationis & grauitate, & copia, quanta omnium, qui aderant, non approbatione tantùm, verum etiã admiratione dixiſti? vt iam tũ ſperare non dubiè ſenatus populusq; Venetus cœperit, quæ tam diſertè in alio laudares, ea te aliquãdo re, atq; operibus præſtiturum. Igitur cùm eam orationem in publicũ emiſiſſes, nemo repertus eſt, qui non in cœlũ tolleret; aut, ſi qui poſtea fuerunt, qui eam clanculũ extenuarent verbis, eos ſatis conſtat, vel craſſitudine ingenij, ne illius pulchritudinẽ peruideant, vel, ne pro dignitate cõmendent, veteri morbo perpetuæ in omnes bonos inuidiæ impediri.

Acceſſere

Acceſſere his propè quotidiani mecum Pauli Manutij de tua laude ſermones, in cuius tu viri ore planè habitas. ita enim frequenter, ita cupidè de te loquitur, vt mihi nunquam omnino, quàm cùm de te dicere ingreſſus eſt, facũdior eſſe videatur. Attigi breuiter ea, quæ, me, vt hunc librum tuo nomini potiſsimum inſcriberem, impulerunt. Nunc à te adoleſcens ornatiſsime, etiam atq; etiam peto: primum, vt munuſculũ hoc non ex ſua magnitudine, ſed ex meo tibi gratificandi animo põderes: deinde, vt ſi quãdo eorum rationẽ inibis quos eximiæ tuæ virtutis admiratio adiunxit tibi, me quoq; ſi videtur, eorũ adſcribendũ numero exiſtimes. Venetiis, Id. Oct. M. D. LIV.

M. ANTONIVS MVRETVS TORQVATO BEMBO PETRI F. S. D.

XI.

M*Agna felicitate mihi carere videor* TORQVATE BEMBE, *quòd non ita maturè in Italiã venerim, vt patrem tuum, virum immortalitate digniſsimum, videre, atq; alloqui poſſem. nam & incredibilem quandam voluptatem hauſiſſem ex illius herois aſpectu, qui aut ſolus, aut præcipuè effecerat, vt ne hæc ætas ſuperioribus ſæculis inuideret: & effeciſſem, niſi valde fallor, vt ipſe me, pro humanitate illa, qua complectebatur omnes, in quibus eſſet aliqua non alieni à Muſis ingenij ſignificatio, non vſquequaq; ſibi deſpiciendum putaret. Nunc, quando id, quod cupere, cõſequi nullo modo poſſum; certè quidem id, quod proximum eſt, ſedulo facio: colo, quacunq;*

ratione licet,memoriam illius:& cùm in omni ſermone, tum in ſcriptis meis,libentiſſimè facio,vt eum laudē,qui mihi neq; à me , neq; à quoquā ſatis laudari poſſe vnquā videtur.neq; verò ita ſum amēs, vt ad gloriā ipſius quicquam meo teſtimonio poſſe adiici cenſeam. Sed ita planè iudico : vt Deus, qui nullius præconio indiget , laudari ſe tamen ab hominibus vult:ſic beatas illas mentes, in cœlū receptas,& cum Deo coniunctas,gaudere, cùm ſe à nobis coli ac celebrari vident. ergo perinde ac ſi huius rei ſenſus ad Petrum ipſum Bembum peruenturus ſit , ita de ipſius admirabili doctrina , ſingulari eloquētia, ceteriſq; virtutibus,quoties occaſio eſt,prædico.quod ſiue ita eſt,gaudeo:ſiue ipſe me fallo, tamen hunc errorē, qui me tantoperè delectat, mihi eripi nolim. Equidem non ſolùm quæ ille nobis monumēta ingenij ſui plurima ac pulcherrima reliquit,accuratè peruolutare, verùm etiā imagines corporis ipſius ſtudioſè contemplari ſoleo : magnamq; ex eis oblectationē capio:quod illæ mihi ipſum ante oculos conſtituere videantur.Iam ſi aut depictā in tabula aut marmore expreſſam aut in ære, argentóue inſculptam Petri Bembi imaginē prope diuino cultu afficere ſolitus ſum:q̄d me tibi facere par eſt Torquate Bembe,quē nobis diuinus ille vir viuā & ſpirātem tum corporis tum multò magis ingenij ac virtutum ſuarum imaginem reliquit?Itaq; vt intelligas,te à me tāti fieri,quanti æquū eſt, & talis viri filium,et talem filium, qui paternæ gloriæ præclarè omni ex parte reſpondeat:mitto ad te muneri Tibullū,hoc eſt, eum poëtam,quē pater tuus feliciſſimè expreſſit, emēdatū à me, & breuibus ſcholiis illuſtratū, qui tibi teſtimo-

nium

nium aliquod ſit incredibilis obſeruantiæ erga te meæ. Paruũ munus, fateor: ſed & à magno animo ꝓficiſcitur, & maiora alia ſubſequentur, ſi hoc tibi non ingratum fuiſſe cognouero, Vale Non. Mai. M.D.LVIII. Patauio.

M. ANTONIVS MVRETVS FRANCISCO GONZAGAE Ferdinandi F. S. D.

XII.

NON *iniuria dubitatum eſt à veteribus* FRANCISCE GONZAGA *adoleſcens præſtãtiſſime, Tibullóne an Propertio deferendus eſſet inter Latinos poëtas elegiæ ſcribendæ principatus. nam vt inſunt in vtroq; permulta, quæ eos vulgariũ numero exemptos, in edito atq; eminenti ſtatuant loco: ſic propriæ quædã extant, & elucent in vtroq; virtutes, quibus vterq; alterius palmã ambiguã facere videatur. ſumma in Tibullo elocutionis elegãtia, et proprietas: ſumma in Propertio eruditionis poëticæ copia, & varietas: in illo Romana prope omnia, in hoc pleraq; tranſmarina. illũ, natiua quædã, & incorrupta Romani ſermonis integritas, in media vrbe natũ & altum eſſe, perſpicuè oſtendit: hũc præter cetera forma & character ipſe dicendi in Græcorum poëtarũ ſcriptis aſſiduiſſimè verſatũ eſſe demonſtrat. cumq; à ſapientiſſimis viris traditum ſit, duo eſſe præcipua poëticæ dictionis ornamenta, τὸ σαφὲς, καὶ τὸ ξενικὸν, illo Tibullus, hoc Propertius excellere videtur. mollior ille, et delicatior: neruoſior hic & accuratior. illo magis oblectere: hunc magis, vt opinor, admirere. illũ iudices ſimplicius ſcripſiſſe, quæ co-*

gitaret: hunc diligentius cogitaſſe, quid ſcriberet. in illo plus naturæ in hoc plus curæ, atq; induſtriæ fuiſſe perſpicias. Quæ cùm ita ſe habeant; perdifficile eſt. decernere ac conſtituere, vter alteri præſtet. nam ſi præcipua laus poëtarum in imitatione conſiſtit: mihi quidem videtur Tibullus varios illos fluctuantis animi motus, quibus amãtes agitari ſolent, melius imitatus eſſe. ſin, vt quicq; ad optimum proximè accedit, ita ipſum quoq; optimum iudicandum eſt; crediderim ſanè veterum illorum Græcorũ, ac præcipuè Callimachi, Propertium haud paulò ſimiliorẽ fuiſſe: qua etiam fiducia ipſe ſe Romanum Callimachum vocare auſus eſt. Sed hæc vt ſunt, neq; noſtrum eſt, neque cuiuſquã hominis pudentis, & conſiderati, quæ de re veteres illi, quorum fuit & doctrina maior, & iudicium acrius, non liquere pronunciarunt, de ea certi quicquam conſtituere, & litem ſecundum alterutrum dare. ſatius fuerit, vtrunq; ſtudiosè ac diligenter euoluere, vtriuſque virtutes accuratè perpendere, vtrunq; ſibi ad imitandum proponere, ſi quando fortè nos ad tentandũ idem poëmatis genus aut voluntas adducet, aut naturæ impetus feret. quæ ego omnia, FRANCISCE GONZAGA, *quantũ quidem in me fuit, ſummo ſtudio adoleſcens factitaui. nõ enim facilè conceſſerim multũ, qui hos poëtas aut ſæpius, aut accuratius legerint, aut verò plus operæ poſuerint in eorum virtutibus imitando exprimendis. Ex quo autem in me iuuenilis illa, quæ ſtudia poëtica fouentur, alacritas deferbuit, animumq; ſibi meum grauiorũ, et hac ætate digniorũ artium tractatio vendicauit; temperare mihi tamen nõ poſſum, quin ſæpe eos in manibus habeam, ho-*

rũq; ſubſeciuis grauiorum ſtudiorum aſperitatẽ hoc quaſi condimẽto amœnitatis mitigem ac molliam. quin etiam vt non occupationes tantùm meæ, verùm remiſſiones quoq; animi afferant aliquid vtilitatis hominibus: confero ſtudium non mediocre ad libros eorum perpurgandos, & ad locos: ſi quos mihi fortè intelligere videor, qui non ita ſint omnibus peruij, explicãdos. tale igitur quiddam his diebus in Propertio præſtiti: & cum admirabili deſiderio tenerer inſinuãdi me aliqua in amicitiã tuam, iter mihi ad eam præmunire hoc munuſculo volui. Vt autem à te cognoſci cuperẽ, ne viuam, ſi me aut diuitiæ, quibus abundas, aut generis tui claritas, aut quicquam deniq; præter maximas tuas, & iam nunc omnium ſermone celebratiſſimas virtutes incitauit. nam opulentorum, qui honeſta ſtudia ſpernant, non modò ambire, ac perſequi, ſed aſpernari etiam, ac refugere amicitias ſoleo, non ſemel expertus, nihil eſſe eiuſmodi hominibus, φορτικώτερον: generis autem nobilitas in iis demum habet aliquid gloriandum, qui faciunt id, quod tu, hoc eſt in iis, qui omni ope moliuntur efficere, vt ne minus ipſi ſplendoris poſteris ſuis tradidiſſe, quàm à maioribus accepiſſe, videantur. itaque colunt te quidam homines, & obſeruant vt magni illius FERDINANDI GONZAGAE, *ſapientiſſimi, fortiſſimi, fortunatiſſimi Imperatoris, filium: ſed multò te, mihi crede, impenſius colunt, quod eam te viam ingreſſum, aut potius in ea iam longè progreſſum vident, in qua ſi, vt ſpes minimè dubia eſt, perſtiteris, non ille apud poſteros tot victoriis, tot opimis ſpoliis, tot trophæis, quàm te filio, clarior ſit*

futurus, ſed illius quidem res geſtæ cùm aliorum monumentis celebrabuntur, tum præcipuè ſcriptis Antonij Poſſeuinij, familiaris tui, eruditiſſimi hominis, & ad conſcribendam hiſtoriam facti, tradentur memoriæ hominum ſempiternæ: tuas autem hoc loco pluribus perſequi nolo: tum, ne modum epiſtolæ excedam; tum, quod mihi veniunt in mentem Euripidis verſus.

Αἰνούμενοι γὰρ οἱ γαθοὶ, τρόπον τινὰ
Μισοῦσι τοὺς αἰνοῦντας, ἐὰν αἰνῶσ᾽ ἄγαν.

Id tantũ te orabo, vt, cùm à Philoſophiæ ſtudiis, in quibus te quotidie Bernardinus Tomitanus, ſingulare Patauini gymnaſii decus, exercet, relaxare animũ voles, Propertianæ lectioni tẽporis aliquid tribuere ne graueris: in qua ſi comitem tibi, vt facturum auguror, Hippolytum Capilupum, Epiſcopum Fanenſem des: incredibili & virtute, & doctrina hominem, aſſumpſeris, habebis, qui tibi poſſit ea, quæ à me vel omiſſa vel nõ ſatis intellecta ſunt, vnus optimè omnium interpretari. Vale. Patauij, Kal. ſext. CIↃ. IↃ. LVIII.

M. ANTONIVS MVRETVS LEONARDO MOCENICO, ANTONII PROcuratoris F. Patricio Veneto S. P. D.

XIII.

QVOD, *me ſæpe in quotidiano ſermone, Leonarde Mocenice, deplorantẽ audire potuiſti; magna ineſt in veterum ſcriptis & deprauatio, et difficultas. quarum vtranq; qui pro ſua virili parte tollere moliũtur, operãq; ad eam rem ſtudioſis hominibus profitentur ſuã; ij mihi et labo-*

labores ſuos collocare fructuoſius, & ad extruendam ſibi nominis immortalitatem firmiora, & ſolidiora fundamenta iacere videntur, quàm qui hunc emendādi ac declarandi laborem tanquam & pleniorem moleſtiarū, & abiectiorem quodammodo, atq; humiliorem refugientes, ſcribētis latina, græcáue lingua orationibus, aut poëmatis, eiuſdemq; generis aliis, ſua nomina poſteritati commendare malunt. Primum enim cùm è veterum monumentis, tanquam ex opimis, et pinguibus paſcuis, quæ ad ſaturandos humanitate animos pertinent, omnia colligantur: profectò qui & euellere noxias herbas, quæ in eis, cultorum negligentia, pullularunt, & excisis, ſiquæ iter impediunt, ſentibus, aditum ad ea faciliorem efficere nituntur, negari non poteſt, quin præclarè omninò de humano genere mereantur. ſiquidem vt qui aut parum puris, aut ad conficiendum difficilibus vtuntur cibis integritatem valetudinis firmitatemqúe virium adipiſci vix queunt: ita qui aut parum emendatos libros, aut parum ad intelligendum faciles verſare coguntur; næ illi valdè bono ingenio ſint oportet, ſi aut vllum ſermonis leporem, aut vllam exquiſitioris doctrinæ elegantiam conſequuntur. Quàm multa barbara vocabula, quàm multa vitioſa genera loquendi, propter librorum corruptionem, vſurparunt ij, qui ſe noſtra, patrumq; memoria Ciceronianos dici volebant? quantularum rerum ignoratio quantas tenebras ſæpe in omne diſciplinarum genus inuexit? magna enim Mocenice fecunditas erroris eſt: & vt morbi quidā à puſillis principiis profecti, paulatim per corpus omne ſerpūt: ita parua interdum macula erroris,

paulatim progreſſa longius, integra optimorum ſcripto-rum monumenta contaminat. Deinde non eſt ſanè ex-pectandum, vt omiſſo Cicerone, Virgilio, ceteriſq́ꝫ veteri-bus, legantur ij qui temporibus noſtris aliquid eadem lin-gua in eodem genere ſcripſerint. qui ſi aliquid afferunt nō hauſtum à veterum fontibus, propè reprehenduntur: ſin improbo labore hoc conſecuti ſunt, vt in ſcriptis ſuis nihil non è priſcis illis imitatum, & effictū appareat; nemo ta-men eſt, qui non illos potius ipſos priſcos euoluere, ſibiq́ꝫ proponere ad imitandum velit. itaque eiuſmodi ſcripta, tamquam vina leuia, quamdiu muſtea ſunt, ipſo noui-tatis ſapore pauliſper placent; iterum aut ſæpius guſtata, faſtidiuntur. in promptu exempla ſunt. Bembi, Nauoge-rij, Molſæ, Lampridij aut verſus, aut orationes, quo-tuſquiſq́ꝫ hodie legit? & tamen aut illi noſtra ætate pro-ximè antiquorum gloriam acceſſerunt, aut nemo vnquā acceſſurus eſt. at contra ſi qua iidem ad illuſtrandos vete-rum libros pertinentia literis prodiderunt; qualia non-nulla Bembus elegantiſſimè ſcripſit, ea plus, pluſq́ꝫ in dies ſtudioſorum hominum manibus conteruntur. ſed quid de his loquor? poſſum nominare nonnullos, qui abhinc ſe-xaginta ferè vixêre annos, quorum poëmata, orationes, epiſtolas, cùm propter peruerſum, & inepta affectatione corruptum loquendi genus, quod ætas illa extulerat, ſine riſu hodie nemo legat: eorundem tamen ſcripta quædam, quibus lux aliqua vetuſtis ſcriptoribus affertur, omnibus vigent. denique, quem ſola ſermonis elegātia ſuauitaſq́ꝫ commendat, is ætatem ferre liber non poteſt: at ex quo fructus aliquid vtilitatiſq́ꝫ percipitur,

Hic

Hic meret æra liber Soſiis, hic & mare tranſit,
Et longum noto ſcriptori prorogat æuum.

Ego autem Mocenice, quæ cupiditas in optimo quoque maximè viget, nauandi ſtudium ſuum vtilitati publicæ, & nominis ſui ad poſteros propagandi, ab ea nunquam me abhorruiſſe confiteor. quam ad rem cum illud mihi, de quo antè dixi, quaſi compendiarium eſſe iter viderem, progreſſus ſum in eo quoad potui, & progredi porrò, ſi vita ſuppeditauerit, cogito. ergo alia aliâs: nuper autem quatuor Ciceronis in Catilinam orationes tum vindicaui à multis mendis, quæ in eis librariorum vitio inſederant; tum, addita breui declaratione, faciliores ad intelligendum effeci. hunc paruum laboris mei fructum venire in hominum manus ornatum commendatione tui nominis volui. primum, quòd ipſi libro, parum ex me auctoritatis habituro, multum ex te acceſſurum dignitatis ac gratiæ intelligebam: in quo, quæcunque aut ad amplitudinem nominis, aut ad deuinciendas amicitia hominum voluntates valent, ſumma eſſe omnia animaduerto. nam ſiue generis claritatem requirimus; cui tandem; qui Veneti imperij nomen audiuerit, Mocenicæ gentis ſplendor ignotus eſt? quæ quidem gens, vt ne annalium memoriam replicem, neque eos commemorem, quos domi foriſq; ſpectata virtus, concordibus ſuffragiis, ad huius reip. faſtigium euexit; illud integritatis, illud iuſtitiæ, illud incorruptæ ſeueritatis exemplar, Aloiſium Mocenicum, equitem, tuum Leonarde auum protulit: quo viro nemo vnquam in hac ciuitate, qui, cũ pauciora peteret, plura conſequeretur

retur honoris inſignia, inuentus eſt: ipſa pro eo prenſabat virtus, ipſa ei viam ad omnes honoris gradus, non appellandis, non rogandis, non officioſè ſalutandis ciuibus; ſed glorioſis, admirandis, immortalitate dignis edendis operibus muniebat. neq; verò paſſa reſp. eſt, tantum lumen exteris principibus incognitum latere: ſed quanquam fideliſſimis illius, ſapientiſſimisq; conſiliis nixa, non libenter ab amplexu eum ſuo dimitteret: mandandis tamen ei plurimis, honorificentiſſimisq; legationibus, facultatem dedit famæ ſuæ per omnes terrarum oras diſſeminandæ. qui cum omnes in eam opinionē adduxiſſet, vt quicquid ipſi, non dicam denegatum, ſed non vltro delatum fuiſſet, idem virtuti denegatum videretur; filio ſuo, patri tuo Leonarde, iiſdem virtutibus prædito, facilè atq; expeditum iter ad procuratoriam, id eſt, ad eam qua nulla ſumma propior eſt, dignitatem reliquit. ſiue igitur generis claritatem requirimus, ea tibi longè maxima diuinitus contigit: ſiue teipſum, nulla ratione generis habita, intuemur, ea videmus in te, quæ vel abiectam, obſcuramq; familiam erigere, atq; illuſtrare poſſent. non enim te aut gentis tuæ nobilitas tumidum, aut opum affluentia inſolentem facit: ſed illam quidem incitamentum, hanc verò inſtrumentum exercendæ virtutis eſſe ducens, ita te geris. vt dignitate par ſummis, humanitate, & affabilitate nihilo ſuperior infimis eſſe videaris. quo fit, vt tota vrbe nemo ſit, qui non omnia tibi ſucceſſa cupiat, qui te non amet, non in ſinu, non in oculis ferat: qui non & optet, & auguretur fore, vt te eodem planè, quo auus olim, itinere gradientem, iiſdem reſp. quibus illum proſecuta

ſecutæ

ſecuta eſt, honoribus proſequatur. primum igitur è tuo, vt dixi, nomine auctoritatem libro meo quærere aliquam volui. deinde, cum plurimis, manifeſtiſſimisq́ indiciis, me tibi non vulgariter carum eſſe cognoſcerem; volui ego quoq; viciſſim, qualemcumq; poteram, animi erga te mei ſignificationem dare. Vale. Venetiis, a. d. VI. Idib. Octob. M. D. LVI.

M. ANTONII MVRETI AD LEONARDVM MOCENICVM P. V. primæ orationis Catilinam explicatio.

XIV.

SAEPE *iam* M. *Tullius, antequam hancce orationem haberet, verba in ſenatu de Catilinæ coniuratione fecerat: vt vel ex eo perſpicuum eſt, quòd duodeuiginti diebus ante, conſulibus Reſp. ſenatuſconſulto permiſſa erat. quod ego ipſum admonere ſuperuacaneum putaſſem; (eſt enim ſanequam apertum) niſi animaduertiſſem, multos magnosq́ viros, non è recentioribus modò, ſed etiam ex antiquis; quòd, quid quoq; tempore actum fuiſſet, non ſatis attentè conſideraſſent, in errores quoſdam minimè, vt arbitror, negligendos, in harum rerum explicatione incidiſſe. Mihi quidem ita videtur: Ciceroni inprimis ipſi maximam eſſe hiſce in rebus habendā fidem: vt; ſicubi ab eo ceteri diſſenſerint: homines eos fuiſſe, idcircoq́ labi potuiſſe, arbitremur: ſecun-*

dum

dum Ciceronem autem Salluſtio, qui iiſdem temporibus fuit: tum Aſconio, qui ab eorum ætate non ita multum abfuit: Græcos autem, Plutarchum, Appianum, Dionem magno eſſe adhibito iudicio legendos. Nam vt hinc ordiamur, cùm coniurati, Catilinæ denuntiatione, in M. Porcij Leccæ domum conueniſſent, repertíque eſſent duo, qui ſe Ciceronem in lectulo ſuo interfecturos pollicerentur; tum demum ait Salluſtius, rem ad ſenatum à Cicerone relatam; ſenatumq́; decreuiſſe, vt darent operam conſules, ne quid reſp. detrimenti caperet. at id manifeſtò falſum eſt. ſiquidem, quæ nox conſecuta eſt poſterum diem nonarum Nouemb. ea nocte coitionem illam in M. Porcij domum factam eſſe, conſtat ex oratione pro Sylla. iam autem ſedecim, minimum, dies erant, cùm illa ſenatus auctoritas interceſſerat; vt ex hac ipſa oratione liquidò cognoſci poteſt. Illud quoq; non minus falſum eſt, quod idem Salluſtius prodidit, cùm aut hanc orationem Cicero, aut aliam quampiam habuiſſet, certè quidem aliquot diebus poſt commiſſam conſulibus remp. Catilinam in eam vocem denique erupiſſe, vt diceret, ſi quod incendium in fortunas ſuas excitatum eſſet: id ſe non aqua, ſed ruina reſtincturum. id enim iam pridem, id eſt, aliquot diebus ante comitia cōſularia, Catoni iudicium minitanti ac denuncianti Catilina reſponderat. quod ipſe Cicero in oratione pro Murena teſtatum reliquit. Quod ſi Salluſtium ipſum, & accuratum cum primis hominem, & illorum temporum æqualem, tamen alicubi lapſum videmus: exacuenda profectò nobis ingenij acies eſt: neq; vt quicque à quoq; veterum proditum

fuerit,

fuerit, ita protinus recipiendum eſt: ſed conferenda alia cum aliis, & ad Ciceronis præcipuè auctoritatem, tanquam ad Lydium lapidem, ſingula diligenter examinãda. Nunc ad rem. Dicta eſt hæc oratio à Cicerone conſule, ſenatum habente in templo Iouis Statoris, VI. Id. Nouemb. vt infrà probabitur. qua quidem oratione oſtendit patefacta iam eſſe omnibus ſcelerata Catilinæ aduerſus remp. conſilia: ipſiq́ue ſuadet, vel potius imperat, vt ex vrbe exeat, quo & ciuitatem liberet metu, & ipſe ſe liberius hoſtem P. R. profiteri queat. Genus igitur cauſæ iudiciale non eſt, vt falsò Cælius Curio putat. non enim in ſenatu iudicia exercebantur; ſed ne deliberatiuũ quidem eſt. quid ita? quia enim non deliberat Cicero, neque ſententiam dicit, neque aut ſuadet quicquam ſenatui, aut diſſuadet: ſed Catilinam increpat, obiurgat, exagitat: iubet denique, vt cum reip. ſalute, ſua verò peſte ac pernicie ex vrbe proficiſcatur. Quid igitur? fatendum profectò eſt, non omnes Ciceronis orationes, nedum omnia quæ ab oratore tractantur, ad tria illa peruulgata cauſarum genera poſſe reuocari. Ipſe autẽ orationis χαρακτὴρ plenus eſt δεινότητος, γοργότητος, σφοδρότητος, μεγαλοπρεπείας. itaque quæcunque de illo genere à veteribus prodita ſunt, ea hîc mirabiliter obſeruata reperiemus.

M. ANTONII MVRETI AD LEONARDVM MOCENICVM P. V. ſecundæ orationis in Catilinam explicatio.

XV.

X V.

CVM multa ſunt alia, quæ in veteribus dicendi magiſtris admirari, & , liberè, vt loquar, non ſatis probare ſoleo, Lenarde Mocenice: tum illud inprimis, quod iidem homines & multò longius, quàm par erat, fines oratoriæ facultatis protulerunt, & eandem poſtea multò breuiore, multoq́ʒ anguſtiore, quàm ipſius natura fert, ambitu, quaſiq́ʒ gyro concludere, ac conſtringere voluerunt. nam cùm ita latè patere oratoris officium tradidiſſent, vt ex omni artium numero nullam relinquerent, qua non inſtructum eſſe eum, atqʒ ornatum oportere dicerent; neqʒ præclarum illud nomen eloquentis cuiquam tribuendum putarent, niſi qui idem & grammaticus eſſet, & dialecticus, & earum rerum quæ in naturæ obſcuritate poſitæ ſunt, intelligens, & gubernandæ reip. & gerendi belli peritus: eundémque eſſe vellent & muſicum, geometrem, & arithmeticum, & aſtrologum, & medicum, & architectum: nulla vt res eſſet cœlo, terra, mari, de qua non ille copioſiſſimè diſputare, atque ornatiſſimè poſſet: iidem poſtea, tanquam illius tantæ liberalitatis ſuæ pœnitentes, quaſi anguſtiſſimo quodam ergaſtulo, ita tribus cauſarum generibus totam illius tam latè patentem, diffuſamq́ʒ vim coërcuerunt. in quibus illud primum eſt, quod admirer: ſi quis Euclidis, Ptolemaíue ſcripta nunquam legiſſet, cui tandem impedimento id ei ad dicendum putarint fore: aut qui minus eloquentem futurum, ſi qui nunquam neqʒ cantare, neqʒ ſaltare didiciſſet. nam ſi quod aliquando accidit, vt C. Sulpitius, de lunæ defectione diſſerens, exercitum L.

Paulli confirmaret, iccircò aſtrorum rationem oratori eſſe neceſſariam dicimus: & quia de faciendis portubus, architectum; quia de liuoribus, & tumoribus in corpore interdum aliquid dicit, medicum eſſe eum volumus: eadem ratione dicamus ſanè, debere eum bonum coquum eſſe, bonumq́ue ſutorem: quod in tanta rerũ varietate accidere aliquando poſſit, vt de cibis ei ſit aliquid calceamentiſq́ue dicendum. Magnum verò oratori negotium imponimus: ſi vt ei aliquid in ſermone de huius aut illius artis inſtrumentis, operibúſue, aut de ipſa etiam efficiendi ratione occurret: ita eum mittemus ad magiſtros, &, niſi quam artem didicerit, nunquam de ea verbum vnum facere patiemur. ac profectò ſi iſta omnia in oratore ſunt, mirum eſt, cur non ad canendum tibiis, ad obliganda vulnera, ad ædificanda naualia, diſerti homines adhibeantur, & cur non oratoribus reſp. tanquam Delphicis gladiis, ad omnia, quæ ſunt in ciuitate neceſſaria, vtatur. Eſt autem operæprecium cognoſcere, quo potiſſimum argumento iſtud glorioſum dogma confirment. De omnibus, inquiunt, rebus dicere, oratoris officium eſt. non poteſt autem quiſquam ea dicendo tractare, quæ cognita perſpectaq́ue non habeat. omnium igitur artium ſcientiam animo comprehenderit, oportet, is qui oratoris munus ſuſtinere meditetur. O plumbeum, vt dicitur, pugionem. quis enim hoc tibi conceſſerit, niſi quem iſta magnorum nominum infatuauerit auctoritas, omnibus de rebus oratoris eſſe officium dicere? Sophiſtarum hoc fuit, ponere iubere quod quiſque vellet: quod nemo vnquam, qui orator habere-

tur, factitauit. Quando autem poteſt accidere, vt orator dicere debeat, quadrari poſſit circulus, necne poſſit, aut ecquid vllam habeat quadrati latus cum diametro proportionem? At hæc ipſa ſi tractanda ſuſceperit, multò tractabit ornatius, quàm ipſi artifices ſolent. Sanè verò, mortuos, credo, excitabit, & multis rebus ſermonem dabit, & ſimiliter cadentibus ac ſimiliter deſinentibus canoram numeroſamqúe efficiet orationem: facileqúe, ſi id facere voluerit, effugiet, & riſus hominum, & inſaniæ famam. Conſputaretur me hercule, vt opinor, & ſaxis lutoqúe peteretur, ſi quis in corona tractandis eiuſmodi rebus ornatum vllum adhibere oratorium vellet. De iuſtis, iniuſtis, vtilibus, inutilibus, honeſtis, turpibus, dicere oratoris officium eſt: non de quadratis, & circulis, de conis, & pyramidibus diſputare. Itaque præclare Ariſtoteles, vt ſolet, Rhetoricen in iis modo verſari ait, περὶ ὧν τέχνας μὴ ἔχομεν, καὶ περὶ ὧν βουλευόμεθα: *iis videlicet in rebus, quæ ſunt in communi quadam intelligentia poſitæ: & de quibus, nemo eſt, qui non, natura duce, vtcunque iudicare ſe poſſe confidat. hoc enim planè mihi quidem innuere videtur, cũ ait, illam eſſe* περὶ τοιούτων τινῶν ἃ κοινά τρόπον τινὰ ἁπάντων ἐστὶ γνωρίζειν. *Deinde, ſi maximè oratori accidere interdum poſſe fateamur, vti iis de rebus verborum aliquid faciat quæ ad alias facultates, aut ſcientias pertinent: non tamen ex eo efficietur, vt ad oratoris nomen tuendum neceſſaria ſit omnium artium cognitio. Ac mihi cogitanti, quæ tandem iſtius erroris origo eſſe potuerit; vt aliarum multarum ſtultiſſimarum opinionum,*

num, ita huius quoque videntur Stoici principes, quaſi-que procreatores fuiſſe. qualem enim illi ſuum ſapientem eſſe dixerant, qui ſolus formoſus eſſet, ſolus liber, ſolus rex, ſolus dialecticus, ſolus eloquens, ſolus denique omnia, vt etiam, quamuis nunquam ſoleas feciſſet ſutor, tamen eſſet inprimis bonus: talem prope iſti præclarum illum ſuum è Platonis rep. oratorem effinxere. quam vanitatem ſecutus Vitruuius, multo ille quidem modeſtius, ſed tamen aut talem, aut certè non multò alium architectum informauit, atque illi oratorem fecerant. quod idem non tantùm in poëta, aut in imperatore facile probari queat: verùm etiamſi ad iſtud exemplum progredi, & omnes artes paulatim commiſcere libeat, eò tandem, diis iuuantibus, veniemus, vt bonum muſicum eſſe oporteat, qui bonus cerdo euadere cogitet. Sed vt mittamus cetera, illud certè conuenire nullo modo poteſt, vt & omnibus de rebus dicere ſit oratoris; & totum illius officium contineatur tribus cauſarum generibus, demonſtratiuo, deliberatiuo, & iudiciali. neque verò mihi quiſquam Ariſtotelis hoc loco auctoritatem obiiciat: nam ille primum non, vt iſti, omnia quæ in rerum natura ſint, oratori ad dicendum ſubiecta eſſe voluit: deinde multò verius, multoque ſapientius locutus eſt: non enim tria genera cauſarum aut cōtrouerſiarum, ſed τρία εἴδη τῆς ῥητορικῆς, aut τρία γένη τῶν λόγων τῶν ῥητορικῶν dixit. quod ſi quis putat idem cum illo altero eſſe, longè errat. ego autem, ſi quis quærat ex me, quo in genere cauſæ, aut controuerſiæ ſit ea oratio, qua quotannis olim eos, qui pro pa-

tria occubuerant, Athenis laudari mos erat, planè reſpondebo, in nullo. nulla enim ibi neque cauſa, neque controuerſia eſt: neque quicquam de quo quiſquam controuerſetur. & tamen è Platonis Ariſtoteliſqúe doctrina verè dici poteſt, eſſe γένος ἐπιδεικτικὸν ῥητορικοῦ λόγου. Tu verò qui oratorem Hippiam quendam παντοδαπῆ facis; quæro ex te, cùm ille de corporum cœleſtium motibus, de fulguribus, de terremotibus diſputabit: (quando hæc quoque ad munus illius pertinere vis) in quo iſtorum trium generum eum verſari dices? neque enim tum laudabit, neque vituperabit: neque ſuadebit, neque diſſuadebit: neque accuſabit, neque defendet. ac ne longius exempla repetamus: (tempus eſt enim, vt, his omiſſis, ad ea veniamus, quæ inſtituto noſtro adiunctiora ſunt) hæ in Catilinam orationes, præter poſtremam, quæ ſanè deliberatiua dicatur, ſub nullum ex illis tribus generibus includi queunt. non ſub iudiciale: neque enim habentur in iudicio. non ſub demonſtratiuum: nam in demonſtratiuo ſola audientium voluptas quæritur: totumqúe illud genus ad pompam, & ad oſtentationem comparatur. non ſub deliberatiuum: in priore enim vt vidimus, nulla deliberatio eſt: quin id tantùm agebat Cicero, vt exiret Catilina, quo ipſe poſtea cum ſenatu deliberare de rep. poſſet. neque enim præſente eo deliberare, aut decernere vtile fuiſſet. hac autem, quam nunc explicare aggredimur, itemqúe tertia, nihil aliud agit, quàm vt exponat populo ea, quæ geſta ſunt, eumqúe confirmet, ac benè ſperare iubeat. ne quæramus igitur, hæ orationes quo in cauſæ genere ſint, aut in quo ſtatu:

ſtatu: ſed iſta relinquamus iis, qui eò progreſſi ſunt ſtultitiæ, vt, editis libris, non tantùm in epiſtolis Ciceronis, verùm etiam in Comœdiis Terentij & genus cauſæ, & ſtatum requirant. Nunc Ciceronem ipſum audiamus.

M. ANTONII MVRETI AD LEONARDVM MOCENICVM, P. V. tertiæ in Catilinam orationis explicatio.

XVI.

ADMIRABILIS *quædam, ac prope diuina vis eſt, Leonarde Mocenice, hominis eloquentis: meritoq́ue ſapientiſſimus poëta ſcripſit Euripides, nihil eſſe, quod ferro, quin idem oratione confici poſſit. Quòd ſi vnquam vllum tempus fuit, cùm id manifeſto perſpici poſſet; tum profectò apertiſſimè declaratum eſt, cùm ſceleratas Catilinæ in patriam machinationes, nefariaq́ue conſilia fretus eloquentiæ viribus Cicero diſſipauit. ac mihi quidem ſæpenumero in ſummos homines, quos Romana olim reſp. plurimos protulit, intuenti, aliorumq́ue facta cum aliis, quàm poſſum, accuratiſſimè conferenti prorſus ita videtur, plus vni Ciceroni vrbem Romam, quàm omnibus, quotquot bellica virtute fines protulerunt imperij, debuiſſe. nam vt in corporibus noſtris externam calorem, externúmue frigus propulſare ac defendere facile eſt: vbi autem intus contractum frigus, aut in venis ac viſceribus concluſus calor labefactat*

eas partes, quibus vita præcipuè continetur, remedium ei malo adhiberi, niſi ab homine perito, atque exercitato, non poteſt: ſic in ratione gerendæ reip. debellare hoſtes externos, & quod illi mali ciuibus tuis moliebantur, id in ipſorum capita conuertere, ſi minus facile eſt, eiuſmodi tamen eſt, vt humanis viribus effici poſſe videatur: at vbi ipſæ inter ſe diſſident reip. partes, & quidem ita diſſident; vt quibus in tota ciuitate plurimum animi, atque audaciæ eſt, ij coniuncti ac conſociati inter ſe, obſtinatiſſimo animo, peſtem ceteris, atque exitium machinentur: Deum profectò Mocenice, Deum quendam, non hominem, eſſe oportet, qui in tanto, tamqúe ancipiti diſcrimine ſtatum ciuitatis integrum, atque incolumem præſtet. ea verò laus cui potius, quàm Ciceroni, tribuenda ſit, neminem video. vnus enim latentem adhuc atque occultam coniurationem ſingulari prouidentia, vigilantiaqúe deprehendit, ac protulit: manantem, ſerpentemqúe paulatim longius, compreſſit: fractos ac debilitatos metu propter inuſitatam periculi magnitudinem ciuium animos confirmauit: indormientem tantis rebus excitauit ſenatum: eadem voce & ſecuritatem bonis, & terrorem improbis attulit: collegam ſuum labe coniurationis infectum, ſpontè depoſita, oblataqúe illi prouincia, ad bonas partes adduxit & vt quæ ſanari poterant, ſummo adhibito ſtudio, ſanare conatus eſt, ita quæ inſanabilia videbantur, ea, omni periculo, atque omni inuidia pro nihilo habita, animosè ac fortiter amputauit. itaque earum rerum ergo, primus meritiſſimo eum honorem conſecutus

ſecutus eſt, vt pater patriæ diceretur. Ac ſi quis eſt, qui horum præſtantiſſimorum operum laudem ab eloquentia remouens, ad alias quaſdam virtutes referre malit: vt ei nos illud dabimus, nunquam hominem quamlibet in dicendo copioſum, atque ornatum, hæc tam præclara effecturum fuiſſe ſine aliis plurimis, maximiſqúe virtutibus: ita ipſe, niſi valde iniquus ſit, nobis hoc concedat, neceſſe eſt, nunquam hæc tam feliciter à quoquam dirigi, gubernariqúe potuiſſe, cui, cæteris inſtructo animi bonis grauiter ornateqúe dicendi facultas defuiſſet. Hanc ego ad facultatem Mocenice vias commonſtrare conor iis, quibus in hac vrbe cordi ſunt honeſtarum artium ſtudia. nam etſi non ſum ita neſcius mei, vt eloquentem eſſe me putem: tamen, quòd à prima ætate dedi me ſtudioſè ad exercitationem dicendi: & magna cum cura peruolutaui eorum ſcripta, qui aut diſerti fuiſſe ferebantur, aut ea præcepta libris ſuis complexi eſſe, quibus orationis copia pararetur: videor poſſe, quò ipſe non peruenerim, nihilominùs, eò qua perueniendum ſit, aliquo modo indicare. Certè quidem ſedulo præſto, quod poſſum; & quod mihi ſenatus auctoritate munus iniunctum eſt, ei vt ne deſim, viribus opibuſqúe omnibus elaboro. quoniam autem multi ſæpe ita mecum egerunt primarij homines, vt dicerent, ſe cupidos quidem eſſe cognoſcendi ea, quæ à me dicerentur: ſed, ne ad me tam ſæpe, quàm vellent, ventitarent, negociis impediri: ſi ſubſeciui temporis aliquid ſumerem ad ea ipſa, quæ quotidie traderem, mandanda literis, gratum id multis, atque optatum

 fore:

ſore: morem illis hac quoque in parte gerere volui: & ad meos priſtinos labores hoc quoq; ſcribendi onus adieci. Quod vtinam tam vtile ſit aliis, quàm à me, ſolo obſequendi amicis deſiderio, ſine vlla ambitione ſuſceptum eſt. quamquam enim non eam me ſapientiam conſecutum præ me fero, vt gloriam ſpernam: tamen ea noſtris temporibus copia eſt vel eruditorum hominum, qui meis luminibus obſtruant; vel maleuolorum, qui omnem iudicij laudem in vituperandis aliis poſitam putent: vt iudicaturus ſim, mecum præclarè actum, ſi ita caream gloriæ fructu, vt ne obtrectatorum quidem aculeos ſentiam. Nunc, quando de quatuor Ciceronis in Catilinam orationibus duas interpretati ſumus, pari duas reliquas ſtudio perſequemur.

M. ANTONII MVRETI AD LEONARDVM MOCENICVM P. V. quartæ orationis in Catilinam explicatio.

XVII.

SI *præmiis tantùm, Mocenice, & iis præmiis, in quibus præcipuam felicitatis partẽ vulgaris opinio conſtituit, ad benemerendũ de humano genere præſtanti homines ingenio adducerentur: multos, vt opinor, & certè, ab inſtituto virtutis itinere animaduerſa ſuperiorum ætatum exempla reuocarent. nam ſi replicare memoriam temporũ, & antiquitatis monumẽta excutere velimus; depre-*

deprehendemus, vnaquaq; in rep. eos ferè, quorum plurima in eam extabant, maximaq; beneficia, omni ſcelere laceratos, omni crudelitate raptatos, omni acerbitatis genere diuexatos fuiſſe. quod quamuis ita exploratum eſt & tibi & iis omnibus, qui operæ aliquid in antiquitatis cognitione poſuerunt, vix vt confirmationis indigeat: tamen, vt, ſi qua eſſe poteſt, dubitatio eximatur, aliquot, quæ mihi nunc in mentem veniunt, illuſtria eius rei exẽpla ſubiiciã. Primæ autem in hac cogitatione occurrunt illæ omniũ laudandarũ artium, ipſiuſq; adeò humanitatis parentes Athenæ: quam optimis ſtudiis deditam, refertam aſſiduè, atq;, vt ita dixerim, fœtam eruditiſſimis hominibus ciuitatem cui vnquam inſigniter adiuuare, impunè licuit? non illa Miltiadem Cimonem, Themiſtoclem, Ariſtidem, Æſchinem, Demoſthenem, quorum omnium ſummis erat vſa beneficiis, in exilium pepulit? non illud probitatis, modeſtiæ, integritatis, ſapientiæ ſpecimen Socratem veneno necauit? & conſtituto aduerſus impios, ac prauè de rebus diuinis ſentientes ſupplicio eum potiſſimè affecit, qui vnus ex omnibus ad veram Dei cognitionem proximè acceſſerat? ſed Romana reſp. quanto ceteras omnes magnitudine viriũ, atq; imperij amplitudine ſuperauit; tanto maiorem nobis, atque ampliorem huius generis exemplorum copiam ſubminiſtrat. cuius in hiſtoriam quiſquis ingreditur, is in ipſo quaſi veſtibulo ipſum illum vrbis parentẽ Romulum ſenatorum manibus crudeliſſimè diſcerptum, ac dilaniatum videt. quòd ſi tam horrendi facinoris immani atrocitate ſpectata, intrò tamen ire perrexerit, nõ longè

progreſſus, obuium habebit Collatinum, ob inanem popularis ſuſpicionis auram, in exilium proficiſcentem ea ex vrbe, quam ipſe magna ex parte dominatu regio liberarat. Atque vt Coriolanum tacitus prætereat, Marcum certè Camillũ, haud facile dixerim, militaríne virtute, an fide, iuſtitiaq́ maiorem, et mirabitur, & miſerabitur eadem calamitate perculſum. Scipionem verò illum, de quo verè ſcripſerat Ennius, nullam ei ſtatuam, nullam columnam à populo R. erigi poſſe, quæ magnitudini rerũ ab ipſo geſtarum reſponderet, quis eſt, qui cũ intellexerit eò poſt tot tamq́ inſignes victorias redactum, vt exilium ſibi ſuapte ſponte conſciuerit, nõ debilitetur, ac concidat animo; planeq́ iudicet nullam iis attingendam eſſe reip. partem, qui commodo ac tranquillitati ſuæ conſultũ velint? Quid iam illos turbines, illas procellas, illas tempeſtates ciuilium diſſenſionum commemorẽ? quibus non vnus aut alter præclarus & ſalutaris reip. ciuis pulſus eſt: ſed ipſi acerui, ipſa millia immortalitate dignorum hominũ nefariis conſceleratiſſimorum latronũ manibus trucidata iacuerunt. O acerbũ illud, O vel Romani nominis hoſtibus miſerabile ſpectaculũ; cùm paſſim per vias immaniũ gladiatorũ in principes ciuitatis debacchabatur furor: cùm qui aliquando reip. præſidio fuerãt, eis nullũ in ciuitate præſidium reperiebatur: cum quorũ eloquentia ipſis gloriæ, aliis admirationi, reip. ſaluti fuerat, eorũ ex illis ipſis Roſtris, è quibus tam ſæpe concionati erãt, inciſis ceruicibus, capita ſanguinolenta pendebant. Sed vt hæc mittamus, quibus ſatis dolẽter deplorãdis, alicuius eorũ, qui tunc occubuerunt, opus eſſet ingenio: Ciceronis caſus,

toti-

totiusq; vitæ iactatio quem non, qui in iuuanda patriæ commodum ſuum, aut aliquod eiuſmodi præmiũ ſequatur, à reip. tractatione deterreat? cuius enim vnquam hominis vel plura, vel maiora merita populus Romanus habuit? at ille tamen, cui ſenatus togato ſupplicationem decreuerat: quem Q. Catulus, princeps ſenatus, quem M. Cato, quem multi alij parentem patriæ meritiſſimo vocauerant, cui L. Gellius coronam ciuicam à rep. deberi dixerat, quid non poſtea calamitatum, indignitatum, acerbitatum in ea, quæ ipſius conſilijs ſtabat, ciuitate perpeſſus eſt? ipſe in exilium ab homine deterrimo pulſus, direpta bona, vexata vxor, vexati liberi, domus incenſa: quicquid deniq; meruerat Clodius, Cicero pertulit: & eas ob ipſas res ꝑtulit, quibus nulla ſatis ampla præmia poterant inueniri. Quocirca ſi ſola, vt initio dixi præmiorũ exſpectatione præclari viri ad virtutẽ, & ad iuuandum genus hominũ adducerẽtur: multi ſine dubio, cognitis aliorũ caſibus, à ꝓpoſito abducerẽtur. Sed eſt profecto Mocenice, eſt maior quædam vis, quæ tibi, ac tui ſimilibus perſuadeat, virtutẽ nõ modò detractis omnibus præmijs, verùm etiã ꝓpoſitis omnibus ſupplicijs, eſſe expetendã: pulchrũ eſſe adiuuare ciues ſuos, et omnes curas, omnes cogitationes, õnes vigilias in reip. ſalute defigere; nullũ eius cauſa periculũ, nullã inuidiã, nullã dimicationẽ defugere: ciues beneficijs affecti ſi ꝗd præmiorũ retulerint, nõ repudiandum: ſin parũ grati, parumq; memores fuerint, ꝗd deniq; nos reip. non ꝗd alij nobis debeant, cogitãdũ. ſæpe enim ex te audiui, cũ diceres, gratulari te tibi, & magnã gratiã debere omniũ rerũ moderatori Deo,

quod

quod ea in rep. natus eſſes, in qua verendum non eſſet, non modò ne quiſquam ob virtutem in inuidiam vocaretur, ſed ne vel minimis in remp. beneficiis ſua præmia denegarentur: ſed tamen ſi vixiſſes illis temporibus, & optionem tibi Deus tuliſſet, Ciceronis fortunam ab vrbe conſeruata exulantis, fortunæ cæſaris, in adem oppreſſa dominantis, antepoſiturum fuiſſe. Ac planè ita eſt, vt dicam. gratuita prorſus, non mercenaria eſt virtus: neq; præmiorum mercedibus ad rectè agendum excelſo homines ingenio, ſed ipſa dignitate atq; honeſtate ducuntur: aut ſi quando de aliquo præmio cogitant, de gloria, deq; immortalitate nominis cogitant: cuius ſplendore capti & incenſi, omnia quæ aſpera, moleſta, difficilia perpeſſu, impatibilia creduntur, vel non ſentiunt, vel deſpicatui ducunt. neque verò M. Tullius, cùm de coniuratis ſupplicium ſumeret, non iam tum cogitatione præcipiebat eas tempeſtates, quibus poſtea vexatus eſt. Sed animus & à natura præclarè conformatus, & ſapientiæ præceptis aduerſus omnes vel fortunæ, vel hominum iniurias confirmatus, multo pluris ducebat eam pulchritudinem, eamq; gloriam, quæ in conſeruanda patria eſſet, quàm omnes acerbitates, quas ipſi poſtea perditorum hominum inflammata odio rabies obiicere poſſe videretur. Hanc ipſius rationem ac ſententiam fuiſſe, cùm alia multa, tum hac, quam explicare ingredimur, oratio manifeſtò declarat,

M. AN-

M. ANTONIVS MVRETVS S. P. D. ADRIANO TVRNEBO.

XVIII.

CVM ex Italia, octauo pòſt anno, in Galliã mihi eſſe redeundũ viderẽ, iudicaui fore, vt mihi vitio verreretur, ſi ex regione copioſiſſima, et bonis omnibus abũdantiſſima, in qua tot annos verſatus eſſem, redirem ad meos, inanis aliqua re exquiſita & viſenda, qua poſſem ἀντιφιλοφρονεῖν *eos, qui, tam longo interuallo, ſaluum veniſſe, vt fit, gratularentur. Quanquã igitur toto peregrinationis meæ tempore ſtudioſiſſimè feceram, vt veteres bibliothecas, quæ illic plurimæ, ac plucherrimæ ſunt, excuterem, belliſſimum quodque, quod ſuo tempore ad vſum hominum depromerem, conditurus: tamen vltimis illis diebus, quibus Romæ fui, maiori etiam ſtudio ad eã rem incubui: inſita & vſitata hominibus conſuetudine, ardentiori affectu tractandi atque amplectendi ea, quibus ſe paulò pòſt carituros vident. Sæpe autem audiueram commendari ab hominibus eruditis volumen quoddam perantiquum Philippicarum M. Tullij, quod aſſeruaretur in bibliotheca Vaticana, non in maiore quidem illa & auguſtiore, quæ, Pontificum beneficio, quotidie ferè, ſtatis horis patere ad communem ſtudioſorum omnium vtilitatem conſueuit: ſed in abdita quadam, & non ita omnibus peruia, quæ à ſacerdotibus diui Petri ſuperioribus*

annis

annis concinnata, poſtea, ſiue negligentia hominnum, ſiue fraude, exhauſta prope iam & exinanita eſſet. ſed anxium me ac ſolicitum habebat, quòd cùm antea multa per me, multa per amicos expertus eſſem, vt eum librum inſpicere, eoq́ue triduum aut quatriduum arbitratu meo vti poſſem: nunquam ſucceſſerat: ſemperq́ue caſus aliquis, cùm iam iamq́ue id quod optabam conſecuturus viderer, conatus omnes meos eluſerat: ſtatui tamen, antequam ab incœpto deſiſterem, ſemel etiam experienda omnia eſſe, &, quaſi munitam aliquam arcem diu fruſtrà obſediſſem, prius quàm re infecta diſcederem, omnibus ſimul machinis, omnibus operibus ad murum admotis tentandam irruptionem. quid quæris? puncto temporis obtigit. quod totum propè biennium neq̀uicquam optaueram, non modo enim mihi eximium illum librum inſpicere licuit, quod ego ipſum poſuiſſem in magni beneficij loco: ſed etiam permiſſum eſt, vt eum mecum auferrem, domiq́ue haberem, data prius fide, eum, quod longiſſimum eſſet, ante ſeptimum diem redditum ac reſtitutum iri. Tum verò, tanquam longo tempore collectam ſitim explere cupiens, ita eum auidè peruolutare, & cum iis qui ab eruditiſſimo ac diligentiſſimo viro Hieronymo Ferrario emendati erant, conferre cœpi, vt me, quamquam grauiter ægrotare cœperam, non valetudinis ratio, non cibi potioniſue neceſſitas, non ille ipſe omnium domitor (vt eum poëtæ Græci vocant) à tam dulci occupatione poſſet ſomnus abducere. præclarè autem mihi conſtitit opera mea fructus.

non

non enim facile crediderit, quiſquam, quàm multa in his orationibus mutila, quàm multa temerè addita, quàm multa corrupta ac deprauata legerentur in omnibus aliis libris, quæ huius ope expleta, reſecta, ſanata, & integritati ſuæ reſtituta ſunt. Librum autem ipſum credo equidem ante hos ſeptingentos annos exaratum eſſe. quod & ipſa litterarum conformatio oſtendit pleriſque locis gemina ei quæ in Pandectis Florentinis, & in Terentio Petri Bembi viſitur: & ſcribendi ratio, quam ὀρθογραφίαν vocant, eadem planè quæ in iis, quos modò nominaui, libris, & præterea in antiquiſſimo illo epiſtolarum Ciceronis, cuius exemplum ab hinc triennium diuulgauit P. Victorius. quam quidem cùm ex aliqua parte exprimendam curauerim, non tamen ſum auſus perpetuò id facere, ne nimia illa nouitas (ſiquidem noua dicimus etiam ea, quæ cùm Vetera ſint, diu ab oculis & ab vſu hominum abfuerunt) lectoribus & moram obiiceret, & moleſtiam pareret, Vt taceam, quod quædam in eis libris ineſſe iudico, errore potius, & vitio illorum temporum, quàm ratione, & auctoritate ſuperiorum recepta. cuius generis ſunt emptus, ſumptus, & ſimilia per litteram p. in quo immoderata fuit ætas illa, ſollempnia, & ſompnum, & temptare, plerique omnes tum ſcriberent. Sed & illud ex eodem fonte fluxiſſe puto, quòd litteras multas inter ſe commutabant: cum apſum, & optineo, contraque ſcriptura, & obtare, ſæpe in eorum libris legatur. in eundem numerum incluſerim, auieris, pro abieris: & Bolumniam pro Volumina, eiuſdemque generis innumera. Nam

illud

illud quale eſſe dicam, neſcio, quòd lathrones, & lathrocinia prope ſemper ſcribebat is, cuius manu ille Philippicarum liber ſcriptus eſt. Ne illa quidem exprimenda duxi, adſicere, adponere, conligere, conlega, inluſtris, & talia; aut acum, relicuum, locuntur, cottidie: quæ tamen non eiuſdem generis, cuius illa, eſſe duco: aut illa, immemoriam, pro, in memoriam, ſummaſt, pro ſumma eſt, & ſimilia: etſi hæc quidem non planè aſpernanda cenſeo. At hæc leuiora ſunt. illud maioris momenti: quòd locos amplius trecentos in omnibus aliis libris deprauatos, à nobis emendatos videbit, quiſquis hanc editionem cum aliis conferre voluerit. Tibi autem Adriane Turnebe, vir optime & doctiſſime, hunc laborem meum inſcribere quaſiq; conſecrare placuit, tum, vt extaret monimentum aliquod veteris amicitiæ noſtræ, tum, vt liber ipſe hoc nomine ſtudioſis omnibus gratior ac commendatior foret. Et ſanè ſiue quærendus erat amicus de me bene meritus, cui hoc munuſculum daretur, neminem ordinis noſtri videbam, cui plus deberem: ſiue deligendus iudex, qui de his rebus exiſtimare vnus omnium optimè poſſet, nullum reperire poteram, cui iuſtius id deferretur, quàm tibi. Non enim aut obſcurum, aut ambiguum eſt, inter omnes, qui hodie litteras tractant, ad quem ex hominibus noſtris primæ ſine controuerſia deferantur. Vale, meq; vt facis, amare perge.

Lutetiæ. Id. Mart. anno

M. D. LXII.

M. AN-

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. PAVLO SACRATO SVO.

XIX.

EX omnibus veterum ſcriptorum monumentis, Paule Sacrate, nulla peius ab hominibus imperitis, ac temerariis flagitioſiusq; tractata ſunt, quàm ea, quibus ius ciuile populi R. continebatur. Nam cùm extitiſſet antiquitus magna quædam vis hominum eruditorũ, qui leges, Senatus conſulta, plebis ſcita, edicta magiſtratuum & vrbana & prouincialia tum copioſis & vberibus, tum mũdiſsimo ac nitidiſſimo orationis genere ſcriptis commentariis illuſtraſſent: iamq; immenſi operis videretur eorum omnium ſcripta peruoluere: arduum etiam & difficile in crebris, vt fit, eorum diſſenſionibus, quid optimum ac veriſsimum eſſet, iudicare: ei malo mederi cupiens Imperator Iuſtinianus, negotium Triboniano & aliquot aliis dedit, vt ex eorum ſcriptis ea tantùm excerperent, quæ vtilia eſſent, quæq; in iudiciis obtinerent; quæ cùm in vnum corpus, reſectis cæteris, ordine digeſsiſſent, ſola tererentur ſtudioſorum manibus eisq; laborem minuerent ac leuarent. At illi, hac poteſtate accepta, non vt ille Horatianus agricola, qui inutiles ramos falce amputans feliciores inſerit, ſed vt milites accepto ſigno ad oppidum aliquod diripiendum ac deprædandum, per medium ius ciuile graſſantes, & vt quidq; obuium erat, lacerantes, mutilantes, trucidantes, breui tempore exhibuerunt nobis

veteres iuriſconſultos, inſtar Deiphobi, laceros crudeliter ora, Ora manusq́; ambas: quamq́; diſciplinā perpurgandam ac perpoliendam ſuſceperant, eam ita deformarunt, vt vix vlla amplius eius imago ſupereſſet. Quam enim hanc infelicitatem eſſe dicemus, quòd, cùm hoc ius ex legibus, ſenatuſconſultis, plebiſcitis, edictis magiſtratuum, conſtitutionibus principum, reſponſis prudentum conſtare dicatur, hodie in libris iuris nulla lex exſtat, nullum ſenatuſcōſultum, integrum ſaltem & ὁλόκληρον*, nullum plebiſſcitum: edicti perpetui pauca quædā, vt ex naufragio, tabulæ, ipſa principum conſtitutiones multis locis decurtatæ, &* ἠκρωτηριασμέναι *prudentum autem ſcripta ita diſtracta, dilacerata, diuulſa, vt in eis vetus illa Hippolyti fabula renouata videatur. Itaq́; hodie non aliter ius ciuile diſcere cogimur, quàm ſi, ſublatis & extinctis omnibus Ariſtotelis, & Ariſtoteleorum interpretum ſcriptis, fragmenta tantū quædam reperirentur, è variis Alexandri, Themiſtij, Simplicij, Philoponi, & aliorum decerpta cōmētariis, ex quibus vtcumq́; in communes locos digeſtis Ariſtoteleam philoſophiam diſcere iuberemur. Acceſsit aliud multo etiam pernicioſius & exitioſius malū. Nam, cùm ſuperioribus ſæculis, Dei permiſſu, denſiſsima quadam caligine animis hominū offuſa, omnes propemodum bonæ artes oppreſſæ ac ſepultæ iacerent, extiterunt in illis tenebris homines audaces ac præfidētes, qui nulla Latini ſermonis intelligētia, nulla veteris reip. R. cognitione, cùm dialecticam, ſine qua nihil rectè atque*

ordine tractari poteſt, aut non attigiſſent, aut ita attigiſſent, vt non attigiſſe praſtaret: politicen autē, vnde omnia iuris principia ducuntur, ne per ſomnium quidē aſpexiſſent: arrepta, vt inter cæcos, iuris interpretādi prouincia, verboſiſsimis & inſulſiſsimis commentariis illas qualeſcunq; veterum prudentum reliquias onerarunt, & ita impoſuerunt humano generi, vt hoc quoq; politiſsimo et eruditiſsimo ſæculo iudicia tamen pleriſq; omnibus in locis ad eorum ſomnia dirigantur, & ex eorū indocta doctrina exerceantur. En quò magnifica illa Iuſtiniani promiſſa ceciderūt: vt quos ille, ad exemplū Diomedis Homerici, aurum pro ære accepturos eſſe dicebat, ij pro illo obryzo veterum auro ſcoriā, & ſi quid ipſa fæce magis fæculentum eſt, acceperint: quosq; in illis floridiſsimis pratis Africani, Papiniani, Vlpiani & taliū paſci oportebat, ij nunc in Bartoli, Baldi, & aliorū etiā ſequioris notæ ſordibus ac ſterquiliniis volutētur. Quosq; quidam inelegantes quidē & incultos, ſed magno tamen ingenio & acri iudicio præditos vixiſſe aiunt: de iſtoc videbimus: nam ne ego quidem eis ingenium adimo: nimis potius ingenioſos fuiſſe fateor: illud quidē certè negari non poteſt, cuius qs ciuitatis neq; linguā teneat, neq; formam, leges, mores, inſtituta cognouerit, eius ius ciuile non poſſe ab eo, quālibet ingenioſus ſit, commode intelligēterq; tractari. Satis igitur magna gratia iis haberi non poteſt, qui hanc caliginē diſcutere, & iſtis impoſtoribus perſonā, ſub qua tamdiu hominibus illuſerunt, detrahere conantur, ac perficere, vt quemadmodum cæteræ omnes diſciplinæ à teterrimo

Barbarorum dominatu liberatæ, nitorem ac ſplendorem ſuum his temporibus receperunt, ita diſciplina iuris tandem aliquando in priſtinam reſtituatur dignitatem. Tales & nonnullos Italia protulit, & longè plurimos Gallia. Quorum ego veſtigia pro virium mearum modulo perſequens, totum illud quadriennium, quo libros digeſtorum in hac vrbe interpretatus ſum, dedi equidem operam, vt quotidie plurima iſtorum, qui tanti in vulgus fierent, ac fœdiſsima errata detegerem: & ingenioſorum adoleſcentũ animos ad meliora conuerterẽ: effeciſſemq́ omnino aliquid niſi hominum nudari ſubſellia ſua & cornicum oculos cõfigi dolentiũ conqueſtiones obſtitiſſent. Cogito autem, ſi & vita ſupererit, & otij aliquid contigerit, ea quæ tunc è ſuperiore loco dixi, colligere, & quoniam multos id cupere video in publicum emittere. Ideoq́ nunc exiguã quandam ad te eorũ particulam mitto: quã tu, ſi tanti videbitur, iſtic edendã curabis, & tuo multis mihi nominibus cariſsimo nomini dicatã in vulgus exire patieris. Cupio enim, Sacrate vir optime & humaniſsime, & magno illo Iacobo Sadoleto auunculo tuo digniſsime, pro plurimis, ac ſuauiſſimis officiis erga me tuis aliquid tibi viciſsim rependere, ac perficere, vt amicitia, quæ mihi tecũ viginti iam annos & eo amplius, ſine vlla offenſione interceſſit, & vt ſpero, ad extremum vſq́ ſpiritum duratura eſt, monumentum aliquod apud poſteros exſtet. Tu, vt ſoles, munuſculũ hoc non ex ſua, ſed ex animi mei magnitudine metieris. Vale. ROMAE. *Id. Septemb. M. D. LXXX.*

PAV-

PAVLVS SACRATVS CANONICVS FERRARIENSIS M. ANTONIO MVRETO I. C. ac Ciui Rom. præſtantiſsimo viro S. P. D.

XX.

PRIMVM *quidẽ maximas, vt debeo, atq; immortales æterno ac præpotenti Deo gratias ago, habeoq; Murete præſtantiſsime, cuius diuino beneficio ad hoc vſq; tempus perueni, quo mihi ampliſsimo illo atq; pulcherrimo munere iam pridem pro tua ſingulari in me humanitate mihi debito frui tandẽ liceat, tibiq; facultas fuit exoluendi promiſſum tuum, & fidem deniq; tuam præſtandi ac liberãdi; Nam duo de viginti annos me ſumma in expectatione fuiſſe huiuſce tuæ eximiæ in me liberalitatis, ex tuis ac meis literis quas nuper edidi liquido perſpici poteſt. Gaudeo deinde maiorem in modum, neq; vllis verbis explicare queo, quàm grata mihi atque exoptata fuerit huius tuæ cõſtantiſsimæ in me voluntatis declaratio; Nam præcipui tui erga me amoris quod illuſtrius indicium mihi oſtendere potuiſti, quàm cùm voluiſti nomen meum illuſtrari abs te diuinis ſcriptis ac celebrari tuis? Equidẽ egregium ac præclarũ hoc factum tuum omnem mihi dicẽdi facultatem adeò eripuit, vt ſi parem etiam tuæ eloquentiam natura mihi dediſſet, ne ad minimam quidem huius tanti erga me beneficij tui partem oratione aſſequendam aſpirare vnquam poſsim. Accedit etiam, quòd nihil mihi ad*

felicitatem deeſſe puto, poſtquam me tali ac tanto monumēto decoraſti: Tuus enim ſuauiſsimus liber quæſtionum plenus, refertusq́ grauiſsimis ſententiis, in quo mirum in modum excellentiſsimi ingenij tui atq́ admirabilis eloquentiæ vis elucet, in manibus doctiſſimorum virorum cùm verſabitur, ſicut ego iam totum bis percurri, quòd mea legendi eum inexhauſta erat auiditas, nec ſatiari poterat, vbi te illi miris in cœlum laudibus extulerint, nonne beatum me prædicabunt, qui tanto amoris vinculo tecum aſtrictus fuerim, vt me immortalitati & hominum memoriæ ſempiternæ tradere volueris: Sed quòd in epiſtola ad me tua de Triboniano illo eiusq́ ſociis quereris & iuſtè, quibus Iuſtinianus cùm mandaſſet, vt ex veteribus illis Iuriſconſultis excerperent ea, quæ ad iudicia accommodata eſſent, quæq́ maximè vtilia ac neceſſaria viderentur; Illi tamen immiſsi cum falcibus amputarunt, dilacerarunt, mutilaruntq́ in eadem profectò ſententia, Murete excellentiſsime, iamdiu ſum, ac dum erā Patauij, me cum ſociis illic meis de hoc tum ſermonē habuiſſe ſæpe memini, quibus etiam dicere ſolebam, ſi Cicero vnus nobis ſuperſtes non fuiſſet, linguam latinam ab illis viris grauiſsimis nos eſſe petituros. Ac nimirum inuidit ille tantis viris, quos imitari non valebat, ac Bartolo cæterisq́ ſucceſſoribus leguleis ſermonem rudem, vulgarem, plebeiumq́ nobis obtrudendi anſam dedit. Itaque qui tantos librorum aceruos capiat, vix iam videtur eſſe locus. In iis autem λῆρῳ πολὺς, vt Iuſtinianum alterum deſide-

deſideremus. Verùm cùm ſatis iam veterum monumentorum interitum deplorauerimus, ſi te poſteri imitari voluerint, vt magnam in ſpem venio fore multos, qui exemplum tuum ſequantur, non vereor ne non in priſtinum ſtatum leges breui reſtituantur, ac ſuæ dignitatis ſplendorem obtineant: Primi quidem tui huiuſce diſciplinæ fructus vberrimi lectiſsimíque quos pro tuo ſummo in me ſtudio dicare mihi voluiſti, omnibus viam monſtrabunt, quam qui perſequentur, non ſolùm indicabunt ſe adamare hanc excellentem iuris ciuilis ſcientiam, ſed & illius facilè compotes fient. Ego quoque amicos meos omnes qui legibus ipſis ſtudium ſuum dabunt, hortari non deſinam, vt eandem ſemitam teneãt, quibus etiam ſpondebo fore, vt eos inſtituti huius nunquam pœniteat. Quod reliquum eſt, cùm à te tam diuino munere affectus fuerim, Murete humaniſsime, vt nihil vnquam tale cogitaſſem, atque vt te ſimillimo remunerari poſsim, præciſa mihi ſpes omnis ſit, nihil enim ſuppetit præter voluntatem, quo me vertam, quid moliar, vt cæteri ſaltem me tibi animo gratiſsimum, ac tanti tamque eximij & regalis doni memorem eſſe intelligant? Nempe tibi me pro tot ac tantis tuis in me meritis iamdiu obſtrictum prorſus addicam, quem tibi fideliſsimum in tua poteſtate habebis, ac quoad vixero, colere diligentiſsimè nomen tuum non deſiſtam; Et quotannis tamen nonnulla tibi ſigna dabo κατὰ δύναμιν, ex quibus intelligas tuæ nimiæ in me benignitatis nullam capere me

poſſe obliuionẽ. Vale Murete ætatis noſtræ decus, ac te Deus Opt. Max. diutiſſimè ſeruet incolumem, omneſq; cogitationes & actiones tuas perpetuo fortunet. Ferrariae. *7. Kal. Nouemb. M. D. LXXX.*

M. ANTONIO MVRETO PAVLVS MANVTIVS S. D.

XXI.

Mihi *verò, ita viuã, etiam atq; etiam probatur. &, cùm in quouis genere magnus omnino ſis, in hoc maximè videris excellere. Planè (vt omittam reliqua) ingenij tui quaſi quandã* δεξιότητα *ſum admiratus, ita concinnè, ita aptè, facili quodam ſententiarũ nexu; rem ducis, donec ad ipſum peruenias: in quo te, vbi ſcis hærere multos, citra omnem adulandi ſuſpicionem, ſumma explicas cum dignitate. Gratulor tibi de iſta facultate, & eo magis, quod, ſi locis impertitur gloria, nouum decus accedet ad Italiam noſtrã: in qua ſedem, auctore atq; auſpice me vno ita locaſti, vt cogitare nihil prorſus de migratione videaris, nec verò ſecus debes. valdè enim ad literarum elegantiam, planeq; ad omnem humanitatẽ tibi profuit hoc cœlum, è quo iam per quadriennium ſpiritum hauris. Itaq; noſter eris perpetuo, mi Murete, ſi gratus eſſe vis: quod profectò vis: ſoles enim hãc virtutem præter cæteros efferre. Tibulli principium mitte; vt cum epiſtola coniungatur. Scholia, non dubito, te operam daturum, vt tua videantur, id eſt, lita lumi-*

nibus ingenij, et, quantum res patitur, erudita. Vale. VENETIIS.

EIDEM ROMAM.

XXII.

GAVDEO, *mi Murete, quod profectò etiam me tacente exiſtimas, te nauare operam Regibus, ingeniumq́ tuum, quod ego ſemper vnicè dilexi, extuliq́; laudibus, à tanto Pontifice, & ab vniuerſo Cardinaliũ collegio vehementer probari. Nam, ſi qui aliter ſentiũt: quanquã quis eſt, qui aliter ſentire poſsit? veruntamen ſi qui fortaſſe reperientur, quos liuor impediat, quo minus rectè ac ſincerè iudicare poſsint; de iis laborandum non erit: cùm te præſertim ille noſter, quem ſequuntur multi, ſed ille præter cæteros, qui nobis quaſi μηπίετα ζεὺς debet eſſe, non mediocriter ornet, atq; diligat. Hæc altera tua oratio priorem illam vel æquat, vel vincit, ſententiarum, verborum, ordinis præſtantia. quo in officio, ac munere cupio te pergere. Simul enim perges in expedita, maximeq́; directa gloriæ via, per quam proceſsiſti iam longiſsimè, nemine præcurrente, me fauente plurimum. De tua in me beneuolentia, cùm recordor meam, dubitare non poſſum. meum in te animum expertus iam es, eundem ſi & eſſe nunc, & perpetuò futurũ arbitraris, non fallam opinionem tuam. nam & mea non ſolùm conſuetudo, ſed etiam natura ita poſtulat: & tu perficis eas laudes, quarum principia me olim, exſpectantem id, quod præſtare te nunc video, in tui*

amorem impulerunt. Habeo ſummas gratias, quas agi à te cupio, Archiepiſcopo Beccatellio: eumq́ meo nomine, vt quàm licebit officioſè, quamq́ plurimũ ſalutes, valdè rogo: & , vt ſcribit ad amicos, floret honoribus in patria, carus Imperatori, iucũdus omnibus, nôſti humanitatẽ & ingeniũ: doctrinã auxit à diſceſſu tuo, quantũ vix credas: itaq́ ſumma omnia de illo adoleſcente ſperare nobis licet. Duareni obitu, de quo heri primũ à Germano homine, qui ex Gallia recens venerat, accepi, damni plurimum in iure Ciuili factũ eſt. equidẽ dolui vel tua cauſſa, quod eum à te amari ſenſeram. quanquam hæc, ſi ferret humanitas, prorſus dolenda non eſſent. quid enim proficimus? angi quidẽ grauius, neq́ cõmunis conditionis neceſſitas cõcedit, et vitæ commutatio, breuiſſimæ cũ æterna, miſerrimæ cum beatiſſima, valdè vetant. Ego nũc, quod acceptũ diuinæ benignitati refero, quodq́ tibi puto fore iucundiſſimũ, valetudine vtor ſatis commoda, oculis quidem optimis, quod aliquot annis non contigit. Itaq́, cùm otium non ferrẽ, (ſcis enim me quieſcere nõ poſſe) commentarios in reliquas Ciceronis epiſtolas cœpi texere: & , vt initia ſunt, prorſus induſtria non ὀιχέτῃ abſolui, vt mihi quidẽ videtur, maiorẽ partem, id eſt, tres primos libros, & , extra ordinẽ, octauum. in quibus, vt dixi iam, niſi me communis φιλαυτία. decipit, nõ videtur opera malè collocata. Habebis in clauſula de Petro Fabro, tuo dicã, an meo? ita me triduo cepit, ſibiq́ deuinxit ingenio, humanitate, prudẽtia. Planè vixi, quãdiu mecũ fuit: nec mediocri ſum amore diſceden-

cedentẽ proſecutus: næ tu, ſi nihil præterea mea cauſſa velles, qui & vis, vt egiſti iam plurimũ, tamen hoc vno munere, quod auctus per te ſum tã ornati adoleſcẽtis amicitia, meis omnibus in te ſtudiis, quæ tu merita vocas, optimam gratiam retuliſti. Vale. Venetiis.

HVB. GIPHANIVS M. ANTONIO MVRETO VIRO ERVDITISS. S. D.

XXIII.

VELLEM, *Murete, V. C. ea eſſe tempora, vt litteris noſtris liber eſſet commeatus: haberem, fortaſſe, de quibus te vel conſulerem interdum, vt quendam velut μουσηγέτην, vel vt amicus commonefacerem. Nunc quæ ſint vides. itaque conſilium cepi, quantum poteſt, temperare ſcriptionibus & litteris, maximè ad longinquos. Quod tamen inſtitutum vt iam migrarem, fecit Iacobus Zelenius familiaris meus, cui hæc ad te dedi. Is enim in Italiam hinc profecturus, cùm magnoperè me rogaret, vt ſibi ad te, quem iam diu colit, quaſi viam et aditum munirem: amico optimo exiguum hoc litterarum officium negare nec potui, nec debui. Eum igitur toto pectore tibi commendatum eſſe cupio, adoleſcentem, mihi crede, ſuauiſſimis moribus, & elegante doctrina expolitum, omniumq́ue doctorum hominum obſeruantiſſimum. genus enim domi nobile, multisq́ue ad laudem inſignibus viris clariſſimum omitto.*

Ex-

Exſpectas autem fortaſſe & de Agellio noſtro aliquid: Sed, & eum, & alia noſtra remorantur, cùm occupationes noſtræ cotidianæ, tum librariorum hoc in loco inopia. Iuris quoque Ciuilis in quo & explanando & reſpondendo toti verſamur, quaſi rigor, & Muſæ, vt Poëta vetus eas vocat, ſeueriores, ſiue vt Fortunatianus loquitur duriora iuris ſcripta, vix patiuntur, vt in humanitatis illa velut vireta ſæpè expatier. Ne tamẽ me putes aut vale humanitati & politis illis Criticorum ſtudiis planè iam dixiſſe, planè iam aut eorum ſectam Conſultorum ſequi, quorum vtinam barbara modò eſſet oratio (ferri enim ea quoquo modo poſſet: quanquam & veſtis honeſta matronam nobilem ornet ac deceat) & non Iuris ipſius, ac rerũ, totiusq́; ferè ſcientiæ Ciuilis noſtræ magna ignorantia, atq; perturbatio: de qua & tute iam pridem eleganter in Oratione quadam diſſeruiſti: Quare ne his me vitiis ad finem exiſtimes, parerga nunc accipe, ex iis quædam, quæ in ipſas Lectiones tuas quaſi præteriens aliquando notaui: Non ita certandi cupidus, quàm propter amorem, quo te imitari aueo, vt Carus ait. Vidiſti acutè lib.6.lect.cap.16.locum illum Ciceronis 2. de Diuinat. Totas noctes ſomniamus, neq; vlla ferè eſt, qua non dormiamus: & miramur, aliquando id quod ſomniamus, euadere? *eſſe mendoſum: Qui tamen ita fortaſſe reſcribendus eſt?* Neque tamen vlla ferè eſt, qua non; Et miramur, &c. *vt, τὸ, qua non, præcisè ſit poſitum: pro eo, quod, qua non ſomniemus. Non verò,*

ita

ita,vt tu putas; totas noctes dormimus, neque vlla ferè eſt,qua non ſomniemus, &c. *id enim à vetere ſcriptura longius aberrat: & nôſti,ob orationes conciſas,quàm ſæpe in veterum ſcriptis peccatum ſit. agitur de ſomniis, & non de ſomno: quamuis & illa in ſomnis. Illum autem locum pro Archia.* Quod ſi non hic tantus fructus oſtenderetur: & ſi ex his ſtudiis delectatio ſola peteretur: tamen,vt opinor,hanc animaduerſionem humaniſs. ac liberaliſs. iudicaretis. *Alij aliter, tu lib. 12. lect. cap. 15. ita emendas: hanc animi aduerſionem. Vide, quæſo,ne ita rectius*, hanc humaniſs. *hanc, nempe delectationem & voluptatem. Sæpè enim his articulis, hanc, illam, & ſimilibus non adiungitur nomen aliquod, ſed prius adlatum tacitè repetendum intelligitur, vt apud Senecam epiſt. 95.* At illam habentem præcepta plurimum ait proficere: *vbi delendum illud* habentem præcepta. *nam ibi non de paranetica, ſiue, vt Seneca, præceptiua, vt Cicer. in lib. de Offic. loco vulgo non intellecto, quæ in præceptis poſita eſt, parte Philoſophiæ, ſed de theoretica agitur. Sic & pro Ligario: Valeat vox illa tua, quæ dicit, etc. id, quæ dicit, perſpicuè ſpurium. Einſdem libri tui ca. 1. in his verbis Senecæ lib. 1. de benefic.* Nemo beneficia in Kalendario ſcribit: nec auarus exactor ad horam & diem Creditorem appellat: *mendum eſſe rectè admonuiſti, atq; pro Creditorem, fortaſſe legend. Debitorem, quomodo & iam pridem Briſſonius lib. 1. de verb. ſignif. illum ipſum locũ adducit,*

ducit, hæc enim cognata ſiue potius inter ſe relata vocabula, magis & minus, emptor & venditor, conductor & locator, debitor & creditor, migraſſe interdũ alterum in alterius locum videntur quod & Iacob. Cuiacius obſeruauit lib. 1. cap. 10. & lib. 9. cap. 7. Cui tamen d. l. ſi in emptione. D. de contrah. empt. & l. 18. ſolutione. D. ad exhibend. cur non adſentiar, iiſq́ue in legibus nihil mutandum putem, alio in loco explicabo. Hoc autem in loco Seneca, etſi τὸ *Debitorem non improbo, omitti tamen vtrumq; poteſt, & Creditorem & Debitorem, ſed intelligi debitorem; vt verbum, appellat, præciſè & abſolutè ibi ſit poſitum. Quod autem ad eum locum Cic. attinet lib. 2. de finib. bon. de quo & tu lib. 6. cap. 20. & Turneb. aliiq; laborant,* Reſplendeat his veſtis argentũ, odrilitium, locus ipſe; ædificium, &c. *eum ita emendandum puto:* veſtis, argentũ, locus ipſe: *reliquis inductis: Aut certè ita:* Veſtis, argentum, aurum, locus ipſe, *vt odrilitium ſit deprauatum ex oro ſiue auro. Paulò antè apud Cicer. hæc,* quibus vinũ defuſum è pleno ſit Hirſiphon, *vt ait Lucilius, cui nihil ius & ſacculos abſtulerit, portenta potius quàm verba, quæ tamen ita exarata ſunt in libris manuſcriptis, aliter Paulo Manut. aliter Ioſ. Scaligero in appen. ad cõiect. in Varr. mihi ita, è pleno ſit hinophoro, vt ait Lucilius, cui nihil ſacculus abſtulerit; fortaſſe inquã ita (nam & ipſe dubito) reſcribẽda videntur. Inophorum certè, vel ne mẽtiar inoforum in vet. lib. reperio nunquam œnophorum. & rectè. Romani*

enim veteres Græcum οι, non modò œ Latinum, quod vulgarè vt Demoe, Edeatroe (ſic enim legend. puto apud Feſt.) Adelphoe Terentij de quo et tu in Terent. Clarumenoe apud Plaut. & Canephoroe apud Cicer. Verrin. de quibus nos ad Lucret. Sed etiã interdum aut in o nudũ, vt in Poëta, poëma, dioceſis, et diocetes apud Cic. pro Rabirio Poſth. vbi antea mendosè Diogenes, & Parochia. παρϑιχία, vocab. Eccleſiaſt. (falluntur enim, & omnium ſcriptorum, etiam Iuſtiniani & Theodoſ. Codicum exemplaribus antiquiſsimis repugnant, qui nuper ſcribere cœperunt dioeceſis & dioecetes, paroecia et paroecus, quos miror eadem ratione nõ ſcribere poeeta, & poeema, poeeſis) interdum in I merũ vertebant, vt videre eſt in Iconomus, quod contra vſum veterum quidã hodie mutarunt in Oeconomus vt & Alciat. admonuit lib. 9. Parerg. c. 3. in hodidocus apud Feſtũ, id eſt, graſſator qui græcè ὁδοιδόκος, Inomaus apud Oroſiũ in lib. vet. qui à Græcis Οἰνόμαος: et in Cimiterium: ſic enim Latinè à veteribus Chriſtianis ſcriptũ id fuiſſe, quod græcè κοιμητήριον vetera monumẽta confirmãt. vnde et Acimitenſe monaſterium in l. inter claras C. de SS. Eccleſ. dicitur, quod à Græcis τῶν ἀκοιμήτων. Solent ſcilicet Romani Græca vocabula paululũ variando ſua ſæpè facere, nec iiſdẽ ea aut literis aut ſyllabis ſemper admetiri, vt Ulixes ex ὀδυσσεύς. Exãclare, & anclare apud Feſt. ex Græco ἐξαντλεῖν, et ἀντλεῖν: non vt vulgò iam ſcribunt exantlare. quod Exantlandi verbũ et tu cõtra Lambinum rectè vindicâſti, lib. 13. cap. 17. alia

æquè

æquè eiuſdem modi: de quibus alibi. Quod qui non obſeruant, latinam linguam mirè perturbant: idemq́; & Elogium, de quo & tu in Lect. optimum licet vocabulum, & bonæ quaſi monetæ, aut ciuitate Romana, tanquam lege Papia, planè exterminant; aut variè nunc in eclogium, nunc in ellogium nunc in eulogium mutant; & epiſtolam ſcribūt, Græcorum more, inuitis omnium ſcriptorū libris antiquiſs. etiā marmoreis monumentis, in quibus conſtanter Epiſtula, & Eclogium extat. Atq; hæc quidē de meis in tuas Lectiones cerulis quibuſdam ac notis. in quibus ſi quid exit tale, quod in acceptū referendum putes: videbis, in quem quid expendas; ne & his accidat quod nuper Themiſtæ noſtræ apud Cicer. & Ennio item noſtro apud Agell. lib. 12. c. 4. de quibus diligēter olim ad te ſcripſeram, contigit. ἰδίων loquor. Sed de his alio fortaſſe loco planius, & plura. Nūc, vt modò dixi, de me ſatis multa. A te autem Lectionum quidē libros plures non ita pridem accepimus, omnis elegantiæ refertos: Sed quod inter nos, liceat, Soli enim ſumus, poſtulantur iam à te & φιλοσοφούμενα quædam et à Nobilio politiſs. philoſopho, qui aliqua iam dedit, plura. Atq; adeò accepi non ita pridem ab idoneis hominibus, te iam paratas habere explicationes librorum aliquot Platonis et Ariſtotelis Politicorū: quæ grauiores ſcriptiones huic quoq; & ætati tuæ iam maturiori, & perſonæ, magis cōuenire videntur. Aiunt & Eunapij hiſtoriam, quæ in Vatic. bibliotheca adſeruatur, curare te deſcribendā. quod idem & Redingerus noſter D.

Thomas

Thomas V. C. magno ſumptu: iam pridem cœperat: ſed conatū eius mors interrupit. Tu ſi et Politica illa ſcholia tua, et Eunapium, etiam Theodoriti epiſtulas, quarum inſigne volumen in eadem Bibliotheca Heruetó teſte, ſupereſt, aliaq́; veterum ſcripta diuulges, benè, mihi crede, de Repub. mereberis. Eorum namq́; opera cum Reipub. vtilior, tum etiā ad laudem ipſorū diuturnior mihi ſemper viſa eſt, qui vetrum ſcriptorum præclaras συντάξεις *& cōmentarios aut in lucem ipſi proferunt, aut ab aliis diuulgatos vel eruditis ſcholiis explanant, vel vt emendatiores ſint, elaborant. Emēdatus enim liber eſt vice cōmentarij. Vale vir doctiſſim & ſalue. A.* cIↃ. IↃ. LXXXIII.

IVLII POGIANI VIRI DISERTISS. EPISTOLA, DE CICERONIS IMITANDI modo, ad nobiliſsimum adoleſcentem NICOLAVM FITZHERBERTVM, Anglum.

XXV.

ETSI *ſunt eius generis tuæ litteræ, vt in politiori humanitate, in qua ex grauioribus Legum ſtudiis conquieſcis, conſilio aut præceptione mea tibi minimè opus eſſe intelligā; tamen quia mei in te amoris eſſe video, non tam ſpectare, quid ego poſſim, quàm quid tu velis attendere; rationem tibi & conſuetudinem huius rei meam exponam. Ego, quamdiu mihi arbitratu meo ſtudere licuit, vnum aliquot menſes ex Latinis ſcriptoribus Ciceronem legi. Nam in omni*

ratione optimum quemque, & illum vnum imitandum eſſe cognôram. Quare cùm illum ipſum Ciceronem Latinæ linguæ & eloquentiæ principem eſſe conſtaret, reieci cæteros latinitatis authores. Quo in ſtudio primùm dabam operam, vt ſtatuta eſſent tempora & ſtudendi, & ſcribendi mea. Didiceră enim à ſummis viris, qui ſe id re expertos eſſe dicerent, plus adiumenti eſſe in certo, nec multo, quàm in vario & diuturno tempore; quod haberet eadem illa hora ſtudiorum, non ſolùm admonitionis & recordationis vim, ſed etiam quoddam momentum ordinis: qui cùm in omni re multùm, tùm in dicendo plurimùm poteſt. Sed hoc fortaſſe patet latius: illud ad id vnum pertinet, quod inſtitueram. Duo igitur in Cicerone legendo mihi proponebam, quid & quomodo diceret. In quo videbam interdum pauca multis explicari, interdum plura comprehendi breuiter, & abſolutè, ſæpius eandem variari rem, vt cùm idem diceretur, tamen commutatis verbis atque ſententiis, aliud dici videretur. Mirabar verò partium & quaſi membrorum pulcherrimam compoſitionem, qua ſic alia ex aliis nexa & apta ſunt, nihil vt Lectori poſſit eſſe iucundius. Quid dicam de artificio vinciendæ orationis, deq; copia & quaſi ſylua elegantium vinculorum? quibus cùm multi, vel quaſi compedibus quibuſdam, ſcriptiones ſuas colligent, vel ita diſſoluant ac diſſipent, vt capti membris corporis, ac ne corporis quidem, ſpeciem habeant. Sic Cicero res nectit, & verba, vt ſola eius oratio

tio liberè moueri, magnificeq́ ingredi videatur. Cogitabam verò etiam de ſingulis verbis, de coniunctione verborum, de eorum numero atque forma. Qua in cogitatione mihi veniebat in mentem mirari, quanam eſſet cauſſa paucitatis eorum, qui diuinas Ciceronianæ orationis virtutes imitarentur. Huius autem erroris & inſcitiæ multorum, duplicem aliquando culpam animaduerti. Sunt enim, qui à Cicerone abhorrentes, ſed ad alios, neſcio quos, ſcribendi magiſtros contulerunt. Qui quod iudicium habeant, cùm appareat, facilè negliguntur. Alij ſunt, quorum eſt leuius peccatum: imò verò non illi quidem cupiditate peccant, qui Ciceronis ſimillimi velint eſſe, ſi poſſint; ſed conſilio & imitandi modo falluntur. Nam hi Tullij verba mordicùs tenent, nec vllam ferè ſyllabam audent ab eo diſcedere; & dum verentur ne parum Ciceroniani *videantur, illius etiam ſenſa totidem verbis transferunt in ſuas litteras. ſcilicet illi (quod miſerrimum eſt) nunquam ſunt in ſcribendo ſui, ſed ineptè ac putidè ſemper alieni. Quid igitur eos in errorem induxit? Puerilis illa ſuſpicio, quod ſermonem Ciceronis in id modò conuenire ſunt arbitrati, ad quod ille ſemel accommodauit. In qua ſi ipſe Tullius ſententia fuiſſet, non iam eum copiæ atque vbertatis magiſtrum, ſed inopiæ & ieiunitatis auctorem haberemus. Quæ cùm viderẽ, putaui mihi elaborandum, ſi modò id aſſequi poſſem; me vt ab illa balbutientiũ turba ſeiungerem, coniungeremq́ cum iis, qui planè & latinè loquũtur. Quid*

 queris?

quaris? Audere cœpi. Nam vt quiſque mihi occurrebat Ciceronis locus, illam loquendi formulam ad alia transferebam, & eiuſdẽ et alterius generis ſenſa, quaſiq; vnis ab illo ſumptis veſtimentis ſtudebam veſtire & ornare res innumerabiles. Exẽpli cauſſa, quod hæc dictans legebam forte Publij Rutilij adoleſcentiã ad opinionem & innocentię, & iuris ſcientiæ, P. Scæuolæ commẽdauit domus; *Quis prohibet eò traducere? Hannibalis Minalis adoleſcentiam ad opinionem & eloquentiæ & philoſophiæ, Flaminij nobilis conſuetudo commendauit. vides genus. ſed quoniam intelligebam quædam eſſe ſententiarum lumina, quibus ſcripta illuſtrarentur, ſumebam illa vel ab ipſo Cicerone, vel à quouis; ſed ita, vt in eadem exercitatione alia quadã ratione vterer ab illo ſuperiore. Vt enim illic tanquam ex eadem cera multas fingebam imagines; ſic hic quaſi eũdem hominem alio habitu veſtiebam. Quare fiebat, vt quæ ab aliis parta eſſent, à me inuenta viderentur. Sunt autem hæc ornamenta & lumina ſentẽtiarum, vt, Ne quid nimis, Latè patet inuidia, & huiuſmodi ſexcenta, quæ ſi ita efferas, Tenendus eſt omnium rerum modus, et Nihil nõ occupat inuidia, quis tua eſſe neget? Huc pertinet illud Ciceronis, imitandos eſſe bonos fures, qui earum rerum, quas cœperunt, ſigna commutant. Vt enim illi, pallium, ſi cui furantur, ne id is agnoſcat, ex pallio ſagum faciunt; ſic qui aliorum ſententias commutatis verbis enunciant, quæ communia ſunt, propria facere videntur. Neque verò non etiam conabar in-*

terdum

terdum quodammodo cum ipſo Cicerone certare acumine contrariorum, vt ſi ille, In lætitia doleo, ego contrà, In dolore lætor. Si idem dicat, tardius facer es, hoc eſt, vt ego interpretor, diligentius; item, Ipſe celerius, id eſt, negligentius, in contrarium conuerſa ſententia. Quod inſtitutum mihi ſi meo arbitratu diutiùs tenere licuiſſet, in hac laude fortaſſe aliquis eſſem. Sed ab ea me conſuetudine auocauit neceſſaria quædam barbaries, de qua nunc quidem nihil attinet plura ſcribere. Tibi certè, q̃d de tota hac ratione ſentirem, ſignificandum putaui: qui etſi ſcio, quanta occupatione diſtinearis, tamen non dubito, quín pro excellenti tuo ingenio, próque eo, quantum profeciſti in hac latinè ſcribendi ratione, cùm iſtum grauiorem ſtudiorum curſum cõfeceris, ſi huc redieris, teq́; in hac laude exercueris, breui etiam in principibus futurus ſis huius facultatis. Quanquam aliquid interea aſſequêre, ſi cùm vacuus quotidiè fueris à Legum ſtudiis, animi cauſſa, ſtilum reprehenderis, & in hac exercitatione, quam dixi, ſubſeciuas operas poſueris. Sed quod mihi penè exciderat, multa ex Cicerone tibi memoriæ mandanda ſunt, et paranda tanquam magna ſuppellex, tibi vt ſuppetat in variandis & mutãdis ſenſibus multus & elegans veſtitus orationis. Et quoniã vt in victu et veſtitu priùs neceſſaria, quã voluptaria quærimus; ſic in oratione propriorũ primum verborum, deinde trãslatorum copia cõparanda eſt: haud ſcio an illæ ad Atticum epiſtolæ, in quibus nulla eſt elaborata concinnitas, nullum exquiſitæ volupta-

tis aucupium, plurimùm proficiant ad latinè & emendatè loquendum. quemadmodum nõnunquam etiam gemmarum vis, non tam arte diſpoſita, aut diſtincta auro, quàm pura atque natiua delectat; ita Latini ſermonis vbertas ſine fuco, aut peregrinis quodammodo deliciis orationis in illis maximè probatur epiſtolis. Etſi hac admonitio accommodata eſt iis, qui nunc primùm in eam rationem ingrediuntur; tibi, qui tantùm iam hac ſcribendi exercitatione profeciſti, præſertim maioribus rebus occupato, fortaſſe minus eſt neceſſaria. Quare cùm grandiori etiã ſcribendi genere delectari videaris, nos quoque ſiue ingenio, ſiue iudicio tuo, certè tempori obſequemur. Cùm igitur tibi, vt nunc eſt, facultas non ſit peruolutandi multos Ciceronis libros, ex illis optimos leges, etſi nulli non optimi. Sed tamen orationes leges, & ediſces, quæ multùm te delectabunt, & ſcriptionem tuam adiuuabunt. Ignoſces verò mihi, ſi hæc neq; ſubtiliùs ſcripſi, vt res poſtulare videbatur, neque illuſtraui exemplis. Erã enim & ipſe valdè occupatus. Quare aliâs reponam, & accuratius aliquid ad te mittam, quod proximis feriis æſtiuis in Trebiano tuo vacuus legere poſsis. Interim vale, & mihi conſerua amorem tuum. ROMA. Pridie Kalend. Aprilis.

M. AN-

M. ANTONII MVRETI PRESBYTERI, ET CIVIS ROMANI,

HYMNORVM SACRORVM LIBER.

SERENISSIMO PRINCIPI GVLIELMO GONZAGAE DVCI MANTVAE MONtisferrati, &c.

MAGNE Ducum, fetam populis cui fortibus vrbem
Pulcher olorifero Mincius amne lauat:
Sume datis à te ſcriptos mihi legibus hymnos,
Néue parum culti deſpice vatis opus.
Illi etiam quorum hic meriti celebrantur honores,
Lucida quos conſtans vexit ad aſtra fides,
Non indignantur paruo ſibi ture litari:
Atque animum magni muneris inſtar habent.
Forſitan his olim iuuenis meliora dediſſem,
Et mulcere aures dulcius apta tuas.
Sed veniens etiam ingenio eſt damnoſa ſenectus:
Nec tantùm vires corporis imminuit.
Cùm mihi turgerent meliori ſanguine venæ,
Nec curarum animum pondera deprimerent:

Sponte ſua numeris carmen mihi mollibus ibat:
  Et ſubitò verſus fundere ludus erat.
Nunc & corpus hebet ſenio, & mens ipſa pigreſcit,
  Quodq́ue habuit ludo, nunc onus eſſe putat.
Dulce onus hoc tamen eſt, quod te mandante ſubitur.
  Et leuiora facit iuſſa iubentis amor.
Atque vtinam hæc roſeo legat & VINCENTIVS ore
  Phœbi & Muſarum maxima cura puer:
Qui floreſcenti paullatim attollitur æuo,
  Vt ſata ſe ad fluuij ſubiicit alnus aquas.
Felix, cui teneris Helicon luſtratur ab annis,
  Et bibitur volucris fons pede factus equi.
Quem iam ipſa Vranie blandis complexa lacertis,
  Stellatas Superûm vexit ad vſque domos:
Oſtenditq́ue aſtrorum ignes, cœliq́ue meatus,
  Queîſque ſuos peragant legibus illa choros.
Quis ſcit, an &, cœlo dum ſingula deſpicit, inter
  Cætera maiores viderit aſtra ſuos:
Et quos purpureo contexit Roma galero,
  Et qui legali ſceptra tulêre manu?
Fortunate puer, magnum patris incrementum,
  Cui Lacheſis net plena aurea fila colo,
Viue diu, vtq́ue dati poſcit tibi nominis omen,
  Tende atauos omni vincere laude tuos.
Neu graue ſit, dum dona tibi grauiora parantur,
  Interea partem carminis eſſe mei.

HYMNI

HYMNI SACRI.

IN ADVENTV.

VERBVM, *quo omnipotens condidit omnia,*
Summi prævalidum conſilij Angelum,
Vatum plena Deo pectora dixerant
Venturum, vt fieret caro.
Primi quo maculam dilueret patris,
Serpentiſq; vafri contereret caput:
Præcluſamq; homini morte recluderet
In cœlum propria viam.
Ergo turba patrum, carcere liberos
Qui longo per eum ſe fore viderant,
Cœlum ſuſpiciens, luctiſonis dabat
Carmen lugubre vocibus.
O qui pollicitis applicitos tuis,
Quamuis cuncta potes, fallere non potes,
Longas tolle moras, & citò, quem tibi
Certum eſt mittere, mittito.
Simplex ætherij numinis vnitas
Quæ diſtincta eadem eſt veraq; trinitas,
Æternis vigeat ſemper honoribus,
Et terra ſimul & polo.

IN DIE S. BARBARAE.

QV*alis, nulla polum nubila cùm tegunt,*
Inter clara nitet ſidera phoſphorus:

Talis martyrio conſpicuas micat
Inter Barbara virgines.
Cui ſolus teneris Chriſtus ab vnguibus
Vſsit cor nitidum perpetua face,
Cui deſiderium, cui fuit vnicus
Spretis Chriſtus amor procis.
Quamuis imperio barbarus aſpero
Terreret genitor, quem furor, & mala
Perduxit rabies, vt gladio caput
Natæ demeteret ſuæ.
Vinclis illa quidem libera corporis
Felix ad Superos protinus euolat.
Sed Chriſtus ſceleratum in Stygias patrem
Sedes fulmine deiicit.
Simplex, &c.

AD LAVDES.

SAnctæ triumphum virginis
Læti canamus Barbaræ,
Palmæq́ honorem duplicis,
Quam virgo martyr obtinet.
Non ſtirpis illam regiæ
Splendor ſuperbam reddidit,
Quin ſe à tenellis vnguibus
Chriſto regendam traderet.
Inſanus infremit pater,
Omnesq́ pœnas admonet,
Tandemq́ ſacrum filiæ
Caput cruentus amputat.

At

At virgo caſti corporis
Soluta vinclis emicat,
Volatq́; ſtipata Angelis
Ad expetitum coniugem.

Æterne cunctorum pater,
Æterne fili par patri,
Et par vtrique ſpiritus
Soli tibi ſit gloria.

IN NATALI DOMINI.

O *Nox vel medio ſplendidior die,*
Cuius per tenebras virginis integra
Ex aluo nitida ſol nouus emicat,
Complens omnia lumine.

Æterno imperio qui regit omnia,
Humanumq́; Deo conciliat genus,
Is nunc ſub tuguri vilis operculo
Naſcens, pauperiem docet.

Paſtores ouium, dum gregibus ſuis
Intenti vigiles excubias agunt,
Primi hunc angelico carmine nuntium
Latis auribus hauriunt.

Grata eſt haud dubiè ſimplicitas Deo.
Grata eſt vita, dolis quæ procul omnibus
Rectum ſponte ſua perpetuo colit,
Et priſcam retinet fidem.
Simplex, &c.

IN DIE S. STEPHANI.

Leuitæ iuuenis fortia pectora
Ornari ſolitis tempus honoribus,
Primus martyrij qui ſibi lauream
Vitæ prodigus induit.
Tundebat lapidum, grandinis in modum,
Denſo turba fremens imbre ſacrum caput:
Nunquam mota ſuo ſed tamen eſt loco
Mens ſancto ebria ſpiritu.
Sed ſeſe in mediis ictibus erigens,
Et cœlum penetrans, En, ait, en eum,
Pro quo dulce mori eſt, iam video Patris
Ad dextram poſitum Dei.
At tu Chriſte ſinu ſuſcipe me tuo,
Atque his, qui, tenebris turpibus obruti,
Quo ſeſe impediant crimine, non vident,
Quæſo te, veniam dato.
Simplex, &c.

IN DIE SANCTI IOANNIS EVANGELISTAE.

CHRISTO *præ reliquis carus Apoſtolis,*
Qui ſupra Domini pectus in vltimis
Diſcumbens epulis compoſuit caput,
Feſta luce canendus eſt.
Felix, cui Dominus iam rigida in cruce
Pendens, iamq; neci Proximus, & Patri
Sanctam ſancto animam tradere cogitans
Matrem crediderit ſuam.

Felix,

Felix, qui ſe aquila more ſuper polos
Tollens, & nitida in luce Deum videns,
Diuino eloquij flumine filium
Æqualem docuit Patri.
Felix, qui ſenio iam grauis, & ſacra.
Multa canitie tempora conſitus,
Vt ſi membra leuis corriperet ſopor,
In Chriſti rediit ſinum.
Simplex, &c.

IN DIE SS. INNOCENTIVM.

CAntemus tenerorum agmina Martyrum,
Quos regis rabies abſtulit impij,
Cunas innocuo ſanguine proluens,
Chriſtum perdere dum furit.
O nullis feritas cognita ſeculis,
Materno pueros è gremio rapi,
Perfoſſa vt rutilis corda mucronibus
Lac cum ſanguine funderent.
Heu quis, cum ſolido raptus ab vbere
Diſtrictumq́ue pauens ad gladium puer
Blandas carnifici porrigeret manus,
Siccis adſpiceret genis?
Augent angelicos nunc pueri choros,
Et Chriſtum liquido gutture concinunt:
Herodem meritis debita talibus
Pœna in perpetuum premit.
Simplex, &c.

IN FESTO S. SYLVESTRI.

PRiſcos Roma Duces deſine laudibus
Efferre immodicis, qui valida manu
Fines imperij protulerunt tui,
Quacunque Oceanus patet.
His ſolis tibi plus contulit omnibus
Sanctorum eximium Pontificum decus
Syluester, dominam qui prius vrbium
Chriſti ſuppoſuit iugo.
Multo te ille prius ſanguine Martyrum
Reſperſam, docuit parcere cædibus,
Et quos mille modis ſæua peremeras,
Illorum monitus ſequi.
Romam idem precibus nunc quoque, cœlitûm
Adſcriptus numero, perpetuis iuuet,
Et tanti oſſa ſuo quæ gremio viri
Seruat condita Mantuam.
Simplex, &c.

IN DIE CIRCVMCISIONIS.

CIrcumciſio agitur lux Domino ſacra.
Quæ iam, ſi Dominum ritè licet ſequi.
Impura è tumidis omnia nos monet
Circumcidere cordibus.
Vmbra Euangelij lex fuerat vetus:
Sed ſol exoriens vt tenebras fugat,
Sic ſol iuſtitiæ legitimis ſuum
Finem ritibus attulit.

Nobis

Nobis corporeo nil gladio eſt opus:
Sermo quippe Dei viuus & efficax,
Seſe inſtar gladij mentibus inferens,
Ad viuum omnia perſecat.

Quæ ſemper vitij germina pullulant,
E noſtris vtinam cordibus amputet,
Anni principium ſit ſimul vt noui
Vita principium nouæ.

Simplex, &c.

IN DIE EPIPHANIAE.

QVæ vos cauſſa Magi, dicite, perpulit
E veſtris iter huc carpere finibus?
Quem tanto ſtudio quæritis anxij?
Quóue hæc munera pertinent?

Nos ſtella inſoliti luminis huc trahit
Et dux certa viam perpetuo præit,
Iudææ populis quæ cupientibus
Regem ſignificat datum.

Auri iſtæ ſed enim quid ſibi pondera,
Myrrhæ mirificus quid ſibi vult odor?
Aut quæ, cùm populus ſacra Deo facit,
Aris thura ſolent dari?

Rex auro colitur, thura Deum decent,
Noſtri myrrha homines poſt obitum linunt.
Huic ergo hæc pariter munera congruunt,
Qui & Rex eſt, & homo, & Deus.

Simplex, &c.

A SEPTVAGESIMA AD CINERES.

EHeu quàm ſcelerum non tolerabilis
Nos vrget miſeros ſarcina, quæ Dei
Noſtris principio mentibus inditam
Obſcurauit imaginem.
Si nos pro meritis accipiat Deus,
Cauſſa nil fuerit, quo minus agmine
In triſtes tenebris perpetuis domos
Vno præcipites agat.
Sed ſempper facilis flecti in eos fuit,
Quos culpæ ex animo pœnituit ſuæ.
Nunquam horum lacrumis & gemitu tulit
Se fruſtra veniam peti.
Hac ſpe, quam ipſe dedit, poſcimus vt graui
Preſſos exoneret pondere, néue ſe
In noſtro rigidum crimine iudicem,
Sed mitem exhibeat patrem.
Simplex, &c.

A DIE CINERVM, &c.

MVltis tenſa epulis viſcera dum tument,
Mens oppreſſa nihil cogitat arduum:
Et more indomiti luxurians equi
Pugnat ſpiritui caro.
Sed ſubtracto eadem comprimitur cibo,
Et ſe ſpiritui morigeram exhibet:
Qui, cùm nulla grauant pondera ſordium,
In cœlum celer euolat.

Primus

Primus corporeo legiſer à cibo
Bis binos decies abſtinuit dies:
Quem Chriſtus numerum nos itidem ſequi
Exemplo docuit ſuo.
Sed fruſtra vetitis os tenet à cibis,
Qui factis animum turpibus inquinat,
Ieiuno adſiduæ conueniunt preces,
Cumq́; his munificæ manus.
Simplex, &c.

IN DOMINICA PASSIONIS.

Æquaua ingenito progenies Patri,
Vitam morte ſuis redderet vt ſua,
Se Chriſtus niuei velleris hoſtiam
Vltro ſupplicio obtulit.
O erga immeritos mirus amor Dei,
Natum, quæ pietas, tradidit vnicum:
Vt pro mortifera fraude nocentium
Pœnas ſolueret innocens.
O non viſum alias ſacrifici genus,
In quo æterna Deo ſacra facit Deus,
Et mortem moriens opprimit, & ſibi
Ipſe eſt victima pontifex.
O crux tincta ſacri flumine ſanguinis,
Olim ſupplicium mancipiis graue,
Nunc regum capiti præcipuum decus,
Te flexo colimus genu.
Simplex, &c.

IN DOMINICA IN RAMIS PALMARVM.

REgem pacificum, mœnia dum ſubit
Vrbis celſa ſuæ, turba manu ferens
Palmarum grauidos obuia termites,
Fauſtis vocibus excipit.
Hic latas ſpoliat frondibus arbores:
Hic ſerta ante pedes florea proiicit:
Supplex ille manus porrigit, hic ſuis
Terram veſtibus obtegit.
Heu mentes hominum. Quis fore crederet,
Quem tantis ſtudiis reciperet frequens,
Poſt paucos vt eum turba eadem dies
Suffixum adſpiceret cruci?
Nil in vita homini perpetuum datur.
Rebus ne nimium fidite proſperis,
Plerumq; hic lacrumis gaudia temperat
Certo conſilio Deus.
Simplex, &c.

IN DIE PASCHAE.

POnatur lacrumis iam modus, & nouis
Templorum reſonent atria canticis.
In vitam reduci nam Domino ſacer
Poſcit lætitiam dies.
Lux poſt Chriſti obitum tertia venerat,
Cùm ſpes ſancta, moræq; impatiens amor
Matronas parili nomine nobiles
Viſendum ad tumulum vocat.

Tum

Tum motum lapidem, tum lapidi vident
Innixum niueis veſtibus Angelum:
Qui, quo ſollicitis eximeret metum,
Pauca & certa locutus eſt.
Non hoc amplius eſt quem petitis loco.
In vitam rediit Chriſtus ab inferis.
Ite, & diſcipulis hac eadem date
Summi nuntia gaudij.
Simplex, &c.

IN DIE ANNVNTIATIONIS B. VIRGINIS.

AD te ſidereis miſſus ab arcibus
Cùm venit Gabriel, virgo, renuntians,
Te ſummo ante alias complacitam patri,
Mox matrem Domini fore:
Turbata tibi tunc purpureus genas
Sparſit mente pudor, neſcia quod viri,
Caſto, ſponſa licet, pectore virginem
Semper te fore voueras.
Verum idem ſubitò nuntius addidit:
Iſtos pone metus: nam tibi iam datum eſt,
Vt virgo maneas, & tua compleat
Sanctus viſcera ſpiritus.
Tunc ore ex roſeo vox tibi prodiit,
Teſtis mirifica certa modeſtia:
Ecce ancilla Deo ſubdita, nil moror:
Fiat, quod Dominus iubet.
Simplex, &c.

IN FESTIVITATIBVS S. CRVCIS.

GEntes nulla quibus notitia eſt Dei,
Auro, imperio, prole ſuperbiant:
Nobis, queis melior ſpiritus obtigit,
Sola eſt in Cruce gloria.
Lignum prima homini pernicies fuit,
Cùm primus vetitam contigit arborem
Captus fœmineis illecebris parens,
Quo ſe perdidit ac ſuos.
Sed pòſt, lignum homini certa ſalus fuit,
Cùm ſcandens patulam Chriſtus in arborem,
(Æternus fieri ſic voluit parens)
Vita reſtituit ſuos.
Crux hoſtes hominum ſola procul fugat.
Crux ſola inſidiis munit ab omnibus.
Aduerſa intrepidus deſpiciat, licet,
Cuius ſpes Cruce nititur,
Simplex, &c.

IN DIE ASCENSIONIS.

VIcta in perpetuum mortis & inferum
Inſignis ſpoliis, luce nitens nona,
Primusq́; inſolitum Chriſtus iter ſecans,
Arces in patrias redit.
Natus naſci iterum nos quoq; dum cupit,
Mundo, mortuus eſt, nos cupiens mori,
Surgens & repetens æthera, nos quoq;
Vt poſſimus idem, dedit.

Chriſto nunc igitur viuere nos decet,
Vt Chriſto pariter detur inemori.
Surgentes eadem nos quoq; gloria
Puro lumine veſtiet.
O per qui te, hominum conditor, ingredi
Caſtæ adduxit amor viſcera virginis,
Nos dignare, tuis artubus inſitos,
Voti reddere compotes.
Simplex ætherij numinis vnitas,
Quæ diſtincta eadem eſt veraq; trinitas,
Æternis vigeat ſemper honoribus,
Et terra ſimul & polo. Amen.

IN DIE PENTECOSTES.

LVſtra noſtra tua pectora Lampade,
Qui quondam, altiſono ſpiritus à Patre,
Luſtrâſti vnanimes, miſſus, Apoſtolos,
Linguis deditus igneis.
Confirma dubios, dirige deuios,
Conſolare tui muneris indigos,
Letaliq; animos frigore torpidos
Sanctis ignibus excita.
Mens doctrinam auidè noſtra bibat tuam,
Perſtetq; aſsiduè tota Deo calens,
Et ſpem firmam in eo conſtituens ſibi,
Terram pro nihilo putet.
O rerum alme ſator, certè homines ſumus,
Quamquam indigna, tuæ plaſmata dexteræ.
Ne ſir, quos tua vis ex nihilo extulit,
Æterno exitio obrui.
Simplex, &c.

IN DIE SS. TRINITATIS.

O Nullis hominum peruia ſenſibus,
Naturæ penitus ſola capax tuæ,
Cuius condita ſunt omnia numine,
Æterna & monas & trias.
Nato æqueue pater, nateq́ par patri,
Et manans ab vtroq́ inclyte ſpiritus,
Circumfuſa tuo nubila lumine
Noſtro diſcute pectori.
Da, mens per ſpeculum cernere te queat
Noſtra, & poſthabitis te petat omnibus.
Eiuſsiſq́ tuis pendeat, & tibi
Soli dedita ſeruiat.
Tu clemens miſeris da veniam pater.
Tu fili miſeris ſterne iter ad patrem.
Tu ſanctum miſeris pneuma vagantibus
Præfer conſpicuam facem.
Simplex, &c.

IN FESTO CORPORIS CHRISTI.

C OEleſtes epulæ, certa piis ſalus,
Quas apponit amor, pura capit fides,
In queis ipſe cibi perpetui loco
Cœnæ ſe pater exhibet.
Hic verbum Domini fallere neſcij
Cæcis iudicium ſenſibus abrogat:
Quod non eſt, oculi cernere ſe putant,
Nec, præſens quod adeſt, vident.

Sub panis ſpecie viua latet caro,
Sub vini ſpecie ſanguis: & vtraque,
Seu tantùm ſpecies ſumitur altera,
Chriſtus ſumitur integer.
Felix qui Dominum ſedulus hoſpitem
Abſterſis animi ſordibus excipit.
Qui contra facere id negligit, ah miſer
Ipſe eſt exitio ſibi.
Simplex, &c.

IN NATIVITATE S. IOANNIS BAPTISTAE.

SAnctorum ſoboles ſera parentium,
Solis perpetui prodrome Lucifer,
Qui naſcens hilaras omnia dum tuum
Natalem colimus, faue.
Nondum natus eras, cum dominum tamen
Nondum caſtæ vtero virginis editum
Agnoſti exiliens, & quatiens nouo
Matris viſcera gaudio.
Mox & magnanimus teſqua petis puer.
Et victu populos horridos admones,
Factis abſtineant turpibus, & viam
Aduentante parent Deo.
O cui voce ſua maximus arbiter
Laudem ſupra homines egregiam dedit,
E cœlo adſiduis, quæſumus, adiuua
Cultores precibus tuos.
Simplex, &c.

IN DIE TRANSFIGVRATIONIS.

QVam crebrò dederat diſcipulis fidem,
Confirmare modis dum ſtudet omnibus,
Tres ſecum comites montis in ardui
Adſumpſit Dominus iugum.
Illic frons radiis cincta micantibus,
Solaris nituit lampadis in modum:
Tum, qua tectus erat, protinus eſt niui,
Veſtis reddita concolor,
Cum Chriſto gemini viſi etiam ſenes,
Et iuſſa ad populum cui dederat Deus,
Et qui ſidereas viſus erat domos
Quadrigis petere igneis.
E nubis nitidæ quinetiam ſinu
Hæc dicta omnipotens intonuit pater:
Hic eſt, quem eximiè diligo, filius.
Huius iuſſa capeſsite.
Simplex, &c.

IN DIE S. LAVRENTII.

LAurenti canimus nobile prælium,
Qui cum viſceribus flammam aleret ſuis,
Et cratem roſeo ſanguine ſpargeret,
Subiectis ruber ignibus.
Conſtanter Domini perſtitit in fide.
Ambuſtumq́; latus carnifici exhibens,
En iſtam rabiem quo magis expleas,
Hoc iam coctum, ait, eſt; vora.

Tanto corporeis ignibus acrior
Chriſti ardebat amor pectore in intimo:
Sic mens tota Dei feruida ſpiritu
Senſum corporis hauſerat.
Nunc nobis ſolito more rogandus eſt,
Iratum vt meritò conciliet Deum.
Et quos mirifici roboris inſtruit
Exemplo, precibus iuuet.
Simplex, &c.

IN DIE ASSVMPTIONIS B. MARIAE.

R*Egnator Superûm quo nitidam die*
Matrem ſidereis arcibus intulit,
Et ſupra Angelicos conſpicuam choros
Stellanti ſtatuit throno.
Quæ cælo fuerint iubila, qui ſonus,
Quæ ſanctis animis gaudia, non modò
Humanis nequeat vocibus exprimi,
Sed nec pectore concipi,
Illa eſt arca noui conſcia fœderis,
Concluſus, Domini deliciæ, hortulus,
Raſtro intactus ager, ſidere pulchrior
Et ſponſa & genitrix Dei.
Felix quiſquis eam ſuppliciter colit,
Rebusq́; in dubiis ſedulus inuocat.
Numquam hoc qui ſtatuit præſidium ſibi,
Spe luſus doluit ſua.
Simplex, &c.

IN FESTO S. HADRIANI.

CHRISTI *in militiam nomina ne darent,*
Multos impediit ſupplicij metus:
Multos qui dederant, vis cruciatuum
Illam deſerere impulit.
Non ſic ille, hodie quem colimus, fuit,
Qui nomen tumido duxit ab Hadria:
Quin conſtantem animum Chriſticolûm videns
Horum ſe ad numerum appulit.
Prudenter reputans, non ſine numine
Tales cuncta viros aſpera perpeti,
Nec ſe illos temerè ſponte ſua ratus
Pœnis obiicere omnibus.
Ergo his ſe agglomerans, credidit: & ſimul
Index ipſe ſui, ſupplicium appetens,
Quæ mente imbiberat, mox eadem ſuo
Sanxit dogmata ſanguine.
Simplex, &c.

IN DIE S. MICHAELIS.

COeleſtis canimus militiæ ducem:
Qui periura bonus diſsipat agmina:
Et deiecta locis non ſibi debitis,
Sedes trudit ad inferas.
Horrendo imbiberat pectore ſepticeps
Bis quinisq; ferox bellua cornibus,
Intactæ ſobolem virginis vnicam
Sæuis mandere dentibus.

Æterni

Æterni imperio ſed Michaël patris
Conatus Satanæ reddidit irritos:
Et monſtrum innumeris fraudibus obſitum
Victor ſtrauit humi potens.
Idem depoſito pondere corporis
Exſortes animas criminis excipit,
In cœlumq́; alacres tollit, & in loco
Lucis perpetuæ locat.
Simplex, &c.

COMMVNE BEATAE VIRGINIS.

O Solis nitido lumine pulchrior
Virgo, conſtituit quam Deus vnicam
Expertem maculis omnibus, vt fores
Nato digna parens ſuo.
Te quondam Gedeon vellere in vuido,
Intactaq́; nouis imbribus area:
Te cincto innocuis legifer ignibus
Agnorat prius in rubo.
Rebus principium qui dedit omnibus,
A te, dum ſe hominum cauſſa hominem facit,
Sumpſit principium, quiq́; alit omnia,
Paſtus lacte tuo eſt puer.
Per te quod mulier perdiderat vetus,
Humano generi redditur auctius.
Tu clauſas miſeris heu nimium diu
Cœli prima aperis fores.
Simplex, &c.

COM-

COMMVNE ANGELORVM.

MEntes beatæ, lumine
Quas ambit æterno Pater,
Sacroq́ luſtrans Spiritu,
In ſe intuentes perficit.
O quêis ſupremus omnium
Primis creator inſidet.
Quos luce complet aurea
Amoris ac ſcientiæ.
O qui potentis dexteræ
Virtute cuncta vincitis,
Dei regentis omnia
Fortiſsimi ſatellites.
O ter beati Principes,
Archangeliq́ & Angeli,
Nos ritè vobis ſupplices
Hinc in ſuperna tollite.
Æterne cunctorum, &c.

COMMVNE VNIVS CONFESSORIS PONTIFICIS.

PAſtor beate, qui tuæ
Concreditum curæ gregem
Sacris luporum faucibus
Patere numquam paſſus es,
Tu læta dux ad paſcua,
Fontes recludens limpidos,
Oues videbas florido
Semper nitentes vellere.

Quòd ſi qua forſan tabido
Languore morbo cœperat,
Salubria, vt mitis pater,
Illi admouebas pharmaca.
Cuius laboris nunc tui
Digna aſſecutus præmia,
Fauore, nam potes, tuo.
Qui te precantur, adiuua.
Æterne cunctorum Pater, &c.

COMMVNE VNIVS VIRGINIS.

O Virgo, pectus cui ſacrum,
Amor expers improbi,
Diuini amoris lampade
Sanctus percuſsit Spiritus.
Non te voluptas dulcibus
Fallax veneni molliit,
Sola amantem perſequi
Cœleſtis agni nuptias.
Sic ille natus virgine
Suo decore cœperat,
Amore vt ardens illius,
Mundana cuncta temneres.
Beata cui cœleſtibus
Templis recepta nunc licet
Inter canentes Angelos
Tuis potiri amoribus.
Æterne cunctorum, &c.

Sancta ſalutifero tumuerunt viſcera fetu?
Ille opifex cunctorum, illa æterno vnica proles
Æqua Patri, ille homini, primæua ab origine lapſo
Spem cœlo vitamq́; ferens, hac luſit in aula
Paruulus, & ſanctæ blanda obtulit oſcula matri?
Quanám igitur regum ſedes, quæ templa per orbis
Huic ſe auſint conferre loco? ter & amplius omnes
Ante alias felix Piceni littoris ora:
Cui Solymos ſpectare domi, cui munere diuûm
Fas calcare domi eſt pedibus veſtigia Chriſti.
En ego iam ſupplex procumbã, atq; oſcula figam
Parietibus ſanctis, ſpargamq́; hoc puluere crines.
Adſpice me ſuperis è ſedibus, adſpice, virgo
Proſtratum, atq; imo gemitus ex corde cientem,
Et pectus tundentem, & fletibus ora rigantem:
Neu, quanquam culpis ad opertum turpibus, arce
Adſpectu me diua tuo: ſi pectore toto
Te veneror, ſi te, dubiis in rebus, ad vnam
Confugio, teq́; auxilium ſanctiſsima poſco.
Pœnitet ex animo vitæ me Diua prioris
Pœnitet, & meritas horret mens conſcia pœnas.
Quod niſi tu caſto pendentem ex vbere natum
Concilias, placasq́; mihi, quo tendere curſum
Quóue malis feſſam tentabo aduertere puppim?
At tu namq́; ſoles, placida dignare querelas
Aure meas, & ades lapſis mitiſsima rebus.
Certè equidem tota pendentes æde tabellas
Adſpicio, quæ te miſeris præſto eſſe loquuntur.
Hic, te animo ſpectans, torrentem viſcera febrim

Depulit,

Depulit, ille hyadas triſtes, hœdumq́; cadentem
Spectauit tutus, vertentibus æquora ventis,
Et duce te patrias enauit ſaluus ad oras.
Criminis ille reus falſi, ſub iudice duro,
Dum mortem exſpectat, tenebroſo carcere clauſus,
Munera Diua tuo detecta fraude, reuiſit
Vxorem, & natos, exoptatumq́; parentem.
O ego nunc morbis multò grauioribus æger,
Naufragiumq́; timens longè exitioſius illo,
Et iam pridem animum peccati compede vinctus,
Si poſſim morbis liber, vinclisq́; ſolutus,
Fluctibus & ventis laceram ſubducere puppim:
Quas tibi lætus agam grates, dum vita manebit?
Te, cum luce noua ſparget ſol aureus orbem,
Te recinam, quoties abſcondet opaca polum nox:
Et tua præcipuo venerabor numina cultu.

IN D. BARBARAM.

BArbara, qui laudes ſperet ſe æquare canendo
Poſſe tuas, idem pulſantes littora fluctus,
Et Lybicas numero comprendere tentet arenas.
Te Pater inſanus turri concluſerat alta:
Sed veram Danaen verus te Iuppiter illic
Deſpondit ſibi Chriſtus, & arcto fœdere iunxit.
Illo & tu triplices fieri inſpirante feneſtras
Mandâſti, & niueo ſculpſiſti in marmore ſignum,
Quo reparata ſalus, & deficiente miniſtro
Ipſa tuos merſiſti vndis luſtralibus artus.
Quid memorem, vt tibi mons fugienti ceſſerit, aut quæ

Oo *Cœperit*

IN DOMINICA IN RAMIS PALMARVM.

Regem pacificum, mœnia dum ſubit
Vrbis celſa ſuæ, turba manu ferens
Palmarum grauidos obuia termites,
Fauſtis vocibus excipit.
Hic lætas ſpoliat frondibus arbores:
Hic ſerta ante pedes florea proiicit:
Supplex ille manus porrigit, hic ſuis
Terram veſtibus obtegit.
Heu mentes hominum. Quis fore crederet,
Quem tantis ſtudiis reciperet frequens,
Poſt paucos vt eum turba eadem dies
Suffixum adſpiceret cruci?
Nil in vita homini perpetuum datur.
Rebus ne nimium fidite proſperis,
Plerumq; hic lacrumis gaudia temperat
Certo conſilio Deus.
Simplex, &c.

IN DIE PASCHAE.

Ponatur lacrumis iam modus, & nouis
Templorum reſonent atria canticis.
In vitam reduci nam Domino ſacer
Poſcit lætitiam dies.
Lux poſt Chriſti obitum tertia venerat,
Cùm ſpes ſancta, moraq; impatiens amor
Matronas parili nomine nobiles
Viſendum ad tumulum vocat.

Tunc

Tum motum lapidem, tum lapidi vident
Innixum niueis veſtibus Angelum:
Qui, quo ſollicitis eximeret metum,
Pauca & certa locutus eſt.
Non hoc amplius eſt quem petitis loco,
In vitam rediit Chriſtus ab inferis.
Ite, & diſcipulis hac eadem date
Summi nuntia gaudij.
Simplex, &c.

IN DIE ANNVNTIATIONIS B. VIRGINIS.

AD te ſidereis miſſus ab arcibus
Cùm venit Gabriel, virgo, renuntians,
Te ſummo ante alias complacitam patri,
Mox matrem Domini fore:
Turbata tibi tunc purpureus genas
Sparſit mente pudor, neſcia quod viri,
Caſto, ſponſa licet, pectore virginem
Semper te fore voueras.
Verum idem ſubitò nuntius addidit:
Iſtos pone metus: nam tibi iam datum eſt,
Vt virgo maneas, & tua compleat
Sanctus viſcera ſpiritus,
Tunc ore ex roſeo vox tibi prodiit,
Teſtis mirifica certa modeſtia:
Ecce ancilla Deo ſubdita, nil moror:
Fiat, quod Dominus iubet.
Simplex, &c.

IN FESTIVITATIBVS S. CRVCIS.

GEntes nulla quibus notitia eſt Dei,
Armis, imperio, prole ſuperbiant:
Nobis, queis melior ſpiritus obtigit,
Sola eſt in Cruce gloria.
Lignum prima homini pernicies fuit,
Cùm primus vetitam contigit arborem
Captus fœmineis illecebris parens,
Quo ſe perdidit ac ſuos.
Sed pòſt, lignum homini certa ſalus fuit,
Cùm ſcandens patulam Chriſtus in arborem,
(Æternus fieri ſic voluit parens)
Vitæ reſtituit ſuos.
Crux hoſtes hominum ſola procul fugat.
Crux ſola inſidiis munit ab omnibus.
Aduerſa intrepidus deſpiciat, licet,
Cuius ſpes Cruce nititur,
Simplex, &c.

IN DIE ASCENSIONIS.

VIcta in perpetuum mortis & inferum
Inſignis ſpoliis, luce nitens nona,
Primusq; inſolitum Chriſtus iter ſecans,
Arces in patrias redit.
Natus naſci iterum nos quoq; dum cupit,
Mundo, mortuus eſt, nos cupiens mori,
Surgens & repetens æthera, nos quoq;
Vt poſſimus idem, dedit.

Chriſto nunc igitur viuere nos decet,
Ut Chriſto pariter detur inemori.
Surgentes eadem nos quoq; gloria
Puro lumine veſtiet.
O per qui te, hominum conditor, ingredi
Caſta adduxit amor viſcera virginis,
Nos dignare, tuis artubus inſitos,
Voti reddere compotes.
Simplex ætherij numinis vnitas,
Quæ diſtincta eadem eſt veraq; trinitas,
Æternis vigeat ſemper honoribus,
Et terra ſimul & polo. *Amen.*

IN DIE PENTECOSTES.

LVſtra noſtra tua pectora Lampade,
Qui quondam, altiſono ſpiritus à Patre,
Luſtrâſti vnanimes, miſſus, Apoſtolos,
Linguis deditus igneis.
Confirma dubios, dirige deuios,
Conſolare tui muneris indigos,
Letaliq; animos frigore torpidos
Sanctis ignibus excita.
Mens doctrinam auidè noſtra bibat tuam,
Perſtetq; aſsiduè tota Deo calens,
Et ſpem firmam in eo conſtituens ſibi,
Terram pro nihilo putet.
O rerum alme ſator, certè homines ſumus,
Quamquam indigna, tuæ plaſmata dexteræ.
Ne ſir, quos tua vis ex nihilo extulit,
Æterno exitio obrui.
Simplex, &c.

IN DIE SS. TRINITATIS.

O Nullis hominum peruia ſenſibus,
Naturæ penitus ſola capax tuæ,
Cuius condita ſunt omnia numine,
Æterna & monas & trias.
Nato æquéue pater, nateq́ par patri,
Et manans ab vtroq; inclyte ſpiritus,
Circumfuſa tuo nubila lumine
Noſtro diſcute pectori.
Da, mens per ſpeculum cernere te queat
Noſtra, & poſthabitis te petat omnibus.
Eiuſsiſq́ tuis pendeat, & tibi
Soli dedita ſeruiat.
Tu clemens miſeris da veniam pater.
Tu fili miſeris ſterne iter ad patrem.
Tu ſanctum miſeris pneuma vagantibus
Præfer conſpicuam facem.
Simplex, &c.

IN FESTO CORPORIS CHRISTI.

COEleſtes epulæ, certa piis ſalus,
Quas apponit amor, pura capit fides,
In queis ipſe cibi perpetui loco
Cœnæ ſe pater exhibet.
Hic verbum Domini fallere neſcij
Cæcis iudicium ſenſibus abrogat:
Quod non eſt, oculi cernere ſe putant,
Nec, præſens quod adeſt, vident.

Sed

Sub panis ſpecie viua latet caro,
Sub vini ſpecie ſanguis: & vtraque,
Seu tantùm ſpecies ſumitur altera,
Chriſtus ſumitur integer.
Felix qui Dominum ſedulus hoſpitem
Abſterſis animi ſordibus excipit.
Qui contra facere id negligit, ah miſer
Ipſe eſt exitio ſibi.
Simplex, &c.

IN NATIVITATE S. IOANNIS BAPTISTAE.

SAnctorum ſoboles ſera parentium,
Solis perpetui prodrome Lucifer,
Qui naſcens hilaras omnia dum tuum
Natalem colimus, faue.
Nondum natus eras, cùm dominum tamen
Nondum caſtæ vtero virginis editum
Agnoſti exiliens, & quatiens nouo
Matris viſcera gaudio.
Mox & magnanimus teſqua petis puer.
Et victu populos horridos admones,
Factis abſtineant turpibus, & viam
Aduentante parent Deo.
O cui voce ſua maximus arbiter
Laudem ſupra homines egregiam dedit,
E cœlo adſiduis, quæſumus, adiuua
Cultores precibus tuos.
Simplex, &c.

IN DIE TRANSFIGVRATIONIS.

QVam crebrò dederat diſcipulis fidem,
Confirmare modis dum ſtudet omnibus,
Tres ſecum comites montis in ardui
Adſumpſit Dominus iugum.
Illic frons radiis cincta micantibus,
Solaris nituit lampadis in modum:
Tum, quæ tectus erat, protinus eſt niui,
Veſtis reddita concolor,
Cum Chriſto gemini viſi etiam ſenes,
Et iuſſa ad populum cui dederat Deus,
Et qui ſidereas viſus erat domos
Quadrigis petere igneis.
E nubis nitidæ quinetiam ſinu
Hæc dicta omnipotens intonuit pater:
Hic eſt, quem eximiè diligo, filius.
Huius iuſſa capeſſite.
Simplex, &c.

IN DIE S. LAVRENTII.

LAurenti canimus nobile prælium,
Qui cum viſceribus flammam aleret ſuis,
Et cratem roſeo ſanguine ſpargeret,
Subiectis ruber ignibus.
Conſtanter Domini perſtitit in fide.
Ambuſtumq́; latus carnifici exhibens,
En iſtam rabiem quo magis expleas,
Hoc iam coctum, ait, eſt; vora.

Tanto

Tanto corporeis ignibus acrior
Chriſti ardebat amor pectore in intimo:
Sic mens tota Dei feruida ſpiritu
Senſum corporis hauſerat.
Nunc nobis ſolito more rogandus eſt,
Iratum vt meritò conciliet Deum.
Et quos mirifici roboris inſtruit
Exemplo, precibus iuuet.
Simplex, &c.

IN DIE ASSVMPTIONIS B. MARIAE.

Regnator Superûm quo nitidam die
Matrem ſidereis arcibus intulit,
Et ſupra Angelicos conſpicuam choros
Stellanti ſtatuit throno.
Quæ cœlo fuerint iubila, qui ſonus,
Quæ ſanctis animis gaudia, non modò
Humanis nequeat vocibus exprimi,
Sed nec pectore concipi,
Illa eſt arca noui conſcia fœderis,
Concluſus, Domini deliciæ, hortulus,
Raſtro intactus ager, ſidere pulchrior
Et ſponſa & genitrix Dei.
Felix quiſquis eam ſuppliciter colit,
Rebusq́; in dubiis ſedulus inuocat.
Numquam hoc qui ſtatuit præſidium ſibi,
Spe luſus doluit ſua.
Simplex, &c.

IN FESTO S. HADRIANI.

CHRISTI in militiam nomina ne darent,
Multos impediit ſupplicij metus:
Multos qui dederant, vis cruciatuum
Illam deſerere impulit.
Non ſic ille, hodie quem colimus, fuit,
Qui nomen tumido duxit ab Hadria:
Quin conſtantem animum Chriſticolûm videns
Horum ſe ad numerum appulit.
Prudenter reputans, non ſine numine
Tales cuncta viros aſpera perpeti,
Nec ſe illos temerè ſponte ſua ratus
Pœnis obiicere omnibus.
Ergo his ſe agglomerans, credidit: & ſimul
Index ipſe ſui, ſupplicium appetens,
Quæ mente imbiberat, mox eadem ſuo
Sanxit dogmata ſanguine.
Simplex, &c.

IN DIE S. MICHAELIS.

COeleſtis canimus militiæ ducem:
Qui periura bonus diſſipat agmina:
Et deiecta locis non ſibi debitis,
Sedes trudit ad inferas.
Horrendo imbiberat pectore ſepticeps
Bis quiniſq; ferox bellua cornibus,
Intactæ ſobolem virginis vnicam
Sæuis mandere dentibus.

Æterni

Æterni imperio ſed Michaël patris
Conatus Satanæ reddidit irritos:
Et monſtrum innumeris fraudibus obſitum
Victor ſtrauit humi potens.
Idem depoſito pondere corporis
Exſortes animas criminis excipit,
In cœlumq́ alacres tollit, & in loco
Lucis perpetuæ locat.
Simplex, &c.

COMMVNE BEATAE VIRGINIS.

O Solis nitido lumine pulchrior
Virgo, conſtituit quam Deus vnicam
Expertem maculis omnibus, vt fores
Nato digna parens ſuo.
Te quondam Gedeon vellere in vuido,
Intactaq́ nouis imbribus area:
Te cincto innocuis legifer ignibus
Agnorat prius in rubo.
Rebus principium qui dedit omnibus,
A te, dum ſe hominum cauſſa hominem facit,
Sumpſit principium, quiq́ alit omnia,
Paſtus lacte tuo eſt puer.
Per te quod mulier perdiderat vetus,
Humano generi redditur auctius.
Tu clauſas miſeris heu nimium diu
Cœli prima aperis fores.
Simplex, &c.

COMMVNE ANGELORVM.

MEntes beatæ, lumine
Quas ambit æterno Pater,
Sacroq́; luſtrans Spiritu,
In ſe intuentes perficit.
O queîs ſupremus omnium
Primis creator inſidet.
Quos luce complet aurea
Amoris ac ſcientiæ.
O qui potentis dexteræ
Virtute cuncta vincitis,
Dei regentis omnia
Fortiſsimi ſatellites.
O ter beati Principes,
Archangeliq́; & Angeli,
Nos ritè vobis ſupplices
Hinc in ſuperna tollite.
Æterne cunctorum, &c.

COMMVNE VNIVS CONFESSORIS PONTIFICIS.

PAſtor beate, qui tuæ
Concreditum curæ gregem
Sacris luporum faucibus
Patere numquam paſſus es,
Tu læta dux ad paſcua,
Fontes recludens limpidos,
Oues videbas florido
Semper nitentes vellere.

Quòd

Quòd ſi qua forſan tabido
Languore morbo cœperat,
Salubria, vt mitis pater,
Illi admouebas pharmaca.
Cuius laboris nunc tui
Digna aſſecutus præmia,
Fauore, nam potes, tuo.
Qui te precantur, adiuua.
Æterne cunctorum Pater, &c.

COMMVNE VNIVS VIRGINIS.

O *Virgo, pectus cui ſacrum,*
Amor expers improbi,
Diuini amoris lampade
Sanctus percuſsit Spiritus.
Non te voluptas dulcibus
Fallax veneni molliit,
Sola amantem perſequi
Cœleſtis agni nuptias.
Sic ille natus virgine
Suo decore cœperat,
Amore vt ardens illius,
Mundana cuncta temneres.
Beata cui cœleſtibus
Templis recepta nunc licet
Inter canentes Angelos
Tuis potiri amoribus.
Æterne cunctorum, &c.

IN FESTO D. AMBROSII.

QValis periclitantibus,
Totóque iactatis mari
Tranquillitatis nuntia
Se ſtella nautis obiicit.
Talem, procellis Arij
Eccleſiam turbantibus,
Qui lumen orbi redderet,
Elegit Ambroſium Deus.
Nondum renatus flumine,
Sed iam renatus flamine,
Concordibus ſuffragiis
Epiſcopus delectus eſt.
Vt ex miniſtro Cæſaris
Miniſter effectus Dei,
Humana linquens cæteris,
Diuina iura panderet.
Non alligatur tempore
Diuina certo gratia:
Sed dum libet, quidquid libet.
Puncto vel vno perficit.
Hunc ipſe Cæſar horruit,
Contra nec auſus hiſcere eſt,
Cædes ob admiſſas ſacra
Excluſus ædis limine.
Magnam ſuis fiduciam
Benignus inſpirat Deus:
Semperq́; paſtoris boni
Multum poteſt auctoritas.

Salue

Salue, bonorum maxima
Epiſcoporum gloria,
Plebemq; deuotam tibi
Cœlo receptus adiuua.
Æterne cunctorum pater,
Æterne fili par Patri,
Et par vtriq; Spiritus,
Soli tibi ſit gloria.

AD BEATISSIMAM VIRGINEM DEI MATREM, QVAE RELIgioſiſsimè colitur in Aede Lauretana.

VNDE MIHI *inſolitus præcordia concutit horror;*
Et perfuſa metu trepidat, velut icta Deo, mens?
Fallor? an hoc facit ipſe locus, ſtimuloſq; pauenti
Subiicit, atque animum præſentia numinis vrget?
O cœlo dilecta domus, poſteſq; beati,
Quos ego iam pridem tota mihi mente cupitos,
Nunc primùm, veteris voti reus, aduena viſo:
Saluete, adſpectiq; mihi feliciter eſte.
Vóſne per ætherias Iudææ à finibus oras
Aligerum, mandante Deo, vexêre manipli?
Hîc virgo genitura Deum, genitricis ab aluo
Prodiit, & blandis mulſit vagitibus auras?
Hîc quoq;, virginei ſeruata laude pudoris,

Sancta

Sancta ſalutifero tumuerunt viſcera fitu?
Ille opifex cunctorum, illa æterno vnica proles
Æqua Patri, ille homini, primæua ab origine lapſo
Spem cœlo vitamq́ ferens, hac luſit in aula
Paruulus, & ſancta blanda obtulit oſcula matri?
Quænam igitur regum ſedes, quæ templa per orbē
Huic ſe auſint conferre loco? ter & amplius omnes
Ante alias felix Piceni littoris ora:
Cui Solymos ſpectare domi, cui munere diuûm
Fas calcare domi eſt pedibus veſtigia Chriſti.
En ego iam ſupplex procumbā, atq; oſcula figam
Parietibus ſanctis, ſpargamq́ hoc puluere crines.
Adſpice me ſuperis è ſedibus, adſpice, virgo
Proſtratum, atq; imo gemitus ex corde cientem,
Et pectus tundentem, & fletibus ora rigantem:
Neu, quanquam culpis ad opertum turpibus, arce
Adſpectu me diua tuo: ſi pectore toto
Te veneror, ſi te, dubiis in rebus, ad vnam
Confugio, teq́ auxilium ſanctiſsima poſco.
Pœnitet ex animo vitæ me Diua prioris
Pœnitet, & meritas horret mens conſcia pœnas.
Quod niſi tu caſto pendentem ex vbere natum
Concilias, placasq́ mihi, quo tendere curſum
Quóue malis feſſam tentabo aduertere puppim?
At tu namq́ ſoles, placida dignare querelas
Aure meas, & ades lapſis mitiſsima rebus.
Certè equidem tota pendentes æde tabellas
Adſpicio, quæ te miſeris præſto eſſe loquuntur.
Hic, te animo ſpectans, torrentem viſcera febrim

Depulit,

Depulit, ille hyadas triſtes, hœdumq́; cadentem
Spectauit tutus, vertentibus æquora ventis,
Et duce te patrias enauit ſaluus ad oras.
Criminis ille reus falſi, ſub iudice duro,
Dum mortem exſpectat, tenebroſo carcere clauſus,
Munera Diua tuo detecta fraude, reuiſit
Vxorem, & natos, exoptatumq́; parentem.
O ego nunc morbis multò grauioribus æger,
Naufragiumq́; timens longè exitioſius illo,
Et iam pridem animum peccati compede vinctus,
Si poſſim morbis liber, vinclisq́; ſolutus,
Fluctibus & ventis laceram ſubducere puppim:
Quas tibi lætus agam grates, dum vita manebit?
Te, cum luce noua ſparget ſol aureus orbem,
Te recinam, quoties abſcondet opaca polum nox:
Et tua præcipuo venerabor numina cultu.

IN D. BARBARAM.

Barbara, qui laudes ſperet ſe æquare canendo
Poſſe tuas, idem pulſantes littora fluctus,
Et Lybicas numero comprendere tentet arenas.
Te Pater inſanus turri concluſerat alta:
Sed veram Danaen verus te Iuppiter illic
Deſpondit ſibi Chriſtus, & arcto fœdere iunxit.
Illo & tu triplices fieri inſpirante feneſtras
Mandâſti, & niueo ſculpſiſti in marmore ſignum,
Quo reparata ſalus, & deficiente miniſtro
Ipſa tuos merſiſti vndis luſtralibus artus.
Quid memorem, vt tibi mons fugienti ceſſerit, aut quæ

Cœperit indicij veſanus præmia paſtor,
Qui dum miratur pecudes in marmora verſas,
Ipſe ſuum pariter ſenſit lapideſcere corpus.

Non tu carnifices, non tu tormenta timebas,
Non gladios, animoſa, & Chriſto plena virago,
Qui te ad cœleſtem meritis pro talibus aulam
Euexit, regniq; libens in parte locauit.

At tu Diua graues hominum miſerata labores,
Pacem illis, veniamq; ora & nocitura repelle,
Præcipuè antiquo prognatum ex ſanguine regum
Gonzagam, felix quo ſe duce Mantua iactat,
Qui virides Minci ad ripas tibi Diua ſacrauit
Templum auguſtum ingens, cura quod & ipſe tuetur
Peruigili, vt flammam latè ſpargentibus aris
Sæpe manu propria meritos imponit honores,
Hunc tu Diua tuo protectum numine ſancto
Conſerua, populumq; ſimul, qui ſacra, ſecutus
Principis exemplum, puro tua corde frequentat.

P. FRANCISCO BENTIO.

BEnti, nihil me, ſicut antea, iuuat
Peruigili ſtudio nil profutura quærere:
Nec quas per vrbes cautus, exciſo Ilio,
Saxa Ithacæ repetens, Laërtis errârit puer:
Nec quot Ithacenſes circa pharmacis potens.
Vultu hominum poſito, grunire porcos iuſſerit
Cura magis mî eſt, luſtra iam decem miſer
Qualibus in vitiis defixus ipſe errauerim:

Cùm

Cùm me, Dei vix iam manente imagine,
Mortifera induerat fœdam voluptas in ſuem,
Quis me ſequetur fructus, vbi pernouero,
Quot mala Graiugenis Achillis ira inuexerit:
Si neſciam veſanus, in quæ me mala
Præcipitem ira Dei, niſi reſipiſcam, actura ſit?
Hei mi laboris, hei dierum ac noctium,
Quas memini in ſtudiis me talibus conſumere,
Malè metuentem, ne quis vſquam æqualium
Certius ac melius plures teneret fabulas.
Et tamen ab æquis non grauatè improuida
Iudicibus veniam fortaſſis ætas impetret.
Sed nunc columbis concolor cùm ſim caput,
Et mihi ſarcinulas breui legendas ſentiam,
Niſi meliora mente tota cogitem:
Bis puerum merito, Franciſce, me vocaueris.
Beatus ille, quem inuenta in limine
Abſtrahit à vitiis ipſe & ſibi adſtringit Deus.
Nec tamen habendus ille in infelicibus,
Ad meliora, Deo vocante, qui venit ſenex.
Verum eſt poëtæ nobilis verbum vetus:
Si bene quid facias, ſero licet, prodeſt tamen.
Communi vterq; gratias agat patri.
Sors tibi prima data eſt: mihi ſecunda contigit.

MVRETO FRANCISCVS BENTIVS.

MVrete, me nunc, ſicut antea, iuuat
Quæ mihi, quæq; aliis das profutura carmina

Expreſſa ſancti ſpiritus molimine,
His auidis oculis & tale quæritantibus
Et lectitare & lectitando ediſcere.
Labitur inde mihi furtim humor vdas in genas,
Palam arguens quæ pectus intrant gaudia,
Pectoris exigui maiora clauſtris gaudia,
Conuerſa ſtudia quando vtriuſq; refricas.
(Grata vtriuſq; Deo & mortalibus conuerſio)
Nam vterq; nigro noctis è ſilentio
Cœpimus aſpicere Chriſti benigna lumina.
Vterq; noctis tum relictis artibus,
Depoſitis tenebris & arma lucis induit.
De te ſed ipſe multa deploras modis
Flebilibus: lacrymas: & ad gemendum me vocas.
Eheu dolor: quid vlcus antiquum nouas?
Iam memini, miſer, heu, quod pœnitet, piget, pudet.
Cùm vilis ancillæ expaueſcens voculas
Immemor officij, Chriſtum negaui ſæpius.
Gallo at canente, cum me amico lumine
Intuitus Deus eſt: prior mihi tunc mens redit.
Ad me ipſe tandem triſte poſt tempus redij,
Exilienſq; foras, laxaui habenas fletui.
Abſterſit inde lacrymas Chriſtus meas,
Speq; data veniæ, perduxit in gregem ſuum.
Eduxit idem, quod fateris, improbæ
Seruitio dominæ, & vindicauit te ſibi.
Quid reſtat ergo? hortetur alter alterum.
Nunc ſi aliquis grauior fortaſſe ſe offeret labor,

Fera-

Feramus hunc, Murete, mente qua decet,
Atq; ducem Dominum forti ſequamur pectore
Quod ſi vna vtrumq; ad vineam hora non vocat,
Vnus vtriq; tamen promittitur denarius.

PSALM. CXIV.

Dilexiſti quoniam,&c.

SVmmus amor domini medio mi in pectore feruet.
Namq; meas clemens adiit ille preces:
Excepitq; meas facili bonus aure querelas.
Illum igitur, fuerit dum mihi vita, colam.
Letiferi harebam vinctus quaſi fune doloris:
Nec procul à dura limine mortis eram.
Summe Deus, dixi, ſolo te vindice fretum
Eripiat tantis me tua dextra malis.
Vt bonus eſt, vt opem cito rite vocantibus adfert:
Iuſtus vt, & nitida ſimplicitatis amans?
Attritus propè eram, cùm me conſurgere iuſſit,
Depulit & capiti cuncta pericla meo.
Quid trepidas anima? ad ſolitam te verte quietem,
Plurima ſupremi munera regis habes.
Ille à morte animam hanc, à triſti lumina fletu,
A lapſu infirmos eripuitq; pedes.
Viuam igitur poſthac illo duce & auſpice tutus:
Et mea ſemper erit cura placere Deo.

PSALM. LI.

Quid gloriaris in malitia,&c.

QVid gloriaris perfide, quid tumes?
An iſta verum neſcia proloqui

Te cæteros ſupra ferocem
Lingua bonis inimica reddit?
Cura vna & vnum eſt id ſtudium tibi.
Noctes dieſq; hanc, vt potes, aſperas
Nouaculæ in morem: & latentes
Inſidias ſtruis huic & illi.
Te læta damnis improbitas iuuat,
Egenſq; ſemper pluris iniquitas.
Tu fœda facta & fraudulenta
Vſque nouis cumulare gaudes.
Queiſcunq; verbis, ô ſcelerum artifex,
Poſſe in ruinam præcipites agi
Confidis inſontes amicos,
Illa tibi didiciſſe melli eſt,
Quapropter vltor, ne dubita, Deus
Tandem à merenti ſupplicium exiget:
Radicibuſq; euulſum ab imis
Sedibus eiiciet tuis te.
At hæc videntes, artubus intimis
Iuſti intremiſcent: & magis ac magis,
Ne prouocent in ſe quoque iram
Numinis, admoniti cauebunt.
Tu riſus illis interea miſer
Iocuſq; fies. En ſibi qui Deum
Temnebat adiutorem: & in ſe
Sat ſibi præſidij putabat.
Quid nunc, quid illum per ſcelera & dolos
Exſtructæ in altum diuitiæ iuuant?
In puluerem omnia & fauillam
Et tenues abire fumos.

Ego autem, in vno ſpem mihi qui Deo
Omnem locaui, liber agam metu:
Florens oliuæ inſtar nitentis,
Quam Domini ſtudium tuetur.
Semperq́; regum maxime te canam:
Nec me ſonoris deficiet tuum,
Plaudente iuſtorum corona,
Carminibus celebrare nomen.

Psalm. XLVI.

Omnes gentes plaudite, &c.

O Populi læto quoſcunq; alit vbere tellus,
Ingeminate alacres plauſum, luctuq́; fugato,
Læta triumphali reſonent, facite omnia cantu,
Ille etenim regum ter maximus, ille tremendus,
Quem ſola terrarum, cœli quem templa verentur,
Subiecit nobis populos, faſtuq́; repreſſo,
Ferre iugum admota pedibus ceruice coëgit.
Ipſemet elegit clemens patrimonia, nobis
Quæ daret, æterno Iſacidæ ſuccenſus amore.
Euge pater, pater euge, tuum hæc ſunt omnia munus,
Aſcendente Deo, litui ſonuêre, tubæq́;:
Prodidit ipſe nouis ſua gaudia vocibus æther.
Pſallite nunc pia corda Deo: nunc pſallite Regi,
Pſallite, qui terras omnes ditione coërcet:
Et mulcete pias doctis concentibus aures.
Imperium ſine fine Deus toto obtinet orbe,
Et ſancto innixus ſolio regit omnia ſolus
Ductores populorum illius ſigna ſequuntur.

Namq́ Abrahami alios longè Deus anteit omnes.
Scuta ſua extulit ipſe altè ſuper ardua terræ.

PSALM. XIV.
Domine quis habitabit, &c.

QVíſnám, ô rex æterne, tuam admittetur in aulam,
Cui dabitur montis culmen adire tui:
Perpetua vt tecum compôſtus pace fruatur,
Carpens nota vnis gaudia cœlitibus?
Qui nulla ingreditur macula ſuffuſus, amatq́
Ex animo rectum, iuſtitiamq́ colit.
Cui neq́ cor fraudes agitat, neq́ ſubdola lingua eſt:
A quo ſe læſum dicere nemo poteſt,
Quem fugiunt iniuſti, & quo præſente liqueſcunt:
Quo viſo, iuſtis mens animusq́ redit.
Quem mutare fidem numquam iactura coëgit:
Fœnore qui partas odit & horret opes.
Nullo vnquam iudex potuit qui munere vinci,
Vt duro inſontes læderet ore reos.
Qui facit hæc, is demùm in cœli templa receptus,
Tecum vnà dempto fine beatus erit.

MEnte Deum pura quiſquis veneratur amatq́
Vis illi exterior nulla nocere poteſt.
Non ſi illum obſideant hoſtiles vndiq́ turmæ,
Quas ſitis innocui ſanguinis exagitet:
Non toto coëat ſi quidquid in orbe ferarum eſt,
Et quot in Oceani gurgite monſtra natant.
Ille, licet triſtes agitent maria alta procellæ,
Vndarum in medio vertice tutus erit.

Ille

Ille interq́ feras atq; agmina ſæua latronum
Noctu etiam in medio tutus erit nemore.
Non quacunq; truces adhibent tormenta tyranni,
Illius vnquam animum terrificare queant.
Pix, rota, robur, equus, candentis lamina ferri,
Omnia pro Chriſti nomine ludus erunt.
Felices, quorum ille imis amor oſsibus hæſit.
Quanta illos obita præmia morte manent?
O ſi me quondam numero Deus aggreget illi:
Quæ tunc ſors melior ſorte futura mea eſt?
Ah Chriſte vre meum tandem face pectus amica,
Equè pigro inuiſum diſcute corde gelu:
Vt nec auarus opes ſecter, neq; vanus honores:
Sed flagrem ſolo totus amore tui.

GVſtanda vita, non fruenda, homini datur.
Nam, cùm fruendi tempus eſt, tum deſerit.
Felicius maritus, an cælebs agat,
Priuata vita ſitné regno dulcior,
An vita regia ſolium attingat Iouis:
Peregrè morari ſuauius ſit, an domi:
Qui, quamq́; multi, & quo parandi more ſint,
Quo habendi, amici: nullus hæc curat puer:
Rarus adoleſcens: nec ſenex omnis videt.
Et hæc tamen vitam prope omnem continent.
Quæ ſi quis acri cura & vſu peruigil
Longo notârit, iamq́; ſecum ſtatuerit,
Quid fugere, quid contemnere, & quid perſequi

Expediat homini, vix eam ingreſſo viam,
Quàm maximè vnam ex omnibus probauerit
Obſtat ſenectus inuida, & curſum impedit:
Mox auida triſtes Lacheſis iniicit manus.
Sic viuere meditantibus vita euolat.

SI exſpectes, Pamphile, ipſa dum negotia
Te accerſant vltro, & dormientem exſuſcitent,
Vehementer erras. taciti diſcedunt dies:
Nec obliuioſos officij admonent ſui.
Superba res eſt rei gerendæ occaſio.
Semel contempta, nunquam poſt idea redit.
Vigiles oportet, & tua ac cures memor.
Nam, ſi ipſe rem curare negligas tuam,
Fugit illa, & facilè, qui ſe curet, inuenit.
Tu rem quam cures poſtea haud facile inuenis.

MEmini magiſtrum puero mî olim hoc dicere,
Summum Iouem facere item, vt caupones ſolēt:
Qui vina vt vendant, turbant, miſcent, diluunt:
Nec cuiquam vini ſimplicis donant cadum.
Itidem illum aiebat in vita mortalium
Nunquam fortunam ſimplicem quoiquam dare:
Sed temperare fata lætis triſtia.

E Græco Callimachi.

NAmq; & ego nitido capiti, flauiſq; capillis
Serta olim Aſſyrio ſparſa liquore dedi,
Et bona in ingratum congeſſi plurima ventrem,
Cuncta ſed in ventos illa abiere leues.

Seruā-

Seruârunt ſolæ commiſſa fideliter aures.
Corporis hæc vna eſt parte reperta fides.

RAPHAELIS VRBINATIS PICTORIS EXIMII TVMVLVS.

Ipſe loquitur.

SIc *mea naturam manus eſt imitata, videri*
Poſſet vt ipſa meas eſſe imitata manus.
Sæpe meis tabulis ipſa eſt deluſa, ſuumq́;
Credidit eſſe, mea quod fuit artis opus.
Miraris, dubitasq́; ? audito nomine credes.
Sum Raphaël. hei mî. quid loquor immò fui.
Et tamen, his dictis, quid opus fuit addere nomen ?
Alterutrum poterat cuilibet eſſe ſatis.
Nam mea & audito eſt notiſſima nomina virtus:
Et præſtare vicem nominis ipſa poteſt.

Q*Vidquid agam, Claudi, ſeu quò me vertere tẽtem,*
Seu nihil, vt ſoleo deſidioſus, agam:
Ante oculos tui mi aſſiduè obuerſatur imago:
Vnaq́; triſtitiam gignit, & vna leuat.
Angor enim infelix, quod te, quo ſoſpite ſolum
Eſſe velim ſoſpes, & moriente mori.
Nunc, vbi ſis, quid agas, veterem tibi cura medentum
An nondum, morbum pectore depulerit.
Nec ſcio, nec iam ſcire vlla ratione potis ſum:
Quæ me res angore vnica penè necat.

At

At rurſus nihil eſt, quo me ipſe hoc tempore ſoler,
Quodq́ oculos triſti tergeat imbre graues,
Te niſi cum vana ſibi mens ſub imagine fingit:
Seu vigilem, dulci ſiue ſopore premar.
Hoc mihi Nepenthes curas diſſoluere promptum eſt:
Luctibus hæc vna eſt apta medela meis.

Tecum ego nunc videor teneros percurrere verſus,
Siue Catulle tuos, ſiue Tibulle tuos:
Nunc etiam rerum cauſſas tentare latentes,
Diſcere & vnde fluant omnia, quóq́ fluant.
Nunc herba in viridi, lata porrectus ad vmbram
Arboris, & riuum molle ſtrepentis aquæ.
Auráſque, & dulces auium captare ſuſurros,
Perq́ vices tecum multa iocoſa loqui.

Gratia dis, qui mentem homini celeremq́ dederunt,
Et quæuis habilem fingere ſpectra ſibi.
Illa & plumipedem ſuperarit Perſea curſu,
Et celerem inuicti Bellerophontis equum.
Nec mihi, ſe cuius rerum natura creatrix
Expreſſam in tabulis cernit, vt in ſpeculo,
Tam bene te docto Titianus pollice pingat,
Quam mens te adſiduè pingere prompta mea eſt.
Atq́ vtinam tibi ſit de nobis mutua cura.
Nec, quin ſit, dubito: ſed tamen eſſe precor.

Non ego vulgari te, Claudi, amplector amore.
Hac face rara Deus tangere corda ſolet.
Me me ipſe odiſſem, niſi tu me gratus amares:
Nec niſi me, quoniam ſum tibi carus, amo.

Deniq́

Deniq; cùm fuero nulli credenda locutus,
Pars tamen illa mei paruula amoris erit.
Di faciant, longos producere detur in annos
A pueris cœptæ fœdus amicitiæ.

O *Lingua lingua: vt magna eges cuſtodia:*
Quæ & aliis ſæpe, & ſæpius Domino noces.
Multum aſſecutus, qui bene didicit loqui:
Qui bene tacere, non minus aſſecutus eſt.

N *Iuibus hyems exuperat, ver floribus,*
Æſtas ariſtis affluit, lacrumis amor.

S *I mihi lacerti, quales olim, nunc forent:*
Non lingua potiùs tibi opem ferrem, quàm manu.
Nunc tarda membra, & ſanguis adſtrictus gelu
Conſerere in acie cum hoſtibus manum vetant:
Prodeſſe patriæ voce & conſilio ſinunt,
Corpus abit annis: conſilio animus viget:
Vireſq; ſenibus defluunt, verba affluunt.

Afficta Trabeæ.

H *Ere, ſi querelis, eiulatu, fletibus*
Medicina fieret miſeriis mortalium,
Auro paranda lacrumæ contra forent:
Nunc hæc ad minuenda mala non magis valent,
Quàm nænia præficæ ad excitandos mortuos.
Res turbidæ conſilium, non fletum, expetunt,

Vt

VT imbre tellus, ſic riganda mens mero:
Vt illa fruges, hac bona conſilia efferat.

AD P. FVLVIVM CARDVLVM.

SÆpe tranſactos mea mens per annos
It retrò, & vitæ relegit prioris,
Qua poteſt, curſum, veterens reuoluens
Ordine culpas.
Quid puer, quid dein iuuenis, quid autem
Temporis iam vir malè collocauit:
Dulcibus dum me furiat venenis
Dira voluptas.
Quas mihi prudens maculas inuſſi?
Quo modo ah demens animum inquinaui,
Quem ſalutaris nitidum lauacri
Fecerat vnda?
Corporis nec pars vacat vlla probro
Os, manus, aures, oculiq́; turpe
Heu iugum infamis dominæ tot olim
Luſtra tulerant.
Paululum hoc ſaltem fugientis æui,
Viribus caſſæ reliquum ſenectæ,
Quantulum Chriſtus ſupereſſe vult mî,
Vindicet ipſe.
Ipſe me pridem Veneris peruſtum
Improbæ flammis rapiat, nouoq́;
Flaminis ſancti iecur & medullas
Igne pererret.

Tu tui inſtilla mihi Chriſte amorem:
Vnicum mens te mea concupiſcat:
Te nihil præter ſibi perſequendum
Iudicet vnquam.
Nil opes, nil me capiant honores:
Exulet luxus ſimul & libido:
Vana deluſæ procul hinc faceſſant
Gaudia mentis.
Quiq́ florenti maleſanus æuo
Nil niſi obſcœnum, piget heu, canebam,
Nunc tuum tantum repetam ſenili
Carmine nomen.
Tu quoq́ hunc votis precibusq́ Fului
Adiuua ardorem: quotiesq́ ſumis
Myſticum Chriſti trepidus nitentem
Corpus ad aram.
Mente tunc tecum memori volutans,
Trade me Chriſto: mea vota nam ſi
Negligat, certè tibi nil petenti
Tale negabit.
Hoc idem cari mihi præſtet oro
Cura Maffai: & mea dicta quondam
Qui nimis forſan cupida bibebat
Bentius aure.
Bentius, quem rectum iter euagantem,
Et parum cauta calidum iuuenta,
Contigit virga Deus, in ſuumq́
Duxit ouile.

Nunc

Nunc vbi expletus meliore mentem
Pabulo, currit per iter ſalutis,
Heu procul ſegnem ſua poſt relinquens
Terga magiſtrum.

TIBVR.

QVicunq; Herculei ſpectabit Tiburis arces,
Qua pater Hippolytus, ſacri pars magna ſenatus,
Cura Deum, loca perpetuo prius aſpera ſaxo
Molliit, & leni iuſſit miteſcere cliuo,
Omnia deprendet longè ſuperantia famam.
Nec tam regifico conſtructa palatia ſumtu,
Auroq; illuſas ædes, radiatáque tecta,
Quam ſemper virides mecum admirabitur hortos,
Et gelidos fontes, & aquam in ſublime volantem,
Seq́ue in multiplices vertentem, vt Protea, formas.
Præcipuè tamen illi animum nouitate mouebit
Exciſus, res mira, ſilex, rupéſque cauatæ,
Et via facta manu longi per viſcera montis:
Qua ſe Anio pater inſueto peruolueret alueo.
Qui longum per iter tenebroſo tramite lapſus,
Exit, & arboribus gelidæ non inuidet vndæ.
Stant habiles propter Nymphæ, lymphásque paratis
Exceptas vrnis in vaſa capacia fundunt.
Parte alia ipſe ſuis altricibus adſtat Iacchus,
Materníque memor caſus, flammæq; paternæ
Gaudet aquis, illíſque libens ſua munera miſcet.
Dum ſtupeo, tam multa videns miracula rerum:
Ecce nouus procul alituum concentus ad aures

Fertur,

Fertur, & inſolita mentem dulcedine tangit.
Adſpicio: & greſſum propius fero, corpora cerno
Parua ex aere auium, aeratis nitentia ramis,
Dædala queis variam tribuit ſollertia vocem.
Quamcunq; adſpicias, deluſus imagine, veram
Eſſe putes volucrem: niſi quòd non euolat vſquam:
Sed ramis affixa ſuis cantu æthera mulcet.
At veræ mirantur aues: &, cedere dum ſe
Turpe putant, liquidis latè omnia queſtibus implent.
Hic Lucæ egregius labor eſt, quem Sequana partu
Ediderat, Siculi renouantem inuenta magiſtri.
Quid? quem non moueat cygnum mentitus adulter,
Illudens ſimili ſpirantem è marmore Ledam,
Deliciiſq; ſuis, & aquarum murmure lætus?
Multaq; præterea veterum ſimulacra Deorum,
Artis opus priſcæ. cunctos verùm arduus inter
Eminet Alcides: qui ſpectans omnia circum,
Heſperidum veteres hortos præ Tibure temnit.
Sed quid ego hæc verſu nequidquam includere tento?
Iampridem exiguum præſcripti carminis orbem
Exceſſi: & dictis ſemper maiora ſuperſunt.

IDEM.

DElicia veterum Tibur voluentibus annis
Conciderat, priſcum perdideratq; decus.
Et nuſquam riui, nuſquam pomaria, nuſquam
Vlla ſuper tanti ſigna decoris erant.
Illa loca antiquis toties celebrata poëtis
Horrebant turpi ſqualida facto ſitu.

Mœrebant erepta ſibi ſua gaudia Nympha,
Languentes Anio mœſtus agebat aquas.
Omnia tempus edax ita deformârat, vt hoſpes
Quæreret in medio Tibure, Tibur vbi eſt?
Non tulit hanc ſpeciem diuini pectoris heros
Hippolytus, ſacri gloria magna chori.
Ille loco ſenium abſterſit, vultuſq́ priores
Reddidit, & ſolito iuſſit honore frui.
Illius imperio iuſſa reuireſcere ſiluæ
Cœperunt ſparſis luxuriare comis.
Ille nouos paſſim fontes emergere iuſſit.
Nec mora fit: fontes proſiluere noui.
Quos circum ſtatuit priſcis egeſta ruinis
Plurima Phidiaca ſigna polita manu.
Ipſe Anio frontem pallenti incinctus oliua
Affuit, & proprias conſociauit opes.
Iure igitur fonteſq́ ſacri, ſiluæq́ virentes
Certatim Hippolyti nomen ad aſtra ferunt:
Et, quoties molli increpuit leuis aura ſuſurro,
Hippolytum alternis vocibus ingeminant.

AD PETRVM GERARDIVM.

O Delicati blanda ruris otia,
Curis & ambitu procul:
O dulce murmur limpidorum fontium,
O grata nemorum opacitas,
O ſibilantes arborum ingentum comæ,
O prata verè gemmea,

O ſe-

O ſolitudo amica cogitantibus,
O horror, ô ſilentium,
Cui nunc canoro gutture obſtrepunt aues,
Nunc canna paſtoris vagi,
Seu mane oues in lata ducit paſcua,
Seu veſpere reducit domum.
O menſa nec luxu affluens, nec ſordida,
Dapibus parata ruſticis,
Quas non heri languentem vt irritet gulam,
Doctus ſaporauit coquus:
Sed filiis iuuenibus & ſeni viro
Seuera coxit villica.
O bibliotheca nota paucis, ô libri,
Quos rara contrectat manus.
O cella tantum lectuli vnius capax,
O ſomne liber, & leuis:
O ad beatam tuta vitam ſemita,
Ignota vulgi ſenſibus:
Vt vos requiro: vt mente vos tota expeto,
Alia peroſus omnia.
Vt latus ad vos tendit, & gazis libens
Vos anteponit Perſicis
Quicunq; puro pectus Olmeo lauit,
Frondemq́; mordet Delphicam.
Quid tu, Gerardi, cui profanis inuios
Adire fontes contigit,
Partéſne eaſdem ſequeris, an ſiti mala
Opum, aut peruſtus gloriæ,

Amœnitati ruris & dulci otio
Vitam anteponis aulicam?
O per lycæi cognitos paucis ſpecus,
Quos ſæpe luſtrâſti puer,
Ne ſperne amicus conſilî quod dat ſenex,
Quodq́; ſibi, ſed ſero capit.
A litterato te otio auocantibus
Occludito aures, & fuge:
Canora monſtra vt auribus cera oblitis
Laertis effugit puer.
Beata vita non metallo aut Indici
Spoliis paratur æquoris.
Animo appetenti pauca, quod ſat eſt, ſat eſt:
Auido, atq; inexpleto, nihil.
Cùm tibi ſit, vnde liber, & planè tuus
Vitam quiete tranſigas:
Quis, heu, furor te, quis, rogo, impellit furor,
Vincla vltro vt induas tibi,
Et more pulchrum viuere alieno putes,
Nutus timentem diuitis?
Age, rumpe nexus, & iugum collo excute,
Vindexq́; & aſſertor tui,
Aude eſſe felix, & procul cuncta amouens,
Quæ mentem humo adfixam tenent,
Per liquida puri ſpatia decurre ætheris,
Æterna tantùm cogitans:
Et iſta ſortis lubrica ludibria
Miranda vulgo deſere.

Vtinam

Vtinam mihi olim, flore cum primo rudes
Iuuenta opacaret genas,
Amicus aliquis iſta monſtrâſſet ſenex,
Quæ nunc tibi ipſe cantito.
Non ego periſſe luſtra tot in aula mihi
Vanis dolerem quæſtibus.

Dedicatio hortorum Tiburnorum.

N*Ec labor Alciden fregit, nec blanda voluptas*
Vnquam animum caſti molliit Hippolyti.
Ambarum hos hortos virtutum accenſus amore,
Herculi, & Hippolyto dedicat Hippolytus.

IDEM.

A*Vrea ſopito rapuit quæ mala dracone*
Alcides, eadem nunc tenet Hippolytus.
Qui memor accepti, quos hic conſeuerat hortos,
Auctori voluit muneris eſſe ſacros.

Bacchus fonti impoſitus.

N*Ondum natus eram, cùm me propè perdidit ignis.*
Ex illo fontes tempore Bacchus amo.

Idem ex aduerſo reſpiciens fontem Nympharum.

Q*Vi colitis Bacchum, comites ſimul addite Nymphas.*
Nam ſine ope illarum munera noſtra nocent.

In tabulam Tantali.

SI quando admittant ſua te ad ſecreta potentes,
Quiſquis es, exemplo diſce tacere meo.

In tabulam Iaſonis nauigantis, & Herculis raptum Hylam querentis.

VIribus auferres, quod fraude parabis Iaſon:
Eripit Alciden ſed tibi raptus Hylas.

PROLOGVS IN PHORMIONEM TERENTII.

Cùm eam aliquot nobiles adoleſcentuli Hippolyti Cardinalis Ferrarienſis iuſſu acturi eſſent.

ETSI *ſcio eſſe hîc neminem, qui neſciat*
Quid apparatus noſter hic velit ſibi,
Tamen mearum partium eſſe exiſtimo,
Interea dum ſe mei ſodales comparant,
Bona cum venia veſtra, pauca dicere,
Quæ ſcire vos, & veſtra, & ipſorum intereſt.
Comœdiam Terentij acturi ſumus,
Cui Phormioni nomen ipſius indidit,
Quod paraſitus in ea Phormio primas agit.
Neq; hoc videri debet aut mirum, aut nouum;
Quandoquidem in omni vita, nedum in fabulis,
Paraſiti, ſcurræ, ſycophantæ, omne id genus,
Bonis repulſis, ipſi iam primas agunt.

Quod

Quod ſi quis eſt, parum decorum qui putet,
Iuuenes ingenuos perſonatos conſpici, in
Scœnam prodire, & quaſi facere hiſtrioniam:
Is ſibi reſponſum hoc habeat: nulla re magis
Diiudicari omnia, quæ mortales agunt,
Quàm fine, quem is, qui quid agit, proponit ſibi.
Qui ſcœnicam artem victûs cauſſa factitant,
Et, vt coquis ac laniis riſum excitent,
Diſtorquent ora, inſulſa dicta dictitant,
Contundunt pugnis ſe inuicem, atq; horum omnium
A plebe viles exigunt mercedulas,
Meritò hiſtrionum nomen & famam ferunt.
Nil ſimile noſtrûm eſt. Nos, vt noſtram induſtriam
Vobis probemus omnibus, vt communi hero
Hilaremus animum, cui debemus omnia,
Vnum id petentes, hunc laborem cœpimus.
Quamquam ô ſupremi cœlites, quem iam omnium
Pudere debet perſonatum conſpici,
Cùm id omnis ætas, omnis ordo factitet?
Sed nolo nunc vlcera cuiuſquam tangere,
Ne quis ſatyram hanc eſſe dicat, non comœdiam.
Nunc vnum à vobis, priuſquam hinc abeam, poſtulo:
Si vos, quod veſtri honoris cauſſa fit, iuuat,
Fauete, & vigilate animis, vigilate auribus,
Dormite linguis, qui tacere non queunt,
Benefecerint, ſi ceſſerint iis, qui queunt.
Ne & turbent alios, & morbum prodant ſuum.
Facite, ad conanda in poſterum nos talia
Bonitas vt veſtra, atq; æquanimitas excitet.

Ad Antonium Montecatinum.

TAndem querelis pone modum tuis,
Et fata mœſtis inuida vocibus
Clamare, crudeleſq́ Diuos
Cum gemitu lacrumiſq́ parce.
Nam, quid Lycei iuuerit auios
Luſtrâſſe ſaltus, fontibus ac ſitim
Ex vulgo inacceſſis leuâſſe,
Ingenioq́ adiiſſe Diuos.
Si mentis iſtud præſidium tuæ
Perrumpit, & ſeſe intus agit dolor,
Imiſq́ feruens in medullis,
Te quaſi perdomito triumphat?
Magnam doloris fata quidem tibi
Cauſſam obtulerunt, quæ tibi cognitum,
Longoq́ carum vſu ſodalem
Hannibalem ante diem abſtulerunt.
Qui quamquam auitis ſat titulis domi
Foriſq́ clarus, non tamen id ſibi
Satis fore ornando putauit,
Ni proprios etiam ipſe honores
Labore magno quæreret impiger,
Comamq́ lauro duplice necteret,
Et qua ferox Gradiuus. & qua
Pulcher Apollo ſuos coronat.
Heu quis Deorum mentibus addidit
Famæ illam honeſtis immodicam ſitim?
Quàm ſæpe multis illa triſtem
Funeris accelerauit horam.

Sed,

Sed, quorſum inanes iam querimoniæ?
Ille ipſe, quem vrges queſtibus, Hannibal,
Felix, & inſertus Deorum
Concilio, mala noſtra ridet.

M. ANTONII MVRETI INSTITVTIO PVERILIS COMPREHENSA VERſibus ad captum puerulorum, qui primis literis imbuuntur, accommodatis.

AD M. ANTONIVM FRATRIS F.

DVM tener es, *Murete, auidis hæc auribus hauri:*
Nec memori modò conde animo, ſed & exprime factis.

Inprimis venerare Deum: venerare parentes:
Et quos ipſa loco tibi dat natura parentum.

Mentiri noli. numquam mendacia proſunt.
Si quid peccaris, venia eſt tibi prompta fatenti.

Diſce libens. quid dulcius eſt, quàm diſcere multa?
Diſcentem comitanttur opes, comitantur honores:

Si quis te obiurget, malè cùm quid feceris, illi
Gratiam habe, & ne iterum queat obiurgare, caueto.

Ne temerè hunc credas, tibi qui blanditur, amicum.
Peccantem puerum quiſquis non corrigit, odit.

Qui ſemel incautum blando ſermone feſellit,
Ille idem, dabitur quoties occaſio, fallet.

Nec cuiuis ſapiens, nec nulli credere debet.
Fallitur alter ſæpe. fidem ſibi detrahit alter.

Si quid fortè mali aut facias, aut mente volutes,
Vt lateas homines, certè Deus omnia cernit.

Non niſi ſpectatis arcana ſodalibus effer:
Quodq́ue tacere voles alios prior ipſe taceto.

Nil cupidè ſpecta, niſi quod feciſſe decorum eſt:
Turpia corrumpunt teneras ſpectacula mentes.

Auerte impuris procul à ſermonibus aures:
Et qui illis gaudent, horum conſortia vita.

Principio ſtudij radix inamœna videtur,
Sed profert dulces paruo pòſt tempore fructus.

Ludo indulſiſti? ſubitò euolat illa voluptas.
Legiſti? vtilitas ſtudio percepta manebit.

Vt moderata quies prodeſt, viresq́ue miniſtrat:
Sic hebetat corpus nimia, ingeniumq́ue retundit,

Si

Si prodeſſe aliis ſtudeas, tibi proderis ipſi:
At niſi ames alios, & te quoq; nullus amabit.

Succeſſus Fauſtos numquam admirare malorum.
Sera licet, tamen olim illos ſua pœna ſequetur.

Si tibi grata quies, iuuenis ne parce labori:
Dux ad honoratam eſt homini labor ipſe quietem.

Inſpice te in ſpeculo: & bona ſeu tibi forma videtur.
Moribus obſcœnis illam fœdare caueto.

Seu tibi ſubtraxit vultus natura decorem,
Ingenio vt farmæ compenſes damna, labora.

Nil facito, quod turpe putes feciſſe videri:
Et cura, vt multis tibi ſis pro teſtibus ipſe.

Vt nos pauca loqui, plura autem audire moneret,
Linguam vnam natura, duas dedit omnibus aures.

Quæ ſeruare voles, ne crebrò inuiſere parce:
Namq; minus furem metuunt, quæ ſæpe videntur.

Blanditur primo, ſed perdit inertia famam:
Aſpera res primo eſt, ſed fert induſtria laudem.

Aut vinum ne tange, aut multa prolue lympha:
Cùm vino indulges, igni puer adiicis ignem.

Fac

Fac tibi ſit vultus comis, ſermoq́ modeſtus:
Sic multos facilè tibi conciliabis amicos.

Semper opum ſtudio præfer virtutis amorem.
Non opibus virtus, ſed opes virtute parantur.

Diſce, & quæ diſcis, memori ſub pectore conde,
Aut facies, tantundem ac ſi cribro hauſeris vndam.

Iraſci noli temerè. nil fœdius ira:
Quam quæcumq́ mouere ſolent, ea temnere laus eſt.

Venti agitant celſis poſitas in montibus ornos,
A quibus in media tuta eſt arbuſcula valle.

Sic & opes agitant maiora pericula magnas:
Tutior anguſtos comitatur vita penates.

Pauca loqui puero, ſed tempeſtiua, decorum eſt:
Hæc etenim ingenium res indicat, illa pudorem.

Scire cupis, quæ ſit famæ via certa paranda?
Talem te præſta, qualem te poſcis haberi.

Verbera non metuet, metuet qui iuſſa magiſtri:
Hæc qui contemnet, meritò miſer ille timebit.

Quàm felix puer eſt, virtus in quo anteit annos.
Illum omnes meritis certatim laudibus ornant:

Et

Et ſpectant cupidè, & felicia cuncta precantur,
At contra nemo alloquio dignatur inertes.
Spernuntur cunctis, & vulgi fabula fiunt:
Vix oculis pater ipſe illos ſatis aſpicit æquis.

Non tantùm in præſens obſunt peccata: ſed hoc plus,
Ad mala quod procliuem animum adſuetudine reddũt.

Quæ bona ſunt, ſectare: etiam ſi dura videntur
Principio. longus paulatim ea molliet vſus.

Acceptum officium memora atq́; extolle: ſed abs te
Collatum extenua, & potiùs ſine prædicet alter.

Vtilitas quoties pugnare videtur honeſto,
Ne dubitare quidem fas eſt, quin vincat honeſtas.

Pauca quidem hæc: ſed quæ ſtudio ſeruata perenni
Mirificos fructus progreſſu temporis edent.
Adſpiret tantum cœptis Deus: omnia cuius
Conſilio æterno & certa ratione reguntur.
Quem tu & luce puer prima, cùm ſtrata relinquis
Impiger, & dulcem repetis cum veſpere ſomnum,
Supplicibus facito places ante omnia votis,
Ille tibi ingeniumq́; ſagax, corpusq́; ſalubre,
Et multò meliora dabit. diffidere noli.
Tu modò ad illius ſemper refer omnia laudem.

IOAN-

IOANNES MATTHÆVS TOSCANVS AD M. ANTONIVM MVRETVM PRESBYTERVM, Ciuem Romanum & Oratorem, &c.

CERTAMEN, MVRETE, nouum: te Gallia ciuem
Aſſerit hinc; illinc terra Latina ſuum.
Quem nunc implentem Romana palatia, voce
Eloquij priſcum reſtituente decus;
Attonitus ſtupuit poſt ter ſibi ſecula quina,
Tybris inauditos dum bibit aure ſonos;
Te mea Roma ſuis dum nuper Ciuibus vltro
Annumerat, gaudens talia verba dedit:
Terra mihi tales Lemouix dũ mittat alumnos,
Nil te, ARPINE, moror municipeſq; tuos.